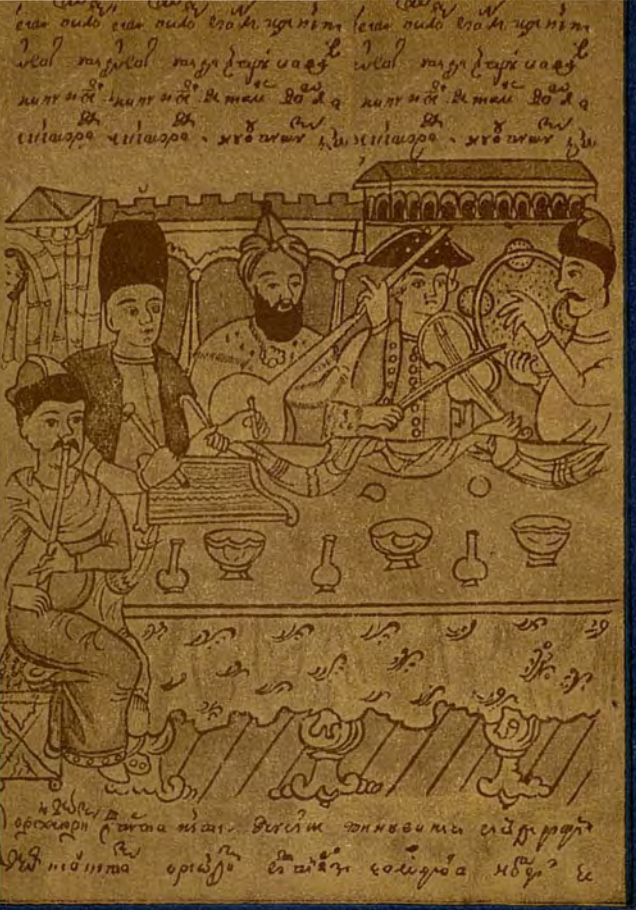

BIBLIOTECA ENCICLOPEDICA

N. CARTOJAN

CĂRȚILE POPULARE IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

II

www.dacoromanica.ro

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

CĂRŢILE POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

www.dacoromanica.ro

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE
PE HÂRTIE VIDALON VĂRGATĂ,
30 DE EXEMPLARE NEPUSE IN
COMERȚ, NUMEROTATE DELA 1-30

www.dacoromanica.ro

N. CARTOJAN

CĂRŢILE POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

VOL. II

EPOCA INFLUENŢEI GRECEŞTI

CU 15 PLANŞE AFARA DIN TEXT

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39

1938

www.dacoromanica.ro

Volumul de față a întârziat mult peste așteptările noastre, dar și dificultățile care ne-au stat în cale au fost multe și felurite.

Studiile lui Hașdeu și Gaster apărute acum o jumătate de veac reprezentau o sinteză deplină a întregului material de literatură populară — 61 de manuscripte — ce stăteau atunci la îndemâna cercetătorilor. Cu drept cuvânt romanistul Kr. Nyrop scria în « Romania » *din 1885: « Ces deux ouvrages, tout en faisant le plus grand honneur à la sagacité et à l'érudition de leurs auteurs, rendent un bon témoignage de la vie scientifique qui se développe maintenant dans le royaume de Carmen Sylva ».*

In domeniul literaturii populare scrise, cu greu se mai putea aduce atunci ceva nou peste cele scrise de Hașdeu și Gaster. De aceea, după dânșii, munca istoricilor noștri literari s'a îndreptat mai mult în direcția literaturii religioase și a celei istorice, unde într'adevăr s'au realizat progrese însemnate, care au dus la marile lucrări de sinteză privitoare la istoria literaturii românești. Abia în anii din urmă câteva monografii și publicații de texte au reluat firul rupt al cercetărilor pe tărâmul literaturii populare pe nedrept uitate. Comoara de manuscripte — 5637 de codice (dintre care 206 fondul Gaster inventariat) — adunată în răstimpul de o jumătate de veac în Biblioteca Academiei române, bogatul material folkloric dat la iveală de revistele noastre de folklor, precum și studiile întreprinse, mai ales în Apus, studii care au pus într'o lumină nouă întregul material de literatură apocrifă și poporană, impunea însă, în vremea de azi, o nouă sinteză. Dar această sinteză n'a fost ușor de întocmit.

Catalogul manuscriptelor românești din Biblioteca Academiei Române, inițiat de regretatul Ion Bianu, a ajuns abia la nr. 1061. De altă parte inventarul sumar al manuscriptelor Academiei dela numărul 1061 până la numărul 2939, trimes la Moscova în timpul marelui război, s'a pierdut. La dificultățile pe care le ridică în genere prin natura lor textele de manuscripte chirilice, adesea rău scrise, fără titlu sau cu titlul schimbat, cu paginele dela început și dela sfârșit

1 N. Cartojan.

www.dacoromanica.ro

uneori pierdute, se adaugă astfel lipsa unui inventar care să călăuzească precis pe cercetător în haosul atâtor msse.

Oricât de grea a fost această muncă ea ne-a dat totuşi satisfacţia de a fi descoperit în literatura noastră românească circulaţia unor texte necunoscute până la noi, precum: romane cavalereşti din evul mediu, ca bunăoară Imberie şi Margarona *o prelucrare grecească a celui mai frumos roman al Franţei medievale,* Pierre de Provence et la belle Maguelonne, *sau* romanul Troiei *al truverului normand din veacul al XII-lea, Benoist de Sainte-Maure, în prelucrarea judecătorului din Messina Guido delle Colonne, sau texte de natură religioasă ca:* Protoevanghelia lui Iacob, fratele Domnului *sau legende de origine bogomilică cu resfrângeri adânci în colindele populare, precum* Lupta arhanghelului Mihail cu Satana, *sau* Disputa Mântuitorului cu Satana, *ori* Indice de cărţi oprite de Biserică. *Scrutarea materialului inedit din Biblioteca Academiei Române ne-a îngăduit să proiectăm puţină lumină şi peste munca dascălilor mărunţi ai neamului cari au prelucrat în stihuri pe gustul mulţimii, motive cărturăreşti, căci am găsit arhetipul în proză din care au derivat versiunile ritmate ale* oraţiilor de iertăciune, *sau sâmburele în proză din care s'a ajuns, prin prelucrare cu material românesc în bună parte, la tipurile de* Vicleim *de azi.*

Chiar pentru textele cunoscute, cercetarea materialului manuscript din Biblioteca Academiei Române ne-a dat la iveală nu numai variante noui — la fiecare capitol — dar versiuni cu mult mai vechi, unele, ca de pildă pentru Sindipa, cu 150 de ani anterioare celor cunoscute azi. Pentru asemenea texte hotarele literaturii noastre se mută astfel cu un veac şi jumătate mai adânc în timp.

Identificarea textelor şi punerea lor în valoare la lumina metodelor introduse în studiile comparatiste ne-a reţinut şi ea multă vreme, fiindcă textele manuscripte se găsesc în bibliotecile româneşti, dar prototipele medievale-occidentale şi studiile lămuritoare în bibliotecile străine. Cu toate sforţările lăudabile făcute de marile noastre biblioteci, ele au încă lacune, lucru firesc de altfel pentru instituţii tinere, care nu au ajuns încă la 70 de ani de vieaţă. Urmărind apoi textele dela punctul lor de plecare pe căile pe care le-au străbătut până au intrat în literatura noastră, am fost siliţi, nu odată, să încercăm — dincolo de hotarele noastre — a desfunda drumuri necercetate. Astfel am fost aduşi să căutăm şi să găsim izvorul necunoscut al celei mai interesante poeme

www.dacoromanica.ro

dela începutul literaturii neogreceşti, Erotocritul, *să determinăm căile pe care le-a urmat şi prefacerile pe care le-a suferit opera lui Giulio Cesare Croce* — Bertoldo — *în literaturile franceză şi germană până a ajuns la noi; să precizez mai de aproape natura remanierelor pe care le-a suferit romannul cavaleresc al Franţei medievale Pierre de Provence et la belle Maguelonne în prelucrarea neogreacă şi în versiunea românească, să determin prototipe literare bizantine şi occidentale, ortodoxe şi catolice la temelia cântecelor noastre de stea ş. a., la care ar fi de adăogat şi mici contribuţii la Bibliografia neoelenică a lui Legrand: ediţii de cărţi populare greceşti tipărite la Veneţia mai vechi decât cele cunoscute.*

In sfârşit, ultima chestiune care ne-a preocupat raporturile literaturii scrise cu cea orală a fost şi ea legată de multe greutăţi.

Revistele noastre de folklor, afară de Şezătoarea, *n'au indice; unele n'au nici tablă de materii pe fiecare an, iar material popular preţios se găseşte împrăştiat prin toate revistele, până şi în ziarele politice. De altă parte urmărirea influenţelor pe care le-a lăsat literatura scrisă asupra literaturii orale a poporului este o chestiune complicată, fiindcă nu totdeauna asemănările pot fi rezultatul unor influenţe. Acum un sfert de veac, ocupându-mă în prima mea lucrare pe tărâm poporan,* Alexandria în literatura românească, *de credinţele în zodii, de apa vie, de topirea cerii şi de alte elemente folklorice pe care Gaster le considera ca influenţe populare, scriam: « Elementele asemănătoare între Alexandria şi de literatura populară fac parte din patrimoniul comun tuturor popoarelor, patrimoniu din care în vremuri şi locuri deosebite şi-au împrumutat material pentru plăzmuirile lor şi autorul anonim al cărţilor populare şi fantezia creatoare a poporului nostru ». Sunt ceea ce am putea numi paralele. Dar în afară de aceste elemente, care pornesc dintr'o obârşie comună, dar care au un curs independent, sunt cazuri precise în care influenţa cărţii populare asupra literaturii orale a poporului este în afară de orice îndoială. Nu este totdeauna uşor de precizat dacă intrarea motivului din literatura scrisă în domeniul literaturii orale a poporului s'a făcut mai întâi pe teritoriul poporului nostru sau pe cel al popoarelor învecinate şi a ajuns la noi pe calea circulaţiei orale. Astfel de chestiuni nu pot fi puse la punct decât prin monografii speciale în care s'ar studia toate variantele aceleiaşi teme, s'ar urmări raza de răspândire geografică a fiecărei variante, s'ar stabili filiaţia variantelor*

www.dacoromanica.ro

și apoi pe temeiul tuturor acestor cercetări premergătoare s'ar încerca să se descifreze istoricul temei și al circulației sale.

In urmărirea raporturilor dintre literatura scrisă și creațiile maselor populare, am căutat să îndrumăm cercetările noastre într'o direcție nouă: influența cărților apocrife și populare asupra iconografiei religioase și a artei populare. Cu toate lipsurile de care ne-am izbit, credem totuși că materialul adunat de noi e suficient pentru a întări convingerea despre conexiunea strânsă dintre literatura veche poporană folklorul, iconografia religioasă și arta noastră populară. A separa în chip arbitrar literatura populară scrisă de cea orală și de arta populară, înseamnă a tăia firele care leagă organele de viață ale aceleiași entități sulfetești: cultura românească.

În ce privește bibliografia, am crezut necesar, și pentru a păstra caracterul unitar al publicației și pentru a înlesni cercetările celor ce vor să ducă mai departe problemele pe care le lasă deschise studiul nostru, să o așezăm, ca și în volumul I, la sfârșitul capitolelor, sistematizată în următoarele 5 secțiuni: 1. texte românești publicate; 2. manuscripte inedite și nesemnalate din Biblioteca Academiei Române; 3. texte grecești; 4. originalele occidentale, acolo unde e cazul; 5. studii privitoare la originea și filiațiunea textelor întreprinse la noi sau aiurea asupra materialului românesc sau strein.

Înainte de a încheia, îmi fac o plăcută datorie mulțumind aci tuturor celor ce m'au ajutat în publicația de față: d-lui Al. Rosetti, directorul «Fundației pentru literatură și artă Regele Carol II» din inițiativa căruia această lucrare apare în colecția «Biblioteca enciclopedică» a Fundației; d-lui G. Megas și d-șoarei M. Ioanidu de la Arhiva de folklor N. Politis *a Academiei grecești din Atena, care au avut amabilitea, în vara anului 1937, să-mi înlesnească orientarea în domeniul folklorului neogrec, precum și scumpilor mei colaboratori și elevi: asistent Dan Simonescu, docent N. Georgescu-Tistu, d-lui I. C. Cazan și domnișoarelor A. Camariano și M. Angelescu, care m'au ajutat la corecturi și întocmirea indicelui. O pioasă amintire voiu păstra mult regretatului coleg și prieten D. Russo, care cu bună voința-i cunoscută mi-a pus la îndemână câteva cărți rare din prețioasa sa bibliotecă.*

www.dacoromanica.ro

INFLUENȚA GRECEASCĂ ÎN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI

În anul 1716, când ultimul Domn pământean Ștefan Cantacuzino și tatăl său, învățatul Stolnic Constantin, erau sugrumați în carcerele dela Bostangi-Bași, se deschide o nouă fază în viața politică a neamului nostru: epoca Fanarioților. Această epocă reprezintă în cultura românească punctul culminant al influenței grecești; însă, cu mult înainte de 1716, ai noștri au căutat să intre în legătură cu strălucitoarea civilizație bizantină.

Încă din epoca organizării statelor noastre, când nu se putea prevedea prăbușirea Peninsulei Balcanice sub Turci, Domnii români căutau, dincolo de lumea slavă sud-dunăreană, legături directe cu Bizanțul. În 1359, Alexandru Basaraba, în năzuința de a organiza viața religioasă a principatului său pe temelii ortodoxe, cerea Patriarhiei din Constantinopol un Mitropolit — pe care-l obținea în persoana episcopului grec din Vicina, Iachint.

Vestea despre puterea și strălucirea Constantinopolului, asupra căruia un cronicar medieval — Villehardouin — spunea că « rien de pareil ne se peut trouver en aucun autre pays », ajunsese și pe meleagurile noastre. Avem mărturii din izvoare sigure că Domnii noștri își trimeteau copiii în marea cetate de cultură a Răsăritului european. Cronicarul bizantin Duca ne spune că unul din fiii lui Mircea își făcea ucenicia armelor la curtea împăratului bizantin Ioan al VIII-lea, ca ofițer în garda imperială și că un nepot al aceluiași Domn dobândise sub flamurile bizantine, într'o luptă cu Turcii, atâta vază, încât împăratul

www.dacoromanica.ro

îi puse la îndemână una din cele mai mari corăbii ca să-l aducă în patrie [1]).

Dar acest contact direct cu Bizanțul, pe care îl căutau vechii noștri întemeietori de stat, a fost deodată rupt prin cucerirea Constantinopolului de către Turci. Prăbușirea imperiului și măcelul deslănțuit de cuceritori au silit pe reprezentanții nobilimii, ai clerului și ai culturii bizantine să apuce drumul exilului către limanurile din Apus, mai ales către cetățile Italiei, unde mai dinainte se aflau stabilite colonii grecești. Acolo, lumea sătulă de filosofia scolastică, insuflată prea mult de spiritul teologic, tocmai se îndrepta către vechile literaturi clasice.

Eruditii bizantini, aducând cu ei manuscriptele filosofiei și literaturii grecești și urmând pe drumurile deschise de predecesorii lor înainte de căderea Constantinopolului, răspândesc prin tipografii, prin școli, prin universități, cultul pentru clasicismul elen și astfel ei contribue în Occident la întărirea umanismului și la aparițiunea Renașterii.

Câteva decenii după căderea Constantinopolului, când cucerirea turcească se oprește la Dunăre și Principatele române se consolidează, Grecii — mai ales clericii încep să se îndrepte și către țările noastre, unde sunt aduși de Domni pentru organizarea vieții religioase. Începând cu Patriarhul Nifon, pe care Radu-cel-Mare l-a scăpat din închisoare și l-a adus în țară, numărul prelaților greci crește continuu în țările noastre.

Obiceiul vechii noastre boierimi de a închina mănăstirile, întemeiate și înzestrate cu moșii, Muntelui Athos sau patriarhiilor din Răsărit, pentru a le da un nimb de sfințenie și a le feri de sbuciumările vieții politice interne, a înlesnit afluxul din ce în ce mai mare al călugărilor greci în mănăstirile românești. Călugării trimiși pentru a administra averile mănăstirilor închinate, aduc cu ei din centrele de cultură ale Răsăritului ortodox, mai ales din Muntele Athos, copii de manuscripte și cărți grecești ieșite din teascurile venețiene.

În afară de elementele de cultură venite astfel pe calea bisericii, influența grecească a mai pătruns la noi și prin contactul

[1]) Ducas *Historia Byzantina* în *Corpus Scriptorum Historiae Bizantinae* ed. Immanuel Bekkerus, Bonn, 1834, p. 201—202, apud D. Russo, *Elenizmul în România*, p. 43—44.

www.dacoromanica.ro

direct al păturii noastre conducătoare cu Grecii din capitala imperiului otoman.

În Constantinopol veneau periodic Domnii cu alaiurile de boieri, pentru a primi investitura dela Poartă, la fiecare urcare în scaun. Dar în această metropolă de cultură a Orientului, în care se suprapusese trei civilizații diferite — bizantină, latină medievală și turco-arabă — Domnii și boierii veneau în contact cu dragomanii greci ai Porții și cu fruntașii plutocrației fanariote grupați în jurul Patriarhiei, din care radia viața spirituală a întregului popor grec. În secolul al XVII-lea, prin marea școală a Patriarhiei, întemeiată de Chiril Lucaris, profesorii care își făcuseră studiile la colegiile din Roma, Veneția și Padova, introduseseră în lumea greacă din Fanar un avânt de viață nouă din Occidentul european.

Era imposibil ca boierimea noastră, care se vântura necontenit prin Constantinopol, să fie atrasă numai de pitorescul și bogăția vechii cetăți. Contactul cu cercurile Patriarhiei a trezit în ea râvna pentru orizonturi mai largi de cultură. Convinși de superioritatea culturii grecești, într'o vreme în care slavismul intra în agonie, domni, ca Vasile Lupu, se străduiau să introducă în învățământul nostru, studiul limbii grecești. Pentru Academia teologică din Iași, el a adus doi mari cărturari greci: Kerameus și Pantelimon Ligaridis, originar din insula Kios, care-și făcuse studiile în institutul gregorian « De propaganda fide » din Roma și obținuse acolo titlul de doctor în teologie și filosofie. Chiar un bătrân Domn de țară, cum era Constantin Cantemir, a adus ca instructor pentru copiii săi, un grec născut în Creta, Eremia Cacavela, care își făcuse studiile la Leipzig și care — ne spune un contemporan — « era știutor de limba elină, latină, ebraică și germană, instruit în științele profane și mai ales în sfânta Scriptură și foarte apt în arta elocvenței și a amvonului ».

În aceeași vreme, în Muntenia, la curtea lui Brâncoveanu, se afla un alt cărturar și predicator grec, Gheorghe Maiota, care dădea lecții tinerelor beizadele.

Dorul de carte grecească se aprinsese așa de mult, încât tineretul din țările românești se ducea să-și desăvârșească cultura în mediul cosmopolit al Constantinopolului. Acolo și-au făcut ucenicia științifică: Nicolae Milescu, Radu Mihnea, Constantin Duca,

www.dacoromanica.ro

Stolnicul Constantin Cantacuzino, înainte de a se îndrepta către limanurile Veneției și, în sfârșit, cea mai erudită minte a trecutului românesc, Dimitrie Cantemir. În aceste împrejurări, Românii și Grecii încep să se apropie și să se unească prin căsătorii, iar numărul Grecilor în țările noastre sporește, mai ales că mulți domni care-și făcuseră educația în Constantinopol vin însoțiți de Greci, rude, prieteni sau creditori.

Pe toate aceste căi — prin biserici, prin școală, prin contactul direct — influența grecească se infiltrează din ce în ce mai adânc în țările noastre și ajunge la o etapă importantă în desvoltarea ei pe timpul domniei lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. În această vreme, cultura slavă dela noi, ne mai fiind alimentată din Sudul dunărean, secătuit sub vitregia apăsării turcești, intrase în agonie. La această răspântie din viața noastră religioasă, când pe de o parte limba slavonă nu mai era înțeleasă nici măcar de cler, și când, de altă parte, limba națională nu fusese încă pregătită pentru a intra în altar, începe să se introducă serviciul divin în limba greacă în unele biserici, negreșit sub influența marilor Patriarhi și cărturari greci ca Dositheiu, Patriarhul Ierusalimului și alții aflați atunci la curtea domnească. Pentru a întări biserica în această nouă formă și spre a deștepta și la noi interesul pentru vechea cultură clasică, Șerban Cantacuzino și nepotul său de soră, Constantin Brâncoveanu, pun bazele unei Academii. Pentru întărirea acestei Academii — frecventată de 200 de tineri, în care, alături de Evanghelii și de scrierile sfinților părinți și alaturi de matematici, astronomie și fizică se citeau fabulele lui Esop și se interpretau tragediile lui Sophocle și Euripide, Brâncoveanu a adus dascăli greci renumiți, cu studii făcute în Occident, ca Ion Trapezunțiul, Sevastos Kimenitul, Ioan Comnenul sau Maiota, predicatorul curții domnești.

Astfel, sub impulsiunea dată de Domnii români chiar, se răspândește la noi cultura grecească. Copiii lui Brâncoveanu — cu deosebire Ștefan și Radu — își însușiseră așa de bine limba greacă, încât se încumetau, cu prilejul marilor sărbători ale bisericii, să alcătuească, în cinstea sfinților, panegirice grecești, care au fost tipărite de către Antim Ivireanu.

Când primii Domni fanarioți se urcară pe tronurile Principatelor române, ei au găsit astfel un climat destul de prielnic

www.dacoromanica.ro

pentru cultura greacă. Nicolae Mavrocordat, om învățat, pasionat cititor de cărți și scriitor el însuși, nu se putea să nu se ocupe și de cultură în țările în care fusese trimis să guverneze. Cu sprijinul lui Hrisant Notara, care-și făcuse studiile în Franța și Anglia, Mavrocordat reformează școlile grecești din Iași și București, introducând învățământul gratuit.

Exemplul lui a fost urmat de mulți succesori ai săi. Domnii fanarioți, oameni culți și ambițioși, dornici de a lăsa posterității un nume, s'au străduit să ridice academiile grecești, pe care le-au găsit în țările noastre, la nivelul școlilor din Occident. În această năzuință, ei au adus la noi tot ce era mai de seamă între cărturarii greci ai timpului, oameni cari își desăvârșiseră cultura în școlile Apusului, doctori în teologie, filosofie și medicină din Italia, Franța și Germania.

Conduse de acești fruntași ai intelectualității grecești, academiile din țările noastre se bucurau de o vază așa de mare în Răsăritul ortodox, încât din toate colțurile lumii grecești, din Tracia, din Macedonia, din Epir, din Constantinopol, din insule, veneau elevi ca să asculte prelegerile lor și să-și desăvârșească instrucția. Cu câtă emoție se străduiau acești dascăli să reînvie în sufletul auditorilor admirația pentru timpurile antichității clasice ne-o dovedește amintirea unui elev al profesorului Gheorghe Ghenadie din preajma isbucnirii eteriei grecești:

« Mi-l amintesc — spune elevul — când în școala publică din București, în auzul mulțimii nenumărate, la care erau prezenți și fiii Domnitorului, propunând pe Isocrate în Panegiricul său, în care proslăvește strălucirea și reputațiunea mare a vechei Atene, s'a simțit cu totul transportat și, ca și cum ar fi fost cuprins de delir pentru acele mari figuri, cerând a se închide ușa clasei, a început prin cuvinte pline de foc, să expună cât de mare a fost Elada, odată învățătoarea și coroana popoarelor și disprețuită de când a căzut sub jugul sclaviei. Și într'atât a fost mișcat vorbind de speranța glorioasă a reînvierii Greciei, socotită pe atunci ca o crimă, încât lacrămile i-au înăbușit glasul, iar entusiasmul tinerilor săi ascultători s'a aprins și a isbucnit în aplauze sgomotoase » [1]).

[1]) Sathas, *Νεοελληνική Φιλολογία* p. 711; textul tradus cu greșeli la C. Erbiceanu, *Bărbați Culți*, p. 170.

www.dacoromanica.ro

Asemenea scene mișcătoare aveau de sigur răsunet și în sufletele tinerelor vlăstare ale boierimii noastre.

La influența pe care o exercitau curtea, biserica și profesorii greci prin școală, trebue adăogată și influența pe care o aduceau în cercurile aristocrației noastre, corifeii scrisului neogrecesc. La curtea Domnilor fanarioți și în țările noastre ospitaliere au găsit adăpost și sprijin câțiva din cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii neogrecești. Astfel au fost: Constantin Dapontes, care, înainte de a-și încheia rostul vieții ca monah în muntele Athos, a fost în anii tinereții sale secretarul lui Constantin Mavrocordat; Athanasie Hristopulos, cântărețul pasionat al iubirii și al vinului, a cărui operă a trecut peste hotarele literaturii grecești și care a trăit vreme îndelungată la noi ca profesor și judecător în București, sau Rigas Velestinli, autorul Marseillesei grecești: («Până când, palicarilor, să trăim noi prin defilee... Mai bine un ceas de vieață liberă decât 40 de ani de sclavie»), care își făcuse cultura în țările noastre, fusese secretarul lui Mavrogheni și mai târziu, la izbucnirea războiului ruso-turc, comandant al Craiovei.

Această vieață culturală grecească, susținută de Domnii fanarioți în capitalele Principatelor noastre, nu se putea să nu-și exercite influența și asupra societății în mijlocul căreia se desfășura. Boierimea pământeană, care gravita în jurul curților domnești și care se pregătise în Academiile din Iași și București, este și ea prinsă în ritmul vieții culturale grecești, traducând din limbi străine în grecește, sau colaborând la dicționare greco-franco-italiene, ca de pildă cel al lui Vendotti, publicat la Viena, în 1790 [1]).

Crescută în școlile grecești, sau instruită în casă de dascăli greci, trăind în bună înțelegere cu Grecii, o parte din boierimea românească începe să adopte în vorbirea de toate zilele limba Domnilor fanarioți, care devine astfel, treptat, limba saloanelor bucureștene și ieșene, așa precum în vremurile noastre limba franceză ajunsese să fie socotită în unele cercuri dela noi ca o limbă rafinată, de distincție, a claselor conducătoare.

Cât de adânc era îmbibată de cultura și limba grecească, această boierime amestecată din țările noastre ne-o dovedesc și unele exerciții de sport poetic, obișnuite în saloanele timpului și în care

[1]) D. Russo, *Elenizmul în România*, p. 67—68.

www.dacoromanica.ro

versuri grecești se întrețes cu versuri românești, ca de pildă în următorul specimen bilingv al lui Gheorghe Peșacov, « zelosul imitator al prea stimatului Alecu Văcărescu, stemaj al poeților »:

Zέφυρε γλυκέ ἂν εὕρῃς
Τὴν θεὰν ὁποῦ ἠξεύρεις
Că din suflet o iubesc

Πές της ὅτι τὴν λατρεύω
Δίχως ἄλλο νὰ γυρεύω
Decât ca să o slăvesc

« Zefire dulce, dacă vei găsi zeița pe care știi că din suflet o iubesc, spune-i că o ador, fără ca să-i cer altceva, decât ca să o slăvesc »[1]).

Dar dacă clasa boierească și negustorimea înstărită, crescute în școli, se împărtășeau din literatura greacă și luau uneori parte activă la mișcarea culturală grecească, păturile de jos ale poporului continuau să se desfăteze cu lectura cărților sale favorite, traduse, în epoca de care ne ocupăm, din limba greacă în limba națională și răspândită prin copii manuscripte.

BIBLIOGRAFIE: D. Russo, *Elenizmul în România*, București, 1912; N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, II, dela 1688 la 1780, ediția II-a revăzută și larg întregită, București, Pavel Suru, 1926, cu deosebire p. 31 65; p. 89 și urm.; p. 489—613; N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Casa Școalelor, 1928, p. 56—190; M. Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la studiul învățământului superior*, București, 1931; D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, *epoca Fanarioților*, Iași, 1892 (și vol. IV, p. 640, cultura grecească în epoca ultimelor domnii pământene); N. Iorga, *Cultura română sub Fanarioți*, Conferință, București, Socec, 1898; C. Erbiceanu, *Priviri istorice și literare asupra epocei fanariotice*, în *Analele Academiei Române*, Seria II, tom. XXIV, Mem. Secț. Ist., București, 1901; C. Erbiceanu, *Bărbați culți greci și români și profesorii din Academiile din Iași și București din epoca zisă fanariotă* (1650—1821), în *Analele Academiei Române*, Seria II, tom. XXVII, Mem. Secț. Ist., București, 1905; C. Erbiceanu, *Bibliografia greacă sau cărțile grecești imprimate în Principatele Române în epoca fanariotă și dedicate Domnitorilor și boierilor români, studii literare*. (Extras din revista *Biserica Ortodoxă română*), București, 1903; N. G. Dossios, *Studii greco-române*,

[1]) N. Cartojan, *Revista filologică*, I, Cernăuți, 1927, p. 195. Despre Gh. Peșacov, cf. și Al. Ciorănescu, *Revista istorică*, 1934, p. 368 și 381.

www.dacoromanica.ro

Iași, 1901. Pentru legăturile noastre cu Patriarhiile și mânăstirile Orientului: N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țările noastre* extras din *Analele Acad. Rom. Mem. secț. ist., seria III, tom. XXXVI* (1913); acelaș, *Fundațiuni religioase ale Domnilor români în Orient* extras din *An. Acad. Rom. m. s. ist., s. II, t. XXXVI;* acelaș, *Fundațiunile Domnilor români în Epir, An. Acad. Rom. m. s. ist., seria II, t. XXXVI;* acelaș, *Donațiile românești pentru Mega-Spileon și Vlah-Serai* extras din *An. Acad. Rom. m. secț. ist., s. II, tom. XXX;* acelaș, *Domnii românii Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Const. Brâncoveanu în legătură cu Patriarhii Alexandriei, An. Acad. Rom. mem. secț. ist., seria III, t. XIII;* Diaconul Dr. Nicolae M. Popescu, *Nifon II Patriarhul Constantinopolului în An. Acad. Rom. m. s. ist., seria II, tom. XXXVI* 1913—1914), p. 731 798; Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1935; Grigore Nandriș, *Documente românești în limba slavă din mânastirile Muntelui Athos 1372—1658... după fotografiile și notele lui Gabriel Millet*, București, Fundația Regele Carol I, 1936; Gh. Cioran, *Σχέσεις τῶν Ρουμανικῶν Χωρῶν μετὰ τοῦ Ἄθω καὶ δὴ τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου, καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος ἤ τῶν Ρώσσων*, Atena, 1938 bibliografie p. 7 12). Pentru împrejurările numirii lui Iachint care nu era Critopol vezi C. Marinescu, *Înființarea Mitropoliilor în Țara Românească și Moldova* în *An. Acad. Rom. m. s. ist., seria III, tom.* II (1924), p. 247 268.

www.dacoromanica.ro

CULTURA NEOGREACĂ ȘI CĂRȚILE POPULARE GRECEȘTI LA NOI

Pătrunderea culturii grecești în țările noastre a deschis pentru sufletul românesc orizonturi mai largi decât putuse deschide influența slavonă.

Bizanțul, a cărui viață se stinge în 1453 prin cucerirea turcească, fusese în tot cursul evului mediu unul din statele cele mai puternice ale Europei. După căderea imperiului roman de Apus sub barbari, în mijlocul haosului european, Bizanțul și-a continuat existența de sine stătătoare încă un mileniu, izbutind să creeze, prin fuziunea culturii clasice eline cu ideile religiunei creștine și cu străvechile civilizații ale Orientului, cea mai strălucită cultură a timpului. Deși până în secolul al VIII-lea împăratul era roman, înalții demnitari, administrația, cu un cuvânt întreaga structură a statului era romană, totuși masele adânci ale poporului erau de rasă elenică, așa că limba vorbită în toată întinderea imperiului era greaca. Aceasta a contribuit ca legătura cu cultura clasică elină să fie neîntreruptă în imperiul bizantin, care de altfel mai reunia în granițele sale și toate metropolele lumii vechi, în care înflorise elenismul: Atena, Antiohia, Alexandria. Potrivit unei străvechi tradiții, literatura greacă clasică era în școlile bizantine una din bazele educațiunii tineretului.

Pe acest fond străvechiu de cultură elenică s'a suprapus creștinismul, care a pătruns așa de adânc, încât a format una din trăsăturile caracteristice ale culturii bizantine. Dogmatica, plămădită în primele veacuri pentru apărarea ortodoxiei împotriva ereziilor, și imnografia, cu efuziunile lirice atât de bogate și variate ale sufletului în rugăciune, sunt opera Bizantinilor.

www.dacoromanica.ro

De altă parte vecinătatea imperiului cu vechile țări de cultură ale Orientului a înlesnit pătrunderea elementelor asiatice și egiptene în civilizația bizantină. In marile centre din Siria, Asia-Mică și Egipt, în Antiohia, Alexandria, Edesa, erau școale superioare grecești în care se comentau Platon și Aristotel și în care se îngrămădea la studii tineretul neelenic. In epoca de transiție dela cultura elenică la cea bizantină, provinciile asiatice ale imperiului au jucat un rol important în viața imperiului și au luat parte activă: scriitori de seamă ca Plotin, întemeietorul neoplatonicianismului, Origen, Ioan Hrisostomul, Romanos sunt Greci din Orient sau Orientali grecizați. Prin aceștia și mulți alții, au pătruns în cultura elenică elemente orientale, nu numai de literatură creștină canonică, dar și de literatură profană: legende apocrife, romane hagiografice, ca Varlaam și Ioasaf, ori chiar colecții de fabule și romane populare transmise din vechea literatură indică, precum: Stephanit și Ihnilat, Sindipa. De altă parte, relațiile economice și politice ale Bizanțului cu curțile strălucitoare din Bagdad și Damasc au adus în civilizația bizantină și influențe arabe.

Prin această fuziune de elemente grecești cu elemente orientale și cu creștinismul, Bizanțul a ajuns focarul celei mai strălucitoare civilizații din câte a cunoscut evul mediu european între veacurile al V-lea și al XI-lea. Mai târziu, începând din secolul al XIII-lea, când Constantinopolul cade sub Latinii cruciatei a IV-a și când imperiul bizantin este împărțit între cuceritori, împreună cu cultura și obiceiurile popoarelor romanice din Occident, încep să pătrundă în limanurile bizantine — dintre care unele au rămas până târziu în stapânire venețiană — și influențe literare. In aceste împrejurări, teme din ciclul romanelor franceze medievale sunt prelucrate și traduse în greceşte și au avut unele — ca *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*, *Paris et Vienne* (Erotocrit) — un răsunet așa de puternic, încât au răzbătut peste veacuri și au devenit populare.

Invazia Turcilor și căderea Constantinopolului pusese însă capăt literaturii bizantine. Striviți subt apăsarea turcească, Grecii se strâng în jurul bisericii lor al cărui șef — Patriarhul — căpătase, încă din vremea cuceririi, dreptul de jurisdicțiune asupra supușilor. Pierzând din pricina împrejurărilor istorice unitatea politică,

www.dacoromanica.ro

vieața culturală a poporului grec se fragmentează după 1453, în patru centre diferite: Constantinopolul cu întregul Fanar, cu Patriarhia, unde erau mai puternice amintirile elenismului, și cu Muntele Athos, Creta, care a rămas sub stăpânire venețiană dela cruciata a II-a până în 1669, când cade sub Turci; Veneția, unde colonia grecească ajunsese la o situație așa de înfloritoare, încât opera ei culturală s'a întins dincolo de lagune, în patria subjugată și, în sfârșit, mai târziu insulele ionice, care după 1820 ocupă un loc de frunte în mișcarea literară a Greciei.

Dintre aceste centre de cultură, două au avut o importanță deosebită pentru cultura noastră: Fanarul cu Patriarhia și Muntele Athos și colonia grecească din Veneția. Din Fanar ne-au venit Domnii fanarioți, cari au recrutat, pentru școlile grecești din țările noastre, fruntași ai culturii grecești, doctori în filosofie și științe din Occident. Pentru literatura populară — singura care ne interesează aci — o importanță deosebită a avut Muntele Athos. Muntele Athos cu numeroasele lui mânăstiri și schituri rusești, sârbești, bulgărești și românești a jucat, după cum am arătat și în volumul I (p. 4) un rol important în vieața de cultură a creștinătății ortodoxe. A fost, precum s'a spus cu dreptate, un fel de « bibliotecă centrală » a lumii ortodoxe. In această « bibliotecă centrală », pe lângă textele Sfintei Scripturi, pe lângă literatura liturgică, dogmatică și hagiografică, se află și un mare număr de legende apocrife. Cataloagele de manuscripte grecești din mânăstirile Muntelui Athos ale lui *Spyr. P. Lambros*, *D. Serruys*, *Th. I. Schmidt*, *Alexandros E. Lauriotes* și *V. N. Beneševič* (cf. titlurile mai jos în bibliografie p. 20) au scos la lumină un bogat material de texte apocrife, unele deosebit de interesante prin vechimea lor, după cum se va vedea mai jos la bibliografia capitolelor respective. Călugării greci, trimeși de Protosul Athosului în mânăstirile noastre închinate pentru a administra averea lăsată de ctitori și donatori, aduceau, negreșit, în primul rând pentru nevoile lor sufletești, și còpii de pe manuscriptele cu legende apocrife ale Sfântului Munte. Din nenorocire, o mare parte din manuscriptele grecești s'a rătăcit în epoca redeșteptării noastre naționale mai ales după secularizarea averilor mânăstirești; iar dintre cataloagele bibliotecilor de mânăstiri prea puține au ajuns până la noi. In fondul de manuscripte grecești al Academiei Române,

www.dacoromanica.ro

provenit în bună parte din bibliotecile mânăstirilor, se găsesc, după cum arată catalogul întocmit de C. Litzica, și destule texte apocrife precum un miscellaneu din secolul al XV sau XVI (fost al Seminarului Central din București) cu *Acta Pilati* și un *Vrontologhion* (Gromovnic), un *Sismologhion;* un *zodiac,* multe texte de folklor medical, un *Apocalips al Maicii Domnului* din sec. XVIII; profețiile lui *Metodie al Patarilor,* vreo 4 msse de *Esopie* [1]).

Al doilea centru grecesc, care a aprovizionat țările noastre cu texte populare, a fost Veneția. Se știe că în urma cuceririi Constantinopolului de către Latinii cruciatei a IV-a, Veneția rupsese prada cea mai însemnată din sfărâmăturile imperiului bizantin: Constantinopolul, Tesalonicul, Atena, Aheea și, în sfârșit, o bună parte din insulele grecești. După ce Paleologii au intrat în Constantinopol la 1261 și au reconstituit monarhia, Veneția a păstrat mai departe, până târziu, posesiunile ei în Peloponez, Corfu, Cerigo, Creta și în mai toate insulele Arhipelagului. In genere, stăpânirea venețiană a fost înțeleaptă; a respectat tradițiile locale, a menajat aristocrațimea greacă și a intensificat legăturile comerciale și culturale care uneau posesiunile cucerite cu metropola.

Aceste relații politice, comerciale și culturale ale ținuturilor grecești cu Regina mărilor au contribuit ca, la căderea Bizanțului sub Turci și mai târziu, în măsura în care insulele grecești erau smulse de Musulmani din stăpânirea Veneției, fruntașii aristocrației și ai vieții spirituale grecești — un Constantin Lascaris, un Dumitru Halcocondylis, un George Franzes ș. a. să se refugieze în cetatea lagunelor. Numărul coloniștilor greci crește, cu timpul, așa de mult, încât expatriații încep să se organizeze într'o comunitate a parte, concentrată în jurul bisericii Sf. Gheorghe și condusă de un consiliu de 60 de inși. Deși prigonită de clerul catolic, totuși mulțumită trecerii de care se bucurau comercianții greci, cari țineau în mâinile lor o mare parte din comerțul Veneției și militarii, veniți din toate limanurile grecești pentru a lupta sub steagurile Republicei împotriva Turcilor —

[1]) Cf. numerele **601,9**; **668.22**; **670.3**; **250.1**; **725,2**; **726.3**; **731,1, 3**; **302.3**; **601,13**; **666,7**; **744,3**; **610.4**; **613,7**; **670,13**; **624,17**; **754,1**; **758,5**.

www.dacoromanica.ro

comunitatea grecească și-a putut menține cultul ei ortodox și a putut propăși. Ea a putut ridica în Veneția o mânăstire pentru călugărițele din familiile nobile, izgonite de Turci din Cypru și Nauplia și un colegiu, Frontistirion, întemeiat în 1626 de corfiotul Flanghini, unul din cei mai mari avocați și oratori ai Veneției. In acest colegiu — în care au funcționat profesori ca Ilie Miniat — veneau tineri cari, după ce își desăvârșeau cultura în universitatea din Padova, se împrăștiau apoi în toate ținuturile grecești. Tot în Veneția s'au întemeiat și primele tipografii grecești, care au jucat un rol important în publicarea cărților populare. Incă din primul veac al invențiunii tiparului, cretanul Callerghi și Vlastos înființează prima imprimerie grecească; în veacul următor, pe vremea lui Coresi al nostru, tipăresc cărți la Veneția I. Leoncinus, H. Zanetti ș. a.; în secolul al XVII-lea se deschide tipografia lui Nicolae Glykys și Nicolae Saros din Ianina și la începutul veacului următor (1715) a lui Dumitru Teodosiu. Din teascurile acestor tipografii grecești, ca și dintr'ale imprimeriilor italiene ale Veneției, au ieșit la lumină, în decurs de 4 veacuri, nu numai capod'operile literaturii clasice grecești, nu numai cărțile liturgice ortodoxe în limbă greacă, dar și toate textele populare care s'au răspândit pretutindeni unde limba greacă era vorbită, precum (amintesc numai primele ediții): traducerea vestitei antologii morale Fiore di virtù — *Ἄνθος τῶν χαρίτων* în 1529, în tipografia Gioanni Antonio da Sabio & Fratelli; o prelucrare în versuri a romanului lui *Alexandru cel Mare* în același an, la aceeași tipografie; o Esopie — *Αἰσώπου Μύθοι* — în 1543 la Gioanni Antonio & Pietro fratelli di Nicolini da Sabio; o adaptare în versuri a romanului francez medieval Pierre de Provence et la belle Maguelonne — *Ἡμπερίου <ἱστορία>*, în 1624, la Antonio Pinelli; cartea de minuni ale Maicii Domnului — *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία* — a călugărului atonit Agapie Landos, în 1641, la Antonio Iuliano; *Fisiologul* lui Damaschin Studitul, în 1671, la Nicolae Glykys; traducerea populară a cărții lui Croce, Bertoldo — *Πανουργίαι ὑψηλότατα τοῦ Μπερτόλδου* — în 1646 la Antonio Iuliano; *Hronografele* lui Dorotheiu de Monembasia în 1631 și al lui Cigala, la 1637 și multe altele, fără să mai pomenim numeroasele ediții succesive ale cărților înșirate mai sus. Tot la Veneția în tipografia lui Glykys s'a tipărit în 1638 și cunoscuta

a N. Cartojan.

www.dacoromanica.ro

poemă a lui Stavrinos despre Mihai Viteazul devenită aproape populară în Grecia.

Se cunosc legăturile țărilor noastre cu Veneția, anterioare cu mult epocii fanariote: Domni ca Ștefan-cel-Mare și Mihai Viteazul intrând în alianțe militare cu Marea Republică; alții ca Petru Cercel — căutând sprijinul Dogelui pe lângă Înalta Poartă pentru redobândirea tronului părintesc; pribegi ca fiul lui Iancu Sasu, cu mama și sora sa, ori ca suita lui Petru Șchiopul cu ginerele Domnului, cu fostul Mitropolit George Movilă și cu viitorul Mitropolit Teodosie Barbovscki, căutând adăpost în limanurile Veneției; tineri ca Radu Mihnea, Stolnicul Const. Cantacuzino și Răducanu Cantacuzino, întregindu-și instrucția în Veneția și Padova. Un moment culminant în această direcție îl reprezintă domnia lui Constantin Brâncoveanu, care își depusese o bună parte din averea sa în Banca Publică a Veneției; care își trimisese bursieri în cetatea lagunelor și la curtea căruia se găseau reprezentanți ai culturii italiene, îmbrăcați în caftane de atlas, dar care păstrau totuși, după moda occidentală, peruca pălăria și cravata. In legăturile Domnilor noștri cu Marea Republică, era firesc ca aceștia să vină în contact cu colonia grecească de-acolo și ca Domni, apărători ai creștinătății ortodoxe, să caute a o ajuta. Dovezile sunt numeroase. Veludo ne spune că un bătrân Domn de țară ca Matei Basarab a dăruit coloniei grecești din Veneția 1600 de ducați [1]) în 1642. Mulți dintre voevozii și boierii țărilor noastre ca Radu Mihnea, Alex. Coconul, Const. Brâncoveanu, Stolnicul Const. Cantacuzino au patronat tipărirea cărților grecești din Veneția, precum dovedesc prefețele închinate lor. Un pribeag, ca Zotu Tzigara, ginerele lui Petru Șchiopu, a luat chiar o mică parte la mișcarea de cultură a coloniei grecești, căci el a adus manuscriptul grecesc al hronografului, Dorothei de Monembasia, care a apărut acolo din teascurile tipografiei lui N. Glykys, în 1631 [2]. Între prenumeranții cărților ce se tipăresc în Veneția și chiar și în alte centre europene unde se aflau imprimerii grecești (Viena, Berlin) se găsesc adesea mulți fruntași ai boierimii din țările noastre, mai ales în epoca

[1]) Veludo, *Sulla colonia greco orientale stabilita în Venezia*, p. 17.
[2]) Legrand, *Bibliographie hellénique*, I, 1894, p. 290—299.

www.dacoromanica.ro

Fanarioţilor. Aceasta nu numai pentru textele religioase şi pentru operele de fundamentală cultură, ci chiar şi pentru cărţile de cuprins popular. Erotocritul lui Dionisie Fotino, apărut la Viena în 1818, număra ca prenumeranţi aproape întreaga boierime a Ţării-Româneşti şi a Moldovei, începând cu « prea strălucitele beizadele »: Grigore Sutzu, Grigore Ghica şi Constantin Caragea [1]).

Aceste cărţi populare ieşite din tipografiile veneţiene au ajuns şi în ţările noastre, mai ales pe vremea când, cârmuite de Domni fanarioţi, aveau un contingent însemnat de cititori de carte grecească. Biblioteca întemeiată de primul Domn fanariot, Nicolae Mavrocordat, în mânăstirea Văcăreşti, număra în rafturile ei, pe lângă capod'operile literaturilor clasice (latină şi greacă) şi a celor moderne în limba franceză şi italiană, şi câteva tipărituri veneţiene, mai mult sau mai puţin populare, precum: *Aethiopica* lui Iliodor într'o ediţie greco-latină din 1596 (fără loc.); o *Esopie*— *Αἰσώπου καὶ ἑτέρων μύθοι* într'o ediţie veneţiană din 1709 şi într'alta din Londra 1682, *Hero şi Leandru* a lui Museos într'o ediţie parisiană din 1538, populara carte de origine indiană *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης* într'o ediţie din Berlin, 1697 şi în două msse [2]); Hronograful lui Manasses într'o ediţie din 1616. Asemenea cărţi populare greceşti tipărite în Veneţia se găseau chiar în bibliotecile şcolilor noastre publice şi încă până târziu, la jumătatea veacului trecut. Intr'un catalog al bibliotecii Colegiului Naţional (dela Sfântul Sava), întocmit în 2 tomuri de profesorul bibliotecar I. Genilie între 1846—1847 [3]), se notează: versiunea greacă a lui *Fiore di virtù*, *Ἄνθος τῶν χαρίτων*, într'o ediţie tipărită la Nicolae Glyki,

[1]) Cf. lista abonaţilor completă în N. Cartojan, *Poema cretană Erotocrit în literatura românească*, Analele Acad. Rom., Mem. Secţ. Lit., Seria III, tom. VIII, mem. 4, p. 52—57.

[2]) Cf. N. Iorga, *Catalogul Bibliotecii lui Constantin Mavrocordat*, în *Pilda bunilor Domni din trecut faţă de şcoala românească*, p. 101 (nr. 105); p. 102 (nr. 121, 122, 128); p. 99 (nr. 72); p. 92 (nr. 69); p. 95 (nr. 114); p. 92 (61). Analele Acad. Rom., Seria II, tom. XXXVII (1914 1915), Mem. sec. ist. nr. 2. Bucureşti, 1915.

[3]) *Biblioteca latină şi italiană. Catalog de cărţile latine şi italiene ce se află în biblioteca Colegiului Naţional.* Tom. I, Bucureşti, în Tipografia Colegiului Sf. Sava, 1846. *Biblioteca franţeză, romană, elenică, germană, grecească, engleză, ungarică, slavonă, ebraică, arabică şi turcească. Catalog...* Tom. II. Bucureşti, 1847.

www.dacoromanica.ro

în 1675; prelucrarea acesteea pentru uzul școalelor în greacă și italiană, *Νέον ἄνθος χαρίτων*, într'o ediție tipărită la Antonio Bartoli, în 1755 (p. 377); Vieața și pildele lui *Esop*, *Αἰσώπου βίος καὶ μύθοι*, într'o ediție tipărită la D. Theodosiu, în 1783 (p. 382; altele fără indicații precise p. 373 și msse p. 318); un *Bertoldo* — *Βερτόλδου Πανουργίαι* în ediția venețiană a lui Pano Theodosiu, din 1813; *Mântuirea Păcătoșilor* — *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία* (fără indicație de dată p. 383); *Ethiopica*, *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν* — aceasta într'o ediție tipărită la Francfurt în 1631 (p. 302); un Erotocrit (transcris greșit *Ἐρωώκριτος* pag. 514); *hronografele* — cu atâtea legende populare — al lui *Matheiu Cigala* într'o ediție venețiană a lui Iuliano din 1637, și al lui *Dorotheiu de Monembasia* (*Βιβλίον ἱστορικόν*, în ediția tipărită la Nic. Glykis în 1813).

BIBLIOGRAFIE. Pentru istoria literaturii bizantine a rămas clasica tot: K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, II. Aufl. München, 1897; Giovanni Montelatici, *Storia della letteratura bi~antina* (324 1453), Milano, Ulrico Hoepli, 1916.

PENTRU LITERATURA SIRIACĂ: Ruben Duval, *Anciennes littératures chrétiennes II. La littérature syriaque*, Paris, III éd., 1907; Dr. Anton Baumstark, *Geschichte der syrischen Literatur mit Ausschluss der christlich-palästinischen Texte*, Bonn, 1922.

PENTRU LITERATURA NEOGREACĂ: D. C. Hesseling, *Histoire de la littérature grecque moderne... traduite du néerlandais par N. Pernot*, Paris (Collect. de l'Institut néo-hellénique de l'Univ. de Paris, fasc. 1), 1924; Ilie P. Vutieridi, *Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας* (1000—1930), Atena, 1934; acelaș; *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων*, Atena, 2 vol., 1924 1927; Aristos Kambani, *Ἱστορία Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Atena, 1933. Pentru influentele occidentale in literatura bizantină și neogreacă: Ch. Gidel, *Etudes sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1866; *acelas*, *Nouvelles études sur la littérature grecque moderne*, Paris; Nicolai, *Geschichte der griechischen Literatur*. Berlin; Dr. Karl *Iken*, *Leucothea*, Leipzig, 1825.

CATALOAGE DE MANUSCRISE GRECEȘTI DIN MUNTELE ATHOS: Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greck manuscripts on Mount Athos*, 2 vol., Cambridge, 1895; D. Serruys, *Souscriptions et signatures dans les mss. des X XIII-e siècle conservés au monastère de Vatopédi în Revue des Bibliothèques*, 14 (1904), p. 63—76; Alexandros E. Lauriotes, *Λειτουργικὰ καὶ διάφορα ἱστορικὰ ἐξ ἐγγράφων τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς Μονῆς Μ. Λαύρας* în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, XIII, 1893), p. 170 172; V. N.

www.dacoromanica.ro

B e n e š e v i č, *Εἰδήσεις τῶν ἐν τῷ Βατοπεδίῳ καὶ τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου εὑρισκομένων ἑλληνικῶν κανονικῶν χειρογράφων Βυζαντινὰ Χρονικά*, XI *Παράρτημα β'* (1904). Cataloagele de manuscrise greceşti din cele peste 400 de biblioteci sunt foarte numeroase; vezi lista lor la Dr. O t m a r S c h i s s e l, *Kataloge griechischer Handschriften*, Graz, 1924.

CATALOAGE DE BIBLIOTECI DIN MĂNĂSTIRILE ROMÂNEŞTI: N. I o r g a, *Două biblioteci de mănăstiri: Ghighiu şi Argeş*, Bucureşti, 1904; N. I o r g a, *Vechile biblioteci româneşti*, I; *Biblioteci din mănăstiri* şi mai ales, II; *Bibliotecile boiereşti*, în *Floarea Darurilor*, I (1907), pp. 66—82; N. I o r g a, *Pilda bunilor Domni din trecut faţă de şcoala românească* (Biblioteca din Mănăstirea Văcăreşti a lui N. Mavrocordat), în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. XXXVIII, Mem. Secţ. Ist., mem. 2, Bucureşti, 1914, p. 84 (8 al extrasului) şi următoarele; A l e x. I. L ă p ĕ d a t u, *Manuscrisele dela Biserica şi Răşca, descriere, însemnări, note şi excursuri* (extras din *Biserica Ortodoxă Română)*, Bucureşti, 1904; A l e x. I. L ă p ĕ d a t u, *Manuscrisele găsite la Mănăstirea Dălhăuţi de d-nii N. Iorga şi P. Gârboviceanu*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXVIII (August, 1904), pp. 539 545; I. I o n a ş c u, *Contribuţiuni la istoricul Mănăstirii Hurez* (extras din *Arhivele Olteniei)*, Craiova, 1935 p. 49—54 şi 75—85. Pentru biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino pe timpul studiilor la Veneţia: N. I o r g a, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, «Minerva», 1901, p. 2—3.

CATALOAGELE MANUSCRIPTE DE BIBLIOTECI IN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **2683**, «Catalogul de cărţile ce s'au găsit în Biblioteca Sfintei Mitropolii, scris de Petre Poenaru la 1836»; multe cărţi franceze, p. 1 48; latineşti, p. 53—123 v.; italiene, p. 126—171; mai puţine greceşti, p. 175—182; germane, p. 183—184; 18 turceşti şi 3 ovreeşti; nr. **2688**, «Catagrafie de toate cărţile ce se află la mănăstirile rumelioticeşti, sfetagoriceşti, Sfântului Mormânt, sinaiticeşti şi ale ţării», foarte sumară. Interesant începutul pătrunderii culturii occidentale şi în mănăstiri: «o gramatică italienească» la mănastirea Cotroceni, p. 18; cărţi franceze la mănăstirea Hurez, f. 70.

PENTRU MANUSCRIPTELE GRECEŞTI DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: Cf. C o n s t. L i t z i c a, *Manuscrisele greceşti din Biblioteca Academiei Române*. Analele Acad. Rom., Seria II, tom. XXIII, Mem. Secţ. Lit., Bucureşti, 1900; cf. şi D. R u s s o, *Manuscrisele greceşti din Biblioteca Academiei Române*, Notiţe critice şi paleografice. (Extras din *Noua Revistă Română*, vol. 3, 1901), Bucureşti, 1901; C o n s t. L i t z i c a, *Catalogul manuscriptelor greceşti din Biblioteca Academiei Române*, Bucureşti, 1909; D. R u s s o, *Studii şi critice*, Bucureşti, 1909. Pentru m-sse greceşti dela Iaşi, cf. C. E r b i c e a n u şi A. D. X e n o p o l, *Serbarea dela Iaşi*.

COLONIA GREACĂ DIN VENEŢIA: G i o v a n n i V e l u d o, *Sulla colonia greca orientale stabilita in Venezia (Estratti dall'opera Venezia e le sue lagune)*, Venezia, G. Antonelli, 1847; o ediţie în limba greacă, Veneţia, 1893; H u b e r t P e r n o t, *Les Crétois hors de Crète*, în volumul *Études de littérature grecque moderne*, Paris, 1916, pp. 124 194. Pentru tipografiile greceşti din Veneţia vezi articolele lui S p. P. L a m b r o s din *Νέος Ἑλληνομνήμων*

www.dacoromanica.ro

II (1905), p. 337 și urm.; IX (1912), p. 271, VIII (1914), p. 482. Constantin D. Mertzios, *Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκέων ἢ Γλυκήδων* în *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, X (1935) p. 615.

PENTRU CĂRȚILE GRECEȘTI TIPĂRITE IN VENEȚIA ȘI ALTE CENTRE EUROPENE: Émile Legrand, *Bibliographie néohellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XV-e et XVI-e siècle*, Paris, Leroux, 1885, 2 volume; *Dix-septième siècle*, 5 volume, Paris, 1894—1895; *Dix-huitième siècle*, oeuvre posthume complétée et publiée par Mgr. Louis Petit et Hubert Pernot, Paris, Garnier, 2 volume, 1918—1924.

PENTRU LEGĂTURILE NOASTRE CU VENEȚIA: Nicola Iorga, *Venezia ed i paesi romeni del Danubio fino al 1600*, Venezia, Ferrari, 1915; acelaș, *Ospiti romeni in Venezia* (1570—1610); acelaș, *Una storia ch'é un romanzo ed un roman~o ch'é una storia*, București, 1932. N. Bănescu, *Acte venețiene privitoare la urmșii lui Petru-Voda Șchiopul în Analele Acad, Rom. Mem. secț. ist.*, s. III, tom. X. mem. 3; Valeriu Papahagi în *Mélanges de l'école roumaine en France*, 1931 p. 29 și urm. și în *Revista Istorică* XXI, 1936 p. 300 și urm. Material documentar bogat în: *Doc. Hurmuzachi* cu deosebire vol III. 1, 2; VIII, X 1, 2 și XI.

www.dacoromanica.ro

FOLKLOR BIBLIC. LEGENDE PRIVITOARE LA VECHIUL TESTAMENT

Se știe — mai ales în urma cercetărilor lui Frazer (Le folklore dans l'ancien Testament) — că Biblia care a fost scrisă în răstimpuri, diferite, are o largă temelie de folklor și cum e firesc în asemenea împrejurări, ea cuprinde în unele locuri părți obscure, în altele inadvertențe. Pentru a înlătura aceste inadvertențe care supărau și pentru a explica aluziile enigmatice care ațâțau imaginația credincioșilor, rabinii au amplificat cu interpretări proprii textele biblice. Aceste interpretări, intrate apoi în domeniul popular, au fost re-create de imaginația colectivă a poporului și au avut o largă circulație. În chipul acesta s'a alcătuit, în marginile textului biblic, o întreagă literatură de legende apocrife, în care marile personalități ale Vechiului Testament, sunt înfățișate într'o lumină nouă, prinse în urzeala unor legende, pe care nu le întâlnim în paginile Bibliei.

Dela Evrei, legendele au trecut la creștinii sirieni, au intrat în lumea elenistică din Asia Mică și Egipt și au ajuns pe țărmurile Bosforului. În literatura bizantină, legendele au fost culese și clasate în acele colecții de material apocrif ale vechiului Testament, cunoscute sub numele de Palii, de care ne-am ocupat în volumul I al lucrării de față, iar pe de altă parte în istoriografia bizantină, cu caracter popular, în așa numitele hronografe. Din Palii și din hronografe, legendele au pătruns pe de-o parte în alte texte literare, pe altă parte în straturile populare și au influențat la rândul lor arta religioasă. Înainte de a urmări legendele apocrife ale Vechiului Testament, ne oprim puțin asupra textelor în care se găsesc.

www.dacoromanica.ro

TEXTE. HRONOGRAFE

Se cunoaște rolul important pe care-l ocupă în cultura bizantină istoriografia. Bizanțul, așezat la granițele de răsărit ale civilizației europene și în punctul ei cel mai primejduit, a îndeplinit în istoria civilizației europene o dublă menire: a apărat creștinismul împotriva ereziilor care veneau să-i surpe mereu temeliile și a apărat civilizația europeană împotriva necontenitelor asalturi date de popoarele barbare din nordul Dunării și de Musulmanii din Asia Mică.

Acest rol milenar în apărarea creștinismului și a culturii europene, precum și tragediile din jurul scaunului imperial au oferit unor scriitori de un real talent cele mai interesante subiecte din câte a cunoscut istoria omenirii. Împărați ca Ioan Cantacuzino, fiice de împărați ca Ana Comnena și soțul ei Nikifor Vrienios, secretari de generali ca Procopie, înalți demnitari dela curtea imperială ca Mihail Ataliates, oameni de vastă cultură ca profesorul dela Academia din Constantinopol, Mihail Psellos, ajuns prim ministru, și alții au înfățișat evenimente la care nu numai că au fost martori, dar pe care au căutat să le stăpânească și să le conducă. Chiar dacă obiectivitatea și sinceritatea cade la unii pe planul al doilea, totuși înțelegerea evenimentelor, povestirea lor însuflețită de episoade dramatice, expusă într'un stil format după modelul istoriografiei clasice grecești, au smuls accente de prețuire celor mai de seamă bizantinologi ai vremurilor noastre. « Dacă se compară, spune Charles Diehl, marii istorici bizantini... cu marii istorici ai Occidentului latin, cari fură contimporanii lor, incontestabil că Grecii se așează la un nivel intelectual cu mult superior prin priceperea politică, prin finețea psihologică, prin simțul compoziției, prin talentul stilului » [1]).

Paralel cu aceste strălucite modele ale literaturii istorice, s'au mai alcătuit în vechiul Bizanț pentru massele populare, un fel de repertorii de istorie universală, care, începând dela creațiunea lumii și povestind pe rând istoria Evreilor, a Asirienilor, a Egiptenilor, a Perșilor, a Grecilor, a Romanilor și a Bizantinilor, mergeau până în vremea autorului. Aceste hronografe, începute în

[1]) Charles Diehl, *Byzance*, Paris, Flammarion, 1926, p. 271.

www.dacoromanica.ro

secolul al VI-lea cu Malalas și continuate până târziu în perioada neogreacă cu Dorotheiu de Monembasia și Mathei Cigala, fiind scrise în limba vie a timpului, cu tendințe religioase și populare, au avut un adânc răsunet în straturile largi ale poporului și unele din ele au trecut în literaturile popoarelor învecinate. Scrise în genere de călugări, ele au încorporat, pentru partea de istorie ebraică, aproape întreg materialul de legende religioase apocrife.

În literatura noastră, în afară de hronograful tradus de călugărul oltean Mihail Moxa în 1620 și publicat de Hașdeu în *Cuvente din bătrâni* (I, p. 352—3), se mai cunosc încă două tipuri de hronografe. Aceste hronografe au fost semnalate, pentru întâiaș dată în chip vag și confuz de Gaster. Chestiunea clasării și filiațiunii lor în literatura noastră a fost însă limpezită de d. D. Russo [1]), care a arătat că— în afară de hronograful lui Moxa tradus din slavonește — au circulat încă două hronografe, amândouă înrudite cu o cronică din 1570, atribuită de către unii pe nedrept lui Malaxos.

Primul hronograf este opera lui Dorotheiu, Mitropolitul Monembasiei. Acest hronograf este o parafrazare în proză a lui Manasses, prelucrat în greaca vulgară, cu amplificări din Theofan, Kedrenos și alții. Textul copiat în Moldova cu cheltuiala lui Apostol Țigara, ginerele lui Petru Șchiopu, a fost publicat în 1631, la Veneția, cu titlul: *Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας* (Carte istorică cuprinzând în rezumat diferite și importante istorii), cu o dedicație către Domnul Alexandru Coconul (1629—1630). Niciunul dintre mssele pe care le cunoaștem din Biblioteca Academiei Române nu numesc ca traducător nici pe Nicolae sin Mihalache, nici pe Ion Buburuzăi [2]), cum credea Gaster; câteva însă (de ex. ms. nr. 938) numesc în prefață ca tălmăcitor, după cum am arătat în altă parte, pe Grigore Dascălul Buză: « scoasă după grecie pă limbă rumânească de Grigore Dascălul Buză ».

Un al doilea tip de hronografe românești derivă din hronograful grecesc al lui Matheiu Cigala, cretan de origină, parohul bisericii grecești din Veneția. Cigala și-a alcătuit hronograful său

[1]) *Elenizmul în România*, p. 33 35.

[2]) *Grundriss der rom. Phil.*, II, 3 (1896), p. 288 și I. G. Sbiera, *Mișcări culturale literare la Românii din stânga Dunării*, Cernăuți, 1897, p. 245.

www.dacoromanica.ro

tot după o versiune a cronicei din 1570, pe care o amplifică cu pasagii din hronograful lui Dorotheiu de Monembasia și din al lui Kedrenos. Hronograful lui Cigala a fost publicat pentru întâiaș dată la Veneția cu titlul: *Νέα σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν* (Nouă culegere de istorii diferite) și cu data 1637.

În partea finală însă, textul cuprinde evenimente posterioare acestei date, ceeace îndreptățește pe d-l Russo să creadă, cu bună dreptate, că textul a fost dat la tipar mai târziu.

Tipul de hronografe Cigala este cel mai răspândit în literatura noastră și este reprezentat prin o sumă de manuscripte păstrate în Biblioteca Academiei Române, dintre care cel mai vechiu datat, are cota nr. 86 și a fost copiat în anul 1689, de către Gavril Diiac ot Balțătești, « cu cheltuiala lui Ion Iordachie Cantacuzino sinŭ (fiul lui) Toader Iordachie, vel vistiernic ».

Mă mărginesc la datele de mai sus; alte probleme interesante, pe care le ridică aceste două tipuri de hronografe, formează obiectul unui studiu amănunțit pe care l-a pregătit regretatul Iulian Ștefănescu.

Ambele hronografe încep cu creațiunea lumii și istoria biblică, continuă cu istoria persană, greacă, romană, bizantină și se încheie cu istoria turcească.

Trecând peste latura istorică a acestor hronografe care, deși este interesantă, de oarece cuprinde date care ne privesc și pe noi, totuși nu intră în cadrul studiului de față, ne mărginim să urmărim în paginile următoare numai legendele cu caracter popular, care abundă în aceste ultime reflexe ale istoriografiei bizantine. Înainte însă de a urmări pe rând elementele de folklor ale Vechiului Testament, fiindcă o parte din acestea se regăsesc, iar altele se completează cu materialul cuprins într'o altă carte poporană, *Intrebări și răspunsuri*, ne oprim mai întâi asupra ei.

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Este în formă de chestionar — întrebare și răspuns un curios amalgam de material biblic și apocrif, de elemente cosmologice și cronologice, de date privitoare la ierarhia bisericească și la simbolica obiectelor liturgice, de elemente eretice și ortodoxe. A avut o întinsă circulație în lumea călugărilor noștri de pe vremuri; numai în biblioteca Academiei Române se păstrează peste

www.dacoromanica.ro

20 de manusrise. Prototipul acestei interesante colecții de legende în formă de chestionar trebuește căutat în literatura bizantină; cel mai vechiu manuscris cunoscut până acum, semnalat de Lambros, datează din sec. XI-lea și se păstrează în mânăstirea Kutlumuș din Muntele Athos; alte manuscrise se găsesc în diferite bibliotecidin Occident (Viena, Berlin) sub diferite numiri: *Ἐρωτήσεις ἐκ τῆς παλαιᾶς*, *Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις* sau *Ἐρωταποκρίσεις τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*.

Din Bizanț textul a trecut de timpuriu, pe de o parte în Apus, pe de altă parte la Slavii Sud-Dunăreni, de unde a călătorit mai departe în literatura rusă. În Occident, acest chestionar, plin de legende, tradus în limba latină și cunoscut sub numele de *Joca Monachorum* (Jocul călugărilor) s'a răspândit în numeroase copii dintre care cea mai veche, păstrată în Biblioteca din Schlessstadt, este din veacul al XII-lea. Din limba latină textul a fost tradus în limbile romanice (în literatura franceză încă din sec. al XII-lea), germanice și anglo-saxone. De multă popularitate s'a bucurat textul și în literaturile slave, unde a fost cunoscut subt numele de **къпроси и wтвѣти** (Intrebări și răspunsuri) sau **Прѣтлъкованиѥ** (tălmăciri). Se cunosc numeroase versiuni dintre care unele destul de vechi, ca de pildă cea păstrată într'un codice din Berlin, datând din veacul al XII sau alta din anul 1348, într'un codice bulgăresc, aflat în Biblioteca Publică din Petrograd. O versiune mai nouă, păstrată într'un sbornic bulgăresc din veacul al XVI-lea, s'a găsit în Arhivele Statului din București și a fost semnalată de Iațimirskii în Catalogul său (p. 843). După Prof. Iordan Ivanov, prototipul grecesc al versiunilor slave s'a pierdut — sau poate n'a fost încă descoperit.

In literatura românească avem mai multe versiuni, reprezentând traduceri diferite și care poartă, ca și în alte literaturi, titluri deosebite: *Intrebări și răspunsuri, Intrebări filosofești dela Adam și dela Hristos și răspunsurile, Intrebări pentru zidirea lui Adam, Intrebările Sfântului Vasilie și cu Grigorie Bogoslovul, Intrebări și răspunsuri filosofești, când s'au întrebat împăratul Leon cu dascălii și cu filosofii.*

Cea mai veche versiune românească, cunoscută până azi, se păstrează în Biblioteca Academiei Române în codicele nr. *3.806*, copiat în anul 1748 de ierei Diné Stanovici Voinescul

www.dacoromanica.ro

dascălul ot Căpănaș (?), fratele dascălului Ștefan din Craiova și nepotul episcopului Damaschin din Râmnic. A fost publicat în Anuarul Seminarului nostru de Al. Ciorănescu, cu variante din 18 manuscrise similare. Deși după numeroasele urme lăsate de original se pare că textul este tradus din slavonește, ne ocupăm totuși de el aci, fiindcă și el întregește, după cum s'a spus materialul apocrif al hronografelor.

Pe lângă materialul legendar de care ne vom ocupa curând, *Întrebări și răspunsuri* cuprind și o serie de elemente asemănătoare cu ghicitorile populare, un fel de enigme cu caracter religios. De exemplu, « Întrebare: Cine n'au născut și a murit? Răspuns: Adam. Întrebare: Cine au fost sol mut și au dus carte nescrisă la cetate neîntemeiată? Răspuns: Solul, porumbul care l-au trimis Noe prorocul din corabie; cartea stâlparea (ramura) smochinului *(sic)*; cetatea neîntemeiată, corabia lui Noe ». Aceste enigme din vechile noastre texte au ațâțat imaginația maselor și înfățișează azi un interes deosebit din punct de vedere folkloric, fiindcă multe dintre ele au fost culese și din gura poporului. Pentru a se vedea până unde merge identitatea dintre textul scris și cel oral dăm mai jos pe două coloane câteva enigme, așa cum au fost culese din popor și corespondentul din textul *Întrebări și răspunsuri*, copiat în 1748 și publicat de d-l Al. Ciorănescu în ediție critică, în *Cercetări literare*, I (p. 260 și urm.):

Texte populare

Un om avea 3 pluguri de boi și semănă 3 obroace de grâu și puse 12 secerători și 4 treierători și secerară și treierară și făcură 3 obroace de grâu.

Omul este Dumnezeu, cele 3 pluguri Sfânta Troiță, sămânța cuvintele lui Dumnezeu, 12 secerători cei 12 apostoli, 4 treierători sunt cei 4 evangheliști.

T. Balășel, *Versuri populare române*, II, 1, p. 98; Gh. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, p. 251 m. 374.

Ciorănescu ms. nr. 3806 B.A.R.

CLXXXII. Întrebare: Un om avea 3 pluguri de boi și semănă 3 obroace de grâu și puse 12 secerători și 4 treierători și secerară și treierară și făcură 3 obroace de grâu.

Răspuns: Omul iaste Dumnezeu, cele trei pluguri iaste Sfânta Troiță, sămânța cuvintele lui Dumnezeu, 12 secerători sunt cei 12 apostoli.

www.dacoromanica.ro

Texte populare.

Cine nu s'a născut și a murit?

— Adam strămoșul.

N. Georgescu-Tistu, *Folklor din jud. Buzău*, p. 23. N. Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 104.

Al. Ciorănescu, *Intrebări și răspunsuri*, în *Cercetări literare*, I, p. 60.

XXII Cine n'au născut și a murit?

— Adam.

Cine a murit și nu s'a îngropat?

— Muierea lui Lot, care s'a prefăcut în stâlp de sare.

Gh. Dem. Teodorescu, *Poezii pop.*, p. 251 nr. 368.

CLXXIII Cine au murit și nu s'au îngropat?

— Muĭarea lui Lot.

Cine a fost corăbierul cel mai întâiu pe lume?

— Noe.

N. Georgescu-Tistu, *Folklor*, p. 23. Gh. Dem. Teodorescu, p. 250 nr. 365.

CCXI Care au început întâiu a face corabiĭa?

Răspuns: Noe prorocul.

Ce cocoș a cântat și s'a auzit în toată lumea?

— Cocoșul din corabia lui Noe.

Cf. și N. Georgescu-Tistu, *Folklor*, p. 23; Gh. Dem. Teodorescu, p. 250 nr. 366, Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 104.

CLXI Ce cocoș au cântat și l-au auzit toată lumea?

— Cocoșul cel din corabia lui Noe.

Cine de viu s'au îngropat și mormântul a umblat și mortul a cântat?

— Iona prorocul când era în pântecele chitului.

N. Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 104, 250 nr. 367.

CLXXIV Cine de viu s'au îngropat și mormântul umbla și mortul în mormânt cânta?

Răspuns: Iona prorocul în pântecele chitului...

Dar trăsătura cea mai interesantă a acestor enigme cu care și azi se desfătează tineretul nostru la șezători este că ele își găsesc

www.dacoromanica.ro

corespondentul lor și în literatura latină a evului mediu. Pentru a învedera aceasta, dăm mai jos în paralelă câteva enigme românești, culese în vremurile noastre, și textul latin din sec. al IX-lea, publicat de Paul Mayer:

— Cine nu s'a născut și a murit?
— Adam strămoșul.

N. Georgescu-Tistu, *Folklor*, p. 23.

— Quis est mortuus et non est natus?
— Adam.

— Cine a murit și nu s'a îngropat?
— Muierea lui Lot, care s'a prefăcut în stâlp de sare.

Gh. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, p. 251 nr. 368.

Cojus *(sic)* corpus non p... tenet in terram?
— Oxor (sic) Loti.

Aceste asemănări izbitoare între folklorul nostru și textele latine ale evului mediu aruncă o lumină vie asupra chestiunii privitoare la circulația elementelor de folklor. Întrucât reflexe din textele latine s'au găsit și în domeniul folklorului romanic și germanic (vezi materialul citat și la Gh. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, p. 250), asemănările dintre enigmele poporului nostru și ale celor din Occident nu se explică numai pe cale de circulație orală, ci și printr'un împrumut, în timpuri și locuri deosebite, dintr'o sursă literară comună: textele bizantine. In folklorul grec actual enigmele apar în formă versificată, (cf. S. Kyriakidi, *Ελληνική Λαογραφία*, p. 345).

ERMINIILE

Am arătat în volumul I al lucrării de față că unele din cele mai interesante legende apocrife se găsesc zugrăvite și pe zidurile exterioare ale vechilor noastre mânăstiri și biserici de sate. Fiindcă în paginile ce urmează vom mai avea adesea prilejul să arătăm strânsa legătură dintre acest capitol al literaturii noastre vechi și dintre arta profană și religioasă, credem necesar să ne oprim puțin și asupra

www.dacoromanica.ro

Erminiilor, manuale de pictură religioasă, după care se orientau și se mai orientează încă zugravii noștri în împodobirea artistică a sfintelor locașuri. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în afară de indicații tehnice, unele cuprind și texte apocrife. Erminiile cuprind instrucțiuni tehnice, utile zugravilor, privitoare la pregătirea zidului și a culorilor pentru picturi murale, la inscripțiile și citatele biblice, care trebue să însoțească diferitele scene iconografice, la chipul cum trebue să se zugrăvească vârsta, atitudinea și fața personagiilor biblice și a sfinților martiri și asceți: « Strămoașa Eva, babă cu părul alb... Patriarhul Iacov, fiul lui Isac, bătrân, cu părul lung, cu barba lungă, despicată în două ».

Erminiile au fost alcătuite în atelierele de lucru ale zugravilor dela Muntele Athos. Se cunosc numeroase manuscripte grecești, care însă se împart în două grupe: una scoborîndu-se dintr'o versiune anonimă mai veche, alta pornind dela o redacțiune mai completă și mai sistematizată, compilată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea de ieromonahul Dionisie din Furna, care a învățat în copilăria sa meșteșugul în Muntele Athos și de către ucenicul acestuia Chiril din Hios.

Redacțiunea anonimă, atribuită lui Frangos Cattelanos, începe cu o precuvântare în care se spune că a fost alcătuită după vechile manuale de pictură bisericească ale lui Panselinos și Teofan. Panselinos este pictorul legendar al Muntelui Athos, care după unii ar fi trăit în secolul al XI-lea, după alții în secolul al XIII-lea sau chiar al XIV-lea, dar care mai probabil a trăit în secolul al XVI-lea și a zugrăvit cu mult omenesc, subt influență occidentală, biserica mânăstirii Protaton din Karyes, capitala muntelui Athos. Contemporanul său Teofan, care a zugrăvit pe la 1573, o biserică în Tesalia, este reprezentantul școalei cretane în pictura bisericească a timpului, școală caracterizată printr'o păstrare mai credincioasă a vechilor tradiții de pictură bizantină.

Între cele 2 redacțiuni grecești ale Erminiilor — cea anonimă și cea a lui Dionisie din Furna — se găsesc părți identice, ceeace presupune un prototip comun mai vechiu. De altă parte un specialist german, Ernst Berger, a arătat că partea tehnică a Erminiilor cuprinde indicațiuni privitoare la pregătirea zidului zugrăvit

www.dacoromanica.ro

care amintesc tehnica antică, așa cum ne-a descris-o Vitruv și Plinius cel Bătrân. Georg Ebers a observat că rețetele de culori ne ajută să determinăm unele droguri ce se întâlnesc în papyrusurile egiptene. Tehnica și rețetele consemnate în Erminii se sprijină deci pe tradițiuni transmise din vechiul Bizanț.

După manuscrisele grecești s'au făcut la noi, după cum arată d-l V. Grecu, trei traduceri: una mai veche după o variantă a redacțiunii grecești anonime, atribuită lui Frangos Cattelanos, două după redacțiunea lui Dionisie din Furna; una de un anonim și alta de proin arhimandritul Mitropoliei din București, Macarie, în anul 1805. Traducerea lui Macarie, deși are stângăcii, este totuși cea mai apropiată de textul grecesc, pe care îl urmează chiar în sintaxă și topică, în chip servil. Textele au fost publicate în ediție critică și însoțite de studiu de d. Vasile Grecu. In aceste tratate de pictură religioasă, care au servit de orientare zugravilor noștri de biserici și icoane, s'au furișat, după cum vom vedea mai pe larg în paginele următoare, și destule elemente necanonice. Lucrul nu trebue să ne surprindă azi, când se știe că predicatorii, melozii și hagiografii bizantini au exploatat adesea în operele lor unele date mai impresionante ale literaturii apocrife. Vom avea astfel prilejul să luminăm unele aspecte ale iconografiei noastre religioase, în discordanță cu textele canonice, prin ajutorul Erminiilor și al legendelor apocrife.

Trecem acum, după prezentarea textelor, la legendele apocrife, privitoare la Vechiul Testament. Le vom urmări în ordinea în care sunt expuse în hronografe și care corespunde cu cea stabilită de cronologia biblică. Vom căuta, acolo unde aceasta este cu putință, legăturile cu arta religioasă și vom completa materialul din hronografe cu datele din *Erminii* și din *Întrebări și răspunsuri*, precum și cu unele legende răslețe, păstrate în vechi manuscripte românești, legende — care dacă n'au fost înregistrate de hronografe și nu sunt cuprinse nici în *Întrebări și răspunsuri* — se leagă totuși prin cuprinsul lor, de materia pe care o tratăm aci.

Pentru a nu îngreuna lectura și pentru a înlătura repetările de indicații, vom da bibliografia legendelor la sfârșitul ciclului.

www.dacoromanica.ro

LEGENDE APOCRIFE PRIVITOARE LA VECHIUL TESTAMANT

CĂDEREA ÎNGERILOR

Legenda despre căderea îngerilor nu se găsește în Biblie; aluzii însă se găsesc, mai clare, în epistola sobornicească a Sf. Apostol Iuda (versetul 6): « Iar pe îngerii cari nu și-au păzit vrednicia, ci au părăsit locașul lor, i-a pus la păstrare, subt întuneric, în lanțuri veșnice, spre judecata zilei celei mari »; în epistola a II-a a Apostolului Petru (partea 2, verset 4): « Căci dacă Dumnezeu n'a cruțat pe îngerii cari au păcătuit, ci i-a aruncat în iad și i-a dat peșterilor întunericului, ținându-i spre judecată »; și, în sfârșit, în Evanghelia lui Matei (XXV, 41): « .. Duceți-vă dela mine blestematilor, în focul cel veșnic care este gătit Diavolului și *îngerilor* lui ». Din aceste date neprecise a crescut legenda despre căderea îngerilor, pe care hronografele bizantine ne-o expun, cu o bogăție de amănunte plastice, astfel: « A patra zi, când au făcut Dumnezeu luminile celi mari și stelile, întru acea zi au căzut Lucafărul din cer, carile era mai mare péste o cată de îngeri, pentrucă s'au mândrit întru sine și au zis că-și va pune scaunul său înpotriva scaunului lui Dumnăzău; ce cum au cugetat, îndată s'au desfăcut ceriul și au căzut împreună cu toată ceata lui ». Și, explică mai departe hronograful, unii au căzut până « în adâncul pământului, alții în maré, alții pre pământ, alții în văzduh și aceia toți s'au făcut draci întunecați ». Capitolul se încheie apoi cu înfățișarea sguduirii produse în cuprinsurile cerești, după căderea îngerilor: « S'au cutremurat toate cetele îngerești și s'au ales Mihail arhanghelul și au zis cu glas mare: să stăm bine; să stăm cu frica lui Dumnezău; și cum au zis acel cuvânt, au stătut, care unde s'au aflat; și câți au rămas, iar sunt îngeri, iar cei căzuți sunt tot draci ».

Această legendă — oarecum extra biblică dar care oferea un minunat prilej de înălțare morală a cititorilor, a fost firește speculată în cărțile de edificare morală a maselor populare, cum erau cazaniile, în acele texte de *Intrebări și răspunsuri* și în pictura bisericească. Tratatul de Erminie bizantină a lui Dionisie din Furna, folosit de zugravii bisericilor noastre, dădea pentru

www.dacoromanica.ro

zugrăvirea acestei scene, recomandațiuni, care prin unele amănunte amintesc textul hronografelor: « Ceriul... și H<risto>s șezând pe scaun ca un împărat, ținând evanghelie, zicând: « Văzutu-l-am pre Satana, ca fulgerul căzut din ceriu ». Și împrejurul lor cetele îngerilor stând cu frică, și Mihail stând în mijloc și pe Hristos, arătându-l la celelalte cete, le grăește într'o hârtie: *Să stăm bine, să stăm cu frică...*». Apoi dealuri, o prăpastie mare cu inscripția: « Tartarul ». Și în sfârșit, « ceata Luceafărului surpându-se dela ceriu; și pre cât sânt mai sus, luminoși îngeri surpați, iar mai jos alți îngeri mai negri și mai jos alții și mai întunecați și mai din jos, iară alții jumătate draci și jumătate îngeri și alții iarăși disăvârșit dimoni, întunecați și negri » [1]).

Legenda despre căderea îngerilor la care face aluzie textul evangheliilor, povestită plastic de vechile hronografe bizantine, începând cu Malalas din veacul al XI-lea, trecută apoi în cazanii și în alte texte religioase, zugrăvită apoi pe zidurile vechilor mânăstiri și biserici, s'a răspândit adânc și în tradițiile orale ale popoarelor ortodoxe. Versiuni — unele asemănătoare cu textul hronografelor — au fost culese din toate cuprinsurile pământului românesc: din Bucovina, din Ardeal, din Oltenia, din Moldova, din Muntenia. Cum de altfel e firesc, legende asemănătoare se găsesc și la popoarele vecine ca de pildă la Bulgari, la Sârbi, la Ruși, (vezi bibliografia mai jos la pag. 52). Firește că sursa principală trebuește căutată în prototipele bizantine scrise, dar nu se poate respinge nici putința unei circulații a legendelor și pe cale orală dela popor la popor.

LUPTA ARHANGHELULUI MIHAIL CU SATANAIL

În legătură cu legenda căderii îngerilor stă o altă legendă apocrifă, cu trăsături bogomilice, necunoscută până acum la noi, pe care am găsit-o într'un miscellaneu păstrat în Biblioteca Academiei Române (nr. *1282*, f. 164-177). În manuscript, legenda poartă titlul: ‹ Povestea lui Satanailu cumŭ s'au trufitŭ împotriva ziditoriului D(u)mnezeu cu gândul și cumŭ au căzutŭ dinŭ cerĭu de

[1]) Vasile Grecu, *Carți de pictură bisericească bizantină*, Cernauți, 1936, p. 105.

www.dacoromanica.ro

s'au făcutŭ din înger luminatŭ, de s'au făcutŭ dracŭ ». Deși textul a fost copiat la începutul secolului al XVIII-lea, totuși unele particularități morfologice și lexicale *(despre* cu înțelesul: deasupra <lat. *de* + super peste; *întunerecile* = mulțime> de îngeri) ne îndreptățesc a crede că derivă dintr'un prototip anterior poate din sec. al XVII-lea. Iată în linii mari cuprinsul naiv al acestui text, care, după cum vom vedea îndată, stă într'o strânsă conexiune cu un ciclu bogat de legende și de colinde culese în zilele noastre din gura poporului:

După ce Dumnezeu a creiat pe om, după chipul și asemănarea sa, l-a așezat în raiu și l-a împodobit cu atâta slavă, încât i se închinau toți îngerii. Lucifer, nemulțumit de aceasta, a strâns în jurul lui cetele cerești, a luat veșmântul, stema și steagurile Domnului și și-a așezat scaunul de-asupra norilor. Dumnezeu chemă atunci pe cei patru arhangheli și, destăinuindu-le că va judeca pe îngerii răsvrătiți la o a doua venire, când nu va mai împărăți moartea pe pământ și sfătui pe arhanghelul Gavriil să plece împotriva lui Satanail. Arhanghelul nu îndrăzni, înspăimântat de puterea lui Satanail. Dumnezeu trimese atunci pe arhanghelul Mihail, care, scoborîndu-se la al doilea cer, își luă spata cea de moarte, întinse aripele lui, « ca de 40 de coți », și « bucinând », se scoborî spre pământ. Satanail, auzind buciumul și zărind pe arhanghel venind spre el, își luă și el spata morții, arcul și săgețile și ieși la război. Arhanghelul se prefăcu că a venit să i se închine și el și să admire creațiunile lui. Satanail, încântat, îl primi cu bine și-l așeză pe scaun, alături de el. Dumnezeu deschise atunci ușile raiului și răsări soarele — după cum îl prevestise pe arhanghel — înfierbântat de șapte ori mai mult, încât aprinse munții și codrii și pământul. Satanail, dogorit de căldură, purcese cu îngerul la mare, în fundul căreia se afla un « iezer » răcoros. La țărm, Lucifer, după ce luă jurământul de credință arhanghelului, se aruncă în apă cu atâta putere, că se cutremurară adâncurile. Sf. Mihail, care atât aștepta, după ce trânti la pământ slugile lui Satanail, își luă sborul către al doilea cer cu podoabele raiului. Duhul cel Rău, înțelegând că a fost amăgit, ieși din fundul « iezerului », dar Dumnezeu îngheță apa mării pe o adâncime de 200 de coți. Satanail nu se dă bătut, ci roase cu dinții ghiața și se ridică în văzduh după arhanghel. Îl ajunse aproape de cer și-l apucă de piciorul stâng și de mâna

www.dacoromanica.ro

dreaptă. Sfântul Mihail, după sfatul Domnului, îl lovi cu spata și-l prăbuși în fundul mărilor. Dumnezeu așeză atunci pe Arhanghel în locul pe care-l avusese mai înainte Satanail, și « multe întunérece de îngeri » veniră să slăvească pe biruitor.

Textul românesc derivă dintr'un prototip bulgăresc. In literatura bulgărească se cunosc până acum două versiuni: una copiată în 1796, de Popa Punco, în satul Mocreș (Lomsk), păstrată acum în Biblioteca Națională din Sofia, sub cota 693; alta într'un sbornic, copiat în anul 1820, de Pârvan Vâlcov, ucenicul dascălului Dimitrie din Vidin, și aflat acum în Biblioteca Facultății de Teologie din Sofia, sub cota 232. Textul a fost publicat recent de Prof. Iordan Ivanov într'un studiu. Versiunea românească se deosebește însă de textul bulgăresc, publicat de d-l Ivanov, fiindcă pe de o parte e mai completă; cuprinde incidente omise din textul bulgăresc (înghețul apei după ce a intrat Satanail în ea); pe de altă parte înlătură incidente din versiunea bulgărească (convorbirea finală a lui Mihail cu Dumnezeu).

Această legendă, pe care o găsim în textele noastre vechi, este foarte răspândită în folklorul poporului nostru și al popoarelor slave, de unde s'au cules versiuni de către Dragomanov și Drinov.

Ea este prototipul apocrif al ciclului de colinde « prada în raiu », apocrif pe care îl bănuia d. Alex. Rosetti în studiul său despre *Colindele religioase la Români* (p. 57), dar care nu se cunoștea încă până acum în literatura noastră.

În cele mai multe colinde din acest ciclu, obiectul furat — nu este, ca în legenda scrisă, stema, veșmântul și steagurile Domnului ci soarele, luna, stelele ca și în unele legende slave, culese de Vuk Karagič, Drinov ș. a. (vezi amănuntele mai jos în bibliografie, p. 56). Unul din cele mai frumoase prin puterea dramatică — aflat în colecția Gh. Dem. Teodorescu începe cu înfățișarea teatrului unde se petrece acțiunea:

Sus în slava cerului,
La poalele raiului,
La scaunul Domnului,
La scaun de judecată,
Unde s'adună lumea toata,
Masa mândră mi-e întinsă
Și de sfinți measa-i cuprinsă . . .

www.dacoromanica.ro

Și pe când Domnul « la masă se punea, pâine, vin blagoslovea », zărește, venind într'un suflet, pe arhanghelul Gavriil și pe Sfântul Mihail, care, cum ajungeau la masă, « drept la Domnu' îngenunchia » și-i spun cum, după plecarea lui și a sfinților, idolii au dat năvală și au prădat tot raiul:

Luat-au luna
Cu lumina;
Luat-au idoli zorile,
Zorile cu razele;
Luat-au idoli stelele,
Stelele cu florile;
Luat-au idoli soarele,
Soarele odoarele.
. . . . . .
Raiul de se 'ntuneca,
Iadul de se lumina.

Dumnezeu le trimete în ajutor pe Sf. Ion, pe Sfântul Ilie și pe Sfântul Petre, care pătrund în Iad, « Ion botezând, Ilie fulgerând și Sfântul Petre ploi bătând ». Idolii se înspăimântă, cad în genunchi, se dau botezului; arhanghelii Gavriil și Mihail pun mâna pe odoarele cerului și le aduc înapoi:

Iadul de se 'ntuneca,
Raiul de se lumina.

În cele mai multe versiuni însă, legenda este contaminată cu motivul zapisului lui Adam și subordonată unei lămuriri: pentru ce este scobită talpa omului? După ce Satana a încheiat zapisul cu Adam, prin care acesta ceda Satanei pe cei ce vor muri din neamul său, în schimbul pământului, care era creațiunea Duhului rău, Dumnezeu, vrând să smulgă zapisul din mâna lui Satan, a trimes în acest scop pe Sf. Ilie. Acesta, luând formă omenească, a intrat ca argat la Satana și, după ce îi câștigă încrederea, într'o zi, pe țărmul mării, îl ațâță să se scufunde în apă ca să aducă nisip de pe fund. Diavolul se aruncă în apă, lăsându-și pe țărm veșmântul. Arhanghelul scoate atunci zapisul din hainele Satanei și se înalță spre cer. Diavolul, simțind, dă să iasă din apă, dar Dumnezeu înghiață apa. Diavolul o rupe și se ia după arhanghel. Il ajunge la poarta cerului și-l înhață de picior. Sf. Mihail, învățat de Dumnezeu, lovește cu spata pe Satana, care se scufundă în abis cu o fâșie din talpa arhanghelului. De-atunci a lăsat Dumnezeu ca toți oamenii să aibă talpa piciorului scobită.

În sfârșit, într'un alt ciclu de legende, motivul luptei arhanghelului cu Satana este împletit cu legende populare ce stau în

www.dacoromanica.ro

legătură cu Protoevanghelia lui Iacob. După iscălirea zapisului, îngerul, sau chiar Adam în alte versiuni, ispitește pe diavol ca să afle în ce chip sângele lui va scăpa din întunerec. « Când se va naște fiu din duhul sfânt » fu răspunsul Satanei și de aci legenda se îmbina cu date din Protoevanghelia lui Iacob. (Cf. bibliografia mai jos la pag. 55).

ADAM. NUMELE LUI

La nunțile noastre țărănești, tinerii, înainte de a pleca la biserică, îngenunche pe niște lăiciere dinaintea părinților, care stau pe scaune împreună cu rudele mai apropiate. În acest moment solemn, se ridică « vornicelul », care stă la capătul scaunelor din dreapta, și rostește o « orație » prin care cere binecuvântarea părinților asupra tinerilor, pomenind de creațiunea omului, de Eva care a fost dată lui Adam ca tovarășă. La pasagiul creațiunii omului, unele « orații de iertăciune » introduc următorul episod:

Ș'a mai trimes Dumnezeu
In *patru unghiuri* de lume;
Și-au adunat 4 slove
De-au facut un nume;
Au trimes la Rasărit,
La amiază și la asfințit,
Și la miez de miazănoapte
Și adunară 4 slove din carte,
Și a tâlmăcit numele
Strămoșului nostru Adam.

Episodul acesta nu este însă o creațiune a fanteziei poporului nostru, ci el a pătruns în orațiile de nuntă din literatura scrisă. În hronografele românești tip-Cigala și Dorotheiu de Monembasia la capitolul despre Adam, citim între altele, că « Acest nume al lui Adam se scrie cu 4 slove: slova dintâi *A* arată partea despre răsărit; iară slova a doua iaste *D*, arată partea despre apus; ĭară slova a treia iaste *A*, arată partea despre Miazănoapte; ĭară slova a patra iaste *M*, arată partea despre miază-zi ». În limba noastră, această explicare este cu totul obscură. De ce, bunioară, prima literă din numele lui Adam, *A*, ar arăta partea despre răsărit, și a treia, tot *A*, ar arăta partea despre miazănoapte și a doua, *D* ar arăta partea despre apus? Textul grecesc

www.dacoromanica.ro

al hronografelor ne lămurește însă pe deplin asupra acestui pasagiu curios. Iată explicarea pe care ne-o dau textele grecești ale hronografelor: Prima literă din numele lui Adam, *A* amintește cuvântul *ἀνατολὴ* (— răsăritul); a doua literă *D* *δύσις* (apusul); a treia literă, A — *ἄρκτος* (miază-noapte); a patra *M* — *μεσημβρία* (miazăzi). Legenda are aci ca punct de plecare coincidența dintre literele care alcătuesc numele lui Adam și dintre literele inițiale ale cuvintelor grecești care indică cele 4 puncte cardinale.

Această legendă bizantină — intrată în literatura noastră prin hronografele lui Cigala și Dorotheiu de Monembasia; prin textul « Întrebări și răspunsuri » (cu deosebire versiunea: Întrebările Sfântului Vasilie cu Grigorie Bogoslovul v. ms. *3518* Bibl. Acad. Rom. f. 65) și prin compilația slavă despre « Lemnul crucii » (cf. vol. I. p. 122 și urm.)—își are sursele ei mai îndepărtate în vechile tradițiuni talmudice, unde se spune că trupul lui Adam a fost creat într'un loc curat, anume Locul Templului, din pământ roșu, negru, alb și cafeniu, luat din cele 4 părți ale lumii. La Arabi această legendă a fost pusă în legătură cu colorile felurite ale raselor omenești; de aceea oamenii au unii coloarea roșie, alții neagră, alții albă și alții cafenie: pentrucă strămoșul lor a fost făcut din pământ care avea în sine aceste patru culori.

Într'un alt ciclu de orații de nuntă, creațiunea omului este explicată, nu prin punctele cardinale din care Dumnezeu a luat pământul, ci din elementele diferite din care l-a alcătuit, astfel:

Ș'a mai facut Dumnezeu
Pe stramoșul nostru Adam,
Care ne tragem toți din neam.
După ce l-a zidit din opt părți:
L-a făcut cu sângele din roua,
Frumusețea din soare,
După chipul și asemănarea sânției sale,
Cu auzul din vânt,
Cu oasele din piatră [1]).

Dar deși oratia ne spune că omul a fost creat din 8 elemente, totuși nu înșiră decât 4: rouă, soare, vânt, piatră. Altă oratie

[1]) El. Sevastos, *Nunta la Români*, p. 175.

www.dacoromanica.ro

pomenește: « trupul din *lut*, ochii din *mare;* fumusețile din *soare*, auzul din *vânt;* sufletul dela *duhul sfânt* »[1]); altă orație ne dă varianta « cu sufletul din *văzduh* »[2]), iar alta adăogă: « minte din *slava îngerilor* »[3]). Cum vedem, niciuna nu numește complet cele 8 elemente din care a fost zidit omul. Textul întreg îl aflăm în *Intrebări și răspunsuri*, care este prototipul acestor orații:

« Din câte tării au făcut Dumnezeu pre Adam? — Răs.: Din opt părți: trupul din pământ, oasele din piatră, sângele din mare, ochii din soare; cugetul din nour; suflarea din vânt; înțelepciunea din lumină, iar prorocia din Duhul Sfânt ».

Această legendă, cuprinsă în orații, este destul de răspândită în poporul nostru. Numeroase versiuni au fost culese din toate ținuturile românești: din Basarabia, din Ardeal, din Muntenia, din Moldova, din Bucovina (vezi mai jos bibliografia). Legenda a colindat de altfel literaturile și folklorul tuturor popoarelor. S'au găsit la Slavi, la Englezi, Provençali, Francezi, Germani, în literatura latină a secolului al XIII-lea, la Parsi, la Arabi[4]).

Într'un alt ciclu de *Intrebări și răspunsuri* se spune că omul a fost « urzit » din patru « stihii » adică: « din sânge și din flegmă și din fiere galbenă și neagră. Deci sângele omului iaste fierbinte și apos și iaste făcut din vânt, iară flegma iaste rece și apoasă că iaste din apă; iară fierea galbenă iaste fierbinte și uscată și iaste din foc, iară fierea cea neagră iaste rece și uscată, aceia iaste din pământ ».

CAIN ȘI AVEL

Pe canavaua textului biblic despre fiii lui Adam este brodată o legendă menită să răspundă la nedumerirea care atâța curiozitatea populară: cum a putut trece prin capul lui Cain gândul de a scăpa de fratele său, omorîndu-l, când până atunci moartea nu era cunoscută. Legenda pornește dela firele datelor biblice, arătând cum Cain, cuprins de invidie și ură împotriva fratelui

[1]) *Ibidem*, p. 182.

[2]) *Ibidem*, p. 194.

[3]) S. Fl. Marian, *Nunta la Români*, p. 192 193.

[4]) Vezi textele adunate de Reinhold Köhler, *Kleinere Schriften zur erzählenden Dichtung des Mittelalters* . . . herausg. von Johannes Bolte, Berlin, 1900, vol. II, p. 1 7.

www.dacoromanica.ro

său, fiindcă numai lui îi primea Dumnezeu jertfa și-i « îmbogățea agonisita », se frământa cu gândul cum să scape de el. Ideea i-a dat-o diavolul într'o zi, pe când Avel se apropiase cu turmele lui de niște stânci, la poalele cărora Cain își ara ogoarele. Pe când oile stăteau culcate în umbra stâncilor, diavolul, prefăcut în chip de țap, a prăvălit cu coarnele din vârful lor o piatră uriașă peste o oaie care a murit pe loc. Cain, văzând aceasta, luă și el o piatră și o ascunse. Apoi, amăgind pe fratele său, îl aduse la locul unde ascunsese piatra și-l ucise. Legenda aceasta transmisă de hronografe se găsește încorporată și în acel mozaic de *Intrebări și răspunsuri* care a intrat în literatura noastră înainte de jumătatea secolului XVII-lea [1]). Într'o versiune păstrată într'un ms. din colecția Gaster la întrebarea: « Cine l-a învățat <pe Cain să ucigă pe fratele său> de vreme ce el nu știa să ucigă? » — se răspunde: « Diavolul l-a învățat, căci el fiind ucigaș d'inceputul lui, au arătat și lui Cain cu chip de orânduială ca acesta: că păscând caprele pe lângă un munte înalt, iar diavolul să făcu un țap mare și să sui de-asupra pietrilor pe munte; și răstogoli o piatră mare cu coarnele; și viind piatra în jos, au lovit o capră în cap, și au murit. Aceasta văzând și Cain, ucisă și el pe frate-său Avel ». Pătrunsă astfel pe două căi în literatura scrisă, legenda a avut o lungă vitalitate și în massele populare, de unde a fost culeasă în zilele noastre de *S. T. Kirileanu* și reprodusă de *Tudor Pamfile* în *Povestea lumii de demult* (p. 113—114), firește puțin deformată, căci diavolul nu mai este aci instigatorul.

Legenda populară, așa cum o cunoaștem din versiunea publicată de S. T. Kirileanu, se împletește în partea finală cu un alt motiv menit să explice cum a învățat Adam să îngroape pe Avel. Pe când stătea cu Eva lângă trupul lui Avel — spune legenda populară — vede cum o vrabie, care avea un gândac în cioc, îl pune jos și-l acopere « cu țărână ori cu nisip cu ce-o fi găsit — și la urmă a sburat în treabă-i ». Adam văzând aceasta, s'a gândit să facă și el la fel, ca să nu lase trupul fiului lor să-l mănânce câinii ori corbii, « ca pe un hoit ». Motivul acesta se regăsește și în literatura noastră în textul *Intrebări și răspunsuri* și își are originea,

[1]) Al. Ciorănescu, în *Cercetări literare*, publicate de N. Cartojan, I (1934), p. 55.

www.dacoromanica.ro

precum a arătat Dähnhardt (*Natursagen* I, p. 249) în literatura rabinică și musulmană, unde însă în locul vrabiei apare altă pasăre: corbul. Chiar Coranul (surata V) ne spune că: « Dumnezeu a trimes un corb ca să-i arate lui Cain că trebue să-și îngroape fratele în mormânt ».

OMORÎREA LUI CAIN; ORIGINEA CÂINILOR

După uciderea lui Avel, Biblia ne povestește, că Dumnezeu a blestemat pe Cain, ca să nu aibă spor în lucrul pământului și ca să-și ducă vieața « gemând și tremurând ». Hronografele bizantine, dând mai mult relief blestemului, îl completează cu o veche legendă talmudică. « Atâta adaogă textele intrate în literatura noastră îi tremura tot trupul cât nu putea să-și ducă mâna la gură să mănânce și nu era suferit de niciun om... pământul încă îl urîse și munca nu-i folosea nimica ». Neputându-se liniști locului, plecă cu soția lui în țara Naid, și acolo a născut pe Enos, din care a ieșit mai multe generații de copii, până la Lameh. Acesta la bătrânețe, pierzând vederea, și-a luat un « poslușnic » care-l conducea și care-i îndrepta arcul când vroia să tragă cu săgeata. Lameh, umblând prin păduri, săgeta fiare sălbatice, pe care apoi le jupuia de blane pentru a face îmbrăcăminte, fiindcă explică hronograful « pe vremea aceea nu se mânca niciun fel de fiare ». Intr'o zi, pe când Lameh umbla astfel după vânat, se aude deodată dintr'un tufiș un foșnet. « Poslușnicul », crezând că este o fiară, îndreaptă arcul lui Lameh spre locul de unde se auzise sgomotul. Dar nu era nicio fiară, ci Cain, care colinda pădurea, « umblând cum îl pedepsise Dumnezeu ». Din țeasta lui Adam s'a făcut o fântână împuțită, din care apoi a izvorît niște viermi mari cu 4 picioare, cu capete și cu urechi. Din aceștia au ieșit apoi *câinii*.

Legenda aceasta, împreună cu paralelele ei în celelalte literaturi, a fost studiată de Dähnhardt și colaboratorii săi (în *Natursagen* I, p. 250 și urm.). Ea e formată din întrețeserea a două motive diferite: unul având de scop să lămurească pasagiul obscur din Biblie, în care Lameh, adresându-se femeilor sale, le spune: « Ascultați glasul meu, femeilor lui Lameh, băgați în urechi cuvintele mele, că bărbat am omorît spre rană mie și un

www.dacoromanica.ro

tânăr spre vătămare mie »; a doua legendă are de scop să explice originea câinelui.

Primul motiv este o veche legendă talmudică, care se găsește consemnată în scrierile rabinice, unde copilul care-l conduce pe Lameh este însuși fiul acestuia: Tuwal-Kain.

Această legendă rabinică a intrat de timpuriu în literatura siriacă și arabă și a pătruns apoi în literatura creștină a evului-mediu; o găsim în Orient la Eutyches (sec. V); la Mihail Glykas (sec. XII) ș. a.; în Occident e amintită de Hieronim (ep. 26 ad Damasium); de Petru Comestor Pierre le Mangeur — în Historia scholastica și de alții.

Al doilea motiv, însă, din legenda hronografelor privitoare la nașterea câinilor din viermii ieșiți din trupul lui Cain, nu-și găsește însă corespondent nici în legenda talmudică, nici în literatura siriacă sau armeană. Ea este, după cum a arătat Liebrecht (*Zur Volkskunde*, p. 80) de origină bizantină. Învățatul german a observat cu dreptate că paralelismul cuvintelor *Κάϊν* (Cain), *Κύων* (câine) și *σκουλίκια* (viermii) *σκύλοι* (câini) a putut forma punctul de plecare al legendei. Procesul acesta de formație a legendelor pe temeiul unor etimologii populare, este un procedeu obișnuit în folklorul universal.

URIAȘII

După moartea lui Cain, hronografele povestesc pe scurt viața celorlalte personagii biblice până la Avraam. Accentuând asupra datelor biblice, hronografele insistă asupra staturii lor gigantice, astfel: « Pre acea vreme, când ați auzit c'au fost Nevrod împărat, încă era uriașii cei mari, că și Nevrod împărat încă era uriaș și să bizuia toți tării lor și pără a să închina lui Dumnezeu, să închina cine la ce-i bătea inima ». Aceste date biblice, altoite pe vechile mituri ale lumii greco-romane despre Titani, sunt sursa credințelor și legendelor populare actuale despre *uriași*, cari se găsesc și la popoarele vecine: Ruteni, Ukrainieni, Ruși albi, Calmuci, Bulgari. Legendele despre statura uriașe a primilor oameni, aflate în hronografele bizantine, stau în legătură cu apocrifele privitoare la Adam (vezi vol. I, p. 127), care la rândul lor se sprijinesc pe vechi tradițiuni talmudice, unde se spune că Adam, când a fost

www.dacoromanica.ro

creat, era așa de mare, că umplea pământul dela o margine la alta, dar că, după ce a păcătuit, a devenit cu totul mic (cf. *Dähnhardt, Natursagen*, I, p. 246). Această credință despre mărimea lui Adam se resfrânge și în Alexandria noastră, care ne spune că Alexandru cel Mare, după ce a bătut pe Darie împărat, răsbate în niște pustietăți unde dă peste « un om legat de un munte cu verigi de fier și era lung de 500 de coți și gros de 400 de coți... și o femeie lungă de (400 de coți) și groasă de 300 de coți... Și așa socotiră filosofii: să fie acești oameni Adam și Eva până la nașterea lui Hristos...» [1]).

În tradițiile poporului român, uriașii sau *Jidovii*, cari au locuit înaintea noastră pământul, erau așa de mari, încât într'o vreme, o fetiță a unui uriaș, văzând pe pământ oameni de-ai noștri arând țarinele, i-a cules în poală, cu boi, cu pluguri și i-a dus mirată la maică-sa:

— Uite maică ce găsii colea pe câmp. Niște muște sgâriau pământul!

Ii... ce-ai, făcut fetițo? Du-i îndărăt, că ăștia sunt oamenii cari or să rămână pe pământ, după ce ne-om prăpădi noi.

Numirea pe care le-o dă poporul nostru de *jidovi* constitue o dovadă a influenții biblice.

AVRAAM

Asupra lui Avraam, strămoșul Iudeilor, care după Biblie făcuse cunoscutul legământ cu Dumnezeu, hronografele noastre se opresc pe larg. Ele ne povestesc că până la Avraam toți uriașii se închinau la idoli, și că Avraam singur pomenea în rostul (gura, lat. rostrum) său pe Dumnezeu. El ajunsese la vârsta de 60 de ani, străduindu-se « să întoarcă pe tată-său să crează în Dumnezeu și să părăsească bozii ». Într'o noapte, neputând să doarmă și privind măreția și armonia bolților cerești, fu cuprins de atâta misticism, încât, pe când toți dormeau în casă, s'a furișat pe nesimțite afară și a dat foc casei, unde tatăl său ținea « bozii vărsați de aur și de argint de au ars ». Deșteptându-se din somn și văzând

[1]) N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească, Noui contribuții*, Bucuresti, 1927, p. 86, rând. 9 23 (după Codex Neagoeanus, anul 1620).

www.dacoromanica.ro

vâlvătaiele focului, tatăl lui Avraam și ceilalți copii au alergat să le stingă, dar flăcările au mistuit totul. În învălmășala produsă, fratele lui Avraam, care a intrat prin foc în casă să scoată idolii, a fost cuprins de flăcări și a ars acolo.

Sursele îndepărtate ale acestei legende sunt tradițiile talmudice, de unde prin scriitorii evrei elenizați, Philo și Iosif Flavius, a trecut la istoriografii bizantini și s'a răsfrânt până în ultimele hronografe.

MOISE

Hronografele povestesc că, după ce Moise a fost înțărcat, a fost adus la curtea Faraonului, unde fiica acestuia l-a adoptat. Într'o zi, pe când se afla la ospăț, Faraonul, mișcat de frumusețea copilului, l-a luat în brațe și-l desmierda; dar copilul punând mâna pe cununa din capul lui, a aruncat-o jos. Faraonul s'a înfuriat rău și se gândea să omoare copilul. Fiică-sa însă a intervenit, stăruind de el să nu omoare de geaba « un prunc nepriceput ». Și, ca să-l încredințeze că copilul a făcut-o din naivitatea lui copilărească, a cerut să se pună înaintea copilului, într'o tipsie, galbeni și într'alta jăratec, « deci de să va tinde la galbeni, vei crede că se pricepe, iar de să va tinde la jăratec, vei crede Maria Ta că este prunc brudiu ».

Faraonul făcu precum îl povățuise fiica sa; copilul întinse mâna la jeratec; luă un cărbune și-l bagă în gură arzându-și limba. De atunci a început el să grăiască gângav și a vorbit astfel până la moartea sa. Dar această întâmplare i-a mântuit viața, căci împăratul, convins că copilul i-a asvârlit coroana « din brudie », și-a potolit mânia.

Gaster în *Literatura populară română* a arătat că legenda este de origină talmudică și a fost plăsmuită probabil din nevoia de a explica printr'o intervenție divină gângăvia lui Moise de care pomenește Sf. Scriptură și care ar părea curioasă tocmai la omul pe care Dumnezeu l-a ales ca să așeze temeliile vieții politice a poporului ales. Forma cea mai veche a legendei se află încorporată în Genesis rabba din sec. al V-lea; este pomenită apoi de Sefer Hajascher; a intrat în urmă în cronica numită a lui Moise din sec. X și a fost tradusă de curând și în limba germană într'o

www.dacoromanica.ro

colecție de folklor iudaic a lui Micha Iosef bin Gorion [1]). Din literatura rabinică legenda a trecut la scriitorul evreu de cultură greacă din Alexandria, Iosif Flavius, prin care apoi a pătruns în istoriografia bizantină.

SOLOMON

Despre alte figuri și episoade biblice cu caracter apocrif, pomenite în hronograf, ca despre, Melchisedec, lemnul crucii și împărăteasa Sibila, ne-am ocupat în tomul I al acestei lucrări.

Figura împăratului Solomon, pe care Biblia ni-l înfățișează ca pe prototipul frumuseții și al înțelepciunii, luase în folklorul iudaic proporții uriașe. Câteva din trăsăturile legendare ale folklorului ebraic s'au păstrat și în vechile noastre hronografe. Astfel este întâlnirea lui Solomon cu împărăteasa Sava, « ce se dzicea elineaște Sivila împărăteasa ». Sivila, aflând de înțelepciunea lui Solomon, s'a ridicat dela marginea pământului, cu mult aur și pietre scumpe și a purces, « cu mare putere », spre Ierusalim. Aci, « adunându-se » cu împăratul, începură a « vorovi » în pilde adânci, căci și Sivila era așa de înțeleaptă, încât împărați din mari depărtări trimeteau să afle dela ea sfat.

După ce s'a luptat multă vreme să-l înfrângă pe Solomon, Sivila la plecare mai încercă o ultimă ispită. Aduce fete tinere și copii « de opotrivă cu fetele »; poruncește să-i tundă la fel; îi îmbracă pe toți și toate într'un chip și, înfățișându-i împăratului, îi cere să aleagă fetele de băeți. Impăratul, mirându-se de iscusința Sivilei, ceru să li se dea apă ca să se spele pe mâini, și din felul cum se spălau, alese băeții de fete « că feții se spăla pre mâini și pre obraz apăsat și tare, iar featile să spăla linișor și smearin ». Sivila, uimită de înțelepciunea lui Solomon, zise în auzul tuturor « mai multe vădzuiu cu ochii mei, decât audziu cu ureachile mele pentru Solomon împăratul ».

Gaster a arătat că forma cea mai veche a acestei legende se află în comentarul agadic la cartea Esrei alcătuit în secolul al V-lea. Din literatura ebraică legenda a intrat în opera lui Mihail

---

[1]) *Die Sagen der Juden. Moses*, Frankfurt a. M., 1926, Rütten & Löning, p. 45—48 și 381.

www.dacoromanica.ro

Glycas și a trecut apoi din hronograf în hronograf, până a ajuns la hronografele neogrecești din secolul al XVII-lea.

Hronografele noastre ne mai dau despre împăratul Solomon câteva date interesante privitoare la inteligența lui supra naturală. Ele ne spun anume că împăratul « a aflat firea a tot ce iaste în lume, a oamenilor, a dobitoacelor, a paserilor, a gadinilor, a peștilor, a orbilor, a jivinilor... așijderea și planetele și crugurile și toată tocmala cerului și de suptu ceriu; știa și cum *va lega pre Diavoli* și cum îi va chema pre numele lor; așijderea toate leacurile și toate doftoriile și toate ierbile, care de ce leac era... acestea toate le-a cunoscut Solomon cu înțelepciunea sa ». Această latură legendară despre marea iscusință și măestrie a lui Solomon a pătruns în folklorul tuturor popoarelor și a atras în jurul personalității regelui biblic o sumedenie de superstiții și legende din alte cicluri. Culegerile de folklor românesc au scos la iveală un bogat material în această privință despre *prea cumintele* sau *prea mintele* ori *preaminte* — Solomon. Intr'o legendă se povestește astfel cum a vroit împăratul Solomon să se nască a doua oară, dar curiozitatea și nerăbdarea poporului său a zădărnicit măestria lui [1]). Intr'alta « preminte Solomon » scapă un om de șarpele nerecunoscător care i se încolăcise în jurul trupului [2]). In alt ciclu de legende Solomon apare ca un dușman al ușurinții și nestatorniciei femeești. El « cântărește mintea mamei sale Eva », surprinde legăturile ei cu Satana, sau cu unul din curtenii săi, i le pune subt ochi, și este blestemat să se scoboare până în fundul mării și să se urce până în înaltul cerului. Implinește prin iscusința lui amândouă minunile și scapă de blestem [3]).

In legătură cu figura legendară a regelui Solomon stă și credințele în *șolomonari* « vrăjitori, magi, cu puteri supranaturale ». Un asemenea șolomonar, după o legendă culeasă de N. Sulică dela « bătrânul cărturar » Ion Pitoș, « iscusit cititor la diferite priveghiuri » [4]), a scăpat într'o vreme îndepărtată orașul Brașov, de mulțimea șobolanilor care se prăsiseră în locul unde este azi

[1]) *Ion Creangă*, VIII, p. 145.

[2]) *Șezătoarea*, V, p. 49.

[3]) Voronca, *Datine și credințe*, p. 969.

[4]) N. Sulică, *Gazeta Transilvaniei*, 1898 (nr. din 28 August 9 Sept.) în josul paginei.

www.dacoromanica.ro

piața publică. « Prin puterea lui magică a trecut peste Tâmpa întreaga ceată a acestor lighioane ». Legenda aceasta obișnuită și în legendele și basmele popoarelor germanice, se împletește în legenda brașoveană cu o alta menită să explice stema orașului. Un șobolan mai bătrân, continuă legenda lui Ion Pitoș, rămânând mai în urmă și strâmtorat de copii, s'a ascuns în scorbura unui stejar. « Copiii s'au grămădit cerc în jurul copaciului și au început să îmblătească scorbura cu bâtele... când colo ce să vezi? Scorbura se crăpă, iar copiii au fost orbiți de o lumină neașteptată ce străbătea prin crăpătura scorburei ». Acolo, se afla coroana lui *Solomon împăratul*, care a adus pe Români la Brașov și care, fugărit de Turci, o ascunsese acolo. Astfel au pus mâna Sașii pe coroană, « și de atunci a rămas ca marca Brașovului să fie o coroană pe un mănuchiu de rădăcini, iar cetatea Brașovului să se numească pe săsește « cetatea coroanei, Kronstadt ».

In alte legende populare, *solomonarii* sunt înfățișați ca niște oameni cu puteri supranaturale, care încalecă pe balaurii care fierb pietrele nestimate și urcându-se deasupra norilor, « fierb piatra sau grindina și o duc în direcția în care vor ei. Alții au puterea de a îndepărta grindina care stă să cadă asupra satului lor. Un asemenea « solomonar », care lua un adevărat bir dela consătenii săi, a fost găsit în satul Giulești, de S. Mihăilescu, în vara anului 1892, când a venit ca învățător acolo [1]). Despre *solomonari* ne vorbește și Lexiconul dela Buda (1825) astfel: « Solomonar imbricitor; garabanczas deak; Wettermacher, Wettertreiber, Lumpenmann ». Friedrich Müller în colecția sa *Siebenbürgische Sagen*, apărută în Brașov la 1857, ne dă la pag. 177 178 o interesantă legendă: « Die Erben von Salamonis Weisheit ». Impăratul Solomon era un mare vrăjitor. El putea prin cuvinte magice să deschidă sau să închidă cerul. El putea să înghețe apa din râuri, el putea să o aducă peste câmpii. *Moștenitorii înțelepciunii sale se numesc șolomonari* [2]).

---

[1]) Pentru aceasta vezi *Șezătoarea*, II, (1893) p. 140—143. De aci expresia *a fierbe piatră scumpă*, cf. B o g r e a *Dacoromania*, IV, 1924 1926, p. 903—904.

[2]) Vezi și M a r i a n în *Albina Carpaților*, III, 1879, p. 54—56. Cf. și Gaster în *Archiv für slavische Philologie*, VII, 1883, p. 281 290.

www.dacoromanica.ro

PROOROCUL IEREMIA ŞI DĂRĂMAREA IERUSALIMULUI

Legenda aceasta, în legătură cu prototipele ei ebraice, a fost studiată pe larg de Gaster într'un articol publicat în « Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums » (XXX, 1881, p. 78 și urm.; 130 și urm.; 386 și urm.; 413 și urm.). In literatura noastră ea se află nu numai în hronografe, ci și în colecția Vieților de Sfinți a Mitropolitului Dosofteiu, la ziua de 4 Noemvrie, când biserica noastră sărbătorește pe Prorocul Ieremia. Legenda este însă pomenită de indicele de cărți oprite și în biserica noastră ortodoxă ca bunăoară în lista de « Cărțile ceale minciunoase, pre care nu se cade a le ținea și a le ceti direptu credincioșii Hristiani » [1]), tradusă « den pre limba slovenească de Staico Gramaticul și slujitorul Beserecii Domnești din Târgoviște la 1667 1669 », unde este vizată în următorul pasaj: « evanghelie de la Thoma Paralipomen ce au trimes pe un vultur în Vavilon către Ieremia ».

Din subiectul pe care-l expunem aci se va înțelege mai clar aluzia.

Legenda începe prin a povesti că Prorocul Ieremia, prevăzând cele ce aveau să se întâmple, plângea dărâmarea Ierusalimului și îndeamna lumea la pocăință. Îndârjit împotriva lui, « împăratul » Sedechie îl aruncă într'o groapă cu oameni morți, dar Dumnezeu trimise un înger care-l scoase de acolo. Apoi sfătui pe prooroc să părăsească Ierusalimul, împreună cu Varuh și Avimeleh, înainte de a se năpusti asupra cetății Haldeenii, destăinuindu-i că până nu va deschide el porțile, dușmanii nu vor pătrunde în cetate.

[1]) Păstrată în ms. 1570 din Bibl. Academiei Române și publicată de noi în anexa vol. I din *Cărțile populare*, p. 267.

www.dacoromanica.ro

In dimineața zilei următoare, Prorocul auzi glas de buciume și văzu coborându-se din cer, cu făclii aprinse, îngerii cari se așezară pe zidurile cetății. Atunci Ieremia, după sfatul lui Dumnezeu, îngropă odoarele templului în pământ și aruncă cheile în spre soare să le păzească. În acelaș timp, pentru a cruța lui Avimeleh suferințele robiei babilonice, Prorocul, după sfatul lui Dumnezeu, trimise pe acela să-i aducă un coș cu smochine din via Agripii. Ajuns însă acolo, Avimeleh adormi lângă coș, în vreme ce norodul Ierusalimului pornea pe calea robiei. După 70 de ani, Avimeleh se deșteptă și, crezând că-l așteaptă Prorocul, luă coșul cu smochine, care erau proaspete, de parcă atunci le culesese și porni la drum. Ajungând în Ierusalim, nu recunoscu cetatea, căci toate se schimbaseră și, crezând că s'a rătăcit, întrebă un bătrân pe care-l întâlni în cale să-i spună în ce oraș se află. Când bătrânul îi răspunse că se află în Ierusalim, Avimeleh, neîncrezător, îl întrebă să-i spună unde se află Prorocul Ieremia și căpeteniile cetății. Moșneagul îl lămuri că, de 70 de ani, Prorocul Ieremia și întregul norod se află în robie la Babilon. — Nu glumi, zise Avimeleh! abia un ceas este de când m'a trimis Ieremia să culeg smochine și iată smochinele proaspete. Moșneagul încredințându-se de această minune, răspunse: « Crez ceea ce-mi zici și poate că ești fiul unui om drept, de aceea n'a vrut Dumnezeu să vezi risipa Ierusalimului; într'adevăr însă au trecut 70 de ani de atunci, caută acuma de vezi, abia e primăvară, iar nu vremea smochinelor ». Atunci băgă de seamă și Avimeleh că a dormit mult, și, condus de un înger, se duse în peșterea unde Varuh aștepta împlinirea profețiilor. Dumnezeu le destăinui că a venit ziua întoarcerii poporului israelit din robia babilonică și-i sfătui să scrie o carte Prorocului Ieremia și să o lege, împreună cu câteva smochine, de gâtul unui vultur pe care li-l va trimite. Varuh și Avimeleh făcură după cum i-a povățuit Domnul. Urmează acum în legendă incidentul la care face aluzie lista de cărți oprite a fi cetite, incident de care vorbeam la începutul capitolului. Vulturul sboară în Vavilon și, zărind pe Prorocul Ieremia tocmai când, însoțit de norod mult, petrecea un mort din cetate, se scoboară spre el și se așează pe cosciugul mortului, care învie îndată. Vulturul, căpătând, prin puterea lui Dumnezeu, glas omenesc, îi spune să ridice dela gâtul lui scrisoarea și smochinele trimise de Avimeleh. Peste noapte, se

www.dacoromanica.ro

arătă Domnul lui Ieremia şi-l sfătui să se întoarcă cu rorodul în Ierusalim. Astfel se sfârşi robia babilonică.

Ajunşi în Ierusalim, Ieremia aduse jertfe şi se rugă Domnului zece zile; dar a zecea zi i se sui sufletul în cer, iar trupul rămase pe pământ. Evreii vor să-l îngroape. Un glas din cer sfătueşte pe Avimeleh şi pe Varuh să nu-l îngroape că nu e mort. După trei zile se deşteptă prorocul şi strigă cu glas tare: lăudaţi pre Dumnezeu şi pe fiul său Isus Hristos! Evreii, amintindu-şi că pentru aceste cuvinte părinţii lor despicaseră cu fierăstrăul pe Isaia, se năpustiră asupra lui Ieremia să-l ucidă cu pietre. Zadarnic încearcă Prorocul o nouă minune dumnezeească, Evreii îl uciseră cu pietre şi-l îngropară în Ierusalim.

M. Gaster, care a studiat formaţiunea acestei legende în literatura ebraică, a arătat că ea este alcătuită din fuziunea a şase legende preexistente. Forma cea mai veche e cuprinsă în Talmudul ierusalimitan, în legenda lui Choroi, care a dormit 70 de ani dela năruirea templului până la reîntoarcerea din robie şi rezidirea templului.

Motivul principal din această legendă: somnul îndelungat pentru a scăpa de o nenorocire, se întâlneşte şi în alte legende, dar asupra lui vom reveni la legenda celor « şapte cuconi din Efes ».

BIBLIOGRAFIE. HRONOGRAFE. *Texte apocrife publicate din literatura apocrifă a hronografelor:* M. Gaster, *Chrestomatie română*, I, p. 147—149, după ms. Bibliotecii Centrale, copiat pe la 1650 de Pavel Ştefănescul Gramatic (Tip Cigala). Legenda prorocului Ieremia (« Pentru Ierusalim şi pentru Ieremiia proroc, şi pentru Varuh şi Avemeleh; *ibidem*, II, după un ms. Eminescu dela 1760 (Tip Danovici): « Cum şi-au blagoslovit Iiacov feciorii la datul sufletului » (p. 70); Intrebările Saveliei cu Solomon (p. 71); Cyru şi regele orb (p. 72); Istoria Evdochiei cu mărul (p. 73); Em. Grigoraş, *Povestiri din cronografe* (legenda Sfintei Cruci, legenda Sfintei Sofii, legenda celor 7 copii din Efes, legenda icoanelor, căderea Bizanţei), Bucureşti, 1933.

MANUSCRIPTE INEDITE din Biblioteca Academiei Tip. Cigala Ms. nr. 86 din 1689, Titlul pe f. 1: Hronograf den începutul lumii; pe f. 6 în cuvânt către cititori, titlul e dat mai pe larg: « Strângere nouă să chiamă cartia aciasta, întru care săntu scrisă multe istorii luate şi adunate de întru multe cărţi ce spune întru însă, de la zădiria lumii până întru aii ceşti mai de apoi de pre acum, şi pentru împăraţii creştineşti şi blagociăstivi cum au împărăţât, şi

www.dacoromanica.ro

pentru patriarşii Ţarigradului pre rănd care cum ş'au cumpătat viĭaţa şi scaunul, şi împăraţii şi patriarşii; aşijderia spune şi pentru cum au luat Turcii Ţarigradul dela împăraţii creştineşti şi câtă robie şi străcare au făcut Turcei în Ţarigrad şi apoi căţi împăraţi turci au împărăţit pănă (acum) precum anume scrişi şi izvodiţi de într'o carte ce să cheamă Turcogreţiia, care carte iasti scrisă în limbă arăpiască şi turciască, cu slovele greceşti; aşijderia mai iaste într'aciastă carte scrisă şi despotaţiia svântului Selivestru Papa de Răm, când au avut pricină cu Zamvri Jidovul vrăjitoriul şi cu alţi.... (*rupt*) ce Jidovi învaţaţi şi cărtulari, soţiile lui Zamvri (*rupt*) scrie într'această carte şi pentru cum sa cade... a ne închinaria svintelor icoane, şi în ce chip.... minuni.... svintele icoane, aşijderia mai.... carele au facut la împăraţii creştini.... şi să chiamă cartia aciasta.... (ci)neşi va ceti multe istorii şi lucruri d..... spusa aciastă carte de pre limbă.... les românească, scrisă de .... şi plecatu tuturor Pătraşco Dancovici, ce am fost odată suptu vlastiia luminatei şi blagociastivii *Domniei Moldovei logofat al treilé, şi gramaticŭ de scrisoare greciască*, de ce am sălitu şi am trudit de am scris aciastă carte la viiaţa mia, pentru folosul tuturor, şi pentru să aibu şi cu ertare şi cuvântare bună despre toţi carii vor ceti aici într'această carte...» *Pe f. 418 o notă din care se vede că manuscriptul a fost copiat* cu cheltuiala dumisali giupănului Ion Eordachie Cantacuzino sinŭ Toader Eordachie, vel vistérnic, şi o am săvârşit după răpăosarea dumisale vistérnicului, fiind cursul anilor de la Adam 7197, mesiţa Iun(ie) 22 întru zileli lui Constantin Voevod (Cantemir) *de* Gavril Diĭac ot Bălţateşti. *Cf. descrierea pe larg a ms-ului în* I. Biana, *Catalogul manuscriptelor româneşti Academia Română*, I, Bucureşti, 1907, *p. 181 19* Legendele: *Cum au căzut Luceafărul denŭ cerĭu* f. 19; *Numele lui Adam* f. 21 r.: *Cain* f. 23 r., *Avraam* f. 24 v., *Moise* f. 27 v. şi urm. *Prorocul Ieremia şi pustiirea Erusalimului* f. 43 şi urm. Titlul grecesc al hronografului lui Mathei Cigala (reprodus *întocmai* după original): *Νέα σύνωψις διαφόρων ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ λήγουσα ἕως τῆνυν Ἐχρονία:—Περὶ χειδ'ἔτι, καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μεταγραμμένην ἀπὸ την Τουρκογραϊτζιαν. Καὶ περὶ τῶν Βασιλέων, καὶ πατριαρχῶν, πῶς ἐκυβέρη εν ὁ καθ'εἷς, τὴν Βασιλείαν, καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον. Καὶ πόσοι Βασιλεῖς Ἰσμαηλίται τὴν ὥρισαν ἕως τὴν σήμερον:—Ἔτι δὲ περιέχει τὴν διάλεξιν τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου μὲ τὸν Ζαμβρὴν τὸν Μάγον. Καὶ περὶ τῶν ἁγίων καὶ Οἰκουμενικῶν, ζ'. Συνόδων, πότε, καὶ ποῦ, καὶ κατὰ τίνων ἔγιναν. Μετὰ καὶ τινων αντιρρήσεων ὠφελιμωτάτων: Ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πάσχα, πότε καὶ μετὰ ποιῶν τρόπων ἐδογματίσθη νὰ γίνεται: Καὶ περὶ τῆς προσκυνήσεως των ἁγίων εἰκόνων, ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀποδείξεις: Καὶ περὶ τῆς Βεττίας πότε ἐκτίσθη, καὶ πόσοι Δούκιδες τὴν ὥρισαν, Καὶ περὶ τῶν Ὀφφικίων τοῦ Βασιλικοῦ Παλατίου. Συναχθέντα ἀπὸ πολλῶν Ἱστορικῶν Βιβλίων. Καὶ μεταφρασθέντα εἰς πεζὴν φράσιν: Παρὰ τοῦ Εὐλαβεστάτου ἐν Ἱερουσι, Κυρίου Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυτζίου. Εἰς κοινὴν ὠφέλειαν: Ἔτι δε ἐτυ ώσαμεν, καὶ τὴν χεῖρα, διὰ νὰ εὑρίσκῃ ὁ βουλόμενος τὸν κάθε Μῆνα εἰς ποῖαν ἡμέραν τῆς εὐδομάδος ἀ χίζῃ. Μὲ τὴν ὁποίαν εὔκολα εὑρίσκῃ ὁ καθ' εἷς, καὶ τὸ ἅγιον Πάσχα μὲ τὴν Ἑρμηνίαν ὁποῦ ἐσημειώ αμεν.* Veneţia, 1637, în

www.dacoromanica.ro

Tipografia Ioan Antonio Iuliano. Vezi Émile Legrand, *Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, I, Paris, 1894, p. 355—356, nr. 263.

Tip. Dorotheiu de Monembasia: nr. 3556. « Adunătură de poveşti *(alte msse*, istorii); începându-se dela ziditul lumii pâră la împărăţiia lui Constandin Paleolog, împăratul cel de apoi al Romanilor adecă al Grecilor aşijderé cuprinzându şi de a împărăţiia Turcilor pâră acum; aşijderé şi pentru Veneţie când s'au zidit şi câţ au domnit într'însa şi câte cetăţi au luat aşijdere şi pentru patriarşi şi cum au patriarşit în scaunul sventei besericei lui Dumnezeu mari, adunate acéste toate den multe féluri de cărţi ce au fost de treabă şi mai cu dulčaţă şi pre limba noastră scrisă. Manuscrisul a intrat în Biblioteca Academiei din Mănăstirea Câmpulung; pare a fi de origine dâmboviţiană şi datează dela sfârşitul veacului al XVII-lea sau începutul celui de al XVIII-lea după cum se poate deduce din următoarea notiţă « Să se ştie de când am venit zapciu aice la Bezdad (sat lângă Pucioasa) în zilele Domnului nostru Io Ioan Voievod luna August 20 dni let 7225 (1717). Alte msse: nr. **116**, cu adaosul: « scoasă după grecie pă limba rumănească de Grigorie dascălul Buză, iar acum s'au scris . . . de Ioniţă sin Costandin Logofăt dela Star-Chiojd la ani . . . 1799 Ianuarie 5 »; nr. **828** « scoasă după grecie pă limba românească de Grigorie Dasc(ălul) Buz(ă) iar acum s'au scris . . . de Ioniţă sin Şeitan ot satul Turcheş » la anul 1810, Fevr. 10; mssele nr. 116 şi 828 descrise de I. Bianu, Remus Caracaş şi G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor româneşti* (Biblioteca Academiei Române), I, p. 255 şi urm. şi III, p. 150 şi urm.

Hronograful lui Dorotheiu de Monembasia: *Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας. Ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως Κόσμου μέχρι τῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐπέκεινα. Συλλεχθὲν μὲν ἐκ διαφό ων ἀκριβῶν Ἱστοριῶν καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν μεταγλωτισθὲν παρὰ τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας κυρίου Δωροθέου. Νεωστὶ δὲ τυπωθὲν μετὰ ἐξόδων τοῦ εὐγε εστάτου κυρίου Ἀποστόλου Τσιγαρᾶ τοῦ ἐξ Ἰωαννήνων, καὶ Ἰωάννου Ἀντωνίου τοῦ Ἰουλιανοῦ, εἰς κοινὴν ὠφέλειαν. Περιέχον καὶ πλείστα πλουσιώτατα ον πάντων τῶν ἀξιομνημονεύτων πραγμάτων. Μετὰ προνομίου καὶ ἀδείας τῆς Γαληνοτάτης τῶν Βενετιῶν αὐθεντίας. Ενετήσιν. Ἔτη κυρίου χαλα' (1631) Παρ' Ἰωάννῃ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ* Vezi É. Legrand, *ib'd.* p. 290 nr. 211 (titlul *întocmai* după original).

STUDII. Pentru hronografele lui Mathei Cigala şi Dorotheiu de Monembasia: D. Russo, *Elenizmul în România*, Bucureşti, 1914, p. 33 35. Un studiu amănunţit a lăsat în ms. regretatul Iulian D. Ştefănescu.

INTREBĂRI ŞI RĂSPUNSURI. Texte rcmâneşti publicate: Al. Ciorănescu, *Irt cbări şi răspunsuri* în N. Cartojan, *Cercetări literare* (publicaţia Seminarului de istoria literaturii române, epoca veche, I (1934) Facu'tatea de Litere din Bucureşti), p. 47—82; dela p. 60: ediţia critică, având ca bază ms. **3806** din Biblioteca Academiei Române cu variante din 18 msse similare ale Academiei. Ms. **3896** copiat în 1784 de « ierei Diné Stanovici Voinescul ot Căpănaş (?) fratele dascalului Ştefan din Craiova şi

www.dacoromanica.ro

nepotul Prea Sfinţii Sale răpăusatul întru fericire părintelui Episcopului Damaschin ot Râmnic ». Inaintea lui Cioranescu au fost publicate fragmente de: M. Gaster, *Chrestomatie română*, II, Leipzig, Bucureşti (1691), pp. 60 66 şi G. Ghibănescu, în *T. Codrescu, Revistă istorică*, Iaşi, II (1933), p. 91 93, după un ms. din 1818; N. Iorga, *Cărţi şi scriitori români din veacurile XVII—XIX* (Analele Acad. Rom., Seria II, Mem. Secţ. lit. 1907). Manuscrise inedite din Biblioteca Academiei Române, analizate şi utilizate de Al. Ciorănescu în studiul şi ediţia mai sus amintita; nr. **44** din 1794 de Stan Logofătul; nr. **63**, circa 1800; nr. **826** din 1830; nr. **4767**, sec. al XVIII-lea; nr. 2454; nr. **830** sfârşitul sec. al XVIII-lea; nr. **2145** în 1831 de Popa Stan; nr. **2339** din 1827 de Stan Ipodidascalu; nr. **1619** din 1831; nr. **1286** din 1789, Bucovina; nr. **590**; nr. **4360** sec. al XVIII-lea; nr. **2658** din 1809 de Parasheva H(a)g(i) Stoianŭ; nr. **4104** în 1784 de Agapie sin Ioan ot Chişinău; nr. **274**; nr. **470** începutul sec. al XIX-lea; nr. **3518** jumatatea sec. al XVIII-lea; nr. **3093**; nr. **470**.

VERSIUNI SLAVE: N. Tihonravov, Памятники отреченной Русской литературы II, Moscova, 1863, p. 439—457; St. Novacovici, Примери ккижевности и језика старога и српско-славенскога, Belgrad, 1899, p. 445 446; acelaş, Starine, VI, 47—55; Anghelov şi Ghenov, Стара Българска литература, Sofia, 1922, p. 360 362 şi mai ales Prof. Ior. Ivanov, Богомилски Книги и легенди (Българска Академия на наукитѣ) Sofia, 1925, p. 259 264) după un sbornic din sec. al XVI-lea; partea privitoare la părţile din care a fost facut Adam, p. 260, întrebarea 13; căderea îngerilor, întrebarea 16; *ibidem*, p. 257—259 *bibliografia textelor slave*.

VERSIUNI GRECEŞTI: Močyl'skij, Греческіе списки такъ называемой „Бесѣды трехъ святителей", Varşovia, 1901; N. Th. Krasnonosel'cevŭ, Addenda къ изданію A. Васильевъ: *Analecta graecobyzantina* în Лѣтопись Ист. Фил. Общ. при Имп. Новорос. Унив. Виз. Отд. IV, Odesa, 1898, p. 99 206; (inacces.) V. Močyl'skij, Слѣды народной Библіи въ славянской и въ древне-русской письменности. Odesa, 1893, p. 248 255. Pentru întrebările lui Panait cu azimitul: A. Vassiliev, *Anecdota graeco-byzantina*, Moscova, 1893, p. 179, Сборникъ памятниковъ Византиской литературы A. Васильева. Pentru folclor: S. Kyriakidi, *Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, Atena, 1923 p. 345 şi urm.

TEXTE LATINEŞTI: Pentru *Joca monachorum*, Migne P. Meyer în *Romania*, 1872, p. 483; V. Villmann, în *Zeitschrift für Deutsches Alterthum*, Berlin, 1872, III p. 166 180.

STUDII: Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 111; Al. Cioranescu, *op. cit.*, p. 111; R. Nachtigall, Ein Beitrag zu den Forschungen über die sog. Бесѣда трехъ святителеи în *Archiv für slavische Philologie*, XXIII XXIV. Pentru domeniul slav: cf. introducerile la studiile citate mai sus, mai ales Prof. Iordan Ivanov, *op. cit.*, p. 257 272,

ERMINII: Vasile Grecu, *Carţi de pictura bisericească bi antină*; *introducere şi ediţie critică a versiunilor românesti atât după redacţiunea lui*

www.dacoromanica.ro

Dionisie din Furna, tradusă la 1805 de Arhimandritul Macarie cât şi după alte redacţiuni mai vechi traduceri anonime, Cernăuţi, 1936 (după 8 ms. din Biblioteca Acad. Rom., nr. **1801**, din 1935; nr. **1808** fără dată; nr. **1283** nedatat; ms. din 1805; nr. **4206** din 1815; nr. **1795** din 1833—1835; nr. **2151** din 1841 şi 2 texte greceşti, şi 2 msse în posesia lui Tzigara-Samurcaş; Ghenadie al Râmniculuı, *Iconografia, arta de a zugrăvi şi icoanele bisericeşti. Manuscris cu o precuvântare, descris şi adnotat*, Bucureşti (Tipografia Cărţilor Bisericeşti), 1891; retipărit în 1903 (coperta interioară, pe cea exterioară, 1904), la aceeaşi tipografie. Este ms. nr. **2151** din Biblioteca Acad. Rom. din 1841, folosit de V. Grecu sub sigla G. Pe temeiul acestor tratate de pictură bisericească este alcătuit Manualul de iconografie, Dr. Elie Miron Cristea, *Iconografia şi întocmirile din inte nul Bisericii răsăritene*, Sibiiu, 1905.

TEXTUL GRECESC: A. Papadopulos-Kerameus, *Denys de Fourna, Manuel d'Iconographie chrétienne, Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης καὶ αἱ κύριαι αὐτῆς ἀνέκδοτοι πηγαί . .*, St. Petersburg, 1909.

Manuscrisul grecesc cel mai vechiu din grupa Dionisie din Furna se păstrează în Biblioteca Academiei Române sub cota **446** (din anul 1775). Pentru alte msse, vezi V. Grecu, *op. cit.*, p. 6 şi urm.

LUPTA ARHANGHELULUI CU SATANAIL. TEXTUL ROMÂNESC INEDIT, în ms. nr. **1282**, din Bibl. Acad. Române, începp. sec. XIXf. 164 177.

TEXT SLAV: Prof. Iordan Ivanov, Старобългарски раскази, текстове, новобългарски преводъ и бележни în colecţia, Университетска Библиотека nr. 165), Sofia, 19 35,p. 18—25 Борба между Сатанаила и архангелъ Михаила (Lupta dintre Satanail şi Arhanghelul Mihail). *Reflexe şi paralele în literatura populară.* El. Niculiţă Voronca, *Credinţele şi datinele poporului român*, I, p. 501: « Arhanghelul Mihail şi Lucifer ». Dumnezeu trimite pe Arhanghel să ia stima, « haina cea de arhanghel »; contaminări în partea finală cu motivul talpa scobită; *ibidem*, p. 13: « *Straeele Diavolului şi Sf. Ilie* » (Dumnezeu înghiaţă de 2 ori apele odată de 5 coţi, a doua oară de 10 coţi; Arhanghelul îi taie o aripă); *ibid.*, p. 12: « Diavolul şi tunul » (lupta între Satana şi Sf. Ilie se dă pentru tun<et>; Sfântul îi taie 4 aripi; fără incidentele: apa îngheţată şi talpa scobită); *ibid.*, p. 37: ciuda lui Arhanghel (în locul Arhanghelului Mihail, apare Sf. Nicolae; motivul zapisului între *Dumnezeu* şi Satana; Sfântul intră slugă pentru a afla cum se va distruge zapisul: când se va naşte fiu din Duhul Sfânt). Tema: sfântul omoară prin viclenia diavolului pe tatal său combinată cu celelalte motive: Revista *Ion Creangă*, III, (1910), p. 39: Cum a scos Dumnezeu zapisul şi crucea din mâna fratelui de cruce; *ibidem*, X (1917), p. 65—67: Zavistnicul Necurat şi Ilie (Sf. Ilie îşi ucide socrii; în final: originea mătrăgunei şi a ciumăfaiului); *ibidem*, IV, (1911), p. 10: cel dintâiu plugar; *ibidem* VIII, (1915), p. 14: Tema zapisul lui Dumnezeu cu Satana; Satana fura zapisul şi-l duce în fundul apelor; Sf. Petre smulge zapisul; coţofana sparge ghiaţa; motivul talpei scobite.

www.dacoromanica.ro

Pentru colindul «prada în raiu», cf. bibliografie bogată la Al. Rosetti, *Colindele religioase la Români*, în Analele Acad. Rom., Mm. Secţ. Lit., Seria II, tom. XL (1920).

Variante la Sârbi, după Karadžić; la Bulgari, după Dragomanov, Drinov, Strauss; la Ucrainieni, dupa Veselovsky şi alţii, la Rutenii din Bucovina, Letoni, Români, toate traduse în limba germană şi urmărite până în Iran, în Dähnhardt, *Natursagen*, I, p. 136 şi urm. Alte variante de la Bulgarii din Macedonia, la André Mazon, *Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale*. (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves, 1), Paris, 1923, p. 71; Prof. Ior. Ivanov, Богомилски книги и легенди Sofia, 1925, p. 11

Legendele biblice populare au fost culese de: Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult* ed. Acad. Rom., *Din viaţa pop. rom.*, XVIII. Bucureşti, 1913; p. 62 76 căderea diavolilor; p. 44 51 zidirea omului; Cain şi Abel, p. 111 118; uriaşii sau jidovii, p. 157 165. Pentru paralele în folclorul altor popoare: Oskar Dähnhardt, *Natursagen*, I, Leipzig-Berlin, 1907 cu deosebire p. 236 322.

www.dacoromanica.ro

IOSIF ŞI ASINETA

Textul acestei legende, care este şi astăzi pomenită în ritualul căsătoriei, a fost publicat într'o ediţie populară în 1922 de Părintele C. Bobulescu, după o copie manuscriptă din primăvara anului 1753, unde poartă titlul: *Istoria prea frumosului Iosif şi a prea frumoasei Asineta*. În prefaţa cu care însoţea publicarea textului Părintele Bobulescu nu ne-a dat nicio lămurire cu privire la istoricul legendei şi la răspândirea ei în literatura noastră. În volumul I al lucrării noastre (pag. 53), am arătat că ea era cunoscută în lumea românească încă din epoca influenţii slavone. O versiune sârbească, datând din veacul al XV-lea, s'a găsit în mânăstirea Neamţul şi a fost descrisă de învăţatul rus Iaţimirski [1]). Legenda era cunoscută şi Mitropolitului Dosofteiu, care o pomeneşte în prefaţa de închinare către « Maria Sa Ioanŭ Duca Voevoda, cu mila lui Dumnezău Domn Ţărâi Moldovei şi Ucrainei », adăogată la *Vieţile Sfinţilor* în partea finală de blagoslovenie:

« Şi să blagoslovească milostivulŭ Dumneţău şi pre Măria Sa Ioan Ştefanŭ Voevoda cu cinstita sa Doamnă Ecaterina, iubita şi 'ntâi născută fiica Mării tale, carii ţi i-au dăruit milostivulŭ Dumnezăŭ acmu tineri în nuntă de bucurie... cumŭ au blagoslovitŭ pre *Iosifŭ şi Asinetha*...» [2]).

Legenda conţine, de fapt, un miez ebraic prelucrat în primele veacuri ale creştinismului, dar fiindcă ea are şi un înţeles simbolic şi dogmatic, vom expune mai întâi subiectul.

Acţiunea se petrece în Egipt. Un preot elen, Pentefrie, avea o fată, Asineta, despre a cărei frumuseţe se dusese vestea peste

[1]) Славянскія и русскія рукописи румыскихъ библіотекъ, St. Petersburg, 1905. p. 476.

[2]) Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I, p. 244.

www.dacoromanica.ro

tot pământul. Fata stătea într'un turn cu 10 bolți de aur, înconjurat de o grădină de flori. Pe vremea aceea de belșug, Faraonul trimesese pe Iosif să strângă grâul cel ieftin pentru anii de foamete. In drumul spre cetatea Iliopolis, Iosif, istovit de zăduf, se abătu la casa preotului, cerând adăpost pentru amiază. Pentefrie, care tocmai se întorcea dela munca grea a câmpului, încercă să-și ispitească fiica, dacă n'ar primi ca soț pe Iosif, dar Asineta răspunse mândru că nu primește de mire un fecior de păstor din Hanaan, pe care-l blesteamă toate femeile din Egipt. Dar nici nu sfârșise bine vorba, și fecioara văzu din turnul ei intrând pe poarta casei « leagănul aurit » al Faraonului, tras de patru cai albi, din care scoborî Iosif, chipeș, îmbrăcat în alb, cu cunună de aur, împodobită cu pietre prețioase, pe cap. Fata se căi de cuvintele spuse și, adusă în fața lui Iosif, simți lăcrămi în ochi. La rândul său Iosif, mișcat de frumusețea și tulburarea fecioarei, puse mâna pe capul ei și chemă binecuvântarea Domnului asupra ei, pentru a fi vrednică să stea la număr cu oamenii aleși. După ce prânzi, spre seară, Iosif porunci să înhame caii și porni mai departe la lucrul lui, făgăduind să se întoarcă înapoi, peste 7 zile.

În acest răstimp, Asineta aruncă în foc toți idolii ei de argint și de aur, desbracă hainele și podoabele obișnuite, îmbracă o rochie neagră de doliu și petrece timpul în umilință și lăcrămi, rugându-se Dumnezeului lui Iosif să o ierte de jertfele aduse zeilor egipteni. În a șaptea zi, după ce-și încheie rugăciunea, Asineta văzu răsărind pe cer un nor strălucitor, care se apropia din ce în ce. Fata căzu cu fața la pământ și auzi de-odată un glas care-o chema. Era îngerul Domnului, care o sfătui să-și lepede haina neagră, să-și spele fața și să se îmbrace în podoabe albe, căci Dumnezeu a auzit rugăciunea ei și i-a înscris numele în cartea vieții, de unde nu se va șterge niciodată, căci de astăzi înainte se va înnoi și va fi mireasa lui Iosif. Asineta, de bucurie, vroi să așeze masă ca să ospăteze pe înger, dar acesta ceru un fagur de miere.

Îngerul puse pe capul fetei mâna lui din care scăpărau scântei și o binecuvântă. În acea clipă, Asineta văzu un stup din care ieșiau albine albe cu aripi strălucitoare, care aveau ace, dar nu înțepau. Albinele roiau în jurul Asinetei și se așezară pe buzele ei, făcând faguri. Îngerul spuse atunci albinelor: « mergeți la locul vostru », și în acea clipă, ele sburară spre cer. « Văzuși, zise apoi

www.dacoromanica.ro

îngerul Asinetei, aşa sunt toate cuvintele câte am grăit cu tine astăzi » şi pieri pe un car de foc, tras de patru cai, ca nişte fulgere.

Curând după aceasta, veni şi Iosif, căruia i se arătase şi lui îngerul, călăuzindu-i gândurile către Asineta. Părinţii Asinetei şi Faraonul Egiptului binecuvântară pe tineri şi se făcu o nuntă mare, care ţinu şapte zile încheiate.

Chestiunea originii acestei legende a dat mult de lucru, deoarece e foarte răspândită, atât în literaturile Occidentului, cât şi în cele orientale. În Occident, textul latin al legendei, încorporat de Vincent de Beauvais în opera sa *Speculum historiale* (sec. XIII), a fost tradus în limba franceză (de Jean de Vignay şi tipărit întâiaş dată în 1495), precum şi în limbile germană şi irlandeză. Prototipul latin al versiunii lui Vincent de Beauvais a fost descoperit abia în zilele noastre de Montague James, în două manuscripte latine din Biblioteca din Cambridge, dintre care cel mai vechiu aparţine secolului al XIII-lea. Originalul acestei traduceri pare să fi fost făcut de către celebrul episcop de Lincoln Robert de Grosseteste, pe la jumătatea secolului al XIII-lea, după un original grecesc. Mai veche decât această traducere latină este traducerea armenească, publicată de către benedictinii Mekhitarişti din Veneţia, la 1885, dar care aparţine secolului al XI-lea. Cea mai veche versiune cunoscută a legendei este însă cea siriană, care, după toate probabilităţile, a fost tradusă din greceşte de către cunoscutul traducător siriac Moise de Aggel, pe la jumătatea veacului al VI-lea.

Abatele Batiffol, care a studiat povestea lui Iosif şi Asineta, a ajuns la concluzia că sâmburele ei este o legendă agadică, plăsmuită în secolul al IV-lea şi care se găseşte încorporată în diferite compilaţii rabinice (Targum al lui Pseudo-Ionathan, Midrash-ul lui Eliezer ş. a.). Această legendă agadică, menită să pună în relief interdicţia căsătoriei cu o femeie de neam strein, ce n'a trecut la mozaism, pătrunzând în lumea creştină, a fost prelucrată după modelul legendelor hagiografice post-constantiniene din secolul al II-lea, probabil în mediul grecesc din Asia-Mică. Versiunea siriacă din secolul al V-lea, deci cea mai apropiată de prototipul pierdut, este însoţită de o prefaţă în care un anonim, trimiţând povestea Asinetei lui Moise de Aggel, pentru a fi tradusă în siriacă, adaogă între altele că legenda este alcătuită din două părţi: o

www.dacoromanica.ro

povestire (*ἱστορία*) și o *alegorie* (*θεωρία*). Abatele Batiffol, intrând mai de aproape în analiza subiectului, scrutând mai adânc în lumina arheologiei biblice sensul cuvintelor pe care Iosif le spune Asinetei; reflecțiile acesteia după ce Iosif pleacă; rugăciunile ei către Dumnezeu și convorbirea ei cu îngerul Domnului — vede în eroii acestei prelucrări creștine, nu personagii care trăesc, ci « abstracțiuni personificate ». Întreaga țesătură a legendei este, după dânsul, simbolul unei căsătorii mistice, « comentarul simbolic al unei catiheze și al inițierii la vieața sacramentală ». Iosif, potrivit unei vechi figuri stilistice exploatată de oratorii secolului al IV-lea (Sf. Ioan Hrisostom, Sf. Efrem; Sf. Ieronim; Sf. Augustin) simbolizează pe Mântuitorul. Asineta este o « *παρθένος ἁγνή* », o fecioară consacrată, o mireasă a lui Hristos, de care este unită prin îndoita legătură: a logodnei — « primus ordo castitatis » — și a căsătoriei, « secundus ordo castitatis », care este definitivă. Mierea este o formulă în de ajuns de cunoscută în vechiul simbolism creștin și înlocuia pâinea și vinul în misterul euharistiei. Albinele, care sunt de față la ritual și sug mierea de pe buzele Asinetei simbolizează fecioarele, invocate ca atare și în vechile texte liturgice creștine: « apis forma virginitatis ».

O altă versiune păstrată în Bibl. Acad. Rom. (ms. nr. 2338 f. 125) cuprinde și o continuare, în care se povestește cum fiul Faraonului a încercat zadarnic să răpească pe Asineta.

BIBLIOGRAFIE. TEXTUL ROMÂNESC PUBLICAT DE: Constantin Bobulescu, *Istoria frumosului Iosif și a prea frumoasei Asineta*. București. 1922 (ediția Casei școalelor).

MANUSCRIPTE INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE nr. 2338 f. 125 138 două povești: începutul sec. al XVIII-lea,

TEXTE GRECEȘTI: Fabricius, *Codex pseudoepigraphus Veteris Testamenti*, 1723 vol. II, pp. 85 102 (incomplet) dupa Codex Baroccian, nr. 148, din Bibl. Bodleiana; L'Abbé P. Batiffol, *Studia Patristica, etud s d ancienne littérature chrétienne*, Paris, E. Leroux, 1889, 2 fasc., dupa 4 ms e: *Vatican*, gr. 803 din sec. al XI-lea; *Palatin. gr.* 17, sfârșitul sec. al X-lea sau începutul celui de al XI-lea; *Palatin. gr.* 364, din sec. al XV-lea și *Baroccian.* 147, din sec. al XV-lea.

INEDITE: Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge, 1905. I, p. 37 nr. 450,30 (sec. XV) și p. 283, nr. 3173.2 (Kutlumusiu sec. XVI).

www.dacoromanica.ro

EVANGHELII ŞI LEGENDE APOCRIFE PRIVITOARE LA NOUL TESTAMENT

In afară de ciclul bogat al legendelor privitoare la Vechiul Testament, hronografele noastre cuprind și o serie de legende apocrife privitoare la materia Noului Testament. Aceste din urmă legende se găsesc încadrate în viața împăraților romani și stau în legătură cu marile evenimente ale creștinismului. Izvoarele din care autorii hronografelor au luat cele mai multe din legendele privitoare la Mântuitor și la familia sfântă sunt evangheliile apocrife.

Se știe că în primele veacuri (cf. vol I, p. 19—21) scriitorii din diferitele comunități ale creștinismului, în intențiunea pi asă de a umplea golurile Evangheliilor canonice — care se ocupă mai mult de viața lui Iisus din epoca apostolatului — au adunat legendele populare privitoare la familia sfântă și la Mântuitor și le-au prelucrat după modelul Evangheliilor canonice. Spre a da acestor plăsmuiri autoritatea cărților sfinte, autorii lor s'au ascuns sub numele apostolilor: Iacob, fratele Domnului, Matei, Toma și Nicodim.

Acum mai bine de 50 de ani, când Gaster a publicat *Literatura populară română*, nu se cunoștea niciun exemplar de evanghelie apocrifă în literatura noastră. Mai târziu însă, în 1901, în *Istoria literaturii române* publicată în ediția a II-a a operei lui Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie* (II. Band, III. Abt., p. 402), Gaster amintește două recensiuni ale evangheliei lui Nicodim, aflate în posesiunea sa și anume: una într'un codice dela sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul celui de al XVIII-lea, alta cu, aproximativ, 50 de ani mai nouă. Alte exemplare din Evanghelia lui Nicodim se păstrează în Biblioteca Academiei Române. In afară de evanghelia lui Nicodim și de actele conexe, de care ne vom ocupa îndată, am izbutit să găsim şi să identificăm în bogata colecție de

www.dacoromanica.ro

manuscripte a Academiei Române și o altă Evanghelie apocrifă necunoscută până acum la noi: a lui *Iacob, fratele Domnului.* Textul cunoscut sub numele de *Dormitio Mariae (Adormirea Maicii Domnului)* a fost rezumat în opera călugărului cretan Agapie Landos, *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία*, publicată la Veneția în 1636 și tradusă în literatura noastră, în sec. XVII. Intreagă a intrat prin traducerea colecției Viețile Sfinților tipărită la m-rea Neamțului 1817. Câteva fragmente din *Evanghelia Copilăriei* (Infantia salvatoris) se găsesc rezumate în opera *Minunile Maicii Domnului*, a călugărului rutean Ioanichie Galeatowski.

Alături de evangheliile apocrife au mai circulat în literatura noastră veche și o mulțime de legende în legătură cu Mântuitorul, unele semnalate și de Gaster, ca de ex.: *Afroditian; prosopografiile Domnului și ale Preacuratei Fecioare; Minunile Maicii Domnului; Visul Maicii Domnului;* altele nesemnalate ca de ex.: *Cearta lui Satanail cu Dumnezeu, Procla și vița de vie, Moartea lui Irod, Blestemul celor 12 neamuri jidovești.* Expunând mai jos întreg acest material, vom păstra, pentru mai multă claritate, aceeași ordine impusă de cronologia biblică, pe care am păstrat-o și la Vechiul Testament.

www.dacoromanica.ro

PROTOEVANGHELIA LUI IACOB, FRATELE DOMNULUI

În primul volum al acestei lucrări, am arătat pe larg împrejurările în care au luat naștere evangheliile apocrife, plăsmuite în întâile veacuri ale creștinismului.

Protoevanghelia lui Iacob are scopul de a lămuri copilăria și viața Sfintei Fecioare și de a pune în lumină dogma concepțiunii imaculate, care în primele veacuri ale creștinismului era atacată cu înverșunare, mai ales din cercurile ebraice. Evreii primelor veacuri ale erei creștine, răstălmăcind această dogmă mărturisită de trei evanghelii canonice, dădeau legendei despre nașterea Mântuitorului prin puterea Sfântului Duh, o interpretare cu totul jignitoare pentru credința creștină. Această interpretare a fost exploatată, între alții, și de către Celsius într'o operă întitulată *Discursul adevărat* (Origen, *Contra Celsum*, I, 32 în *Patr. Gr.* t. XI, col. 720-721).

> « Isus — spune el — a născocit pe deaîntregul nașterea sa dintr'o fecioară. În realitate el a ieșit dintr'un sat iudaic, este fiul unei biete țărance care torcea ca să-și câștige pâinea. Izgonită de soțul ei, care era lemnar, pentru adulter, a rătăcit din aventură în aventură și în cele din urmă a dat naștere în ascuns lui Isus, care este fiul unui soldat, anume Panthera ».

Asemenea născociri calomnioase au procurat, cum era firesc, o furtună de protestări în lumea creștină, căci ele loveau deadreptul dogma concepțiunii imaculate a lui Isus prin puterea Duhului Sfânt, dogmă care stă la temelia credinții creștinilor despre caracterul divin al Mântuitorului lumii.

Pentru a răspunde unor atari calomnii și provocări din cercurile iudaice și pentru a aduce înseninarea în sufletele pioase ale maselor populare, un scriitor anonim a adunat legendele care circulau în comunitățile creștine privitoare la Maica Domnului;

www.dacoromanica.ro

le-a prelucrat și le-a grupat în jurul unei idei centrale, menită să puie în lumină caracterul de sfințenie al Maicii Domnului și dogma concepțiunii imaculate. În acest fel s'a plăsmuit din veacul al II-lea miezul unei evanghelii apocrife, care a crescut cu timpul până a luat proporțiile pe care le are azi în textele bizantine, unde se încheie cu următoarele cuvinte:

> « Eu, Iacob, care am scris această istorie, fiindcă la moartea lui Irod s'au ivit turburări în Ierusalim, m'am retras în deșert până ce turburările au fost potolite în Ierusalim, proslăvind pe Domnul Dumnezeu, care mi-a dat înțelepciunea ca să scriu această istorie ».

În această evanghelie apocrifă, nașterea Mariei este învăluită dela început într'un nimb de sfințenie. Ea a fost dăruită lui Ioachim și Ana ca un har divin pentru a mângâia sufletul lor amărît de disprețul public. Această concepție este pusă în lumină vie printr'o serie de episoade, cărora nu le lipsește nici grația, nici duioșia.

Părinții Maicii Preciste, Ioachim și Ana, ajunseseră la o vârstă înaintată, fără niciun copil, ceea ce în viața poporului evreu era considerat ca o pedeapsă dumnezeească. În ziua cea mare de sărbătoare a Domnului, când fiii lui Israel duceau la templu jertfele cuvenite, bătrânul Ioachim, bogat în turme, ducea jertfa sa îndoit, cu cugetul că « să fie acestea ale mele pentru tot norodul întru iertarea păcatelor mele la Dumnezeu ». La ușa templului, îi ieși însă înainte — în manuscrisele noastre: « ravinul », în originalul grecesc, Rubin, unul din concetățenii săi — care îl înfruntă cu cuvintele: « Nu ți se cade ție să aduci darul tău, pentrucă n'ai lăsat semințe în neamul lui Israel ». Ioachim rămâne înmărmurit. Cercetează registrul celor douăsprezece triburi ale lui Israel și, văzând că într'adevăr toți cei drepți au lăsat copii, este cuprins de adâncă întristare, dar deodată încolțește în suflet o nădejde: și Patriarhul Avraam ajunsese la adânci bătrânețe și totuși Domnul s'a îndurat și i-a dăruit un copil, pe Isac.

Cu această nădejde, Ioachim se retrage în pustietate, la păstorii turmelor sale; își așează acolo cortul și trăiește în rugăciuni 40 de zile și de nopți, hotărît să nu se întoarcă la casa sa, până ce Domnul nu-i va trimite un semn de izbăvire.

www.dacoromanica.ro

În acest răstimp soția sa, Ana, rămasă singură, aflând de cele petrecute la templu, jignită și ea de servitoarea ei Iudita, care îi amintește sterilitatea, este cuprinsă de mâhnire și petrece vremea în lăcrămi. Trecu astfel multă vreme la mijloc și ziua cea mare a Domnului se apropia. Ana, cuprinsă de o presimțire, își lasă vesmintele de doliu, se îmbracă în rochia ei de mireasă și se coboară în grădină ca să se roage Domnului s'o binecuvinteze și pe ea, cum binecuvântase pe Sara. Și acolo în grădină, Ana, ridicându-și ochii spre cer, zărește în crengile dafinului un cuib de rândunică cu pui. Această priveliște a fecundității răscolește adânc în sufletul ei amărît durerea, care izbucnește într'un suspin de umilință:

> « Vai mie, cui pot să mă aseamăn și ce maică m'au născut pe mine blestemată... înaintea fiilor lui Israel, <cari> m'au izgonit din biserica Domnului. Vai mie, cui sânt asemenea făcută, că nu pociu păsărilor ceriului să mă aseamăn pentrucă păsările sânt roditoare înaintea ta Doamne... Vai mie, cui mă pot asemăna? Cu pământul a mă asemăna nu mi se cade, căci și pământul își dă roada la vremea sa și bine te cuvintează! ».

Pe când Ana se frământa cu aceste gânduri, îngerul Domnului i se arătă în față, vestind-o că Dumnezeu s'a îndurat de ea și că se va vorbi despre semința ei peste tot pământul. Abia se făcu nevăzut îngerul, și iată că sosesc doi slujitori, care-i aduc știrea că Ioachim se întoarce, căci îngerul Domnului i s'a arătat și lui, sfătuindu-l să vină acasă.

La nouă luni după aceasta, Ana dă naștere unei fetițe — botezată Maria , pe care o cresc cu cea mai mare grije într'un adevărat sanctuar, rânduit de Ana în camera ei de dormit.

Când copila împlini vârsta de 3 ani, părinții, care o juruiseră lui Dumnezeu, chemară la casa lor fiicele Evreilor și dând fiecăreia câte o torță în mână, porniră cu Maria spre templu. Aci o întâmpină marele preot care o binecuvântă și o așeză în altar, unde primea hrana din mâna unui înger și unde rămase până la vârsta de 12 ani.

După concepțiile și obiceiurile ebraice, o copilă care a fost închinată Domnului nu putea rămâne în templul cel sfânt decât până la vârsta pubertății.

www.dacoromanica.ro

Ca să poată întrețese firele legendei sale cu ale evangheliilor canonice și să explice ieșirea Mariei din templu, autorul avea nevoie să născocească un episod, care constitue un interesant document de viață creștină din primele veacuri, când nu se introdusese încă monahismul în biserica creștină. Sunt așa numitele cazuri de « virgines subintroductae », după care o fecioară, care-și juruise sufletul ei întreg Domnului, când nu mai putea rămâne în casa părintească, cerea protecția unui bărbat în vârstă, care-i dădea adăpost în locuința lui.

Când Maria împlinește 12 ani, preoții țin sfat și hotărăsc ca Marele Preot să intre în altar și să se roage Domnului ca să le arate ce să facă. Și pe când Marele Preot se ruga în Sfânta Sfintelor, se auzi glasul Domnului zicând: « Zahario, Zahario, ieși și chiamă pe toți văduvii norodului și să-și aducă fiștecare toiagul său și cel căruia Domnul îi va arăta un semn, aceluia să-i fie încredințată fecioara spre pază ». Pristavii Marelui Preot duc pretutindeni în Galileea cuvântul Domnului și văduvii se adună la templu. Marele Preot ia toiagele, le duce în altar, se roagă îndelung Domnului; apoi iese împărțind fiecăruia toiagul său. Pe când toți erau în așteptare, deodată o porumbiță se desprinde de pe toiagul lui Iosif, un bătrân de 80 de ani, sboară de câteva ori în rotogoale în jurul capului lui și se înalță spre cer. Era semnul făgăduit Marelui Preot.

Iosif ia pe Sfânta Fecioară, o duce în casa lui și apoi o lasă singură, plecând să-și vadă de meșteșugul său.

În acest răstimp, pe când Maria se afla singură în casa lui Iosif, se petrece scena Bunei Vestiri, care ne este povestită și în Evanghelia lui Luca. Pe când Maria, care țesea purpura pentru altar, ieșise să ia apă dela fântână, i se arată îngerul care-i vestește nașterea divină.

Șase luni se scurg după aceasta și Iosif, întorcându-se acasă dela munca sa, găsește pe Maria însărcinată. E o scenă de un real dramatism întâlnirea dintre bătrânul Iosif și Sfânta Fecioară, dar îngerul Domnului intervine la timp pentru a curma chinurile și durerea bătrânului, care se simția răspunzător înaintea preoților și a poporului pentru misiunea sfântă ce i se încredințase.

Trei luni mai apoi se răspândește în toată țara porunca împăratului August ca tot poporul să se înscrie la locul de naștere.

www.dacoromanica.ro

Iosif își pregătește și el caravana. Își înșeuă asinul, sui pe Maria deasupra; fiul său Iacob ținea frânele, iar el mergea alături. Călătorind pe drum, Maria ceru să fie dată jos de pe asin. Iosif oprește caravana, se uită în toate părțile să vadă dacă nu se zărește vreo locuință omenească, dar de jur împrejur se întindea pustietatea.

În apropiere de locul unde poposiseră însă se ridica o stâncă mică, în care se deschidea o peșteră. Iosif duce pe Maria în peșteră, lasă copiii afară ca să vegheze, iar el pleacă în grabă să caute un ajutor. Soarele era spre asfințit și Iosif străbătea deșertul în căutarea unei locuințe omenești, când deodată în seara aceea sfântă, spre marea lui mirare, observă că natura stă neclintită în loc.

Este aci o scenă de toată frumusețea, pe care a reluat-o și Selma Lagerlöf: păsările care se îndreptau spre cuibul lor rămân nemișcate pe bolta ceriului cu aripele întinse; caprele adunate la marginea izvorului rămân cu boturile deasupra apei, fără să bea; oile care se întorceau dela păscut rămân și ele locului; ciobanul care ridicase mâna să le lovească cu ciomagul rămâne cu bâta îndreptată în sus, fără să poată lovi și muncitorii care cinau în marginea satului încremenesc cu lingurile întinse în aer, fără să poată duce bucătura la gură, toți cu ochii ridicați spre cer. Această stare durează câtva timp și apoi deodată natura întreagă își ia din nou cursul ei obișnuit. Iosif merge înainte și, apropiindu-se de sat, zărește coborîndu-se din munte o femeie, care îl întreabă unde se duce? Era chiar moașa pe care o căuta. Bătrânul pleacă cu ea și, apropiindu-se de peșteră, zăresc un nor luminos «cât ochii lor nu puteau să privească», acoperind peștera; intrând înăuntru, lumina se împrăștie deodată și ei zăresc un copil rumen, luând în gură sânul mamei sale. Ieșind din peșteră, moașa povestește Salomeei minunea din peșteră, unde o fecioară a născut pe Mântuitorul prevestit; dar Salomeea nu poate crede în minune până ce nu se va convinge ea însăși. Abia atinse însă cu mâna Fecioara și Salomeea simte că mâna ei, mistuită de flăcări, se desface din încheieturi. Cuprinsă de groază și în același timp de pocăință pentru necredința ei, Salomeea cade în genunchi și se roagă Domnului să-i ierte necredința. O voce îngerească se aude, sfătuind-o să apropie mâna de copil, și într'adevăr, cum o apropie, mâna i se vindecă și ea iese din peșteră binecuvântând pe Mântuitorul.

www.dacoromanica.ro

Deoarece Evangheliile canonice nu pomenesc nimic despre părinții Sfintei Fecioare, despre copilăria și despre moartea ei, Sfinții Părinți ai Bisericii — de pildă Sf. Grigore de Nissa, Epifaniu, Sf. Ioan Damaschinul — s'au inspirat din Protoevanghelie ca să înfățișeze credincioșilor și câteva laturi din viața Maicii Domnului în zilele pe care Biserica le-a consacrat pentru sărbătorirea Mântuitorului. Elemente din Protoevanghelie au trecut apoi la imnografii bizantini — la Romanos de pildă — și în sfârșit, în minee, la zilele consacrate, după datele Evangheliei apocrife, Sfintei Fecioare și anume: la 8 Septemvrie — nașterea Sf. Fecioare; la 9 Septemvrie «Săborul rodinilor sfinților și dreptilorŭ Ioachim și Ana»; la 25 Iulie «adormirea Sfintei Ana» și la 21 Noemvrie — intrarea Maicii Domnului în biserică.

Intrată astfel, pe aceste căi, în cultul ortodox, Protoevanghelia lui Iacov a inspirat, după cum era de așteptat, și pictura religioasă. Erminiile, traduse și în limba noastră, dau indicațiuni precise despre chipul cum trebuesc zugrăvite în biserici și pe icoane scenele privitoare la «praznicele Maicii lui Dumnezeu», cu elemente luate din Protoevanghelie. Astfel scena: *zemislirea de Dumnezeu Născătoarei* este ilustrarea capitolelor 3 și 4 din Protoevanghelie; «Nașterea de Dumnezeu Născătoarei» corespunde capitolului 5 al Protoevangheliei; «Născătoarea de Dumnezeu blagoslovindu-se de preoți» ilustrează capitolul 6; «intrarea în biserică a Născătoarei de Dumnezeu» capitolele 7 și 8; «Când Iosif dela Sfânta Sfintelor o ia pe Sfânta Fecioară» cap. 9 [1]).

Detaliile date în Erminie asupra zugrăvirii scenelor nu lasă nicio îndoială asupra dependenții lor de Protoevanghelie. De exemplu, în capitolul «Zemislirea de Dumnezeu a Născătoarei», detaliile: «case și *grădină*... și în mijloc sfânta Ana făcând rugăciune și un înger deasupra ei, o blagoslovește... și (în) afară de grădină... un deal și pe dânsul Ioachim făcând rugăciune și un înger de asemenea îl blagoslovește...» sunt luate pe de-a-întregul din capitolele respective ale Evangheliei apocrife. Sau în

[1]) Titlurile capitolelor din Erminia românească sunt luate din textele publicate de Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, p. 209 210; capitolele corespunzatoare din Protoevanghelie sunt citate după textul grecesc publicat de Paul Peeters, *Évangiles apocryphes* (vezi bibliografia dela sfârșit).

www.dacoromanica.ro

scena Intrarea în biserică a Născătoarei de Dumnezeu, indicațiile: «biserică... ușă cu trei treapte... Zaharia stând la ușă cu îmbrăcăminte arhierești... și prea sfânta Fecioara, fiind de trei ani, înaintea lui se suie pe treaptele acealea, având o mână întinsă către dânsul și cu ceialaltă ținând o făclioară. Și dinapoia ei Ioachim și Anna... și aproape lângă dânșii mulțime de fecioare purtând făclii...» toate sunt episoadele principale povestite în cap. 7 ale Protoevangheliei. Și în scenele menite să ilustreze evangheliile canonice s'au strecurat elemente din Protoevanghelie. De pildă la scena Nașterii Mântuitorului, recomandația Erminiei ca pictorul să zugrăvească mai întâiu *o peșteră* [1]) este un detaliu din Protoevanghelie (cap. 18: *καί εὗρεν σπήλαιον ἐκεῖ*), fiindcă Evanghelia lui Matei — cap. 2, verset 11 — ne spune numai că: magii «intrând în *casă* au văzut pe pruncul» divin, iar evenghelia lui Luca (cap. 2, verset 7) că Maria a «culcat pe «Mânuitor» în *iesle*, căci nu mai era loc, pentru ei în *casa de popas*». Marcu și Ioan, după cum se știe, nu descriu scena Nașterii. *Peștera* este dar un amănunt care aparține numai Protoevangheliei și care prin scrierile Sfinților Părinți și prin imnografie, a intrat apoi și în pictura bisericească. De asemeni în scena «Cea a lui Hristos întâmpinare» [2]) detaliul: «Iosif ținând doi *porumbași* întru a sa haină» este o aluzie evidentă la episodul unde se povestește în cap. 9 al Protoevangheliei, că lui Iosif, după ce a primit în sinagogă toiagul binecuvântat de marele arhiereu, i s'a arătat o porumbiță sburând pe capul lui.

Legendele acestea despre nașterea și copilăria Maicii Domnului, reîmprospătate în viața trecută a poporului prin reprezentări iconografice nu numai în incinta bisericilor, ci și la răscrucile drumurilor de țară, în scenele zugrăvite pe troițe, au avut un puternic răsunet în literatura orală a popoarelor ortodoxe. Numeroase legende protoevanghelice au fost culese la noi din gura poporului, dar ele prezintă deformațiuni și prelucrări asemănătoare cu acelea adunate dela popoarele vecine, ceea ce dovedește că legendele din ciclul Protoevangheliei au circulat dela popor la popor, nu numai pe cale scrisă, ci și oral. În ciclul de legende

[1]) Vasile Grecu, *op. cit.*, p. 149.
[2]) *Ibid.*, p. 150.

www.dacoromanica.ro

privitoare la Maica Domnului, culese de Sim. Fl. Marian, se găsesc adunate sub titlul: « Nașterea Maicii Domnului » (p. 1—14), cinci tipuri principale de legende. Dintre acestea, al doilea și al treilea tip sunt mai aproape de textul Protoevangheliei; al patrulea înfățișează o interesantă contaminare cu motivele similare din basme. Ioachim și Ana, mâhniți la adânci bătrânețe că jertfa lor nu este primită înaintea altarului, se înțeleg să nu mai viețuiască împreună. În acest scop, pornesc amândoi de acasă și, ajungând la o pădure, apucară pe o cărare și merseră până deteră de un pod, de unde drumul se despărția în două. Acolo se opriră și hotărîră să apuce unul pe un drum, altul pe alt drum și să meargă încotro i-or duce ochii și picioarele și să nu se mai întoarcă înapoi la pod, decât tocmai peste un an. Ana apucă pe drumul ales și merse, merse, până ce nimeri la locuința unui pustnic, care rămăsese deșeartă, fiindcă pustnicul murise. Aci se opri și intră înăuntru, hotărîtă să stea un an de zile și se să roage necontenit lui Dumnezeu ca să se îndure de ea și să-i dea și ei un fiu ca la toată lumea. Iată însă că într'o zi, pe când sta ea dinaintea locuinței pustnicului și se ruga dintr'o carte lui Dumnezeu, vede plutind în văzduh și venind spre ea o frunză de păr, care i se puse pe carte și acolo rămase. Ana luă frunza, o mirosi și din clipa aceea purcese grea. Intr'o altă legendă bulgară [1]) ce se găsește și în folklorul nostru [2]), Sf. Fecioară purcede grea după ce a mirosit o floare pe care i-a adus-o arhanghelul Gavril. Asemenea cazuri de nașteri miraculoase prin înghițirea unui fruct, a unei frunze, a unei băuturi miraculoase, prin mirosirea unei flori, sunt obișnuite în folklorul tuturor popoarelor, mai ales în legende și în basme [3]). Este aci evident o contaminare a Protoevangheliei cu folklorul.

Al doilea ciclu de legende referitor la Crăciun și Crăciuneasa, (p. 28—72) înfățișează o curioasă contaminare a elementelor din evangheliile canonice cu tradițiile din *Protoevanghelia lui Iacob.*

Scena nașterii Mântuitorului se petrece, ca și în evangheliile canonice, într'un staul din Vitleem. Stăpânul staulului se numia,

---

[1]) Lydia Dragomanova, în *Mélusine.* IV, 1888—89, p. 195—222.

[2]) Marian, *Legendele Maicii Domnului* p. 26 27.

[3]) Vezi și articolul lui Arnold Van Gennep, *Lucina sine concubitu,* în *Religions, moeurs et légendes* III ième éd. I, 1933 p. 14—25.

www.dacoromanica.ro

după legenda populară, Crăciun. Soţia lui era moaşe; dar Crăciun o oprise să-şi « mai spurce mâinile » moşind. Când Maica Domnului este apucată de muncile facerii, Crăciun nu era acasă. Iosif, venind la Crăciuneasa şi cerându-i sprijinul, moaşa nu se poate opri de a-i sări în ajutor. Barbatul ei, care era un om rău la suflet, întorcându-se acasă şi aflând din chiar gura soţiei sale cele petrecute, de ciudă că i-a fost călcată porunca, pune mâna pe o bardă şi retează femeii mâinile din coate. Crăciuneasa aleargă plângând la Maica Domnului. Aceasta o povăţueşte să-şi aducă cum poate mâinile din casă şi să le apropie de copil. Îndată ce Crăciuneasa îşi apropie mâinile de copil, ca şi Salomeea din Protoevanghelie, şi le văzu încheindu-se la loc, mai frumoase şi mai albe decât înainte.

Din ciclul acestor legende, tema Crăciun şi Crăciuneasa a pătruns şi în colinde. E vorba de doi drumari cari sunt: unul Maica Sfântă, altul Sfântul Iosif şi care, pe când « ziua cu noaptea se mestecau », căutau sălaş, că « bătea vânt friguros şi aveau haine de argint ».

Nimeresc la curţile lui Crăciun, care păstrează în colind acelaş caracter ursuz şi răutăcios ca şi în Protoevanghelie.

— Bună seara Moş Craciun
Auzit-am că eşti bun,
Dă-mi loc de salaşuire,
Că vă nasc o mântuire.
Moş Crăciun sus se scula
Şi din gur' aşa grăia:
— Eu salaş nu-ţi pot da;
Du-te 'n grajdul cailor,
Ori în ieslea boilor [1]).
. . . . . .

Asemenea legende şi colinde se găsesc în multe alte colecţii de folklor (vezi mai jos bibliografia). Nu pot încheia însă fără a aminti aici poema publicată de d-l I. Pilat, mai întâi în revista craioveană *Suflet românesc* şi republicată apoi în volumul *Biserica de altă dată: Povestea Maicii Domnului*. Întemeindu-se pe legendele din colecţia lui Marian, d-l I. Pilat a isbutit transpunând acţiunea în mediul nostru rustic, să evoace, în versuri dăltuite

[1]) S. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului*, p. 67.

www.dacoromanica.ro

uneori pe factura versului popular, cu imagini vii și sugestive, unele împrumutate de-a-dreptul din colindele populare, poezia patriarhală, plină de gingășie și naivitate, a legendelor Maicii Domnului.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE TIPĂRITE. Fragmente presentate din Protoevanghelie au fost intercalate în viețile de Sfinți începând cu Dosofteiu și în toate Mineele în zilele de 8 Septemvrie, Nașterea Maicii Preciste. O versiune a Protoevangheliei e întercalată în *Viețile Sfinților pe luna Septemvrie*, Mânăstirea Neamțului 1807; tradusă după isvoare slavonești de ierodiaconul Ștefan, unul din ucenicii lui Paisie Velicicovski.

MANUSCRIPTE ROMÂNEȘTI DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **2046**, f. 1 7, v.: « Inainte de Evanghelie (Protoevanghelie) sau înainte de nașterea lui Iis. H(ristos) și a Fecioarei Mariei, Maicii lui, cuvânt istoricesc al sfântului Iacov celui mic, ruda și fratele Domnului Iisus, apostolului din cei mari și arhiereu creștinesc întâiu al Ierusalimului », copiat în 1806, în Manastirea Cernica, de Daniil Monahul (cf., p. 100, v.: iscălitura lui în criptogramă).

EDIȚII GRECEȘTI ȘI STUDII. Se cunosc peste 50 de m-se grecești împrăștiate în diferite biblioteci din Europa. O ediție critică întemeiată pe toate aceste texte nu s'a dat până acum. S'au publicat însă: J. C. Thilo, *Codex Apocryphus Novi Testamenti, e libris editis et manuscripits, maxime gallicanis, germanicis et italicis*, I, Leipzig, 1832, p. 159—273, după un ms. din sec. al X-lea (Bibl. Nat., 1454) cu variante după alte 7 m-sse din Paris și Roma (Vatican); C. Tischendorf, *Evangelia apocrypha, adhibitis plurimis codicibus graecis et latinis maximam partem nunc primum consultis atque ineditorum copia insignibus*, Leipzig, 1852 (ediția I-a, 1876, p. 1 50, după 17 m-se; dintre care cel mai vechiu e din sec. al IX-lea (Paris, Coisl. 152), M. Grenfell, *An Alexandrian erotic fragment and other greek papyri*, Oxford, 1896, p. 13 19, un fragment descoperit într'un pergament din sec. al VI-lea.

Text grecesc, cu traducere franceza, Charles Michel și P. Peeters, *Évangiles Apocryphes*, I, Paris, Picard, în colecția *(Textes et documents pour l'étude historique du christianisme publiés sous la direction de Hippolyte Hemmer et Paul Lejay)*; Text grecesc cu traducere franceza: Émile Amann, *Le Protoévangile de Jacques et ses remaniements latins, introduction, textes et commentaire*, Paris, Letouzey et Ané 1910, în colecția *Les apocryphes du Nouveau Testament publiés sous la direction*, de J. Bousquet et E. Amann; Montague Rhodes James, *The Apocryphal New Testament being the Apocrphayl Gospels, Acts, Epistles and Apocalypses*, Oxford (s. d.): în prefață data August, 1923; Henneck, *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung und mit Einleitung*, Tübingen, Leipzig, 1904.

MANUSCRIPTE GRECEȘTI INEDITF, se găsesc numeroase în bibliotecile mânăstirilor din Orient. Pentru cele din Muntele Athos vezi Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge, I, 1905 nr.

www.dacoromanica.ro

95, 6, 923, 5, 1037, 40, 1312, 7, 1847, 10,, 2057, 9, 3071,5, 5711, 102, 6056, 5, 6057, 5, 6071, 1. Cele mai vechi sunt nr. 2057, 9, din sec. XII păstrat în mânăstirea Esfigmenu şi 3071, 5, din sec. XIII păstrat în mânăstirea Kutlumuş. Celelalte sunt posterioare sec. XV.

Reflexe în literatura populară orală: la noi au fost adunate de Sim. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului, Studiu folkloristic,* ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1904, pp. 1 73; pentru tipul *Crăciun şi Crăciuneasa,* în colindele noastre, cf. bibliografia la Al. Rosetti, *Colindele religioase la Români,* în *Analele Academiei Române,* extras din Mem. Secţ. Lit., Seria II-a, tom. XL (1920) p. 35. Legenda taierii mâinilor nu stă în legătură numai cu « Minunile Maicii Domnului », ci cu « Protoevanghelia lui Iacob ». Legendele culese de Marian au fost studiate în legătură cu prototipele apocrife de Şt. I. Ciobanu, Румынскія легенды о Богородицѣ extras din Этнографическое Обозрѣніе, кн. XC XCI, Москва, 1912.

www.dacoromanica.ro

EVANGHELIA LUI NICODIM

Evangheliile canonice — și mai ales Matei cap. 27 — ne povestesc că atunci când în faptul dimineții, preoții și bătrânii poporului au adus pe Iisus legat, înaintea lui Pontiu Pilat, procuratorul roman al Palestinei, acesta, cercetându-l, a aflat nevinovăția lui și a căutat să-l scape. Văzând însă că gloatele, înteţite de preoți, cer răstignirea Mântuitorului, s'a spălat pe mâini înaintea lor, zicând: «Nevinovat sunt eu de sângele acestui drept. Voi veți vedea». Dar ca să potolească furia norodului, i l-a predat spre moarte. Era firesc ca personalitatea lui Pilat, înfățișată în evangheliile canonice în această lumină, să miște imaginația populară și să capete în literatura apocrifă un loc central.

Încă din veacul al II-lea, Sf. Justin martirizat în 165, în opera sa *Apologia religiunei creștine* (I, c. 35 și 48) pomenește, vorbind de patimile Mântuitorului: *actele lui Pilat* (*ἐκ τῶν Ποντίου Πιλάτου γενομένων ἄκτων*). Istoricii literaturii creștine însă se îndoesc dacă Sf. Justin a auzit de existența acestor acte sau numai le-a presupus. Ceva mai târziu Tertulian (160 240), istorisind răstignirea și învierea Domnului, adaogă (în *Apol.*) că despre toate acestea *Pilat a vestit pe Tiberiu*. Nu știm precis la ce se referă Tertulian; subt formă de acte, de rapoarte scrise ale lui Pilat către împăratul Romei, ni s'au păstrat însă mai multe apocrife.

Dintre acestea, cel mai important este Evanghelia lui Nicodim, însoțită de câteva acte ale lui Pilat.

În limba noastră, această Evanghelie a circulat într'o versiune contaminată la început, cu un text, alcătuit din materiale luate din alte apocrife *(Protoevanghelie, Evanghelia copilăriei, Viziunea Sfintei Brigitta)*, din Iosef Flavius, *(De antiquitate Judaeorum)* ș. a., privitoare la: Nașterea Mântuitorului, venirea magilor, fuga

www.dacoromanica.ro

în Egipt (cu povestea celor 2 tâlhari v. vol. I, p. 127), Ioan Botezătorul, domnia lui Tiberiu, cârmuirea lui Pilat. După această parte introductivă, urmează o versiune a evangheliei apocrife a lui Nicodim, mărturisită de altfel și într'o notă a textului: « Iară un oarecare ce-l chema *Nicodim — carele au scris acestea* — zisă către Pilat ».

După cum am arătat și în expunerea subiectului, textul românesc se deosebește de versiunile grecești și latinești publicate de Tischendorf; e foarte probabil — că textul a avut la bază o versiune în limba polonă, după cum de altfel se mărturisește într'un loc: « În ce chip au scos Domnul pre cei drepți din iad și au sfărâmat puterea lui, *întoarsă din cărțile leșești* » (f. 168 v.).

Dar această versiune polonă n'a intrat în limba noastră printr'o traducere directă, ci printr'un intermediar rusesc, după cum se poate vedea clar din unele pasaje ca acesta: « iar după socoteala *noastră rusească*, în litre câte 4 *ruble* și câte *24* de *altine* (rus. алтынъ = monetă mică) și 4 *denghine* și așa face 370 de litre: 1585 de *ruble* ».

În Biblioteca Academiei Române, se păstrează manuscripte ale acestei versiuni (cf. mai jos bibliografia). Cea mai veche a fost făcută în anul 1736 de ieromonahul Ilarion, în mănăstirea Bistrița; o altă copie a fost făcută la 1756 de Popa Chiriță din Craiova. Textul pare astfel a se integra în curentul de traduceri de pe texte rusești inițiat de Mitropolitul Varlaam al Țării-Românești, care, încă din 1665 pe când era stareț al mănăstirii Glavaciogul, a adus din călătoria la Moscova, modelele rusești. Faptul că cea mai veche copie s'a făcut tot în aceeași mănăstire Bistrița, unde dascălul polon Alexandru traducea în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, opera lui Galeatovski, adusă din Rusia de Varlaam, militează pentru această ipoteză.

Intemeindu-se pe datele evangheliilor canonice, evanghelia apocrifă a lui Nicodim pune în lumină trei momente hotărîtoare din viața omenească și divină a Mântuitorului: peripețiile judecății, răstignirea pe cruce și coborîrea în Iad pentru mântuirea sufletelor celor drepți.

Evanghelia începe prin a povesti că, pe vremea împăratului Tiberiu, s'a arătat un bărbat cu firea și chipul omenesc, dar cu vederea mai presus de om », săvârșind fapte dumnezeești. Locuia

www.dacoromanica.ro

înaintea cetății Ierusalimului, în muntele Eleonului și adunase în jurul său 150 de ucenici, propovăduind cuvântul Domnului. Poporul, ascultând predicele Lui, avea credință că va mântui neamurile ovreești din robia Romanilor. Mai marii Evreilor, temându-se ca acest svon să nu ajungă la urechile Romanilor și să aducă pieirea lor și a copiilor lor, îl pârăsc lui Pilat. Acesta trimite să-l aducă și negăsind în sufletul lui niciun gând de răzvrătire împotriva puterii pământești, îl pune în libertate, mai ales că tămăduise de boală pe soția lui Procla. Aflând de aceasta Ana, Caiafa, « Gamaleit » și alți fruntași ai Evreilor, se duc din nou la Pilat și-i cer să arunce pe Iisus în temniță, fiindcă deși este « fiul unui meșter de lemn », se numește pe sine « împărat și fiul lui Dumnezeu » și « fiindcă le spurcă legea », tămăduind Sâmbăta. În aceste împrejurări, Iuda se oferi Evreilor ca, pentru 30 arginți, să-și vândă învățătorul și astfel Mântuitorul fu prins de Evrei și adus la curtea lui Pilat. Guvernatorul roman trimese atunci un « cursor » să aducă pe Iisus în sala de judecată, dar « cursorul », venind înaintea Mântuitorului, luă eșarfa de postav roșu din capul său și a « tins-o pe pământ », zicând: « Doamne, calcă pe aceasta și vino către ighemonul, că te chiamă ». Evreii, văzând actul de evlavie al pristavului, încep să murmure împotriva lui. Întrebat de Pilat, « cursorul » mărturisi în fața arhiereilor evrei că, pe când a fost trimes de Pilat la împărăteasa lui Alexandru, a văzut pe Iisus intrând în Ierusalim, călare pe asin și întâmpinat de norod și de copii, cu ramuri de finic în mâini și cu strigăte de: Osana, fiul lui David! Iisus, intrând în sala de judecată, insignele dela steagurile romane (în textul nostru « idolii »), pe care le țineau în mână slujitorii, se înclinară dinaintea Mântuitorului. Evreii încep din nou să murmure, învinuind pe cei ce țineau steagurile în mână că au făcut aceasta dinadins. Pilat scoase pe Iisus afară și ceru Jidovilor să aleagă dintre ai lor 12 bărbați voinici și de credință, care să țină steagurile, apoi porunci să fie adus din nou în sală, Mântuitorul. Steagurile se înclinară și de data aceasta, cu toată dârza împotrivire a noilor stegari.

Pilat fu cuprins atunci de spaimă, mai ales că soția lui îi trimisese vorba, în sfat, « să nu facă niciun rău acelui om drept, că mult a pătimit pentru el în timpul nopții ». Evreii încep din nou să cârtească: Iisus este vrăjitor și cu ajutorul lui Belzebut a trimis,

www.dacoromanica.ro

peste noapte, dracii să muncească pe soția lui Pilat. Zadarnic se străduește Pilat să scape pe Mântuitor din ghiarele Evreilor. Aceștia învinovățesc pe Iisus că este născut din flori, că la nașterea lui au fost uciși copiii din «Vicleim» și că tatăl său Iosif și mama sa Maria, au fugit în «Eghipet, pentrucă nu aveau ochi întru oameni de rușine». Pilat chiamă aparte pe ucenicii lui Iisus. Aceștia spulberă calomniile, destăinuind lui Pilat invidia arhiereilor împotriva lui Iisus, pentrucă săvârșește minuni și pentrucă vindecă pe cei bolnavi numai cu cuvântul, fără să ție în seamă ziua Sâmbetei. Chemându-l apoi și pe Iisus, Pilat se încredințează că împărăția de care el vorbește nu este aci pe pământ, ci în cer, și că prin urmare el nu poate fi socotit ca un răzvrătit împotriva legii romane. Iesind din pretoriu, înaintea norodului adunat, Pilat glăsuește că el nu găsește nicio vină lui Iisus. Gloatele, aţâţate de arhierei, încep să murmure, cerând ca Iisus să fie răstignit pe cruce.

Atunci, se ridică Nicodim, «carele — adaogă textul nostru — au scris acestea», încercând să îmblânzească furia arhiereilor și a gloatelor. În sprijinul lui vin: paraliticul, orbul, leprosul, Bersavia (Veronica), cari mărturisesc minunile pe care Mântuitorul le săvârșise cu vindecarea lor. Zadarnic sunt însă toate. Gloatele întărâtate cer necontenit răstignirea lui Hristos, pentrucă se numește pe sine «fiul lui Dumnezeu și împărat».

Văzând că nu mai poate rezista furiei gloatelor, Pilat ceru să i se aducă apă și, spălându-se pe mâini «împotriva soarelui», mărturisi: «Nevinovat sunt de sângele dreptului acestuia!».

Evanghelia lui Nicodim — în versiunea românească — povestește apoi după evangheliile canonice: conducerea Mântuitorului la locul de osândă; purtarea crucii de către Simion și răstignirea Domnului, cu minunile arătate la moartea lui. Se insistă încă cu detalii noui asupra unora dintre minuni: asupra ruperii catapetezmei dela Templu și asupra întunecării soarelui. «Soarele — spune textul nostru — era plin de sânge» cât s'a făcut întunerec mare «de se vedeau și stelele întru amiază... și noapte peste tot... și luna întinsă în sânge și toată lumea se clătea de groaznic cutremur».

Când se povestește episodul sutașului care a împuns cu sulița în coastă pe Mântuitor, textul adaogă: «și îndată a ieșit sânge și s'au botezat Adam cu sângele lui Hs. ce au curs pe căpățâna lui, care zăcea acolo».

www.dacoromanica.ro

Scena coborîrii de pe cruce a Domnului și jalea Mariei are accente impresionante. O desvoltare mai întinsă, cu elemente dramatice, are însă ultima parte a Evangheliei apocrife privitoare la coborîrea Mântuitorului în Iad. În cele mai multe versiuni, scena aceasta este povestită de doi tineri, Carinus și Leucius, fiii lui Simeon, cari muriseră mai de mult și la înmormântarea cărora fuseseră de față înșiși Ana și Caiafa. Aceștia cu întreg Sinnedriul erau în mare zarvă. Iosif din Arimatheia, pe care ei îl închiseseră într'o temniță fără fereastră, unde pecetluiseră porțile, dispăruse fără urme, deși pecețiile rămăseseră neatinse. Fusese găsit apoi în Arimathea și, adus în Sinnedriu, mărturisise că a fost ridicat din temniță de Iisus, care l-a dus în Arimathea. În acelaș timp, trei oameni mărturiseau, cu jurământ, că au văzut pe Mântuitor pe muntele Măslinilor, îndemnând pe apostoli să meargă în lume ca să vestească popoarelor evanghelia. Fiii lui Simeon, Carinus și Leucius, cari fuseseră înmormântați sub ochii lor, se aflau în Arimathea, petrecându-și vremea în rugăciuni. Aduși în Ierusalim și întrebați cum de se găsesc în vieață, ei cer «hârtie și cerneală» ca să scrie cele ce au văzut și au auzit. În textul nostru însă, episodul scoborîrii lui Iisus în Iad nu este înfățișat ca o poveste deosebită a fraților Carinus și Leucius, ci ca o continuare organică a textului precedent. În textul românesc se spune doar că: «Atuncea s'au sculat și doi feciori Carion și Luchion ai lui Simion, priimitorii lui Dumnezeu, și au spus multor oameni ce au făcut Hristos în Iad». În felul acesta ni se povestește că puterile Iadului erau în mare turburare, când deodată se auzi la poarta infernului de trei ori un glas puternic, ca un tunet: «Luați, domni, porțile voastre; să ia poarta cea de veci și să intre împăratul slavei». David și Isaia recunosc că acesta este Mântuitorul pe care ei îl prezisese; Satana și ai săi sunt cuprinși de groază și se străduesc să ferece porțile. Dar Iisus, însoțit de îngeri, sfărâmă încuietorile iadului și luminează întunerecul cel de veci. Atunci, cad dintr'odată «obezile», care țineau pe sfinți încătușați, iar Mântuitorul apucă pe Satana «de grumaz» și, întorcându-i mâinile înapoi, îl leagă cu lanțurile și-l aruncă în adâncimile iadului, în focul cel veșnic, unde va rămâne până în ziua judecății din urmă. Apoi, Mântuitorul, întinzând mâna lui Adam, îl scoate din Infern împreună cu toți sfinții pe care-i duce în cântece de slavă, în raiu.

www.dacoromanica.ro

În versiunea noastră, Evanghelia lui Nicodim se încheie cu povestea morții lui Pilat, a lui Ana și a Caiafei. După răstignirea lui Hristos, Maria Magdalena s'a dus la Roma, unde s'a plâns lui Tiberiu de cele întâmplate. Pilat a fost decapitat, după cum vom vedea mai jos. Ana a fost ucis în chinuri grele. Caiafa fusese închis într'o temniță, într'o pustie și apoi săgetat. Împăratul Tiberiu aflându-se la vânătoare prin părțile locului, nemeri din întâmplare prin dreptul închisorii lui Caiafa, luându-se pe urmele unui cerb. Caiafa tocmai scosese capul pe fereastră, când Tiberiu slobozise arcul. Săgeata a pătruns în capul lui Caiafa.

Evanghelia lui Nicodim a influențat și ea liturghia ortodoxă, căreia i-a împrumutat idei și imagini. De aceea nu trebue să ne surprindă faptul că în decorarea vechilor noastre biserici, găsim și scena coborîrii Mântuitorului la iad, zugrăvită după recomandarea Erminiilor astfel «cea la iad pogorîre a lui Hristos»: iadul ca o peșteră întunecoasă, de desuptul dealurilor; și îngeri purtând veșminte luminoase, îl leagă cu lanțuri pe Veelzevulul, pre domnul întunearecului și pre dracii, pre alții bătându-i, pre alții cu sulițe gonindu-i... și multe lacăte sparte și porțile iadului desrădăcinate și Hristos călcând pre iale, cu dreapta îl ține pre Adam și cu stânga pre Eva, și de-a-dreapta lui stând Mergătoriul înainte... și David aproape lângă dânsul, și alți drepți și împărați cu cununi și cu coroane; iară de-a-stânga Iona, Isaia, Ieremia, prorocii și dreptul Avel... și împrejurul lui nemărginită lumină și mulți îngeri»,—adică toate detaliile scenei din Evanghelia lui Nicodim [1]). Scena se găsește foarte adeseori reprodusă în gravurile vechilor cărți bisericești [2]), zugrăvită în icoane, imprimată în galvanoplastie pe scoarțele vechilor Evanghelii (a se vedea un exemplu din epoca lui Mateiu Basarab în planșa V, dela sfârșitul volumului).

Evanghelia lui Nicodim direct sau indirect a lăsat urme și în tradițiile populare. «Și după asta — spune o tradiție culeasă în Moldova — s'a născut Domnul Hristos, din Preacurata Fecioară

---

[1]) Cf. Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, p. 172 173.

[2]) Cf. Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, p. 36: Triod.-Penticostarul slavonesc din 1550; (de fapt 1558, cf. A. Filimon în *Dacorom. V*, 1927-28, p. 601); p. 455: Apostolul din 1704.

www.dacoromanica.ro

Maria, care a trebuit să sfărâme porțile iadului și să scoată de-acolo pe toți păcătoșii, agonisiți de cel necurat »[1]). « Apoi s'a dus Domnul Hristos de a sfărâmat lacătele iadului, ca să deie drumul sufletelor ce se chinuiau »[2]).

Ecoul acestui episod s'a prelungit mai departe până în cântecele de stea:

Deci dând după cruce jos
Pre Domnul nostru Hristos
Cu giulgiuri cu zmirnă uns
In mormânt nou fu pus
Ș'au înviat ca un sfânt
A treia zi din mormânt
P'Adam *din iad rădicând*
Și pre toți cu el scoțând
Din muncă l-a izbăvit
In raiu l-a sălășluit
Unde mai întâiu era
Iarăși a se bucura.

(A. Pann, *Cântece de stea*, p. 30—31, cântarea 19).

și în colinde populare ca de pildă următorul specimen din Maramureș:

Vine și Domnul Dumnezeu (e vorba de Hristos)
Cu o ceată îngerească
Pre diavoli să biruiască.

Tit. Bud, *Poezii populare din Maramureș*, p. 71. note și bibl. la art. Cântece de stea

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI: Ms. nr. **4674** din Biblioteca Academiei Române, copiat de Popa Chiriță din Craiova la anul 1756; nr. **2355** f. 177 și urm., nr. **185** din 1736, copiat de ieromonahul Ilarion din m-rea Bistrița. *Fond Gaster:* nr. **89**, sfârșitul sec. al XVII-lea sau începutul celui de al XVIII-lea, muntean, și **172** moldovenesc, jumatatea secolului al XVIII-lea. Cf. și notele date de M. Gaster în *Gröber, Grundriss der romanischen Philologie*, 1901, vol. II, 3, p. 399 400.

TEXTE GRECEȘTI: Constantinus de Tischendorf, *Evangelia apocrypha adhibitis plurimis codicibus graecis et latinis... editio altera* (a II-a), Lipsiae, 1876, p. 210. Acta Pilati: recensiunea grecească A, p. 210 286; recensiunea greceasca B, p. 286 322; partea a doua din Evanghelia lui Nicodim sau scoborîrea lui Hristos în iad (Descensus Christi ad Inferos, p. 323—332; versiunea latină « Gesta Pilati », p. 333—388; versiunea latină A « Descensus Christi ad Inferos », p. 389 416; versiunea latina **B** « Descensus Christi ad Inferos », p. 417 432; Epistola lui Pontius Pilatus catre împăratul Tiberius, versiune latină, p. 433 434; Scrisoarea lui Pilat catre August cesarul, în două versiuni grecești, p. 434 449; « Paradosis Pilati » versiune grecească, p. 449—455; « Mors Pilati », versiune latină, p. 456 458; o nouă versiune greacă:

[1]) Revista *Ion Creangă*, vol. X (1917), p. 70.

[2]) Elena Niculița Voronca, *Datinele și credințele poporului român*. p. 325.

www.dacoromanica.ro

G. F. Abboth, *The report and death of Pilate*, în *The Journal of Theol. Studies*, V, 1903, p. 83 86. Despre o altă versiune grecească: K. Lake, *Texts from Mounth Athos*, în Studia biblica et ecclesiastica, V, 2, Oxford, p. 152 163.

VERSIUNI SLAVE: Dr. Ivan Franco, *Codex apocryphus e manuscriptis ukraino-russicarum a colegio archaiographico Scientiarum S včenkiana edita* ruteană Lvov, II. 1899, p. 353 şi urm.: Dančić în *Starine*, IV. 1872 p. 130: M. Speranskij, Слав. апокрифическія евангелія, Moscva. 1895 p, 10, 55, 91, 134.

STUDII: R. A. Lipsius, *Die Pilatusakten kritisch untersucht*, Kiel, ediţia II, Kiel, 1886; E. Dobschütz, *Der Prozess Jesu nach den «Acta Pilati»*, în *Zeitschrift f. die neutestamentliche Wissensch.*, 1902, p. 89—114; Th. Mommsen, *Die Pilatusakten, ibid.*, p. 198 205.

La noi: Dr. M. Gaster, în *Grundriss der romanischen Philologie*, II. Band, 3. Abteilung, Strassburg, 1901, p. 402., arătând că versiunea românească se deosebeşte mult de versiunile greceşti, publicate de Tischendorf.

www.dacoromanica.ro

POVESTEA LUI AFRODIȚIAN

În strânsă legătură cu materia Protoevangheliei lui Iacob stă și legenda lui Afrodițian, păstrată în câteva manuscripte din Biblioteca Academiei Române, semnalată numai de Gaster în Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie* (ed. II, 18). Legenda este cunoscută și din versiuni slave și grecești. Pornind dela datele Evangheliei lui Matei (II, 1 13) privitoare la adorarea magilor — date intrate și în evangheliile apocrife — legenda noastră năzuește să pună în lumină împrejurările în care cei trei magi au plecat din Persia și luându-se după stea, au poposit în Bethleem, pentru a se închina Mântuitorului și a-i aduce daruri.

În manuscriptele românești textul poartă următorul titlu: «Povestea lui Afrodițian Persul, scrisă de Filip prezviterul, singhelul marelui Ioan Zlataust, pentru naștire lui H(risto)s; și pentru steaoa și pentru închinăciune vâlhovnicilor de Persida». Singhelul Sfântului Ioan Hrisostomul a fost însă, după cum se știe, Proclus care mai târziu a ajuns Patriarh al Constantinopolului (434 447). Dar legenda lui Afrodițian Persul (*Ἀφροδισιανός* sau *Ἀφροδιτιανὸς Πέρσης*) este amintită de scriitori din sec. al X-lea (Ipolit Tebanul) și al XII-lea (Epifanie călugărul). De altă parte ea se găsește pomenită în Толковая Палея (Palea interpretată) tradusă în slavă din sec. al X-lea după un original grecesc alcătuit în sec. al VIII—IX-lea. Textul grecesc al legendei lui Afrodițian a fost publicat de A. Vassiliev, în *Anecdota greco-byzantina* (I, p. 73—125). În versiunea românească este omisă partea dela început în care se vorbește de Afrodițian (p. 73—83 din textul publicat de Vassiliev). Textul românesc începe dela *Ἐκ Περσίδος ἐγνώσθη ἀπ' ἀρχῆς ὁ Χριστός*.

Subiectul, așa cum îl avem în versiunea românească, este următorul:

www.dacoromanica.ro

Vestea despre nașterea Mântuitorului s'a aflat mai întâiu în Persida, în templul Irii, zidit de marele «Kir sau Țirus», în «curțile cele înalte» împărătești. Împăratul, intrând după obiceiu în templu «să-și deslege visurile», fu întâmpinat de marele preot Propie, care-l înștiință că toată noaptea idolii, până atunci nemișcați, au petrecut jucând și slăvind pe Fecioara Maria, care va naște pe Mântuitorul lumii. Abia sfârși cuvântul «Popa Propie» și păsările de aur și de argint ale templului începură să ciripească, iar idolii să cânte din alăute. Împăratul, cuprins de spaimă, vrea să fugă; preotul îl oprește. Acoperământul de sus al templului se descoperă și atunci o stea mare de aur își pogoară lumina deasupra Fântânii vieții, grăind: «Stăpână Fântână, marele Soare m'a trimis... să-ți slujesc ție celei către naștere neîntinate...». La acest glas divin, toți idolii cad la pământ, afară de stâlpul Fântânii, împodobit cu cunună împărătească de pietre nestemate.

Împăratul, uimit de aceste minuni, «chemă pe toți măestrii și deslegătorii semnelor câți erau sub împărăția lui». Aceștia sosind la curtea împărătească; tâlmăciră semnele dumnezeești astfel: idolii au căzut, fiindcă puterea lor a încetat; Fântâna este Fecioara Maria din Iudeea; Fiul ei, născut din Tatăl cel fără de început, s'a coborît pe pământ ca să mântuiască lumea. Împăratul, îndemnat de vâlhovnicii săi, trimite magii cu daruri; pe Elemeleh, «ce se tălcuește sirenește a lui Dumnezeu bună ivire și împărăția», îl trimite cu aur; pe Elisur, «ce să tălcuește sirenește Dumnezeu spăsenie și lăcuință», îl trimite cu tămâie și pe Eliav, «Dumnezeul meu, tatăl meu», cu smirnă. Magii pornesc cu darurile călări și, călăuziți de stea, ajung la Ierusalim. Aci Irod, mâniat, încearcă zadarnic să-i abată din calea lor. Magii ajung la Bethleem și se închină Mântuitorului și Maicii lui; apoi, pe «o scândură de aur», scriu împăratului lor cele întâmplate și aflate.

BIBLIOGRAFIE. MANUSCRIPTE INEDITE IN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: Nr. 34, f. 63 69: *Poveste lui Afrodițian Persul scrise de Filip prizviterul singhelul marelui Ioan Zlataust, pentru naștire lui H(ristos)s: și pentru steaoa și pentru închinăciune vălhovnicilor de Persida*; *blagoslovi otce*»; sec. XVIII, copiat de Toader Jora la 1756.

TEXTE SLAVE: I. R. Porfiriev, Апокрифическія сказанія о ветхозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ S. Petersburg, 1877 p. 83-89; Dr. Ivan Franko, *Codex apocryphus e manuscriptis ukraino-russicis collectus* în *Monu-*

www.dacoromanica.ro

menta linguae necnon litterarum-ukraino-(Ruthenicarum) russicarum a collegio archaeographico Societatis Scientiarum Sevčenkianae edita, Lvov, II, 1899, p. 3-11. Novakovici, *Starine*, Zagreb, X, p. 74-80. I. Porfiriev, Апокрифическія сказанія о новозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ, La Petersburg 1899, p. 149-156.

TEXTE GRECEŞTI: A. Vassiliev: *Anecdota graeco-byzantina*, Mosquae 1893, p. 73 125, două versiuni: una după un codice din sec. XI din Moscova, alta după un codice din sec. XIV—XV din Vat.-Palat. (nr. 364).

Pentru msse din muntele Athos cf. Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge, 1895, vol. I, p. 203, nr. 2406, 1: *Περὶ τῶν γενομένων ἐν Περσίᾳ*, sec. XVI; ibid. II, p. 316, nr. 5697, 23, sec. XVII—XIX: *Διήγησις τοῦ σοφοῦ Ἀφροδιτιανοῦ*.

www.dacoromanica.ro

DISPUTA LUI ISUS CU SATANA

O altă legendă, necercetată până acum la noi, doar înrudită cu « Lupta Arhanghelului Mihail cu Satanail », de care ne-am ocupat mai sus, se păstrează în codicele nr. 130 din Biblioteca Academiei Române, f. 93. Manuscriptul, un in folio mic, de proveniență ardeleană — a fost dăruit Academiei de V. Mangra în 1895 — și datează din veacul al XVIII-lea. Legenda, care este o copie de pe un text mai vechiu, poartă titlul: *Invățături cân(d) s'au pricinuitu Sătana cu Dumnezeu.*

Punctul de plecare al acestei legende aprocrife este un fragment din Evanghelia lui Matei (cap. 4, versetele 1—12), care povestește că, după ce Iisus a primit botezul, s'a dus în pustie, unde a postit 40 de zile și 40 de nopți până ce a flămânzit. Atunci i-a ieșit înainte Satana, care încearcă să-l ispitească, îndemnându-l să poruncească pietrelor să se prefacă în pâine. În cele din urmă, îl duce pe coama unui munte și arătându-i de-acolo toate împărățiile lumii și toată strălucirea lor, i-a spus: « Acestea toate ți le voiu da ție, dacă te închini mie », ispită pe care Mântuitorul a respins-o: « Mergi Satano, căci scris este: Domnului și Dumnezeului tău să te închini și lui singur să-i slujești ».

Legenda apocrifă așează acțiunea în grădina Măslinilor (Eleonului), unde Mântuitorul petrecuse 40 de zile și 40 de nopți în post și rugăciune. Ca și în textul Evangheliei canonice, Diavolul se ivește atunci înaintea lui Iisus și, după ce-l întreabă cine este și pentru ce a venit în lume, simțind sfârșitul împărăției lui, îi cere Mântuitorului să se urce la scaunul Tatălui său, căci cerul este al lui Dumnezeu, pe când pământul este în stăpânirea sa. Văzând însă hotărîrea nestrămutată a lui Iisus de a mântui lumea, Satan se retrage pe un munte învecinat, își adună toți dracii săi și se pregătește de luptă. Pământul începe să se cutremure, ucenicii se înspăimântă, dar Mântuitorul se roagă lui Dumnezeu și îndată

www.dacoromanica.ro

un nor se lasă ca un fulger asupra Satanei. Îngerii prind pe Duhul răzvrătirii, îl leagă și-l spânzură de toarta cerului cu capul în jos, în timp ce toți ceilalți diavoli se împrăștie, ascunzându-se prin toate văgăunile pământului. Satana se preface atunci că recunoaște slăbiciunea lui și se roagă de Iisus să-l ierte, făgăduind că va îndemna omenirea să asculte de cuvântul Domnului. Iisus îl iartă, dar Diavolul, ajuns pe pământ, începe din nou discuția, amenințând că el va intra în inima Caiafei și va aduce pieirea Mântuitorului. Iisus, care știa toate cele ce se vor întâmpla, îi răspunde că el va învia din morți, că se va scoborî în Iad pentru a mântui pe cei drepți și că, la judecata din urmă, va prăbuși pe Satana și pe toți ai lui în focurile cele veșnice.

Cum se vede din expunerea de mai sus, tema acestei legende este lupta dintre cele două puteri antagoniste: Dumnezeu și Satana, luptă care se încheie cu înfrângerea Duhului celui rău. Prin acest caracter, legenda se apropie de concepția dualistă a Manicheilor și a Bogomililor; dar în același timp ea are conexiune cu Sfânta Scriptură, cu Evanghelia apocrifă a lui Nicodim și cuprinde, după cum a aratat Prof. Iordan Ivanov și idei contrare credințelor bogomilice, ca d. ex.: Dumnezeu este creatorul lui Adam, pe când Bogomilii susțineau că Adam a fost creat de Satanail și că Dumnezeu i-a dat numai sufletul. În literaturile slave, legenda este cunoscută în mai multe versiuni cuprinse în codice pastrate în bibliotecile din Belgrad, Sofia, Petrograd, Viena și Praga. Versiunile cele mai vechi se găsesc într'un codice bulgăresc din secolul al XIV-lea, păstrat în Biblioteca din Viena, și într'altul, tot bulgăresc, din veacul al XVI-lea, păstrat în Biblioteca Națională din Sofia.

În literaturile slave, legenda a pătruns din Bizanț, unde a circulat cu titlul: *Λόγος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς ἀντιλογίας τοῦ διαβόλου*. (Cuvântul Domnului nostru Iisus Hristos despre împotrivirea diavolului). Două versiuni grecești, una din veacul al XII-lea și alta din al XIII-lea, au fost publicate de A. Vassiliev în colecția sa de *Anecdota graeco-byzantina* (p. 4 și urm.).

În literatura noastră, textul a pătruns cred din literaturile slave sud-dunărene, deși din manuscriptul pe care-l avem nu se poate scoate dovezi prea concludente în această privință.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE. MANUSCRIPTE ROMÂNEŞTI: nr. **130** din Biblioteca Academiei Române, dăruit de V. Mangra; scrisoare urîtă; f. 93 v.—97: « Invăţături când s'au pricitu Satana cu Dumnezeu şi cându-s posti fiu lui Dumnezău în 40 de zile şi în 40 de nopţi, după acé să sui în măgura Eleonului » (Cf. I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, I, Bucureşti, 1907, p. 294).

MANUSCRIPTE SLAVE: Prof. Ior. Ivanov, Богомилски книги и легенди. Sofia, 1925, p. 248—257, după versiunea bulgărească din sec. al XIV-lea păstrată în Biblioteca din Viena (nr. 137) şi după versiunea bulgăreasca din sec. al XVI-lea păstrată în Biblioteca Naţională din Sofia (nr. 433); J. Polívka, *Starine*, XXII (18..), p. 227—331; sbornic redacţie sârbească din sec. al XV-lea (în Bibl. Muzeului Naţional din Praga, nr. 19 şi dupa alta, p. 200—203; St. Novaković, *Starine*, XVI, p. 86—89, după un sbornic din sec. al XVI-lea, redacţie sârbească în Bibl. Naţională Bulgară din Sofia (nr. 273); Tihonravov, Памятники отреченной русской литературы, II p. 282 285 după un sbornic redacţie ruseasca din 1602, în Biblioteca Publică din Petrograd şi un altul din sec. al XVIII-lea, tot redacţie ruseasca vezi Ior. Ivanov, *op. cit.*, p. 248-249. Dr. Ivan Franco, *Codex apocryphus* în *Monumenta linguae necnon litterarum ukrainicarum* Sc. Ševčenkiana, vol II, p. 196—203.

TEXTE GRECEŞTI: A. Vassiliev, *Anecdota graeco-byzantina*, Pars Prior, Moscova, 1893, 2 versiuni: p. 4 8 şi 8—10, după codicele din Viena (hist. 67), sec. al XIII-lea.

STUDII: introducerile la textele amintite mai sus; cf. cu de sebire Prof. Ior. Ivanov, *op. cit.* p. 253—257.

www.dacoromanica.ro

SENTINȚA LUI PILAT

Este un apocrif relativ modern; poate de aceea nu și-a găsit loc în culegerile de scrieri apocrife editate de Fabricius, Tischendorf, Thilo. Chiar în titlu se spune că a fost descoperită — în unele versiuni — în 1400, în altele în 1580.

Gaster n'o cunoaște în literatura românească decât din textul modern, tipărit la un loc cu «Minunile Sfântului Sisoe». Asupra originalului, el face următoarea presupunere: «În literatura română *pretinde* acel apocrif să fie fost tradus din grecește. Prototipul grecesc se pare a fi fost textul publicat de Steph. Leucadios (Silogi, Athena, I, 1838, p. 3)».

Textul românesc circula însă cu mult înainte în copii manuscripte. În Biblioteca Academiei Române se găsesc mai multe asemenea msse dintre care unul, nr. *4700*, de pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea, are chiar originalul grecesc în paralelă, precum urmează (f. 45 r.):

Ἰδοὺ τὸ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκδοθὲν ψήφισμα βρεθὲν ἐν πόλει τῇ καλουμένῃ Ἀκυλλίᾳ ἔν τινι σιδηρῷ κιβωτίῳ ἐν ᾧ ἦν ἕτερον κιβώτιον ἐκ θαυμαστοῦ μαρμάρου, ἔχον ἐγκεκλεισμένην ταύτην τὴν ἀπόφισιν, γεγραμμένην ἑβραϊστὶ ἐν μεμβράνῃ ἥτις μετακομισθεῖσα ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων κατὰ τὸ ἀφτ' (1580) ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ, πατριαρχεύοντος τότε ἐν αὐτῇ Ἱερεμίου, ποῦ μεταφράσθη ἑλληνιστί, ἔχει δὲ οὕτως:

Iată hotarîrea cea dată asupra Mântuitorului nostru, care în orașul Achilliei s'au aflat într'un sicriu de fier, întru carele era un alt sicriu de minunată marmoră, având înlăuntru încuiată hotărîrea aceasta scrisă evreește pe membrană, care aducându-să în împărăteasa orașelor, adica la Țarigrad, la anul 1580 dela Hs., fiind atuncea Patriarh întru dânsa Ieremia, s'au tălmăcit elinește și iaste, întru acest feliu.

Arhetipuri grecești din sec. al XVII-lea — poate primele, fiindcă după cum s'a spus mai sus, prototipul nu pare mai vechiu

www.dacoromanica.ro

de sec. XVI-lea — s'au găsit de Lambros în bibliotecile Muntelui Athos (vezi mai jos bibliografia). O copie de pe acestea va fi fost adusă de călugării greci sau poate chiar de călugării români de la Muntele Athos, în mânăstirile noastre și tradusă probabil în sec. al XVIII-lea.

Sentința începe, firește, cu data: « La al șaptesprezecelea an a lui Tiberie, Țesariului, împăratului Romanilor... în a douăzeci și una olimpiadă... pe vremea eparhiilor norodului Romanilor, a lui Lukie Pizoniul și a lui Marcu Pisoniu... când ocârmuia cetatea Ierusalimului prea puternicul ighemon Pilat... » Urmează apoi sentința: « Eu Pontie Pilat, ighemonul, cu puterea împărăției Romanilor, în domnescul divan, judec și hotăresc la moarte pre Isus, ce să zice de mulțime Hristos Nazarineanul, de patrie Galilean... ».

Motivele condamnării: « pentrucă s'au adunat cu mare număr de bogați și de săraci și nu au încetat de a pricinui turburări întru toată Iudeia, făcându-să pre sineși fiul lui Dumnezeu și împărat al lui Israil, având încă îndrăsneala de a intra cu stâlpări... ca un Domn, în Ierusalim, în sfânta biserică ». Orânduește apoi ca sutașul Corint Cornilie să conducă pe Mântuitorul « între doi tâlhari ucigași, legat, bătut, cu porfiră îmbrăcat, cu cunună de spini încununat », cu crucea pe umăr, « la muntele ce să numește *Kalvarion* ». Se adaogă apoi inscripția ce trebuia pusă în trei limbi: « elinește, românește și evreește » și se închee în sfârșit cu semnătura lui Pilat și a « boierilor săi ». În ms. 4700, textul grecesc și cel românesc sunt însoțite de o serie de note, dintre care una interesantă, la numele « Kalvarion ». Ni se spune anume că muntele se mai numea și « locul căpățânii », pentrucă se găseau acolo totdeauna împrăștiate căpățânile făcătorilor de rele decapitați. Dar alături de această explicare, apare alta mai interesantă pentru noi, fiindcă stă în legătură cu folkorul și arta religioasă a monahului Epifanie: « Dedesupt la Golgotha este biserică mică a lui Adam și întru dânsa era căpățâna lui supt dărâmătura Golgothei, deci dintru aceasta s'a numit locul căpățânei ». Această notă este o reminiscență despre legenda lemnului crucii și capul lui Adam, legendă de care ne-am ocupat (cf. și vol. I, p. 127) și care ne luminează unul din motivele cele mai răspândite în iconografia noastră religioasă; capul lui Adam zugrăvit aproape

www.dacoromanica.ro

totdeauna sub crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul pentru ca sângele Domnului, revărsându-se peste capul primului om, să-l ispășească de păcatul primitiv.

TIPĂRITURI ROMÂNEȘTI: Pahar. A. Geanoglu-Lesviodacs *Antichităţi despre crucea Domnului nostru Iisus Hristos*, Bucureşti, 1857 p. 30—34. Despre versiunea publicată la un loc cu «Minunile Sf. Sisoe» cf. vol. I p. 154.

VERSIUNI ROMÂNEȘTI INEDITE IN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **4700**, f. 45 sfârşitul sec. al XVIII-lea cu originalul grecesc în paralelă, cu titlul: «Iată hotărîrea cea dată asupra Mântuitorului nostru care în oraşul Achiliei s'au aflat;» **1568**: «Pentru hotărîrea lui Pilat asupra Mântuitorului Hristos ce s'au găsit într'aceşti ani şi cele ce era scrise» copiata de Toader Păcatosu; **2355**, f. 214—214 v.; *Fond Gaster:* **89**, Epistola lui Pilat —1725.

MANUSCRIPTE GRECEȘTI INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE, C. Litzica, *Academia Română, Catalogul manuscriselor greceşti:* nr. **601** (214), nr. 9, p. 286, sec. al XV XVI-lea; nr. 22 (116), p. 397, nr. 668, sec. al XVIII-lea. Nemenţionată versiunea greceasca din ms 4700, sec. alX VIII-lea, cu traducereea românească în paralela (ms. se afla în depozitul Academiei, la secţiunea manuscriptelor româneşti).

Din Muntele Athos: Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek Manuscripts on Mount Athos*, sec. al XVII-lea, nr. *3290*, 5 (1623); nr. *4806*,6; nr. *4884*,16; nr. *7642*5; sec. al XVIII-lea: nr. *33*5,11; nr. *4314*,3.

STUDII. Dr. M. Gaster, *Lit. pop. rom.* p. 354 355; acelaş în Grober, *Grund iss der romanischen Philologie*, II, 3, p. 402 403.

www.dacoromanica.ro

CONDAMNAREA LUI PILAT

Mai vechiu decât apocriful precedent este scrisoarea lui Pilat către Tiberiu (sau Claudiu), cesarul Romei, care ni s'a păstrat sau încorporată în versiunea latină a Evangheliei lui Nicodim, sau adăogată la sfârșit, în versiunea grecească, sau independent de Evanghelia lui Nicodim, ca un opuscul de sine stătător.

De scrisoarea lui Pilat către cesarul din Roma prin care-l vestește de condamnarea Mântuitorului în urma stăruințelor norodului și de semnele arătate atunci (întunecarea soarelui, cutremurul, etc.), m'am ocupat în volumul I al acestei publicații (p. 135). O copie de pe traducerea românească a acestei scrisori se păstrează în manuscriptul nr. 469 din Biblioteca Academiei Române, alcătuit în secolul al XVII. În 1929, când a apărut întâiul volum al acestei lucrări, manuscriptul nu se găsea în Biblioteca Academiei, așa încât am fost nevoit să mă mărginesc la datele sumare pe care le dădea Gaster.

Acum în urmă, Academia reintrând în posesiunea colecțiunii de msse și documente trimise pe timpul războiului la Moscova, am putut cerceta de aproape manuscriptul și am putut constata că, în afară de scrisoarea lui Pilat, semnalată și de Gaster, se mai găsește aci și alt text — nu mai puțin important — numit dela Tischendorf încoace: Paradosis Pilati (*Παράδοσις* = predarea, osândirea).

Textul începe prin a povesti că Tiberie, citind scrisoarea lui Pilat, fu cuprins de spaimă, pentru semnele arătate și trimise oastea sa ca să aducă pe Pilat în Roma. Când procuratorul fu adus, Cesarul cu tot « soborul » și cu mulțime de « Râmliani » luară loc pe o « tatră », înaintea templului (în ms.: « bisericei »). Înfruntându-l, împăratul îl întrebă cum a putut, după ce a văzut atâta semne și minuni, să omoare un om nevinovat cu moarte și să pună, prin aceasta în cumpăna pieirii întreaga lume. Pilat se apără, spunând

www.dacoromanica.ro

că el n'a putut ține piept furiei mulțimii care îl învinovățea că le strică legea, fiindcă nesocotește Duminica, și se numește pe sine: «Împăratul Jidovilor; tot rodul jidovesc striga: alt împărat nu avem, fără numai Chesarul». Tiberie întrebă atunci din nou pentru ce nu i-a scris toate acestea înainte de a răstigni pe Mântuitorul și l-a vestit abia acum, după ce l-a omorît. Și îndată la această întrebare a cesarului, idolii din templu au căzut și s'au făcut praf. Împăratul și cei ce erau împreună cu el, cuprinși de spaimă, amână judecata pentru altădată.

În răstimp, cesarul, mâniat împotriva «necuraților Jidovi», trimese un «căpitan» al său anume Luchil — în alte locuri ale textului: Luchian — să «bată latura aceea despre Răsărit», să dărâme cetățile, să lege pe Jidovi și să-i vândă robi pagânilor. Apoi după aceasta, ceru să fie adus din nou la judecată Pilat și porunci să i se taie capul. Pilat, văzând moartea cu ochii, se rugă lui Dumnezeu, cerând milă, și mărturisi nevinovăția sa. În acea clipă, se auzi un glas din cer, menind ca toate neamurile pământului să-l fericească pe Pilat, fiindcă astfel a încheiat prorocirea despre Mântuitorul, și el va fi mărturie în ziua judecății din urmă, când Domnul va veni să judece viii și morții și pe cei ce n'au crezut în El și n'au mărturisit în numele lui. După ce Pilat căzu, ucis de sabie, soția lui, Procla, care crezuse în Mântuitorul, muri și ea pe loc, și astfel fură îngropați amândoi în același mormânt».

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI. Textul românesc publicat de Pahar A. Geanoglu Lesviodacs, *Anti hitați despre crucea Domnului nostru Iisus Hristos*, Bucureşti, 1857. Versiuni în urmatoarele manuscrise din Biblioteca Academiei Române: nr. **469**, copiat în sec. al XVII-lea; f. 437 454. O versiune foarte prescurtata în hronografe tip Cigala (v. de ex. ms. nr. **86** p. f. 135 v.) și tip Dorothei de Monembasia (nr. 869 Acad. Rom.) precum și în Evanghelia lui Nicodim cap. 78 cf. mai sus pag. 74 *Fondul Gaster:* nr. **113** din 1832 «Epistolia lui Pilat catre August Cesariu», f. 11 15.

TEXTE GRECEȘTI PUBLICATE: Fabricius, *Codex pseudepigraphi Novi Testamenti*, II, pp. 972 981; pp. 456 465, cu o traducere latină; C. Tischendorf, *Evangelia apocrypha Lipsiae*, 1853, pp. 449 458, după 5 manuscrise, dintre care cel mai vechiu este din sec. al XII-lea; M. R. Ja-

www.dacoromanica.ro

m e s, *Apocrypha anecdota*, II (în *Texts and studies contributions to Biblical and Patristic Literature edited by J. Armitage Robinson*, vol. V), Cambridge, 1897, p. 78, cu variante după textele publicate de A n d r. B i r c h, *Auctatarium Codicis Apocryphi N. Testamenti Fabriciani*, Havniae, 1804, p. 172, fasc. 1, (după Codex Vindob. 246) şi F e r d. F l e c t e, *Wissenschaftliche Reise*, Band II, Abth. II, Leipzig, 1837, p. 145, după Cod. Taurinensi Regii Graco C. II, 5, nr. CCCII). Tot aci publică epistola lui Tiberiu către Pilat precum şi scrisoarea lui Pilat către Irod şi a lui Irod către Pilat (texte greceşti p. 66—70 cu versiuni siriace în traducere engleză p. 70 75).

www.dacoromanica.ro

PROCLA SOȚIA LUI PILAT ȘI VIȚA DE VIE

În apocriful analizat mai sus, se vorbește despre Procla, soția lui Pilat, care crezuse în Mântuitorul și căreea Dumnezeu i-a luat sufletul odată cu moartea soțului ei. *Paradosis Pilati* nu lămurește însă împrejurărilor în care Procla a fost adusă să creadă în puterea divină a Mântuitorului. Explicarea acestui moment important din vicața Proclei, pus în legătură cu vița de vie, o aflăm într'un vechiu text românesc despre care a mai fost vorba până acum: *Intrebări și răspunsuri*. Acest mozaic de legende apocrife, tradus din limba slavă, înainte de jumătatea sec. al VXII-lea, ne povestește că atunci când Pilat a purces la locul răstignirii ca să ia ultimele măsuri, a sfătuit pe soția sa să nu vie acolo. Procla însă nu l-a ascultat, ci îmbrăcându-se cu «o plașcă» (— o rochie), s'a dus pe ascuns să privească de departe, dorind mai ales să afle dacă Hristos nu este cumva din neamul ei. Când ostașii l-au împuns pe Hristos cu sulița, a țâșnit sângele departe și a stropit rochia Proclei. Aceasta, temându-se de Pilat, a alergat acasă și s'a străduit zadarnic să spele sângele care se întinsese peste toată haina. Neavând încotro, se duse repede în grădină și săpând subt un piersic își îngroapă acolo rochia. Îndată răsări din sânge o viță, care făcu struguri spre marea mirare a Proclei, care nu se mai îndura să plece de-acolo. În răstimp, sosi și Pilat și întrebă roabele: «unde este doamna?». O căutară și o «aflară acolo, în vie, goală; și văzură și struguri minunați cât nu să putea găsi într'alt chip». Obârșia legendei trebue căutată în Sfânta Scriptură. Mântuitorul însuși, într'o frumoasă alegorie, s'a asemuit cu vița: «Eu sânt vița, voi sunteți mlădițele. Cine rămâne întru mine și Eu întru el, acela aduce roadă multă, căci fără mine nu puteți face nimic...» (*Ioan*, cap. 15 vers. 5). Iar în scena cinei de taină (*Matei*, XXVIII 26—29). «Iisus luând paharul și mulțumind <ucenicicor săi> le-a dat zicând: beți dintru

www.dacoromanica.ro

acesta toți; că acesta este sângele Meu, al legii celei nouă, carele pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor. Ci vă spun vouă: nu voiu mai bea de acum din acest rod al viei până în ziua aceea când îl voiu bea cu voi, nou, întru împărăția Tatălui Meu».

Legenda apocrifă a Proclei este aceea pe care d. Al. Rosetti în studiul său despre *Colindele religioase la Români* (*An. Acad. Rom., Mem. secț. lit.*, s. II, t. XL, 1920, p. 48) o bănuia, ca prototip al ciclului de colinde despre grâul vinul și mirul», dar care nu se cunoștea încă până acum în literatura scrisă. Legenda a avut într'adevăr răsfrângere în tradițiile, în arta și în literatura orală a poporului.

Iată, de pildă, câteva credințe populare în care via este pusă în legătură cu sângele ce a curs din coasta Domnului Hristos:

> « Poama (strugurele) s'a făcut din *sângele Domnului Hristos, când l-au răstignit pe cruce*; din *sângele ce a curs*, a crescut via». (Botoșani).... «Poama, dacă vei lucra 7 ani un pogon de vie, fără să sudui niciodată în ea, cum e via: că te sgârie, te tai, dar să nu zici nimica, atunci Dumnezeu îți iartă păcatele, te duci drept în cer. Dacă-i sângele Domnului Hristos! (Ion David, Botoșani)». V o r o n c a, *Datinele și credințele poporului român*, I, 1903, p. 901.

Poate tot de aci vine și credința că « spre anul nou, când se deschide ceriul, toate apele se prefac în vin (*ibidem*, p. 900).

Credința că « din sângele Domnului Hristos, când l-au răstignit pe cruce », a ieșit vița de vie cu strugurii a fost ilustrată și în iconografie. Intr'o frumoasă icoană zugrăviță pe sticlă în Transilvania, în vremurile noastre chiar, găsită în satul Drăguș (județul Făgăraș) în o mulțime de exemplare și păstrată acum în Muzeul Seminarului de Sociologie, Etică și Politică, al Facultății de litere din București (sub direcția Prof. D. Gusti), ni se înfățișează Mântuitorul, cu crucea la spate. Din coastele lui cresc coarde de viță, încărcate de ciorchini de struguri.

Aceste scene iconografice, inspirate în parte și din legenda Proclei, ne luminează și sensul mai adânc al unui ciclu întreg de colinde care au ca temă cearta pentru întâietate între floarea grâului, floarea mirului și floarea vinului.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE. TEXTUL LEGENDEI IN: Al. Ciorănescu, *Intrebări și răspunsuri*, p. 111 în N. Cartojan, *Cercetări literare* (Fac. de Lit. din Buc., Sem. de ist. lit. rom., epoca veche), I, București, 1935, pag. 260 și urm. Tot acolo mss.ele din Biblioteca Academiei. (v. și mai sus pag. 26 . Pentru, ciclul colindelor «*grâul, vinul și mirul*», vezi bibliografia la Al. Rosetti *Colindele religioase la Români.* (*Analele Acad. Rom.*, tom. XL., Mem. Secț. Lit.), 1920, p. 48, tip. 12. Pentru tema iconografică: N. Cartojan, *Iconografie populară, Mântuitorul și vița de vie* în *Arta și tehnica grafică, Buletinul Imprimeriilor Statului*, p. 14-16.

www.dacoromanica.ro

MOARTEA LUI IROD

Imaginația creștină, nemulțumită cu datele sumare din evangheliile canonice, a căutat să arunce mai multă lumină și peste ceilalți actori ai dramei Mântuitorului. Unul dintre cei pe cari masele populare țineau neapărat să-l vadă ispășindu-și vina era Irod, regele Iudeilor, care se străduise să ucidă pe Mântuitor în fașe. Unele legende plăsmuite de creștinătatea primitivă în jurul personalității lui Irod se vor fi pierdut; altele ni s'au păstrat, ca și multe legende apocrife, în așa numitele Cazanii apocrife, în care punctul de vedere dogmatic și canonic cedează pasul preocupării de edificare a maselor.

O astfel de legendă privitoare la Irod, necunoscută până acum, ne-o păstrează miscellaneul Academiei Române nr. 701 (f. 71): *Cazanie iarăşi a doaă zi la naşterea Domnului nostru Isus Hristos pentru omorîrea pruncilor Vifleaimului şi pentru jalele maicelor şi mai apoi şi Irodŭ în ce chipŭ au perit.* Cazania începe prin a povesti jalea mamelor din Betleem și cuvintele de mângâiere pe care le spuneau copiii înjunghiați cari mai puteau încă grăi, « înțelepțiți den duhul sfânt », că prin moartea lor se vor ierta păcatele părinților și că pre ei, « chinuiții și usturații » îi « va împreuna împăratul Hristos cu pâlcurile îngerilor ». Legenda povestește mai departe că, în măcelul copiilor nevinovați, au pierit și doi prunci ai Rahilei, fiica lui Irod. Nemângâiată, Rahila își plângea necontenit durerea şi imputa tatălui « boluznia » lui, destăinuindu-i visul pe care l-a avut într'o noapte despre « cele 6 sbiciuri » și bătăi care-l vor lovi. Abia sfârși cuvintele, și îndată și căzu asupra lui Irod pedepsele dumnezeești și anume: 1 « păduchi neîncetați eșiia di elŭ zua și noaptea »; 2 « piialea și carnea despre trupul lui toată căzu ğos »; 3 « foamea-lŭ cuprinsese, de și

www.dacoromanica.ro

zua și noaptea elŭ vrea totŭ mânca și saţiu nu avea»; 4 «zepreala lui îl cuprinsése, cum să chieamă colica, adecă încuetura trupului»; 5 îi putrezi tot trupul ș. a. m. d.

PENTRU BLESTEMUL CELOR DOAOSPREZECE NEAMURI JIDOVEȘTI

În sfârșit, n'au fost uitate nici cele 12 neamuri ale lui Israel. Un text poporan aflat într'un miscellaneu, dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și publicat de C. N. Mateescu în revista *Ion Creangă* (anul VI, 1913, p. 33-35), descrie păcatul săvârșit de fiecare din cele 12 neamuri și pedeapsa la care a fost osândit. Astfel: «*Neamul lui Ruvin.* Au bătut pre Isus Hristos în grădina Ghetsemani (în text: Ghestimani). Pre aceștia i-au blestemat Dumnezeu ca până la sfârșitul veacurilor să sufere de aceste pedepse: pe orice leamne și buruiane s'or atinge, să se usuce desăvârșit. Tot ce vor sădi sau semăna să nu rodească niciodată; iară după ce vor muri, pre mormintele lor să nu crească nici o floare sau alte ierburi».

«*Neamul lui Simion.* Au pironit pre Isus pre cruce și l-au încununat cu cunună de spini. Din această pricină au tot anul dureri mari de cap; apoi uscăciunea mâinilor și picioarelor».

Neamul lui Dan, care a strigat la judecata lui Hristos: «sângele lui asupra noastră și asupra pruncilor noștri», a fost pedepsit cu sudori mari de sânge.

Neamul lui Gad, care a împletit lui Hristos cunună din trei ramuri de spini, a fost pedepsit cu «buboaie mari în cap, care sparg», astfel că sângele «să scurge pre păr și pre barbă».

Și în felul acesta sunt înfățișate pedepsele date și celorlalte neamuri: Asir, Iosif, Zavalon, Naftalim, Isahar, Veniamin, Iuda și Levi.

www.dacoromanica.ro

PROSOPOGRAFII

INȘTIINȚAREA LUI LENTUL PROCONSULUL IUDEEI CĂTRE SENATUL ROMEI PENTRU CHIPUL MÂNTUITORULUI

Două apocrife interesante ne înfățișează chipul Domnului nostru Iisus și al Maicii sale. Primul se păstrează într'o scrisoare, « înștiințare », a lui Lentul proconsulul Iudeei, către senatul Romei.

« Înștiințarea » a fost publicată de Gaster după o copie făcută în 1825 de Climent, eromonah ot Pârscoveni (jud. Olt). Copia derivă la rândul ei după un Ceaslov tipărit la Sibiu pe care Gaster nu-l putuse afla, dar pe care îl bănuia să fie Ceaslovul din 1805, sau cel din 1807. Ceaslovul sibian din 1805 însă reproduce « Înștiințarea » după Ceaslovul moldovenesc, apărut în 1796, în tipografia Mitropoliei din Iași, cu blagoslovenia Mitropolitului Iacov. Înainte de 1796, apocriful nu apare în Ceasloave, după cum m'am putut convinge din compararea acestor numeroase texte de slujbă bisericească, adunate în Biblioteca Academiei noastre [1]).

Dar înainte chiar de 1796, textul pătrunsese în literatura noastră, unde circula în copii-manuscripte, pe mai multe căi. Îl găsim mai întâi încorporat într'un curios mozaic de texte apocrife, întitulat: « Istorii pentru cele multe fapte și minuni ale Domnului nostru Isus Hristos » — tradus, după cum aflăm din copia cea mai veche, din limba polonă.

Într'adevăr, înștiințarea lui Lentul, după o introducere scurtă menită să mascheze scopul: « Într'aceste vremi s'au arătat aici un om (care încă trăește) anume Iisus Hristos, a căruia putere trece preste măsurile firei; oamenii îl numesc mare prooroc,

[1]) *Bibliografia românească veche*, în descrierea pe care o consacră Ceasloavelor, omite « Înștiințarea lui Lentul », precum omite și corespondența lui Avgar cu Mântuitorul, deși toate aceste texte apocrife, ca materie, sunt cu totul diferite de textul liturgic al Ceasloavelor ».

www.dacoromanica.ro

iară ucenicii lui îi zic Fiul lui Dumnezeu, el învia morți și tămăduește tot felul de boale» — urmează indicațiile necesare zugravilor: «în chipul lui se vede oarecare striște... părul lui este în floarea unei alune timpurii, însă dela rădăcină și până la urechi este neted, iară de acolo și până la umeri creț și trece și mai în jos de umeri, dela frunte prin mijlocul capului are cărare, după obiceiul Nazarinenilor, fruntea lui este lată și albă, fața lui fără nicio meteahnă și împodobită cu o rumeneală foarte plăcută; fizionomia lui este ighemonicească și mângâioasă; nasul și gura sunt făcute cu mari măsuri, barba este destul de deasă, în floarea părului și despărțită în furculițe, ochii îi sunt căprii și foarte vioi.» Sunt tocmai trăsăturile caracteristice cu care este înfățișat Mântuitorul în toate bisericile și pe toate icoanele! Textul a fost întocmit, probabil pentru uzul zugravilor de biserici; așa se explică și păstrarea lui în tratatele de picturi religioase, cunoscute sub numele de *Erminii*.

CHIPUL PREA SFINTEI NĂSCĂTOARE DE DUMNEZEU

Paralel cu chipul Domnului nostru Iisus Hristos, a circulat în literatura românească veche și un apocrif privitor la chipul Maicii Domnului. Textul, necunoscut lui Hașdeu și Gaster, se găsește în mai multe manuscripte din Biblioteca Academiei Române.

A fost publicat de Dr. Dumitru Stăncescu, după un manuscript copiat în 1736 de Ilarion ieromonah, în mânăstirea Bistrița. Textul începe cu un scurt rezumat despre copilăria Maicii Domnului, după Protoevanghelia lui Iacob și se încheie cu chipul Ei scris «ca să poată ști fiștecarele creștin vârsta și chipul cel sfânt», «precum am aflat și noi din sfintele Scripturi și dela dascălii sfintei biserici». E alcătuit după modelul Prosopografiei lui Hristos:

«Și a fost Sfințiia Sa la statul trupului mijlocie... și la sfânta față a fost în chipul grâului albă și rumenă, ca grâul cam galbenă, și ochii mijlocii, nici negri nici merii, numai mari și frumoși, și vederea cu dar dumnezeesc; sprâncenele mari...».

Textul acestei prosopografii stă și el în legătură cu vechile Erminii bizantine[1]); pare a fi o desvoltare a indicațiilor din aceste

[1]) Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936, p. 306, rândurile 18 26.

www.dacoromanica.ro

tratate de pictură religioasă, făcută în lumea zugravilor pentru o mai clară reprezentare a Precistei, căci iată ce poveţe dă în această privinţă traducerea românească a Erminiei lui Dionisie din Furna:

Iară prea Sfânta Născătoare de Dumnezău: *mijlocie* a fost cu vârsta...; de coloarea *grâului*, cu părul *galben;* cu vederi galbue; *frumoasă la ochi;* cu sprânceanele.

INŞTIINŢAREA LUI LENTUL.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEŞTI PUBLICATE: Intâia dată la sfârşitul *Ceaslovului* aparut în Tipografia Mitropoliei din Iaşi, în 1797, p. 623: « Inştiinţarea lui Lentul Proconsulul Iudeei catra Sinatul Râmului pentru chipul Mântuitorului care au fost într'acestaş chip » (cf. descrierea *Ceaslovului*, în I. Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia rom. veche*, II, p. 393 textul apocrif nemenţionat în descrierea *Ceaslovului*). Scrisoarea a fost reprodusa mai apoi în *Ceaslovul* tipărit la Sibiu, în 1805 şi în cel din 1807 (cf. Bianu, N. Hodoş, *ibidem*, III, p. 455, 498 în descrierea cartii este omisă menţionarea apocrifului); mai departe în *Calendarul pe anul* 1829, Buda (vezi I. Bianu şi Dan Simonescu, *Bibliografia rom. veche*, III, p. 622) şi apoi în toate *Ceasloavele* până la cele din zilele noastre; Ghenadie Enăceanu, *Iconografia*, Bucureşti, 1904, p. 274 275; Gaster, *Literatura populară română*, p. 351 352 (după o copie facută în 1825 de Climent ieromonah ot Pârscoveni); Pahar. A. Geanoglu-Lesviodacs, *Antichităţi de pe crucea Domnului nostru Iisus Hristos*, Bucureşti, 1857, p. 30 34.

MANUSCRIPTE ÎN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **1055**, sec. al XVIII XIX, f. 31; nr. **1993**, sec. al XVIII-lea, f. 205 206 v.: nr. **2195** f. 176: « Trimitere a lui Publie Leontul Romanului, celui ce odinioară au fost Proconsul Prea slăvit întru caré Iisus Hristos minunat să ia în scris (: adecă) ca cum sa zugrăveşte: pre caré, când petrecea el (adeca Publie) în Ierusalim, cătră Sinatul opştiei Romanilor cu deamaruntul au scris (precum marturiseşte Eghitropie) Prosopografia lui H(risto)s. nr. **1994**, f. 273 275, sec. al XVIII (1793?). Acelaş titlu ca la precedenta.

CHIPUL MAICII DOMNULUI.

TEXTE: Dr. Dumitru Stăncescu, *Cultul Maicii Domnului*, Bucureşti, 1932, p. 70 71.

www.dacoromanica.ro

AMULETE

Din timpuri preistorice, lumea poartă, atârnate de gât sau la mână, ori fixate în casă sau în poartă, diferite obiecte — amulete — cu superstiția că acestea au puteri oculte care îndepărtează influența spiritelor rele și aduc norocul sau feresc de boale și de nenorociri.

Cu deosebire popoarele vechiului Orient — Haldeenii, Asirienii, Egiptenii — la care magia a fost în plină înflorire — au avut în mare cinste amuletele. Fel de fel de obiecte: figuri de animale sacre, scarabei, pietre prețioase și cochilii, papirusuri cu simboluri astrologice și formule magice însoțeau pe om în viață și după moarte. Când cineva închidea ochii, rudele răposatului îi puneau în raclă asemenea obiecte, menite să-i deschidă drumul în lumea celor de jos.

Desgropările întreprinse de arheologi în zilele noastre au scos la lumină o mulțime de asemenea amulete, care împodobesc rafturile muzeelor noastre.

Deși Evreii, prin religia lor monoteistă, erau mai la adăpost de influența popoarelor învecinate, totuși întrebuințau și ei amulete — formule de rugăciuni și nume cabalistice autorizate chiar în anume condiții de Talmud. Afluxul populațiilor orientale în Roma a adus pe țărmurile Tibrului credințele în zodii, în astrologi și în puterile oculte ale amuletelor.

Când creștinismul s'a întins în hotarele imperiului roman pe ruinele păgânismului, amuletele și-au continuat existența, dar au suferit influența creștinismului. Sfântul Ioan Hrisostomul ne spune că pe vremea sa femeile din Constantinopol purtau în brelocuri fragmente din Evanghelii, pe care le considerau aducătoare de noroc.

www.dacoromanica.ro

Zadarnic Părinții bisericii au deschis lupta împotriva amuletelor. Deși sinodul al V-lea ecumenic s'a pronunțat împotriva întrebuințării filacteriilor și hotăra pedepsirea celor ce « fac baere, legându-le cu mătase », totuși ele au supraviețuit până în zilele noastre.

În volumul întâiu, ne-am ocupat de câteva din aceste amulete: *Călătoria Maicii Domnului la Iad*, *Epistolia Domnului nostru Iisus Hritos*, *Sfântul Sisinie*. Ciclul acestor amulete este însă mult mai întins în folklorul nostru. Aci ne mai ocupăm de câteva mai interesante: *Visul Maicii Domnului*, *Sartor-arepo*, *rotas-opera*; *Cele 72 de nume ale lui Hristos* și *Cele 72 de nume ale Precistei*.

www.dacoromanica.ro

VISUL MAICII DOMNULUI

Originea textului a fost lămurită de Veselovskij care, într'un vechiu studiu, a arătat că legenda este derivată din apocriful *Adormirea Maicii Domnului* păstrat, după cum a arătat Tischendorf, în versiuni siriace, arabe, copte, grecești și latinești. Una din cele două versiuni latinești, publicată de Tischendorf, începe cu o convorbire între Maica Domnului și Mântuitorul. Precista roagă pe fiul său să-i prevestească moartea cu 3 zile înainte. Mântuitorul îi spune: « Cum oare să te las eu pe tine?... Îngerii mei te vor păzi... După ce voiu fi *pățit patima pentru neamul omenesc* și voiu fi înviat după trei zile... ». Acest dialog, în care Mântuitorul destăinue Maicii Sale cele ce i se vor întâmpla, a putut forma punctul de plecare al apocrifului.

Textul este răspândit aproape la toate popoarele creștine: italieni, portughezi, spanioli, provensali, poloni, ruși, ruteni și unguri la care Bethania a fost înlocuită cu Britania.

Textul are în toate versiunile următorul cuprins:

Maica Domnului adoarme în Bethleem, în Muntele Eleonului. Domnul nostru Iisus Hristos vine la dânsa și, deșteptând-o, află « visul cel strașnic » pe care ea l-a avut: « Fiul meu prea dulce, am văzut pe Petre în Roma și pe Pavel în Damasc, iar pe tine te-am văzut răstignit între doi tâlhari. Cărturarii și fariseii și necredincioșii jidovi cu fiere te-au hrănit, cu oțet te-au adăpat... cunună de spini pe capul tău au pus și unul din ostași cu sulița în coastă te-au împuns ». Sunt amintite apoi minunile săvârșite la moartea Mântuitorului, coborîrea de pe cruce, înmormântarea și pogorîrea la iad: « In iad te-ai pogorît și ușile cele de aramă le-ai sdrobit, pe Adam și pe Eva scoțându-i afară. A treia zi, ai înviat și te-ai înălțat la ceruri ». Domnul i-a răspuns, mângâind-o: « Maica mea prea sfântă, adevărat vis ai visat și acestea eu voiu să

www.dacoromanica.ro

pătimesc pentru neamul omenesc ». Textul se încheie cu recomandarea, din partea Precistei, că « cine va scrie această sfântă carte și o va purta la dânsul, acela om va avea milă dela Dumnezeu... și la ceasul morții lui, mă voiu arăta eu singură și mă voiu ruga cu toți îngerii, către fiul meu, pentru sufletul lui ». Această parte finală a contribuit ca Visul Maicii Domnului, care, în cărticelele tipărite pentru popor, se află contaminat cu *Epistolia Domnului nostru Isus Hristos* și *Călătoria Maicii Domnului* la Iad, să pună atâta stăpânire pe masele populare, încât și azi sătenii noștri îl poartă ca un amulet menit să păzească de nenorociri. Tudor Pamfile în *Sărbătorile poporului* (p. 84) ne spune că femeile la țară, înainte de a se culca în seara de Sfânta Maria Mare, sau în zilele de primejdie, rostesc următoarele « viersuri », cunoscute sub numele de *Visul Maicii Domnului* »:

Piatră peste piatră,
Maica Domnului
Jos pe piatră şedea;
Domnul Hristos
P'altă parte venea...
— O Maica noastră ce iubeşti
Ori dormi, ori odihneşti?
— O Doamne, fiul meu,
Nici dorm, nici odihnesc.
Puţinel somn însomnnai
Şi mare vis ca visai:
Unde te prinsese câinii de Jidovi
In Udeia,
Te casnia, te chinuia,
Cu oţet şi fiere te-adapa...
Te 'mbracase
Cu cămaşe de urzică,
Te 'ncinsese cu brâu de mărăcine
Şi-ţi pusese
Coroană de spini în cap,
— O Doamne, Maica noastră,
Cine mă vrea bate cu palmele
Peste faţa obrazului,
Cu biciu de foc din cer
L'oiu săgeta.

O Doamne, fiul meu,
Cine va vrea zice
Aceste cuvinte
Ziua de trei ori
Şi noaptea de două ori,
Nici focu nu-l va arde,
Nici *Tătari* nu-l va robi,
Nici de ciumă nu va muri.

Versiunea culeasă de Pamfile înfățișează un îndoit interes: întâiu fiindcă este o prelucrare populară a legendei scrise, transmisă pe cale orală, al doilea, fiindcă pomenirea Tătarilor în versurile finale: « Nici Tătari nu-l va robi », arată că acest amulet este mai vechiu în folklorul nostru decât ne îngăduiau să credem versiunile scrise ce ni s'au păstrat. Este anterior epocii Fanarioților, sau cel puțin dela începutul ei, fiindcă în epoca Fanarioților năvălirile tătărești au încetat.

www.dacoromanica.ro

De acelaș prestigiu se bucură « Visul » și în clasele orășănești. Hasdeu însuși mărturisește cum a fost surprins, « aflând într'o zi că fetița sa de nouă ani și câteva lune — Iulia Hasdeu — dar deja elevă în a treia clasă gimnazială, nu se culcă fără a avea lângă dânsa *Visul Maicii Domnului* ». Nu numai elevele de clasa III-a gimnazială, de prin anii 1879, puneau atâta nădejde în puterea miraculoasă a Visului, ci chiar în zilele noastre, la o vârstă mai înaintată, amuletul nu și-a pierdut trecerea sa. Regretatul Ion Bianu îmi povestea odată cum a găsit la un examen de universitate, în carnetul unei studente: « Visul Maicii Domnului » [1]).

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI: cf. vol. I, p. 106. Adaoga la msse: (Academia Română): nr. **3518,** f. 19; nr. **3766,** copiat de M. Jipescu la 1836; f. 2 v. *Fond Gaster:* nr. **94,** copiat în 1784, de Ioniță Arhipa, f. 104—104 v.: nr. **69,** copiat de Ionŭ Ğurğuveanŭ sin Stanŭ, 1797, f. 7—9; nr. **105,** sfârșitul sec. XVIII, f. 5 v. — 6; nr. **189,** p. 15—16 v., copiat în 1810 (v. f. 40 paginația ms.), copiat de Sava sin Iatonetcov ot Tetiuvo; nr. **68,** copiat la 1831, de Petrache Logofat, f. 4.

TIPĂRITE: Hașdeu, *Cuvinte din bătrâni*, II, p. 388; Gaster, *Lit. pop. rom.* p. 369 370; C. Bobulescu, *Biserica ortodoxă rom.*, seria II, 1922, p. 15; Tudor Pamfile în *Ion Creangă*, VI, 1913, p. 114—115.

STUDII: B. P. Hasdeu, *Cuvente den batrâni*, II, p. XLIII, 277, 307 și 388; Dr. M. Gaster, *Literatura populara română*, p. 366—370; același în Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, II, p. 407—408.

[1]) Marian în *Legendele Maicii Domnului* (p. 206-282) pune în legatura cu *Visul* un ciclu de poeme ritmate, cunoscute sub numele de *Povestea Maicii Domnului* sau *Povestea lui Hristos*, în care se înfățișează durerea Maicii Domnului — când, pornind în cautarea lui Iisus, află dela Sfântul Ioan, dela meșterul de lemn și dela meșterul de fier că Fiul sau a fost rastignit — precum și cuvintele de mângâiere pe care i le adresează de pe cruce Mântuitorul. Legendele acestea au și ele un caracter de amulet, caci în unele variante se încheie cu făgăduiala că cine va spune povestea « dimineața sculându-se », acela va fi dus de Mântuitor, de Sf. Fecioara sau de îngeri în raiu. Prototipul nu este însa *Visul*, cum credeau Marian și Gaster (*Studies and Texts in Folklore magic mediaeval romances hebrew apocrypha*, II, London, 1925—1928), ci poema cunoscuta și în neogreaca: *Τὸ μοιρολόγι τοῦ Χριστοῦ, τῆς Σταύρωσης, ὁ Θρῆνος τῆς Παναιᾶς, ὁ Θρῆνος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, Τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ* V. bibliografia la Stilpon Kyriakidis în *Λαογραφία*, XI, (1934—1937), p. 253 cf. și X (1929), p. 277; Dr. Maria Joannidu, *Untersuchungen zur Form des neugriechischen Klageliedes* (Moirologien). *Inaug.-Diss.* München, Speyer a Rh., 1938, p. 66—67.

www.dacoromanica.ro

SAȚTOR-AREPO, ROTAS-OPERA

În afară de textele amintite mai sus, a mai circulat la noi ca amulet și corespondența lui Avgar cu Mântuitorul, dar fiindcă această corespondență face parte integrantă din legenda lui Avgar, ne vom ocupa de ea pe larg la ciclul legendelor hagiografice.

Un amulet curios — și interesant în acelaș timp prin originea și răspândirea lui — este următorul « răvaș de friguri » amintit și de Gaster, *Lit. pop. rom.* (p. 425) după un ms. din 1784:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Amuletul este astfel întocmit, încât din orice parte l-ar ceti cineva, de sus în jos sau de jos în sus; dela dreapta spre stânga sau dela stânga spre dreapta, obține totdeauna aceleași cuvinte: sator, arepo, tenet, opera, rotas. Este ceea ce numesc clasicii un palindrom.

Textul este însoțit de următoarea recomandare: « Și să-l ție trei zile la gât și să-l arunce pe gârlă și să zică: cum trece gârla de iute, așa să treacă boala de iute ». O altă copie păstrată în Biblioteca Academiei Române (ms. 4104), mai veche decât cea cunoscută lui Gaster, căci datează din anul 1777, ne arată că amuletul se întrebuința și în cazuri de turbare, cu următoarea prescripție: « Pentru turbare... Aceste 25 de slove să le scrii pe un taler nou și să speli slovele cu apă curată, și să le bea bolnavul că-i va trece: Sator, arepo, tenet, opera, rotas » (f. 119).

Gaster în studiile sale nu pomenește în legătura cu acest amulet românesc decât două versiuni populare germane; ar mai fi putut adăoga o inscripție pe marmoră, în biserica Saint-Laurent din

www.dacoromanica.ro

Rochemaure (Ardèche); un alt mozaic într'o biserică parohială din Pieve Tersagni, lângă Cremona. Atât se putea ști acum 50 de ani, când neobositul cercetător al literaturii noastre vechi și-a publicat prețioasa sa *Literatura populară română*. Cercetările duse de atunci încoace au izbutit să proiecteze mai multă lumină asupra acestui curios amulet și să-i descifreze sensul obscur.

Amuletul este în realitate destul de vechiu. Acum cinci ani, 1932 1933, în săpăturile făcute pe țărmurile Eufratului, la Dura, s'a descoperit, între alte rămășițe de viață romană dela începutul sec. al III-lea, și o piesă care servea de birou pentru actuarii cohortelor militare. Pe zidurile acestei piese, s'au găsit zugrăvite cu vopsea roșie și, alături, săpate în zid cu caractere latine, în câteva locuri amestecate cu litere grecești, formula: rotas, opera, tenet, sator. Este cel mai vechiu exemplar cunoscut până acum al acestei formule. In prima jumătate a sec. al III-lea, acest palindrom era dar cunoscut în lumea militarilor romani de pe țărmul Eufratului. Câteva veacuri mai târziu îl găsim atestat și în sudul Egiptului.

În 1897, A. H. Sayce a publicat inscripțiile copte descoperite în Nubia, la răsărit de Faras. Într'un mormânt, transformat mai târziu în capelă, s'au găsit săpate pe ziduri, alături de alte inscripții cu caracter profilactic scrisoarea Mântuitorului către Avgar, numele celor 40 de martiri din Sebasta — și amuletul nostru: sator, arepo, tenet... Mormântul e din prima jumătate a veacului al VIII-lea, și este precedat de o inscripție, care, cu oarecari corectări, ar însemna: « *sunt numele versului lui Hristos* ». Această formulă — mai mult sau mai puțin alterată — pare să fi fost destul de raspândită în vechiul Egipt.

Amuletul era, firește cunoscut și în lumea bizantină, unde termenii din formula SATOR au servit, mai târziu, să însemne numele păstorilor sau al magilor din scena Nașterii Mântuitorului. În picturile bisericilor rupestre (clădite pe stânci) din Capadocia, dela sfârșitul sec. al IX-lea până în sec. al XI-lea, în scena care înfățișează adorarea Mântuitorului de către păstori sau de către magi, se găsește înscris și numele lor: *Sator*, *Arepo*, *Tenetor* sau *Peratoras*. Foarte răspândită a fost această formulă și în țările Occidentului european: în *Franța* (cel mai vechiu document pe o

www.dacoromanica.ro

Biblie manuscriptă din 822, fostă a Mănăstirii Saint-Germain-des- Prés; apoi lângă Rochemaure, într'o biserică din Saint-Laurent; în castelul di Chinon, ș. a.); în *Italia* (într'o cartulară din 1259, păstrată în Archivio di Stato di Geneva; în mozaicul de pe pardoseala altarului din Biserica Pieve Tersagni, lângă Cremona, în Santa Maria Magdalena di Campomarzo, la Verona; în Catedrala din Sienne ș. a.); în *Germania* (biserica din Hamersleben, la Nord de Halberstadt).

În sec. al XVI-lea, cu desvoltarea științelor oculte, datorită speculațiunilor lui Cornelius Agrippa și Paracelsius, amuletul a căpătat o nouă viață, împreună cu vechile formule cabalistice. În sec. al XVI-lea, un doctor milanez povestește cum un bolnav, mușcat de un câine turbat, a scăpat teafăr, înghițând — ca în prescripțiile manuscrisului românesc din 1777 — între altele, de trei ori pe zi, formula *Sator*, înscrisă în formă de pătrat pe pâine.

În timpurile noastre, Societatea de Antropologie din Berlin a adunat un bogat material, mai ales din provinciile Germaniei Orientale, unde formula este întrebuințată contra mușcăturilor de câini turbați, contra durerilor de dinți și contra focului [1]). Ea s'a găsit încă în circulație în Serbia, în Islanda, în America de Nord, în Brazilia, în Portugalia, unde este întrebuințată și în tatuaj — și adăogăm la aceste țări și România.

După cum se poate vedea, formula are o arie de răspândire în spațiu și în timp destul de întinsă. Cum se explică aceasta? Explicări s'au propus multe.

Unii au crezut că pot descifra în cele 5 cuvinte elemente ebraice sau arameene; alții celtice. Jules Quicherat propusese pentru inscripția dela Rochemaure o lectură dela stânga la dreapta și dela dreapta la stânga, ceea ce ar fi dat:Sator opera tenet opera sator, adică repetarea maximei sator opera tenet (semănătorul ține (fructele) operei sale), mai scurt, am zice: cum semeni, așa vei culege.

---

[1]) *Zeitschrift für Ethnologie*, XII, 1880, p. 42—45, 215 217; 276—284, XIII, 1881, p. 34—36, 85—86; 131—132, 162—167, 258 260, 301—306.

www.dacoromanica.ro

Un manuscris grecesc, păstrat în Biblioteca Națională din Paris (nr. 2411), reproduce formula pe foaia 60, în minuscule, dar cu traducere grecească după fiecare cuvânt latin, astfel:

σ	α	τ	ο	ϱ	ὁ σπεί̲ων
α	ϱ	ε	π	ο	ἄ̲οτϱον
τ	ε	ν	ε	τ	κϱατεῖ
ὅ	π	ε	ϱ	α	ἔϱγα
ϱ	ο	τ	α	ς	τϱοχούς

Amuletul înseamnă dar: semănătorul la plug ține (conduce) munca (cu) roțile. Leclerque [1]) a observat că numărul silabelor atât în fraza latină, cât și în cea grecească este de 12 silabe și că formează fiecare 6 picioare, dintre care ultimul este iamb:

Sator arepo tenet opera rotas
Ὁ σπείϱων ἄϱοτϱον κϱατεῖ ἔϱγα τϱοχούς

Trebue însă să observăm că din vremuri vechi formula a fost pusă în legătură cu Mântuitorul. În mormântul desgropat la 1897, în Nubia, de care am vorbit mai sus și care datează din sec. al VIII-lea, formula este însoțită de o inscripție, care, cu ușoare corectări, înseamnă: « sunt numele versului lui Hristos »; după W. C. Crum: ‹ numele piroanelor (crucei) lui Hristos ». Într'o carte etiopiană, de rugăciuni pentru morți, Lefâsa Ṣedeḳ: Te rog o fiul meu prea iubit, pe minunata ta naștere... pe cele cinci piroane care au străbatut corpul Tău pe crucea cea slăvită și care sunt SADÔR, 'ALADOR, DÂNÂT, 'ADÊRA, RÔDÂS; alt amulet copt cuprinde invocarea: pe Acela care a fost răstignit pe cruce, între cuvintele de două ori repetate: σατωϱ, αϱεπω . . .

În sfârșit, profesorul Félix Grosser din Chemnitz, căutând să descifreze sensul acestei formule, găsește că el se compune din

[1]) *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie, I,* 2 col. 1816.

www.dacoromanica.ro

24 de litere, care dispuse în formă de cruce și cetite anagramatic, ne dau lectura « Pater noster » mărginită de literele *A* și *Ω*. Dölger crede însă că în această formulă trebue să citim numele Mântuitorului.

* * *

Asemenea amulete sunt numeroase în folklorul nostru medical. În cel mai vechiu text de rețete populare scris în 1744 (păstrat în Biblioteca Academiei Române), găsim următoarea rețetă: « Când să încue omul sau dobitocul, scrie aceste cuvinte pe un taler nou: *Fison, Gheon, Tigru, Eufrat* și să le speli cu apă neîncepută și să bea că-i va tréce, iară dobitocului să-i torni pe nas ». Cuvintele din această rețetă sunt numele celor 4 râuri cari, după Biblie, izvorăsc din raiu. Pentru mentalitatea populară pomenirea acestor nume are darul de a curăța trupul, precum apele biblice curăță de impurități grădina raiului.

BIBLIOGRAFIE. SARTOR-AREPO. Bibliografia bogată asupra acestui amulet a fost dată de H. Leclercq, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, al lui Cabrol I, 2, la cuvântul *Amulette*, cu un rezumat întins al tuturor cunoștințelor până la acea dată (col. 1809—1816. La acest studiu sunt de adăogat: S. Seligmann, *Die Sator-Formel*, în *Hessische Blätter für Volkskunde*, XIII, 1914, p. 154—183; F. Grosser, *Ein neuer Vorschlag zur Deutung der Sator-Formel (Archiv für Religionswissenschaft*, XXIV 1926, p. 165 169; F. J. Dölger, *Ein Amulett mit Oxyrhynchosfischen und der SATOR-Formel*, în *ΙΧΘΥΣ*, V, 1932, p. 57 64; Guillaume de Jerphanion, *La formule magique: Sator Arepo ou Rotas Opera, Vieilles théories et faits nouveaux*, în *Recherches de Science religieuse*, XXV, avril 1935, 2 p. 188 225. La noi: M. Gaster, *Literatura populară română*, p. 425.

www.dacoromanica.ro

CELE 72 DE NUME ALE LUI HRISTOS

Textul a fost studiat de Hasdeu și Gaster, dar el este pomenit în literatura noastră cu un veac și jumătate mai de vreme de cum credeau acești doi înaintași. În *Rujdenița* copiată de Popa Ion Românul, în anul 1620, în satul Sâmpetru din Ardeal — după un text mai vechiu — se spune despre fata născută în luna Brumar (Octomvrie), că: «o va mușca un șarpe și va boli de mâni, ce să poarte la ĭa *72 de nume a lu Hristos scrise* să nu se apropie duhul necurat de ea»; asemeni pentru băiatul născut în luna lui Brumari mari (Noemvrie): «Boli-va de mâni și de toate încheieturile; ci să poarte *72 de nume ale lu Hristos*, să nu să apropie duhul necurat».

Cele 72 de nume, pe care le recomandă ca amulet Rojdanicul Popei Ion Românul, este o înșirare de 72 de însușiri atribuite Mântuitorului: Dumnezeu... Savaothul... Fiul... Isus. Hristos. Nica. Mesiea. Putere. Cuvânt... Atanatos (fără de moarte). Făcătorul. Mielu blând... etc.

Hasdeu în *Cuvente den bătrâni* (vo. II p. XXXIII) a pus în paralelă o versiune slavonească, publicată de Tihonravov, cu una franceză, publicată de Nisard, ambele din veacul al XVII-lea. Gaster însă a arătat că acest amulet, pomenit și într'un cântec popular german din sec al XIV-lea, are un model în vechea literatură ebraică. Evreii considerau numele lui Dumnezeu ca tabu: nu-l pronunța decât o singură dată pe an marele preot, în templul din Ierusalim, când dădea binecuvântarea. În locul numelui adevărat, se întrebuințau atributele, care dela 22 de cuvinte, au crescut la 42. Cabala a adăogat apoi încă 30 și astfel s'a ajuns pentru numele lui Dumnezeu la 72 de cuvinte, care joacă un rol așa de important în literatura cabalistică.

După modelul celor 72 de nume ale lui Dumnezeu din vechea literatură iudaică, au fost alcătuite în creștinism cele 72 de

www.dacoromanica.ro

nume ale lui Hristos, care au fost culese din textele Sfintei Scripturi chiar. Din Orient, prin Bizanț textul a călătorit pe de o parte la Slavi, pe de altă parte la popoarele romanice și germanice din apus, Deși textul a suferit schimbări în așa fel încât versiunile nu coincid între ele, totuși originalul grecesc, care se află la baza lor, se străvede ușor. Așa de exemplu versiunea franceză din sec. al XVI-lea publicată de Nisard [1]), a păstrat numeroase urme din arhetipul grecesc: Agios (*ἅγιος* = sfânt); Sother (*Σωτῆρ* = Mântuitorul); Athanatos (*ἀθάνατος* = Nemuritor); Ischiros (*ἰσχυρός* = puternic); Eleison o Theos (*ἐλέησον ὁ θεός* = Doamne miluește); Tetragrammaton (*Τέτρα* + *γράμματα* [2]); Alpha et Omega (*A* și *ω*); Mischios (*μύχιος* = adânc); alături de câteva din prototipul ebraic

Textul grecesc a fost publicat de B o i s s o n a d e (*Anecdota graeca*, IV, p. 460) și din comentariile cu care Boissonade însoțește textul, se vede clar originea și chipul cum s'a alcătuit această listă de nume ale Mântuitorului, care nu numai că nu are nimic comun cu bogomilismul — cum crede I. Bărbulescu [3]) — dar nici măcar nu poate fi clasată printre scrierile apocrife. Numele lui Hristos au fost extrase din textele evanghelice și din operele Sfinților Părinți. De pildă *pacea* — *εἰρήνη* este extras din *Epistola către Efeseni*, II, 14: *αὐτός γαρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν*; *viața*, *ζωή*, din *Ioan* XIV. *ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή*.

CELE 72 DE NUME ALE PRECISTEI

După modelul celor 72 de nume ale lui Hristos, s'au alcătuit și cele 72 de nume ale Precistei, care din limba greacă s'au răspândit pe aceleași căi în răsărit la Slavii ortodocși și în apus la popoarele romanice.

[1]) C h a r l e s N i s a r d, *Histoire des livres populaires ou de la littérature de colportage depuis l'origine de l'imprimerie jusqu'à l'établissement de la commision d'examen des livres du colportage*, 30 Novembre, 1862, Paris, tom., I, p. 151 152.

[2]) Se știe că numele lui Dumnezeu era oprit de a fi pronunțat la Evrei; era tabu. Atunci, din scrupul, teologii evrei, în loc să scrie numele în forma lui adevărată, îl descompuneau în cele 4 litere din care era compus: yod, fhé, wâw, he. Această descompunere în 4 litere a numelui lui Dumnezeu se numește tetragrammaton.

[3]) *Archiva*, Iași, XXXII, 1925, p. 297.

www.dacoromanica.ro

În versiunea românească textul publicat de Gaster începe cu aceste apelative: Toiag; Rădăcină; Pământu sfântu; Amiazăzi; Piatră; Măslină; Chivot; Scaun; Ușă; Biserică; Maică purtătoare... etc.

Nisard, care a publicat versiunea franceză [1]), credea că ea derivă dintr'o scriere, *De laudibus beatae Mariae*, atribuită lui Richard de Saint-Laurent, dela biserica din Rouen. În cărțile 6—11 ale acestei opere, se lămuresc motivele pentru care Maica Precista poartă diferite apelative ca: mamă, soră, fiică, soare, lună, aurorâ... câmp, munte, fântână, tron, etc. Textul pe care-l publică Nisard vădește însă că apocriful are la baza sa un original grec, fiindcă, întocmai ca în cele 72 de nume ale lui Hristos, alături de apelative franceze date Maicii Domnului, ca: Vie, vierge, Fleur, Nuée, Racine, se găsesc și urme din originalul grecesc ca: *Theotocos* (*Θεοτόκος* = născătoarea de Dumnezeu); *Alana* (probabil *Alas*, cum este în textul românesc, cuvânt după care Gaster pune inutil semnul întrebării, fiindcă este grecescul *ἅλας* = sare); *Cinnamome* (grec *Κιννάμωμον* = scorțișoară). Se pare dar că versiunile occidentale decurg și ele dintr'un original bizantin, care cu oarecare modificări, se află și la baza versiunii românești.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI PUBLICATE: Gaster, *Literatura populară română*, p. 403 (după un ms. din 1799; cf. p. 405.)

VERSIUNI SLAVONEȘTI ȘI GRECEȘTI: Tihonravov, Памятники старинной русской литературы, II. Textul grecesc a fost publicat de Boissonade, *Anecdota graeca*, Paris, 1832, p. 460.

STUDII: Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, p. 111; Gaster, *Literatura populară română*, pp. 401 405; Gaster, *Studies and texts in folklore, magic, mediaeval romance, hebrew apocrypha and samaritan archaeology*, vol. II, 1925 1928, p. 1075: o menţiune în două cântece germane de St. Iohann Minne din sec. al XIV-lea, publicate de Uhland, *Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder*, I, 2, Stuttgart, 1845, p. 816: «in der namen der da ist: süsser Vater Jesu Christ und *in den zwen und sibenzig namen des almahtigen Gottes, amen*»; se explică legatura textului cu literatura ebraică (articol reprodus din *Germania*, 1881 p. 203 204).

CELE 72 DE NUME ALE PRECISTEI.

TEXTE PUBLICATE: Gaster, *Literatura populară română*, p. 404 (după un ms. din 1799).

STUDII: Gaster, *op. cit.*, mai sus, p. 404—405.

[1]) Charles Nisard, *Histoire des livres populaires ou de la littérature du colportage*, tom. I, Paris, 1864, p. 153—154.

www.dacoromanica.ro

MINUNILE MAICII DOMNULUI

Poveștile despre minunile Maicii Domnului au fost alcătuite în vremurile naive de înflăcărat misticism ale evului mediu, când convoiuri lungi de pelerini băteau drumurile de arșiță ale credinței, către altarul unde se păstrau moaștele sfinților făcători de minuni, când cruciații din toate țările porneau peste țări și mări să cucerească locurile sfinte din mâinile păgânilor și când generații întregi de artiști lucrau, în umbra anonimatului, la ridicarea minunatelor catedrale gotice.

Splendoarea divină care radia din dogma Fecioarei imaculate a aprins imaginația candidă a clerului și a maselor populare, care au făcut din Fecioara Maria o mediatoare între umanitatea suferindă și plină de vicii și de păcate și între Divinitatea bună și iertătoare. Mișcată de afecțiunea și pietatea pe care i-o arată oamenii, Sfânta Fecioară îi ajută în nevoile și suferințele lor. Pornind dela această concepție și interpretând viața reală prin prisma fantastică a miracolelor, s'a alcătuit ciclul bogat de legende în versuri sau în proză, care ne înfățișează pe Maica Domnului ajutând omenirea. Eroii acestor legende variază: aci un personaj istoric, aci un om din popor, aci o cetate, aci o mănăstire, aci un călugăr sau o călugăriță, care au păcătuit, aci un episcop sau chiar un biet popă. Toți cer prin rugăciuni îndelungate îndurare dela Sfânta Fecioară. Cadrul minunilor variază și el: Maica Domnului vindecă boalele cele mai grozave, mântue de pieire orașele care venerează icoana ei, scapă mănăstirile de pârjolul vrăjmașilor, trimite îngerii ca să smulgă din ghiarele Satanei sufletul păcătoșilor, care, căindu-se în ultimul ceas al vieții, ceruseră sprijinul ei.

Cu timpul, asemenea legende au fost adunate și clasate în colecții speciale de minuni ale Maicii Domnului.

www.dacoromanica.ro

Izvoarele din care au fost extrase minunile sunt foarte variate: unele se găseau în acele colecții de predici prin care clerul evului mediu, mai ales după întemeierea ordinelor de călugări benedictini și franciscani, se străduise să înalțe cugetul maselor populare către puritatea moralei creștine, ca de pildă în *Sermones vulgares* ale lui Jacques de Vitry (1180 1240); altele au fost culese din legendele și viziunile hagiografice, ca de exemplu din *Vitae Patrum* sau din *Dialogus magnus visionum atque miraculorum* al lui Cesar de Heisterbach, alcătuit din 12 cărți pe la 1224; altele erau povestite în cronicele și lucrările istoriografice ale evului mediu, ca de pildă în cartea VII din *Speculum Historiale* al lui Vincentius Bellovacenses, unde sub titlul de *Mariale Magnum* se povestesc 43 de minuni ale Maicii Domnului.

Cele mai vechi colecții de minuni au fost alcătuite în mănăstirile vechilor ordine religioase din Franța, mai întâi în limba latină, apoi traduse în proză și versuri. Cea mai importantă colecție în limba franceză este *Les Miracles de Nostre Dame*, întocmită în 50.000 de versuri de călugărul Gautier de Coincy (1177—1236) din mănăstirea Saint Médard de Soissons, pe la începutul veacului al XIII-lea. Cam din aceea și epocă este o altă culegere de minuni în versuri; autorul ei, un oarecare Adgar, pretinde că și-a împrumutat subiectele dintr'o colecție latină, păstrată în biserica Sf. Paul din Londra, dar care în ultima analiză derivă din *Liber miraculorum S. Dei genetricis* a lui Wilhelm de Malmersbury (1144).

Colecțiile de minuni ale Maicii Domnului au procurat un bogat material de inspirație pentru misterele evului mediu, acele reprezentări dramatice cu caracter religios pe care clerul le organiza în piețele publice din fața catedralelor.

Din Franța, materia legendară despre miracolele Sf. Fecioare s'a întins în Germania, în Spania, unde a aprins imaginația regelui Alfons al X-lea, personajul cel mai reprezentativ al culturii spaniole din sec. al XIII-lea. Colecția sa de versuri *Cantigas de Santa Maria*, inspirată în parte din materialul lui Vicentius Bellovacenses și însoțită de melodii, a avut un adânc răsunet în evul mediu. Pe noi ne interesează însă mai de aproape literatura legendară a Italiei.

www.dacoromanica.ro

Cea mai veche culegere italiană aparține primei jumătăți a sec. al XIV-lea și poartă titlul de *Libro dei cinquanta miracoli* [1]), pentrucă cuprinde 50 de minuni. Autorul e necunoscut, dar trebue să fi fost un călugăr venețian din ordinul cistercensilor. Cea mai bogată colecție a fost compilată în sec. al XIV-lea, din Cesar de Heisterbach Jacques de Vitry și Jacopo da Voragine, de pisanul Duccio di Gano. Colecția conține nu mai puțin de 186 de miracole, de o valoare stilistică inegală; unele povestite schematic, altele cu multă coloare și vieață, dar prețioase prin numeroasele aluzii la vieața socială și literară a timpului. Mult mai răspândită de cât aceste două a fost colecția de minuni, cunoscută sub numele de *Libro del Cavaliere* — după titlul primei minuni — care a apărut pentru întâiaș dată în Milano, la 1475, și care a fost apoi multiplicată în numeroase ediții ilustrate cu frumoase xilografii, publicate la Vicenza, Treviso, Brescia, Milano, Bologna, Roma, Firenzo, Torino, Venezia. Cu deosebire edițiile din Venezia, care apăreau încă la începutul sec. al XVI-lea, se distingeau prin frumoase xilografii [2]).

Agapie Landos. Aceste colecțiuni italiene — alcătuite în parte după cele franceze — înfățișează un interes deosebit și pentru noi, deoarece ele s'au răsfrânt, printr'un intermediar grecesc, în literatura noastră dela sfârșitul sec. al XVII-lea. Ele se află la baza compilațiunii grecești a călugărului cretan Agapios Landos. Atanasie Landos se născuse în Creta, pe vremea când insula se afla subt stăpânire venețiană — probabil pe la 1600. A îmbrăcat haina călugărească, luând numele de Agapie și a trăit mai mulți ani în focarul de cultură ortodoxă al Muntelui Athos. Călătorea însă des la Veneția, unde și-a tipărit lucrările, dintre care cea mai răspândită a fost *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία*, apărută în 1641. Pentru alcătuirea carții III-a, cuprinzând Minunile Maicii Domnului care are și azi numeroși cetitori în lumea ortodoxă, Agapie Landos s'a folosit de izvoare grecești precum: Metafrast (minunea 8-a, a 9-a); Sinaxarele (minunea 3-a, a 6-a); Penticostarele (minunea 5-a, a 7-a); Vieața Sf. Ioan Damaschinul, scrisă de Ioan

[1]) Publicată de Ezio Levi, *Il Libro dei cinquanta miracoli della Vergine*, Bologna, Romagnoli-Dall'Acqua, 1917.

[2]) Publicată de Piero Misciattelli, *Miracoli della gloriosa Vergine Maria*, Milano, Treves, 1929.

www.dacoromanica.ro

Patriarhul Antiohiei ș. a. Dar el s'a folosit și într'o largă măsură de izvoare occidentale.

Foarte multe legende sunt împrumutate din colecția italiană *Miracoli della gloriosa Vergine Maria* (A) și *Libro dei cinquanta miracoli* (B), despre care am vorbit mai sus. Astfel minunea 11-a, care în textele noastre are titlul: «Pentru împărăteasa Franței, ale căreia mâini tăiate le-a vindecat Stăpâna cea a tot puternică», corespunde cu minunea 11-a din colecția italiană A, unde are titlul: «Come la Gloriosa Vergine Maria campò da molte insidie una figliola d'un imperatore (în text: *Re di Franza*) alla quale eran state tagliate le mane (în B minunea: 1-a); minunea a 12-a «Pentru ceea ce și-a scos ochii ca să-și păzească curăția și fecioria» este minunea 5 din B; minunea 15 «Pentru monahul ce se îmbăta» este a 18-a în A ca și în B; minunea 46 «Pentru cela ce s'a ucis de Iudei și s'a înviat de Maica lui Dumnezeu» este a 49-a în A: «Come un giovine fu ucciso da un giudeo perchè cantava con gran divozione l'antifona della Gloriosa Vergine Maria matre del nostro signor Iesu Cristo»; minunea 41 «Pentru amestecarea de sânge și ucigătoare de fiu pe care Prea Curata a izbăvit-o din prihănire» este a 55-a din A: «D'una donna la quale per operazione del demonio peccò carnalmente con uno suo figliolo, et come ella fu liberata dalla Matre di Cristo»; minunea 47-a este a 45-a din A, etc.[1]).

Câteva din legendele occidentale intrate pe această cale în colecția lui Agapie Landos sunt teme vechi de largă circulație în literaturile evului mediu, ca de pildă minunea 11-a, care povestește peripețiile fiicei unui rege al Franței, urmărită de mama ei vitregă, invidioasă, fiindcă fata era mai frumoasă decât ea. Într'o vreme, pe când împăratul plecase într'o țară vecină, mama vitregă încredințează, într'o noapte, fata unui servitor devotat, cu porunca

---

[1]) Iată și altele: minunea a 28-a este în A cap. XXX «D'una donna molto divota della Vergine Maria, la quale partorì uno figliolo nerissimo»; minunea 30: «Pentru iudeul care s'a izbavit din legaturi și a crezut în Domnul», în A cap. LXI: «Come un giudeo essendo stato preso da latroni fu liberato e sciolto dalla Gloriosa Vergine Maria» (și în B 36); minunea 26: «Pentru Teofil cel ce s'a lepadat de Hristos în scris,» în A cap. XXXVI: D'uno canonico e vicario ch'ebbe nome Missere Teofilo, el quale rinnegò Cristo e poi per li meriti della Gloriosa Vergine Maria ritornò în grazia» ș.a.m.d.

www.dacoromanica.ro

s'o omoare, dar servitorul o părăsește într'o pădure și aduce împărătesei mâinile tăiate ale fetei. Puțin timp după aceasta, fata este găsită în pădure de fiul unui duce, care o aduce în casa părintească, o îngrijește și apoi se căsătorește cu ea. In acest timp, tatăl fetei întorcându-se acasă și aflând dela soția lui, că fiica ar fi fugit într'o noapte de-acasă, trimete în toate părțile s'o caute și pentru a-și mai uita durerea pune la cale o luptă de tournoi. La această luptă ia parte și fiul ducelui. Impărăteasa, descoperind printr'un servitor al ducelui că fiica ei trăește și că este soția tânărului duce, substitue unei scrisori a acestuia către tatăl său ordinul ca soția lui, care e fiica unui făcător de rele, să fie ucisă. Bătrânul împlinește porunca fiului și tânăra prințesă este din nou părăsită în pădure. In acest timp, soțul, întorcându-se biruitor acasă, nu-și găsește soția; o caută și în cele din urmă o găsește, dar minune, în răstimp ea-și dobândise mâinile prin minunea Maicii Domnului. Atunci tânăra prințesă destăinue soțului taina nașterii și suferințelor ei. Se duc amândoi la curtea împărătească. Tatăl, în culmea fericirii, osândește la moarte pe mama vitregă și cedează tronul tinerilor.

Această legendă cu oarecare modificări — punctul de plecare este o năzuință spre incest a tatălui — este la temelia unuia din cele mai palpitante romane ale evului mediu: *La Manekine* a lui Philippe de Remi, seigneur de Beaumanoir, scris între 1270 și 1280. Locul regelui Franței l-a luat aci regele Ungariei; ginerele acestuia este regele Scoției în țara căruia eroina a ajuns, adusă de valurile mării, cu ajutorul unei bărci. Legenda a fost apoi prelucrată într'unul din cele mai frumoase « mistere » în Franța secolului al XIII-lea, sub numele de: *Miracle dela fille du Roy de Hongrie* și în Italia din secolul al XVIII-lea sub numele de *Sancta Uliva.*

Minunea a 12-a, în care se vorbește despre o călugăriță, care urmărită de regele Ricard al Angliei, și-a scos ochii, pentru a-și păstra castitatea, și i-a recăpătat prin minunea Maicii Domnului, este o temă celebră, pusă în *Vita Sanctorum* pe seama Sfintei Brigita și a Sfintei Lucia; este povestită și de Jacques de Vitry în *Exempla* (nr. LVII); a trecut apoi în *Fiore di virtù* (cap. XXXI). Forma cea mai veche a acestei legende în literatura noastră apare în *Albinușa*, copiată de Popa Ion Românul, în 1620 (Codex Neagoeanus, ms. nr. 2831 B.A.R.).

www.dacoromanica.ro

Minunea a 26-a în care se vorbește de un călugăr care și-a vândut sufletul Diavolului — ca și Faust — dar care căindu-se și-a mântuit sufletul cu ajutorul Maicii Domnului care a silit pe Diavol să-i restitue contractul, este o veche temă trecută din literatura greacă, în literatura latină, și apoi în literatura franceză, unde un jongleur, contimporan cu Sfântul Ludovic, a transformat-o într'un mister în versuri, cunoscut sub numele de *Miracle de Théophile.*

Un osebit interes prezintă și minunea întâia care este un rezumat al legendei apocrife *Adormirea Maicii Domnului*, plăsmuită prin veacul al X-lea și păstrată în versiuni grecești, siriace, latine și slave. Se povestește cum Maica Domnului, simțindu-și sfârșitul apropiat, a cerut Fiului său să adune apostolii în jurul său; aceștia au venit din toate unghiurile lumii — pe unde fuseseră împrăștiați pentru propovăduirea evangheliei — aduși pe nori și îngerii îi cântau imnuri de slavă. Maica Domnului își dă sufletul, iar Apostolii o conduc la mormânt. Evreii vor să răstoarne racla, dar sunt orbiți. Un altul care pusese mâinile pe raclă, rămâne cu mâinile tăiate din încheieturi. Atunci prin mila apostolului Pavel, Evreii cari se căesc și se roagă Precistei cerând iertare și ajutor, sunt vindecați. Sfânta este așezată în mormânt, dar Fiul Ei o înalță la cer în cântecele îngerilor.

Textul complet al *Adormirii Maicii Domnului* a intrat târziu în literatura noastră prin colecția *Viețile Sfinților* tradusă din rusește și tipărită la mânăstirea Neamțu în 1817.

Opera lui Landos a apărut de sub teascurile venețiene pentru întâiaș dată în anul 1641, sub titlul: *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία* (Mântuirea păcătoșilor).

Textul Minunilor Maicii Domnului în literatura noastră a fost studiat de d. Prof. Dr. Dumitru Stănescu într'o lucrare ale cărei date au trebuit să fie complet revizuite [1]). D-l Stănescu

---

[1]) Ms. nr. **1517** nu cuprinde Mântuirea Păcătoșilor scrisă în anul 1699, ci « Condică în care să trec socotelile casii răposatului Pitaru Dimitrie Iconomidis, de venit și cheltueli, 1854 1861 »; nici ms. nr. **2020** nu are « Minunile Maicii Domnului » și nici « Vămile », cum indică greșit eticheta tipărită de biroul Academiei, ci: Psalmi, Pravile, Pomeanic; o scrisoare din 1765 a starețului Paisie către Părintele Dimitrie Preotul (f. 41). Ms. nr. **442** este

www.dacoromanica.ro

distinge 4 clase de manuscrise; noi le reducem la următoarele 3: 1) manuscrise care reproduc textul lui Agapie Landos din Amartolon Sotiria (fie opera întreagă, fie numai cartea III-a cu Minunile); 2) manuscrise care reproduc opera călugărului rutean Galeatovski și al 3) manuscrise care înfățișează o contaminare a celor 2 tipuri precedente.

Din grupa A — tip Amartolon Sotiria — cel mai vechiu ms. păstrat în Biblioteca Academiei Române, nr. **2463**, a fost copiat în Moldova la 1714, de Cozma ierodiacon la mănăstirea Neamțu și înfățișează traducerea completă a operei lui Agapie Landos cu cele 3 cărți ale sale; manuscriptele copiate în Muntenia și anume nr. **2174** B.A.R., copiat în 1699, în mănăstirea Hurez, de Iosif Ieromonahul și ms. nr **2517** din B.A.R., copiat în 1699 de Grămăticul Vlad, ucenicul lui Ilarion, episcop de Râmnic, cuprind numai cartea I-a și a II-a din opera lui Landos; a III-a cu Minunile Maicii Domnului lipsește. Aceste manuscripte muntenești, mai vechi decât cel moldovean, nu înfățișează însă aceeași redacție ca primele două cărți din textul moldovenesc, ceea ce constitue o dovadă că nu derivă toate din același prototip. Avem dar două traduceri independente din *Amartolon Sotiria*: una munteană, mai veche, alta moldovenească mai nouă.

D-l Gaster a semnalat [1]) și a reprodus [2]) două fragmente după un manuscris aflat în biblioteca lui Eminescu, care ar fi fost scris tot în Moldova, în 1692 de Cozma «ierodiac(on) de la sf. Mănăstire Neamțul» cu mențiunea că este «scos dintr'o carte *grecească tiparnică*» — de sigur, tipăritura venețiană. Manuscrisul lui Eminescu a intrat acum în Biblioteca Academiei Române, împreună cu manuscriptele lui Gaster (cota, fond Gaster: 3). Data este însă greșit citită; ms datează de fapt din 1742.

O altă traducere a cărții a III-a din *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία* s'a făcut se pare în Mănăstirea Cernica și este reprezentată prin manuscriptul nr. **2503** din Biblioteca Academiei Române, scris pela

---

inventariat în studiul d-lui S. de 2 ori: odată la nr. VI (p. 45) și a doua oară la nr. XVI (p. 47). Ms. **3692** nu este scris de Lupu *Agami*, ci de Lupu *Agurii* (f. 55), etc.

[1]) Gaster, *Literatura populară română*, p. 431—432.

[2]) *Chrestomatie română*, I, p. 299.

www.dacoromanica.ro

începutul sec. al XIX-lea. Manuscriptul păstrează pe două coloane alături de textul românesc și textul grecesc.

Galeatovski. Al doilea tip de *Minuni* este reprezentat în literatura noastră prin opera călugărului rutean Ioanichie Galeatovski, asupra căruia putem da aci, mulțumită amabilității colegului P. P. Panaitescu, informații mai bogate. Galeatovski studiase în colegiul lui P. Movilă din Kiev și a ajuns a fi numit în 1659, rector al Academiei chievene. În 1665, pe când era rector și egumen al Frăției din Kiev, a publicat cartea care ne interesează pe noi aci: Небо Новое... sau, cu titlul complet în traducere românească: *Cer nou făcut cu stele noui, adică Prea blagoslovita Fecioară Maria, Născătoare de Dumnezeu, cu minunile ei, alcătuit prin truda Ieromonahului Ioanichie Galeatovski, rectorul și egumenul Frăției din Kiev.* Cartea a apărut la Lwow, cu stema Movileștilor și cu o dedicație către Ana Movilă, fiica lui Ieremia Movilă, măritată cu nobilul polon Potocki.

Menirea cărții este lămurită de autor în prefață astfel: «Aceste minuni ale prea Sfintei Bogorodițe le pot citi preoții în biserică la utrenie pentru învățătura oamenilor și spre lauda Prea Sfintei Bogorodițe, la praznicele Maicii Domnului; pot să le citească și călugării în biserici». Textul polon este împărțit în 29 capitole, având fiecare capitol mai multe minuni:

Capitolul I. Minunile Prea sfintei Bogorodițe prin Sibile, proroceșele păgâne.

Capitolul II. Minunile Maicii Domnului, când locuia în biserica lui Solomon.

Capitolul III. Minunile Maicii Domnului la nașterea lui Hristos.

Capitolul VI. Minunile Maicii Domnului când a mers în Egipt.

Capitolul VI. Minunile Maicii Domnului în timpul vieții ei.

» VII. Minunile Maicii Domnului la Adormirea ei.

» IX. Minunile Maicii Domnului dela odăjdiile și brâul ei.

Capitolul XV. Minunile Maicii Domnului pentru cei ce s'au rugat la Ea.

www.dacoromanica.ro

Capitolul XIX. Minunile Maicii Domnului între păgâni.
» XV. Minunile Maicii Domnului între călugări.
» XVII. Minunile Maicii Domnului la Pecerska.

Colecția lui Galeatovski se bazează și ea, în parte, pe izvoare occidentale, căci ne povestește minunile săvârșite de Maica Domnului în « țara Francească, în cetate ce se chiamă Svesion »; în Mănăstirea « Clunian » (Cluny), când a redat limba unui călugăr pe care i-o tăiaseră « ereticii dela Albigena »; în « cetatea Verdunului »; în « cetatea Mediolanum » (Milan); în « țara Bavariei într'o cetate ce se chiamă Monaco » (München); în « țara Hișpaniei », cu niște pelerini « cari au mers la cetate ce se chiamă Compostela (Campostella), ca să se închine acolo la mormântul Sfântului Iacob, apostolul, feciorul lui Zevedei »; într'un loc se vorbește despre pedepsirea episcopului « Odon din țara Saxoniei, într'o cetate ce se chiamă Magdenburg »; într'un altul, despre minunea săvârșită cu un Petru Mendes, care mergea pe un « galion levanticesc » din « Luzitania în Spania »; aiurea se povestește despre fata lui Ghenoviev, Domnul Brabanției și Sigfrid, voievodul Romei » (Istoria Genovevei de Brabant). La aceste legende, culese din surse occidentale, Galeatovschi a adăogat și un ciclu foarte bogat de elemente noui care circulau în țările slave și în răsăritul ortodox, ca de pildă minunea săvârșită de Maica Precista când a scăpat « cetatea Măgura (dau numele în versiunea românească) din Țara rusească » de invazia oardelor lui « Bati, Hanul tătăresc »; despre episcopul Ioan al Novgorodului, care aducând — ca și în străvechea legendă a lui Avgar, toparhul Edesei — icoana Maicii Domnului la zidurile cetății, a mântuit-o de vrăjmașii cari o înconjuraseră; despre « Marco Landinski din Rusia cea Mică, în ținutul Haliciului, care a văzut în vis pe Precista, sfătuindu-l să citească în toate zilele Paraclisul ei »; despre o altă minune săvârșită « în țara Moscului, lângă apa Volgăi, 7 miluri dela Iaroslav », altele multe în mănăstirea Pecerscăi de lângă Kiev și încă multe altele ca acestea.

În ce împrejurări s'a tradus la noi opera călugărului rutean?

În cercurile clerului din Țara-Românească era încă vie amintirea legăturilor culturale din vremea lui Mateiu Basarab cu Kievul lui Petru Moghilă. Îndemnat de preotul Meletie Macedoneanu

www.dacoromanica.ro

care lucrase în tipografiile din Kiev, Mateiu Basarab, sfătuit poate și de învățatul său cumnat, Udriște Năsturel, trimesese solie la marele Mitropolit al Rutenilor, vlăstar din Domnia români, cerându-i sprijin pentru întemeierea tiparului în țară. Petru Moghilă îi trimesese atunci împreună cu materialul tipografic, cu textele slavonești și cu clișeele de gravuri în lemn, pe însuși șeful tipografiei din Lavra Pecerska, Timotei Alexandrovici Verbickij și tovarășul său — Ivan Glebkovič [1]). Astfel s'a început atunci munca de cultură în mănăstirile Govora, Câmpulung și Dealul.

Amintirea acestor vechi relații cu Kievul îndemna, vreo două decenii mai târziu, în 1665, pe starețul mănăstirii Glavaciocul din Vlașca, Varlaam, să pornească pe aceleași drumuri bătătorite, înaintea lui, de alții. În această călătorie spre Kiev, el a luat cunoștință de operele arhimandritului rutean Ioanichie Galeatovskiĭ: Ключи разумѣнїа (Cheia înțelesului), o colecție de predici, și Небо новое (Cer nou) — minunile Maicii Domnului [2]). În 1673, Varlaam ajungea Mitropolit al Țării-Românești și, după ce a adus, cum spune însuși «în Sfânta Mitropolie a Scaunului Bucureștilor» dascăli de tipografie cu toate meșteșugurile câte au trebuit», a «tocmit oameni cărturari» de au tradus cartea lui Ioanichie Galeatovski Ключи разумѣнїа (Cheia înțelesului) pe care el o socotea ca fiind «de mare folos boierimii țării noastre românești» și pe care a tipărit-o în 1678 [3]).

Cartea a fost tradusă după prima ediție, care nu cuprindea și Minunile Maicii Domnului, după cum le cuprinde ediția doua apărută la Lwow în 1663 Împrejurările triste, care au cuprins în volbura lor vieața Mitropolitului Varlaam, retras în schimnicie la 1679, curând după urcarea în domnie a lui Șerban Cantacuzino, n'au mai îngăduit și traducerea celeilalte opere a lui Galeatovski Небо новое cu minunile Sfintei Fecioare. Textul a trecut se pare

[1]) P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans les Principautés roumaines.* Extrait des *Mélanges de l'École Roumaine en France*, V, 1926, Paris, J. Gamber, 1926, *p.* 16—48.

[2]) Dr. Dumitru Stănescu, *Cultul Maicii Domnului la Români*, București, s. a., p. 122.

[3]) I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, I, p. 217-222.

www.dacoromanica.ro

prin prietenul și ucenicul lui Varlaam, ieromonahul Ioan, sau prin starețul Ilarion ori Ștefan, în mănăstirea Bistrița. Aci se pare că a fost tradus, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, de acel dascăl polon care semna și latinește în manuscripte chirilice «servus Domini... Dei, Alexandrus preceptor polonus» și care a prescris pe acel timp, pentru mânăstirile Bistrița și Hurez multe texte religioase. Manuscriptul cel mai vechiu, scris de mâna lui, a fost publicat de D. Stănescu [1]).

Opera lui Galeatovski era cunoscută și în Moldova. Pe la 1726, Mitropolitul Gheorghe al Moldovei scotea o copie ruteană de pe Небо Новое. Copia aceasta a așteptat însă în biblioteca mitropoliei mai bine de o jumătate de veac, până ce episcopul Hușilor, Iacov Stamate, a luat-o cu sine în eparhia sa și a însărcinat pe nepotul lui, Toma Stamate și pe ieromonahul Teofan, ecleziarhul episcopiei, să o traducă în limba română. Această traducere a fost apoi transcrisă pe curat, în 1787, de Lupu Agurii și se păstrează în Biblioteca Academiei Române. O confruntare a traducerii moldovenești cu cea munteană indică dela primele rânduri deosebirea de text a traducătorilor. Iată o mică pericopă:

Ms. nr. 3.231.

F. 124: Minunile Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezău între Sebilele carele au fostu la pagâni proroci̯e carele mai nainte de încéperea ei cu aratarea lui Dumnezău o au ştiutu şi o au scris în cărţile sale şi o au mărturisit oamenilor şi o au slăvit.

Ms. nr. 3.629.

F. 10: Minunile a Prea Sfintei Nascătoare de Dumnezeu între Sabeli proroci̯e păgâneşti carora înainte de zămislire ei prin arătare dumnezăiască au cunoscut ele şi în cărţile sale pre aceia o au scris şi noroadelor o au propovăduit.

Tip contaminat. Această colecție tip Galeatovskii a fost însă la noi împreunată cu vechea colecție a lui Agapie Landos, alcătuind un tot și astfel s'a născut tipul contaminat, *C* fie că începe cu Amartolon Sotiria fie că începe cu Galeatovski.

Circulația. Minunile Maicii Domnului a fost unul din textele cele mai citite nu numai în lumea mânăstirilor și a clerului, dar și printre marii boieri, ca de pildă Iordache Crețulescu, velichi

[1]) D. Stănescu, Minunile Maicii Domnului, 1925.

www.dacoromanica.ro

dvornic, care punea în 1726, pe « Gheorghie Logofăt za divan » și pe « Mihaiu Logofețelul Cernătescu ot Sud-Mehedinți » să-i scoată o copie de pe tipul contaminat (ms. nr. *1631* din Biblioteca Academiei Române), după ce în 1724 îi mai făcuse o copie de pe același tip Stan, « logofețelul lui ». Numai în Biblioteca Academiei Române se păstrează peste 20 de manuscrise de « Minuni ». In secolul al XIX-lea textul a fost publicat de Protosinghelul Rafail Ieromonahul dela Râmnic sub titlul: *Minunile cele mai presus de fire ale Prea Sfintei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Mariei, care puține din cele nenumărate s'au luat în scris dela feliuri de dascăli de A g a p i e.* Ea a fost apoi retipărită în 1847, în mânăstirea Neamțu, cu cheltuiala arhimandritului Kir Neonil și de atunci se retipărește necontenit până în zilele noastre.

Nu ne poate dar surprinde că o carte așa de răspândită a lăsat urme în folklor. S i m. F l. M a r i a n a cules din gura poporului o sumedenie de legende pe care le-a publicat, în 1904 într'un volum de 343 de pagini, în Ediția Academiei Române sub titlul: *Legendele Maicii Domnului. Studiu folkloristic.* O parte din legende au fost studiate în legătură cu prototipele apocrife de d-l Ștefan Ciobanu în două studii publicate în limba rusă (vezi mai jos bibliografia).

Multe legende stau în legătură și cu *Minunile Maicii Domnului.* Astfel ciclul IX, legendele (dela p. 316—321) în care se povestește cum un om sărac și beţiv a făcut pact cu diavolul să-i vândă soția; cum, plecând cu ea noaptea în pădure, a început să « ploaie ca din cofă », încât au trebuit să se adăpostească într'o biserică părăsită; cum acolo, femeia, presimțind ce o așteaptă, s'a rugat cu lacrămi fierbinți Sfintei Fecioare, pe când soțul ei adormise; cum apoi Maica Domnului, luând chipul și asemănarea ei, i-a venit în ajutor, substituindu-se la plecare ei; cum diavolii, zărind pe Prea curata Maică, au rupt-o, înspăimântați, la fugă, aruncând omului o căldare de galbeni — întreg acest ciclu pleacă dela minunea din ciclul *Amartolon Sotiria* și își are prototipul în minunea întâia din *Libro del Cavaliere* [1]) (« Qui cominciano alcuni miracolo

[1]) Cf. *Miracoli della Gloriosa Vergine Maria a cura e con introduzione* di P i e r o M i s c i a t t e l l i, Milano, fratelli Treves, 1929, p. 3—6.

www.dacoromanica.ro

della Gloriosa Vergine Maria, e prima come scampò un cavaliero suo divoto dalle insidie del Demonio infernale ». A fost de altfel o « minune » foarte răspândită în Evul mediu: a fost povestită de Jacques de Voragène în *Legenda aurea* (cap. CXIX); de Johannes Junior în *Scala coeli*[1]) și a fost prelucrată în secolul al XIV-lea, într'o poemă versificată de 24 de strofe monorime: *Leggenda dello Sclavo Dalmasina*[2]).

Ciclul de legende (cap. VII) privitoare la adormirea Maicii Domnului corespunde minunei întâia din colecția *Amartolon Sotiria* și își au isvorul lor îndepărtat, cum a arătat și d-l Ciobanu, în apocriful *Adormirea Maicii Domnului*. Aceste legende s'au mai răspândit la popoarele ortodoxe și prin *Minee*, căci în ziua de 15 August, când Biserica sărbătorește « *Adormirea* Maicii Domnului », se citește după liturghie și legenda apocrifă.

Ciclul de legende cu adânci resfrângeri în colindele populare în care se povestește cum Maica Domnului în timpul nașterei blagoslovește tisa, care și-a plecat ramurile ca s'o umbrească:

— Fire-ai tisă alduită
De mine, de Dumnezeu,
Mai tare de-un fiu al meu,
Să fii iarna ca și vara[3])...

este o reminiscență din legendele apocrife privitoare la fuga Familiei Sfinte în Egipt, unde se povestește însă că Maica Domnului, obosită de arșița soarelui, s'a rugat « finicului » să-și plece ramurile. Aceste legende se găsesc încorporate și în colecția de Minuni, tip, Galeatowski (vezi textul publicat de D. Stănescu, *Minunile Maicii Domnului*, cap. V, minunea 27-a): « când a mers Precista în Egipt... Sfântul Iosif a lăsat pe dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Nestoria să găzduiască cu Hristos și cu Precista, iar ea, așteptând pre Iosif, a stătut sub acest smochin, care, îndată ce a mers Precista sub dânsul, s'a desfăcut în două și a făcut din sine sălaș și cort lui Hristos și Maicii lui. Stă acel pom până într'această zi în chipul cortului și Turcii sub dânsul aprind făclii ».

[1]) Cf. și A. Mussafia, Studien II, p. 64, III, 44.

[2]) Ezio Levi, *Il libro dei cinquanta miracoli della Vergine*, Bologna, 1917, nr. 13, p. CXXII.

[3]) Marian, *Legendele Maicii Domnului la Români*, p. 60 și urm.; Cf. și Alex. Rosetti, *Colindele religioase*, p. 32 și urm.; Al. Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 40 și urm.

www.dacoromanica.ro

În versiunea lui Galeatovski se găsesc și câteva minuni legate de pământul Moldovei, ca de pildă minunea 217, cu icoana dela Mănăstirea Neamțu, care, « în ziua Paștilor, când fac preoții litie și o poartă în mâini, fiind icoana Precistei în mâna preoților, se pogoară jos până la pământ », și care în vremea lui Gheorghe Ștefan « purtând-o la litanie și intrând cu dânsa în biserică, s'a stupit și a sărit din mâinile oamenilor și a mers singură prin văzduh și a stătut pe amvon; de acolo a mers pe ușile împărătești, apoi în altar ».

BIBLIOGRAFIE. TIPĂRITURI: Sulzer, în *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. III, Wien, 1 82, p. 38 sub nr. 23 menționează între cărțile românești tipărite la 1782: « *Minunile Maikii Pretscheste* »; nu s'a găsit însă până acum niciun exemplar. Textele cunoscute pâna acum sunt: *Minunile cele mai presus de fire ale Prea Sfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Nascătoarei și Pururea Fecioarei Mariei, care puține din céle nenumărate s'au luat în scris dela féluri de dascăli de Agapie... care talmăcindu-să dupre limba veche grecească pre limba românească...* de Rafail ieromonah Protosinghel, Râmnic, 1820. (Vezi descrierea în I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*) t. III, fasc. III—VIII, București, 1936, p. 325, cuprinde cele 69 de minuni din Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία. Opera a fost retiparită în 1847, în Tipografia Mănăstirii Neamțu, prin sârguința și cheltuia arhimandritului Kir Neonil, de ieromonahii Cleopa și Nichita; în această ediție s'au adaogat la sfârșit și câteva minuni savârșite de Maica Precista în Mănăstirea Neamțu, apoi în 1852. Alte ediții a dat editura Steinberg: 1877, 1892, 1916, 1921. Alte ediții: în 1890 (de Iorgu Dumitrescu, din Răcari Dâmbovița); 1911 de arh. Antipa fost stareț al mănăstirii Prodromul; 1924 (Editura Schitului Icoana; Tipografia mânastirii Neamțu; în colecția « Biblioteca religioasă a Sf. Mânastiri românești Prodromul din Sf. Munte Athos »; Marea minune săvârșita la Adormirea Maicii Domnului, București (Tiparul Academic, 1934, în colecția « Asociația creștină ortodoxa Patriarhul Nifon ». fragment: minunea 1-a și a 26-a).

TEXTE VECHI REPUBLICATE: Gaster, *Chrestomatie română*, I, p. 299 301 (tipul Amartolon Sotiria), după Codex M. Eminescu, copiat în 1692, de Cozma dela Manăstirea Neamțu: minunea a 5-a și a 47-a; Prof. Dr. Dumitru Stănescu, *Minunile Maicei Domnului*, București, Ancora, 1925 (Tip Galeatovski), dupa un ms. din 1696; limba modernizată.

MANUSCRISE DIN BIBIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: Grupele fixate de D. Stanescu nu sunt tocmai exacte; le redăm aci dupa verificarea făcută de noi. *Tipul Amartolon Sotiria*, cartea a III-a: **442**, copiat în 1801 de Nicolai Agapii; **1630**, copiat în 1747 (v. f. 70) de Cozma ierod. Manastirii Neamțu; « unde... iaste...icoana ca făcătoare de minuni a Prea Curatei Maicii Domnului nostru

www.dacoromanica.ro

Is‹us› H‹risto›s; **2463** (cuprinde două cărţi din Amartolon Sotiria, exclusiv minunile), copiat în 1740 de Cozma ierod. dela Mănăstirea Neamţu; **1830** (numai cartea a III-a), scris pe timpul Episcopului de Râmnic, Nectarie (cf. nota, f. 117); **2195**, cuprinde numai cartea a III-a copiat în 1754 de Rafail Copilul, fiul lui Popa Dumitru din Stăneşti, Prahova, în Mănăstirea Hurez; f. 163; nr. **3539** (cartea a III-a) jumătatea sec. al XVIII-lea (vezi notele dela f. 156 v.). (Vezi şi D i m i t r i e D a n, *Codicele Dornean numit Mântuirea Păcătoşilor*, extras din *Candela*, Cernăuţi, 1899); **2120** (numai cartea a III-a), copiat în 1787 de dascălul Vasile; nr. **3550**, din 1799 (23 minuni); nr. **2433** (f. 144 v.), cartea a III-a, sec. al XVIII-lea; nr. **3190** (numai cartea a III-a), sec. al XVIII-lea; nr. **4649** (numai cartea a III-a), copiat pe la 1764; nr. **2503**, cu text grecesc în paralelă, început. sec. al XIX-lea; nr. **2110**, toate cărţile; nr. **4836** (cuprinde numai 36 minuni); nr. **3644**, din 1811, de Ioan, smeritul fiu al Preotului Theodor ot sat Păuleştii (f. 13 r); nr. **1568**, scris la 1812 de « robul lui Dumnezeu Toader » (numai cartea a III-a); nr. **2697** (cartea a III-a: 36 minuni) din 1817; nr. **4811** (f. 41, cartea III-a, 20 minuni, sec. al XVIII—XIX-lea; Tip. G a l e a t o v s k i; nr. **3692** scris în 1787, în Episcopia Huşilor, « iar amu prin oserndia şi porunca Preasfinţiei sale Kir Iacov Episcop Huşilui s'au talmacit din limba sloveniasca pre limba moldoveniască şi tălmăcitoriu am fost eu Thoma Stamat, nepot Preasfinţiei Sale şi cu Sfinţia Sa Ieromonah Theofan, eclisiarh ot Episcopia Huşului, iar scriitoriu au fost Lupul Agurii ot Episcopia Huşului »; *Tip contaminat: a)* A m a r t o l o n şi G a l e a t o v s k i, nr, **3231**, scris în Oltenia, pe la 1700; *b)* G a l e a t o v s k i şi A m a r t o l o n: nr. **2024**, copiat în 1729, de Stan Logofeţelul lui Iordache Creţulescu vel dvornic; nr. **289**, sec. al XVIII-lea, Căldarușani; nr. **1631**, copiat în 1726, de Gherghie Logofăt za divan şi de Mihaiu Logofeţelul Cernătescu ot Sud-Mehedinţi, dela Iordache Creţulescu velichi dvornic, în 1726; nr. **2355**, copiat în 1736, de Ilarion iromonah în Manăstirea Bistriţa (f. 176 v.); nr. **4379**, scris de Toma Gramaticul, Sud-Gorj, care fost-am şi paraclisiarh la Sf(ânta) E(pis)c(opie) Râm(nic), 1792, f. 296 v.; **2251** din 1796, Mai 1 (f. 2); **1924** pe f. 1 verso o notă a arhimandritului Calinic din 1841: « Din cărţile sfintei Monăstiri Cernica, să nu înstreineze nimeni », începutul sec. al XIX-lea.

Fondul Gaster: nr. **3**, Amartolon sotiria, Minunile Maicii Domnului scris de « Cozma diaconul dela sfânta mănăstire Neamţ, unde-i hramul Inălţării Domnului Hristos şi sfânta icoană făcătoare de minuni a Prea Curatei Maicii Domnului nostru I[su]s H[risto]s » v. p. 226 v. (Este ms. Eminescu); nr. **180** circa 1750 (tip. Galeatovschi fragment) în 1692; nr. **89** din 1700—1725 din moldova f. 46—52, minunile: 38, 50, 75 şi 70 din Amartolon Sotiria; nr. **71** f. — 127 copiat de Toader Ursul la 1783 tip Amartolon; nr. **153** f. 65 fragment, copiat în 1793, tip Amartolon Sotiria; nr. **92** circa 1800 Amartolon Sotiria, minunile: f. 176—475; nr. 11 f. 51—52, copiatin 1805 de Constantin Ojog Blănariul (o minune din Amartolon); nr. **154** f. 1—139 v., copiat de Vlad sin Vlad Pârlea (v. f. 149), în 1811, cuprinde 71 minuni din A. S.; nr. **148** f. 36—45 o minune din A. S. copiată în 1811 de Pascal Scorţan; nr. **180** începutul sec. al XIX-lea, fragment, tip Galeatovski.

www.dacoromanica.ro

Manuscripte din alte depozite: Ms. Dr. Victor Moldovan descris de N. Drăganu, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, publicat de Al. Lapedatu și Ioan Lupaș, p. 423—427: Un nou exemplar din Mântuirea Păcătoșilor cartea III-a, tip *a)*; N. Iorga, *Manuscriptele Mănăstirii Cernica*, p. 14—16; Leca Morariu, *Junimea literară*, anul XV (1926), nr. 3—4; 5—6; 11—12; *Buletinul bibliografic*, III-a (1926), nr. 2, p. 3; nr. 3, p. 5; nr. 6, p. 9, ms. din 1784 al lui Ioanichie din Humor.

Textul grecesc al lui Landos: Βιβλίον ὠφελιμώτατον καλούμενον Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία μετὰ πλείστης ἐπιμελείας συντεθὲν εἰς κοινὴν τῶν Γραικῶν διάλεκτον, παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, τοῦ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθω ἀσκήσαντος. Καὶ νῦν νεωστὶ διορθωθὲν παρ' αὐτοῦ. Καὶ τυπωθὲν οἰκείοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν: — Con licentia d'Superiori, & Privilegio, *Ἐνετίησι, παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλλιανῷ κατὰ τὸ ,αχμα'* (1641). Alte ediții, 1711, 1740 ș. a.

Cf. descrierea lor în E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages par des Grecs*, XVII-e siècle, I (1894), p. 413, la anii respectivi. O yuversiune tradusă în *l. turcă*, *ibidem*, p. 467. Paris, 1894, I, p. 413.

La Muntele Athos se păstrează un ms. anterior tipăriturii care cuprinde numai minunile cu titlul: *Ἐκ τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ὀλίγα τινὰ συγγραφέντα ἐκ διαφόρων διδασκάλων καὶ μεταγλωττισθέντα παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ εἰς κοινὴν ὠφέλειαν.* La sfârșit data *,ζρμζ' ἐγράφη μηνὶ Μαρτίῳ κς'* 1639. Cf. Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek Manuscripts on Mount Athos*, II, Cambridge, 1900, nr. 4462.

Textul rutean al lui Galeatovski: Небо новое з новыми звѣздами сотворенное, то естъ преблагословенная дѣва Марія богородица съчудами своими, составленное трудолюбіемъ іеромонаха Іоанникія Галятовскаго, Ректора и игумена Братства Кіевскаго. Lvov, 1765 Despre Galeatovski și opera lui, vezi N. Th. Sumțov, Іоанникій Галятовскій. Harcov, 1885 (informația datorită d-lui P. P. Panaitescu).

STUDII asupra versiunilor românești: Dr. M. Gaster, *Literatura populară română*, p. 430—438; Ezio Levi, *Il libro dei cinquanta miracoli della Vergine*, Bologna, 1917, p. XXXVII XXXVIII. Pentru Galeatovski sub tipar: Ștefan Ciobanu, *Din legăturile culturale româno-ucrainene. Ioanichie Galeatovski și literatura românească veche*, An. Acad. Rom., Mem. Secț. Lit., s. III, t. VIII, București, 1938.

Dr. M. Gaster în *In memoria di* Napoleone Caixe Ugo A. Canello, *Miscellanea di Filologia e Linguistica*. Firenze, 1886, p. 333 344: *Die Rumänischen « Miracles de Nostre-Dame »*. Indicarea msselor românești cunoscute până atunci și rezumarea celor 69 minuni din *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία*.

Pentru versiunile populare: Sim. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului*, ed. Acad. Rom., București, 1904. Studii: Șt. Ciobanu, Румынскія легенды о Богородицѣ, publicat în Этнографическое обозрѣніе, Moscva, nr. 3 5, 1911; *acelaș* Миѳъ объ арахнѣ въ Богородичной легендѣ, St. Petersburg, 1912.

www.dacoromanica.ro

LEGENDELE HAGIOGRAFICE

In primul volum al studiului de față, am stăruit asupra caracteristicilor și asupra formațiunii legendelor hagiografice subt influența ultimelor curente ale misticei neoplatonice. Acest gen de literatură, în care vieața martirilor și a asceților — campioni ai Mântuitorului pe pământ în lupta contra puterilor întunerecului — este înfățișată într'o lumină de miraculos, constituia o lectură pioasă și edificatoare pentru masele populare și ca atare a fost introdusă ca parte integrantă în serviciul liturgic. La începutul vieții noastre culturale, legendele hagiografice circulau în limba slavă în care se oficia și serviciul divin.

După primele traduceri ale Scripturii sfinte în limba noastră, era firesc ca atenția cărturarilor clerici să se îndrepte și către aceste întăritoare pilde de virtuți creștinești. In codicele Sturdzanus copiat între 1580—1620, de popa Grigore, în satul Măhaciu, mai jos de Turda, se găsesc, după cum s'a văzut la locul său (vol. I, p. 145—163), între multe texte religioase apocrife, și două legende hagiografice. Alte asemenea legende apar în epoca postcoresiană în codicele dela Cohalm.

Pe la jumătatea sec. al XVII-lea, centrul de greutate al culturii românești se strămută peste munți, în Principatele române. In epoca lui Vasile Lupu, Mitropolitul Varlaam în a sa *Carte românească de învățături la Duminicele preste an*, care are la bază un prototip rusesc, introduce între predicile menite să ridice nivelul moral al poporului, și câteva legende de martiri: Sf. Ioan cel Nou, ale cărui moaște se păstrau la Suceava, Sf. Paraschiva ale cărei moaște fuseseră aduse la Iași, Sf. Gheorghe, ș. a.

Cam în aceeași vreme, Patrașcu Danovici, « logofătul al 3-lea și grămatic de scrisoare grecească », traduce, parafrazând și amplificând, uneori, textul după izvoare slavonești, hronograful grecesc

www.dacoromanica.ro

al lui Mateiu Cigala, care cuprinde și câteva legende de martiri, intercalate în vieața împăraților romani. Aceleași legende se mai găsesc și în versiunea înrudită a hronografului Dorothei de Monembasia, tradus probabil de Grigore Dascălul Buză, în Muntenia.

Câteva decenii mai târziu, marele Mitropolit Dosofteiu s'a străduit, « cu lungă nevoință și cu lexicoane de agiuns », de a tălmăcit « de pre greciaște și de pre sârbiaște », corpul complet al vieților de sfinți, pe care l-a tipărit la Iași, în 4 volume, apărute între anii 1682—1686, cu titlul: *Viiața și petriaceria svinților*. Ne lipsește încă un studiu complet și definitiv asupra izvoarelor folosite de Mitropolitul Dosofteiu, dar sondagiile făcute de regretatul Iulian Ștefănescu [1]), în câteva locuri din opera lui Dosofteiu, au adus puțină lumină în această privință. Izvorul principal al lui Dosofteiu pare să fi fost colecția de sinaxare, prelucrate în neogreacă după cele bizantine, de episcopul Citerei, Maximos Margunios și publicate pentru întâiași dată la Veneția, în 1607, cu titlul *Συναξάρια, ἤτοι βίοι ἁγίων* (Sinaxarele sau viețile Sfinților). Dar în afară de colecția lui Margunios, Dosofteiu s'a mai folosit de versiunea medio-bulgară, întrebuințată atunci în bisericile noastre, de hronografele lui Cigala și Dorotheiu de Monembasia și de opera călugărului de origine cretană, Agapie Landos, *Νέος Παράδεισος* (Raiu nou), apărută la Veneția în 1664.

Traducerea lui Dosofteiu, revizuită de Radu Greceanu și corectată după mineele lui Margunios, se răsfrânge în mineele tipărite la Buzău în 1698, care alături de legendele hagiografice în limba română, dau și imnurile în limba slavonă. Versiunea aceasta, remaniată și sporită cu traducerea imnurilor în limba română — poate prin munca Episcopului Damaschin al Râmnicului [2]), a trecut în antologhioanele apărute la Râmnic în: 1737, 1745, 1766; Iași: 1755, 1806; București: 1766, 1777, 1786; Blaj 1838.

Textul din aceste antologhioane și minee revizuit, după ediția grecească a mineelor publicate la Constantinopol în 1846, de

---

[1]) *Legende despre Sf. Constantin în literatura română* (Extras din *Revista istorică română*, I, 1931), p. 251—297.

[2]) Al. Lăpădatu în *Convorbiri literare*, XL (1906), pp. 576—577, Iorga, *Ist. Bis. rom.*, II, p. 114 și mai ales Iulian Ștefănescu, *op. cit.*, p. 270 271.

www.dacoromanica.ro

episcopul Iosif al Argeşului, a fost tipărit la mănăstirea Neamţu de arhimandritul Neonil, în 1846, şi această versiune — deşi cu lacune simţitoare — se răsfrânge în toate mineele până în zilele noastre. O colecţie cu totul diferită ca redacţie de cele precedente se răsfrânge în Mineiul dela Râmnic, din 1780, în cel dela Buda (1805), şi mai ales în colecţia Vieţilor de sfinţi publicată la mănăstirea Neamţu, în 1813. Acest tip de legende hagiografice derivă din colecţia slavă a lui Dimitrie (ca laic Daniil) Tuptalo (1651—1709), Mitropolitul Rostovului. Prima ediţie rusească a acestei colecţii apăruse în 4 volume, publicate între anii 1689—1705, în focarul de cultură întemeiat de Petru Movilă la mânăstirea Pecerska, de lângă Kiev. In sfârşit, o altă serie de legende hagiografice se găsesc într'o traducere de pe opera călugărului cretan, Agapie Landos, *Νέος Παράδεισος* (Noul raiu), păstrată în manuscripte (vezi de pildă ms. nr. *2054* din Bibl. Acad. Rom.: « Cartea ce se chiamă Paradisos ce are într'însa vieţii şi muceniile sfinţilor... » 1785).

In afară de colecţiile acestea de vieţi de sfinţi, s'au mai tradus şi un ciclu foarte bogat de vieţi ale pustnicilor şi ale sihaştrilor cuvioşi, cuprinse în aşa numitele Paterice sau Otecinice, precum şi o mulţime de versiuni individuale ale diferiţilor martiri sau asceţi.

Materialul hagiografic intrat pe aceste căi în literatura noastră este astfel destul de bogat, inegal ca valoare literară, dar de un cuprins foarte variat.

Multe sunt clişee banale de minuni naive şi plate; altele concentrează interesul în jurul chestiunii care chinue sufletul omenesc în asfinţitul vieţii: ce este dincolo de moarte? Se găsesc chiar şi viziuni apocaliptice cu tendinţe politice ca de exemplu: *Hrismos adecă Prorociţa a fericitului ieromonah Agatangghel*, tipărită la Iaşi în 1818, dar care a circulat mult şi în manuscripte. Este o plăsmuire naivă, alcătuită în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea de Theoclitos-Poliidis, care se dă în titlu ca traducător cu scopul de a face propagandă în lumea ortodoxă a Răsăritului. Este vorba de viziunea pe care o are bătrânul călugăr, în Mesina (Mesăni) Siciliei, când, trezit din somn şi ieşind din chilia sa, vede la ţărmul mării un leu ce ţinea în picioarele sale un pergament, pe care erau scrise profeţiile: căderea Bizanţului subt Turci la 1453, ridicarea Rusiei, « strălucitul Râm... împăratul ei, alt Machidon cu armele îşi

www.dacoromanica.ro

va face groaznică împărăție... iar al cincilea Petru în Vizantia (Constantinopol) are să întindă biruitor sămnul crucii și va pierde puterea Ismailiteanilor (la 1853), și va libera popoarele creștine »[1]. Această elucubrație se pare că a găsit cetitori numeroși la noi și în Balcani, căci a fost tipărită în mai multe ediții românești și grecești. In Biblioteca Academiei Române, se păstrează și o ediție grecească tipărită în 1838, la București, în tipografia grecească a lui Iliade și Hristide: *Χρησμοὶ τοῦ Ἀγαθαγγέλου*.

In mărăcinișul multor asemenea vedenii și minuni naive, în care orientarea cercetătorului este foarte anevoioasă, se întâlnesc și câteva flori alese ale pietății creștine. Pentru a se vedea mai clar caracterele literaturii hagiografice, ne oprim asupra câtorva din cele mai duioase legende care, judecând după copiile păstrate, par să fi fost mai mult cetite: *Avgar și Mântuitorul, Cei șapte cuconi din Efes, Eustațiu Plachida*, precum și asupra altora care prin răsunetul pe care l-au avut în masele populare și prin urmele pe care le-au lăsat, prezintă un interes deosebit din punct de vedere al folklorului: *legenda Sfântului Gheorghe* și legenda *Sfântului Vasilie cel Nou*.

---

[1]) Vezi analiza ei mai pe larg în *Biserica ortodoxă română, XLIV*, 1926, p. 62 65, articolul Părintelui V. Ursăcescu. Despre autor și operă cf. N. Politis, *Ἀγαθάγγελος* în revista *Ἑστία*, XXVII (1889, p. 38 40), Evloghios Kurilas Lavriotis, *Θεόκλητος ὁ Πολυείδης*, în *Θρακικά*, V, 1934, p. 125—162.

www.dacoromanica.ro

AVGAR ŞI MÂNTUITORUL

Legenda începe prin a povesti cum, pe vremea când Mântuitorul propovăduia în Iudeea mântuirea sufletelor, în Edesa, toparhul cetății, Abgar, zăcea chinuit de o boală mistuitoare — după unele izvoare podagră, după altele: lepra neagră — boală pe care niciun « vraciu » (doctor), nu i-o putuse lecui. Vestea despre minunile pe care Mântuitorul le săvârșise și despre tămăduirile înfăptuite cu cuvântul, în numele Tatălui Ceresc, ajunsese până la urechile toparhului, care, cuprins de o adâncă evlavie, trimite în Iudeea, pe cancelarul său, Anania,un « zugrav iscusit » ca să « isvodească » chipul lui Iisus și să-i ducă o scrisoare în următoarea cuprindere citez textul fiindcăne vom ocupa îndată de el, în legătură cu folklorul nostru:

> « Avgar, toparhul cetății Edesei, lui Iisus Mântuitorul, Vraciul cel Bun, ce petrece în Ierusalim, să închină.
>
> Auzit-am de tine, că fără leacuri tămăduești, că pre orbi îi faci să vadă, pre ologi să umble, pre leproși îi cureți, că tot felul de boale vindeci, ba chiar că și pre morți îi înviezi. Și auzind eu acestea toate despre tine, am socotit în gândul meu că cu adevărat au fiul lui Dumnezeu, au Dumnezeu însuși ești. Drept aceasta scrindu-ți, eu te rog să te ostenești a veni până la mine, ca să mă isbăvești de boala pe care o am și să te afli aci cu mine, căci am înțeles că Evreii murmură împotriva ta și vor să-ți facă rău. Eu am cetatea prea mică, dar îndeajuns amândorora pentru a petrece cu cinste ».

Anania sosește cu scrisoarea tocmai în timpul când Iisus predica poporului, adunat în jurul lui, mântuirea. Așezat pe o stâncă din apropiere, crainicul toparhului se străduea să prindă chipul Mântuitorului, dar nu putea fixa nicio trăsătură din pricina

www.dacoromanica.ro

aureolei divine, care nimba fața lui. După ce și-a încheiat predica, Iisus, care și gândurile cele ascunse ale oamenilor le cunoștea, a chemat la sine pe Anania, i-a cerut scrisoarea și a cetit-o. Apoi spălându-și chipul cu apă, a cerut o năframă curată de in, pe care, îndată ce s'a șters, s'a și imprimat chipul său cel sfânt — un amănunt interesant de care vom vorbi îndată în legătură cu arta noastră religioasă — și a trimis icoana împreună cu următorul răspuns:

« Fericit ești Avgare, de vreme ce ai crezut în mine, fără să mă fi văzut, căci scris este despre mine: că cei ce mă vor vedea, aceia să creadă. Iar cât despre cele ce-mi scrii ca să vin la tine, trebue să împlinesc toate celea pentru care sunt trimes, iară după ce le voi plini, să mă înalț către Părintele, Cel ce m'a trimis. Dar după ce mă voi fi înălțat la El, îți voi trimete pe unul din ucenicii mei, anume Tadeu, care și de de boală te va tămădui și vieața cea veșnică îți va dărui și pace și ție și celor ce sunt cu tine; iară cetatea ta o va întări ca nimeni din vrăjmași să nu o poată dobândi ».

Avgar citește cu bucurie scrisoarea și, închinându-se la icoana Domnului cea nefăcută *de mâini omenești*, deodată se vede vindecat pe tot trupul de lepră, afară doar de o rămășiță pe față.

Câțiva ani după aceasta, când Mântuitorul fusese răstignit, înviase și se înălțase la cer, Avgar află că a sosit în cetatea lui un Evreu, cu numele Tadeu, care tămăduia pe cei bolnavi în numele lui Iisus. Toparhul trimite să-l aducă la el și când Tadeu intră pe ușa palatului, învăluit în nimbul strălucitor al sfințeniei, Avgar se scoală de pe tron și, închinându-se până la pământ înaintea lui, îl întreabă, dacă într'adevăr el este ucenicul făgăduit prin scrisoarea Mântuitorului.

— De vreme ce — răspunse Apostolul — mare nădejde ai pus spre Domnul meu Iisus Hristos, pentru aceea, iată, trimes fiind de Dânsul, am venit la tine și dacă credința ta se va spori întru tine, toate cele dorite de tine, după credința ta vor fi.

— Atâta am crezut întru Dânsul, răspunse Avgar, încât am vroit să adun puterea oștirilor mele și să merg asupra Iudeilor, celor ce l-au răstignit pe El, ci stăpânirea romană, subt care suntem, m'au oprit pe mine.

www.dacoromanica.ro

Tadeu îl liniştește, lămurindu-l că Mântuitorul n'avea nevoie de niciun sprijin, că El a îndeplinit pe pământ voia Tatălui şi că de-ar fi vrut, « legiuni » de îngeri ar fi adus în ajutorul lui. Avgar, ascultând, este adus la credința cea dreaptă, primește botezul şi cu aceasta, rămăşiţa leprei de pe faţă dispare cu desăvârşire.

A doua zi Tadeu, predicând norodului « taina mântuirii noastre », aduce la creştinism întreaga cetate a Edesei, care primește botezul. Avgar, recunoscător, vroește să încarce pe apostol la plecare cu daruri de aur şi argint, dar acesta refuză, spunând: « De vreme ce ale noastre am părăsit de bună voie, cum vom primi pe cele streine ? ! ».

Legenda povestește mai departe peripeţiile icoanei nefăcute de mâini omeneşti, pe care Mântuitorul i-a trimis-o lui Avgar. Ea fusese aşezată la poarta cetăţii într'o firidă din zid cu inscripția: « Hristoase Dumnezeule, cela ce nădăjduește în Tine, nu se pierde », şi toţi cei ce intrau şi ieşiau din cetate, se închinau la ea. Icoana protectoare a cetăţii a stat multă vreme la poarta de intrare şi a păzit oraşul de nenorociri şi de vrăjmaşi. Un strănepot al lui Avgar însă, întorcându-se la păgânism, a restaurat statuia unui idol la poarta oraşului. Atunci, în toiul nopţii, Episcopul, rămas creştin, de teamă ca icoana să nu fie pângărită, a pus o candelă în dreptul ei şi aşezând cărămizi, a zidit firida astfel că nu se mai cunoştea locul ei.

A trecut după aceasta vreme îndelungată, până când Edesa este înconjurată deodată de armatele persane, conduse de însuşi regele Cosroes. Uneltele de război ale vrăjmaşilor sguduiau cu putere zidurile cetăţii şi ameninţau să prăbuşească porţile. In oraş era sbucium mare; lumea pierduse orice nădejde de mântuire. Şi atunci, în acele zile de înfrigurare, Episcopul oraşului, sfătuit în vis de Maica Domnului, se duce în revărsatul zorilor la poarta cetăţii şi scobind zidul în locul unde i se arătase, găsi năframa cu icoana Domnului şi candela care ardea încă, aprinsă cu atâta vreme în urmă. Ba şi pe cărămida cu care se astupase firida se imprimase chipul Mântuitorului. Luând icoana cu candela, Episcopul o duce cu alaiu la locul unde Perşii se străduiau să spargă zidul cetăţii; o picătură din untdelemnul candelii cade peste pârjolul aţâţat de vrăşmaşi ca să mistue cetatea. Vâlvătaia focului, alimentată de un vânt puternic, se întoarce împotriva Perşilor, care, înspăimântaţi, o rup la fugă.

www.dacoromanica.ro

Această naivă și pioasă legendă este, după cum se poate ușor vedea, alcătuită din două motive: 1) corespondența lui Avgar cu Mântuitorul și misiunea lui Tadeu în Edesa pentru creștinarea Siriei și 2) icoana cea nefăcută de mâini omenești.

Sâmburele legendei este primul motiv. El își are obârșia în creștinarea Siriei prin regele Avgar. Avgar al IX-lea, Bar Ma'nu (176 213), Acbarus al lui Tacit [1]), întorcându-se din Roma, unde fusese primit cu fast de împăratul Severus și trecând prin Asia-Mică, a îmbrățișat creștinismul, pe care l-a impus apoi în regatul său ca religie de stat. Mai târziu, din năzuința de a învălui începuturile creștinismului din Siria într'o aureolă legendară de glorie și de sfințenie, evenimentul a fost transpus în epoca de apostolat a Mântuitorului și pus în legătură directă cu El. Legenda căpătase încă din sec. al II-lea o formă scrisă în limba siriacă, și în această formă se păstra în arhivele din Edesa, unde a găsit-o marele istoric al Bisericii creștine, Eusebiu, episcopul Cesareei și prietenul lui Constantin cel Mare. El a tradus-o în limba greacă cuvânt cu cuvânt și a inserat-o în cartea I (cap. 13) a istoriei sale bisericești [2]).

Motivul al doilea — icoana nefăcută de mâini omenești, *ἀχειροποίητος* nu făcea parte din structura primitivă a legendei; el nu se găsește nici la Eusebiu și nici la ceilalți scriitori bisericești care pomenesc legenda lui Avgar cu Mântuitorul. Motivul apare pentru întâiaș dată în sec. al V-lea, în textul siriac, cunoscut și sub numele de *Doctrina Addaei*, fiindcă apostolul este numit aci Addaeus. Textul înfățișează legenda cunoscută din Eusebiu cu variante și interpolări o dovadă că legenda era în curs de desvoltare între care și episodul cu icoana Mântuitorului. Dar aci lucrurile sunt înfățișate în chip verosimil: Anania, spre a satisface curiozitatea stăpânului său, a zugrăvit chipul lui Isus și l-a adus *toparhului.*

Din lumea siriacă, motivul a trecut apoi în sec. al VI-lea în Bizanț, într'o vreme când plutiau în aer credințele despre icoane nefăcute de mâini omenești, *ἀχειροποίηται*, și a dobândit o vitalitate așa de puternică, încât a fost exploatat mai târziu, în timpul

[1]) Pauly Wissova, s. v.

[2]) Dr. Elie Miron Cristea, *Iconografia și întocmirile din internul bisericii răsăritene*, Sibiu, 1905, p. 75 și urm.

www.dacoromanica.ro

luptelor iconoclaste, de către teologii bizantini, în sprijinul tezei că icoanele au fost instituite pe pământ de Mântuitorul însuşi.

După un proces destul de cunoscut în domeniul folklorului şi al hagiografiei, paralel cu desvoltarea legendei se petrece şi fenomenul localizării ei. In sec. al VIII-lea, scriitorii bizantini şi armeni, precum şi pelerinii apuseni ne înştiinţează că icoana trimisă lui Avgar se găsea într'adevăr la Edesa.

Ea a fost adusă apoi în Constantinopol, în următoarele împrejurări. Împăratul bizantin Romanos Lecapenos deslănţuise războiul împotriva Arabilor, pentru liberarea ţinuturilor creştine de sub păgâni. Armatele imperiale pătrunsese adânc în inima Asiei Mici, până sub zidurile Edesei, când guvernatorul arab al Mesopotamiei luă o ofensivă puternică şi Bizantinii se văzură nevoiţi să încheie pacea. Un savant german, Dobschütz, care a urmărit crearea şi evoluţia legendei lui Avgar, presupune cu dreptate că sferele conducătoare ale Bizanţului, pentru a masca în ochii poporului fanatizat o retragere militară, au pus la cale aducerea icoanei nefăcută de mâini omeneşti în Constantinopol, în schimbul liberării captivilor arabi şi a plăţii unei sume de bani. Aducerea icoanei în Constantinopol şi depunerea ei în biserica Vlaherne din palatul imperial, s'a făcut cu mare fast, şi pentru comemorarea acestui eveniment în vieaţa bisericii ortodoxe, s'a alcătuit chiar atunci un mineiu, care se citeşte şi azi în serviciul nostru.

Legenda aceasta pioasă, cu graţia ei naivă, care a statornicit în biserica noastră două comemorări: la 21 August prăznuirea Sfântului Tadeu şi la 16 August aducerea icoanei din Edesa în Bizanţ — a lăsat urme adânci şi în arta religioasă. În zugrăveala bisericilor noastre — după cum ne înştiinţează şi Patriarhul Miron într'un studiu publicat acum vreo 30 de ani: «în amintirea lui Avgar şi a icoanei Mântuitorului, se aplică atât năframa sfântă cât şi roşietica cărămidă sfântă (ὁ ἅγιος κέραμος), jos pe tamburul cupolei şi anume vis-à-vis una de alta: năframa, la răsărit, cărămida la apus». Acea icoană în care chipul Mântuitorului apare zugrăvit pe o năframă în bisericile noastre, este o ilustrare a acestei legende.

Dar legenda a lăsat urme şi în folklor. În unele ţinuturi — în părţile Sighişoarei şi în Banat — se poartă şi azi talismane numite *avgare*. Cuvântul este vechiu în limbă; îl găsim în sec. XVII.

www.dacoromanica.ro

(vezi Tiktin, *Dicț. rom.-germ.* p. 25). Cuvântul cu variantele *avgare* prin corupție *advare* sau *argare*, care înseamnă azi orice amulet, în genere « salv — conduct mistic căruia superstiția populară îi atribue o virtute profilactică (grecește φυλακτήριον) » [1]). Regretatul Bogrea a arătat pentru întâiași dată că aceste cuvinte derivă din numele lui Agvar. Astfel numele regelui Edesei, care a introdus creștinismul în Siria, a ajuns în lexicul românesc un nume comun, cu sensul de amulet — o curioasă evoluție semantică în viața cuvintelor.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI TIPĂRITE: Mitropolitul Dosofteiu, *Viața și petriaceria sv(i)nților*, Iași 1862—1686, vol. IV, 16 August (aducerea în Constantinopol a icoanei trimisă de Mântuitor lui Avgar) și 21 August (Avgar și Mântuitorul), traduse după Mineiul lui Maxim Margunios; *Viețile Sfinților*, traduse din rușește, la Neamțu, 1815 f. 134—137; Radu Greceanu, *Mineiul*, Buzău, 1698, la aceleași zile din luna August (numai sinaxarul românesc « tradus după cel grecesc », partea imnografică în slavonește); Mitropolitul Grigore, *Episcopul Filaret*, Mineiul pe August, Râmnic, 1780 (traducere completă și sinaxarul și partea imnografică). Această traducere cu ușoare modificări se resfrânge în Mineiele tipărite azi cu aprobarea Sfântului Sinod și întrebuințate în biserici. Fragmente din textul liturgic dela 16 August în *Ceaslovul*, tipărit la București, în 1714, de Antim Ivireanu. Corespondența lui Avgar cu Mântuitorul reprodusă în *Ceaslovul*, tipărit de Gherasim Ierodiacon, tipograf, Iași, Tipografia Mitropoliei, 1797 f. 622 623; în *Ceaslovul*, 1817, Iași, Tipografia Mitropoliei, p. 455; în *Calendar pe anul* 1829, Buda (vezi descrierea în I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia rom. veche*, III, p. 622, nr. 1413); în *Ceaslov mare*, București, 1830 (cf. I. Bianu și D. Simonescu, *op. cit.*, p. 685, nr. 1480). Reprodusă apoi în toate edițiile de Ceasloave până în zilele noastre; Ghenadie Enăceanu, *Iconografia*, București, ed. 1904, p. 273; instrucții de cum trebue zugrăvit apostolul Tadeu, *ibidem*, p. 59. Cf. și Dr. Elie Miron Cristea, *Iconografia și întocmirile din internul bisericii răsăritene*, Sibiu, 1905, p. 75—77, icoana nefăcută de mâini omenești (se povestește după Mineiul din 16 August legenda lui Avgar), p. 42, apostolul Tadeu.

TEXTE MANUSCRISE. Versiunea hronografelor, tip. Mateiu Cigala, în traducerea lui Pătrașcu Danovici: cel mai vechiu, ms. nr. 86, din Biblioteca Academiei Române, copiat de Gavril Diiac ot Balțățești, în 1689, f. 258 (încadrat în viața Împăratului Leon Isauricul); alte copii, 108. Vezi și cele spuse mai sus despre traducerile cronografului Cigala, p. 25—26. Tip. Dorotheiu

[1]) V. Bogrea, *Anuarul Inst. de Istorie Națională*, I Cluj, 1922, pag. 318.

www.dacoromanica.ro

de Monembasia, tradus, după indicaţiile din unele m-se de Nicolache sin Mihalache, după nota din altele de Grigore Dascălul ms. 116, f. 227 v. Vezi cele spuse mai sus, p. 24—26, despre traducerile hronografului Dorotheiu de Monembasia.

TEXTE GRECEŞTI: Ernst von Dobschütz, *Christusbilder, Untersuchungen zur christlichen Legende*, Leipzig, 1890, Beilage, II, Z., p. 29, text critic, după mai multe versiuni, dintre care cea mai veche e din 1574. Cf. şi anexe: A 107**, D 114**, tratat liturgic cu imnurile; Maximos Margunios, *Συναξάρια ἤτοι βίοι ἁγίων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώττης, μεταφρασθέντα παρὰ Μαξίμου τατεινοῦ*, Veneţia, 1607, tip. Antonio Pinello (cf. descrierea în É. Legrand, *Bibliographie hellénique* XVII-e siècle I, (1894), p. 49—52. (Despre Margunios vezi bibliografia la Iulian D. Ştefănescu, *Legende despre Sf. Constantin în literatura română*, (extras din *Revista Istorică Română*, I (1931) p. 256, nota 2. Tot la Ştefanescu, raporturile lui Dosofteiu cu Margunios). Pentru hronografe greceşti, vezi mai sus pag. 14—26.

STUDII: Pentru lămurirea cuvintelor *advar, avgar, argar*, ca amulete, în legătură cu scrisorile lui Avgar şi ale Mântuitorului, cf. V. Bogrea, *Intre filologie şi istorie*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, Cluj, 1922, p. 318—326 şi II (1923), p. 362—363. Pentru *avgarul* în folklor vezi articolul Părintelui Hango în *Revista Teologică*, VII, Sibiu 1913, p. 413. Pentru legenda lui Avgar în literatura românească, cf. N. Cartojan, în *Convorbiri Literare*, Aprilie, 1925, p. 243—261 (şi extras). Pentru formarea legendei şi răspândirea ei în literaturile creştine: R. Lipsius, *Die edessenische Abgarsage kritisch untersucht*, Braunschweig, 1880; K. A. Matthes, *Die edessenische Abgarsage auf ihre Fortbildung untersucht*, Leipzig, 1882; A. Carrière, *La légende d'Abgar dans l'histoire de Moise de Khorène*, în *Centenaire de l'École des langues orientales vivantes*, Paris, 1895, p. 357 414; *Les origines de l'Église d'Edesse et la légende d'Abgar. Études critiques*, Paris, 1888, şi cu deosebire, Ernst von Dobschütz, *Christusbilder, Untersuchungen zur christlichen Legende*, Leipzig, 1890.

www.dacoromanica.ro

CEI ŞAPTE COCONI DIN EFES

Acţiunea se petrece pe vremea împăratului roman Decius Dechie cum scriu hronografele noastre. Acesta deslănţuie prigoana împotriva creştinilor pe care-i muncea în chinuri grele. Pe atunci se aflau în cetatea Efesului şapte « cuconi » ai căror părinţi fuseseră ucişi, fiindcă erau creştini. O iscoadă pârăşte pe cei 7 tineri împăratului, că nu ascultă porunca lui. Împăratul hotărăşte să se ducă în Efes şi să afle la faţa locului adevărul.

Tinerii, prinzând de veste, îşi împart averea părintească la săraci şi, părăsind oraşul, se adăpostesc într'o peşteră, unde se roagă lui Dumnezeu să le ia sufletele, ca să nu « încapă vii » în mâna lui Decius. « Iar milostivul Dumnezeu spun hronografele le-a luat sufletele şi le-a lăsat numai trupurile acolo într'acea peşteră ».

Curând după aceasta împăratul Decius vine în Efes, într'adins pentru a cerceta cazul celor 7 cuconi, dar află că ei sunt morţi în peşteră. Atunci trimite un om de credinţă al său la faţa locului, cu porunca să zidească gura peşterii, ceea ce s'a şi înfăptuit.

A trecut după aceasta vreme de 360 de ani; ura împotriva creştinilor se potolise; mulţi împăraţi romani se schimbaseră pe tron; creştinismul fusese admis ca religie de stat, până când a venit Theodosie cel Mic. In al 23 an din domnia acestui împărat, s'a iscat o erezie în cuprinsul împărăţiei, care pretindea că nu există învierea morţilor şi prin urmare nici judecata din urmă. Erezia se întindea aşa de repede, în cât mulţi episcopi şi vlădici, amăgiţi, au fost prinşi în apele ei, iar biserica se afla atunci în mare cumpănă. Împăratul, care era un creştin înflăcărat, s'a rugat lui Dumnezeu să-i arate printr'un semn dumnezeesc: dacă există învierea morţilor.

www.dacoromanica.ro

In acel timp, stăpânul moșiei unde se afla peștera, în care adormiseră cei 7 cuconi, vroi să taie în stâncă o stână în care să-și închidă oile. A început, dar, să taie pietrele ca să lărgească locul, dar pe când tăia el și trosniau pietrele, a dat Dumnezeu înviere celor 7 cuconi, care s'au deșteptat de-odată ca din somn. Și tinerii fiindcă — spun honografele — « nu pricepeau minunea mare cumu-i acoperise Dumnezeu cu puterea sa atâta, cât din hainele de pe dânșii nu s'a rușiit măcar un fir de ață, sau să fie putrezit într'atâta samă de ani ce au fost tot zăcuți în pământ, în reveneală », credeau că « au dormit numai într'acea noapte acolo ». Și au început « să vorovească » între ei despre cele petrecute în ajun. Unul dintre ei, Maximilian, grăi « Fraților, de ne vor prinde cumva... pentru numele lui Dumnezeu să ne dăm trupurile muncii, ca să dobândim împărăția cerurilor de veci ». Răsbiți însă de foame, ceilalți ziseră către unul mai mic: « Frate Iamvlich du-te în târg și ne cumpără pâine să mâncăm; dar să iei mai multă, că ieri ne-ai luat prea puțină... și să-ți fie aminte și să asculți cu urechea, doară vei oblici ce mai zic oamenii că gândește împăratul Dechie despre noi ».

Iamvlich, luând banii dela dânșii, a plecat spre oraș, dar apropiindu-se, vede cu mirare o cruce la poarta cetății. Intrând pe ulițele orașului, mirarea crește din ce în ce, privind cum toate sunt schimbate în calea lui: și străzi, și case, și oameni, și port. Nu-i venea să creadă că sunt aievea, îi părea că toate le vede în vis. Mergând el pe ulițele orașului, dă peste o pitărie, intră înnăuntru, cere pâine, plătește și dă să plece. Vânzătorul, văzând că banii sunt streini, citi slovele din jurul chipului lui Dechie și, arătându-i și tovarășilor săi, intrară la bănuială că tânărul trebuie să fi aflat o comoară. Il strigară înăuntru, îl ispitiră, dar fiindcă nu aflară dela el nimic care să-i mulțumească, începură să-l amenițe că-l vor denunța că a desgropat o comoară pe care nu vrea să o ducă la domnie. Se făcu zarvă mare; sosiră « oamenii domniei » și-l duseră cu alai, la scaunul cetății. Guvernatorul Antipat îl ia la început cu binele și îl întreabă: cine sunt părinții lui, cine bunicul; dar, cum nimeni nu știa nimic de numele pe care el le dădea, Antipat își pierde cumpătul și-i impută răstit că vrea să-l amăgească cu Dechie împărat, care a fost cu 360 de ani înainte.

www.dacoromanica.ro

Nedumerit, Iamvlich, cade în genunchi înaintea Domnului: « Rogu-mă dumitale, zice el, să-mi poți spune unde e Dechie împărat?

— Intr'acest an nu este împărat.

— Eu încă mă mir de aceasta, că noi suntem șapte soți și am eșit din cetate de ne-am ascuns de frica lui, fiindcă se lăudase că ne va face nevoie mare și am fugit de ne-am ascuns într'o peșteră. Și am venit și aseară să cumpăr pâine și am văzut pe Dechie unde au intrat aicea, în cetate, iar de nu mă credeți D-voastră blemați (aideți) cu mine acum, să grăiți și cu soții mei și vă încredințați și Dv. că sunt om drept ».

Abia acum, începe să se facă lumină. Antipat trimite să cheme pe Episcop; acesta își dă cu părerea că « mari lucruri descopere Dumnezeu acum » și pornesc cu toții spre peșteră. Aci, găsesc zidul, ridicat de slujbașul lui Decius, care, întâmplându-se să fie și el creștin, împlinise cu credință porunca împăratului, dar bătuse în zid o tablă de aramă, cu o inscripție în care se lămuria povestea celor 7 tineri, și care constituia astfel o dovadă că în inima peșterii trebuia să se găsească trupurile moarte ale celor 7 coconi din Efes. Dar, pătrunzând înăuntru, găsesc pe cei șase tovarăși ai lui Iamvlich treziți la viață și discutând între ei despre cruzimea lui Dechie, ca și cum n'ar fi trecut de-atunci peste ei 362 de ani. In fața acestei minuni dumnezeești, mulțimea se închină până la pământ, iar Episcopul și Domnul cetății trimit o carte împăratului Thodosie, pe care o reproduc aci pentrucă ea desvăluie intenția legendei:

« Poruncește înălțimea ta ca, de grabă, să vie niște bărbați cuvioși, care să vază minunea pe care a arătat-o Dumnezeu, căci, în zilele noastre și în cuprinsul împărăției tale, am cunoscut chipul învierii ce va să fie în trupurile a șapte sfinți mucenici, care s'au sculat acuma din morți ».

Impăratul Thodosie, care se afla atunci în Constantinopol, s'a bucurat de această știre și, pornind către cetatea Efesului, s'a dus la peștera unde se aflau cei 7 cuconi.

Legenda se încheie apoi povestind că împăratul i-a ospătat șapte zile, slujindu-i el însuși. Dar într'o bună zi, sfinții au plecat capetele lor și au adormit somnul morții. Impăratul le-a făcut șapte racle de aur și argint și, fiindcă în noaptea aceea sfinții

www.dacoromanica.ro

s'au arătat lui în vis «cerându-i să-i lase să se odihnească pe pământul unde s'au odihnit și mai înainte», a poruncit ca sicriele lor să fie așezate în peștera în care adormiseră.

Care este substratul istoric al acestei legende — dacă este vreunul — unde s'a format ea și pe ce căi anume s'a răspândit în toate literaturile creștine — sunt probleme care n'au căpătat până acum o soluțiune definitivă.

Fapt sigur este că în secolul al VI-lea cei 7 sfinți erau veneraţi în Efes. Efesul a fost — după cum se știe — nu numai o metropolă de cultură și artă, dar și un centru de care se leagă viața creștinismului la începuturile sale: în Efes a fost închis apostolul Pavel, dela care ne-au rămas două scrisori către locuitorii acestui oraș, și acolo a murit și a fost înmormântat evanghelistul Ioan. Un pelerin, cunoscut sub numele de Theodosie, a vizitat în anul 530 Efesul și menționează cu acest plilej, în relațiunea călătoriei sale, și mormântul celor 7 tineri astfel:

«In provincia Asia, este cetatea Efes, unde sunt șapte fraţi cari au adormit și cățelul Viricanus la picioarele lor; numele lor sunt acestea: Achellidis, Diomedis, Eugenius, Stephanus, Probatus, Sabatianus și Quiriacus, a căror mamă a fost pe grecește Haritina pe latinește Felicitas».

Numele martirilor, așa cum le aflăm la Theodosie, le mai regăsim la fel într'o versiune coptă, publicată de I. Guidi [1]), precum și într'un palimpsest grecesc din secolul al IX, păstrat în Biblioteea Vaticanului, și publicat de G. Mercati [2]). Câteva decenii mai târziu în versiunea latină a lui Grégoire de Tours, numele martirilor șovăe. Grégoire de Tours spune că tinerii, care aparţineau unei familii fruntașe și nobile, se numeau la început: Achillidis, Diomedis (var.: Eugenius) Probatus, Stephanus, Sambatus, Quiriacus», dar că botezându-se s'au numit: Maximilian, Marchus, Martinian, Constantin, Dionisie, Ioan și Serapion [3]). Această a

[1]) *Testi orientali sopra i Sette Dormienti di Efeso*, în *Atti della Reale Accademia dei Lincei*, Seria III. Memorie, tom. XII (1884), pp. 345—348, 406—419.

[2]) *Note di letteratura biblica e cristiana antica*, în *Studi e testi*, V (1901), pp. 211—12; cf. *Analecta Bollandiana*, tom. XXI, p. 9.

[3]) Vezi textul latin, publicat în ediție critică, de Bruno Krusch în *Analecta Bollandiana*, XII (1893), p. 371—387.

www.dacoromanica.ro

doua serie de nume a înlocuit pe cea dintâi și se găsește singură într'o veche redacțiune siriacă și în versiunile grecești mai noui; ea a trecut și în literatura noastră.

Dar, deși dela început avem o șovăire în ceeace privește numele, totuși mormântul sfinților, atestat la 530, se păstrează până azi pe înălțimele din partea nordică a orașului. Este o construcție boltită, ridicată peste un mormânt de martiri locali, care are în întregul ei elemente asemănătoare cu cele ale catacombelor romane, dar în acelaș timp și elemente de stil bizantin. Acestea sunt singurele știri care s'au putut culege, până acum, cu privire la substratul istoric al legendei.

Originea legendei n'a putut fi lămurită până acum. Peeters se întreabă cu dreptate dacă a fost la început o legendă pioasă, plăsmuită pentru a pune în lumină dogma învierii morților, care circula în lumea creștină și a fost ulterior localizată în Efes, sau dacă, dimpotrivă, a fost la început un cult local în Efes, care cu timpul a dat naștere legendei.

Tot astfel nu se poate preciza nici limba în care a fost scrisă mai întâi legenda. Unii învățați ca Allgeier, care au încercat să reconstituie fizionomia primitivă a textului, cred că legenda a fost scrisă în limba siriacă; Peeters răstoarnă însă argumentarea lui Allgeier și înclină a crede că prototipul a fost în limba greacă. Intr'adevăr și în lumea semitică și în lumea greacă circulau anterior legende care aveau ca temă trezirea la viață după un somn îndelungat. Am văzut mai sus, la capitolul Pustiirei Ierusalimului, legenda etiopianului Avimeleh pe care prorocul Ieremia, l-a trimes la via lui Agripa să-i aducă smochine și unde el a adormit 70 de ani, până ce s'au întors Evreii din robia babilonică în Ierusalim.

Tema aceasta, a adormirii pe mai multe zeci de ani, se regăsește și în miturile poporului grec. Despre legendarul filosof grec Epimenidis, care ar fi trăit în secolul al VII, înainte de Hristos, și care ar fi fost fiul unei nimfe, se spunea că ar fi dormit și el 57 de ani într'o peșteră din insula Creta.

Din asemenea legende preexistente, un cărturar — siriac sau grec — înzestrat cu darul povestirei, într'un moment de inspirație mistică și în năzuința de a pune în lumină dogma învierii morților, a plăsmuit legenda celor 7 cuconi din Efes.

www.dacoromanica.ro

Versiunea cea mai veche a intrat în literatura noastră prin hronografele lui Danovici (tip. Kigala) și Grigore dascălul Buză (tip. Dorotheiu de Monembasia). O altă versiune mai prescurtată ca redacție a intrat prin colecția vieților de sfinți a Mitropolitului *Dosofteiu*, care se reazimă pe originalul neo-grec al lui Margunios apărut la Veneția. Versiunea lui Dosofteiu, revăzută de frații *Greceanu* după textul lui Margunios se resfrânge în *Antologhionul* din 1737 și în toate Mineele ulterioare până la cel tipărit la *Neamțu, în 1846*, care prezintă o versiune revăzută după sinaxarul Constantinopolitan din 1846 și care este reprodusă și în Mineele din zilele noastre. O altă versiune mai desvoltată se găsește în *Viețile Sfinților* tipărite la mânăstirea *Neamțu* în 1815: «In 4 zile ale lunii lui August: Pomenirea sfinților șapte tineri din Efes dela Metafrast, și din cel mare minei cetii, și dela Nichifor, cartea 14, cap. 45, și dela ceilalți scriitori de istorii». Este deci o compilație — tradusă după colecția vieților de sfinți a Mitropolitului Dimitrie al Rostovului.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI: Manuscrise inedite în Biblioteca Academiei Române. *A)* Hronografe, tip. Danovici, (ms. nr. 86, f. 187), la împărăția lui Teodosie cel Mic, cu capitol separat «glava 134»: «Cei 7 cuconi ce s'au aflat la Efes». Textul a fost publicat de Em. C. Grigoraș, *Din cronografe (Legende și istorii)*, București 1933, p. 23—30; *B)* tip. Dorotheiu de Monembasia, la Teodosie cel Mic. Altă versiune în Dosofteiu, *Viața și petrecerea Svinților*, Iași 1682, luna Octombrie 22, f. 76—77 v. «Intr'acăstaș zi svinții 7 otroci din Efes». Aceeași versiunela Radu Greceanu, Mineiul Buzău, 1698, f. 95 v.— 96. Mitropolitul Grigore, Mineiul pe Octomvrie ziua 22; deosebită la Mitropolitul Veniamin, *Viețile sfinților*, Neamțu 1815, f. 21, v. 27 v.: «In 4 zile ale lunii lui August. Pomenirea sfinților șapte tineri cei din Efes...»

O prelucrare modernă la M. Sadoveanu și D. Pătrășcanu, Din viețile Sfinților, I Spre Emaus, București, p. 125—153.

TEXTE GRECEȘTI: Migne, *Patrologia graeca* după un manuscript din Biblioteca Națională din Paris, aparținând sec. al XI-lea și atribuit lui Simeon Metafrastul; P. Michael și Huber O. S. R., *Beitrag zur Siebenschläferlegende des Mittelalters*, II, *Beilagea zum Jahresbericht des humanistischen Gymnasium Metten*, 1904—1905, ediție critică, având ca text de bază un Par. (1454), din sec. al X-lea.

STUDII: John Koch, *Die Siebenschläferlegende, ihr Ursprung und ihre Verbreitung*, Leipzig, 1883; B. Heller, *Eléments, parallèles et origine de la légende des Sept Dormants*, în *Revue des Études juives*, 49 (1904),

www.dacoromanica.ro

p. 190 218; P. Michael Huber, *Die Wanderlegende von den Siebenschläfern*, Leipzig, 1910; Arthur Allgeier, *Untersuchungen zur syrischen Überlieferung der Siebenschläferlegende*, în *Oriens Christianus Neuer Serie*, IV (1914), p. 279—297 și tom. V (1915), p. 10—59; p. 263—271; vezi și recenzia lui P. Peeters, în *Analecta Bollandiana*, tom. XXXIX, pp. 176—179; Allgeier, *Die älteste Gestalt der Siebenschläferlegende*, în *Oriens Christianus*, tom. VI (1917), p. 1—43; tom. VII—VIII (1918), pp. 33 87; același, *Der Ursprung der griechischen Siebenschläferlegende*, în *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*, tom. III (1922), p. 311—331; P. Peeters, *Le texte original de la passion des Sept Dormants*, în *Analecta Bollandiana*, XLI (1923), Bruxelles, Paris, p. 369—385.

Pentru iconografie vezi V. Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, p. 273.

www.dacoromanica.ro

EVSTATIE PLACHIDA

Textul acestei legende a fost publicat de Gaster în *Revista pentru Istorie Arheologie și Filologie* (anul II, vol. 4, p. 629—645), după versiunea Mitropolitului Dosofteiu și după o alta mai desvoltată, păstrată într'un ms. aflat în proprietatea lui Tocilescu. Este una din cele mai frumoase legende din ciclul vieților de martiri, care a fost prelucrată în versuri în literaturile Occidentului și care este plăsmuită cu elemente împrumutate din legendele populare. Subiectul ei este următorul:

In zilele lui Traian, trăia un grec bogat, de viță mare, anume Plachida. Într'o zi, pe când gonea la vânat cu slugile sale o cireadă de cerbi, Plachida s'a luat după un cerb mare și frumos. Despărțindu-se de soții săi, Grecul rătăcește după vânat până ajunge la o stâncă înaltă. Pe când se gândea în ce chip va vâna cerbul, zărește deodată între coarnele lui o cruce luminoasă, cu chipul Domnului pe ea, și aude un glas zicându-i: « o Plachida, pentru ce mă gonești? Eu sunt Isus pe care tu-l gonești, neștiindu-l cine este, și pe care tu-l cinstești prin lucrurile bune, pe care le faci săracilor ».

Plachida cade de pe cal și, după un ceas, venindu-și în fire, aude acelaș glas care-l sfătuește să se ducă la un preot creștin, împreună cu femeia și copii săi, să se boteze și apoi să se întoarcă ca să afle taina mântuirii lui.

Întorcându-se pe înserate acasă, Plachida povestește soției sale minunea cea mare, pe care a văzut-o, și cu acest prilej, află că și soția lui avusese în noaptea precedentă un vis, în care i se arătase Mântuitorul chemând-o la sine pe ea și pe ai săi. În puterea nopții, Plachida, luându-și soția și copii, se duc la un preot creștin și primesc botezul. Plachida căpătă numele de Eustatie, soția sa pe cel de Teopista, iar copiii: Agapie și Teopist.

www.dacoromanica.ro

A doua zi, în zorii zilei, Eustatie purcede la stânca unde avusese vedenia și, căzând cu fața la pământ, se roagă Mântuitorului să-i arate calea mântuirii. Domnul, fericindu-l că s'a desbrăcat de omul cel vechiu, îi vestește multe năpăști ce vor cădea asupra lui; îl sfătuește să nu se descurajeze, ci precum a slujit împăratului pământesc, așa să slujească și Celui de Sus și-l întreabă dacă voește ca suferințele să-i vie aci în viața pământească, sau în ziua judecății din urmă. Eustatie primește să-și ispășească păcatele în viață. Câteva zile după aceasta, intră moartea în casă și-i răpește toți robii; apoi caii și dobitoacele. Eustatie, pricepând că aceasta este năpasta de care îi vorbise Domnul, primește toate nenorocirile cu resemnare, își ia familia și se retrage pe ascuns, într'o localitate învecinată. Peste noapte, hoții văzându-i casa goală, intră înăuntru și fură totul.

În acest răstimp, împăratul, întorcându-se dela războiul cu Perșii, face praznic mare și trimite după Plachida să-l aducă și pe el, căci era cinstit de toți, dar crainicii împăratului aduc vestea că nu-l pot găsi. Toți sunt cuprinși de părere de rău.

Eustatie, văzând ruina averii sale, după sfatul soției, se hotărăște să-și părăsească țara, ca să-și piardă urma și să se ducă în Egipt. Ajunși la țărmul mării, se urcă pe o corabie, dar, cum ei nu au cu ce plăti drumul, stăpânul corăbiei, un păgân rău la suflet, care se îndrăgise de soția lui Eustatie, o oprește și dă poruncă slugilor să arunce la limanul mării pe soț și pe copii. Plângând cu amar, Eustatie ajunge cu fiii la țărmul unui râu. Văzând că apa este mare și neîndrăznind să treacă cu amândoi, ia un copil în spinare, trece râul și-l așează pe țărm. Întorcându-se să ia pe celălalt, vede la mijlocul apei cum un leu vine și-i răpește copilul spre care se ducea.

Întorcându-se spre copilul care-i rămăsese, înainte de a ajunge la țărm, un lup vine și-l răpește și pe acesta. Adânc îndurerat, dar fără să-și piardă credința în Dumnezeu, Plachida pornește la drum și ajunge într'un sat, unde se bagă jitar la câmp. În răstimp, copiii fuseseră mântuiți din gura fiarelor: unul de niște păstori, altul de niște plugari. Cincisprezece ani trecuseră dela aceste nenorociri, când într'o zi vrăjmașii ridicându-se împotriva Romei, împăratul Traian își aduce aminte de «sărdariul» său Plachida și trimite doi voinici, cari slujiseră sub comanda acestuia,

www.dacoromanica.ro

să-l caute. Slujitorii ajung tocmai la coliba unde jitarul își trăia durerile Plachida îi primește și-i ospătează din sărăcia lui, dar aducându-și aminte de vieața lor de altă dată, îl « împresurară » lacrămile. « Iară el eșia afară și plângea; de aci se spăla pe obraz și mergea de le slujia ». Trimișii îl recunosc după un semn pe care-l avea la cerbice și-l duc la Roma, unde Traian îi dă cinstea de altă dată și-l pune în fruntea oștirilor. Plachida, văzând că oștile sunt puține, trimite cărți împărătești la toate orașele și ținuturile « câte erau subt biruința Romei » și astfel copiii lui, cari trăiau în același sat, fără să știe că sunt frați, sunt înrolați și ei și ajung curând mâna dreaptă a generalului. Plachida câștigă biruința asupra păgânilor și ajunge cu oștile până în satul unde soția lui trăia păzind niște grădini. Copiii, dați în gazdă la această femeie, într'o după amiază încep să-și povestească unul altuia copilăria, după câte își aduceau aminte, și se recunosc că sunt frați. Femeia, care, din întâmplare, ascultase convorbirea, cuprinsă de presimțiri că aceia pot să fie copiii ei, se duce la general să-i spună că este și ea romană, robită în acele ținuturi, și să-i ceară învoirea de a se întoarce la Roma. Dar, ajunsă înaintea generalului, își recunoaște soțul după semn și astfel nenorocirile familiei iau capăt și se întorc cu toții, voioși, la Roma.

In răstimp Traian murise în Egipt. Succesorul său iese înaintea învingătorului, dar acesta nevoind să sacrifice zeilor, este întemnițat împreună cu toți ai săi. In cele din urmă, sunt închiși într'un cazan înroșit în foc. Când se deschide însă mașina de chinuri, martirii sunt găsiți înăuntru morți, dar cu trupul nevătămat.

Hyppolite Delehaye într'un studiu asupra legendei Sfântului Plachida, de care ne călăuzim în acest capitol [1]), a descompus-o în cele trei părți principale din care este alcătuită: 1) convertirea miraculoasă a martirului prin mijlocirea cerbului; 2) peripețiile lui Eustatie și ale familiei sale și 3) martirul.

Spre deosebire de toate celelalte vieți de martiri, momentul final în această legendă: patimele la care este supus Plachida și familia sa, sunt foarte reduse. Pe când în toate celelalte legende

[1]) Hyppolyte Delehaye, *La légende de Saint Eustache*, în Académie Royale de Belgique, Bulletin de la classe des lettres ..., 1919, nr. 4, p. 175—210.

www.dacoromanica.ro

hagiografice similare momentul acesta este puternic subliniat, deoarece chinurile la care sunt supuși martirii sunt înșirate într'o gradație crescândă și tocmai tăria cu care ei le îndură și minunea, care-i ajută să scape nevătămați din muncile cele mai îngrozitoare, desvăluie caracterul lor divin, momentul acesta în Eustatie Plachida este redus la unul singur, care pune capăt vieții sfântului și a familiei sale. Eustatie și ai săi sunt închiși într'un cazan de aramă înroșită în foc — chin cunoscut și din alte vieți de martiri. Minunea se vede abia la sfârșitul legendei, când unelta de supliciu este desfăcută și se găsesc înăuntru, nevătămate, trupurile neînsuflețite ale martirilor.

Dar dacă motivul final — martirizarea — este redus, în schimb celelalte două teme sunt desvoltate pe larg și au, după cum vom vedea îndată, legături cu folklorul. D. Vuia, într'un articol publicat în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* din Cluj I, p. 300—309, a adus în legătură cu legenda despre zimbrul care a condus pe Dragoș în descălecarea Moldovei, o serie de paralele din folklorul universal, în care cerbul, eșit în calea unui vânător, îl ajută să iasă din încurcătură, sau chiar să se convertească. Delehaye adusese mai înainte în articolul amintit, necunoscut lui Vuia, o serie de paralele din literatura hagiografică a evului mediu: patima Sf. Teodor, legenda Sf. Iulian, viața Sf. Meinulphe, a lui Jean de Maltha, Felix de Valois, Fantin și în sfârșit a sfântului Hubert, patronul vânătorilor. Motivul apare și în legende profane medievale. In *Ogier le Danois* Carol cel Mare, surprins cu armata sa în munți, de zăpezi și de viscol, rătăcește calea; un cerb le iese înainte și-i aduce la drumul căutat. Grégorie de Tours ne povestește că regele Clovis, pornind împotriva Goților, ajunge la un râu, pe care nu-l poate trece; un cerb le desvăluie vadul de trecere. Exemplele sunt numeroase, dar forma cea mai veche a acestui motiv a fost indicată mai întâi de M. Gaster în 1894, apoi de Speyer și Garbe în a XII jātaka din colecția sanscrită Palia [1]). In această veche legendă budistă, ni se povestește cum Bodisathva, într'una din renașterile sale, a luat forma unui cerb cu coarnele

[1]) Dr. M. Gaster, în *Journal of Royal Asiatic Society*, 1894, p. 335 340.

www.dacoromanica.ro

de aur şi împreună cu turma sa a intrat în parcul regelui Brahmadatta din Benares, pe care l-a convertit la credinţa cea dreaptă. Delehaye a adus o altă legendă budistă şi mai apropiată de motivul nostru, din colecţia sanscrită jātakamatā (XXVI). Regina visase că o antilopă cu părul alb ca aurul şi cu petele ca pietre preţioase va propovădui credinţa cea dreaptă în palatul său. Regele pleacă în căutarea antilopei; o găseşte departe în munţi; întinde arcul să tragă, dar în acea clipă antilopa începe să vorbească şi îi desvăluie credinţa; ea îl însoţeşte, apoi, în palat, unde converteşte pe regină şi curteni.

Partea cea mai desvoltată din legenda lui Plachida o formează reunirea neaşteptată a familiei, după o despărţire îndelungată, plină de peripeţii nenorocite. Tema despărţirii a doi soţi, care-şi păstrează reciproc, în mijlocul adversităţilor soartei, credinţă neştirbită şi care în cele din urmă se regăsesc, formează, după cum se ştie, tema favorită a romanelor apărute în epoca de decadenţă a clasicismului grec: Leucipp şi Clitofon, Etiopica, Abrocom şi Anthia, Apollonius din Tir ş. a. Mai apropiată însă de legenda lui Eustatiu Plachida apare tema într'o serie de poveşti şi poeme cavalereşti din evul mediu: *Reali de Francia, Ogier le Danois, la Belle Hélène, Guillaume d'Angleterre*, atribuit lui Chrétien de Troyes, într'o poemă engleză le *Chevalier Ysembrance*, precum şi într'un capitol din versiunea engleză a colecţiunei de poveşti cunoscută sub numele de *Gesta Romanorum*. Aceste poeme medievale, cu toate divergenţele dintre ele, înfăţişează totuşi o combinare asemănătoare de teme: eroul care-şi pierde pe rând averea, soţia şi cei doi copiii — răpiţi la traversarea unui râu, de fiare sălbatece; redobândirea, după vreme îndelungată, a averei şi a situaţiei şi în sfârşit regăsirea familiei împrăştiate. Deşi nu se poate stabili o legătură genealogică precisă între toate aceste texte, din cauză că multe intermediare sunt pierdute, sau nu s'au descoperit încă, totuşi cercetătorii sunt de acord că toate fac parte din aceeaş familie; ba unii critici susţin că sursa comună din care s'au inspirat povestitorii medievali este legenda lui Eustatiu Plachida. Cercetări mai nouă — rezumate de Delehaye — au scos la lumină o sumă de paralele interesante la acestă temă din legenda Sfântului Plachida, tocmai din poveştile vechiului Orient precum: în

www.dacoromanica.ro

legenda Pătăcăr-ei, discipola lui Budha [1]); în istoria lui Visvantara, fiul regelui din Sayatura, penultima încarnare a lui Budha; povestea despre regele care și-a perdut regatul din « O mie și una de nopți »; o poveste armenească; una ebraică; alta din Cașemir, alta din Panjab, alta din Siam și multe altele. Concluzia la care ajunge Delehaye este că structura generală a acestor istorii, privitoare la nenorocirile unei familii, care după ce sărăcește și se împrăștie, se reface ani de zile mai târziu, precum și o serie de episoade secundare, care dacă sunt omise în unele versiuni, apar în altele, dovedesc existența unei surse comune. « Comme le trésor des contes populaires s'alimente à un réservoir unique, qui est l'Inde, on peut reconnaître à cette histoire une origine indienne, mais combien éloignée ». Din argumentarea lui Delehaye, un lucru e pe deplin dovedit: că materialele din care a fost alcătuită legenda Sf. Eustațiu Plachida au fost împrumutate din folklor. In ce privește originea lor indiană, suntem azi mai sceptici. Se știe că teoria originei indiene — *rezervoriul unic* — al basmelor și poveștilor populare — pusă în circulație de Th. Benfey într'o serie de articole, și mai ales în introducerea cu care însoțea traducerea în limba germană a vestitei colecții de fabule și povești indiene Pantcatantra, a căzut azi. Respingând ideea unei rase privilegiate, înzestrată singură cu darul de a creea povești și basme, partizanii teoriei antropologice admit principiul poligenesei: basmele și poveștile s'au născut pretutindeni, la toate popoarele. Când se va întocmi scara motivelor de basme și povești populare inaugurată de direcția nouă a filandezului Antti Aarne [2]), atunci se va putea descifra mai limpede chestiunea originelor și migrațiunii basmelor și legendelor.

În literatura noastră, avem mai multe versiuni ale legendei lui Eustatie Plachida. Cea mai veche este versiunea prescurtată a Mitropolitului Dosofteiu (1688), care are la bază, ca izvor principal, sinaxarul neogrec al lui Maxim Margunios, *Συναξάρια ἤτοι βίοι ἁγίων*, tipărit la Veneția, pentru întâiași dată, în 1607.

[1]) Semnalată întâiu de Gaster.

[2]) Antti Aarne, *The Types of the Folk-tale a classification and bibliography translated and enlarged by*; Stith Thompson, Ph. D., în *FF. Communication edited for the Folklore Fellows*, vol. XXV, nr. 74 (Suomalainen Tiedeakatemia), Helsinki, 1928.

www.dacoromanica.ro

Aceeași versiune neogreacă se răsfrânge în Mineiul lui Radu Greceanu (Buzău, 1698), care utilizează într'o largă măsură traducerea lui Dosofteiu. Traducerea lui Radu Greceanu a fost apoi reprodusă în prelucrarea Episcopului Damaschin — Antologhion— apărută la Râmnic, în 1737 și în Mineele ulterioare până la cele din zilele noastre. O a doua versiune este o traducere după un text grecesc mult mai desvoltat și a fost publicată de Gaster (vezi mai jos bibliografia). Este versiunea care a circulat mai mult în manuscrise. O a treia versiune este o traducere de pe Mineiul slavo-rus al lui Dimitrie Tuptalo, Mitropolit al Rostovului (1651—1709) și se află încorporată în colecția Vieților de sfinți, tipărită la mănăstirea Neamțu, în 1807.

In sfârșit romanul german a lui Cristoph Schmid, construit pe datele legendei, a fost și el tradus în românește de Preotul Cicerone Iordăchescu, în 1909.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE TIPĂRITE: Versiunea Mitropolitului Dosofteiu a fost tipărită de G a s t e r în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie* anul II, vol. 4, 1885, p. 635 636. Aceeași versiune în *Mineiul lui Radu Greceanu*, în *Antologhionul Episcopului Damaschin* și în toate Mineele ulterioare se găsește la ziua de 20 Septemvrie. La aceeași dată se găsește și în Viețile Sfinților dela Manăstirea Neamțu, p. 1807. Versiunea, tradusă din grecește, a fost publicată de Gaster în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, anul II, vol. 4, p. 636 645; P r e o t u l C i c e r o n e I o r d ă c h e s c u, *Eustațiu roman din vremile de glorie ale creștinismului*, București, 1909 (Bibl. educativa).

MANUSCRIPTE INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **119** « Viiața și Muceniia sfântului Efstathie *Noul Iov* și a soții lui Theopista și a copiilor lui Agapie și Theopist », f. 103—113, ms. in folio, copiat în secolul al XVIII-lea (1792) de Theodorache Log[ofă]t za Divan « după altă carte, care mi s'au dat de către plătitorîu »; nr. **476** f. 94 v.—111 v.: « Viiața și munca sfântului mucenic Evstathie Plachida », ms. in 8°, copiat în secolul al XVIII-lea, cf. descrierea lor la I. B i a n u, *Catalogul manuscriptelor românești*, I, p. 275; II (în colaborare cu R. C a r a c a ș), p. 209; nr. **2208** f. 32: « Muceniia sfântului marelui mucinic Efstathie Noul Iov și a soții lui Theopista și a coconilor lui Agapie și Theostu »; nr. **2629** ms. de origine bănățeană, copiat în secolul al XIX-lea, f. 1-13: « Fabula lui Evstatie » (titlul adăogat posterior cu cerneală, de altă mână); nr. **3004**, copiat în Moldova la 1810 f. 66—91: «Luna lui Săptemvri 20 zăle « Viața și pătimirea sfântului marelui mucenic Efstafii Plachida și a soțăii lui și a fiilor »; nr. **4104**, copiat în Moldova, sec. XVIII, f. 127—136: « Luna lui Săptemvrie muceniia sfântului marelui mucenicu Efstafiia și a soției lui Theopista și copiilor Agapie și Theopist »; nr. **4605**, copiat în 1814 de Gheorghe Șărban (cf. nota dela f. 123 v.), f.

www.dacoromanica.ro

66—91 r. « luna lui Săptămvri 20 zăli: Viața și pătimire sfântului marelui mucenic Evstafii Plachida și a soțai lui și a fiilor »; nr. **4836,** copiat în secolul al XVIII-lea, f. 131—154 v., titlul cel obișnuit: « Istoriia sfântului mucenic...», cu adaosul « tălmăcită după limba grečască pe limba rumânească ce să prăznuesc la luna lui Septemvrie în 20 de zile ».

FONDUL GASTER: nr. **95** de pe la jumătatea secolului al XVIII-lea (pe scoarță — f. 141 — însemnări din anii 1764—1765, f. 29—42: « Viiața și munca sfântului mucenic Evstathie Plachida »; nr. **100,** jumătatea secolului al XVIII-lea, f. 118 129; pe f. 168 semnătura copistului logofăt Ion Erneanul; nr. **11,** copiat de Constantin Ojog blănariul, la anul 1805, f. 39—51: « Cazania sfântului marelui mucenic Iiostafie Plachida...».

STUDII: Oesterley, *Gesta Romanorum*, p. 730; M. Gaster, *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, anul II, nr. 4 (1884), p. 629—645); aceleași în *Journal of Royal Asiatic Society*. 1894, p. 335—340: *Nigrodha-miga Iataka and the life of St. Eustatius Placidus*; L. Jordan, *Die Eustachius-legende* în *Archiv für neuere Sprachen*, tomul CXXI (1908), p. 341—367; W. Bousset, *Die Geschichte eines Wiedererkennungsmärchens*, în *Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissensch. zu Göttingen. Phil.-hist.* Kl., Berlin II (1916), p. 469 551; A. Hilka și W. Meyer, *Über die neu-aramaische Placidas-Wandergeschichte, ibid m*, 1917, p. 80—95; W. Bousset, *Wiedererkennungsmärchen und Placidas-Legende, ibidem*, p. 703—745; W. Lüdtke, *Neue Texte zur Geschichte eines Wiedererkennungsmärchens und zum Text der Placidas-Legende, ibidem*, p. 746 760; și mai ales: Hyppolyte Delehaye, *La légende de Saint Eustache*, în *Académie Royale de Belgique, Bulletin de la classe des lettres*, 1919, nr. 4, p. 175 210. Angelo Monteverdi, *La leggenda di Eustachio* în *Studi Medievali*, III, 1909, p. 169 229, *ibidem*, IV, 1910, p. 392—498 texte.

Pentru iconografia românească: Victor Brătulescu, *Elemente profane în pictura religioasă*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, anul XXVII (1934), p. 61 63, cf. panoul care înfățișează fazele principale din viața sfântului dela biserica Frumoasă din marginea Iașilor, p. 61; câteva indicații sumare pentru zugravi: Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936, p. 227 și 235.

TEXTELE GRECEȘTI: Migne Patr. graeca t. 105 p. 375 și urm. Analecta Bollandiana III, 1884, p. 65.

www.dacoromanica.ro

SFÂNTUL GHEORGHE ŞI BALAURUL

Dintre toţi sfinţii sărbătoriţi în lumea creştină puţini s'au împărtăşit de faima de care s'a bucurat şi se bucură încă Sfântul Gheorghe la poporul nostru. În toate satele şi oraşele din ţară o mulţime de biserici sunt ridicate în cinstea lui; pretutindeni corporaţii de negustori şi meseriaşi îl aleg ca patron; numele lui s'a răspândit adânc nu numai în onomastică, dar şi în toponomie [1]), iar materialele adunate de culegătorii noştri de folklor învederează cât de multe elemente, supravieţuite din cultul păgân, s'au grupate în jurul Sfântului.

În vremurile de adâncă religiozitate ale vechii lumi româneşti, cultul Sfântului Gheorghe era şi mai puternic înrădăcinat. Steagul trimis de Ştefan cel Mare la Muntele Athos, cu chipul Sfântului Gheorghe doborînd balaurul, are următoarea înscripţie:

> « O luptătorule şi biruitorule mare Gheorghe, în nevoi şi în nenorociri grabnice ajutător şi cald sprijinitor, iar celor întristaţi bucurie nespusă, primeşte dela noi această rugăminte

[1]) Iată câteva numiri toponimice luate din Gr. T o c i l e s c u, *Dicţionarul geografic al României: Sfântul Gheorghe*, com. rurală aşezată în partea de Est a jud. Tulcea, la 72 km. spre Sud-Est de oraşul Tulcea; *Sfântul Gheorghe*, cătunaş al com. Boziorul, jud. Buzău; *Sfântul Gheorghe-Nou*, cătun al com. Tisaul, jud. Buzău; *Sfântul Gheorghe*, veche suburbie a oraşului Câmpulung; *Sfântul Gheorghe*, ostrov lângă Mănăstirea Cernica, jud. Ilfov, în care la 1788, starețul Mănăstirii Cernica a zidit o biserică cu hramul Sf. Gheorghe; *Sfântul Gheorghe*, ostrov în Delta Dunării, jud. Tulcea; *Sfântul Gheorghe*, insulă în jud. Vlaşca, în faţa Giurgiului; *Sfântul Gheorghe*, braţ al Dunării prin care fluviul se varsă în Marea Neagră, jud. Tulcea; *Sfântul Gheorghe*, canal, în jud. Vlaşca, ce uneşte două braţe ale Dunării, în dreptul fostei *cetăţi cu acelaş nume*, din dreptul oraşului Giurgiu. Totaşa de răspândit este şi în toponimia Ardealului cf. S i l v e s t r u M o l d o v a n şi N i c o l a e T o g a n. *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, ed. II, Sibiu, 1918.

www.dacoromanica.ro

a smeritului tău rob, a Domnului Ioan Ștefan Voevod, din mila lui Dumnezeu, Domnul țării Moldovei! păzește-l pe el neatins în lumea aceasta și în cea de apoi prin rugăciunile celor ce te cinstesc pe tine, ca să te preamărim pe tine în veci, amin. Și a făcut-o aceasta în anul 7108, în al 43 an al domniei Sale » [1]).

Care să fi fost motivele pentru care Sfântul Gheorghe s'a impus cu atâta putere în venerația popoarelor creștine?

Am arătat în volumul I (p. 140) concepția de care erau însuflețiți hagiografii: sfinții sunt iluminații aleși de Dumnezeu, pentru a duce lupta împotriva păgânismului. De aceea în toiul prigonirilor și în clipele când sunt supuși la muncile cele mai sângeroase, înainte de a le oferi coroana de martiri, Mântuitorul radiază în jurul lor nimbul divin, care le ocrotește trupul împotriva suferințelor. Trupul lor este atunci imun. Pentru a scoate în lumină această concepție despre caracterul divin al martirului, hagiograful concentrează asupra lui o serie nesfârșită de chinuri. Cea mai reprezentativă dintre legendele hagiografice în această privință este legenda Sfântului Gheorghe. Niciun sfânt nu a avut de îndurat muncile cu care a fost chinuit Sfântul Gheorghe. Martirul lui durează 7 ani și în acești 7 ani, ne încredințează ucenicul său Passecras « care am fost de față șapte ani la mucenicia Sfântului și am scris ceea ce a pătimit » a fost supus la torturi ca acestea: i se înfinge sulița în pântece și sângele țâșnește, este sfâșiat cu unghii de fier, este întins pe roată cu cuțite ascuțite și sfâșiat în bucăți; este înviat prin puterea dumnezeiască, pentru a fi din nou supus la alte chinuri: încălțat cu încălțăminte înroșită în foc, bătut cu cuie ascuțite, lovit în cap cu ciocane de fier; și așa mai departe, până ce i se taie capul lui și împărătesei Alexandra, care a crezut în sfințenia lui.

Astfel ni se înfățișează viața Sfântului Gheorghe în redacțiunile noastre, începând cu a Mitropolitului Dosofteiu, care, prin mineiul grecesc al lui Margunios, derivă din vechea redacție a lui Simeon Metafrastul: o înșirare de munci și de minuni ciudate din care nu lipsește nici învierea din morți. Care este

[1]) *Analele Academiei Române*, Seria II, tom. XXIX (1901), p. 92.

www.dacoromanica.ro

substratul istoric în această ţesătură de minuni extravagante? Încercările de a desprinde personalitatea istorică a Sfântului din haosul materialului hagiografic n'au dus la niciun rezultat pozitiv.

Episodul, întrodus ulterior în ţesătura legendei, lupta sfântului cu balaurul are, după cum vom vedea îndată, o bază folklorică. Iată însă, întâiu cum este povestit acest episod în legenda hogiografică.

Minunea s'a făcut în părţile Palestinei, lângă cetatea Viritului, nu departe de Lyda, unde se află îngropat trupul Sfântului. Lângă cetatea Viritului, de lângă muntele Livanului, era un iezer mare, în care sălăşluia un balaur înfricoşat. Zadarnic încercară cetăţenii, înarmaţi până în dinţi, să-l gonească, fiindcă balaurul înghiţea pe cei ce se apropiau de lac şi umplea văzduhul de venin, cu suflarea lui. În toată cetatea era numai jale. Într'una din zile cetăţenii, strângându-se la sfat şi cercetând idolii cetăţii, aflară răspunsul că dacă nu vor să piară cu toţii, să dea în fiecare zi pe rând câte un copil balaurului de hrană. Împăratul face lege din răspunsul oracolului, adăogând ca întărire că: dacă va veni rândul şi lui, apoi şi el, măcar că numai o fiică are, totuşi şi pe aceea o va da. Şi s'a urmat aşa vreme îndelungată. În fiecare zi, cetăţenii jertfeau balaurului câte un copil, până ce a venit rândul şi împăratului. Acesta, neputând strica legea pe care el însuşi o făcuse, porunceşte fiicei sale să se împodobească ca pentru ultima zi a vieţii şi plângând cu toată casa lui, a trimis-o la ţărmul lacului, ca pe o jertfă zeului infernului. Dintr'un turn înalt al palatului, părinţii şi curtenii petrec cu ochii în lăcrimi fata. Ajungând pe ţărmul apei, ea sta tânguindu-se şi aşteptându-şi ceasul morţii.

Şi iată, că se iveşte înaintea ei un ostaş tânăr. Era sfântul călare, cu sulita în mână, care o întreabă pentru ce stă acolo şi plânge. Fata îi destăinuie durerea ei şi-l sfătueşte să fugă ca să nu-l prindă şi pe el balaurul. În clipa aceea însă, se zăreşte dihania, ieşind din apele lacului şi îndreptându-se asupra fecioarei. Sfântul, făcându-şi semnul crucii şi chemând în ajutor pe Mântuitorul, se repede cu sulita asupra balaurului, o înfige adânc în gâtlejul monstrului, în timp ce calul său îl călca în picioare. Balaurul este ucis. Sfântul îndeamnă fata să lege monstrul cu frânghii şi să-l ducă în cetate. Locuitorii, văzând fata venind cu balaurul după ea, o rup la fugă, dar Sfântul îi linişteşte şi-i botează.

www.dacoromanica.ro

Se cunoaște basmul din colecția lui Fundescu *Balaurul cu 7 capete* în care Făt-Frumos, ajungând într'un oraș lipsit de apă, află că un balaur care se pripășise într'o fântână, din care se adăpau locuitorii și vitele lor, nu lăsa pe nimeni să se apropie de izvor până nu i se da o fată să o mănânce, și că tocmai atunci sosise rândul fetei împăratului. Făt-Frumos, înduioșat de milă pentru fată, pândește fiara, când iese din apă, și-o răpune. Sleit însă de puteri, ațipește. În răstimp, sosește un țigan care taie capetele balaurului, le duce la curtea împăratului și pretinde că el a ucis dihania. Împăratul se pregătea să cunune pe țigan cu fiica mântuită dela moarte, când tocmai sosește voinicul și cere țiganului să arate limbile din capetele balaurului. Țiganul dă din colț în colț, pe când voinicul, radios, scoate din sân, limbile balaurului. O variantă mai complicată a acestui basm se găsește la Ispirescu: *Balaurul cu șapte capete;* o alta a fost culeasă în Macedonia de Cosmescu: *Șchiopul cel voinic* [1]). Basmul cuprinde două motive; primul, lupta voinicului cu balaurul pentru mântuirea fecioarei, motiv comun cu legenda Sf. Gheorghe; al doilea, șiretenia și pedepsirea țiganului. Am fi înclinați să vedem în primul motiv o influență a legendei Sf. Gheorghe în literatura noastră populară; dacă în întregul său basmul nu s'ar regăsi, cu o construcție aproape identică, într'o versiune grecească publicată de Legrand.

Originea populară a acestui episod este azi mai presus de orice îndoială. Studiile întreprinse de Politis, Veselovskij, Cosquin [2]) ș. a. au scos la lumină o sumedenie de variante ale acestei teme, care este foarte răspândită și se găsește până în Extremul Orient. Astfel motivul se găsește într'o legendă musulmană culeasă în Candahar, unde eroina este fiica regelui din Candahar, jertfită și ea balaurului, dar mântuită de Ali « sabia credinței »; se află apoi într'o legendă culeasă de la un trib de Avari, rămășiță din vechea rasă mongolică năvălitoare în Europa și care trăiesc azi pe plaiurile nordice ale Caucazului; este încadrat mai departe, în « O mie și una de nopți » (basmul Micul cocoșat), unde eroul este fiul Sultanului din Yemen, și în sfârșit, în mitologia japoneză, unde eroul este zeul Sosano-no-Nikkoto,

[1]) Cf. Lazăr Șăineanu, *Basmele române*, 471.

[2]) *Contes populaires de Lorraine*, pag. 74—78.

www.dacoromanica.ro

care mântuie din ghiarele unui balaur cu opt capete pe ultima fiică a unui bătrân. În coada balaurului eroul găsește o spadă lungă pe care o ia cu sine, și ea este spada pe care o poartă azi încă mikadoul.

Tema aceasta folklorică şi mitologică are nu numai o arie de răspândire destul de întinsă în spațiu, dar în acelaş timp își adâncește rădăcinile în afundul veacurilor până în epoca păgânismului. Forma ei cea mai veche se găsește în străvechiul mit al lui Perseu și Andromeda, care de altfel cuprinde și alte elemente obișnuite în basmele noastre (de exemplu casca miraculoasă, ce face pe Perseu nevăzut). Se cunosc detaliile mitului despre Andromeda, fiica lui Kefeu, regele Etiopiei și a Casiopeei, care a fost legată de o stâncă pe țărmul mării, pentru a fi sfâșiată de un mostru marin, trimis de Neptun, zeul mâniat al mărilor. Fata își aștepta sfârșitul vieții, când sosește Perseu, care se ia la luptă cu monstrul și-l răpune.

Motivul acesta al luptei Sfântului Gheorghe cu balaurul nu aparține însă, după cum am spus, vechilor redacții ale legendei hagiografice, ci apare în recenziuni moderne, după secolul al XI-lea, împrumutat din tradițiile populare. Și este interesant că tocmai episodul acesta trăește mai adânc în masele noastre populare.

« Sfântul Gheorghe — spune Marian — fiind cap al primăverii, e, după credința poporului român de pretutindeni, nu numai înverzitorul naturii și semănătorul tuturor semințelor... ci tot odată și stârpitorul balaurilor, adică acelor ființe, prin care sunt personificate iezările, mlaștinile, mocirlele, precum și orice altă umezeală ». Dintre legendele culese de Marian din gura poporului și publicate în *Sărbătorile la Români*, întâia (vol. III, p. 259) este o reminiscență credincioasă a textului hagiografic; a treia (vol. III, p. 261) prezintă o curioasă contaminare cu legenda apocrifă a Sfântului Sisinie: Sfântul Gheorghe se luptă nu cu balaurul, ci cu Diavolul, care furase copiii surorii sale; a doua (p. 260) înfățișează o contaminare cu motivul din basmul lui Ispirescu: țiganul, care pretinde că el a ucis balaurul. În prima parte a acestei ultime versiuni bănățene, legenda Sfântului prezintă deformațiuni care o apropie de balada populară Ivan Iorgovan. Sfântul Gheorghe « mergând printr'o *pădure*, dete de *o peșteră* mare, la gura căreia

www.dacoromanica.ro

sta un balaur grozav de mare, care se svârcolea cum și cum să înghită pe o fată frumoasă, care se *pierduse de surorile ei, culegând flori* și pe care a prins-o balaurul».

Regretatul Bogrea, ignorând legenda bănățeană publicată de Marian în *Sărbătorile la Români*, aduce totuși într'un articol, publicat postum, alături de altele, o mențiune interesantă din James O. Noyes (fost chirurg în armata turcească); *Roumania: The Border Land of the Christian and the Turc*, New-York, 1858, p. 61): «peștera dela Golumbaț, unde se crede că *Sf. Gheorghe* a ucis balaurul din al cărui trup, și azi în stare de putrefacție, purced roiuri de muște vătămătoare». Bogrea credea că «legătura ce se stabilește aci între Sf. Gheorghe, omorîtor al dragonului, și eroul baladei românești, este de sigur datorită interpretării numelui Iorgovan ca Iorgu (Gheorghe)». Legenda amintită de noi din Marian, identică în ce privește cuprinsul cu balada populară, ne îndreptățește a crede dimpotrivă că avem aci aface cu o localizare populară a legendei Sf. Gheorghe.

În balada Iovan Iorgovan, ca și în tradițiile bănățene, lupta cu balaurul pentru mântuirea fetei este pusă, după cum se știe, în legătură cu musca columbacă sau musca rea. Balaurul răpus se tânguește:

— Iovane, Iovane,
Rău ai facut,
De m'ai tăiat,
Că rău am făcut
Pe lumea asta,
Da mai rău pe-aia-laltă.
Eu zău, voiu zăcea,
Mușiță-oiu făcea,
Și voiu trimitea,
Vite-oiu venina;
Voi le-oți afuma
Și nu le-o trecea.

Balaurul, spune și tradiția populară, culeasă de Marian, în în care eroul este Sf. Gheorghe, avea douăsprezece capete. Iorgovan i-a tăiat unsprezece. Balaurul, ridicându-se cu capul nesdrobit «porni a fugi până la Dunăre și aicea apoi se băgă și el și se ascunse într'o peșteră, unde se vede că mai pre urmă a și pierit. Din acest cap al balaurului... iese și roește în fiecare primăvară, *musca veninoasă*, care, răspândindu-se apoi prin împrejurime, prăpădește o mulțime de vite din Banat». Peștera unde s'a ascuns balaurul se află «față cu vechea cetate (romană) Columbasia (azi) ale căruia ruine se văd și acuma spre Serbia, între Roșava și Baziaș». Prelucrarea legendei Sf. Gheorghe în

www.dacoromanica.ro

versuri nu este un caz mărginit numai la domeniul românesc. In literatura populară neogreacă, *Τὸ τραγούδι τ'Ἅι Γιωργιοῦ* (Cântecul Sf. Gheorghe) este o baladă foarte răspândită, culeasă în numeroase variante din diferite ţinuturi: Cipru, Creta, Hios, Lesbos, Argos, Athena, Corint, Epir ş. a. Ea a fost studiată amănunţit în variantele ei, în legătură cu sinaxarul şi cu iconografia, de N. G. Politis [1]). Mai puţin, dar totuşi destul de răspândit, este cântecul la Bulgari [2]), — unde este contaminat cu elemente din basme — şi la Jugoslavi unde trăieşte nu numai în masele populare, ci a pătruns şi în literatura cultă, încă din veacul al XV-lea. O asemenea legendă versificată: Пѣснь стго юрѣ пои людемь разоум 'но, descoperită într'un manuscript croat din veacul al XV-lea şi publicată de J. Vajs [3]), localizează acţiunea în Solin, lângă Split. Aceeaşi temă cântată de poetul popular Andrija Kacić, în volumul său *Razgovor ugodni naroda slavinskoga*, s'a răspândit dela începutul veacului al XIX-lea în ţinuturile sârbeşti, ca un adevărat cântec popular [4]). Un reflex al acestor cântece populare sud-dunărene este, cred, şi balada, azi populară, *Iovan Iorgovan*, răspândită tocmai în Banat, unde populaţia românească se încrucişează cu straturi de populaţie sârbească şi bulgărească. Probabil că noi am împrumutat tema dela Sârbi, deoarece în limba sârbească, cuvântul *Iorgovan* este în acelaş timp şi onomastic şi nume comun cu sensul de *liliac*. Cuvântul «iorgovan» a trecut şi în dialectul bănăţean şi ca nume propriu şi cu sensul

---

[1]) *Λαογραφία*, IV, 1913, p. 184—235: *Τὰ δημώδη ἑλληνικὰ ᾄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου*; Elpiniki Stamuli Saranti, *Παραδόσεις τῆς Θρᾴκης* în *Θρᾳκικά* VII, 1936, p. 251—253; Anastasios G. Vrontis, *Ὁ Ἅγιος Γεώργιος στὴ ροδίτικη Λαογραφία* în *Λαογραφία* XI, p. 216—245, în special pag. 217 şi urm.: *Τὸ τραοῦδιν τ'ἄι-Γιωργιου.*

[2]) Tema şi variante notate la prof. St. Romanski, Прегледъ на Българскитѣ народни пѣсни (Известия на Семинара по славянска Филология при Университета въ София. Книга V), Sofia, p. 294, nr. 170. O variantă tradusă în limba germană la Georg Rosen, *Bulgarische Volksdichtung*, Leipzig, 1879, p. 129.

[3]) *Starine na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb, XXXI, 1905, p. 260—262.

[4]) Tihomir Dordević, *Kačićeva pesmarica u Metohiji*, în revista Прилози за књижевност язик, историју и Фолклор, X, 1930, Belgrad, p. 246 şi următoarele. Tot acolo şi cazuri de localizari ale legendei.

www.dacoromanica.ro

de liliac. Florile de liliac fac parte și azi din ritualul sărbătoririi Sf. Gheorghe. « In ziua de *Sf. Gheorghe* — ne spune Marian — în unele părți din Banat este datina de a se împărți la biserică *iorgovan*, *ilileac* sau *liliac*, lat. syringa vulgaris »[1]). De altfel Iorgovan apare ca erou și în alte legende bănățene. In balada românească Iovan Iorgovan, ca și în cele grecești, bulgărești și sârbești, episodul principal este lupta eroului cu balaurul pentru scăparea fetei, exact legenda Sf. Gheorghe. Localizarea și ivirea muștelor columbace sunt elemente accesorii. In ce privește localizarea, aceasta este un fapt obișnuit și în folklorul balcanic. In ce privește incidentul muștelor columbace, regretatul Bogrea a pus în legătură legenda românească de mai sus cu o legendă sardă despre « musca macedda » (musca măcelărească)[2] despre care se spune că apăruse într'o vară, în Sardinia, mai ales în Iglesia, și că ucidea oamenii cu înțepăturile ei. Prin minunea unui om sfant, care a adunat muștele în șapte buți și le-a închis în subterana unui castel vechiu, Sardinia a fost mântuită de aceste muște. Pe urmele lui Bogrea, profesorul Giuseppe Vidossi, reluând acum patru ani chestiunea[3]), a explicat formațiunea legendei românești, ca și a celei sarde, arătând că la baza lor se află două elemente de folklor universal. Unul: credința în nașterea insectelor prin generație spontană din țeasta animalelor sau a altor lucruri necurate: viespele, de exemplu, care se nasc din țeasta asinului (legenda lui Sampson). Al doilea: originea lor diabolică. Se știe astfel că Belzebut își deriva numele din zeul siriac al muștelor, aducător de boale: Baalzebut. In rugăciunile grecești, diavolul este numit și *μυιῶν σατανομυῖα* (musca satanică), pentrucă se preface în muscă spre a chinui copiii nou născuți. Pe temeiul acestor două credințe populare, nașterea muștelor prin generație spontană din țeasta animalelor și originea lor

[1]) Marian, *Sarbatorile la Români*, III, p. 269.

[2]) V. Bogrea, *Musca columbacă în tradiția noastra populară și istorică (cu o paralelă romanică)*, în *Anuarul Arhivei de Folklor*, I, publicat de Ion Muşlea (Acad. Rom.), p. 2—45.

[3]) Giuseppe Vidossi, *Note e commenti: sa musca macedda*, în *Il Folklore italiano, Archivio trimestriale per la raccolta e lo studio delle tradizioni popolari italiane diretto da* Raffaele Corso, IX (1934), fasc. 1, p. 119—124.

www.dacoromanica.ro

diabolică, legenda Sfântului Gheorghe a fost localizată, şi a căpătat o accepţiune etiologică pentru a explica apariţia muştelor columbace care muşcă mortal oameni şi vite, în Banat şi Oltenia.

BIBLIOGRAFIE: TEXTE ROMÂNEŞTI TIPĂRITE: Mitropolitul Varlaam, *Carte românească de învăţătură Dumenecelor preste an*, cuprinde numai martirul sfântului, nu şi lupta cu balaurul, dar are ca frontispiciu o icoană reprezentând lupta Sf. Gheorghe cu balaurul, icoană lucrata de gravorul rutean Ilia, trimis de Petru Movila (cf. P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila*, p. 52—53); Dosofteiu, *Vieţile Svinţilor*, Iaşi, 1682, p. 95—97: martirul şi trei minuni savârşite după moarte — lipseşte şi aci lupta cu balaurul; aceiaşi versiune, în *Mineiul dela Buzău*, p. 63 v. — 65 v.; în *Mineiul dela Râmnic*, 1780, f. 100 102; *Antologhionul* din 1733 dă numai martirul, fără minunile după moarte. Aceasta versiune se afla şi în Mineiele tiparite în vremurile noastre de Casa Bisericii. Lupta cu balaurul apare într'o versiune desvoltată în *Vieţile Sfinţilor*, tipărite la Manăstirea Neamţu în 1812, f. 141 v. şi urm. Dintre ediţiile tipărite în vremile noastre găsesc în Biblioteca Academiei Române, afară de Minee: *Vieaţa şi minunile Sfântului şi marelui mucenic Gheorghie ce se prăzniueşte la 23 Aprilie*, Bucureşti (s. d.), Antiquaria Labori, la Pinath (la un loc cu Sf. Dumitru).

MANUSCRIPTE INEDITE IN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: Destul de răspândită a fost lupta Sfântului cu balaurul, care a circulat despărţită de vieaţă, în multe manuscrise ca: nr. **130**, copiat în secolul al XVIII-lea, f. 79: « In luna lui Apriilŭ 23. In luna lui Prier învăţătură la S-ti Gheorghie când au izbăvitu cia fată de cel şérpe şi bălaur straşnicu ». (Cf. Ion Bianu, *Catalogul manuscriptelor*, I, p. 294, nr. 9; nr. **297**, f. 1—41: « Patimele şi minunile Sfântului Gheorghe, panahida sau slujba cea mare a parăstasului în sfânta Manăstire Putna... », tălmăcită de pe « slovenia » prin silinţa, osârdia şi cheltuiala protopopului Theodoru dela Episcopia Rădauţilor şi prin osteneala arhimandritului Vartolomeu Mâzerianulŭ, (I. Bianu, *Ibidem*, p. 641 642); nr. **1281** copiat în 1801, f. 1 şi urm.: « Minunea Sfântului marelui mucenic Gheorghe pentru fata cea de împărat »; nr. **1282**, copiat în prima jumătate a secolului al XIX-lea: « Minunea Sfântului şi marelui mucenic Gheorghie pentru o fată ce o au izbăvit dela un balaur »; nr. **3355** copiat la 1800 de Iftemi Crăciun, f. 183 185: « Istoria Sfântului marelui mucenic Gheorghie când au ucis şarpile şi au scos fata ce de împărat ».

Menţionate în alte depozite: N. Drăganu, *Dacoromania*, III, p. 473, într'un ms. de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, copiat de pe altul dela 1600 în posesiunea Liceului Gh. Coşbuc din Năsăud: « Invăţătură la Sfântul Gheorghe »; Eufrosina Simionescu, *Monumente literare vechi, Codicele dela Cohalm*, Iaşi, 1925, p. 16: « Jitiea Sfântului Gheorghie şi cum muncĭ au răbdat pentru lĭubovul lui Is. Hs. dela împărăţia cei păgăneşti ».

BALADA IORGOVAN: Alessandru Popoviciu, *Baile lui Ercule séu scaldele dela Meedia*. Pesta, 1872, p. 41—51; E. Hodoş, *Poezii poporale din Banat*, II, Balade, p. 16—28; tradusă în limba engleză de M.

www.dacoromanica.ro

Gaster, *Rumanian Bird and beast stories*. London, 1915, p. 117—121 cu o notiţă (însă nici Varlaam, nici Dosofteiu nu pomenesc lupta Sfântului Ghoerghe cu balaurul). Versiunile publicate de Gh. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Bucureşti, 1885, p. 415—423: Iovan Iorgovan se îndepărtează de legenda Sfântului Gheorghe şi se apropie de « cântecele solare şi superstiţioase »: soarele şi luna (cf., *ibidem*, p. 410 şi urm.); At. Marianu Marinescu, *Balade*, II, Viena, 1867, p. 9—22. Emil Petrovici în *Anuarul Arhivei de Folklor* (Acad. Rom.), III, 1935, p. 65; Iorgovan şi în alte povesti *ibidem* p. 96, v. 81, 82.

Reflexe ale legendei Sf. Gheorghe în popor: Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români*, III, p. 258—285 (şi alte minuni: cea cu plăcinta, de ex.). Iconografie românească: V. Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină*, p. 256—258 şi 407—408; Maria Golescu, *Sfântul Gheorghe izbaveşte copilul dela Amira*, Bucureşti, 1936.

STUDII ŞI TEXTE GRECEŞTI: A. Kirpičnikov, Св. Георгій и Егорій Храбрый Изслѣдованіе литературной исторіи христіанской легенды. Sanct-Petersburg, 1879; A. Veselovskij, Св. Георгій въ легендѣ, пѣснѣ и обрядѣ. „Разысканія въ области русскихъ духовныхъ стиховъ", anexe la t. XXXVII din Записки Императорской Академіи Наукъ nr. 3, Sanct-Petersburg, 1880; F. Vetter, *Der heilige Georg des Reinbot von Durne, Halle*, 1896; J. E. Matzke, *Contributions to the history of the french, german and anglo-saxon metrical versions*, în *Publications of the modern Language Association*, Baltimore, tom. XVII 1902, p. 464—535; tom. XVIII, 1903, p. 91—171; A. V. Rystenko, Легенда о Св. Георгіи и Драконѣ въ византійской и славянорусской литературахъ în Запис. Новорос. Унив. tom. 112, Odesa, 1909; M. E. Begemann, *Zur Legende vom heiligen Georg dem Drachentöter;* Hippolyte Delehaye, *Les légendes grecques des Saints militaires*, Paris, 1909, pp. 45—76; despre lupta cu balaurul, p. 74 şi urm.; K. Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung; aus dem Nachlasse herausgegeben von A. Ehrhard.* München, 1911. (Abhandlungen der Bayer. Akademie der Wissenschaften philos.-philol. u. hist. Klasse, XXV, 3). Joh. B. Aufhauser, *Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinisch n Überlieferung* Leipzig, 1911 (în *Bizantinisches Archiv, Heft 5;* N. G. Politis, *Δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα τῆς δρακοντοκτονίας ἁγίου Γεωργίου* în *Λαογραφία*, IV, Atena, p. 185—235.

www.dacoromanica.ro

VIEAŢA SFÂNTULUI VASILIE CEL NOU

Este cea mai populară dintre viețile de sfinți, nu atât pentru elementul ei hagiografic, cât pentru partea finală în care se desvălue credințelor naive, cele ce se petrec dincolo de moarte și cumplitele vămi prin care trece sufletul în drumul spre raiu.

Textul ni s'a păstrat într'o mulțime de manuscripte sub diferite numiri: *Vieața și minunile Sf. Vasile cel Nou*; *Vedeniile fericitului Vasile, Vămile Văzduhului.*

Această populară legendă hagiografică a intrat în literatura noastră la sfârșitul secolului al XVII-lea sau la începutul celui de al XVIII-lea. Copiile ieromonahului Cozma din mănăstirea Neamțu, care sunt toate din prima jumătate a secolului al XVIII-lea [1]) și care ne înfățișează Vieața sfântului Vasilie la un loc cu Minunile Maicii Domnului din *Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία*, ne dau următoarea prețioasă indicație: « Scrisu-s'au aceste minuni a Prea Sfintei de Dumnezău Născătoare și Pururea Fecioarei Mariei adecă și *viața Sfântului Părintelui nostru Vasilie cel Nou* și să știți fraților și iubiții lui H‹risto›s că acest sfântŭ are o *carte*

[1]) Data 1692 este cetită greșit de G a s t e r în Cod. Eminescu, *Literatura populară*, p. 431 și 439. Nota spune că a fost copiat în « zilele bunului credincios *Io Costantin Neculai Voevod, al doile domnie*, la vă leat ›ɜcн / Cifra н, puțin distanțată de celelalte două, a părut lui Gaster adaogată ulterior și a cetit numai ×ɜc / (7200—5508 — 1692). La 1692 ca și la 1693 domnea Constantin Cantemir, pe când în nota copistului e vorba de Constantin Mavrocordat, fiul lui Nicolae Mavrocordat, care a domnit a *doua oară* în Moldova între Septemvrie 1741 și 29 Iunie 1743. Data trebueşte deci cetită ×ɜcн / (7250 5508 1742). Codicele Eminescu, se află acum încorporat în colecția de msse a Academiei Române: fond Gaster nr. **8**. Nota se află pe f. 226 v. Altă copie, tot de Cozma Ieromonahul din mănăstirea Neamțu, aflată în Bibl. Acad. Române, sub cota **1630** a fost făcută în 1747 (cf. f. 281 r.). Textul cel mai vechiu din Minunile Sfântului Vasilie este o copie din 1706, fără nicio altă indicație (ms. nr. **98** fond Gaster, Biblioteca Academiei Române).

www.dacoromanica.ro

tiparnică ce-i pre limba grečască — au făcut multe minuni — iar noi am scris numai aceste pre scurt...».

Originalul grecesc menționat în această notiță trebue să fie textul publicat de către ieromonahul Athanasie Zinguropulos din Creta, la Veneția, în *1693* și descris de G. Pesenti în *Byzantinische Zeitschrift*, XXX, 1929, p. 316—323 (necunoscut Bibliografiei lui Legrand). Textul se publică și azi în Grecia.

Originalul grecesc era el însuși prescurtat în partea minunilor.

O a doua traducere după un text mai desvoltat s'a făcut mai târziu.

Textul e alcătuit din trei părți: prima înfățișează vieața de patimi a sfântului ascet Vasilie; a doua vedenia pe care Sfântul, cu ajutorul Domnului, o trimite ucenicului său Grigorie și prin care îi desvăluie călătoria sufletului prin vămile văzduhului și a treia: a judecății din urmă.

Sfântul Vasile cel Nou a fost un ascet pe care niște slujitori, trimiși de împăratul Leon cu trebi împărătești, în provinciile din Asia, l-au întâlnit, umblând prin pustiu și, crezând că este o iscoadă a Perșilor, l-au prins și l-au dus la curtea din Bizanț. Aci, împăratul l-a predat unui boier al său, Samon, de neam agareean, ca să-l cerceteze. Acesta, aprins de mânie că ascetul îl înfrunta, nevoind să-i răspundă cine este și de unde este, poruncește slujitorilor săi să-l bată cu toege verzi și cu vine de bou uscate. Dar neizbutind pe această cale să smulgă niciun cuvânt dela el, îl supun la un nou șir de patimi, obișnuite în viețile de martir: îl bat cu toiagul și cu biciul, îl leagă cu mâinile la spate și-l spânzură de grinzi; îl aruncă înaintea a doi lei înflămânziți, dar leii «se tăvălesc la picioarele sfântului ca niște miei». Toate aceste minuni, firește, nu pot deschide ochii patricianului ca să priceapă că are de-aface cu un om asupra căruia Dumnezeu coborîse harul său. Dimpotrivă îl îndârjesc și mai mult și poruncește ca ascetul să fie înnecat. În al treilea ceas al nopții, sfântul este urcat într'un caic și aruncat în talazurile mării, dar, întocmai ca în străvechiul mit al lui Arion, doi delfini îl aduc pe spinarea lor și-l scot pe uscat, la țărmurile ce se chiamă «Eydoma». Acolo așteaptă să se deschidă porțile de aur ale cetății, până în zori, când, vindecând un om de friguri în numele Mântuitorului, este luat de acesta și adăpostit în casa lui.

www.dacoromanica.ro

Acolo sfântul Vasile trăește în liniște până într'o zi când, tăind calea alaiului imperial și înfruntând pe ginerele regentului Romanos pentru gândurile lui criminale pusese la cale răsturnarea tânărului împărat — este aruncat în temniță și supus la noi munci. Într'o noapte însă, ginerele regentului, « Saronitul », se pomenește în vis cu o vedenie, care-l mustră pentru chinuirea sfântului și care îi prevestește sfârșitul apropiat. Simțindu-se rău și deșteptându-se, Saronitul, înspăimântat, poruncește să fie pus în libertate călugărul, dar visul se adeverește: în puține zile potentatul își dă sufletul.

Sfântul, lăsat liber, este găzduit în casa altui creștin, fiindcă întâii lui sprijinitori muriseră între timp. Aci, în noul lui adăpost, i se dă o chilie deosebită și o femee bătrână, Theodora, ca să îngrijească de el. « Și multă lume — încheie textul — venea la el să afle vindecare și alinare și s'a făcut numele lui slăvit în tot Țarigradul ». Între cei veniți se afla și un tânăr Grigorie, care s'a alipit așa de mult de Vasilie, încât a devenit ucenicul lui nedespărțit, și de bătrâna Theodora, pe care o iubia ca pe însăși mama lui.

Până aci vieața sfântului Vasilie cel Nou nu se deosebește prin nimic de celelalte legende hagiografice: aceleași munci, aceeași răbdare supraumană în pătimire; aceleași minuni care vădesc caracterul de sfânt al ascetului. Partea cea mai importantă, din punctul nostru de vedere, este a doua care desvăluie tainele de dincolo de moarte și care tocmai pentru aceasta a asigurat textului o extraordinară circulație în masele populare.

Cele 24 de vămi ale văzduhului. Credința despre vămile văzduhului la creștini își are, după cum se știe, sursa ei în Biblie. Apostolul Pavel, despre care ni se spune că în urma viziunei din valea Damascului a fost răpit la al treilea cer și a auzit și văzut lucruri pe care niciun om nu le-a auzit sau văzut, vorbește în două locuri din scrisorile sale către Efeseni (2 vers. 2; 6 vers. 12) despre « păcatele în care ați umblat potrivit *stăpânitorului puterilor văzduhului*, adică spiritului care lucrează acum în fiii răsvrătirii »; (2 vers.) « despre duhurile răutății răspândite în văzduhuri ».

Scriitorii patristici au desvoltat acest pasagiu cu elemente din credințele populare. Astfel Efrem Sirul, în sec. al IV-lea, în multe locuri din operele sale vorbește despre îngerii care « luând sufletul

www.dacoromanica.ro

omului, se înalță prin văzduh, unde se află... stăpânitorii lumei... pârîtorii noștri cei amarnici, *vameșii cei înfricoșați*, care *ne cer seamă* și ne iau vamă, găsindu-ne în văzduh». Sf. Atanasie, Sf. Ioan Hrisostomul, au contribuit să răspândească credințele în spiritele rele din văzduhuri, care ar fi vameșii sufletelor[1]).

Credința a trecut apoi în textele liturgice (Evhologiu, orologiu, molitvenice) unde se spune că în ceasul morții, sufletul se roagă îngerului păzitor să-l scape «din toate vămile celor vicleni, că n'am fapte bune să precumpănească în cumpănă faptele cele rele».

Pe temelia acestor texte biblice, patristice și liturgice, au crescut credințele care au dat naștere plăsmuirii din partea a II-a a Vieții Sfântului Vasilie cel Nou, așa cum o vedem în textele noastre. Concepția despre vămile prin care trece sufletul după moarte are în cultura poporului nostru o importanță deosebită, fiindcă stă în legătură pe de o parte cu iconografia religioasă, pe de altă parte cu folklorul; dar pentruca să urmărim mai clar aceste raporturi e necesar să redăm pe scurt și subiectul acestei a doua părți din Vieața Sfântului Vasilie.

Theodora, bătrâna care îngrijia de Sfântul Vasilie și de ucenicul său Grigorie, simțind apropiindu-se sfârșitul vieții, se călugări. Puțin după aceasta, căzu bolnavă și-și dădu și ea obștescul sfârșit. Grigore, care o iubise ca pe o mamă, voia să știe unde se află sufletul ei după moarte și necontenit supăra cu această întrebare pe Sfântul. Acesta, ca să nu-l mâhnească, îi făgădui în cele din urmă, că-i va împlini dorința. Și într'o noapte, pe când ucenicul dormea, un tânăr îi spune că sfântul îl așteaptă să meargă împreună la locul unde se află Theodora. Ucenicul se scoală, pleacă în grabă la chilia sfântului, dar aci află că sfântul plecase chiar să vadă pe Teodora.

Ieșind întristat, Grigore apucă pe o cale care ducea spre Vlaherne și ajunse la «o polată» mare cu niște curți încuiate, unde găsi în sfârșit pe Theodora. Aceasta, la rugăciunea lui, îi destăinui cum în ceasul morții sale a văzut adunându-se în jurul său mulțime nenumărată de draci — care urlau, țipau, guițau — până ce s'au scoborît doi îngeri cu părul alb ca zăpada și cu brâne de aur, care chemară moartea. Aceasta veni în chipul unui schelet — așa

[1]) D. Russo, *Studii bizantino-române*, București 1907, p. 16—21.

www.dacoromanica.ro

cum de altfel este reprezentată în toată iconografia populară — cu coasă, bardă, topor și tot felul de unelte, și, deslipind sufletul de trup, îl predă îngerilor. Ingerii adunară toate faptele bune ale răposatei și porniră cu sufletul ei spre cer, trecând prin cele 24 de vămi ale văzduhului.

În textul grecesc sunt 21, dar în traducerea românească s'a ajuns la 24. Acestea sunt următoarele — așezate în ordinea greutății: 1-a, vama cuvintelor deșarte și nesocotite, a glumelor fără rânduială din tinerețe; a 2-a vamă: a minciunei, a jurămintelor strâmbe; a 3-a, a osândirii pe nedrept și a clevetirii; a 4-a: îmbuibarea pântecelui; a 5-a: lenevirea și trândăvia; a 6-a: furtișagul; a 7-a: iubirea de argint și scumpetea (= sgârcenia); a 8-a cămătăria; a 9-a: nedreptatea; a 10-a: zavistia; a 11-a îngâmfarea; a 12-a: mânia; a 13-a: pizmuirea și ranchiuna («a ținerii minte rău»); a 14-a: uciderea și tâlhăria și lovirea; a 15-a: fermecătoria, vrăjitoria, otrăvirea și chemarea dracilor; a 16-a: curvia; a 17-a: preacurvia; a 18-a: sodomia, a 19-a: eresurile; a 20-a: nemilostivirea și tirania ș. m. d.

La fiecare vamă așteptau duhurile necurate care aduceau în cumpănă păcatele, pe care ea le săvârșise în vieață și pe care ei le scriseseră într'o carte neagră cu slove albe, pe când îngerii puneau în talerul balanței, faptele ei cele bune, adăogând, acolo unde era de nevoie, galbeni aduși într'un burduf de Sf. Vasilie, care se rugase lui Dumnezeu pentru sufletul ei. Fiindcă Theodora era nedumerită cum de cunoșteau diavolii toate faptele oamenilor, pe care aceștia înșiși le uitaseră, îngerii o lămuresc că Dumnezeu trimite fiecărui om, dela sfântul botez, câte un înger păzitor care-l povățuește spre bine și care adună faptele lui cele bune; în același timp, «domnul întunerecului» trimite în calea omului, diavolii care-l trag spre ispite și care apoi duc fiecare păcat la vama respectivă unde-l înscriu în carte. Numai păgânii, cei nebotezați și cei înstreinați de Dumnezeu nu mai trec prin vămi, ci sunt aruncați de-a-dreptul în prăpastia gheenei. Păcatele pentru care omul s'a căit și pe care le-a mărturisit duhovnicului, împlinindu-și pentru ispășirea lor canonul, acelea se șterg, nevăzut, prin milostenia lui Dumnezeu.

Am insistat într'adins mai pe larg asupra amănuntelor din această ultimă parte, pentrucă dintre toate legendele hagiografice

www.dacoromanica.ro

niciuna nu a avut un răsunet așa de puternic în sufletul popular și în imaginația zugravilor de biserici ca Vieața Sfântului Vasilie.

În arta noastră religioasă motivul celor 24 de vămi ale văzduhului este unul dintre cele mai impresionante și mai răspândite. D. P. Henry, într'o lucrare bine documentată, l-a studiat în scenele zugrăvite pe pereții vechilor mânăstiri bucovinene: Voroneț, Vatra-Moldaviței, Gura-Humorului și Arbore. Drumul în lumea de dincolo de moarte este tras în formă de dreptunghiu; la fiecare vamă vine, însoțit de 2 îngeri, câte un suflet în întâmpinarea căruia apare un diavol, pe când un altul, retras de o parte, stă, așteptând cântărirea păcatelor. Vămile sunt înșirate aci în aceeași ordine ca în vieața Sf. Vasilie, având fiecare vamă inscripție în limba slavonă: 1. клєкетніє — clevetirea; 2. (п)оржганніє ms.... 3. завистніє (zavistia); 4. лъжікніє — minciuna; 5. (nu s'a putut descifra); 6. грѣдосноє — îngâmfarea; 7. празнословїє; 8. лиχка и лъсть.... 9. (nedescifrabil) 10. сребролюбіє — iubirea de argint; 11 пиянство (beția); ș. a. m. d.

În aceste scene iconografice, vămile sunt numai 21. D. P. Henry, întemeindu-se pe redacțiunile moderne ale Vieții Sf. Vasilie, crede că au fost omise trei și anume: vămile desfrânării și a fardului, fiindcă aceste vami feminine n'ar fi putut interesa soborul de călugări și vama tabacului, fiindcă, explică d-l Henry, fumatul « est un péché humain par excellence, auquel, les moines en Bukovine se livrent assez volontiers ». Credem însă că zugravul n'a omis nicio vamă, pentrucă în vechile redacții grecești și slavonești și în unele versiuni românești ale Vieții Sf. Vasilie, vămile sunt în număr de 21. Zugravul vechilor mânăstiri bucovinene s'a conformat în această privință textului din literatura scrisă, pe care călugării mânăstirilor din acea vreme îl citeau probabil în limba slavă.

Vieața Sfântului Vasile cu cele 24 de vămi ale văzduhului, ilustrată în iconografia religioasă, a avut o puternică influență asupra imaginației populare și a lăsat urme adânci în ciclul de credințe și superstiții privitoare la înmormântare. Materiale culese din toate colțurile pământului românesc ne învederează cât de răspândită este credința în vămile văzduhului. Dracii, după ce au fost isgoniți din cer și au rămas în văzduh, « s'au apucat — ne spune T. Pamfil — de au făcut *vămile văzduhului*, unde opresc sufletele

www.dacoromanica.ro

oamenilor cari merg la cer; la vamă, sufletele morţilor dau fapte bune; dacă nu prea au fapte bune, dau hainele care li se dau de pomană până la patruzeci de zile şi dacă nu li se plătesc nici cu atâta, mai dau şi paraua care li se pune la deget când mor. Şi dacă nici cu acestea nu se pot răsplăti, sufletele se duc de-a-dreptul în iad »[1]).

În Ţara Oaşului se pune în palma mortului « o *cruciţă* de ceară şi câţiva lei ca să-şi poată plăti *vămile.*

La groapă o rudă a mortului împarte copiilor mici « bani şi *coci* — nişte colăcei de-o palmă — peste groapă ». Aceasta pentru ca mortul să-şi poată plăti vămile (Boireşti)[2]). Materialul cel mai bogat a fost însă cules din Bucovina, de Sim. Fl. Marian şi cu mici variante el consună în totul cu datele legendei hagiografice[3]).

Numărul vămilor variază în credinţele populare; cei mai mulţi însă cred că sunt douăzeci şi patru. Acestea sunt ca şi în « Vieaţa Sfântului Vasile »: vama furtului, a uciderii, a omorului, a beţiei, a desfrânării, a lăcomiei, a neîndreptăţirii, a învrăjbirii, a sudalmei, a fermecătoriei, a vrăjitoriei, a tutunului, a fumatului, a minciunei, etc.

La vamă, sufletul vine însoţit de îngerul conducător, pe care i l-a trimes Dumnezeu la botez. Acolo dracii scot, ca şi în legendă, o carte mare cu file negre în care au însemnat toate păcatele, chiar şi pe cele mai mici şi mai neînsemnate; îngerul conducător aduce şi el o carte albă în care se găsesc scrise, cu litere negre, faptele cele bune. Fiecare vameş are « câte o cumpănă sau cântar » cu care cântăreşte într'o parte sufletul cu faptele cele bune, într'alta faptele cele rele; dacă binefacerile precumpănesc, sufletul trece la altă vamă, dacă nu, păcatele îl trag spre iad. Cu toată îndârjirea dracilor, totuş sufletul poate scăpa la vamă din ghiarele

[1]) T. Pamfile, *Povestea lumii de demult* (Acad. Rom., Din vieaţa pop. rom. Culegeri şi studii, XVIII), p. 66. Cf. acelaş, *Văzduhul* (Academia Rom., aceeaşi colecţie, XXVIII), Bucureşti, 1916, p. 2; Cf. şi Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 245; « Calea până la cer e lungă, lungă şi cu *vămi*, pe care mortul o sa le plătească cu bani ».

[2]) *Anuarul Arhivei de Folklor* (Academia Română), II, publ. de I. Muşlea, Bucureşti, 1933; P. V. Ştefănucă, *Folklor din judeţul Lăpuşna*, p. 107: « Când aruncă ţărână peste sicriu se aruncă bani în mormânt ca să aibă cu ce plăti vămile » (Nimoreni).

[3]) Marian, *Inmorm.*, p. 448—456.

www.dacoromanica.ro

lor « dacă scoate câte un colac şi câte un ban dintre colacii şi banii ce s'au dat de pomană săracilor peste sălaş, când i s'a dus corpul la groapă, şi le dă dracilor ca plată ».

In jurul acestul moment hotărîtor din călătoria sufletului prin vămile văzduhului, s'au concentrat o mulţime de superstiţii şi rituri eterogene — unele de sigur transmise de-a-lungul vremurilor, tocmai din epocele păgânismului toate puse în legătură cu credinţa în vămi. Astfel cocoşul, care se dă peste sălaşul mortului, de sufletul lui, se dă pentru ca în lumea cealaltă să înspăimânte şi să îndepărteze prin cântarea lui pe diavoli şi pentrucă « va ţine în ciocul său, cumpenele dela vămile văzduhului, şi nu va lăsa pe diavoli să facă... vicleşug » [1]). Stâlpii pe care preotul îi citeşte în odaia mortului, la lumina a două lumânări, au de scop « ca cel răposat să poată mai lesne trece prin aceste vămi » [2]). După credinţele populare, vămile văzduhului sunt despărţite între ele prin râuri. Pentru ca sufletul să poată trece aceste ape, rudele răposatului aştern în diferite locuri: pe pragul casei, lângă poarta ogrăzii, la răspântii, în crucile drumului, peste poduri, la intrarea în curtea bisericii, câte o bucată de pânză curată de casă, sau o năframă, care se numesc *poduri* sau *punţi*. Poporul crede că aceste bucăţi de pânză, pe lumea cealaltă, se prefac în poduri ca sufletul să poată trece mai departe [3]).

După ce mortul este scos din casă, în drumul spre biserică, este o datină, răspândită la noi pretutindenea, ca alaiul să se oprească de mai multe ori — în multe localităţi de 12 ori ; cântăreţii şi bocitoarele încetează, sicriul se aşează jos, preotul citeşte ectenia şi după aceasta neamurile răposatului împart peste sicriu celor ce duc mortul, copiilor şi uneori preotului: colaci, bani, un coc(ş şi chiar animale mici. Aceasta se face cu scopul ca « sufletul să aibă cu ce plăti vămile din cealaltă lume » [4]). Chiar şi pomul cu care e condus mortul la biserică are menirea să umbrească sufletul, « după ce a trecut prin toate vămile, ostenit peste măsură » [5]).

Un motiv cu rădăcini atât de adânci în superstiţiile populare nu se putea să nu pătrundă şi în ciclul poeziilor în legătură cu

[1]) *Ibidem*, p. 296.
[2]) *Ibidem*, p. 225.
[3]) *Ibidem*, p. 300—307.
[4]) *Ibidem*, p. 297.
[5]) *Ibidem*, p. 174.

www.dacoromanica.ro

ritualul înmormântării. Intr'un bocet din Banat — din așa numitele *zori*, fiindcă se strigă sau cântă la revărsatul zorilor și se invoacă în ele zânele *zori* [1]) — sufletul e sfătuit să nu se grăbească:

C'ai să mergi departe
Pe căi neumblate;
Pe căi vei vedea
Și te-i spăimânta,
Cete de tâlhari
Și de *vameși mari*.
La *vămi*, când vei trece,
Frică vei petrece;
Dar tu vei lua
Și din sân vei da,
Te-i *răscumpăra*
Cu nouă criței
De vameși tâlhari [2]).

Toate acestea aduc o nouă dovadă de strânsa legătură a literaturii scrise cu literatura orală a poporului!

Credința despre « vămile văzduhului » s'a înrădăcinat așa de adânc în concepțiile populare privitoare la vieața de dincolo de moarte, încât chiar marii noștri scriitori — ca bunăoară Coșbuc — o evoacă în cele mai frumoase creațiuni ale lor inspirate din vieața populară, în legătură cu sfârșitul vieții pământești:

Pe piept colac de grâu de-un an,
Și 'n loc de galben buzdugan,
Făclii de ceară ți-au făcut
In dreapta cea fără temut,
Și 'n mâna care poartă scut,
Ți-au pus *un ban.*

Cu făclioara pe-unde treci,
Dai zare negrelor poteci
In noaptea negrului pustiu,
Iar *banu-i vamă* peste râu.
Merinde ai colac de grâu
Pe-un drum de veci. *(Moartea lui Fulger).*

A treia parte din *Viața Sfântului Vasilie cel Nou* o alcătuește vedenia ucenicului acestuia Grigorie, care urcat la cer de un înger vede cetatea cea mare a raiului cu 12 porți ale ei, apoi învierea morților și sosirea lor, în cete, dinaintea scaunului de judecată al

---

[1]) *Zorilor*, surorilor,
Mândrelor zânelor. (E un refren ce revine adesea în cuprinsul bocetului).

[2]) B e c i n e a g ă, « *Zorile* », *datine poporale*, în *Familia*, Budapesta, An. XI (1875), p. 568, 269. Cf. și M a r i a n, *op. cit.*, p. 230.

www.dacoromanica.ro

Mântuitorului. Întâi vin: Ovrei cari au trăit înaintea Mântuitorului, apoi păgânii, Prea sfânta stăpână, cei 12 apostoli, sfinții mucenici, sfinții mărturisitori,... călugării... cei săraci cu duhul... judecătorii cari n'au luat mită; după aceștia vin cetele păcătoșilor: tâlharii, desfrânații ș. a. În versiunile desvoltate această parte este expusă pe larg; în versiunile prescurtate multe capitole sunt omise.

Această parte din Viața Sfântului Vasilie a avut și ea partea ei de influență asupra literaturii orale a poporului, dar ea s'a încrucișat aci cu alte texte: *Judecata din urmă*, *Semnele venirii lui Antehrist* ș. a.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE TIPĂRITE: *Viața sfântului Vasile cel Nou și înfricoșatele vămi ale văzduhului și dreapta judecată, pre care le-au văzutu Grigorie prin rugăciunile sfântului Vasile cel Nou care s'au scris pre limba elinească de acelaș Grigorie, iar acum în zilele Prea luminatului Domnu Io Ioannŭ Georgie Caragea Voevodŭ tâlmăcindu-se pre limba românească, s'au dat în tipariu, cu blagoslovenia Prea Sfinții Sale iubitoriului de Dumnezeu Kyru Galaction Episcopul Râmnicului*, Râmnicŭ, leat 1816; alte ediții în Bibl. Academiei Române: din 1835 și 1838; titlul la fel cu precedenta până la *acelaș Grigorie*, după care urmează: *iară din limba elinească, tradusă în limba noastră strămoșască românească, de un iubitoriu de neamul său românesc Rafail Protosinghel, și tipărită acum a patra oară cu oarecare îndreptări și adăogări*... In josul copertei o notă care ne desvălue câteva librării ale timpului: « Să află de vânzare în București la d. Iosif Romanov, la d. Gheorghie Ioan, ulița Brașovanilor; la d. Visarion Rus, de la Bărăție păste drum, la d. Dimitrachie Nica la Iaș, la d. Hrist Hagi Calču la Focșani, la d. Lilea Ţac la Craiova »; ediția din 1847 Iunie 30, « acum tipărită de a *șasa oară* » cu cheltuiala « dumnealor Iosif Romanov și Iosif Popovici », mai indică o librărie « Steclari la Pitești ». *Cele 24 vămi și viața sfântului Vasile cel Nou și înfricoșatele vămi ale văzduhului și dreapta judecată a lui Dumnezeu... tipărită de a unsprezecea oară* », București, 1920; două ediții fără dată, în București, la Tipografia Națională.

TEXTE VECHI RETIPĂRITE: M. Gaster, *Chrestomatie română*, I, p. 301 304, după *a*. Codex Eminescu, no. 2, f. 86 b 124 [azi în Biblioteca Academiei Române, fond Gaster nr. **3**, f. 101 110; data 1692 greșită, vezi mai sus p. 167]; după *b* ms. Gaster 1706 [azi în Biblioteca Acad. Rom. fond Gaster nr. **98**] și după ms. Gaster 1805 [azi în Bibl. Acad. Rom. fond Gaster, nr. **7**, f. 79—119]. Ovid Densușianu în *Anuarul Seminarului de istoria limbei și lit. române, Studii de filologie română*, p. 59 106, după un ms. din Bibliothèque Nationale din Paris din sec. XVII, fond grecesc supl. 479.

MANUSCRIPTE IN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **44**: « Vămile Văzduhului », copiat de Stan Logofătul, pe la sfârșitul sec. XVIII (circa 1794);

www.dacoromanica.ro

nr. **292:** « Viaţa Sfântului Vasilie şi vămile văzduhului », secolul XIX, copie de pe un ms. din Biblioteca Naţională din Paris, de T. G. Djuvara (cf. descrierea în I. B i a n u, *Biblioteca Academiei Române, Catalogul manuscriptelor româneşti*, I, p. 637); nr. **938,** f. 355 v., copiat în 1810, de Ioniţă sin Şeitan în satul Turcheşti (cf. descrierea în I o a n B i a n u şi G. N i c o l a i s a, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, III, p. 154); nr. **1301,** copiat de Vasile Ţintile « k. k. învăţătoriu în Tereblece » v. f. 92, 93; nr. **1596,** « Prea minunatele şi înfricoşatele videnii »; sec. XVIII (cea mai veche însemnare din 1786); nr. **1630,** f. 218—281, copiat în 1746 « în zilele bunului credinčos Domnu Io Ioan Neculaie Voevod, la mazilie Mării sale şi au venit luminatul Domnu Grigorie Ghica Voevod la vălet 7255, iar de la Hs. 1747, Iulie 9 zile ». Manuscriptul are un interesant adaos la f. 281 r.: « Scrisu-s'au aceste minuni a Prea sfintei de Dumnezău Născătoare şi Pururea Fečoarei Mariei adecă şi Viaţa sf[â]ntului şi Prea cuviosului Părintelui nostru Vasilie cel Nou şi să ştiţi fraţilor şi iubiţilor lui H[risto]s că acest sfânt are *o carte tiparnică pre limba grečască... că au făcut multe minuni, iar noi am scris numai aceste pre scurt* »; nr. **1817,** fragment (lipseşte începutul); f. 1—17, copiat de Neculae Logofăt sin Ursache la 1789, August (v. f. 71 r.); nr. **1955,** sec. XVIII XIX (pe prima pag. pecetea mănăstirii Cernica); nr. **1973,** fost al mănăstirii Cernica, anul 1812, cuprinde numai vămile nu şi vieaţa Sfântului, f. 296 r—310 r; nr. **1996,** « Viiaţa şi spunerea minunilor Prea Cuviosului Părintelui nostru Vasilie cel Nou, f. 1—102; fără însemnare de an sau copist; sec. XVIII; fost al mănăstirii Cernichii; nr. **2021,** « Viaţa şi spunerea minunilor Prea Cuviosului Părintelui nostru Vasilie cel Nou », f. 1—118 v., sec. XVIII, fost al mănăstirii Cernichii; nr. **2110** (la un loc cu Amartolon Sotiria), f. 191—249; nr. **2181,** lipseşte începutul, f. 1—71 v., copie de « Ioachim Ier‹omonah› Schev‹o› fil‹ax› Bistriţa[nu] Barbătescul », la anul 1805; nr. **2338,** « Poveste de minunile Prea Cuviosului Părintelui nostru Vasilie cel Nou de la Ţarigrad », f. 187—280; sec. XVIII; nr. **2463,** f. 137 183, la un loc cu Amartolon Sotiria (nota p. f. 183 la fel cu cea din precedentul nr. 1630; deosebire în final; nota se încheie cu: « în dzilele bunului credinčos domnŭ Ioan Constantin Neculai voevod la ... [restul şters]; nr. **1568,** « Viiaţa Prea Cuviosului Părintelui nostru Vasilie cel Nou », f. 46—114, scris de Toader Moţoc, la 1811, Moldova; nr. **3644,** f. 183—280 de « Ioan, smeritul fiu al Preotului Theodor ot sat Pauleşti »; nr. **2775,** f. 1—82 v., copiat la anul 1799, cu plata egumenului arhim. Chiril, fost al mănăstirii Râşca, dăruit Academiei de Titu Maiorescu; no. **3604,** « Vieaţa şi spunerea minunilor... », sec. XVIII (din colecţia Cozma, arhiepiscop a toată Ungrovlahia); nr. **3613,** f. 1—169 v. « Viaţa Prea cuviosului Părintelui nostru Vasilie cel Nou, scrisă de Grigorie ucenicul lui, celŭ din cetatea cea mare a Ţarigradului, căruia pomenire să săvărşeşte în luna lui Martie în 25 de zile... s'au scos pre limba românească la anii dela facerea lumii 7272, (1764); nr. **3627,** din Decemvrie 1802, de Neculaiu sin Constantin Vrabie din Fundul Racovei: « Cuvânt pentru viitoarea judecată », fără viaţa; nr. **4209,** « Vămile diavoleşti », fragment f. 19 26; copiat în 1830, Martie; nr. **4719,** f. 1 31»

www.dacoromanica.ro

copiat în Ianuarie 1802; nr. **4928:** «Viiaţa cuviosului Părintelui nostru Vasilie cel Nou...»; sec. XVIII.

FOND GASTER: nr. **8,** f. 178 v.—226 v., cu o notă la f. 226 v. din care reiese că a fost scris cu «osteneala robului vostru Cozma de la sfânta mânăstire Neamţul... în zilele bunului credinčos *Io Costantin Neculai Voevod al doile domnie*, la vlet ₓ3c 7250 = **1742:** nr. **80,** f. 170—191 scris de 2 mâini: până la f. 185 un scris mai ordonat şi mai vechiu, restul mai grăbit şi mai nou; fără nicio indicaţie de loc sau timp şi fără nume de copist; circa **1750;** nr. **92,** f. 362—474, fără nicio însemnare; a doua jumătate a sec. al XVIII-lea; nr. **98,** din 1706 (după o însemnare de la f. 219 r. şi 290 v.) f. 223—290.

TEXTE GRECEŞTI. Tipărite: *Βιβλίον ὀνομαζόμενον Στόμα θανάτου εἰς τὸ ὁποῖον περιέχει, τὸν βίον καὶ πολιτείαν, μὲ μερικὰ θαύματα τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου καὶ τὰς φοβερὰς καὶ ἐκστατικὰς ὀπτασίας ὁποῦ εἶδεν ἡ Θεοδώρα εἰς τὸν θάνατόν της, τὰς ὁποίας ἐξηγήθηκεν, δι' Ἀποκαλύψεως τοῦ Μαθητοῦ του Γρηγορίου, συγγραφεὶς παρ'αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον, τὰ νῦν δὲ ἐξηγηθεὶς εἰς κοινὴν γλῶτταν διὰ τὴν τῶν πάντων ὠφέλειαν παρὰ Ἀθανασίου Ἱερομονάχου τοῦ Κρητὸς οἰκείοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν*, Veneţia, 1693 (necunoscut lui Legrand, vezi descrierea lui G. Pesenti în *Byzantinische Zeitschrift*, XXX 1929, p. 316—323, unde se face apropieri cu *Divina Comedie)*. Textul se publică şi azi în Grecia între cărţile populare o ediţie apărută în Athena fără dată în biblioteca d-lui Prof. D. Russo din Bucureşti, *Βίος καὶ πολιτεία καὶ θαύματα τοῦ ἐν Ἁγίοις ἡμῶν Βασιλείου*... Textul care a stat la baza acestei tipărituri pare să fi fost, după Pesenti, un ms. asemănător cu cel publicat de Bollandişti în *Acta Sanctorum Martie*, III. Append. 20—32 (p. 664 678); un fragment dintr'o redacţiune mai mare a publicat A. Veselovskij, Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи наукъ secţ. II-a, p. 10—°2.

MANUSCRISE GRECEŞTI DIN MUNTELE ATHOS: Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge, 1895, I, p. 406, nr. **3827** (mănăstirea Dionisiat; sec. XVIII); p. 175, nr. **2057** (mănăstirea Esfigmenu; sec. XII).

STUDII IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ: M. Gaster, *Literatura pop. rom.* p. 439 444; D. Russo, *Studii bizantino-române*, Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

LEGENDE LITURGICE

DESCOPERIREA SFINTEI LITURGII

Am cercetat în paginele precedente materialul legendelor apocrife privitor la persoanele Vechiului Testament, la Mântuitorul și familia sfântă, am urmărit apoi câteva din cele mai caracteristice legende hagiografice în care vieața martirilor și a asceților apare nimbată de o aureolă divină, scăldată în lumina miraculosului. Inainte de a trece la drama și la colindele religioase populare, ne vom opri puțin asupra câtorva legende apocrife, plăsmuite cu intenția de a explica maselor populare, în chip concret, simbolurile serviciului liturgic sau alte aspecte ale cultului, ca de exemplu motivele pentru care creștinii trebue să cinstească, cu post și rugăciuni, Vinerele.

Cea mai interesantă este: *Tâlcul sfintei și dumnezeeștei liturghii ce s'au arătat limbilor păgâne din dumnezeiasca strălucire precum scrie Baronius la anii dela Hr. 1009* (titlul după ms. 2152 B.A.R.).

Este o legendă extrasă, se spune în titlu, din Baronius.

După Sulzer [1]), traducerea Analelor lui Baronius în limba română s'ar fi făcut de către Popa Ştefan din Brașov; traducerea ar fi fost apoi revăzută de cunoscutul cărturar și autor al primei gramatici românești Eustratievici. E posibil însă, întru cât nu cunoaștem o traducere a operei întregi a lui Baronius, ca referințele lui Sulzer să privească numai legenda noastră. Legenda vrea să explice într'o formă plastică fazele principale ale serviciului divin. Acțiunea se petrece în Orient pe vremea când domnea Sultanul Amurat în Vavilon și Amfiloh în Aravia. Evreii, care pismuiau pe creștini, s'au dus cu daruri, la curtea lui Amurat și au pârît pe creștini înaintea Sultanului că s'au înțeles între ei să se răsvrătească și să-și întemeieze o împărăție a lor în Ierusalim.

[1]) *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, III, Wien, 1782, p. 39, nr. 3.

www.dacoromanica.ro

Amurat, adânc turburat de această știre, trimite poruncă scrisă Impăratului Amfilog din Aravia ca să-și adune oștile și să purceadă de sârg asupra Ierusalimului pentru a-l preface în ruine și a distruge biserica de pe mormântul lui Hristos. Patriarhul Ierusalimului, Sfântul Metodie, aflând de venirea limbilor păgâne asupra Ierusalimului, a fugit la Antiohia. La biserica Sfântului Mormânt au rămas numai doi slujitori, fratele Ioanichie cu un preot. Amfilog, sosind cu oștile, dărâmă zidurile Ierusalimului, sfărâmă casele, dar nu putu împlini porunca împărătească, fiindcă ostașii săi nu găseau biserica Sfântului Mormânt. Dumnezeu o învăluise într'un nor de ceață și o ascunsese privirii lor. Amfilog chemă atunci pe credinciosul său, Musalip, și-l trimise să dărâme el biserica. Musalip intră în biserică tocmai când preotul, îmbrăcat în odăjdii, se pregătea să înceapă sfânta liturghie. Vrând să se arunce asupra preotului, Dumnezeu îi înțepeni mâinile « ca de fier și nu putea să le întoarcă către dânsul ». Atunci Musalip, pricepând minunea dumnezeiască, căzu în genunchi înaintea preotului și ceru iertare. Prin rugăciunea preotului, mulsulmanul își recăpăta sănătatea.

Sultanul, aflând aceasta, porunci să se introducă în biserica creștinilor caii și cămilele oștirii, dar preotul, care începuse slujba, se rugă lui Dumnezeu și îndată toate vitele căzură moarte, ca lovite de trăsnet. Amfiloh, turburat, veni la fața locului să vadă și el cum săvârșesc creștinii slujba lor religioasă. Și atunci lumină Dumnezeu ochii lui cei trupești și pe când preotul săvârșia diferitele faze ale liturghiei, ochii lui vedeau desfășurându-se aievea împlinirea celor ce preotul cuvânta. Astfel când preotul a zis: « Duhul sfânt să vie preste tine », atunci Sultanul a văzut duhul sfânt coborându-se din cer în chip de porumb și « odihnindu-se preste sfintele daruri și toată biserica s'a umplut de bună mireazmă a darului prea Sfântului Duh, iar sfântul altariu, s'a luminat mai mult decât razele soarelui ». Impresionat de cele văzute, Amfilohie cu toți ai săi, a cerut și a primit botezul dela Patriarhul adus din Antiohia. Dar Sultanul Amurat, mâniat de cele aflate, porunci lui Amfilog să se întoarcă la religia lui și să jertfească idolilor. Neofitul se opuse cu îndărătnicie și primi cununa de martir.

www.dacoromanica.ro

TEXTE TIPĂRITE: *Invățătura pentru preoți și diaconi*, Viena, Sibiu, 1789. Ed. III-a, Buzău, 1835, Dr. M. Gaster, *Chrestomatie română*, II, p. 55—57, fragment după 3 codice din ca. 1750, 1760 și 1777; msse Academia nr. **758**: « Tâlcul Sfintei Liturghii care s'au arătat limbilor celor păgânești precum scrie Bermann, la anul 1009 », copiat între 1823—1832; **1432**, f. 43, r.-46: « Spunere de Sfânta Liturghie cum să stea oamenii cu frică în biserică, la Sfânta Liturghie », sec. al XIX-lea; **1631**, f. 171—185: (titlul la fel ca în ms. 2152). Insemnare de altă mână, p. 1700: 1726; nr. **2152**: « Tâlcul Sfintei și dumnezeeștii Liturghii ce s'au arătat limbilor pagâne din dumnezeiasca strălucire precum scrie (Baronius) la ani dela Hs. 1009 », f. 3—11. Insemnare, alt scris, f. 14: « 1845 »; nr. **2488**: « Invățătură sfântă a dumnezeeștei și Sfintei Liturghii tâlcuire și cercare »,f. 2—20; însemnare, f. 223 v.: 1784; nr. **3202**, f. 135—146 (titlul ca în ms. 2152), ms. legat la sfârșitul *Liturghiei* tipărită la Râmnic, 1759. (*Bibl. rom.* veche, II, 146, nr. 314); nr. **3862** din 1780, greșit: dosarul anului 1848; nr. **3162**, f. 1—12 v.: « Descoperirea... ». F. 1: anul 1780. Noemvrie 21; nr. 4649: « Tâlcul Sfintei Liturghii », copiat de Tudosie Dascălul dela Slamrâmnic, f. 92 v.: 1032, Insemnare, p. 103 r.: 20 Febr. 1764; nr. **5125**, f. 13—22 r.: « Descoperirea Sfintei Liturghii »... anul 1808 (f. 22 r.); nr. **3518**, f. 163—169 r.: « Descoperirea Sfintei Liturghii », sec. al XVIII-lea.

FOND GASTER: nr. **96** f. 5., nr. **95** f. 94 (ambele din prima jumătate a sec. al XVIII-lea); nr. **63** din 1750; nr. **91** f. 1; nr. **90** din 1777; nr. **102** f. 35, din 1800; nr. **97** f. 113 din sec. XIX.

DESCOPERIREA CELOR 12 VINERI

Spre latura apusului, în țara Alheilor, într'o cetate anume Drasna, erau veșnic certuri între jidovi și creștini. Pentru a curma aceste certuri, împăratul Karmil hotărî să se țină un sobor, care să desbată pricina. În sobor veniră bătrânii jidovilor, cari se plângeau că nu mai pot răbda răutatea creștinilor și propuseră să se aleagă câte « un filosof » dintre ai lor, care să discute cu un filosof ales de creștini și dacă filosoful lor va fi biruit, ei toți să primească botezul.

Propunerea fu primită. Ovreii aleseră pe Tarasie, care era însoțit de fiul său Malho, iar creștinii pe Elefterie « om înțelept și temător de Dumnezeu și învățat în sfintele scripturi » și câte trei intrară într'o casă mare. Aci cei doi bătrâni începură să se întrebe și să discute între ei « din adâncimea cărților și din tâlcurile Bibliei », dar Elefeterie, ajutat de Domnul nostru Isus Hristos, răspundea la toate întrebările, pe când « vraciul de multe ori întreba și puțin tâlcuia ».

www.dacoromanica.ro

În cele din urmă, Tarasie, înfundat, izbucni: « Acum cred că tu ești adevărat înțelept și într'adevăr m'ai biruit și legea voastră este adevărată... însă nici tu nu știi să-mi spui pentru cele 12 Vineri, care sunt de mare folos sufletelor voastre ». Și zicând acestea ovreiul, supărat, ieși puțin afară. Fiul său Malho, căruia îi plăcea legea creștinilor și voia să se boteze, rămas singur cu Elefterie, îi lămuri pe deplin întrebarea. Această taină fusese scrisă într'o carte pe care o păstra unul din apostolii Domnului, dar jidovii îl uciseră și, luându-i cartea, după ce învățară pe de rost cuprinsul ei, o aruncară în foc, astfel că afară de căpeteniile Ovreilor, care erau opriți de legea lor să o divulge, n'o mai cunoștea nimeni.

Când Ovreiul Tarasie se întoarse, Elefterie, lămurit de Malho, îi spuse pe de rost taina celor 12 Vineri. Tarasie « turba de mânie » și înțelegând că numai dela Malho putuse afla căpetenia creștinilor taina, « se repezi ca o fiară sălbatecă asupra fiului său, pe care-l ucise cu o lovitură de cuțit » și apoi se sinucise. Atunci « filosoful » Elefterie desvălui creștinilor rostul celor 12 Vineri, care sunt: 1-a Vineri, înainte de cei 40 de mucenici, « atunce scoase Dumnezeu pre Adam și pe Eva din raiu »; a 2-a Vineri, înaintea Blagovești-nilor, « atunce ucise Cain pe Avel »; a 3-a înaintea Sf. Paște, răstig-nirea lui Hristos; a 4-a înaintea pogorîrii Sf. Duh, când « Agarenii robiră multe locuri și goniră pe împăratul Arcadie »; a 5-a în Iunie, când « Caldeii robiră Ierusalimul sub împăratul Nabucu-dunosor »; a 6-a înaintea zile Sf. Apostol Petru și Pavel în amin-tirea vremei când « Dumnezeu trimise 70 de rane (plăgi) pe pământ « pe mâna lui Moise și Aron »; a 7-a, în August, amintirea zilei când « Ismailitienii înarmați veniră pe mare în Galileia și robiră multe laturi »; a 8-a tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul; a 9-a, înaintea înălțării Sf. Cruci, pentru ziua « când Dumnezeu a prăpădit Sodoma și Gomora și alte 7 orașe »; a 10-a « când Moise a despărțit Marea Roșie cu toiagul »; a 11-a, « când Prorocul Ieremia a închipuit chivotul legii Domnului și fu luat de îngeri și dus între 2 munți » ; a 12-a, « când Irod a tăiat 14.000 de prunci ».

Apocriful se încheie cu recomandarea ca toți creștinii să păzească aceste 12 Vineri « cu post, cu rugăciune și cu milostenii Cine nu le va păzi, va avea de îndurat mânia dumnezeiască»; cine la va păzi, « va fi ferit de orice boală; și casa și curtea lui îmbel-șugată ».

www.dacoromanica.ro

Istoricul acestui text, care nu are decât o valoare teologică și folklorică, a fost întreprins de către istoricul literar și folkloristul rus Al. Veselovskij. Se știa că un text grecesc atribuit Papei Clemens, care cuprinde numai lista celor 12 Vineri, fără nicio altă explicare, a fost publicat de Cardinalul Pitra. Veselovskij a adăogat o serie de variante la această listă: germane, provensale (sec. al XVIII-lea), franceze, italiane și engleze; ultimele două cuprind însă și câte o mică explicare la fiecare Vineri.

Cu totul diferite de aceste texte occidentale se înfățișează grupul textelor slavice, care cuprind înaintea listei o întreagă legendă despre disputa dintre Elefterie, «filosoful» creștinilor, și Tarasie, reprezentatul jidovilor, așa precum am văzut că se găsește și în versiunea românească. D-l Gaster, întemeindu-se pe Veselovskij, credea că această redacțiune pe care o numea «Elefteriană» se află numai la Slavi, de unde presupunea dânsul — care a semnalat și versiunea românească — a trecut și la noi. Catalogul de manuscripte grecești dela Muntele Athos al lui Sp. Lambros ne arată însă că legenda este cunoscută și Grecilor sub titlul de: «*Ἑρμηνεία τῶν ιβ' Παρασκεβῶν νὰ φιλάτωνται*». Un asemenea ms., copiat în anul 1603, Ianuarie 22, de Mitrofan, ieromonahul și protosinghelul Samothracei, se păstrează în Mănăstirea Iviron. E sigur că textul grecesc stă la baza versiunilor slave și române.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI EDITATE: Gaster, *Literatura populară română*, p. 389 rezuma un ms. din 1750, în posesiunea sa. Cartea se publică și azi, dar nu putem ști de când a început publicarea ei. In Biblioteca Academiei Române am găsit numai următoarele tipărituri: *Cele 12 Vineri din cursul anului care urmează a se ține de creștini și nu le poate știe care sunt și Originea Sf. Cruci și Rugăciunea către Prea Sf. Născătoare*, București, 1911; *Cele 12 Vineri din cursul anului care urmează a se ține de creștini . . . și Originea Sfintei Cruci urmată de Cartea pentru deslegarea farmecelor* (dar aceasta din urmă lipsește din broșura), București, 1923; altă ediție, identică în titlu și cuprins cu precedenta, tipărita de Pr. G. Gladcowski, fost econom al Sf. Manăstiri Frumoasa și Paroh la comuna Deleni, Constanța, Câmpulung, 1923. In câte 3 edițiile, textul *Cele 12 Vineri* se încheie cu următoarea nota: «Acestea de mai sus sunt traduse de un calugăr bătrân, arhimandrit, din limba elenă, și reproduse de Mihail Constantinescu Berechet din comuna Tâncabești, plasa Znagov, județul Ilfov, ca să fie cunoscută creștinilor . . . S'a reprodus după o slovă foarte veche și aproape invizibilă».

www.dacoromanica.ro

MANUSCRISE INEDITE IN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **44**; nr. **830**, f. 122 v. « Tarasie jidovul pricea pentru lege cu Sfântu Elefterie și spunerea a celor 12 Vineri mari; (cf. Bianu și G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești*, III, p. 81); nr. **3240**, f. 102 v. — 110 « Cazania lui Lefterie Filosoful pentru cele 12 Vineri mari »; nr. **3248**, « Cele 12 Vineri mari », copiate de dascălul Strătilă din Vâlcoteşti la 1795; nr. **3561**, « Cazania lui Elefterie Filosoful pentru cele 12 Vineri mari », copiată de Marco Romanescul Popovici dascălul, în satul Brebului din Gorjul de Sus, pentru Părintele Mihaiu din Câlnic, în 1773; **3570**, din Banat « Învățătură și spunere pentru folosul creștinilor » f. 8 v.—12 începutul sec. XIX (1804); nr. **3004**, f. 121 v.—123 v. copiat în 1814, Iulie 24 de « Gheorghe săn Panait Șerban »; nr. **1432**, f. 121—123 v.; pe f. 121—129 semnătură în caractere latine Ioseph Stephanovits 1814; nr. **3605**, f. 10 v. copiat de Calinic Boțan, arhimandritul mânăstirii Xeropotamul, la 1865.

FONDUL GASTER: nr. **63**, din circa 1750 (fragment); nr. **96**, din 1725—1750 f. nr. **100**, din 1750, p. 35—64; nr. **95**, p. 94; nr. **91**, din 1802; nr. **97**, din 1813 și nr. **58**, din 1830, p. 1—38.

Un ms. grăniceresc din 1640 1650 semnalat de N. Drăganu în *Dacoromania*, III, (1922—1923 p. 473.

PROTOTIP GRECESC păstrat în mânastirea Iviron din Muntele Athos, copiat în 1603, la Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek Manuscript on Mount Athos*, Cambridge, II, 1910, p. 205; nr. **4809**, 33. *Ἑρμηνεία τῶν ιβ' Παρασκεβῶν νὰ φιλάττωνται.*

STUDII ROMANEȘTI: Dr. M. Gaster *Literatura populară română* p. 388 392.

VERSIUNI ȘI STUDII SALVE. Pentru bibliografia versiunilor slave și a studiilor rusești și rutene de Porfirev, V. N. Petrov, I. Ždanov, I. Nekrasov, G. Potanin, M. Speranskij, M. Sokolov, A. Veselovskij ș. a. vezi S. Ševčenko, Записки Українського Наукового Товариства в Київи, Книга I, Kiev, 1908, p. 142 163, unde se publică și o versiune ruteană p. 164 172. Studiile lui Veselovskij s'au publicat în Журнал министерства народнаго просвещения, 1876_5; 1876_6; 1877_2.

www.dacoromanica.ro

DRAMA RELIGIOASĂ

VICLEIMUL

M i h a i l K o g ă l n i c e a n u într'un articol publicat în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie* (I, 1882, p. 23), ocupându-se în treacăt şi de Vicleim, spune textual că « dascălii şi diecii noştri, întocmai ca les clercs de la Basoche . . ., erau actori reprezentând misterele religioase . . . ce ni s'au păstrat în Irodul sau Betleemul nostru ». « La începutul încă al acestui secol—adaogă el—irozii erau ţinuţi în onoare mai mare; fiii boierilor celor mai înalţi, îmbrăcaţi în haine de stofă aurită, mergeau la curtea domnească şi la casele boiereşti cele mai însemnate, de reprezentau slujbele religioase ». Şi B u r a d a în *Istoria Teatrului în Moldova* ne dă, după spusele bătrânilor, date interesante. Erau ne spune el — în Iaşii anului 1830 — mai multe tacâmuri de irozi, unele destul de numeroase, alcătuite din vreo 30 de persoane, care străbăteau călări uliţele oraşului, îmbrăcaţi în « stihare cu cămeşi de stofă roşie, împodobite cu fireturi albe, purtând pe cap mitre, făcute din hârtie poleită »[1]). Adesea plecau din Iaşi la moşiile boierilor unde erau bine primiţi. In casele mari din capitala Moldovei jucau în odaia cea mare (în salon), unde boierii, cu o creştinească îngăduinţă, admiteau să ia parte şi popor, mai ales copiii cari se ţineau lanţ după irozi.

Aceste ştiri despre strălucirea de odinioară a Vicleimului, transmise din bătrâni au încurcat mulţi cercetători cari au căutat să afle originile misterului religios la noi. « Steaua şi Betleemul sau Vicleimul, cum se practică la noi — spunea G. D e m. T e o d o r e s c u — « de bună seamă că datează din primii timpi ai introducerii creştinismului în Dacia ». Ne-au venit din Bizanţ,

[1]) T. B u r a d a, *Istoria teatrului în Moldova*, I, p. 7.

www.dacoromanica.ro

« ca mijloace sigure de lățire și înrădăcinare » a creștinismului [1]). Mai aproape de realitate, M. Gaster, pornind dela faptul că misterul celor 3 regi magi apare în textele latine ale Galiei din veacul al XI-lea, că aceste texte latine au fost introduse în Germania, unde au fost traduse și prelucrate în limba poporului, că, împreună cu protestantismul, versiunile germane au pătruns în Transilvania la Sași, trage concluzia că dela « Sașii din Transilvania au venit irozii și la noi, cel mult în secolul trecut ». Burada însă, înlăturând părerea lui Gaster, crede că « aceste priveliști și jocuri vor fi fost introduse la noi, deodată cu creștinismul, sau de către călugării străini veniți în țara noastră în diferite timpuri » [2]). Gh. Adamescu caută să împace vechea părere a lui G. Dem. Teodorescu cu părerea lui Gaster, admițând că ne-a venit pe două căi: « 1. prin Bizanț, adică prin originalele slavone, prelucrate după bizantine »; « 2. prin Sașii din Transilvania » [3]).

Istoriile literare mai noui nu dau atenție Vicleimului. In sfârșit, într'o notă introductivă la niște texte culese în Gorj, d-nii C. Brăiloiu și H. H. Stahl cred în originea populară a Vicleimului: « *Vicleiul* », jucat azi în capitala județului Gorj, nu este de sigur o fală a *artei populare românești*. Vechiul *miez țărănesc*... a fost cu totul copleșit de tot soiul de adaosuri urbane și suburbane » [4]).

Cercetarea materialului de manuscripte din Biblioteca Academiei Române, precum și a mărturiilor interne și externe, duce la concluzia că Vicleimul apare la noi în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea. Nici misionarul catolic Marcus Bandinus, care petrece iarna anului 1647 în Moldova [5]), nici Paul de

---

[1]) G. Dem. Teodorescu, *Incercări critice asupra unoru credințe, datine și moravuri ale poporului romanu, prefacia de d-lu* Alesandru I. Odobescu, Bucuresci, 1857, p. 47.

[2]) Dr. M. Gaster, *Literatura populară română*, p. 492.

[3]) Gh. Adamescu, *Istoria literaturii române (Bibl. p. Toți.)* p. 50 (ediția III-a).

[4]) Revista *Sociologie românească* (dir. D. Gusti), 1936 nr. 12, p. 15—32.

[5]) Interesantă este descrierea Bobotezei la curtea lui Vasile Lupu și mai ales procesiunea pusă în scenă de el și de călugarii iesuiți, între altele: 12 copii îmbrăcați ca îngeri, corul preoților, apoi *trei crai încoronați*, reprezentând misterul festivității... soarele și luna, servitoare a prea fericitei Fecioare, țineau icoana ei... Fecioara Născătoare de Dumnezeu arăta *pe copilul Iisus*

www.dacoromanica.ro

Alep, care, împreună cu Patriarhul Macarie, petrec sărbătorile de Crăciun la Iași și descrie în ziarul de călătorie alături de obiceiul preoților de a colinda noaptea cu icoanele [1]) și datina colindelor, nici Dimitrie Cantemir care, în notele de folklor din a sa *Descriptio Moldaviae*, vorbește de călușei, de oratiile de nuntă, de drăgaică, de papalugă, de turcă, de colinde — niciunul din aceștia nu pomenește nimic despre Vicleim. Nici Gheorgaki Logofătul în *Condica ce are întru sine obiceiuri vechi și noui a Prea Înălțaților Domni* din 1767, în capitolul despre «obiceiurile din ziua Ajunului și ale Nașterii Domnului», nu știe nimic despre stea și Vicleim; și de sigur că dacă ar fi intrat în datina vremei — mai ales dacă ar fi fost primite la curtea domnească, cum aflăm dela Kogălniceanu — nu ar fi scăpat din vedere să menționeze aceasta.

Scrutarea materialului editat până acum și a manuscriptelor inedite din Biblioteca Academiei Române vădește — cel puțin în parte — o desvoltare organică a acestei drame religioase pe pământ românesc și în marginile literaturii noastre. Forma cea mai veche, din care au ieșit prin prelucrare o bună parte din formele existente azi, se păstrează în manuscripte și a fost publicată de Anton Pann în colecția sa de *Cântece de stea sau versuri ce să cântă la Nașterea Domnului nostru Is. Hr.* (1848).

---

la magi spre a-l adora — de-asupra icoanei lui, *strălucea o stea* care se întorcea cu o mișcare circulară Domnul i-a primit în sala palatului, în picioare cu capul descoperit. Copiii au cântat în latinește și românește. De aci s'a iscat o ceartă între popi, călugări și dascălii români care pretindeau că copiii, ce au cântat românește, sunt din școlile românești (Cf. V. A. Urechiă, *Codicele Bandinus* în *Analele Academiei Române*, tomul XVI (1893—94), *Mem. Sect. ist.*, Bucuresci, 1895, p. 141 și 316.

[1]) In această țară, se obișnuește, în seara spre Nașterea lui Hristos, ca toți preoții din diferite orașe, însoțiți de sărmani, de citeți și de coriști să se adune în cete, purtând icoane și umblând prin oraș toată noaptea, vizitând casele boierilor și dându-le bucurie în ziua de sărbătoare. Tot astfel făceau lăutarii, toboșarii, flautiștii și fluerașii colindând în bande toată noaptea dinspre Crăciun și în noaptea următoare, cu felinare, pe la casele boierilor celor mari, la casa arhiereului și la Patriarh». Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în țările române*, 1653—1658, Bucuresci, 1900, p. 81—82.

www.dacoromanica.ro

« Intrebarea lui Irod şi răspunsul maghilor:

« IROD. — Cine sânteţi voi? De unde veniţi şi unde vă călătoriţi?

« MELHIOR. — Eu sânt craiul Melhior dela Răsărit, şi după steaoa ce s'au arătat, cunoscând că s'au născut împărat mare pre pământ, merg pân' la Vitleem să mă închin lui.

« BALTASAR. — Eu sânt craiul Baltasar dela Persida, carele, prin steaoa ce s'au arătat şi prin proroci înţelegând că s'au născut Împăratul Hristos, merg ca să mă închin şi eu lui.

« GAŞPAR. — Eu sânt craiul Gaşpar dela Răsărit şi, văzând stéoa cea arătată pă ceru, am ispitit prorocii şi scripturile şi am cunoscut că s'au născut Hristos, Domnul Domnilor, craiul crailor şi împăratul împăraţilor şi merg până la Vitleem ca să mă închin şi eu lui.

« Dar tu ce împărat mare eşti?

« IROD. — Eu sânt Irod împărat, care pre cal am încălicat, sabia în mână am luat, în Vitleem am intrat, patrusprezece mii de canoni mici am tăiat şi tot pământul s'au cutremurat ».

Din această formă mumă, s'a născut o formă mai desvoltată, cu o introducere pe care o rostea la intrarea în casă « moşul »:

« Bună vremea, bună vremea la dumneavoastră cinstiţi boeri, iată am venit cu aceşti trii crai filosofi de Dumnezau luminători şi de mine purtători şi voiu ca să-i întrebu unde mergu şi unde să călătorescu şi cu aceste sămne cui să arată şi cui să închină ».

După această introducere, încep cântările Vicleimului, apoi dialogul magilor cu Irod, după care vin iarăşi cântările stelii şi reprezentaţia se încheie cu o « auraţie ce voeşte », pe care o spune Irod. Din aceste tipuri simple, care circulau în manuscripte la sfârşitul veacului al XVIII-lea, s'au desvoltat apoi prin prelucrarea cărturarilor mărunţi — pe unii îi putem identifica — 3 tipuri principale de Vicleim, proprii celor trei regiuni româneşti: un tip muntean, un tip moldovenesc şi un altul ardelean.

Versiunea munteană, cea mai veche, a fost culeasă în anul 1884, de G. Dem. Teodorescu, dela bucătarul Nae Roman, zis Papălână şi dela Şerban Muşat, fost soldat, amândoi locuitori în Crucea de piatră din Bucureşti. Textul înfăţişează un fir de intrigă ceva mai desvoltat decât cel cunoscut din manuscripte şi din ediţia lui Anton Pann. Are două părţi — am putea zice acte. In prima parte Irod, aflând dela « ofiţerul » său că prin « străji şi prin caraule », s'au prins trei oameni străini, cari pretind că sunt « crai şi filosofi » din părţile Răsăritului şi că merg să se

www.dacoromanica.ro

închine lui Hristos în ţara Nazaretului, cere să-i fie aduşi înainte. Magii se înfăţişează şi, la cererea lui Irod, fiecare se recomandă. Irod îşi pierde cumpătul, aflând dela ei că, potrivit cu vechile profeţii, s'a născut în neamul Israelitenilor, un împărat sfânt care va distruge rosturile lui pământeşti şi că ei călăuziţi de steaua, ce li s'a arătat, au pornit în căutarea lui ca să i se închine. Turburat, Irod scoate sabia şi ameninţă că va ucide copii din « Vicleim » mai mici de 2 ani. Magii, îndârjiţi, aruncă blesteme: tunet, trăsnet, catran, smoală şi pucioasă că cadă peste palatul lui. Tunetele se şi aud şi Irod, înfiorat, îşi cere iertare. Apoi, prefăcându-se că s'a pocăit, îi roagă, ca, după ce vor fi aflat locul unde s'a născut Mântuitorul, să se întoarcă pe la el să-i spună ca să se ducă şi el la închinare. Magii purced la drum. Corul rămas pe scenă povesteşte cântând desfăşurarea mai departe a acţiunii: plecarea magilor după stea, sosirea la Vicleim, adorarea Mântuitorului.

In partea a doua, Irod îşi chiamă ofiţerul şi-l trimite să-i aducă un prunc nevinovat — mai mic de şapte ani. Corul intonează un imn de slavă pentru naşterea Domnului. Copilul, adus şi ispitit de Irod, îi desvăluie toate tainele: Naşterea Mântuitorului din Fecioara Maria, Botezul; apostolii « voitori de bine »: cei 4 evanghelişti; şi « voitorii de rău »: Irod, saduchei şi farisei. Răuvoitorii îl vor răstigni, dar a treia zi va învia, se va înălţa la dreapta Tatălui pentru ca, la sfârşit, să judece vii şi morţii. Irod îşi iese din minţi şi porunceşte să fie ucişi copiii din Bethleem, în timp ce corul intonează din nou un cântec.

Prin structura sa, acest tip de Vicleim are legături vădite pe de o parte cu tipul Vicleimului care circula pe la începutul veacului trecut în manuscripte şi pe de alta cu ciclul cântecelor de stea.

In factura sa, tipul Vicleimului muntean este o desvoltare autohtonă a vechiului sâmbure de dramă religioasă pe care îl găsim în manuscripte şi în versiunea publicată de Anton Pann. Axa o alcătueşte prezentarea magilor la curtea lui Irod, dar această prezentare nu este de fapt decât o parafrazare în versuri a vechiului dialog în proză dintre Irod şi crai, după cum se poate uşor vedea:

www.dacoromanica.ro

Textul lui A. Pann	Textul versificat
Melhior	*Melhior*
Eu sunt craiul Melhior dela Răsărit și, după steaua ce s'au arătat, cunoscând cu s'au născut împărat mare pre pământ, merg să mă închin lui	Eu sunt craiul Melhior L'al răsăritului cer: Pre stea ce s'a arătat În naltul înseninat Și din prorocii aflând, Că se va naște curând Mare 'mpărat pre pământ, Am plecat ca să-l găsesc Să mă 'nchin și să-i slujesc
. . . . .	. . . . .
Valtasar	*Valtasar*
Eu sunt craiul Valtasar dela Persida, carele prin steaua ce s'au arătat și prin proroci, înțelegând că s'au născut Împăratul Hristos, merg ca să mă închin și eu lui	Eu sunt craiul Valtasar; Dela Persida-am pornit Pre steaua ce s'au ivit, Și prin prorocii cetind, Că s'o naște pre pământ, Cel mai tare împărat, Mesia mult așteptat, Am plecat ca să-l găsesc... Și să mă închin și eu lui.
. . . . .	. . . . .

Chiar abilitățile stilistice ca de exemplu apostrofa lui Irod către Gașpar, după ce află dela ceilalți doi Nașterea Mântuitorului, apostrofă care trădează neliniștea, sunt luate din vechiul text în proză:

Textul în proză	Textul în versuri
Dar tu ce împărat mare ești?	Dar tu care te uiți rău, Privind la scaunul meu; Ți-este rândul să vorbești, *Spune ce craiu mare ești?*

Al doilea element al Vicleimului muntean — corurile — are, lucru ce nu s'a observat până acum, legături cu vechile cântece de stea. Construcția acestui tip de mister religios are de altfel ceva din factura dramei antice: corul sau trupa, un personaj colectiv, este continuu pe scenă, intervenind în desfășurarea acțiunii între acte, prin bucăți epice, dar mai adesea lirice, totdeauna cântate. Bucățile pe care le cântă corul sunt însă cântecele de stea din

www.dacoromanica.ro

vechile manuscripte. Astfel cântecul care desparte cele două acte ale Vicleimului: *Craii dacă au plecat* (rândurile 270—277 și 285—290 din colecția G. Dem. Teodorescu) este jumătatea a doua din cântarea a 9-a a colecției lui Anton Pann (ed. IV, 1848). Cântecul al II-lea al corului înainte de venirea copilului nevinovat: *In orașul Vitleem, veniți cu toți să vedem* (rândurile 300—324 din colecția G. Dem. Teodorescu) este cântarea a 4-a din Anton Pann.

Versiunea moldovenească. Al doilea tip de *Vicleim* este răspândit în Moldova și este reprezentat prin mai multe versiuni. Cea mai veche a fost publicată de T. Burada după un manuscript de pe la 1860, pe care i-l procurase Gh. Popovici, Baș-irodarul din Iași [1]). După informațiile pe care le căpătase dela tacâmurile de irodari, acest tip de mister religios se juca în Iași, încă înainte de 1830; alt text mai vechiu nu se cunoștea să fi fost în Moldova. O altă versiune înrudită a fost publicată de Elena Niculiță-Voronca [2]) după o tradiție culeasă dela Iancu Glavan din Botoșani. O a treia versiune a fost publicată de G. Dem. Teodorescu după un manuscript prezintat Prefecturii Poliției din București, în anii 1870 și 1879, de către Luponi, care venise cu o trupă de irozi « de peste Milcov », precum și de Alex. H. Paulidi și N. C. Camelin.

Notele lui G. Dem. Teodorescu ne dau, pe lângă o indicație de circulația textelor dintr'o regiune într'alta, și un alt amănunt interesant: « Pe cât țin minte, una din aceste trupe a fost admisă la palat, într'o seară, *represintând drama religioasă în asistența M. S. Regelui* ».

Tipul de Vicleim moldovenesc este ceva mai complicat decât cel muntean prin introducerea unor scene de umor. Irod, neliniștit de un vis care-i desvăluise nașterea Mântuitorului și apropiata lui cădere, trimite un ostaș să afle unde este noul împărat, dar ostașul se întoarce fără să aducă nicio știre. Irod trimete din nou ostași să colinde țara și să întrebe pretutindeni de noul împărat. Ostașii pleacă și întâlnesc un cioban, pe care auzindu-l vorbind singur de împărați, de sabie, de cața (măciuca) lui, îl ispitesc, crezând că pot afla dela el taina după care umblă Irod.

[1]) *Istoria teatrului în Moldova*, p. 12—23.

[2]) *Datinele și credințele poporului român*, Cernăuți, 1903, p. 85—102.

www.dacoromanica.ro

Dar ciobanul, deși știe că s'a născut « alt împărat mai priceput », nu vrea să destăinue nimic și ostașii, crezându-l că e sărit din minte îl lasă — este aci o scenă cu elemente comice care se încheie cu un cântec de ironie pe care trupa îl aruncă ciobanului:

Frunză verde barlaboi,
Măi ciobane măi,
Tu n'ai grije nici nevoi;
Tu mănânci un usturoi
Și te culci pe pat de flori,
Cu capul pe mușuroi.
Du-te la oi, măi ciobane,
Că-ți mor oile de foame;
Nu vorbi de împărați
C'ai să-ți pierzi oi și sălași.

In partea a III-a, Irod destăinuie « stratiotului » visul care i-a turburat liniștea și-l trimite să cerceteze unde s'a născut Mântuitorul.

Partea a IV-a cuprinde: înfățișarea magilor la curtea lui Irod, desvăluirea tainei despre nașterea lui Hristos, conflictul dintre magi și Irod și porunca acestuia pentru uciderea copiilor din Bethleem.

Partea ultimă, a cincea, este un episod secundar al uciderii copiilor din Bethleem și în același timp o împăcare a lui Irod cu divinitatea. Un arap, venit la scaunul lui Irod, se plânge că tatăl său, negustător de vite, avea o roabă foarte frumoasă pe care voia să o ia în căsătorie, după ce-i murise soția. Intr'o zi însă, împăratul lui, care înnoptase după vânat prin părțile locului, a cerut sălaș dela tatăl său. Acesta a gătit, după cuviință, masă mare, dar împăratul, văzând roaba pe când îl servea la masă, a îndrăgit-o, și a doua zi dimineața, a luat-o cu sila. Tatăl său, mâhnit, a căzut la « grea zăcare » și după trei zile a murit.

Fiul, după ce l-a îngropat, a venit în « Vitleim »; aci după un an, s'a însurat, a dobândit un fiu și acum a venit la curtea lui Irod să-l întrebe dacă a fost cu dreptate ca împăratul să răpească tatălui său:

Fără frică de păcat,
Roaba ce el a iubit
Și chiar viața i-a răpit?

www.dacoromanica.ro

Irod, fără să bănuiască gândul arapului, se grăbește să răspundă că aceasta este «un lucru prost și neiertat și nevrednic de un împărat»:

De-aș fi fost în locul tău,
Infigeam în pieptul său
Un hanger înfricoșat,
Deși era împărat.

Arapul, care abia aștepta acest răspuns, isbucnește:

Așa e! Ș'atunci am drept
Să-ți înfig hangeru 'n piept,
Ăst hanger înfricoșat,
Deși ești tu împărat!

și se repede să-l înjunghie, dar îngerii întind sulițele și-l opresc. Irod poruncește «stratiotului» să închidă pe arap, dar, răsgândindu-se, îl chiamă înapoi să-l judece și-l întreabă pentru ce a încercat să-l omoare. Arapul lămurește că a avut un singur copil, care a fost ucis din porunca lui Irod, că soția sa, nemângâiată, plânge și se sbuciumă necontenit și că el venise aprins de gândul răzbunării, dar fiindcă îngerii l-au împiedicat, se socotește vinovat și cere să fie dat pe mâna gelatului sau dacă Irod crede că a avut dreptate, să-i dăruiască vieața și el îi va rămâne supus credincios. Irod recunoaște că arapul a avut dreptate și-l iartă. Această faptă bună îl împacă cu cerul și doi îngeri cu «sulițele ostășești» vin să-l servească. Trupa încheie cântând în cor:

Veniți cu toți dimpreună
Să ne facem voie bună
. . . . . .

după care începe jocul păpușilor.

Tipul acesta moldovenesc are și el rădăcini în literatura românească anterioară, fiindcă a încorporat în structura lui, într'o măsură mult mai mare decât tipul muntean, cântece de stea între care câteva bucăți din Psaltirea versificată a lui Dosofteiu și chiar fragmentul desprins din Cântecul lui Constantin Brâncoveanu despre care a fost vorba mai înainte. Astfel cântecul pe care-l cântă trupa la încheierea părții a treia: *Domnul stătu craiu 'n țară* (rândurile 251—274 din G. Dem. Teodorescu) [1]) este Psalmul

[1]) Prefer textul din ediția lui G. Dem. Teodorescu, pentrucă are rândurile numerotate.

www.dacoromanica.ro

94 al lui Dosofteiu, cântarea 14-a din Anton Pann; cântecul cu care trupa deschide partea a IV-a *O pricină minunată di 'nceput din lumea toată* (rândurile 275—294 din G. Dem. Teodorescu) este începutul Cântecului lui Constantin Brâncoveanu, popularizat prin colinde și în Moldova și notat în colecția lui Anton Pann (ed. IV-a) la cântarea 10-a. Al doilea cântec al trupei în partea IV-a: *Trei crai dela răsărit* (rândurile 313—334) este cântarea 3-a din Anton Pann; cântecul imediat următor: *Iară Irod împărat foarte rău s'a supărat* (rândurile 378—385) este un fragment din cântarea 3-a a lui Anton Pann, rândurile 35—44; ultimul cor al trupei din partea IV-a: *Craii dacă au plecat, Steaua iar s'a arătat* (rândurile 451—462) este o jumătate din cântarea a 9-a la Anton Pann; corul pe care-l întonează trupa la începutul părții a V-a: *In orașul Vitleem, veniți, boieri, să vedem* (rândurile 476—505) este cântarea a 5-a din Anton Pann și, în sfârșit încheierea (rândurile 757—777) *Veniți cu toții dimpreună să ne facem voie bună* este psalmul 94 din Dosofteiu, (în colecția lui A. Pann: cântarea a 13-a). Aproape toate părțile cântate ale trupei, adică a șasea parte din urzeala Vicleimului moldovenesc sunt astfel cântece de stea preexistente.

Miezul conflictului dintre Irod și cei trei magi are și el legături cu vechile texte care circulau în manuscripte prin Moldova. Este aceeași prezentare a magilor la curtea lui Irod, aceeași mânie a acestuia când află de nașterea Mântuitorului; aceeași încercare de a-i amăgi: « Mergeți de-l aflați și, viind, mă 'nștiințați să merg să mă 'nchin și eu ca unuia Dumnezeu »; aceeași revoltă a crailor când află gândurilor ucigașe ale lui Irod; același blestem. Uneori textele se suprapun în chip surprinzător:

Textul în proză	Textul versificat
Irod. Eu sunt Irod împărat carele pe cal am încălecat, sabia în mână am luat, în Vitleem am intrat, patruspre-zece mii de coconi mici am tăiat și tot pământul s'a cutremurat	Eu sunt Irod împărat Ce 'n Vitleem am intrat Sabia 'n mână am luat Mulți coconi mici am tăiat Pământul s'a tremurat

Versiunea ardeleană a fost publicată întâiaș dată de Petru Băncilă din Rășinari, la Sibiiu, în 1875. In prefața cărții sale, Băncilă ne dă o indicație prețioasă: « In ziua nașterii lui Christosu —

www.dacoromanica.ro

ori dupa limbagiulu popularu la Crăciunu, este usitatu din vechime, ca tinerimea nóstra scolara — sî mai cu séma învetiaceii de pre la scólele populare — sa colinde pre la conlocuitorii loru cei avuti — ».

Versiunea lui Băncilă, care are și ea o intrigă desvoltată, vădește mai clar decât celelalte factura cărturărească. Limba textului se resimte de influența direcțiunii latiniste, preconizată de intelectualii ardeleni ai timpului, în cuvinte ca: *servul*, se *preumblă*, *vigilia-caraula*, *intórna*, *indignatu*, *finetia*, *delicatetia*, *fora*... Ca structură este degajat din formele de Vicleim anterioare. De altfel autorul însuș ne spune în prefață că a ales « la fiecare piesă de producțiune cânturile cele mai corespunzătoare și mai conforme cu însemnătatea acestor mari și strălucite sărbători » și că « producțiunea prezentă este o *imitațiune locală pe care parte o am mai îndreptat și pe alocurea parte o am compusu din nou* ».

Drama începe cu cântecul de stea « O ce veste minunată în Vitfleem ni s'arată », în versiunea ardelenească. Irod stă pe tron. « Malchu servul său se preumblă, ca vigilia-caraulă, cu sulița pre dinaintea lui ». Se aude bătând cineva la ușe. Este Iosif și Maria, care, pornind din Nazaret să împlinească porunca Cesarului, au poposit în Ierusalim, și, negăsind nicăiri sălaș, au venit la curtea lui Irod să-l roage a-i primi. Irod se înfurie de această îndrăsneală și-i ia la goană. Pe când aceștia pleacă, trupa cântă în cor « Azi nașterea ta Hristoase, Pre Adam din iadu'l scoase ».

Actul al II-lea reprezintă peștera cu un prunc în iesle; lângă el: Iosif și Maria; în apropiere de peșteră, trei păstori culcați: Coridon, Acteon și Miron.

Îngerul cântă imnuri de slavă Mântuitorului, îndemnând păstorii să se deștepte și să pornească la « Vitfleemu ». Cel dintâiu trezit, Coridon, deșteaptă cu greu pe tovarășul său Acteon « cel somnosu » și pe Miron. Păstorii zăresc cu mirare scoborînd din ceruri cete de îngeri cu făclii aprinse, cântând versuri minunate. Hotăresc cu toții să plece spre peșteră că să se închine și să aducă și ei după rânduiala păstorească, daruri, fiecare după puterile lui: unul doi miei, altul un berbece, altul un caș. Cortina cade peste actul al II-lea și corul cântă: « In orașulu Vitfleemu, veniți creștini să vedemu ».

www.dacoromanica.ro

In actul al III-lea, Irod stă pe tron; « vigilia-caraula se preumblă cu sulița »; în stânga lui Irod, arhiereul Ozia, având pe masă o carte mare. Ceva mai departe, magii cari pierduseră steaua ce le lumina calea, se sfătuesc între ei să întrebe pe Irod dacă știe unde se află Iisus. Dar acesta abia află că s'a născut o « față dumnezeească » în împărăția lui și, înfuriindu-se, întreabă pe arhiereul Ozias despre aceasta. Ozias răsfoește cartea de pe masă și aduce înaintea lui Irod vechile profeții ale Scripturilor despre Mesia. Irod, crezându-și amenințat tronul, se preface că s'a liniștit și roagă magii ca, dacă-l vor afla, să se întoarcă pe același drum și să-i comunice și lui unde l-au aflat pentru a se duce să se închine și el. Magii îi înțeleg însă gândul și-l blastemă.

Irod se înfurie, scoate sabia repede și o învârtește deasupra capului lui Baltazar. Magii se înspăimântă și-l blastemă. Irod, și mai rău îndârjit, dă poruncă să se omoare pruncii.

Actul ultim, al IV-lea, înfățișează peștera cu pruncul în iesle; alături Iosif și Maria. Magii, călăuziți de stea, vin să se închine pruncului, aducând în dar: aur, smirnă și tămâie. După ce bătrânii crai se pornesc la drum, îngerul îndeamnă pe Iosif și pe Maria să fugă cu pruncul în Egipt pentru a-l feri de urgia lui Irod.

A doua piesă publicată de B ă n c i l ă în același volum, « corespundiatóre pentru copii, cari se producu din casa în casa », este o simplificare a celei precedente. Spectacolul se deschide ingenios. Îngerul, cu stema, pe cap intră în casă și întreabă gazda dacă primește « să facă pomenire pentru a lui Hristos venire »; apoi sună din clopoțel și întreaga ceată intră înăuntru, cântând în cor: « In orașul Vitfleem, veniți creștini să vedem ». Irod se așează pe tron, magii se înfățișează înaintea lui și-i aduc la cunoștință ivirea stelei și nașterea Mântuitorului. Irod întreabă pe arhiereul Ozias, care, răsfoindu-și cărțile, întărește spusa magilor. Irod, ascunzându-și mânia, vrea să amăgească magii, dar, convins că aceștia nu vor mai da pe la curte, dă poruncă să se omoare pruncii. Ingerul se arată magilor pe care-i duce la « Vitfleem », unde ei îngenunche și aduc daruri Mântuitorului.

Această piesă este nu numai o prescurtare a dramei celei mari, dar are cu ea și părți identice de ex. episodul dintre Irod și Ozias:

www.dacoromanica.ro

Drama în 4 acte	Drama într'un act
Irodu. Ozia ! Ştii tu undeva să scrie	Ozia ştii undeva să scrie
Despre această prorocie ?	Despre această prorocie ?
Ozia. Mie par'că-mi vinu aminte	Mie par'că-mi vin' aminte
Nesce prorocesci cuvinte	Nesce prorocesci cuvinte
Ba eu sciu foaia şi locul	Ba eu sciu foaia şi locul
Că zice Valauam prorocul	Că zice Valaamu prorocul
Că o stea aşa vestită	Că o stea aşa vestită
De el este prorocită	De el este prorocită
. . . . .	. . . . .

Şi astfel întreg pasagul. La fel încheierea piesei a II-a (p. 45-46) adorarea magilor reproduce cuvânt de cuvânt textul respectiv din actul al IV-lea al primei drame:

Melchior. Eu Melchior mă numesc (bis)	Eu Melhior mă numesc (bis)
Cu aur 'l daruiescu	Cu aur 'l dăruiescu
Valtasar. Eu mă numesc Valtasaru (bis)	Eu mă numescu Valtasar (bis)
Tămâia i aduc daru	Tămâia i aduc daru.
. . . . .	ş.a.m.d.

In sfârşit, cântarea cu care se deschide drama religioasă aranjată pentru copiii mici *In oraşul Vitfleem* este cântarea 4-a din colecţia Anton Pann.

Forma cea mai desvoltată a tipului ardelenesc o găsim în *Vitflaimul* cules în 1922, de T a c h e P a p a h a g i, în Maramureş, în comuna Ieud, dela săteanul Gavrilă Pleş, de 49 de ani. Manuscriptul, un caiet de 33 de file aparţinuse învăţătorului Petru Bilţ, decedat în 1904. Textul are evidente legături cu versiunea precedentă, dar prezintă în acelaş timp interesante prelucrări şi amplificări. Este alcătuit din — nu mai puţin — 8 acte.

In actul I, îngerul Serafim prevesteşte Mariei naşterea lui Iisus; în actul al II-lea Iosif cere mâna Mariei şi aceasta, cu sfatul lui Dumnezeu, trimes printr'un înger, primeşte; în actul al III-lea Iosif, aflând că Maria e «tăroasă», voeşte, în ascuns, să o părăsească, dar îngerul îi destăinuie taina divină a concepţiei imaculate şi Iosif, uşurat, joacă, cântând:

Von der Fenster bis ţium tir
Tanz der Iosif sion goadril

www.dacoromanica.ro

Dela fereastră la uşe
Joacă Iosif rotiluşe
Bine-mi pare, vai, vai vai!

In actul al IV-lea, urmând porunca Cesarului de a se înscrie în orașul strămoșesc, pleacă cu Maria spre Viflaim. Actul al V-lea se aseamănă în linii mari cu actul I al versiunii precedente. Iosif și Maria cer sălaș mai marelui sinagogii, lui Isahar, apoi judecătorului și « altor neamuri de boieri », cari însă îi iau la goană. In actul al VI-lea apar cei trei păstori: Acteon, Coridon și Miron. Păstorii ca și în precedenta — dorm, când deodată se aude cântând corul îngerilor. Cel dintâi, Acteon, trezindu-se deșteaptă pe ceilalți și, văzând cu toţii îngerii scoborând din cer spre peșteră, pornesc într'acolo. Actul al VII-lea se petrece în iad. « Inspectorul » dracilor, « ispravnicul » lor, « înșelătorul » și Sarsailă țin sfat cum să-l piardă pe Mântuitor și hotărăsc să se ducă la Irod ca să-l amăgească. In actul al VIII-lea, sosirea magilor: Valtazar (craiu verde), Melchior (craiu roșu) și Gaspar (craiu negru), cari, aducând vestea Nașterii Mântuitorului, se roagă de Irod să le vină în ajutor, fiindcă au pierdut steaua care-i conducea:

Noi în semn de mulţumită
Ţi-om mai face o vizită

Irod, după ce-și potolește mânia, îi roagă să se întoarcă pe acelaș drum și să-i spună și lui unde l-au găsit pe Hristos ca să meargă să se închine și el. Le dă și doi soldați care, chipurile, să-i călăuzească în țara lui, dar care în realitate să ispitească lucrurile. Craii se despart însă pe drum de cele două unelte ale lui Irod și merg singuri la peșteră, aducând Mântuitorului daruri. Îngerul se arată crailor și-i sfătuește să se întoarcă pe alt drum. Irod, văzând că nu mai vin craii și ispitit de diavoli, chiamă pe mai marii sinagogii dela care aflând că Hristos s'a născut în Bethleem, dă poruncă să se ucidă toți pruncii din « Viflaim ». In ultimul act, Irod este luat de diavoli, care nu vor să-l cedeze nici morții, ci îl duc în Iad în timp ce îngerul mângâie mamele nenorocite, vestindu-le că pruncii lor, care au murit pentru Hristos, sunt în raiu, « frați buni cu îngerii ».

Această dramă religioasă, cea mai complexă dintre toate ne înfățișează, după cum s'a văzut, misterul Nașterii în toate fazele sale. Ea are însă legături evidente cu opera lui Petru Băncilă.

www.dacoromanica.ro

Actul al V-lea al misterului maramureşan este identic ca acţiune cu actul I din drama lui Băncilă, cu deosebire că Iosif şi Maria cer aci sălaş mai marelui sinagogii, lui Isahar, nu lui Irod ca în versiunea Băncilă. Actul II, deşteptarea păstorilor de către înger, este şi el identic cu actul al II-lea din prima dramă a lui Băncilă — şi ceea ce este şi mai semnificativ: *numele păstorilor*, două neobişnuite în onomastica noastră, dar menite să aducă o notă de exotism, sunt identice: *Acteon*, *Coridon* şi *Miron*.

Un Vicleim grecesc la 1822, în Chişinău. Dela noi pare să fi împrumutat Vicleimul Grecii din Basarabia. In preţioasa bibliotecă a d-lui D. Russo, profesor de filologie bizantină la Universitatea din Bucureşti, se află un interesant manuscript — unic în felul său până acum — întitulat: *Ἡρώδης Στίχοι πολιτικοὶ συντεθέντες ὑπὸ διδασκάλου Σταύρου Νικομηδέως, τονισθέντες δὲ ὑπὸ Ἰωάννου Μουσικοῦ Βυζαντίνου καὶ μελῳδηθέντες κατὰ τὸ Κισνόβιον, τῷ 1822 ἔτει τῇ 25 Δεκεμβρίου* (Irod stihuri politice alcătuite de dascălul Stavros din Nicomedia, intonate de compozitorul Ioan Vizantios şi puse în melodie în Chişinău, la anul 1822, în 25 Decemvrie). Textul pe care d-l profesor D. Russo a binevoit a mi-l pune la îndemână, într'o copie făcută de d-şoara Ariadna Camariano, pentru care le aduc şi aci mulţumirile mele, este necomplet: lipsesc din manuscript ultimele pagini. In fragmentul pe care-l avem, persoanele care iau parte la acţiune sunt: Irod, cei trei magi, sfetnicii lui Irod şi ostaşii. Piesa începe cu ivirea stelei miraculoase care aţâţă curiozitatea magilor. Aceştia, amintindu-şi de vechile profeţii, pornesc după stea în căutarea noului născut pentru a i se închina, aducându-i în dar: aur, smirnă şi tămâie. Ajungând la curtea lui Irod, acesta îi ispiteşte şi, aflând că este vorba de un împărat nou născut al Iudeilor, îi roagă ca după ce-l vor afla să treacă pe la curtea lui şi să-i spună unde l-au aflat, ca să meargă să se închine şi el. Magii însă nu se mai întorc şi Irod, sfătuindu-se cu demnitarii săi, trimete ostaşi în Vicleim ca să ucidă toţi copiii dela doi ani în jos.

In desfăşurarea acestei drame religioase, se întreţes însă şi accente naţionale greceşti, ca de exemplu o odă pe care magii o cântă în cinstea Ţarului Alexandru, protectorul eteriei şi al lui Ypsilante.

www.dacoromanica.ro

Poate o influență românească să fie și în unele tipuri de Vicleim unguresc. D-l G. Popa-Lisseanu a studiat o versiune de Vicleim unguresc, unde apar ciobani cari poartă numiri românești și grăiesc cuvinte românești [1]).

In rezumat, Vicleimul apare la noi în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea, într'o formă rudimentară, împletit în manuscripte cu cântările de stea. Singur nu apare niciodată. Din forma primă — prezentarea magilor și dialogul lor — încadrată în cântece de stea, s'au desvoltat pe rând, prin activitatea cărturarilor mărunți ai neamului, trei tipuri, principale în cele 3 mari ținuturi: Muntenia, Ardealul, Moldova. Activitatea de prelucrare a Vicleimului nu s'a încheiat nici azi. Varianta publicată, de pildă, în zilele noastre, de Nicolae Ferr, « cantor-docinte », a ieșit din combinarea versiunii muntene, publicată de G. Dem. Teodorescu, cu versiunea ardeleană a lui P. Băncilă (compară de exemplu p. 14—16 din Băncilă și Ferr cu încheierea din G. Dem. Teodorescu); textul publicat de d. Victor Ion Popa — cel mai bun — se reazimă pe versiunea moldovenească publicată de G. Dem. Teodorescu și de Burada.

De unde a venit idea Vicleimului la noi? Nu este ușor de răspuns. Grecii, după informațiile pe care le datorez d-șoarei M. Ioanidu dela arhivele de folklor ale Academiei grecești din Atena și d-lui Dr. G. Megas, directorul Arhivelor, nu-l au — și nici Bulgarii nu-l cunosc de cât în ținuturile învecinate cu Serbia. Biserica ortodoxă, care a fost refractară la introducerea sculpturei în biserică, a socotit ca o impietate punerea în scenă a dramei evanghelice. Misterul religios e deci la noi de obârșie apuseană și se leagă de misterul celor trei regi magi ai evului mediu. Dintre popoarele învecinate, îl au Rutenii care l-au primit dela Poloni și popoarele care au trăit în aceeași sferă culturală, în vechea monarhie habsburgică: Sașii care l-au luat dela Germani; Italienii care l-au moștenit din evul mediu, Ungurii care, după cercetările folkloriștilor și etnografilor lor, l-au primit dela Italieni și, în sfârșit, Sârbii din ținuturile adriatice și din Banat. Cercetări recente, asupra cărora îmi atrage atenția d-l profesor Dr. Petar Kolendič dela Universitatea din Skoplje, au dovedit că Sârbii din Banat au

[1]) *Graiul românesc*, VII, 1933, p. 27—31.

www.dacoromanica.ro

primit la începutul veacului al XVIII influențe rusești în jocul Vicleimului [1]).

Este greu de spus de unde au luat ai noștri ideea de a introduce în cântecele religioase de Crăciun grupul celor trei regi magi. Un lucru este însă sigur după cercetările de mai sus că, odată această floare a misticismului popular răsădită pe pământ românesc, ea a avut o desvoltare proprie. Influențe streine în desvoltarea ei firește că au fost. Numirea pe care o poartă Vicleimul în Banat *vertep* (dela rus. вертепъ peșteră) dovedește o influență rusească venită prin Sârbi. De altă parte cărturarii ardeleni au putut găsi suggestii și în materialul celorlalte popoare conlocuitoare. Așa de ex. într'un Vicleim săsesc, *Herodes*, întâlnim scenele pe care le cunoaștem din Vicleimul lui Băncilă: păstorii adormiți, pe care-i trezește cântecul îngerilor și scena în care Irod, după vizita magilor, cere marelui preot să cerceteze scripturile [2]).

MANUSCRIPTE INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: In msse. Vicleimul se găsește totdeauna amestecat laolaltă cu cântecele de stea; cf. bibliografia dela cântecele de stea, cf. mai ales mssele: **880** (din 1786), **842 1603**, **4153**, **3565**, **1868**, **3241**.

TEXTE ȘI STUDII: A t. M. M a r i e n e s c u, *Stéu'a Maghiloru séu cantere la Nascerea Domnului Isusu Christosu*, Biserica Alba, 1875 (p. 4: « materiele de lipsa pentru cantece de Craciunu mi le-am culesu din evanghelie și mineului lui Decemvre, și le-am compusu în versuri folosindu-me catu s'au pututu mai strînsu de cuvintele evangeliei și de limb'a poporala »; P e t r u B ă n c i l ă, *Colindele Crăciunului sî ale Pasciloru séu producțiuni cu cantece la Nascerea sî învierea Domnului nostru Isusu Christosu la care s'au adausu sî colacaritulu séu Vornicitulu usitatu la més'a nunții adunate, indreptate sî intocmite astfeliu*, Sibiu, 1875, p. 46—56; G. D e m. T e o d o r e s c u, *Poesii populare române*: *a*) tipul muntean, p. 102—109; *b*) tipul moldovenesc, p. 109—119; T. B u r a d a, *Istoria teatrului în Moldova*, Iași, p. 7—26; E l e n a N i c u l i ț ă V o r o n c a, *Datinele și credințele poporului român*, Cernauți, 1903, p. 85—102; V i c t o r I o n P o p a, *Vicleimul joc sfânt* (în colecția « Cartea satului » scoasă de Fundația Culturală Regala « Principele Carol I »), București, 1934 (cu așezarea pe muzică a melodiilor populare de G. Breazul); I u l i u V u i a, *Magii sau colinde pentru stea aranjate*, București, Cartea Românească s. d.; Dr. V. S t a n c i u, *Colinde* (Bibl. « Semănătorul »), Arad, 1922, p. 1—41; N i c o l a e E. F e r r, *Cântecele irozilor sau Vicleimul*, București, s. d.; T a c h e P a p a h a g i, *Graiul și folk. Maramureșului*, (ed. Ac. Rom.), p. 181—201; B r ă i l o i u și S t a h l, rev. *Sociologia rom.*, 1926, nr. 12, p. 21 și urm.

[1]) Dr. E d m u n d S c h n e e w e i s, *Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten*, Wien, 1925 *(Ergänzungsband XV zur Wiener Zeitschrift für Volkskunde*, p. 149, 217 și urm.); M. L a n d, *Sambobor. Narodni život i običaji*, în *Zbornik*, XVIII, 1913, p. 89 și urm.).

[2]) J o h a n n C a r l S c h u l l e r, *Herodes. Ein deutsches Weihnachtsspiel aus Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1859, p. 15 și urm.

www.dacoromanica.ro

CÂNTECE DE STEA

Culegerea de cântece de stea a lui A. Pann, apărută în 1830, căci o ediție din 1822 se pare că n'a existat, nu este întâia colecție publicată de colinde religioase. Cu o sută de ani aproape înaintea lui Pann, în 1747, apărea în tipografia de pe lângă scaunul eparhial din Râmnic, un Catavasier [1]), tipărit cu cheltuiala Episcopului Climent și cu munca Popei Mihai Athanasie Popovici. La sfârșitul cărții, după Pascalie, s'au adăogat și cântece de stea: « stihirile ce le cântă copiii când umblă cu steaoa în seara Nașterii lui Hristos », și pe care — spun tipografii — « *precumŭ le-amŭ găsitŭ, așa le-amŭ și tipăritŭ, cumŭ s'au obicinuitŭ, a să cânta* ». Stihurile tipărite:

Steaoa de sus răsare
Ca o taină mare.
Steaoaa stralucéște,
Pre Hristos vestéște.
Steaoa își dă raza
Pre maghi îi luminează

este cântarea 2-a din Anton Pann. Printr'o circulație de un veac însă, cântecul a fost prelucrat și a ajuns în colecția lui Pann într'o formă mai simplă, mai clară și mai artistică.

După aceste stihuri, Catavasierul publică și orația pe care copiii, rebegiți de frig, o recitau intrând în casele încălzite și luminate ale gospodarilor în noaptea Crăciunului: « Dumnea-voastră, cinstiți boiari, aceasta iaste steaoa, de care au proorocit mai nainte verhovnicul Valaam, zicându că va răsări o stea din Iacovŭ... ».

---

[1]) I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II (1910), p. 96—98, nr. 252.

www.dacoromanica.ro

După Catavasierul dela Râmnic, o sută de ani mai târziu, un «învățătoriŭ bănățean», Ioan Tincovici, publica la Buda în 1815, o *Carte de cântări dumnezeești*. Aceste versuri, menite să fie cântate la praznice sau la masă, sunt alcătuite din o sumă de bucăți dintre care «unele céle mai puține sânt de alții alcătuite, dar altele mai multe, care să văd a fi și necunoscute, acélé sânt de mine întocmite și așăzate». În ciclul cântecelor rânduite pentru Nașterea Domnului, se găsesc multe care, fiind scrise în ritmuri lungi și greoaie, lipsite în același timp de farmecul adevărat al emoțiunii artistice, n'au ajuns până la sufletul maselor populare, ca de exemplu:

Toate limbile plesniți cu mâinile,
Laudați pre Hristos toate neamurile,
Cel ce astăzi din fečoară s'au născut,
Toată lumea de bucurie s'au umplut.

Dar alături de aceste flori artificiale, care n'au prins rădăcini în lirica populară, se găsesc și unele creațiuni fericite care au intrat în patrimoniul popular și se cântă până azi în tot lungul Ardealului:

O ce veste minunată
In Vithleem ni s'arată:
Că au născut prunc
Din Duhul Sfânt
Fecioara curată...

Mai târziu — trei ani înaintea lui Anton Pann — Protopresbiterul Ioan Thomici, în cartea *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române*, apărută în tipografia universității din Buda (1827), publică și el câteva cântece de stea și o versiune a Vicleimului. Dar niciuna din acestea n'a avut norocul pe care l-a avut colecția lui Anton Pann, apărută într'un mic volumaș în 8°, cu titlul: *Versuri musicești ce să cântă la Nașterea Mântuitorului nostru I<sus> Hs și în alte sărbători ale anului*. Cartea vestitului cântăreț bisericesc și autor de cărți populare, a avut un succes neobișnuit pentru vremea sa: în 1834 a apărut a doua ediție; în 1846 a treia ediție; în 1848 a patra ediție. Altele în 1852, 1854 etc. Ea se retipărește și azi de numeroase case de editură care prin colportori speciali o răspândesc în lumea satelor. De altă parte culegerile de colinde din diferite ținuturi românești

www.dacoromanica.ro

dovedesc cât de departe a răzbătut pe pământul românesc și cât de adânc a pătruns în sufletul popular culegerea lui Anton Pann. În Banat, în părțile Kohalmului, în munții Maramureșului, colindele cu steaua se cântă azi în forma statornicită de Anton Pann și poate cu melodia fixată de el.

Bogatul material de manuscripte din Biblioteca Academiei Române pune într'o lumină nouă nu numai opera lui Anton Pann, ci și unele laturi interesante ale problemelor pe care le ridică azi această grupă a colindelor noastre populare. Gaster, înaintea noastră, a arătat că șapte cântări din colecția Pann se găsesc într'un manuscript din biblioteca sa, copiat în 1782 și conchidea că Anton Pann nu este autorul colecției. Manuscriptele din fondul Academiei Române ne dovedesc într'adevăr că toate cântecele circulau în manuscrise anterioare — unele cu 80 de ani — colecției popularului profesor de muzică bisericească și autor de cărți populare. De altfel nici Anton Pann n'a revendicat paternitatea lor. Deși prima ediție purta titlul: *Versuri muzicești...*, compuse de Anton Pann, totuși în prefața cu care însoțește volumul, după ce vorbește de vechea datină « de a se cânta versuri în seara Nașterii Mântuitorului nostru Is. Hs. și în alte sărbători », când oamenii se adunau pentru a se desfăta, el adaogă totuși: « Insă aceste versuri neavându-le tipărite, din mână în mână și din auzite scriindu-le, atât le smintise din calea lor, încât mai niciun înțeles nu avea într'însele. Pre aceste într' acest chip eu văzându-le, m'am îndemnat și, pe cât am putut, culegându-le, le-am îndreptat. Și ca să nu rămâe puțina mea osteneală în deșert, le-am dat în tipar dinpreună cu glasurile lor ». Este deci clar. Profesorul de muzică al Școalei Naționale din București le-a cules, le-a îndreptat și le-a tipărit cu melodiile (în notație bisericească): « De prin lume adunate și iarăși la lume date ».

Poblemă cea mai interesantă pe care o pune studiul cântecelor de stea este cea privitoare la originea lor.

D-nul Gaster — amestecând colindele de Crăciun cu cântecele de stea *(Lit. pop. rom.*, p. 461) — conchidea că, precum la Germani cântecele de Crăciun derivă din cântece bisericești latine, compuse în secolul al IV-lea, « tot așa de origine bisericească sânt și cântecele de stea română, făcute de sigur de dascăli bisericești și de dieci, influențați mai mult sau mai puțin de cântecele analoage

www.dacoromanica.ro

slavone » [1]). Gaster n'a adus însă în sprijinul acestei teze nicio dovadă și nicio precizare. Martin Löpelmann, într'un articol despre cântecele de Crăciun la popoarele romanice, după ce arată că în Apus colindele de Crăciun derivă din cântecele liturgice, trecând la domeniul românesc afirmă originea populară a colindelor noastre adăogând, fără să preciseze însă nimic: « Freilich mögen es hier die Geistlichen gewesen sein, die dem im Volke umlaufenden Stoffen die poetische Form geben » [2]). D-nul Al. Rosetti în *Colindele religioase la Români*, împărțind colindele religioase în tipuri, trage concluzia că întrucât își iau materia din Biblie și din apocrife, sunt de origine cărturărească.

Cercetările noastre ne-au îngăduit în sfârșit să descoperim prototipele literare al câtorva dintre ele, prototipe care vin din surse foarte diferite: unele din tradiția bizantină ortodoxă, altele din literatura latină medievală a Bisericii catolice, câteva — se pare din literatura ungară de nuanță calvină și multe, după cum se va vedea, la locul său din chiar tradițiile de cultură ale neamului nostru.

Cântarea 17-a și troparele Invierii. Cântarea 17-a din Anton Pann — « Îngerul au alergat și Fecioarei au strigat... », care după indicația dată de editor însuși se cântă « la Răstignirea Domnului », este versificarea unui fragment din troparele care se cântă în biserica noastră chiar în ziua Paștelui, după cum se poate vedea lămurit din alăturarea textelor:

Troparele Invierei	*Anton Pann*
(ediția primă din 1743, București)	
[Cântarea IX, irmos 1.]	
Ingerul au strigatu cei plină de daruri: curată Fecioară, bucură-te și iarăși zicu bucură-te că Fiul Tău a înviat a treia zi din groapă și pre morți i-au ridicat.	Ingerul au alergat Și Fecioarei au strigat: O ! Tu cea plină de daru, Nu te 'ntrista cu amar, Că Fiul tău cel prea sfânt Au înviat din mormânt Și pre morți au ridicat, Isbavindu-i de păcat.

[1]) Confuzia este evidentă, când Gaster spune vorbind de *cântecele de stea* « acest obiceiu se află la mai toate popoarele creștine » (*ibidem*, p. 460). Se știe ca obiceiul de a colinda cu steaua este astazi în Europa mărginit la o zonă mai restrânsă.

[2]) *Das Weihnachtslied der Franzosen und der übrigen romanischen Völker*, Diss. Berlin, 1913, p. 64 și 120.

www.dacoromanica.ro

Veseliți-vă noroade, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului spre tine au strălucitu.	Cântați noroade cântați Ș'în Domnul vă veseliți. Acum să ne veselim, Noule Erusalime, Că mărirea lui Hristos, Ca un soare luminos, Preste tine-a răsărit Ș'au strălucit prea slăvit.
Saltă acum și te bucură, Sioane, iară tu, curată Născătoare de Dumnezeu, veselește-te întru înviiarea Nașterii Tale.	Saltă Sioane, glas dând, Și te bucură cântând, Iar Tu, curată ce ești, Maica luminii cereşti, Veselește-te curat De al tău fiu înviat.

Cântarea 3-a din Anton Pann *Trei crai dela Răsărit* înfățișează un curios paralelism cu un colind grecesc pe care l-a publicat P. Aravantinos [1]) după un manuscript vechiu, dar care se găsește reprodus și în edițiile populare de cântece pentru Nașterea Mântuitorului ce apar azi în Grecia. Iată pentru documentare textele față în față:

Anton Pann	*Textul grecesc*
Trei crai dela răsărit	*Ἐκ τῆς Περσίας ἔρχονται τρεῖς μάγοι*
Spre stea au călătorit	*μὲ τὰ δῶρα,*
Ș'au mers, după cum citim	*αστὴρ λαμπρὸς τοὺς ὁδηγεῖ χωρὶς*
Pân' la Ierusalim	*νὰ λείψῃ ὥρα.*
Acolo cum au ajuns	*Ὑπάγουν εἰς τὴν Βηθλεὲμ μὲ πόθον*
Stéoa 'n nori li s'au ascuns	*ἐρωτοῦσι*
Și le-au fost a să plimba	
Prin oraș ș'a întreba	
Unde s'au născut zicând	*ποῦ ἐγεννήθη ὁΧριστὸς νὰ πᾶν νὰ*
Iară Irod împărat	*τὸν εὕρουσι.*
Auzind s'au turburat	*Διὰ Χριστὸν ὡς ἤκουσεν ὁ Βασιλεὺς*
Pe crai în grab a chemat	*Ἡρώδης*
Ș'în taina i-au întrebat	*αμέσως ἐταράχθηκε κ' ἔγεινε θηριώδης,*
Ispitindu-i vru setos	*Κράζει τοὺς μάγους κ' ἐρωτᾷ, ποῦ ὁ*
Să afle pentru Hristos	*Χριστὸς γεννᾶται;*
Și cu graiu adăogat	*Εἰς Βηθλεὲμ ηξεύρομεν ὡς ἡ Γραφὴ*
Foarte lor li s'au rugat,	*δηγᾶται.*

[1]) *Συλλογὴ δημωδῶν ασμάτων τῆς Ἠπείρου*, Atena 1880, p. 151.

www.dacoromanica.ro

Zicând: mergeți de aflați	*Τοὺς λέγει, σεῖς ὑπάγετε διὰ νὰ τὸν εὑρῆτε*
Și viind mă 'nștiințați	*κι' ἀφοῦ τὸν προσκυνήσετε, ἐλᾶτε νὰ μοῦ εἰπῆτε.*
Să merg să mă 'nchin și eu	*Διὰ νὰ πάγῃ καὶ αὐτὸς νὰ τόνε προσκυνήσῃ*
Ca unuia Dumnezeu	

Trebue însă să adaog că cu toată asemănarea de texte s'ar putea ca ambele cântece să fie independente, întru cât amândouă sunt o parafrasare în versuri a textului evanghelic.

Dar dacă unele cântece religioase se leagă de tradiția ortodoxă, altele au fără îndoială un prototip occidental și ne duc spre tradiția liturgică a Bisericii catolice.

Stabat Mater dolorosa. Cântecul din colecția lui Pann: *Jalea Maicii Domnului* nu este altceva decât celebra sequență din liturghia celor 7 dureri ale Sfintei Fecioare care se cântă în Biserica latină, în Dumineca Patimilor și la Adormirea Maicii Domnului (15 Septemvrie), după cum se poate vedea din compararea textelor.

Anton Pann	*Versiunea latină* Text Muratori
Sta Maica amar plângând	Stabat Mater dolorosa
Lângă cruce lăcrămând	Juxta Crucem lachrymosa
Pre Fiul în chin văzând	Dum pendebat Filius
Inima ei să rumpea	Cujus animam gementem
Sabie o pătrundea	Contristantem et dolentem
De durere să rănea	Pertransivit gladius
O! cât mult să întrista	O quam tristis et afflicta
Cât de jalnic să văita	Fuit illa benedicta
Și dintru adânc ofta	Mater Unigenti
. . . . .	. . . . .
	Mater
O! Maica Celui ceresc	Fac me vere tecum flere
Fă și eu să mă rănesc	Crucifixo condolere
Și cu tine să jelesc	Donec ego vixero
. . . . .	. . . . .
Fă-mă lângă cruce-a sta	Fac me cruce custodiri
Cu dureri a mă 'ntrista	Morte Christi praemuniri
Din chinul lui a gusta	Confoveri gratia...
Și când trupu-mi va muri	Quando corpus movietur
Sufletul a-mi dobândi	Fac, ut animae donetur
In Raiu de a lăcui!	Paradisi gloria. Amen.

www.dacoromanica.ro

Prototipul latin, *Stabat Mater*, este atribuit, în genere, de istoricii literari călugărului poet Jacopone da Todi, care l-ar fi scris în amurgul vieții sale, între 1302 și 1306. Inspirația înaltă, de un misticism pătrunzător, precum și melodia gravă și opacă, transmisă peste veacuri, a ispitit talentul multor muzicanți celebri: Palestrina, Pergolesi, Rossini, Verdi, Schubert, Dvořák cari au recompus muzica și au aranjat-o pentru cor și orchestră [1]).

Pe ce cale a ajuns această floare a misticismului italian din evul mediu între colindele noastre? Nu văd decât una singură: contactul Românilor ardeleni cu Roma. Unele manuscripte din Biblioteca Academiei Române (nr. 4183 f. 14) ne dau indicația prețioasă că această cântare se obișnuește la «răstignirea Mântuitorului nostru», deci în aceeași zi ca și în Biserica apuseană.

Un alt izvor de cântece religioase din care s'au adăpat, pe vremuri, cărturarii mărunți ai neamului nostru pare să fi fost literatura ungară de nuanță calvină. Se știe că încă din veacul al XVI-lea, pe vremea lui Coresi, s'a tipărit în cercurile românești care steteau sub influența calvină, prima încercare de traducere a Psalmilor în versuri, traducere ce ne este cunoscută dintr'un exemplar descoperit în scoarțele unei cărți, tipărită în 1516 și legată în 1601, la un anticar din Budapesta, de Sztripszki Hiador Traducerea e făcută după un text unguresc, iar psalmii, așezați după normele obișnuite în bisericile calvine, erau destinați, se pare, a fi cântați. Obiceiul de a cânta în biserici — potrivit de altfel și cu vechea tradiție a creștinismului — s'a continuat și în veacul următor și era răspândit mai ales în Banat, unde reforma avea rădăcini mai adânci. Un document din 1657 [2]), prin care Susanna Lorantffy întărește regulamentul școalei reformate românești din orașul Făgăraș, glăsuește răspicat în această privință, vorbind de îndatoririle profesorilor: «îi învăța (pe copii) să cânte românește, după obiceiul bisericilor din Caransebeș și Lugoj cu

[1]) Vezi pentru această chestiune mai pe larg C. H. Bitter, *Eine Studie zum Stabat Mater*, Leipzig, 1883, p. 6 și urm.

[2]) Publicat în traducere românească de I. Lupaș în *Revista generală a învățământului*, Iunie 1924, p. 442, după originalul unguresc apărut în *Magyar Protestanus Egyházztörténete Adattár*, Buda-Pesta, 1910, p. 112—118. Cf. și *Revista istorică*, 1923, p. 187.

www.dacoromanica.ro

adaosul că acestea — cântările — trebue să le scrie cu litere românești ». « Să se ducă sârguincios la biserica românească, la deprinderea celor sfinte, în deosebi în Duminici și sărbători, apoi la înmormântări, dacă e poftit *cu întreaga școală și să cânte cântările românești*, după obiceiul din Caransebeș și Lugoj, făcând el însuș pe cantorul sau ducând glasurile ».

Sub imboldul acestor preocupări, s'a tradus în Banat, alături de Psalmi, și alte cântece religioase. Un manuscript din veacul al XVII-lea, descris de d-l N. Drăganu, în omagiul *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpădatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, XIV, IX, MCMXXXVI, București, 1936, p. 279—301, cuprinde, în afară de psalmii versificați, un ciclu destul de important de cântece ungurești cu traducere românească, repartizate în următoarele grupe: « laude de Crăciun; laude pentru anul nou; laude pentru patimele lui Hristos; laude pentru Pași; laude pentru înălțarea lui Hristos și laude pentru Rusalii ». Probabil că acest manuscript de imnuri religioase făcea parte din repertoriul muzical al profesorilor dela școlile reformate românești din Ardeal. Literatura aceasta nu ne este bine cunoscută; textele n'au fost încă publicate și poate nici descoperite, dar nu este exclus ca din aceste cântece de slavă pentru sărbători, să fi pătruns motive și imagini și în literatura colindelor populare.

Inainte de a trece la sursele românești, trebue să observăm un lucru: colecția lui Anton Pann este un mozaic de cântări disparate la prima vedere, căci în afară de imnurile de slavă pentru marea sărbătoare creștinească, pe care copiii o vestesc cu steaua luminoasă, ea mai cuprinde motive inspirate din Vechiul Testament, accente de adâncă tristețe pe care le trezește gândul morții, un fragment de vechiu cântec românesc cu caracter istoric. Anton Pann întitulase prima ediție: *Versuri musicești ce să cântă la Nașterea Mântuitorului nostru Is. Hs. și în alte sărbători ale anului*, iar în prefață spunea că a mai alăturat « și câteva *versuri politicești*, care socotesc că nimănui nu vor fi spre vătămare ». El avusese grija să indice la fiecare cântec și sărbătoarea când trebue cântat. In edițiile ulterioare însă, el a șters aceste indicații și a schimbat titlul în *Cântece de stea*. Cartea lui, bucurându-se de o mare popularitate și fiind răspândită în toate ținuturile

www.dacoromanica.ro

românești, a alcătuit un fel de canon și constitue până azi repertoriul muzical al micilor colindători.

Colecția lui Anton Pann este astfel alcătuită din mai multe cicluri. Unele sunt cântece religioase, obișnuite la diferite sărbători. Astfel cântarea 9-a din Anton Pann: *Moise și Aaron, amândoi țineau d'un tron* sunt indicate în prima ediție și în msse ca trebuind să se cânte în ziua de 4 Septemvrie, când biserica noastră prăznuește viața și faptele acestor patriarhi. Cântarea 7-a din Anton Pann: *Doamne Iisuse Hristoase, Tu ne ești zări prea frumoase* era destinată la Înălțarea Sfintei Cruci. Cântarea: *Slavă s'aibă nesfârșită Dumnezeirea 'ntreită* la Duminica Sfintei Treimi. *Astăzi cel prea lăudat, Ingerul marelui sfat* se cânta în « sfânta și marea Joi, după spălatul picioarelor »; *Iosif vândut de frații săi* se cânta în « sfânta și marea Luni la pomenirea sfântului și curatului Iosif cel prea frumos, fiul lui Iacov ». Câteva cântece de stea nu se leagă de nicio sărbătoare religioasă și apariția lor la Nașterea Mântuitorului pare curioasă la prima vedere.

Nunta din Cana Galileei. Cântarea 9-a din colecția lui A. Pann « Nunta din Cana Galileei » — în care se povestește cum Mântuitorul, invitat la nuntă, a venit cu « maica sa » și văzând vinul pe sfârșite, a cerut 6 buți cu apă pe care le-a blagoslovit și le-a transformat în vin — nu este nici ea o creațiune care la origine să fi resfrânt bucuria sufletului popular pentru sărbătorirea Nașterii Mântuitorului. Căci ce legătură logică putea stabili poporul între Nunta din Cana Galileei și între Nașterea Domnului? Este evident că versurile nunții trebuesc raportate la un alt eveniment din viața poporului și într'adevăr în unele manuscripte din Biblioteca Academiei Române, ca de pildă nr. **3255**, copiat de un Radu Trogeanu pe la 1863, « Nunta din Cana Galileei » se găsește, alături de « *Jalea turturicii* », între « cânturile ce se cântă la nuntă ». În alte manuscripte, ca de exemplu într'unul din Banat (nr. **3241**, f. 3 v.) cântecul se încheie cu o strofă finală, care lipsește la Anton Pann, dar vădește caracterul ocazional al cântecului legat de atmosfera de voie bună și umor a nunții:

Să fiți cu toți sănatoși
A ne asculta bucuroși,
Voi să zic acum amin
Să dea nun un ivpt (sic) de vin!

www.dacoromanica.ro

În folklorul popoarelor slave sud-dunărene, cântecul acesta nu este cunoscut. În literatura populară neogreacă se găsește o creațiune de factură cărturărească, culeasă din gura poporului în ținutul Pontului, care se cântă la ceremonialul nunții și unde în 4 versuri inițiale se face aluzie la nunta din Cana Galileei:

Ἀρχὴν ὅταν εὐλόγησεν Κύριος ὁ Θεός μας
τὸν πρῶτον γάμον τίμιον τὸν ἐν Κανᾷ τῇ πόλει,
βάνει ὁ νοῦς μου νὰ εἰπῶ διὰ τοὺς νεονύμφους
αὐτὸ πρῶτον καὶ ἄξιον καὶ τίμιον τὸν γάμον[1]).

dar după aceste versuri urmează rugăciuni către Domnul ca să aibă în paza lui pe tinerii căsătoriți; accente de preamărire a Mântuitorului și a tainei căsătoriei, și în sfârșit cântecul se încheie cu urări de noroc către tinerii căsătoriți. Deosebirile între textul grecesc, care, după cum se vede, are un caracter liric și între versiunea noastră, care are un caracter epic, sprijinit pe versetele Evangheliei, este prea mare pentru a considera cântecul grecesc ca prototip al versiunii românești.

Versuri de înmormântare în cântecele de stea. Și mai curioasă este, în zilele în care poporul sărbătorește Nașterea Mântuitorului, apariția între imnurile de slavă a unui ciclu de cântece care dau glas durerii adânci, trezită de gândul morții apropiate. Aceste versuri, prin cuprinsul lor, nu numai că sunt străine de atmosfera de voie bună și de veselie care învălue sărbătorile Crăciunului, dar sunt la originea lor cântece de înmormântare, create și puse în legătură mai târziu, cu Nașterea Mântuitorului.

Cântările *18: Adam dacă au greșit* (citez după ediția din 1848), *20: Acum ceasul mi-a sosit și lumea am părăsit* cu viziunea Iadului și a Raiului și *22: O amar și grea durere* — rămas bun în ceasul morții — sunt versuri cărturărești care făceau parte la origine din ritualul înmormântării și care au venit să se suprapună peste vechile bocete ale maselor populare. Materialul din depozitul Academiei învederează pe deplin aceasta: copiștii unor manuscripte ca bunăoară al. nr. **4153**, le copiază cu titlul: «versu la

[1]) D. I. Iconomidis. *Ἀρχεῖον Πόντου. Σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ποντιακῶν μελετῶν*, I, Atena, 1928, p. 172—173. Cf. și *Λαογραφία*, IX, p. 255—257.

www.dacoromanica.ro

morți » sau « verș ce să cântă la morți » (nr. 836, f. 24 r. și v.) și ne dau indicații precise, ca acestea: « versu ce s'au cântat la îngropăciunea preotesei Veronica Todea din Țapu ». Manuscriptul a fost chiar al unui membru din familia decedatei: preotul Ioan Todea din comuna Tăunii, comitatul Târnavei-Mici. Din ciclul acestor cântece obișnuite la înmormântare face parte și « cântecul sau verșul lui Adam », de care m'am ocupat în volumul întâiu și care e inspirat din legenda despre zapisul primului om cu Satana. Introducerea acestui cântec între colindele de Crăciun este explicabilă pentru mentalitatea populară formată într'o epocă de adâncă religiozitate și modelată de cercul legendelor apocrife. Adam este primul om care, după izgonirea din raiu, încheind pactul cu Satana pentru a lua în moștenire pământul, și-a juruit sufletul său și a celor ce se vor naște din sine, Satanei. Mântuitorul a sfărâmat pactul, izbăvind omenirea de păcatul primitiv. Era dar firesc ca, în ziua în care poporul sărbătorește Nașterea Domnului să-și poarte gândul și către strămoșul omenirii, scăpat din robia iadului prin jertfa Mântuitorului. Verșul lui Adam a început astfel să se cânte nu numai la înmormântări, ci și în zilele de Crăciun. Pătrunderea cântecului lui Adam în ciclul colindelor a atras după sine și alte « vierșuri » de înmormântare în care se pune în contrast frumusețile raiului cu chinurile grele ale iadului (cântarea 20) sau în care se exprimă neliniștea sufletului în ceasul morții și teama de a nu fi prăvălit în muncile infernului (cântarea 23). Această evocare a morții și a judecății din urmă este pentru mintea sănătoasă și echilibrată a poporului nostru, ca un îndemn instinctiv la cumpătare și înfrânare în zilele de praznic destinate petrecerilor.

Așa ne grăește Domnul
Să ascultăm cu tot omul
Că în lume este moarte
Grea, nemilostivă foarte...
(Prorocire).

Apropiată prin natura cuprinsului de acest ciclu este și cântarea 10-a din colecția lui Anton Pann: *O pricină minunată.*

Cântecul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu. Cântarea a 10-a din colecția lui A. Pann *O pricină minunată* care aduce în atmosfera de voie bună a colindelor privitoare la Nașterea Domnului,

www.dacoromanica.ro

cântate de glasurile argintii ale copiilor, un ecou de tristeţe al morţii eterne, pare şi ea o apariţie curioasă la prima vedere. De fapt cântarea a 10-a în întregul său, precum am mai spus-o şi la cursuri, se găseşte a mai fi şi începutul unui vechiu cântec bătrânesc, de origine cărturărească, privitor la tragedia lui Brâncoveanu, decapitat, împreună cu cei 5 copii ai săi, « Cântecul lui Constantin Vodă ». Textul a fost publicat într'o versiune din 1809, de I. Bianu în *Buletinul Comisiunei Istorice a României*, I (1915), p. 309—314. O versiune mai veche însă, din 1778, se păstrează în ms. nr. 1620 f. 50, tot din Biblioteca Academiei Române. Spre a învedera identitatea colindului cu începutul « cântecului lui Constantin Vodă » dăm mai jos în paralelă textele după versiunea lui A. Pann şi după versiunea inedită care se apropie mai mult de textul lui A. Pann:

Anton Pann	*Ms. nr. 4730 f. 7.*
O pricina minunată	O pricină minunată
D'inceput din lumea toată	Ce au fost în lumea toată
D'inceput şi din vecie	Di 'nceput şi din vecie
Precum şi la carte scrie,	Precum şi la carte scrie
	. . . . .
Că e lumea 'nşelătoare	
Şi foarte amagitoare	Că îi lumea 'nşelătoare
Că 'nşeală şi amăreşte	Şi foarte îi trecătoare
Şi pre toţi îi prilasteşte	De-i face şi-iamăgeşte
Ales pre cei bogaţi foarte	Şi pre toţi i prislăsteşte
De nu mai gândesc la moarte;	Pre Domni şi pre împăraţi
Că vorbesc din avuţie	Şi pre cei ce sunt mai tari
Şi să ţin în semeţie	De-i vroeşte în avuţie
Ca când tot o să trăiască	Şi să ţin în sumeţie
Şi lumea să moştenească	Ca când n'ar ave moarte
Şi când în cea după urmă,	
Viaţa dacă li să curmă,	
Mor întocmai ca tot omul	
Şi bogatul ca şi robul,	
Că moartea nu va să ştie	Precum iată c'au privit
De averi şi de bogăţie	La Constantin Vodă ce-au domnit.

Dacă într'adevăr colindul este un fragment rupt din cântecul lui Constantin-Vodă — atunci suntem în măsură să reconstituim şi muzica acestui cântec, alcătuit acum mai bine de 200 de ani, probabil chiar în anul morţii lui Brâncoveanu, când tragedia de

www.dacoromanica.ro

pe țărmurile Bosforului a sguduit nu numai sufletele românești, ci și întreaga creștinătate. În colecția lui Anton Pann se găsește adăogată, în notație bisericească, și melodia colindului « O pricină minunată »[1]), (ed. 1848, p. 93) care transpusă în notația modernă de Sf. Sa Pr. I. D. Petrescu, este următoarea:

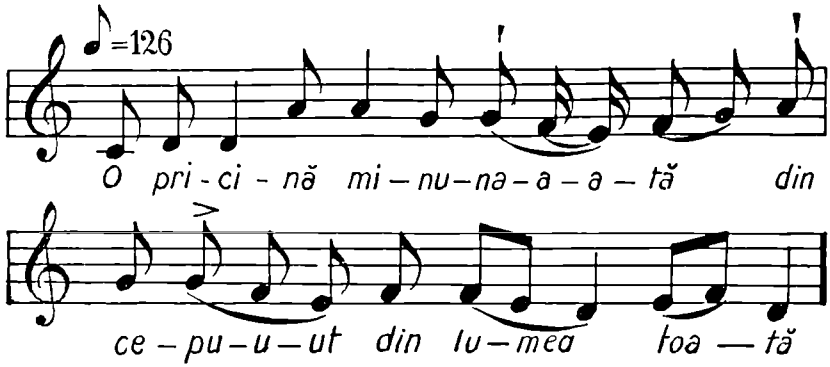

Melodia era, în acest caz, a « cântecului lui Constantin-Vodă ». Dar aceste versuri elegiace — care au fost prelucrate și de Alecsandri în cunoscuta sa baladă despre Brâncoveanu Constantin « boier vechiu și Domn creștin » — se mai găsesc în vechile noastre manuscrise încadrate ca introducere și într'o elegie destul de răspândită și ea: *Jalea preotului rămas fără soție*, elegie care pare a fi, ținând seamă de proveniența manuscriptelor, de origine ardeleană și care, în simplitatea ei, nu e lipsită de spontaneitate și duioșie. In forma pe care o are în cântecele de stea, inițialul cântecului lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, a intrat după cum s'a văzut mai sus (p. 194) în construcția Vicleimului.

Psalmii lui Dosofteiu. Ciclul psalmilor este reprezentat în colecția lui A. Pann prin patru bucăți rupte din *Psaltirea în versuri* a marelui mitropolit Dosofteiu: cântarea 11-a este psalmul 48: *Auziți acestea toate neamuri, noroade și gloate;* cântarea 12-a este psalmul 46: *Limbile să salte cu cântări înalte;* cântarea 13-a este psalmul 94: *Veniți cu toți dimpreună să ne facem voe bună* și în sfârșit cântarea 14-a — psalmul 96: *Domnul stătu craiu în țară.*

[1]) Cf. și Gh. Cucu, *202 Colinde populare*, p. 178.

www.dacoromanica.ro

Psalmii Mitropolitului moldovean așezați pe muzică și cântați, într'o vreme, la diferite praznice bisericești — au fost introduși de dascălii de pe vremuri în școlile din preajma bisericilor și astfel prin copii, vechile imnuri de slavă religioasă au pătruns mai departe în colindele de Crăciun. Opera lui Dosofteiu a avut însă o răspândire mai largă decât ne-o puteam închipui până acum, chiar și în Ardeal. Într'un manuscript [1]), copiat la Ibașfalău, în 1758, de logofătul Crăciun, găsim alături de cântecele de stea încă doi psalmi, care lipsesc din colecția lui A. Pann, al 46-lea: *Domnul iaste tare, lăudat și mare* și al 147-lea: *La apa Vavilonului, acolo șezum și plânsem.*

Impreună cu alte cântece de stea, psalmii lui Dosofteiu au intrat și ei după cum vom vedea îndată, în țesătura Vicleimului.

Mustrarea sufletului. Regretatul Tudor Pamfile, publicând o serie de cântece de stea [2]), adăoga încă un text scris, pe care-l considera pe nedrept ca sursă a întregului ciclu de asemenea colinde: *Mustrarea sufletului și a trupului.* E un dialog versificat, care pune față în față sufletul și trupul: sufletul cu gândul la cele veșnice, dojenind trupul, pentrucă lăsându-se amăgit de ispitele deșarte ale lumii: avuție, slavă, uită moartea care-l pândește; trupul, la rândul său, revoltat împotriva sufletului pentru că-l constrânge la asperități în viață. Disputa se încheie firește cu triumful sufletului, care vestește sosirea apropiată a morții. Textul care, a stat la îndemâna lui T. Pamfile, se afla într'un miscellaneu, copiat în 1842 de un N. Bărcilă, probabil în mănăstirea Secului. Se pare că textul a avut o circulație mai întinsă în literatura noastră veche. In Biblioteca Academiei Române se găsesc mai multe versiuni manuscrise (nr. *2120*, f. 105, nr. *2135*, *2743*). O versiune mai desvoltată a fost publicată în 1905, de Ieromonahul P a i s i e L a m b r u, care pretinde că s'a găsit «în Biblioteca mănăstirii noastre *Prodromul românesc* din Sfântul Munte Athos», într'un «manuscris vechiu, cu slove chirilice, dela anul 1648» [3]).

[1]) Ms ne-a fost împrumutat de d-l profesor St. Pop dela liceul din Blaj, căruia îi aduc și pe această cale mulțumiri.

[2]) *Sărbătorile la Români, Crăciunul*, p. 149—150.

[3]) *Vieața și petrecerea omului desmerdat sau Convorbirea sufletului cu trupul și alta mai la urmă Convorbirea omului păcătos cu Maica Domnului...*

www.dacoromanica.ro

Tema este însă foarte veche. Apare în literatura medievală a Occidentului într'o poemă anglo normandă din secolul al XII-lea: *« Þe deȝputissoun bitwen Þe bodi and Þe soule »*; a trecut apoi în literatura franceză medievală: *li dis dou cors et de l'ame le grant* [1]), de unde a pătruns mai târziu în ciclul cărților populare, subt titlul: *Débat du corps et de l'âme* [2]). A colindat prin toate literaturile Occidentului: germană, flamandă, daneză, provensală, italiană și a ajuns până în neogreacă. O prelucrare grecească se păstrează și într'un manuscript din Biblioteca Academiei Române, nr. *156*, cu titlul: *Διάλογος ψυχῆς τε καὶ σώματος, διὰ στίχων ἀμέτρων καὶ ἰάμβων* [3]).

Povestea numerelor — cum a numit-o Hasdeu — sau cântec aritmetic, este un dialog în versuri între ucenic și dascăl. Ucenicul întreabă:

Dascăle prea învățate,
Cel ce 'nveți pe școlari carte,
Spune-mi mie cine-i unul?

la care dascălul răspunde:

Unul, Fiul Mariei,
Cel ce 'n cer locuește
Și pre noi ne stăpânește.

Și chestionarul ucenicului continuă astfel până la numărul 12, la care dascălul răspunde: două sunt tablele lui Moisi; trei fețe dumnezeești; patru evangheliștii; cinci rănile Domnului; șase crinii Precistei; șapte tainele Dumnezeești... pentru ca la sfârșit numerele și lămuririle să se înșirue din nou în ordine descrescândă:

— Doisprezece 's apostolii,
Unsprezece voscresnele,
Zece porunci dumnezeești,

---

acum s'a dat în tipar pentru prima oară de Ieromonahul Paisie Lambru, București 1905. Stab. grafic Clementa-Smârdan.

[1]) Ambele publicate în colecția *Erlangen, Beiträge zur englischen Philologie*: *Þe deȝputissoun bitwen Þe bodi and Þe soule*, herausgegeben von Wilhelm Linow *nebst der ältesten alt französischen Bearbeitung des Streites zwischen Leib und Seele*, herausgegeben von Hermann Varnhagen, Erlangen u. Leipzig, 1899.

[2]) Charles Nisard, *Histoire des livres populaires...*, II-e éd., tome II, Paris, 1864, p. 315 și urm.

[3]) C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești*, ed. Acad. Rom. p. 119, nr. 246 (156), 2.

www.dacoromanica.ro

Nouă cete îngereşti
Opt sunt fericirile
Şapte taine dumnezeeşti...

Hasdeu, care a consacrat acestui cântec un studiu erudit în *Cuvente den bătrâni* (II, p. 566—608), a citat variante provensale, languedoc-iene, catalane, canadiene, portugeze, celtice, italiene, latine, germane, slavice: ruseşti, polone, cehe, bulgare şi chiar evreeşti şi încheie cu o versiune persană din primii secoli ai erei creştine şi cu alta culeasă dela Turanii Kirghizi. Versiunea persană este un duel de enigme între vrăjitorul Akht şi piosul Gösht-i Fryâno, duel care avea să decidă de vieaţa sau moartea eroului. Între enigmele propuse de vrăjitor, cu intenţia de a răpune vieaţa adversarului, figurează şi numerele: « Spune-mi ce este unul şi nu sunt 2? Ghici gândul meu! — Spune-mi ce sunt 2 şi nu sunt 3? »... la care răspunsul trebuia să fie: 1 este soarele; 2 suflul şi răsuflul; 3: gândul, cuvântul şi fapta... Hasdeu, întemeindu-se pe răspândirea geografică a temei şi pe faptul că versiunea persană era pe vremea sa cea mai veche, ajunge la concluzia că prototipul a fost creat în atmosfera religioasă a Persiei, de unde l-a împrumutat Bogomilismul, care l-a transformat şi i-a dat forma pe care o are azi.

După Hasdeu, Johannes Bolte, într'un articol publicat în *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* (XI, 1901, p. 376—406), întemeiat pe un bogat material nou — între altele pe versiuni engleze, daneze, suedeze, lituane şi ebraice, încorporate din veacul al XV-lea în Pesach-Haggadah ajunge la concluzia că variantele creştine sunt anterioare celor ebraice şi că forma cea mai veche a acestei interpretări simbolice a numerelor se găseşte în Occident, încă din veacul al V-lea, la Episcopul Eucherius de Lyon [1]). După Bolte, sâmburele acestei simbolice a numerelor trebueşte căutat în speculaţia mistică a Pytagorenilor « care vedeau în numere nu numai predicatele unei alte substanţe, ci însăşi substanţa lucrurilor şi socoteau lucrurile ca imagini ale numerelor ». S. Kyriakidis observă cu dreptate că acest cântec, în forma în care-l avem, a trebuit să fie compus în preajma bisericilor, în năzuinţa de a învăţa copiii, în formă plăcută a cântecului, câteva

[1]) *Formulae spiritualis intelligentiae*; cap. X: de numeris (Migne, *Patrologia latina*, vol. 50, col. 769).

www.dacoromanica.ro

fapte fundamentale ale religiunii [1]). Cântecul trebue să fi fost foarte răspândit în lumea copiilor, mai ales în preajma anilor 1848, și astfel se explică pătrunderea lui în ciclul colindelor de Crăciun. Anton Pann îl introduce abia în ediția a IV-a a colecției sale (1848). În manuscriptele de colinde și cântece de stea nu se găsește.

BIBLIOGRAFIE. TIPĂRITURI: *Catavasiĭarĭu, acumŭ într'acestŭ chipŭ tipăritŭ în zilele prea luminatului Domnŭ Io Constantinŭ Nicolae Voevodŭ cu blagosloveniĭa prea Sinților Mitropolitŭ Kyr Neofitŭ și cu chieltuiala iubitorĭiului de Dumnezeu Kyr Climentŭ Episcopŭ Râmnicului, în sfânta Episcopie a Râmnicului la anul 7115* [1747] *s'au tipărit de cucérnicul între preoți Popa Mihai Popovici tipografulŭ Râmnicănulŭ*; Ioann Tincovici, *Cântări dumnezeești la praznicile Mântuitorĭului nostru Iisus Hristos și ale Născătoarei de Dumnezeu și ale altor sfinți ce se prăznuesc... și acum întâia oară la tiparĭu întru acest chip dat*, Buda, în Craiasca tipografiei a Universitatei Ungariei, 1815; Ioan Thomici, *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei romană precum și niște alése cântări besericești și unele cuvioase și desfătătoare lumești . cu cheltuiala de bun ghen născutului Domn, Athanasie Gabrovski de Apadia*, la Buda cu tipografia K. Universitate din Pesta (cf. descrierea cărților la I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, p. 96—98; I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia rom. veche*, III, p. 130—131, nr. 892 și 554—556); A. Pann, *Cântece de stea sau versuri ce să cântă la Nașterea Domnului nostru Is. Hs.*, București, 1830, (G. Dem. Teodorescu, *Operele lui Anton Pann*, II, București, 1891, p. 8, amintește dupa Dim. Iarcu, *Bibliografia cronologică română*, ed. II, Buc. 1873, p. 26, o primă ediție a operei lui Pann din 1822, dar această ediție, care n'a fost gasită pâna acum, probabil că n'a existat și este o confuzie a lui Iarcu). In Biblioteca Academiei Române se găsesc următoarele ediții ale operei lui Pann: 1834, 1846, 1848.

MANUSCRIPTE PUBLICATE: M. Gaster în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II, p. 313—336 după un ms. din 1782 și III (1884), p. 99—110; același în *Chrestomatie română*, II, p. 139—144 după un ms. miscell. din 1784 și dupa un altul din 1821; Emil Turdeanu, *Un manuscris miscelaneu necunoscut*, extras din *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, revista Institutului Social Român, anul X, n-rele 1-4, București, 1932, după un manuscript copiat de M. Giorgi Ero(monahul) Antonovici, descoperit de d. Profesor D. Gusti în campania de studii monografice, la un paroh din satul Ghiliceni, Basarabia. Textele în anexă la p. 12—23.

MANUSCRIPTE INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. 438, scris de Costandin, copil de casă cu cheltuiala Dimii Stolnic de la dum. vel Ban, la anul 1746; cuprinde 2 cântece « Astăzi Hristos în Vitleem » și « Așa ne grăește

[1]) Stilpon Kyriakidis, *Ὁ ἑφταπάρθενος χορός* în *Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος*, 1925, p. 489.

www.dacoromanica.ro

Domnul » (cf. I. Bianu şi R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, II, p. 138—143); nr. **830** copiat la 1786 de Andrei Colţea şi alţii, f. 70 v.—74 v., 80 v.; nr. **842**, copiat în 1819, Maiu 10, f. 24—36; nr. **869**, copiat de Năstase Negrule în Iaşi, la 1790 (cf. N. Cartojan, *Alexandria în lit. rom.* 1910, p. 79; nr. **2179**, sec. XIX, f. 134—136; nr. **2803**, copiat în Iulie 1842, la Monastirea Mărgineni, f. 125—127 v. Iosif vândut de fraţii săi; f. 128 « Psalmul 151 »; nr. **3196**, Carte cu cântări lumeşti pentru Nicolae Tercea teolog, în cl. III, 1858, f. 2 v.; nr. **3241**, fără dată precisă, sec. XIX, copiat de Sofronie Brânduş, f. 1—19; nr. **3497**, Carte de cântece, cu note de Psaltichie, scrise de G. Ucenescu, elev al lui Anton Pann la 1852. (Pentru Gheorghe Ucenescu, fost cântăreţ la biserica Sf. Nicolae din Braşov, decedat în 1896 cf. Andrei Bărseanu, *Istoria şcoalelor centrale române din Braşov*, p. 598, f. 100—103, 176, 159, sec. XIX, 1875, f. 5—13, versuri, f. 159, 154 252, 256, 556—560, 613—618, 702, 703—705, 891, 935, cântece de stea dela Crăciun; nr. **3766**, « Carte adevărată... scrisă de mâna mea şi tipărită asemenea de M. Jipescu, la anul 1836 », în notă « sîntu născut dela leat 1822, Iulie în 8 », f. 7 v. şi urm. şi f. 25 v.—31 r.; nr. **3788**, « Carte de cântări bisericeşti la diferite ocaziuni copiate şi adăogate de preotul N. Tărăbuţă » (s. d.), sec. XIX; nr. **4153**, copiat în 1858, 26 Martie, f. 1—22; nr. **4826**, ardelenesc, copiat în Sălişte, la 1847; nr. **4183**, « Cântări de stea » şi alte versiuni ce se cântă peste tot anul (începe cu cântarea a 5-a din A. Pann); nr. **4232**, scris de Georgie Ţăranu, Grănicer în Caransebeş, la 1825, f. 36 v., « Cântări cu steaua la naşterea lui Is. Hs. »; nr. **4245**, sec. XIX, cumpărat din Banat (Caransebeş), cuprinde între versuri lumeşti şi cântece de stea, f. 9, 10, 23—24; nr. **4279**, scris de Rus Ioan din Cherchiş Vermegia-Dăbăcăi, în 1839, f. 60 şi urm. vezi şi f. 2; nr. **4268**, copiat înainte de 1869 în Banat (note din Caransebeş, f. 32 v.), f. 28—32, « Cântări cu steoa la zioa naşterii lui Is. Hs., unde e običaiul »; nr. **4430**, « Versuri sau cântece de stea ce să cântă la Naşterea Domnului nostru Isus Hristos, scrise de mine I. Ştefan, Bucuresci, 1864 » (după A. Pann), pe f. 72 v., versuri pentru Cuza-Vodă; nr. **4836** copiat în 1787, f. 261: « Stéo de sus răsare ». *Fond Gaster*: nr. **62**, f. 2, sec. XVIII—XIX; nr. **180**, f. 57 v.—58, jumătatea sec. XIX (v. f. 59 notă din 1844, datat greşit în Catalogul lui Gaster ca. 1750); nr. **94**, copiat în secolul al XVIII-lea, f. 133 v.—138: « Cântările stelii ş'a Catavaselii »; nr. **103**, « Cântici di Irod şi di ste », copiat în 1821, f. 6 (şi povestea numerelor, f. 18 v. O diece prea învăţate, care înveţi la şcoală carte); nr. **68**, copiat de Petrache Logofătul în 1831, f. 10 v.—17: « cântări de stea »; nr. **43**, jumătatea sec. XIX.

CULEGERILE DIN POPOR sunt numeroase, dar aproape toate reproduc textul lui A. Pann.

STUDII: Cântecele de stea trebuesc separate de colindele profane, pentru care vezi P. Caraman *Obrzęd Kolędovania u Slovian i u Rumanów*. Studjum porównawcze. Cracovia, 1933 'un referat al autorului în *Buletinul Institutului de filologie română « Alexandru Philippide »* dir. Iorgu Iordan, Iaşi, I, 1934, p. 233—238); pentru colindele religioase: Al. Rosetti, *Colindele religioase la Români în Analele Academiei Române*, tom. XL, s. II 1920 Mem. s. lit.; Dan Simonescu, *Cântece de stea, înainte de A. Pann, Revista Soc. Tinerimea Română*, LI, 1932, p. 114—118 (despre Catavasierul din 1747 şi despre Ioan Thomici).

www.dacoromanica.ro

MIRONOSIŢELE

Mironosiţele sau *Invierea lui Hristos* este un altfel de mister popular religios, care se reprezintă şi azi în părţile Sibiului. Deşi este relativ recent, totuşi ne ocupăm de el aci, fiindcă pe de o parte stă în strânsă legătură cu drama şi colindele religioase, iar pe de altă parte ne desvăluie procesul de formaţiune a acestui gen de literatură scrisă, continuat aproape subt ochii noştri, precum şi procesul de asimilare în masele mari ale poporului.

Înainte de războiu, obiceiul de a reprezenta pe scenă această dramă populară în legătură cu învierea Mântuitorului era îndătinat în satele Galeş şi Rod din plasa Sălişte (judeţul Sibiu); astăzi obiceiul a rămas numai în Rod. Actorii sunt « copii nevinovaţi », băieţi dela 12—15 ani, care joacă rolul Mântuitorului, sutaşului, îngerilor, străjii lui Pilat, şi fete care joacă rolul mironosiţelor. Reprezentarea misterului popular începe în zilele înflorite ale Paştilor, în biserică sau în faţa bisericii, după încheierea liturghiei şi se continuă la casele gospodarilor, uneori chiar până la Isṗas. Duminicele, ceata micilor actori, însoţită de un cărăuş şi de instructorul şi conducătorul ei, iau la rând satele din spre câmp, ajungând până la Blaj — în 1895 au jucat în prezenţa Mitropolitului — sau comunele din spre Sibiu, ajungând până în Poplaca şi Răşinari.

După cercetările întreprinse de d. St. Petruţiu, drama aceasta religioasă s'a reprezentat pentru întâiaşi dată la Sălişte, în 1853, unde s'a jucat regulat până în 1865. Din Salişte misterul a trecut în satele Galeş, unde a fost reprezentat până în preziua marelui războiu mondial, şi în Rod unde se joacă şi acum. Din Galeş, prin notarul Acilenescu, obiceiul a fost transportat, acum 50-60 de ani, în satul Cetea de unde actorii locului l-au dus până la Abrud. În satul Geomalul din judeţul Alba, unde a fost de asemeni împământenit, obiceiul se menţine şi azi.

www.dacoromanica.ro

Subiectul acestei drame populare în linii generale este următorul:

Sfânta Fecioară împreună cu mironosițele se duc, tânguindu-se pe cale, la Sfântul Mormânt, ca să ungă cu miresme trupul lui Iisus. Ajungând, văd cu multă uimire, că străjile puse de Pilat, ca să păzească mormântul au fost împrăștiate și că pecețile sunt rupte. Pe când stăteau nedumerite, apare îngerul Domnului, care le lămurește că Mântuitorul a înviat.

El se arată în chip de grădinar Mariei Magdalena și celorlalte mironosițe, care izbucnesc în cântece de slavă. Marele arhiereu al Evreilor, aflând minunea învierii dela sutașul Loghin, care stătuse de strajă la mormânt, încearcă să-l cumpere cu bani ca să tăinuiască învierea și să spună gloatelor că trupul lui Iisus a fost furat peste noapte, de ucenicii săi. Ostașul roman însă aruncă banii și propovăduește minunea întâmplată sub ochii lui. Apostolul Petru, care se îndoise la început, auzind și mărturia lui Loghin și a mironosițelor, se convinge și el, cântând împreună cu mironosițele un « vers de mângâiere », pentru sfânta Fecioară. Drama religioasă se încheie cu « orația », în care mironosițele amintesc spectatorilor că:

Așa suntem călătoare
Și de Hristos vestitoare;
De când de-acasă am pornit
Până aici ne-am ostenit.
Dumneavoastră bine știți,
Că cam mult călători.
Și cine mult călătorește,
Cheltuială-i trebuește.
Pentru care noi vom mulțumi,
Tot binele vom pofti,
Dumnezeu să vă trăiască,
Cu mila lui să vă păzească
Și-a lui Hristos înviere,
Veselă mângăiere,
Și cu mare bucurie
Intru mulți ani să vă fie!

Drama este, firește, o înscenare naivă. Precum în pictura primitivă, unde lipsind perspectiva, persoanele și lucrurile sunt așezate pe același plan, tot astfel și aci fazele acțiunii, desfășurate în răstimpuri și locuri diferite, sunt prezintate fără întreruperi și fără decor, pe aceeași scenă și fără multă mișcare. Cântăreții, împărțiți în două grupe, sunt așezați față în față, de o parte băieții, de alta fetele. Singurul decor: o lădiță, « sâcriiul » Mântuitorului în care se pun flori, o cruce și o lumânare. « Mișcarea, deplasarea interpreților în timpul jocului — ne încredințează d. St. Pătruțiu — se reduce la unul sau doi pași, făcuți în spre cel căruia se

www.dacoromanica.ro

adresează sau spre mormânt». Deși prin subiect și factură, «Mironosițele» se apropie de genul misterelor religioase germane *Osterspiele* sau *Die Maria am Grabe* sau *Marienklage*, cum arată d. Pătruțiu «acest poem popular este o creație recentă cărturărească, însușită de colectivitatea populară».

Autorul dramei religioase este Picu Pătruțiu (1818—1873), care a fost timp de 44 de ani crâsnic (țârcovnic) în biserica cea mare din Săliște. A fost cel mai neobosit autor al Ardealului pe tărâmul literaturii populare, lăsând peste 50 de volume de «stihuri» religioase.

BIBLIOGRAFIE: Opera lui Picu Procopie Pătruțiu a fost publicată, însoțită de un studiu detaliat de D. St. Petruțiu, *Mironosițele*, o dramă religioasă din ținutul Săliștei, în *Anuarul Arhivei de Folklor*, publicat de Ion Mușlea (ed. Academiei Române), IV, 1936, p. 13—29. Un fragment «*îndreptat*» fusese publicat mai înainte de P. Băncilă, *Colindele Crăciunului și ale Paștilor*, Sibiu, 1875. Despre Picu Pătruțiu, interesante date biografice la Onisifor Ghibu, *Scriitorul ascet Picu Procopie Petruț din Săliște* în ziarul *Telegraful Român*, 1905, nr. 80 și urm.

JOCUL DE PĂPUȘI

Drama religioasă a Vicleimului se joacă azi la noi împreună cu farsa populară de origine turcească «jocul păpușilor». Sulzer, care pe la jumătatea veacului trecut a văzut-o încă în plină desvoltare, ne-o descrie astfel:

> «Se făcea întunerec în sală; într'un colț se întindea o pânză subțire în dosul căreia se punea o masă cu câteva lumânări aprinse. In acest loc se așeza un singur ciauș, care începe a plimba și a mișca păpușile pe masă, potrivit cu vorbele pe care le spune în limba română și greacă și mai ales în limba turcească; așa că cei din întunerec văd umbrele acestor figuri de carton jucând pe pânză și aud vorbele ce spune ciaușul ca și cum ar fi rostite de păpuși».

Această comedie populară, care odinioară alcătuia distracția cea mai plăcută a boierimei noastre, își are originea în farsa populară turcească, cunoscută sub numele de «karagöz». La începutul veacului al XIX-lea, și chiar și în epoca regenerării noastre naționale, farsa românească purta același nume ca și prototipul

[1]) Sulzer, *Geschichte des transalp. Daciens*, 1872, t. II, p. 403, după Burada, *Ist. teatrului*, p. 45.

www.dacoromanica.ro

turcesc, după cum dovedesc câteva pasagii interesante din comedia lui Alecsandri: *Iașii în carnaval*. In actul III, scena a III-a, Alecsandri, introducând în piesă păpușile, pune în gura eroilor următoarea convorbire:

Leonil: Irod! Irod!
Alecu: Păpușile românești . . . tot să stai să le privești.
Turcu (lui Alecu): Hei banabak, nu jucam la mine *karaghioz*.

Sau:

Turcu: Ei banabak . . . haide joca la mine *karaghioz*.

Farsa turcească cu trăsături de satiră socială poartă numirea de *karagöz*, după numele propriu al eroului principal «Karagöz», un fel de bufon care înfățișează pe osmanliul ignorant și grosolan, dar fudul și dispus spre glume usturătoare. Ea a avut la noi, pe timpuri, un răsunet așa de puternic, încât numele propriu al bufonului, desprinzându-se din structura intrigei, a devenit numele comun «caraghioz», cu semnificația de «hazliu». Turcii la rândul lor primiseră această farsă tocmai dela Chinezi, după cum dovedesc cercetările recente.

Introdus prin Turci — precum se poate întrezări chiar din pasagiul comediei lui Alecsandri, pe care l-am citat — jocul păpușilor a circulat la noi ca un element de comedie de sine stătătoare; mai târziu, această farsă plină de săgeți la adresa societății contimporane și presărată — mai ales când era «fără perdea» — cu trivialități obscene, s'a contaminat, lucru ciudat, tocmai cu misterul religios al Vicleimului, în a cărui tovărășie dăinuește până azi.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE PUBLICATE: G. Dem. Teodorescu, Poesii populare române, p. 120-132; C. Brăiloiu și H. H. Stahl în revista *Sociologie Românească* (director D. Gusti), 1936, nr. 12, p. 15—32.

STUDII: Lazăr Șaineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*, București, 1900, p. CXX și urm. G. Dem. Teodorescu, *Incercări critice asupra unoru credințe datine și moravuri ale poporului românu*, București, 1857, p. 47; T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, I. p. 10. Fr. v. Luschan, *Das türkische Schattenspiel* în *Internat. Archiv für Ethnogr.*, 1889; Dr. Georg Jacob, *Das türkische Schattentheater*, Berlin, 1900; Louis. Roussel. *Karagheuz ou le theâtre d'ombres à Athènes*, Athènes, 1932: Giulio Caïmi. *Karaghiozi ou la comédie grecque dans l'âme du théâtre d'ombres*, Athènes, 1935 (jocul de păpuși introdus la Atena în 1860).

www.dacoromanica.ro

ORAŢIILE DE NUNTĂ

Nunta țărănească este în viața patriarhală a satului o adevărată dramă. Alaiurile mirelui — vorniceii, «vătăjeii», chemătorii, diverii, vătavii sau frații de mireasă — cari străbat călări ulițele satului; stegarii cari poartă flamurile; druscele care însoțesc pretutindeni mireasa; vătăjițele și tarafurile de lăutari, toate dau nunții un caracter de măreție epică.

În tipicul după care se desfășoară ceremonia, fazele principale ale ei sunt subliniate prin *orații*. Când sosesc colăcarii la casa socrilor (conăcăria), când tinerii pleacă la biserică (de iertăciune), când se dau darurile (schimburile) la ospețe, în toate momentele principale ale nunții vornicul se ridică pentru a cuvânta nuntașilor.

Cea mai veche și, în orice caz, mai frumoasă dintre toate este fără îndoială conăcăria. Închipuirea că ginerele este un tânăr împărat și că tovarășii săi sunt toți «ghinerari»; atitudinea lor de mândrie voinicească ce le îngădue să ia de sus pe socri; glumele care țâșnesc la fiecare pas — toate acestea aduc o notă de veselie și voie bună în atmosfera solemnă a nunții. Alegoria prin care fata este comparată cu o ‹ floare din raiu », care se ofilește și pe care ei — colăcarii sunt trimeși să o ridice ca să o răsădească în grădina «împăratului», pentru ca până la anul să înflorească și să rodească este plină de gingășie. Celelalte orații aduc unele o notă de duioșie, ca de exemplu oratia de iertăciune, altele susțin până la sfârșit nota de umor, ca de exemplu oratia când se face schimbul sau când «socăciţa» aduce nunilor găina.

Cuvântul *orație* cu sensul de cuvântare este vechiu în limba noastră; îl găsim și în *Învățăturile lui Neagoe către fiul său Theodosie*, în pasajul privitor la aducerea oaselor mamei sale Neaga

www.dacoromanica.ro

în ctitoria dela Curtea de Argeș: « că voiu să îndrăznesc să fac *oraţie* către oasele tale cele ostenitoare » (ediția Iorga, p. 160). În ceremonialul nunții oraţiile sunt vechi la noi; le găsim pomenite de Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* la cap. XVIII: « Despre obiceiurile logodnelor și nunților în Moldova » (ed. Pascu, p. 158—164). Interesant este faptul că ceremonialul, care se obișnuește azi la nunta țărănească, era pe vremea lui Dimitrie Cantemir generalizat și în clasa boierească. Fazele logodnei și ale nunții — așa cum ni le descrie învățatul Principe moldovean — corespund cu cele obișnuite azi în pătura țărănească: cererea în peţit; ospățul, cernutul, sosirea conăcarilor și oraţia, întrecerea cu alergarea cailor, oraţia de iertăciune, etc. D. Cantemir ne dă în rezumat chiar textul oraţiei de peţit care — zice el — mai în tot locul obișnuește să se facă în aceste cuvinte:

> « Mai marii noştri, moşi şi strămoşi, umblând la vânat în păduri, au nimerit ţara aceasta pe care o locuim noi azi şi în care trăim şi suntem hrăniţi şi desfătaţi cu laptele şi mierea ei. Ispitit de pilda acestora, prea nobilul domn N. N., umblând la vânat pe şesuri, în păduri şi în munţi, a dat peste o ciută, care fiind ruşinoasă şi tenace la onoarea ei, nu i-a dat nicio privire, ci a luat fuga şi s'a ascuns în ascunzişul ei. Noi ne-am luat pe urmele ei şi, duşi de ele, am ajuns în această casă. De aceea trebue ca acest vânat, pe care noi l-am găsit cu muncile şi sudorile noastre în locuri pustii, ori să ne arătaţi încotro a trecut ». « La aceste cuvinte — spune D. Cantemir — oratorul adaugă dela dânsul alte alegorii şi metafore pe care i le sugerează spiritul său ». (Ed. Pascu, p. 159).

Este cred oraţia cea mai veche care, în forma în care o avem noi, nu se găsește nici la Greci, după cum mă informează d. G. Megas, directorul arhivei de folklor N. Politis din Atena și d-șoara M. Ioanidu, nici la Bulgari. Gaster în *Literatura populară română* (p. 488) afirmă că « mai cu aceleași cuvinte regăsim această oraţiune împreună cu toate celelalte obiceiuri de nuntă atât la Sârbi cât și la Albanezi; la textele unde trimete (Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, p. 144 și urm.), se descriu într'adevăr obiceiurile de nuntă, dar nu se dă niciun text de oraţie.

www.dacoromanica.ro

Un al doilea strat de orații pare ceva mai nou și stă în legătură cu literatura scrisă. Am arătat în primele capitole pătrunderea elementelor apocrife în literatura orațiilor de nuntă, dar aceasta nu poate constitui o dovadă concludentă despre originea cărturărească a orațiilor. Dovada hotărîtoare ne-o aduce însă și aci tot scrutarea textelor vechi.

Orații de nuntă în proză. În bogatul depozit de manuscripte al Academiei Române se găsesc o serie de texte care cuprind forme mai vechi de orații, *în proză*, ca de exemplu în ms. nr. **2338**, intrat în Biblioteca Academiei Române dela mânăstirea Ghighiu din județul Prahova, ms. neinventariat. Între foile 280 r.—292 v. se află următoarele orații în proză: « Orație care să citește când să iartă fata de către părinții ei »; « altă orație tot pentru ertăciunea fetii », f. 281 v.; « această orație să zice când ar mărita cineva vreo fată dă casă », f. 282 v.—283 r.; « orație iar de ertăciunea fetii de către părinții ei », f. 283 v.; « orație la nuntă, când o să ia pe mireasă », f. 286; « oraționa când merge ginerile cu plocon la nun Sâmbătă seara », f. 288; « alta iar asemene ca ceialaltă » f. 288 v.; « altă orație asemene », f. 289; « altă tot de nun », f. 289 v.; « orație în zioa de nuntă la daruri », f. 290; « altă orație asemene », f. 290 v.; « oraționa ce să zice când dau măhrămile la călțunari », f. 291; « tot de călțunari », f. 291; « orații ce să zice în zioa de nuntă când să dau darurile la masă », f. 291 v.; « orație când duce ginerile daruri la nun », f. 292.

Cuprinsul acestor orații este în genere greoiu, încărcat de citate biblice; dar ele sunt interesante pentrucă avem impresia că aici este forma primă, din care prin înlăturarea părților greoaie, s'a degajat câteva din formele versificate pe care le găsim și în manuscriptele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și care au intrat apoi în patrimoniul popular.

Iată de pildă « oraționa la nuntă, când o să ia pe mireasă », f. 286 r.— 287 v.:

> Înțeleptul Solomon cu înțelepciunea sa cea de Dumnezeu dăruită, cinstiților dumneavoastră socri, înțelepții cei vechi văzându-o, să mira de zidirea cea frumoasă a omului și au strigat cu glas de mirare, zicând: mare lucru și cinstit iaste omul, căci că din câte zidiri au făcut Dumnezeu, niciuna nu iaste asemenea omului, pentrucă toate celelalte zidiri când s'au făcut, numai au zis cu cuvântul și s'au făcut, iar pe

www.dacoromanica.ro

om l-au zidit, iar n'au zis numai cu cuvântul, ci cu mâinile sale luând din pământ, l-au zidit şi l-au însufleţit cu dumnezeiască suflarea sa pre carele şi împărat tuturor zidirilor sale l-au făcut pre om, dupre cum grăeşte Davidu: Toate au supus supt picioarele lui cinstite, pentrucă nicio zidire nu iaste asemenea întru cinste ca ăcasta, dupre cum iarăş grăeşte David: micşoratu-l-ai pre el cu puţin oarece decât îngerii; cu mărire şi cu cinste l-ai încununat pre dânsul. Deci dar, după ce au săvârşit Dumnezeu ăcastă minunată şi frumoasă zidire, au socotit cu înţelepciunea sa (f. 287 r.) cea desăvârşită, grăind: că nu iaste bine a fi omul singuru pre pământ, ci să-i facem lui soţie; şi adormind pre strămoşul nostru Adam, şi au luat din coastele sale o coastă şi au făcut pre stremoaşa noastră Eva; şi sculându-se strămoşul nostru Adam din somn, au văzut lui soţie, mirându-se şi zicându: ăcasta iaste din oasele mele şi din trupul mieu (deci după cum zice sfânta scriptură) împreunându-i pre amândoi cu blagoslovenia cea dumnezeiască la care şi noi cei din Adam am rămas supuşi aceştii împreunări, dupre cum astăzi o vedem la iubita fiica dumneavoastră pe care din prunciia ei o aţi crescut cu multă grijă şi o aţi împodobit cu toate faptele cele bune până acum la vârsta cea dupre leage, care, vrând să se desparţă acum din sânurile dumneavoastră cele părinteşti şi să meargă la cel de Dumnezeu orânduit al ei soţu, să roagă dintru adâncul inimii ca să le daţi părinteasca dumneavoastră blagoslovenie. De | (f. 2 7 v.) vreme ce precum lumea făr de soare nu poate, aşa nici fiii făr de blagoslovenia părinţilor nu pot. Pentru aceia cu plecăciune cer la dumneavoastră ertăciune şi părinteasca blagoslovenie şi cu ăcastă blagoslovenie va câştiga roada ceriului şi bunătăţile pamântului spre care şi dumneavoastră, cinstiţilor părinţi, întorcându-vă, cu cea dela inimă milosârdie, îi blagosloviţi.

. . . . . .

Din această lungă şi greoaie oraţie în proză — din care noi am omis totuşi partea finală — au ieşit se pare treptat variantele care au circulat şi circulă şi azi în toate ţinuturile româneşti, ca de exemplu următoarea din colecţia lui G. Dem. Teodorescu, reprodusă după un ms. al lui Radu Zugravu din sec. al XVIII-lea:

Marele şi puternicul Dumnezeu
Din ceput a făcut cerul şi pământul
Şi a înfrumuseţat cerul şi pământul
cu soarele şi cu luna
şi cu stelele ce luminează ziua şi noaptea.
Mai pe urmă, a luat Dumnezeu din pământ
şi a zidit pe strămoşul nostru Adam.

www.dacoromanica.ro

Şi, văzând Dumnezeu că nu este bine
să fie omul singur,
l-a adormit cu somnul firesc
şi, luând o coastă dintr'însul,
a zidit pe strămoaşa noastră Eva.
Iar dacă s'a pomenit Adam din somn, a zis:
«iată os din oasele mele
şi trup din trupul meu!»
Drept aceea zise Evei că va lăsa omul
pe tată-său şi pe mumă-sa
şi vor fi amândoi cu trup.
Din acel cuvânt, rămase şi se trase
din neam în neam, până ajunse vremea
şi la vârsta acestor doi tineri,
care şi-au plecat genunchii la pământ,
şi se roagă Dumneavoastră cinstiţi socri
ca să-i iertaţi şi să-i blagosloviţi,
precum a blagoslovit Dumnezeu Pre Avraam cu Sara.
. . . . . .

Sau ca în următoarea variantă din colecţia S. Fl. Marian (*Nunta la Români*, p. 796—798), mai apropiată de factura vioaie a ritmului popular:

Staţi d-voastră cinstiţi
Părinţi
Şi d-voastră nuntaşi
Imprejuraşi
. . . . . .
Ca să roagă fii dumnia-voastră,
Cu genunchile plecate,
Cu lăcrămile vărsate...
Ca să vă 'nduraţi
Şi să-i iertaţi
Să vă miluiţi
Şi să-i blagosloviţi...
. . . . . .
Inceputul nu-i dela noi,
Că-i dela bunul Dumnezeu
Care-a făcut cerul şi pământul
Numai cu cuvântul.
Şi-a împodobit Dumnezeu
Cerul cu soarele
Şi cu stelele
Şi cu luceferii de zi

www.dacoromanica.ro

Și cu sfânta lună
Și-a împodobit Dumnezeu
Și pământul cu pomi roditori
Și cu tot felul de flori
Cu izvoare de ape reci
. . . . . .
Și-a socotit Dumnezeu sfântul
că n'ar fi bun pământul
Fără de stăpân,
Și-a săpat lut
Din țărna pământului,
Și și-a zidit
Pe strămoșul nostru Adam
. . . . . .
Iar a socotit Dumnezeu
In gândul său
Că n'ar fi bun
Omul singur pe pământ,
Și-a mai trimis un înger sfânt
Și pe Adam l-a adormit...
Și-a rupt lui Adam o coastă
Și-a zidit pe Eva,
Pe strămoașa noastră.

Astfel din materialul sec și amorf al vechilor texte în proză, spiritul inventiv al poporului a ajuns la marea varietate de forme noi, vioaie ca ritm și însuflețite de imagini plastice și colorate [1]).

Cercetarea materialului păstrat în manuscripte oferă un interes deosebit, nu numai pentrucă proiectează o lumină vie peste legăturile dintre literatura scrisă și folklor, dar și pentrucă scoate

[1]) In afară de aceste orații în proză, obișnuite la nunțile obștești, depozitul de manuscripte al Academiei Române ne mai desvăluie și un alt ciclu de orații obișnuite la nunțile domnești. Într'un ms. din Biblioteca Academiei Române (nr. **4123**), asupra caruia îmi atrage atenția d-l D a n S i m o n e s c u, căruia îi aduc și pe această cale mulțumiri, găsim: orații când se mărită « cocoană de boiari » (f. 150); orații la *călțunari*, când se mărită « fata de Domn » (f. 17 r.); « orații ce să zice când să marită Domnița » (f. 17 v.); « când se dau darurile la masa » 15 v.; « la călțunari » 15 r. Ceremonialul era aproape același la nunțile boierești și domnești ca și la cele țărănești. Orațiile sunt însă pline de citate grecești, ca de exemplu: « cu inima veselă laudă *τὴν ἡμετέραν πατρικὴν κηδαιμο νίαν* care ați aratat către dumneaei *ἐξάπαλῶν ὀνύχων*, pe care din vârsta pruncii dumneaei crescându-o în sânul cel părintesc al Dumneavoastră ați hrănit-o *μὲ τὸ ἄδολον γάλα τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν* (f. 16 r.). D. Simonescu prepară un studiu asupra lor.

www.dacoromanica.ro

la iveală forme necunoscute pe care culegătorii de azi nu le-au înregistrat încă, dar care nu sunt lipsite de umor și poezie ca următorul fragment pe care-l găsim într'un manuscript (nr. **1629,** f. 66 r.) copiat în Moldova la 1778, de Ioniță Popa — este probabil răspunsul socrilor la oratia colăcarilor:

. . . . . .
Și doisprezece crăstei,
In loc de berbeci;
Și doisprezece țânțari,
In loc de lăutari;
Și opt ciocârlani,
In loc de curcani;
Să fie pentru conăcari.
Pasați de descălecați;
Alt conac ce mai cataţi?

În timpurile vechi, alături de orații, se obișnuiau la nuntă și cântece.

Unele dintre ele ca de exemplu « Nunta din Cana Galileei » a ieșit din ciclul lor firesc și a trecut după cum s'a văzut mai sus (p. 210) în ciclul cântecelor de stea. În vechile manuscripte, « Nunta din Cana » se găsește trecută între « cânturile ce să cântă la nuntă », iar adaosul final din unele versiuni: « Să dea *nun* un ivt de vin » nu lasă nicio îndoială asupra acestui fapt. Colecția de cântece publicate de Ioan Thomici în cartea sa: *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române* (Buda, 1827) ne indică și momentul din ceremonial când se începea cântarea: « la un ospăț sau *nuntă* după cântarea de binecuvântare a Preotului « Cela ce ai strălucit pre noroade în pustie, și apă din piiatră le-ai isvorît și la Cana Galileei apa în vin o ai prefăcut...», (pag. 86). Prin natura cuprinsului său și prin momentul când intervenea în desfășurarea nunții, în trecere dela solemnitatea religioasă la ospăț, cântecul acesta pare să fi plăcut foarte mult, fiindcă dela nuntă a trecut la ospețe, fie la început, fie la sfârșit, între « irmoasele vesele ce se cântă după masă ». De aci, dela ospețele familiare, l-au învățat copiii cari l-au introdus apoi în cântecele de stea. Anton Pann, culegându-l din gura copiilor, și fixându-i melodia, l-a introdus în prima ediție a colecției sale de cântece de stea. Prin colecția vestitului profesor bucureștean de muzică bisericească,

www.dacoromanica.ro

retipărită și în Ardeal de editura Ciurcu, cântecul s'a răspândit în tot largul ținuturilor românești din Alunișul județului Olt [1]) până în părțile Cohalmului (județul Târnava-Mare) [2]), din părțile Crișanei și ale Banatului [3]) până la Moleștii județului Lăpușna [4]). În unele părți însă, « Cana Galileei » se cântă încă până azi la nunți (vezi de exemplu *Colăcăritul sau Vornicitul uzitat pe alocurea la nuntă și câteva versuri ce se cântă la masa nunții* de Petru Băncilă, Sibiu 1929, o retipărire din vechea ediție dela 1875).

Un alt cântec interesant, obișnuit la nunți, pare să fi fost Amărîta turturică pe care-l găsim în unele manuscripte după « Nunta din Cana Galileei » între « cântece ce se cântă la nuntă », precum și unele cu caracter hazliu și chiar satiric (v. ms. 3241, f. 11 v.):

Ascultați ...
Să vă mai spun o minciună.
Oamenii în vreme de nuntă,
Toată supărarea uită...

BIBLIOGRAFIE. CULEGERI: G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, București, 1885, p. 162, reproduse din Ioan Mîrza, *Regulile nunților (căsatoriei) care în vechime se păziau cu nestrămutare și care de către bunii locuitori sătenî să păzesc încă până astăzi*, precum și altele din *Albina Pindului*, 1869, din I. C. Fundescu și a.; Elena Sevastos, *Nunta la Români* (ed. Academiei Române), București, 1889, cu deosebire anexele, p. 351—406, unde se reproduc bucăți și din G. D. Teodorescu, Alecsandri, Fundescu, Pann, Kogălniceanu, Benedict Vîcini, Melshisedec ș. a.); S. Fl. Marian, *Nunta la Români* (ediținea Academiei Române, București, 1890, cu deosebire adausu p. 785—849; Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, vol. I, București, 1900, p. 401—412; Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului* (ed. Academiei Române), colecția « Din viața poporului român », XXXII, București, 1925, p. 65—68; N. Georgescu-Tistu, *Folklor din județul Buzău* (ed. Academiei Române), « Din viața poporului român », XXXIV, București, 1928, p. 16—18; N.

[1]) Gh. Cucu, *200 colinde populare... ediție postumă îngrijită de Const. Brăiloiu*. București, 1936, p. 234, nr. 189.

[2]) Gheorghe Cernea, *Cântări religioase din regiunea Cohalmului, județul Târnava-Mare*. București, 1931, p. 15—16. Textul lui Anton Pann cu greșeli: Și vrând *triști* a nu-i lăsa, a devenit: Și vrând *toți* a nu-i lăsa ș. a.

[3]) Dr. V. Stanciu, *colinde* (Biblioteca « Semănătorul »), Arad, 1922, p. 47.

[4]) P. V. Ștefănucă, în *Anuarul Arhivei de Folklor*, II (publicat de Ion Mușlea, Acad. Română), București, 1903, p. 128, nr. 81.

www.dacoromanica.ro

Păsculescu, *Literatură populară românească*, ed. Academiei Române, « Din vieaţa poporului român », V, Bucureşti, 1910, p. 68—71; Victor Păcală, *Monografia comunei Răşinariu*, Sibiu, 1915, p. 169—178, 231,3; G. Fira, *Nunta în judeţul Vâlcea* (ed. Academiei Române), « Din vieaţa poporului român », XXXVII, Bucureşti, 1928; N. I. Dumitraşcu, *Oraţii sau carte de vornicit*, Bucureşti, 1937 (după un manuscript al lui Iosif Ivaşcu, zis « Cătranu », muncitor bine văzut în Orăştie şi vornicul chemat la toate nunţile de seamă, atât din oraş cât şi din împrejurimi »); Gheorghe Cernea, *Obiceiuri de nuntă din judeţul Hunedoara*, Bucureşti, 1929, 1935; Valerian Dugan-Opaiţ, *Vătăjălul sau oraţiuni ţinute la nunţile ţărăneşti şi doine*, Braşov, 1906; Justin Ilieşu, *Colăcărie şi starostie care se zic la nunţi*, Gherla, 1922; Benedict Vianu, *Colăcaritul, obiceiurile ţăranilor Români la nunţi* (Biblioteca poporală a « Tribunei », nr. 8), Sibiu, 1885; Axente Bileţchi-Oprişanu, *Din comorile neamului nostru* (datine, oraţiuni, cântece şi strigături de nuntă), Cernăuţi, 1930.

MANUSCRIPTE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI: nr. **1804** f. 30 şi urm. din sec. XIX; nr. **3255** f. 3 « Cântari ce să cântă la nuntă », cu note muzicale, copiat în anul 1863 de Radu Proşteanu f. 96 v.; nr. **3241**, copiat de Sofronie Brânduş f. 3 v. şi 11 v.; nr. **3570** din 18c4 f 30—39 v.; nr. **3204** « Oraţiile de afară ce urmează la adunare de căsătorie », copiat în 1838 de Ilie Logofătu; nr. **2338** sec. XVIII f. 28c–282 v. în proză. Pentru nr. **160** (scris la 1793 de Dumitru Dragoş văt.) şi **830** (dela sfârşitul sec. XVIII) cf. Ioan Bianu şi colaboratorii săi, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, (Acad. Rom.) I p. 353; III p 79 şi 81.

STUDII: Dr. M. Gaster: *Literatura populară română*, p. 487—489; El. Sevastos, S. Fl. Marian, operele citate mai sus.

www.dacoromanica.ro

FOLKLOR MEDICAL

Este unul din capitolele pe cât de interesante pe atât de obscure. Culegătorii noștri de material popular au adunat și publicat în broșuri și mai ales în reviste de folklor un material foarte bogat de leacuri populare pentru diferite boli. De altă parte în Biblioteca Academiei Române s'au adunat peste 70 manuscrise conținând rețete copiate din diferite vremuri și locuri. Între literatura aceasta medicală scrisă și între matrialul cules astăzi din gura poporului sunt adesea asemănări izbitoare, ceea ce indică firește o întrepătrundere a acestor două domenii.

O altă latură interesantă în cercetarea acestui capitol de cultură veche românească și de folklor actual sunt asemănările semnalate de elevul nostru d. I. C. Cazan, între un text care a circulat la noi în veacul al XVIII-lea și între textele din literatura evului mediu francez, texte carea par uneori și versificate. Explicarea acestor asemănări stă în faptul că textul românesc *Curioznicu*, tipărit la Iași în 1785, de protoiereii de origină polonă Mihail și Policarp Strébițkij, este o traducere după un text rusesc, care la rândul său avea la bază un original german. Pe această cale elemente din folklorul medical al Occidentului au putut pătrunde în masele noastre populare. Nu este însă exclus, ba e chiar probabil să se găsească în domeniul folklorului nostru un ciclu vechiu de rețete populare, care să vină din moștenirea latină, după cum iarăși e probabil că un alt ciclu, care înfățișează asemănări cu rețetele culese din neogreacă, să se lege prin folklorul slavo-bizantin și grec modern cu anticitatea elenică. Cercetătorul care va *vroi* să lămurească aceste interesante probleme, ce depășesc granițele noastre, trebue să se extindă nu numai asupra folklorului bizantino-slav și romanic, ci să caute mai departe rădăcinile până în antichitatea clasică greacă și latină.

www.dacoromanica.ro

In mentalitatea populară, leacurile, pentru a aduce însănătoșire, trebue să fie însoțite de descântece. Acestea sunt supraviețuiri din vechile formule și ritualuri ale magiei popoarelor vechi. Desgropările făcute pe ruinele lumii antice, mai ales în Asia-Mică și Egipt, au scos la lumină o mulțime de tablete cuneiforme și de papirusuri, menite să îmblânzească sau să alunge demonii aducători de boale. Din Haldeea au pătruns în iudaism și din iudaism au întrat in creștinism. Evanghelia lui Marcu (IX) ne arată pe Mântuitor alungând cu ajutorul Tatălui, diavolul din trupul unui bolnav. Eiserica, neputând lupta împotriva superstițiilor maselor populare le-a tolerat, dându-le o formă nouă: în locul vechilor divinități păgâne, a introdus pe Dumnezeu, Maica Domnului și sfinții. Despre procesul acesta de transformare a exorcismelor păgâne în legende și formule creștine pentru alungarea diavolului am vorbit mai pe larg în vol. I (p. 145 și urm.) când ne-am ocupat de legenda Sf. Sisinie și de rugăciunea respectivă copiată de Popa Grigore pe la 1550 în Codex Sturdzanus. Descântecele se fac cu obiecte specific (plante, obiecte uzuale, insecte resturi de animale, apa specială, etc.) și sunt însoțite de ritualuri.

BIBLICGRAFIE. Pentru mss-ele de rețete din *Bibl. Acad. Rom.* și tipăriturile începând cu a lui Gavril Vineți ki «tălmăcită după limba leșască», 1806, au cf. de I. C. Cazan, *Texte de folklor medical* în *Cercetări literare* publ. de N. Cartojan, II, 1936, p. 55-78; cel mai vechiu ms. a fost publicat de Dr. Pompei Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, Călărași; Dr. V. Bologa *Inceputurile medicinei științifice rom.*, Cluj, 1930; cf. și bibliografie la I. C. Cazan art. cit. Pentru descântece. Pentru domeniul românesc cf. studiu și bibliografie bogată (inclusiv msse din Bibl. Acad. Rom.) la Artur Gorovei, *Descântecele Românilor, studiu de folklor* (ed. Acad. Rom.) București p. 198-208; texte p. 209-419; Dr. M. Gaster, *Lit. pop. rom.* p. 535-543. O traducere de descântece rom. în franceza: Marie Holban, *Incantations*, Bucarest, Geuthner, 1937. Pentru limba descântecelor: O. Densușianu în *Graiu și suflet* IV p. 351—3-6. Pentru domeniul grec: St. P. Kyriakidis, *Ελληνική Λαογραφία*, Atena, 1923 p. 106 și urm.; F. Kukules în *Λαογραφία* IX, 1926; G. Megas *ibidem*, VI, 1923, p. 465 și urm. Fr. Pradel, *Griechische und süditalienische Gebete, Beschwörungen und Rezepte des Mittelalters*, Giessen, 1907.

www.dacoromanica.ro

LITERATURA DIDACTICĂ

Literatura didactică nu este nici ea slab reprezentată în epoca influenței grecești. În primul rând, se retraduc cărțile din epoca precedentă, care circulau în lumea cărturarilor noștri cu un cuprins mutilat, din cauza defectuozității originalelor slavone.

Fisiologul, acel bizar tratat de zoologie, în care animalele și păsările sunt înfățișate cu obiceiurile lor caracteristice — uneori reale, alte ori imaginate — pentru ca apoi să fie interpretate ca simboluri ale ideilor morale și religioase, circula în literatura noastră încă din secolul al XVII-lea, dar manuscriptele, care ne-au păstrat această primă versiune, sunt pline de lacune: multe capitole din originalul bizantin au fost lăsate afară; de altă parte traducătorul român a găsit în textul slavon, pe care l-a avut la îndemână, cuvinte neînțelese de el, precum *vips*, corespunzător grecescului *γύψ* (= vultur), și *endropu*, corespunzător grecescului *ἠδρόψ*, pe care le-a lasat netraduse.

Profesorii și călugării greci, veniți în țările noastre în epoca Fanarioților, au adus cu ei còpii după manuscripte mai complete ce se păstrau în bibliotecile marilor mănăstiri din Orient și în special în mănăstirile muntelui Athos. Printre multele manuscripte grecești, aduse în țările noastre, se afla și o versiune a *Fisiologului*, care fusese prelucrată de către Damaschin Studitul, fost arhiereu al Naupactei, între 1566—1570.

Această versiune grecească a fost apoi tradusă în secolul al XVIII-lea cu titlul: «A lui Damaschin, arhiereul Studitului, adunare dela Filosofii cei vechi pentru firea osebirilor oarecărora vietăți».

Traducerea aceasta este cu mult superioară celor derivate după texte slavone, nu numai prin claritate, dar și prin faptul că ne dă o versiune mai completă, având nu mai puțin de 86 de capitole față de 30 cât aveau cele dintâi.

www.dacoromanica.ro

Floarea Darurilor. După cum s'a văzut în volumul întâiu al publicației de față (p. 195 și urm.), sub numele de *Floarea Darurilor* se ascunde una din cele mai răspândite opere ale literaturii italiene din evul mediu: *Fiore de virtù*. Această operă a călugărului benedictin Tommaso Gozzadini din veacul al XIII-lea, este un interesant mozaic literar în care se îmbină într'un tot unitar, definiții de virtuți și vicii, cu reprezentarea lor simbolică prin câte un animal; maxime și istorioare cu conținut moralizator.

Cartea cuprinde în originalul italian 34 de capitole referitoare la virtuți și vicii, așezate astfel încât după fiecare virtute să urmeze viciul corespunzător. Fiecare capitol la rândul său este alcătuit din patru secțiuni: 1. definiția virtuții sau a viciului; 2. asemănarea virtuții sau a viciului cu un animal real sau mitic împrumutat din *Fisiolog*; 3. o serie de maxime în legătură cu ideea morală a capitolului și 4. o istorioară morală, care pune în lumină avantajele virtuților sau nenorocirile aduse de vicii.

Acest text circula în literatura secolului al XVII-lea într'o traducere făcută din limba slavă, dar aceste traduceri erau și ele pline de defecte: capitole întregi lăsate la o parte, definițiile adesea suprimate, istorioarele morale tăiate sau deplasate dela un capitol la altul, așa că toată acea simetrie care alcătuește farmecul literar al acestei antologii morale era distrus.

De aceea în epoca lui Brâncoveanu s'a făcut o nouă traducere, de data aceasta după un original grecesc. Acest original a fost adus dela muntele Athos, de către fiul unui doctor grec dela curtea lui Brâncoveanu, Paharnicul Constantin Sărăchinu fiul lui Gheorghe Doctor Criteanul (din Creta).

Paharnicul Sărăchin, ducându-se spre închinare la muntele Athos, a găsit «în acea grădină a Maicii Precistii», între «multe cărți de înțelepciune», și un exemplar din cartea numită Floarea Darurilor și, aducându-l cu sine în țară, l-a încredințat ieromonahului român Filotheiu din Muntele Athos, care l-a tradus într'o limbă destul de bună pentru timpul său.

La începutul veacului al XIX-lea, în 1807, preotul Ioan Stefanovici din Bolgarseghiul Brașovului a pus sub tipar un manuscript al acestei vechi cărți despre virtuți și vicii, în năzuința de a da contimporanilor săi o lectură morală.

www.dacoromanica.ro

O altă carte puțin înrudită cu Floarea Darurilor dar cuprinzând numai sentințe este **Pilde filosofești** tipărită la Târgoviște în 1713. Del Chiaro în *Istoria delle moderne rivoluzione della Valachia* (p. 44) ne spune că are un original francez care fusese tradus de el în limba italiană; din limba italiană a fost tradus în limba greacă de predicatorul creștin Avramie, iar textul grecesc tipărit și el în 1713 a fost tradus în limba română de Antim Ivireanul (cf. I. Bianu și N. Hodoș *Bibl. rom.* v. I, p. 489).

Această carte a avut răsunet în lumea românească dela începutul veacului trecut, deoarece a avut mai multe ediții: 1808, Brașov; 1814, Sibiu; 1864, București.

În afară de aceste traduceri nouă după texte complete, care prin claritatea lor au înlăturat cu totul din uz vechile tălmăciri de pe izvoade slavonești, literatura didactică se îmbogățește în secolul al XVIII-lea cu texte necunoscute încă literaturii noastre până la această epocă.

Multe sunt mici istorioare morale, extrase din paterice și lavsaicuri, menite să servească o pildă de virtute creștinească ori cazuri de intervenția miraculoasă a divinității la timpul prielnic. Altele cuprind mai mult sfaturi menite să întărească sufletul omenesc pe calea grea a virtuții, în mijlocul ispitelor amăgitoare. Este un gen de literatură pioasă, care s'a continuat până târziu, la începutul secolului al XIX-lea, când a fost pusă sub tipar și care își găsește și azi editori și cetitori. Din acest gen, sunt de menționat: cartea a I-a și a II-a din **Amartolon Sotiria.** Acestea au circulat și ele, independent de cartea a III-a care cuprinde Minunile Maicii Domnului (vezi mai sus pag. 117). Cartea I-a și a II-a din *Amartolon Sotiria* alcătuiesc împreună, oarecum, un întreg aparte, tratând despre păcate și despre lucrurile de care omul trebue să se ferească în vieață, despre datoriile către Dumnezeu, către aproape, și către noi înșine, apoi despre mărturisire și împărtășire, care pregătesc calea către vieața viitoare și se încheie cu câteva capitole despre venirea Domnului, despre Raiu și despre iad. Aceste două cărți, despărțite de a III-a cea cu Minunile Maicii Domnului — au circulat în literatura noastră, încă din vremea lui Brâncoveanu, după cum s'a văzut mai sus, p. 121 — O versiune a fost tipărită la Ploești în 1893, după o copie, adusă dela schitul românesc Prodromul din Muntele

www.dacoromanica.ro

Athos. Ea ar deriva, după cum se pretinde în prefața textului tipărit, după o traducere făcută în 1726, de scriitorul domnesc Pavel, din însărcinarea Doamnei Ana, soția lui Racoviță. O carte asemănătoare este **Alfavita sufletească** în care, după ce se stăruie asupra înțelepciunii în vieață, se arată primejdiile pe care le aduc mândria, slava deșartă, iubirea de arginți, pisma, lenea și se încheie cu sfatul ca să punem toată nădejdea în Dumnezeu și « cu dragoste să ne lipim de dânsul ». A fost tipărită la Iași în 1803.

Mai popular decât acestea este **Oglinda omului celui din lăuntru,** o carte cu 10 figuri în text, menite să arate cum păcatele, înfățișate sub diferite animale (lăcomia prin porc, mândria prin păun, lenea prin broasca țestoasă) năpădesc însoțind pe diavol, în inima omului, când acesta se îndepărtează de Dumnezeu și cum diavolul și păcatele fug, când omul intră în puterea lui Hristos. Cartea a fost tipărită cu cheltuiala Mitropolitului Veniamin al Moldovei, la Mănăstirea Neamțu, în 1834, după o traducere făcută de ieromonahul Chiriac, din mănăstirea Neamțu, de pe un original rusesc tipărit la Petrograd, în 1819. Prototipul acestei naive cărți de pietate este însă occidental. E cunoscuta carte populară franceză: *Le Miroir du Pécheur, composé par les R.R. P.P. Capucins, missionaires; très utile à toutes sortes de personnes: le tout representé par figures.* Autorul este un misionar numit le Nobletz, născut la Plonguerneau, în Bretania, în 1577 și mort la Conquet în vârstă de 65 de ani (v. Charles Nisard, *Histoire des livres populaires*, II, ed. II, 1864, p. 23—34).

Din literatura didactică, așa de bogată și variată a secolului al XVIII-lea, ne ocupăm aci de două texte care au avut mai mult răsunet: *Istoria poamelor* și *Hristoitia.*

BIBLIOGRAFIE. Pentru FISIOLOG, vezi N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, 1930, p. 188—194.

Pentru FLOAREA DARURILOR, N. Cartojan, *Fiore di Virtù în literatura românească*, Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare, Seria III, tom. IV, mem. 2, București, 1928; în *Archivum Romanicum*, XII (1928), p. 508—514; *Cărțile populare în literatura românească*, I, p. 195—208.

Pentru AMARTOLON SOTIRIA, ALFAVITA SUFLETEASCĂ și OGLINDA OMULUI CELUI DIN LĂUNTRU; cf. Arhimandritul Scriban, *Cărți de pitate*, în *Biserica Ortodoxă română*, 1926, p. 525-529, 594-599.

www.dacoromanica.ro

ISTORIA POAMELOR (PORIKOLOGOS)

Este povestea plină de haz a unui proces care se desbate în lumea fructelor și care are un scop moral: să atragă atenția asupra consecințelor periculoase ale vinului, dar care cuprinde în același timp și o satiră vioae și spirituală a aparatului complicat de funcțiuni și titluri dela curtea împăraților bizantini aparat introdus și la noi.

Acțiunea se petrece pe vremea « când împărăția preaslăvita gutuie și oblăduia cinstitul chiedru, iară săborna rodie era paharnic mare, mărul era logofăt mare, cireașa comis mare, căpșuna cliucer mare, scorușa postelnic mare, zarzăra stolnic mare ».

În această vreme, merse strugurele la curtea împărătească să pârască pe boierii divanului, înaintea împăratului, zicând:

« Cinstite împărate, fac știre împărăției tale cum întâiu credinciosul piper și chimerul cel mare și cu cimbru, spatariul cel mare, și cu știrul, armașul cel mare, încă și cu nucșoara mirositoare și galbiniciosul șofran și alte multe... nici unul nu ascultă de porunca împărăției tale, ci cu vicleșug se sfătuesc între ei împotriva împărăției tale ».

Pentru încredințarea pârei lui, strugurele aduce ca mărturii: întâiu pe « mălina doamna și pre staretu linte și maica strafida călugărița », nohotul, bobul gheonoaie, « mazărea, cap făr de trup și bobul înecătoriu... și pe egumenul fasole ».

« Între acestea, auzind bunul ceapă că a pârît strugurele la împărat pe boierii divanului, îndată s'a îmbrăcat în douăsprezece haine mohorîte și cu barba târându-se pe pământ, veni înaintea împăratului și, căzând în genunchi, zise:

— Să n'aib parte de frate-meu ustu roiu, de socru-meu hrean, de cuscră-mea prazul, de soru-mea ridiche și de nepoții mei morcovi, pătrungel și postârnac și de nepoatele mele capere, că minciuni a grăit strugurele înaintea împărăției tale ».

www.dacoromanica.ro

Și porunci ispravnicilor ei, ce ședeau pe lângă dânsa, « preaslăvitei liubenița și castravetelui și anghinarului și șezătoarei la masă lăptuci », să deschidă cărțile și să grăiască cu dreptate cele ce știu.

Pe când ispravnicii cepei se spovedeau împăratului de cele ce știau, sosi și piersica dela Persida, care aflase de pâra strugurelui, aducând vestea că după întețirea strugurelui, zarzăra dela India vine să înfigă acul ei cel ascuțit în grumazul împăratului.

Atunci împăratul, lămurit de complotul strugurelui, plin de mânie, îl blestemă, zicând:

« Să fii, strugure, blestemat, de lemn strâmb spânzurat, de cuțit cârn tăiat, de voinici tineri călcat; sângele tău să-l bea bărbații, mintea lor să li se învăluiască, fețile să li se rumenească, ochii să li se împăinjenească, din picioare să șubăiască, păreții să-i bată și într'o parte și într'alta, în tină să se tăvălească, bărbile să-și muruiască, câinii să le lingă... ».

Atunci se sculară toți boierii cei mari în picioare și ziseră: « amin să fie cuvântul deplin ».

Această poemă satirică a fost alcătuită în imperiul bizantin probabil prin veacul al XII-lea căci, Krumbacher, în versiunea bizantină, când împăratul dă verdictul, chiamă în sala procesului pe lîngă arhonți și eghemoni, și garda împărătească a Varengilor — ori se știe că Varengii apar în garda împăraților bizantini în secolul al XII-lea. De altă parte, și fructele care vin pe scena acestui proces ar putea aduce o lumină interesantă asupra datării acestei curioase opere. Krumbacher, întemeindu-se pe cercetările lui V. Helm, notează în a sa *Geschichte der byzantinischen Literatur*, că lămâia este cunoscută în Europa abia dela 1240, deși datele aduse au valoare mai mult pentru Occident.

Autorul ei se pare că este cunoscutul poet satiric bizantin Prodromos, căruia i se atribue și alte poeme alegorice cu caracter satiric.

Poema a avut o întinsă circulație; ea a fost tradusă în literatura sârbească încă din sec. al XVI-lea [1]) și se cunosc tălmăciri până și în limba turcească.

---

[1]) J a g i č, în *Archiv für slavische Philologie*, I (1876), p. 611 și urm.

www.dacoromanica.ro

Istoria poamelor a fost tradusă în literatura noastră pe la jumătatea veacului trecut, după textul neogrec, tipărit la Veneția, pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, la un loc cu vieața lui Esop, după cum dovedește d-șoara Camariano (v. bibliografia) și, judecând după numeroasele copii ce ni s'au păstrat, a fost mult gustată în societatea noastră, care copiase complicatul aparat al boieriilor și ceremonialului dela curțile împăraților bizantini. Lumea a făcut haz și de finalul parodiei în care a găsit învățături morale contra beției, ceea ce a îndemnat pe Anton Pann să o versifice și să o intercaleze în *Povestea vorbei*.

Poema a avut răsunet și peste munți, în Ardeal, unde în vremurile apropiate de noi s'a cules o variantă interesantă dela un țăran din Boroș-Ineu (Arad) [1]).

Gaster, întemeindu-se pe câteva manuscrise de proveniență moldovenească, credea că textul a fost tradus în Moldova. D-ra Ioana Andreescu, într'un studiu făcut în Seminarul nostru dela Facultatea de litere din București, a arătat că cele mai vechi copii au fost făcute în Țara Românească sau într'un punct de graniță așezat în lungul marei căi de comunicație a Țării Românești cu Ardealul—Timișul, pe unde se perindau continuu către Brașov chervanele negustorilor și rădvanele boierilor noștri. Copiile moldovenești sunt mai noui, căci toate trec dincoace de pragul veacului al XIX-lea. Această constatare indică întrucâtva că centrul de difuzare al textului a fost Țara Românească, unde poate s'a făcut traducerea.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI PUBLICATE: Dr. M. Gaster, *Chrestomatie română*, II, p. 97 98 (după un ms. din 1810, aflat atunci în Biblioteca Centrală, azi în Biblioteca Academiei Române), M. Gaster, *Șezătoarea*, XXXVI (vol. XXIV), 1928, p. 114—116, după o copie făcută în 1809 de Ion Luca); N. Mateescu, *Ion Creangă*, IV (1922), p. 376—378, după o copie făcută de Hristea M. Șărbătoiu ot Mațău, în 1821—1827; N. Mateescu, *Ion Creangă*, V, (1912), p. 289 290, după un ms. rămas dela Anton Pann, în Mănăstirea dintr'un lemn. Textul versificat de Anton Pann a fost republicat de Gaster cu traducerea germană, în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, III, p. 399—407.

[1]) G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, t. I, *Poezia tradițională*, Budapesta, 1899, p. 225.

www.dacoromanica.ro

MANUSCRISE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: Nr. **284**, f. 103 v., copiat în 1784, Lăzăret Timiș; nr. 3518, f. 6, sec. al XVIII-lea; nr. **2889**, din m-sele Mănăstirii Râșca, începutul sec. al XIX-lea; nr. **5210**, f. 37, începutul sec. al XIX-lea; nr. **575**, f. 132 v., copiat la 1780 de Ștefan Dascălul pe când învăța carte la Mănăstirea Colții, București, dela Ion Dascălul; nr. **830**, f. 72, de Andrei Coltea, între 1780 1786; nr. **3820**, f. 274 și **282** pe la începutul sec. al XIX-lea nr. **4756**, f. 31 32.

TEXT CRITIC, editat pe baza m-selor indicate mai sus, având ca bază m-sul **284** (din 1784), din *Bibl. Acad. Rom.*, a editat cu facsimile d-șoara Ioana M. Andreescu, în *Cercetări literare*, publicate de N. Cartojan (Facultatea de Litere din București, 1935, p. 89—96, textul; p. 97—101, facsimile). Ariadna Camariano (versiunea românească în legatura cu prototipul grecesc), *Condamnarea strugurelui și a țârului în limba greacă și răsunetul lor în slavă, turcă și română cu o introducere despre Povestea păsărilor și Povestea patrupedelor*, în *Cercetări literare*, III (Fac. de Lit. din Buc. Sem. de ist. lit. rom. epoca veche), București, 1938.

TEXTE GRECEȘTI W. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Lipsiae, 1874, p. 199—202, după o tipăritură venețiană, vezi și p. 380—382, variante; K. Krumbacher, *Das mittelgriechische Fischbuch*, München, 1903; Paul Marc, *Byzantinische Zeitschrift*, XV (1906), p. 139, semnalează un ms. după ed. venețiană din 1783; A. Papadopulos-Kerameus, *Byzantinische Zeitschrift*, XX (1911), p. 137—139, după un codex al Bibl. Imp. din Petersburg, adus de P. Uspenskij, din Orient; Dr. Nik. A. Bees (*Beńs*), *Neue Version mittelgriechischer Vulgartexte aus Handschriften der Meteorenklöster, Sonderabdruck aus den Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*, Jahrgang XV (1912). Abteilung I, Westasiatische Studien, Berlin, 1912, o versiune din sec. al XVII-lea, mai înrudită cu textul venețian tipărit. Tot aci menționeaza și doua versiuni ale tradiției orale: una din Pelopones, alta din Smyrna, comunicată de Hamudopulos. A. Camariano *op. cit.*

DESPRE LIMBA ȘI TIMPUL TRADUCERII: J. Psichari, *Essais de Grammaire historique néo-grecque*, Paris, 1886—1889, I, p. 18, II, p. 175—176; Despre Teodoros Prodromos, ca autor al poemei, vezi în timpul din urmă, S. D. Papademitriu, Ѳеодор Продромъ, Историколитературное изслѣдованіе, Одесса, p. 304—397.

STUDII IN LITERATURA ROMÂNĂ: D. Russo, *Elenismul în România*, p. 32—33; Ioana M. Andreescu, *Istoria poamelor redacțiunile românești*, în *Cercetări literare* (Fac. de Lit. din Buc., Sem. de ist. lit. rom. epoca veche), publicate de N. Cartojan, II, București, 1936, p. 78 88; pentru istoricul complet al textului în lit. bizantină, neogreacă, slavă, turcă și româna, pentru clasificarea msselor românești și legăturile cu textul neogrec: Ariadna Camariano, *operă citata* publicată în *Cercetări literare*, III, 1938.

www.dacoromanica.ro

HRISTOITIA

Hristoitia este o operă care, în forma ei grecească, a fost mult răspândită și citită în școlile din țările noastre pe vremea domniilor fanariote. Este așa numita *Hristoitie* (grec. *Χρηστοήθεια* = bună cuviință). Această carte pe care generații întregi de școlari greci și români au învățat norme de bună cuviință: cum să stea la masă, cum să se îmbrace, sau se poarte în societate, etc. — este — după cum a arătat d. D. Russo[1]) (*Studii și critice*, pp. 27—50) o prelucrare după vestita scriere a lui Erasm (1469—1536): *De civilitate morum puerilum*. Cartea savantului olandez, scrisă pentru Enric, fiul Principelui Adolf de Veere: a apărut pentru întâiași dată în 1526, la Anvers și a fost curând tradusă în limbile engleză, germană și franceză.

După textul latin, un anonim a tradus-o în limba greacă apla. Antonie Vizantios, profesor la școala patriarhală din Constantinopol — care a semnat trei epigrame[1]) în ediția *Panopliei dogmatice* a lui Zigadinos, ce s'a tipărit la noi, în Târgoviște, pe vremea lui Brâncoveanu (1710) — neputându-se împăca cu greceasca vulgară a textului, a transpus-o în greaca veche, suprimând câteva pasagii și adăugând altele, ca să o adapteze la obiceiurile Grecilor din timpul său.

Cesarie Daponte, care a trăit la curtea lui C. Mavrocordat, a versificat unul din numeroasele manuscrise ale Hristoitiei lui Vizantios, care circulau în școlile grecești dela noi.

Ambele versiuni grecești au fost mult răspândite în societatea noastră din secolul al XVIII-lea și s'au resfrânt și în literatura noastră.

Protosinghelul Naum Râmniceanu (circa 1764 — circa 1838) a luat textul grecesc al lui Vizantios și a tradus și el, după modelul

[1]) E vorba de epigramă în sensul clasic (poezie lirică), nu în cel modern (poezie satirică).

www.dacoromanica.ro

lui Daponte, în versuri românești, « în limba noastră a Dachilor », zice el, nu în limba « logofeților patriei, « ci după cea vie răspundere a limbii noastre, cum obișnuim mai vârtos aicea la București ». Traducerea aceasta, semnalată de d-l D. Russo, cuprinde alături de textul grecesc în versiunea Vizantios, și versurile lui Naum Râmniceanu. Ea se păstrează acum într'un manuscris, inedit, din Biblioteca Academiei Române.

Versiunea grecească a lui Daponte a fost și ea prelucrată în limba română de două ori: întâia dată de un anonim și a doua oară de Anton Pann, care a publicat-o la Sibiu, în 1834, sub titlul: Hristoitie, *au școala moralului*....

Anton Pann, precum a arătat d-l D. Russo în studiul citat, nu numai că a tradus liber originalul grecesc, dar a amplificat textul cu adăogiri proprii ca de pildă următorul sfat dat tinerilor:

Ține-ți gura 'n depărtare
. . . . . .
Când știi c'ai mâncat la masă
Ceapă, usturoi, au prasă,
Ș'alte legumi puturoase
Care foarte greu miroase.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI: Prelucrarea versificată a lui Naum Râmniceanu în limba greacă și română se păstrează în Biblioteca Academiei Române, depozitul m-selor românești, nr. **1487** (168 fol.). Traducerea lui Anton Pann a apărut la 1834, cu titlul: *Hristoitie au școala moralului care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune. Compuse în vesruri de Anton Pann, profesorul de muzică vocală al școalelor naționale din București*, 1834 (Sibiu), o retipărire modernă în *Biblioteca pentru toți*.

STUDII: D. Russo, *Studii și critice*, București, 1910, p. 41—55, unde se dă și bibliografia completă a traducerilor grecești și unde se analizează originalul lui Erasm.

www.dacoromanica.ro

LEGENDE ISTORICE BIZANTINE

Hronografele, acele mari repertorii de istorie universală care povesteau istoria lumii dela creațiune până în zilele autorului, cuprind întreșesute în urzeala lor istorică un bogat material de elemente folklorice. Am studiat în primele capitole ale lucrării de față legendele religioase ale Vechiului Bizanț, care, și pe cale scrisă și pe cale orală, s'au revărsat asupra întregii lumi ortodoxe din Balcani și din Răsărit.

In afară de acest strat folkloric, hronografele mai cuprind un bogat zăcământ de legende populare profane cu caracter oarecum istoric.

Istoria Troadei [1]). Unele din aceste legende veneaû din vremurile de amurg ale antichității clasice, cum e de pildă întregul ciclu de povești în legătură cu mitul troian. Aceste legende se sprijină pe două plăsmuiri apocrife din veacul al II-lea al erei creștine: Dictys Cretanul și Dares Frigianul, doi pretinși martori și părtași la războiul troian, de care ne vom ocupa mai pe larg la romanul Troiei. In aceste legende războiul troian este înfățișat într'o lumină cu totul diferită decât în poemele homerice. Ciclul acestor legende a pătruns în literatura noastră prin hronografele lui Cigala și Dorothei de Monembasia, traduse pe la jumătatea veacului al XVII-lea. Versiunea lui Dorothei de Monembasia este mai ștearsă, mai sumară, pe când versiunea lui Cigala, tradusă de Pătrașco Danovici, este mai amplificată, mai vie, mai colorată. De aceea versiunea lui Pătrașco Danovici, s'a

[1]) Textul a fost publicat de Gaster, în *Byzantinische Zeitschrift*, III (1894), pp. 528—552 în traducere germană. Textul românesc din *Codicele Matei Voileanu*... publicate de Mateiu Voileanu, asesor conistorial, Sibiiu, 1892, p. 25—44; Leca Morariu, *Războiul Troiadei. după cod. Const. Popovici* (1796). Cernăuți 1923.

www.dacoromanica.ro

desprins din cuprinsul hronografului ca o operă de sine stătătoare și s'a răspândit în numeroase copii, în tot cursul veacului al XVIII-lea. Ea satisfăcea curiozitatea lumii privitoare la mitul troian.

Alte legende din hronografe stau în legătură cu istoria bizantină și religioasă sau profană. Unele au fost chiar localizate la noi.

Impăratul Theodosie cel Mic și mărul. Contaminări cu folklorul Orientului arab. Lucrul nu trebue să ne surprindă, fiindcă luptele de veacuri purtate de Bizantini împotriva Arabilor nu au putut împiedeca schimburile de idei și de teme folklorice. Chiar marea epopee populară bizantină, Digenis Akritas — a cărei acțiune se desfășură în cadrul luptei dintre Bizantini, ca reprezentanți ai creștinătății și Arabi ca reprezentanți ai păgânilor — dovedește azi, în urma cercetărilor recente ale d-lui H. Grégorie, elemente împrumutate din Orientul musulman. Un motiv folkloric oriental se găsește încorporat în hronografele bizantine, la domnia lui Theodosie cel Mic, a cărui soție a murit la Ierusalim, în 460. Hronografele explică astfel plecarea împărătesei la Ierusalim. Împăratul dobândise dela un supus al său un măr «prea mare și frumos» și, admirându-l, îl trimise soției. Aceasta, minunându-se și ea, îl trimise nașului său Pavlin, care neștiind că mărul fusese în mâna împăratului, i-l aduse acestuia în dar. Împăratul, primind mărul, intră la gânduri bănuitoare și chemându-și soția o întrebă: unde e mărul? Femeea se jură că l-a mâncat. Împăratul, arătându-i atunci mărul, îi «scoase minciuna în față» și, îndârjit, porunci să i se taie capul lui Pavlin, iar pe împărătească o izgoni. Amărîtă, ea se duse la Ierusalim, unde făcu multă milostenie.

Această legendă bizantină se regăsește tocmai în *O mie și una de nopți.*

Un tânăr, însurat, trăia fericit cu soția sa, când, după nașterea celui de al treilea copil, femeia cade greu bolnavă. Zadarnic încearcă tot felul de doctorii; femeia nu se poate însănătoși. Într'o zi, se pomenește că soția sa poftește să-i aducă mere. Tânărul colindă tot orașul și, negăsind nicăiri mere, se întoarce, întristat, acasă. Dar aci femeia îl roagă din nou: «jertfește orice pentru

[1]) Bulletin de la Clase des Lettres... de l'Acad. royale de Belgique XIII, 1931 p. 463—493.

www.dacoromanica.ro

mine, și-mi adu mere, că nu mai pociu răbda». Tânărul pornește din nou în oraș. Un grădinar bătrân, căruia îi povestise întâmplarea, îi spune că nu poate găsi mere decât tocmai la Balsora, în grădina împăratului. Tânărul, încălecând, porni întins acolo, de unde se întoarse acasă după 15 zile cu 3 mere frumoase, pe care le dete soției sale. Apoi, văzându-și soția înviorată, se duse și el voios, la prăvălie. După câteva ceasuri, șezând în ușa prăvăliei, văzu un arap având în mână unul din cele 3 mere. Întrebându-l de unde îl are, arapul răspunse că i l-a dăruit drăguța lui, care e bolnavă și la, care ducându-se chiar atunci, a găsit trei mere pentru care bărbatul ei călătorise 15 zile, ca să i le aducă. Cuprins de gelozie, tânărul pleacă într'un suflet acasă, unde găsind numai 2 mere, întrebă pe soția, care tocmai scria o scrisoare, unde e al treilea. Femeia nu-i poate răspunde ce s'a făcut al treilea măr, și atunci soțul, înfuriat, o înjunghiă cu hangerul, o ciopârții o vârî într'o ladă și o aruncă într'un râu. Pe când se întorcea acasă supraexcitat, întâlni pe fiul său cel mare, care, îi povesti cu lăcrimi în ochi, cum a luat unul din cele trei mere ca să se joace, cum a trecut un arab și i l-a luat, cum el s'a luat după arab și l-a rugat zadarnic să i-l dea înapoi, deși îi povestise cu câtă trudă îl adusese tatăl său pentru mamă-sa. Tânărul rămâne încremenit și hohotind în plâns, intră în casă unde găsește scrisoarea plină de dragoste pe care i-o scria soția ca să-i mulțumească pentru aducerea merelor.

G a s t e r, care credea că legenda a trecut din Bizanț în Orient a adus la această legendă o paralelă indică din vestita colecție *Vetala panciavinsati* alcătuită în sec. VI—VII [1]), dar tocmai paralela indică dovedește că drumul a fost invers.

Legende localizate la noi. Impărăția lui Tiberiu. Alte legende pe care le cetim în hronografele bizantine le găsim localizate în ținuturile noastre. Astfel la împărăția lui Tiberiu, ni se povestește că pe timpul acela, se afla un om bolnav cu o rană, «plină de puroiu împuțit», pe care se așezase muștele de-l chinuiau cu mușcăturile lor. Un trecător vroi să le gonească; dar bolnavul îl împiedecă: «Lasă-le că sunt sătule acestea de nu mănâncă rău,

[1]) G a s t e r, *Literatura populară română*, p. 102.

www.dacoromanica.ro

numai ce ling, iară de vor începea niște flămânde, mai rău vor mânca ». Cronica lui Moxa încheie cu această reflexie: « Aceasta grăi Tiverie de boiari, să fie în vreame multă pre meserere până se satură; deci nu mai mănâncă rău pre săraci ». D-nul Al. Ciorănescu [1]) a arătat că această legendă se găsește localizată la noi în județul Tecuci și pusă pe seama lui Conachi. O versiune culeasă din gura poporului de T. Pamfile [2]) ne povestește că marele logofăt Conachi — pe care alte tradiții populare ni-l înfățișează ca pe un om rău la inimă, « prinzând pe unul din slujitorii săi cu o vină ce trebuia pedepsită, a poruncit ca vinovatul să fie « legat gol în lunca Bârladului, sub căldura soarelui de vară ». Făcându-i-se milă de el, fiindcă-l vedea chinuit de țânțari, trimitea din când în când un om să-i alunge. Dar sluga, după câtva timp, începu să se roage ca să i se lase țânțarii în pace. Intrigat, marele boier, veni să afle pricina acestei neașteptate rugăciuni: « Pentrucă, răspunse sluga, dacă fug de pe mine țânțarii sătui, vin alții flămânzi, și așa suferința mi-i de două ori mai mare ». Încheierea este că hapsânul boier « opri la curte pe sluga cea deprinsă în rele, dar veche, căci era mai bine așa, decât s'o dea afară și să aducă alta nouă, dar flămândă ».

D-nul G. Călinescu [3]) a observat cu dreptate că nu se poate susține că « anecdota a fost localizată, în sens personal de însuși Conachi, » care ar fi pus-o în circulație într'un cerc restrâns familiar, de unde a răzbătut apoi în raza moșiei marelui boier moldovean Țepu-Tecuci. Nu se poate admite această ipoteză, fiindcă legenda se găsește localizată la fel și în Basarabia, unde însă este pusă pe seama boierului Calmuțki « care era tot așa de puternic în Basarabia ca și Țarul dela Petrograd » [4]). De altfel Ciorănescu însuși a arătat că legenda este mai veche. Ea se

[1]) *Viața Românească*, XXV, 1933, p. 112.

[2]) *Firișoare de aur* (Biblioteca pentru toți), București, p. 19—20.

[3]) *Adevărul literar și artistic*, anul XV, seria 2, nr. 835 (6 Decemvrie, 1936), p. 9, la Cronica literară.

[4]) Vezi *Cultul Patriei*, 8 Mai, 1933, anul II, nr. 13,

www.dacoromanica.ro

găsește pentru întâiaș dată pomenită la scriitorul evreu elenizant din secolul I, Flavius Josephus [1]) în legătură cu domnia lui Tiberiu. Dela Flavius Josephus, legenda a trecut pe de o parte în literatura latină a evului mediu occidental[2]), pe de altă parte în istoriografia Bizanțului, la alcătuitorii hronografelor.

---

[1]) *Antiquitatum Judaicarum*, I, XVIII, cap. VI, § 5 (ed. Dindorf, Paris, Firmin Didot, 1845, vol. I din Opera, p. 710).

[2]) *Gesta Romanorum*, ed. Herm. Osterley, Berlin, 1871, p. 348, cap. LI.

www.dacoromanica.ro

ROMANUL POPULAR

Până la sfârșitul secolului al XVII-lea, romanul popular — ale cărui origini și trăsături distinctive le-am examinat în primul volum al acestei lucrări (pag. 209—211) — este reprezentat la noi, după câte știm până acum, prin 3 exemplare: *Alexandria*, *Varlaam și Ioasaf* și *Archirie și Anadan*.

Influența grecească a deschis și pe acest tărâm o poartă largă prin care a pătruns în literatura noastră o mulțime de texte venite unele, ca *Sindipa* bunăoară, din îndepărtatul Orient al brahmanilor indieni; altele, ca *Halima*, din Orientul arab; altele, ca *Viața lui Esop* ori *Theagen și Haricleia*, din epoca de decadență a literaturii clasice grecești și în sfârșit câteva ca *Romanul Troiei*, *Erotocrit*, *Imberie și Margarona* din evul mediu occidental sau chiar — ca *Bertoldo* — din literatura italiană a veacului al XVII-lea.

Este o literatură bogată, care a adus în cultura strămoșilor noștri o neobișnuită varietate de concepții și de forme ale vieții sociale din cele mai pitorești: dela poveștile mucalite despre viclenia și răutatea femeilor, puse în circulație de asceții brahmani pentru a deștepta repulsiunea față de căsătorie, până la romanele «courtois» ale evului mediu occidental, cu luptele de «tournois» și cu concepția cavalerească a dragostei ideale, altoită pe cultul onoarei și al bravurii; dela feeria fantastică a fermecătoarelor basme arabe și persane cu palate și grote vrăjite, cu haremuri și cadâne, cu Bagdadul lui Harun-al-Rașid și cu Cairo al califilor arabi până la farsele și glumele uneori vulgare, dar totdeauna sănătoase ale bunului simț popular. Această literatură complexă a stimulat imaginația și simțirea și a contribuit și ea la pregătirea societății românești din pragul veacului al XIX-lea pentru acceptarea preromantismului și mai târziu a romantismului francez.

www.dacoromanica.ro

ROMANE GRECEȘTI

VIEAȚA LUI ESOP

Costea Dascălul dela biserica Șcheilor din Brașov, care-și îndulcea vremea transcriind pentru sine și alții romanul cu anecdote hazlii și adesea piperate al lui « Sindipa filosoful », ne-a transmis în același manuscript, copiat în anul 1703, și versiunea *Vieței lui Esop*.

Romanul a fost alcătuit în Grecia antică și înfățișează, după cum vom vedea îndată, o interesantă problemă de întrepătrundere a literaturii clasice grecești cu literaturile străvechiului Orient semitic.

Esop, pe care anticitatea greco-latină îl socotea ca părintele fabulei, este un personaj a cărui realitate istorică este învăluită în negură.

Scriitorii vechi nu sunt de acord în ceea ce privește locul nașterii lui. Frigia, Lidia, Grecia și Tracia își disputau onoarea de a fi considerate ca patria fabulistului. Cele mai vechi știri le aflăm în secolul al V-lea la Erodot, care în cartea a II-a, cap. 134 al istoriei sale, ne spune despre Esop că a fost un Frigian, rob al unui filosof Iadmon, că a trăit pe vremea lui Cresus, că a avut ca tovarășe de sclavie pe vestita curtezană de origine tracă, Rhodopis, și că a pierit ucis de Delfieni. Heraclid din Pont, discipolul lui Platon și Aristotel, numește ca stăpân al lui Esop pe filosoful Xantus și adaugă apoi că fabulistul, eliberat din sclavie, ar fi călătorit prin Egipt, Babilon, Lidia, unde la curtea lui Cresus ar fi cunoscut pe înțeleptul Solon și în sfârșit că ar fi fost ucis de Delfieni, subt învinuirea că ar fi furat o cupă de aur. Plutarh îl așează la « Banchetul celor 7 înțelepți » alături de Solon pe un scaun mai mic.

www.dacoromanica.ro

Fabulele esopice; legăturile cu Orientul. Precum viața lui Esop a fost alcătuită din elemente legendare, adăogate dela scriitor la scriitor și din veac în veac, tot astfel și fabulele atribuite lui au crescut din straturi literare de diferite epoce și proveniențe: ciclul de fabule din lumea greacă — unele tot așa de vechi ca și poporul grec — s'a amalgamat cu elemente aduse din Egipt sau din Orientul semitic.

Spre a se vedea mai bine ce probleme interesante de folklor și literatură comparată a deschis cercetarea fabulelor esopice, mă mărginesc — întemeindu-mă numai pe materialul pe care-l avem în literatura noastră — să indic câteva legături între fabula greacă și literatura Orientului.

La sfârșitul *Vieții lui Esop*, în manuscriptele și tipăriturile noastre, se află adăogată și o colecție de fabule atribuite legendarului fabulist. Câteva din aceste fabule se află povestite sumar în *Archirie si Anadan*, precum: fabula cu toporul și pădurea, care a fost prelucrată și versificată de La Fontaine și Grigore Alexandrescu — se vede și de aci cât de relativă este noțiunea de originalitate în materie de fabulă — sau gaița mândră și păunii, sau cânele care, după ce este încălzit de brutari, se repede apoi la ei să-i muște (la Ahikar cânele este înlocuit cu șarpele).

Foarte multe însă se regăsesc într'o colecție de fabule arabe atribuite lui Loqman, un mitic înțelept, pomenit în surata XXXI din Coran. Legenda pe care ne-au transmis-o comentatorii arabi ai Coranului spune că Loqman a fost un sclav negru, născut în Etiopia sau Nubia, că se trăgea din semința Patriarhului Abraham și că a fost vândut Evreilor pe timpul lui David și Solomon.

Sub numele lui circula în literatura arabă un ciclu de fabule, dintre care unele înfățișează o asemănare izbitoare cu fabulele esopice, ca bunăoară:

Esop:	*Loqman:*
20. Bătrânul și moartea	XIV
33. Leul și ursul	XXI
38. Pisica	XXVIII
49. Iepurii și vulturii	X
59. Boii	I
69. Porumbelul	XXVII

www.dacoromanica.ro

Esop:	*Loqman:*
77. Doi câni	XXXIX
85. Leul și vulpea	VI
90. Copilul și scorpia	XXVI
98. Corbul și vulpea	II
100. Cânele	XLI
103. Cocoșii	XXXV [1])

Aceste legături între fabula esopică, de o parte, și între vechiul roman asirian și fabulele atribuite lui Loqman în literatura arabă, de altă parte, au dat naștere la interesante discuții privitoare la centrul de plecare al acestor fabule, la migrațiunea lor, la căile de răspândire și la influențele reciproce dintre literatura elenică și literaturile vechiului Orient. Precum fabulele esopice s'au încrucișat cu elemente din Orientul semitic ori poate chiar cu altele din vechiul Egipt, tot astfel și biografia lui Esop este contaminată cu romanul asirian Archirie și Anadan, a cărei redacție cea mai veche a fost descoperită — după cum s'a văzut în vol. I, p. 257 — de o misiune arheologică germană cu prilejul săpăturilor făcute pe ruinele vechii cetăți Elefantina dela cataractele Nilului, în niște suluri de papirus, datând din secolul al V-lea înaintea erei creștine. Această curioasă întrețesere a romanului grecesc cu cel asirian deschide și ea o serie de nedumiriri cu privire la istoricul textelor, dar pentru urmărirea și înțelegerea lor vom expune mai întâiu subiectul.

Viața lui Esop. Esop, născut în orașul Amorion din Frigia, era sclav în stăpânirea unui agricultor, dar din pricina firii sale dârze, stăpânul său l-a vândut unui negustător de robi cu 3 bani, pe care cumpărătorul i-a achitat voios, zicându-și: «nimic am dat, nimic am luat». Curând după aceasta, negustorul a dat poruncă sclavilor să se pregătească de drum. Esop a cerut tovarășilor săi de robie să-i lase lui sarcina cea mai ușoară, ca unui sclav neputincios, cumpărat de curând și neînvățat încă cu purtatul poverilor. Tovarășii se învoiesc și Esop se repede la un sac încărcat cu pâni și atât de greu încât au trebuit doi inși să-i ajute ca să-l poată ridica pe umeri. Când au văzut isprava lui

[1]) Pentru raporturile dintre Archirie, Esop și Lo man cf. mai pe larg François Nau, *Histoire et sagesse d'Ahikar....* Paris, 1509, p. 119—133.

www.dacoromanica.ro

Esop, robii au început să râdă de prostia lui, căci pe drum Esop încovoiat subt greutatea poverii sale, mergea în urma tuturor, gâfâind.

Dar când au ajuns la nămiază și s'au așezat la masă, sacul cu pâni s'a golit pe jumătate, iar seara sacul a rămas gol. A doua zi, Esop cu sacul gol pe umăr, mergea voios înaintea tuturor, care se mirau acum de istețimea lui.

Ajungând în Efes, negustorul își vinde robii, afară de Esop, un grămatic și un cântăreț, cu care pleacă spre insula Samos. In Samos negustorul își scoate robii la târg. Îmbracă pe grămatic și cântăreț în haine nouă, iar pe Esop, pe care nicidecum nu-l putea împodobi, cu un sac. Esop sta mândru în mijlocul tovarășilor și se uita cu îndrăzneală la cei ce-l batjocoreau. Trece filosoful Xantus, care dorea să-și cumpere un rob și întreabă pe cântăreț ce știe să facă. El răspunse: « toate ». La acest răspuns Esop a râs. Neînvoindu-se din preț, Xantus se întoarce spre grămătic și-l întreabă și pe el ce știe. Acesta răspunde și el la fel: « toate ». Esop pufnește din nou în râs. Aflând prețul scump al sclavului, Xantus voiește să plece, dar discipolii săi, văzând că maestrul lor are nevoie de un rob, îl sfătuesc să-l cumpere pe cel urît și se oferă să plătească ei prețul. Xantus intră atunci în vorbă cu Esop și dela început este atras de răspunsurile vioae și glumețe ale sclavului. — « Dar ce știi face ? » îl întreabă Xantus. — « Nimic » răspunde Esop. — In ce chip ? întreabă din nou Xantus. — Dacă răspunde Esop, aceștia — și arătă spre cei doi tovarăși — zic că, știu toate mie nu mi-au lăsat nimica ». Xantus, văzându-i mintea isteață, se hotărește să-l ia și atunci discipolii plătesc negutătorului prețul de 60 de « carași ».

Esop dovedește în toate împrejurările un spirit pătrunzător, vioi, îndrăznet, predispus spre glumă. Deși își servește stăpânul cu credință, totuși ori de câte ori Xantus îi dă prilej, nu se dă la o parte să-l înfunde cu glumele și poznele sale. Dar îl scapă și de necazuri.

Într'un rând, Esop, văzându-și stăpânul întristat din pricină că-l lăsase soția, în urma unei neînțelegeri în care-și avea și el partea sa de vină, se hotărește să restatornicească armonia casnică. Ia bani, se duce în târg și umblă din casă în casă, cumpărând toate cele trebuitoare pentru ospăț. Trecând, ca din întâmplare,

www.dacoromanica.ro

pe lângă casa unde se aflau părinții stăpânei sale și făcându-se a nu ști cine stă acolo, întreabă pe unul din ai casei: dacă n'au ceva bun de vânzare pentru nuntă, căci stăpânul său Xantus voiește să se însoare a doua zi. Atât i-a trebuit femeii ca să se întoarcă la casa sa și să-i spună bărbatului: « Cât timp voiu fi eu vie, Xante, nu vei putea lua altă soție ».

La câteva zile după aceasta, Xantus, de bucurie, voiește să dea masă mare prietenilor și dete lui Esop să-i cumpere ce e mai bun din toate. Esop, hotărît să-și învețe stăpânul să nu mai poruncească « nebunește, cumpără numai limbi de porc și le gătește. Oaspeții vin, se așează la masă și li se servește limbă fiartă. Oaspeții începură a mânca bucuroși, lăudând că a pus mai întâiu « bucate filosofești » pentrucă limba este unealta vorbirii. După aceea vine al doilea fel tot cu limbi; apoi al treilea fel: tot limbi ș.a.m.d. Mesenii uimiți, că tot același fel de bucate li se servește, ziseră: « Până când tot limbi, că noi astăzi tot limbi mâncând ne vor durea limbile noastre ».

Xantus, supărat, chiamă pe Esop la explicare:

— « Nu ți-am zis, nemernicule, să cumperi ce e mai bun și mai frumos de mâncat?

Esop răspunse:

— « Îți mulțumesc, stăpâne, că mă ocărești înaintea atâtor oameni filosofi, pe cari îi rog să-mi spue ce e mai bun și mai frumos în viață. Nu este oare limba, căci toată ştiinţa și filosofia prin ea se arată?.. Neguțătoria, rugăciunile, laudele, muzica. Prin ea se fac nunțile, se zidesc cetățile, se mântuesc oamenii; și mai pe scurt: în ea toată viața noastră stă ».

A doua zi, Xantus, pentru a pune la încercare istețimea servitorului său, își invită din nou discipolii la masă și poruncește sclavului să ia din piață ce e mai prost și mai rău. Esop cumpără din nou limbi, le gătește și le aduce la masă. Oaspeții murmură. Xantus chiamă din nou pe sclav:

— « Ce e aceasta, Esoape? Ţi-am poruncit să gătești de mâncare ce e mai bun și mai frumos? Nu ţi-am zis să cumperi ce-i mai prost și mai rău? »

Esop răspunde:

— « Și ce este vreodată mai rău decât limba, stăpâne? Nu se strică prin ea cetățile? nu se omoară prin ea oamenii? au

www.dacoromanica.ro

toate minciunile, blestemele și jurămintele strâmbe nu se fac prin ea? căsătoriile, domniile și împărățiile nu se strică prin ea? pe scurt: prin ea toată viața de nenumărate răutăți se umple ».

Filosoful se face a se mânia, dar școlarii îi dau dreptate lui Esop.

Esop îndeplinește cu credință serviciul, dar de câte ori are ocazie își înfundă stăpânul cu poznele lui. Totuși, în câteva rânduri, îl scapă cu devotament din încurcăturile în care filosoful se vârîse singur.

Astfel într'o zi, Xantus, împreună cu alți filosofi, luase parte la un banchet la care vinul cursese din belșug. Xantus începuse să se turbure. Esop, care sta lângă el, îi aminti că Bachus are trei temperamente: « cel dintâi al voiei, al doilea al beției, al treilea al certei. Drept aceea și voi, fiindcă sunteți acum voioși, cele ce mai urmează, lăsați-le ». Dar Xantus, necăjit, îl trimite să învețe pe cei din iad. — « Și tu te vei târî în iad », îi zise Esop. Și într'adevăr în timpul banchetului, tot deșertându-se cupele și încălzindu-se discuția, unul din discipoli, observând starea lui Xantus, îl întreabă: « Oare, dascăle, poate vreun om să bea marea? ». Iar el se grăbi să răspundă: «Vezi bine că poate, căci eu însumi o pot bea ». Școlarul întreabă din nou: « Dar de nu vei putea, ce dai? » — Casa mea toată o dau ». Și într'o clipă se face legământul, scoțând după obiceiul vremei inelele. A doua zi Xantus, spălându-se pe față și nevăzându-și inelul, întreabă pe Esop de el. — « Nu știu ce s'a făcut, îi răspunde Esop, dar una știu că ți-ai pierdut casa ». Xantus, care uitase cu desăvârșire ce se petrecuse în ziua precedentă, întreabă nedumerit: pentru ce? Și când află isprava pe care a făcut-o, îl roagă umilit, dacă are vreo înțelepciune, să-l ajute să biruiască sau să strice legământul. — « A învinge nu poți, îi răspunde Esop, dar ca să strici legătura voi face ». Și îl învață mijlocul, pe care îl cunoaștem din romanul lui *Archirie și Anadan*: « Când vă veți aduna astăzi la un loc, să nu te arăți nicidecum că te-ai teme, ci să poruncești să se pue masa la marginea mării și să stea slugile gata cu paharele ca să-ți aducă apă din mare. Când vei vedea că oamenii s'au strâns să vază, șezi și poruncește să-ți umple paharul cu apă din mare, și, luându-l în auzul tuturor, zi celui cu care ai făcut rămășagul:

www.dacoromanica.ro

« Ce legătură am făcut înaintea voastră ?». Și când îți va răspunde că te-ai legat să bei marea, atunci, întorcându-te către poporul adunat, zi-i așa:

« Bărbați Samieni, știți și voi foarte bine cât de multe râuri intră în mare, iar eu m'am legat ca numai marea să o beau, iar nu și apele care se varsă în ea. Drept aceea, filosoful acesta mai întâiu meargă să oprească toate apele să nu între în mare și atunci eu îndată voiu bea numai marea singură ».

Este un răspuns pe care îl va da mai târziu și Tilu-Buh-Oglindă.

Xantus face precum l-a învățat Esop, în admirația poporului, iar școlarul, căzând la picioarele lui Xantus, se dă învins și se roagă să strice rămășagul.

După acesta și alte asemenea servicii, Esop se roagă de Xantus să-i dăruiască libertatea, dar Xantus nu se mai îndură să se despartă de el. Cu multă greutate numai, prin intervenția poporului samian, adunat în agora, căruia fabulistul îi tălmăcise o prevestire misterioasă a zeilor, izbutește să dobândească libertatea. Rămas liber, Esop pleacă în Lidia la regele Cresus, pe care îl împacă cu Samienii dela care pretindea tribut și de acolo în Babilonia, la împăratul Lichir, unde capătă încrederea tuturor, devenind mare sfetnic.

De aci înainte viața lui Esop este identică cu viața lui Archirie, cu deosebirea că *Anadan se numește aci Enos*, *Archirie—Esop*, *Senacherib—Lichir* (în redacția grecească Lykeros), iar faraonul Egiptului *Nectenav*. Pentru ca să se vadă până unde merge identitatea și pentru ca pe temeiul acestei identități să putem înțelege interesanta problemă literară privitoare la istoricul cărții, voiu rezuma pe scurt și viața lui Esop în Babilonia și călătoria lui în Egipt.

Esop adoptă pe fiul unui nobil, anume Eniu, pe care-l înfățișează împăratului ca fiu legiuit al său. Nu mult după aceasta, Eniu, certându-se cu Esop, acesta voiește să-l scoată din casă. Eniu, ca și Anadan, plăsmuiește o scrisoare de trădare fățarnică, pe care o dă împăratului. Acesta osândește pe Esop la moarte, dar Ermip, cel însărcinat cu înfăptuirea osândei, îl ascunde într'o peșteră, răspândind vestea că Esop a murit. Când faraonul

www.dacoromanica.ro

Nectenav, aflând de moartea lui Esop, cere împăratului Lichir să-i trimită meșteri arhitecți, ca să-i zidească un turn care să nu atingă, nici cerul nici pământul, Ermip, văzând încurcătura stăpânului său, scoate pe Esop din peșteră. Esop cere răgaz până la primăvară. In acest răstimp, se dă pe față intriga lui Eniu. Impăratul dăruește lui Esop înapoi averea și-i dă în seamă pe Eniu, ca să facă ce va vrea cu el. Esop îl dojenește cu sfaturi în fiecare zi până ce, sub povara lor și a mustrărilor de conștiință, Eniu își dă sufletul. Venind primăvara, Esop pleacă în Egipt, unde desleagă problema lui Nectenav în același fel ca și Archirie. Rezolvă, de asemenea, toate celelalte enigme pe care i le pune Nectenav. Faraonul, îngrijat că Esop îi desleagă toate întrebările și că, prin urmare, este amenințat să plătească el tribut împăratului Lichir, își chiamă prietenii la sfat și hotăresc ca Esop, la rândul său, să le pună întrebări de care ei n'au mai văzut, nici n'au mai auzit. Esop amână răspunsul său pe a doua zi. În dimineața zilei următoare, Esop se întoarce cu o scrisoare pecetluită, pe care o întinde lui Nectenav și în care sta scris: « Nectenav mărturisește că e dator o mie de talanți lui Lichir împărat ». Sfetnicii împăratului știind rămășagul, înainte ca acesta să deschidă scrisoarea, se grăbesc să spună într'un glas: « Am văzut și am auzit ce este scris ». Esop, vesel, le mulțumește pentru dovada pe care o dădeau. Nectenav, cetind însă scrisoarea, se întoarce către sfetnicii săi zicând: « Eu nimic nu sunt dator lui Lichir și voi toți sunteți mărturii pentru această datorie ». Sfetnicii, fără să se mai gândească, se grăbesc să tăgăduiască: « Nici n'am văzut, nici n'am auzit ». Dar Esop, care aștepta acest răspuns, îi lămurește: « Dacă așa stau lucrurile, atunci propunerea pe care mi-ați făcut-o este deslegată ».

Nectenav, recunoscând că a fost rămas de Esop, îi dă cei 1000 de talanți, pe cari înțeleptul îi duce împăratului Lichir din Babilonia.

Curând după aceasta, Esop capătă dela împăratul Lichir învoirea de a purcede în Grecia, legându-se însă prin jurământ, că după ce va termina, să se întoarcă înapoi. Călătorind însă prin orașele Greciei și ajungând la Delfi, intră în conflict cu locuitorii, pentrucă, nefiind primit cu cinste de ei, i-a batjocorit prin fabula sa. Delfienii, temându-se că Esop, mergând prin alte orașe să

www.dacoromanica.ro

nu-și bată joc de ei, s'au înțeles să-l omoare prin viclenie. Luând un vas de aur din templul lui Apolon, l-au ascuns în hainele lui, pe când el se pregătea să plece din cetate. Invinuit că este hoț de vase sfinte, Esop este aruncat în temniță. Toate rugăminţile, pildele și fabulele prin care el încerca să-și înduplece dușmanii sunt zadarnice. Fabulistul este scos din temniță, urcat pe o râpă înaltă și aruncat într'o prăpastie.

Esop și Archirie. Unii orientaliști ca Nöldeke, Smend, Rendel Haris, François Nau au ajuns la concluzia că Grecii au împrumutat din Orient romanul asirian a lui Achihar — Archirie și Anadan — și că fabula esopică își are originele ei în lumea semitică. Eduard Meyer, analizând însă structura romanului grecesc distinge trei părți deosebite: prima cuprinde povestirea despre vieața și faptele lui Esop în Samos; ultima povestește, după legende locale, uciderea lui Esop de către preoții din Delfi. Intre aceste două părți ale romanului, care se pot îmbina într'o unitate deplină, este intercalată în mod nedibaciu, ca un episod eterogen, o a treia parte: acțiunea lui Esop la curtea împăratului Lichir din Babilon și la Faraonul Egiptului. Nicăieri însă în cuprinsul romanului nu se văd clar motivele care l-au îndemnat pe Esop să plece în Asia, dorul care-l apucă acolo între străini, după un copil și în sfârșit pricina care l-a determinat să părăsească pe împăratul Lichir, la curtea căruia trăia așa de bine, pentru a se întoarce în Grecia, unde-și găsește moartea. Toată această parte, observă cu dreptate Meyer, este străină de restul romanului. De altfel între această parte și între viața lui Esop este o deosebire fundamentală de concepție. Archir și Anadan este un fel de roman de curte (Hofroman), care pune în lumină, alături de înțelepciune, credința unui vasal asirian. Deși prigonit de soartă, Archirie aduce totuși regelui, ce-l condamnase la moarte, omagiile lui și-l servește mai departe, cu același devotament și credință. Esop vădește dimpotrivă o luminoasă concepție a libertății individuale, căci sclavul, după ce joacă stăpânilor săi tot felul de feste, este în cele din urmă pus în libertate pentru înțelepciunea și agerimea spiritului lui.

Partea dela mijloc din vieața lui Esop a fost dar intercalată, neorganic, ulterior, în opera elenică. Precum romanul lui Esop, — conchide E. Mayer, tot astfel și fabula grecească «în care

www.dacoromanica.ro

circulă un străvechiu simț de înaltă poezie, cu adâncirea ei plăcută în viața naturii... cu plasticitatea ei dramatică — nu poate deriva din fabulistica Orientului, care abia folosește morala». Dar dacă nu se poate nega simțul pentru natură și artă al Grecilor, totuși nu se poate nici tăgădui că narațiuni cu ingenioase observări asupra vieții animalelor, au fost aduse în Grecia prin călători, prin negustori și mai ales prin sclavi, din Egipt din Frigia din India, din Karia. Eschil și Aristotel (Retorica II, 20), chiar pomenesc, pe lângă fabulele esopice și pe cele libiene [1]) și indiene. Dar sufletul elenic și-a apropiat aceste povestiri și a pus pe ele pecetia geniului său.

In cele mai multe manuscripte grecești biografia lui Esop este atribuită pe nedrept lui Maxim Planudes — un călugăr din secolul al X-lea, reprezentant al curentului umanist în Byzanț, trimis de mai multe ori de împăratul Mihail Paleologul în misiuni diplomatice în Italia.

Istoricul textului Tradiția msselor. De fapt romanul lui Esop a fost «stilizat» în primele veacuri ale erei creștine, în perioada de înflorire a culturii elenistice. Cele mai vechi urme ale textului sunt niște foi de papirus din secolul al IV-lea al erei noastre, descoperite la El Fajum — păstrate pe vremuri în colecția lui Golenišev din Petersburg — și publicate de elenistul Henri Weil în *Revue de philologie*, 9 (1885), p. 19—24. Odată stilizat, romanul acesta s'a răspândit în toată lumea elenistică și a trecut ca moștenire în literatura bizantină și în cea neogreacă.

Cercetările întemeiate pe studiul comparativ al celor mai vechi msse dovedesc că *Viața lui Esop* trebue hotărît despărțită de fabulele atribuite lui și care se găsesc în msse posterioare, adăogate la sfârșitul *Vieții*.

Viața lui Esop ni s'a păstrat într'o sumedenie de msse răspândite prin diferite biblioteci ale Europei, dar după studiul lui P. Marc, toate se pot grupa în două mari familii: 1) unele, cuprinzând numai partea biografică, înfățișează redacțiunea cea mai veche și se apropie de versiunea publicată de Anton Westermann

[1]) Cf. și Wilhelm Christ, *Geschichte der griechischen Literatur bis auf die Zeit Justinians*, IV. Aufl., München, 1905, pp. 142—143.

www.dacoromanica.ro

în 1845, laBrunswig, « *Vita Aesopi ex Vratislav. ac partim Monac. et Vindob. codicibus...* »

A 2-a grupă de m-sse este mai nouă; cuprinde adăugate la sfârșitul *Vieții lui Esop* și fabulele lui, și se apropie de redacțiunea publicată pentru întâiași dată într'un incunabul, apărut în tipografia lui Bonus Accursius, la Milan în 1479 și republicată de Eberhard.

Fabulele atribuite lui Esop ni s'au transmis și ele în mai multe redacțiuni făcută în epoca alexandriană, probabil pe timpul lui Plutarh, dar având un nucleu mai vechiu de pe timpul lui Demetrios Faleros. Chambry le-a clasat în 5 grupe una, așa numită *Augustana*, este o prelucrare literară cu caracter retoric cuprinde 300 de fabule, începând cu un Prooimion, atribuit lui Aptonios; a 2-a, cu totul independentă de cea dintâi, a rezultat din prelucrarea în proză a fabulelor esopice, versificate de Babrius în secolul al III-lea, din nou transpuse în versuri în timpurile vechi bizantine și în cele din urmă prelucrate în proză; o a treia redacțiune, care se află adăogată la sfârșitul *Vieții* apărute în ediția lui Bonus Accursius făcută după un codex *Laurentianus*; o a patra reprezentată prin codex *Casinensis*, a fost alcătuită în școlile retorilor probabil în sec. al IV sau al V-lea, și în sfârșit, o ultimă redacție alcătuită din amestecul grupelor precedente.

Din combinarea părții biografice așa cum se păstrează în ediția Westermann, cu fabulele babrinice, la care s'au adăugat câteva din colecția Augustana, s'a alcătuit cartea populară grecească, care dela invenția tiparului s'a tipărit de mai multe ori în marile centre de cultură ale Occidentului, adesea cu traducere latină în față, și care stă la baza traducerii românești. O asemenea ediție greco-latină tipărită în Veneția, se afla în biblioteca lui Mavrocordat, alături de o ediție greco-latină din 1709; și de alta apărută la Londra, 1682 [1]).

Esopia în literatura românească. Fabulele esopice au fost socotite în toate vremurile și în toate țările ca cel mai prețios material pentru învățământul și educația morală a tineretului. In vechile școli grecești, ele serveau ca exerciții de retorică și erau când desvoltate, când prescurtate, când trecute dela stilul direct

[1]) N. Iorga, *Pilda bunilor Domni din trecut*, pag. 26 și 30.

www.dacoromanica.ro

la cel indirect. Chiar în zilele noastre, pildele vechiului fabulist elen au păstrat valoarea lor educativă, fiind utilizate în toate țările în cărțile de cetire pentru tineret; ba ele sunt introduse de europeni și în colonii, unde traduse în limbile băștinașe și tipărite în ediții bilingue, servesc adesea pentru introducere în studiul limbii metropolei, ca de pildă edițiile tipărite de Englezi în urdu, în Pandjab sau de Francezi în limbile africane.

Nu trebue dar să ne surprindă faptul că pe vremea lui Brâncoveanu, când se întemeiază o academie grecească în București, alături de sfintele scripturi și de sfinții părinți, alături de Homer, de Pindar și de tragicii greci, alături de Plutarh, Xenofon și alții, fabulele esopice își au locul de cinste [1]).

Cel mai vechiu ms. românesc, cunoscut până acum, a fost copiat în anul 1703, de Costea Dascălul dela biserica Șcheailor din Brașov și cuprinde numai vieața lui Esop. Un alt manuscript copiat în anul 1717 de «Resețe logofătului Staicului sinŭ Vasilie Ieromonah» când a fost «năstavnic» la mănăstirea Aninoasa, cuprinde numai o parte din fabule. Se mai află încă vreo 10 msse în Biblioteca Academiei Române, dintre care unele cuprind numai vieața, altele numai fabulele, iar câteva și vieața și fabulele. De altă parte numărul fabulelor diferă dela un ms. la altul. Avem, fără îndoială, în literatura noastră mai multe traduceri: unele par a fi făcute după vechea versiune bizantină — poate în epoca lui Brâncoveanu, altele mai noi traduse după versiunea neogreacă. Un studiu amănunțit asupra acestei chestiuni pregătește d-șoara Ariadna Camariano.

Gaster nu cunoștea în *Lit. pop. rom.* decât ediția din 1812. In biblioteca profesorului N. Ionescu din București, am găsit prima ediție tipărită a Esopiei — din 1795 — pe care *Bibliografia românească veche* a regretaților N. Hodoș și I. Bianu o amintesc sumar după o notă. Fiindcă titlul din monumentala operă a lui Bianu și Hodoș e incomplet, îl reproducem în întregime mai jos în bibliografie. Reținem aci numai afirmația editorului Petru Bart din Sibiiu că Esopia este acum «întâiaș dată tipărită». O altă ediție — necunoscută în *Bibliografia românească veche* — având același

[1]) Hurmuzachi, XIV, I, p. 392—394 și *Biserica ortodoxă*, XV, p. 492.

www.dacoromanica.ro

titlu, dar reprezentând o redacțiune diferită, ceva mai prescurtată și mai clară, a apărut într'un format mai mic, tot la Sibiiu, în tipografia lui Ioannŭ Bart, la 1807 (exemplar în bibl. prof. N. Ionescu). Această ediție este aceea care a avut mai mult noroc de răspândire. Ea a fost reprodusă de Gheorghe de Kloziu la Sibiu în 1834 și în 1844. Ea se află și la baza edițiilor populare din zilele noastre, între care se așează în primul rând ediția dată de d-l M. Sadoveanu în colecția « Casei Școalelor ». Fabulele n'au fost însă toate traduse; vreo 50 de bucăți din mijlocul textului popular grecesc au fost omise în traducerea românească.

Între numeroasele texte ale Esopiei, tipărite la noi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, unul ese din rândul celorlalte întrucât înfățișează o variantă. Este versiunea publicată în 1857 de Episcopul de Buzău Filoteiu, în tipografia Episcopiei, cu titlul: *Vieața și 183 de fabule ale lui Esop... urmate și de alte câteva fabule dintr'alți autori elini.* Este de fapt o remaniere, după cum însuși editorul mărturisește că a încercat « să le prelucreze după original și să le compue după o construcție mai dreaptă în care și Românii au început să scrie de vreo 40 de ani dela publicarea primei ediții ». In afară de cele circa 100 de fabule, cunoscute din ediția transilvăneană, autorul a mai tradus încă 50, între care una din « Prodie », alta din Stisihor, 4 din Gavria, 4 din Aftonie, 4 fabule din « *Fântâna* » (La Fontaine) și 3 parabole din Biblie.

Versiunea lui Vartolomeiu Măzăreanu. O altă versiune mai veche, cu totul deosebită de cele cunoscute până acum,— dar nu mai puțin interesantă — derivă dintr'un izvor rusesc și este opera harnicului arhimandrit Vartolomeiu Măzăreanu.

Răposatul Dimitrie Dan, într'un studiu despre Măzăreanul [1]), publică un izvod de « câte cărți au tălmăcitŭ și au scrisŭ arhimandritulŭ Vartolomeiu Măzerean de când au venitŭ din Țeara Moshicească și unde sunt acele cărți ». În acest izvod se găsesc înregistrate și două exemplare din « Ezop », unul împrumutat Mitropolitului Iacov, altul Spăt. I. Cantacuzino. Întemeiat pe această notiță, Dan enumeră între operele lui Măzăreanu și « cartea Ezop, tradusă din grecește de două ori ». Dar fiindcă

[1]) *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu Analele Acad. Rom.* Seria II, tom XXXIII (1910—1911), p. 283.

www.dacoromanica.ro

până acum nu se cunoștea încă niciun exemplar din această traducere, iar de altă parte afirmațiunea izvodului nu este tocmai categorică — « au tălmăcit și au scris » (care poate însemna și a copiat) — istoricii noștri literari s'au îndoit de existența ei.

O întâmplare fericită m'a ajutat să găsesc această traducere în biblioteca fostului meu profesor dela liceul Sf. Sava, d-l N. Ionescu, într'un manuscript, copiat în anul 1798, în Iași, de Toma Andrei. O notiță de două rânduri, adăogată pe prima pagină, ca o continuare la titlu, ne încredințează că « este tălmăcită de pe limba *moshičască* pe moldovenie de arhimandritul Vartolomei la leat 1763 ». Se știe că Vartolomei Măzăreanu a călătorit de două ori în Rusia: odată în 1757 la Kiev, când a fost trimes de Mitropolitul Iacov Putneanul, împreună cu starețul Calistrat, ca să ceară milostenii pentru mănăstirea Putna; a doua oară în 1770, când a făcut parte din solia moldovenească, trimisă de generalul Baron de Elmpt ca să închine Moldova, ocupată de armatele rusești, împărătesei Caterina a II-a. Cu prilejul primei călătorii, căci traducerea, după cum s'a văzut mai sus e din 1763, Măzăreanu și-a procurat o versiune rusească a fabulelor esopice pe care de altfel o și trece în diata de lucrările pe care le lasă după moartea sa, mănăstirii Putna: « *Carte Ezopŭ tipărită în Sanctpiterburg cu slovă .. statiskaia* ». Această versiune rusească trebue să fie originalul după care neobositul arhimandrit al Putnei a tradus Esopia, păstrată în copia din 1798 a Bibliotecii Prof. N. Ionescu. Că textul acestui ms. românesc este într'adevăr, după cum ni se spune în titlu, o « tălmăcire de pe limba moschicească », ne-o dovedește fonetica slavă a numelor proprii și unele cuvinte rusești păstrate în contextul românesc precum: Ksanfŭ, Criz, Aziia; *basnă* (cu înțeles de fabulă); *samoderžanie* (autocrație), *primičanie* (învățătură).

Versiunea lui Vartolomeiu e cu totul deosebită de versiunile anterioare traduse din grecește. Este o versiune complet refăcută. Chiar din viața lui Esop s'au suprimat episoadele care aveau un caracter prea vulgar sau care, întemeiate pe jocuri de cuvinte, posibile numai în limba greacă, pierdeau farmecul umorului în traducere. « Eu socotescu — spune textul — să nu mai scriu aice în carte acasta basmile cele multe cari au eșit din început din carte lui Esop cum: pentru linte, pentru piciorile porcului,

www.dacoromanica.ro

întrebare cu ce mâhâește căinele și alte șază, asemine acestora, pentrucă nu sânt *alcătuite cu orânduială bună* și *nici un folos nu au spre învățătura firii*».

Deosebirea cea mare este însă la fabule; versiunea lui Măzăreanu are numai 58 de fabule dintre care numai câteva se găsesc în vechile manuscripte românești; cele mai multe însă sunt noui. Unele chiar nu sunt esopice de ex.: *cocoșul și diamantul; muntele naște; trupul și mădularele* accasta pomenită și în papirusurile egiptene, *boul și broasca* povestită și de Horațiu.

In expunerea fabulelor, partea de învățătură morală «primičania» este cu mult desvoltate față de versiunea neogreacă. Nu am putut găsi până acum originalul rusesc, dar el se resema fie direct, fie indirect printr'un intermediar german, pe o prelucrare franceză făcută de Bellegarde, pe la jumătatea veacului al XVIII. Această versiune franceză a fost tradusă în limba germană și publicată sub titlul: *Aesopus des Phrygiers Leben und Fabeln... mit des Herrn Abts von Bellegarde moralischen und hist. Anmerkungen... Übersetzung aus dem Französichen, Copenhagen und Leipzig, 1781.* Ea se apropie de textul nostru.

Esopia în folklor. Era de așteptat ca o carte așa de răspândită cum a fost și la noi Esopia să lase și ea urme în literatura orală a poporului. Culegătorii noștri de folklor n'au dat până acum prea multă atenție fabulelor, totuși în materialul cules, am identificat și câteva fabule esopice. Astfel fabula *Șoarecele și guzganul* publicată în revista *Ion Creangă*, VI (1913, p. 240) este o fabulă a lui Babrius, versificată și de Horatius (Sat. II, 6); o altă fabulă populară *Iepurele și broaștele*, apărută în revista *Ion Creangă*, VI (p. 178) este fabula esopică *Λαλόος και βάτραχοι* (ed. Venețiană din 1782, p. 79). *Un mare păcat* din *Ion Creangă*, VIII (p. 200) este *Toporul și pădurea.*

De un deosebit interes este pătrunderea fabulelor esopice în arta noastră religioasă. În anul trecut, d-ra Golescu a izbutit să identifice pe zidurile exterioare a două biserici din Oltenia ilustrarea unei scene din *Viața și pildele* lui Esop. Este fabula *Bătrânul și moartea.* Scena este reprezentată în dreptul pridvorului bisericii cu hramul Sfântului Nicolae din cătunul Peritu, comuna Drăgănești, județul Olt. Biserica a fost zidită și zugrăvită la 1805,

www.dacoromanica.ro

cu cheltuiala preoților Marin și Scarlat a lui Barbu Șerbănescu, Dobre și Marin Onescu, Radu Untaru. Aceeași temă mai este zugrăvită și în biserica din Dozești, pe peretele exterior din spre miază-noapte. Biserica a fost zugrăvită în 1844 de « Diaconu Anghel Zugrafu Doz<e>scu cu ocenicii (sic) săi ». Deasupra picturii, următoarea inscripție, lămurește în chip neîndoelnic identificarea cu fabula esopică:

« Înfricoșata moarte, când s'au arătat la uncheș:
— Oh moarte grăbește să mă iei.
— Ce ziseși?
— Zisăiu să mă ajuți să iau ale lemne ».

BIBLIOGRAFIE. MANUSCRIPTE ROMÂNEȘTI DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **65**, din 1799 (lipsește indicația de localitate și numele copistului), f. 1 72, vezi descrierea în I. Bianu: *Cat. mss. rom.*, I, p. 152—154; nr. **149**, din 1797, copie de pe ed. Petru Bart din 1795, de Dimitrie Blagovici Das. Remeté « bătrânul cel slab ». I. Bianu, *ibid.*, p. 340 341; nr. **830** « Spunere pentru Isop filosof », f. 1 9, copiată de « Tudorache, dascălul gospod ot, Ploești, 1796, Iulie 21 »; cf. I. Bianu, *ibid.*, vol. III p. 78; ms. **1318**, f. 145: «Pildele lui Esop, câte, sânt ca de folos cine va vré să cetească, va puté mult să se folosească (fără viața); **1436**, f. 122 145, « Incepuiu a scrie istoriia lui Isop » (fără fabule), copiat în 1703 de Costea Dascălul (v. f. 121 v.); nr. **1867**, f. 158: « Pildele lui Isopŭ cu toate jiganiile », copiat în 1717 « de Reseţe logofătului Staicului sinŭ Vasilie Ieromonah, când a fost năstavnic la mănăstirea Aninoasa » (cf. descrierea ms. în N. Cartojan, *Alexandria în lit. rom.*, București, 1910, p. 35); **2456**, « Cartea lui Isop înțăleptul », vieața, p. 1—23, urmează fabulele « tâlcuiri ale lui Isop »; **3355**, f. 133 161, v., Istoria a lui Isop filosoful: « Viiața pre luminatului și înțaleptului Isop cațile au fost din loc din Țara Frighică, viața și petrecerea lui și vrem să arătăm pre limba noastră » (fără fabule), scris la 1800 de Ifteni Craciun, **3365**, f. 73-97; nr. **3195**, din 1783 « Istorie cu minunatele pilde a minunatului Isop », fragment din viață, (fabulele lipsesc), f. 74, pâna la sfârșit. Un ms. din viața și pildele lui Esop dela Elie, loghiotatul Postelnicului Andohi la 8 Septemvrie 1760, cumpărat de Enache Kogălniceanu la Constantinopol, unde urmase în mazilie pe Const. Racoviță, cf. A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară dela Iași*, p. 269, (cf. și *Buletinul Comisiunii Ist. a României*, II, 1916), p. 155.

TIPĂRITURI: *Viiața și pildele prea înțeleptului Esop, acum întâiași dată typărite, în zilele prea luminatului și prea înălțatului împărat Franțiscus al doilea, și cu slobozeniia înălțatului crăescului Guberniĭ a tot Ardealului.* In Sibii, la Petru Bart, 1795. (Academia Română n'o are; trecută sumar în I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia veche rom.*, II, p. 376); exemplar în Biblioteca Prof. N. Ionescu din București. *Viiața și pildele prea înțeleptului*

www.dacoromanica.ro

Esop, typărite în zilele prea luminatului și prea înălțatului împărat Franțiscus al doilea, Sibii, în tipografia a lui Ioann Bart, 1807 (redacție diferită de precedenta). Academia n'o are; *Bibliografia veche rom.*, n'o cunoaște; exemplar complet în Biblioteca Prof. N. Ionescu din București). Această ultimă ediția reprodusă în: la Buda, 1812. *(Viiața și pildele lui Esop prin acest tipariu mai îndreptate)*, *(Bibl. veche rom.*, III, p. 70—71, nr. 816); 2) la Sibiiu, 1816, 1831 (Tipogr. Gheorghie de Kloziu), 1834 *(ibid.)*, 1843, 1848, 1856; la București, Tipografia I. Romanov, 1852, 1858. Tipăritura din Buda, 1812, reprodusă în *Biblioteca pentru toți*, nr. 466 și M. Sadoveanu, *Esopia sau Vieața și Pildele Prea înțeleptului Esop*, ediție revăzută și îngrijită Tip. M. Saidmann, 1909.

REPUBLICĂRI MODERNE: M. Gaster, *Chrestomatie română*, I, p. 350—354, după un manuscript din Biblioteca Centrală (azi în Academia Română) din 1705. Se reproduce din Vieața lui «Isop»: «povestea cu smochinele» și «omul necurios», din fabule: «leul, măgariul, vulpea, glava 1», «carbunariul și pânzariul», cap. 6, «vulpea și maimuța», cap. 25»; *ibidem*, II, p. 207—211, după tipăritura din Buda, 1812: Isprăvile lui Esop la Nektenav, împăratul Eghiptului; fabule: vulturele și vulpea, doi bozi, găina și rânduraoa. Leca Morariu, *Isopia brașoveană din 1784*, Cernăuți, 1924. («Reproducere din ziarul «Glasul Bucovinei», an. VII, 1924), după manuscriptul păstrat în «Muzeul limbii române» din Cluj, reproduce: «Cumpărarea sclavului Esop de către filosoful Xanthos»; *acelaș*. Un nou manuscris vechiu: *Isopia Voroneteană*, 1922; cf. *Revista Moldovei* (Botoșani), II din (1922—1923), nr. 5, p. 7—9. Cuprinde viața și 111 «pilde» copiate de Ieronim Stoleriu din Mănăstirea Voroneț la 1801; D. Furtună, *Esopia dascălului Ștefan* (Raireț sau Rahireț) *dela Putna*, *ms. cam din 1776*, în revista *Tudor Pamfile*, Botoșani, nr. Mai — Decemvrie, 1924, p. 49—56, reproduce primele două capitole; C. N. Mateescu, *Din lucrările dascălului N. Duma*, în *Cuvânt Românesc*, II, p. 101, cuprinde vieața lui Esop și 128 de «pilde», copiat în 1772 de N. Duma.

EDIȚII GRECEȘTI: Prima ediție a vieții și fabulelor a fost tipărită pe la 1479 de Bonus Accunsius Pisanus. Traducerea latină a lui Rimicis sau Rimuccio d'Arezzo (1448) a avut și ea succes, fiind retipărită și tradusă în multe limbi. Se cunosc apoi numeroase ediții bilingue cu textul grecesc pe o coloană și cel latin pe coloana alăturată (V. Brunet, *Manuel du libraire*, col. 83—104). Prima ediție neogreacă: *Αἰσώπου Μῦθοι*,, Veneția, 1543 (Nicolini da Sabio ad instantia di M. Damiano di Saneta Maria). Traducătorul în greaca vulgară a fost Andronic Nucius sau Nuntias, originar din Corfu. (Cf. Émile Legrand, *Bibliographie hellénique*, I, Paris, 1885, p. 241—243) Această ediție s'a retipărit apoi în numeroase ediții, precedată de viață. Vezi de exemplu la Émile Legrand, *Bibliographie hellénique*, ediții din 1610, I, p. 70, 1644; *ibid.*, p. 27, din 1699, II, p. 77.

REEDITĂRI MODERNE ale textului clasic.

FABULELE: Cea mai bună ediție critică e azi Émile Chambry, *Aesopi Fabulae*, Paris, 2 vol., 1925—1926; Émile Chambry, *Ésope*,

www.dacoromanica.ro

Fables, texte établi et traduit (textul ediției precedente, fără aparatul critic), Paris, 1927, ambele în *Collection des Universités de France (Association Guillaume Budé)*, Paris, 1927. Dintre edițiile mai vechi, D. Korais, *Μύθων Αἰσωπείων συναγωγή*, Paris, 1810; Halm, *Fabulae Aesopicae collectae*, în Biblioteca Teubner, Lipsca.

VIAȚA LUI ESOP: Anton Westermann, *Vita Aesopi ex Vratislaviensi ac partim Monacensi et Vindobonensi codicibus, nunc primum edidit ...* Brunzvigae-Londini, 1845; Alfred Eberhard, *Fabulae romanenses graece conscriptae ex recensione et cum adnotationibus. Volumen prius quo continentur de Syntipa et de Aesopo narrationes fabulosae partim ineditae*, Lipsca, B. G. Teubner, 1872, p. 225. O a treia versiune apropiată de a lui Westermann păstrată în papirus-ul Golenišev a fost publicată de H. Weil, *Un fragment sur papyrus de la vie d'Ésope*, în *Revue de Philologie de litterature et d'histoire ancienne. Nouvelle série continuée sur la direction de O. Riemann et Em. Chatelain*, IX (1885), p. 19—24, Weil datează papirusul din sec. al VI-lea al erei noastre; Reinach însă îl datează din sec. al IV-lea.

STUDII: Émile Chambry, introducere la ediția amintite mai sus; Bruno Meissner, *Quellenuntersuchungen zur Haikargeschichte* în *Zeitschrift d. Deutschen Morgenländ. Gesellschaft*, XLVIII (1894), p. 171—197; Hausrath, *Das Problem der aesopischen Fabel*, în *Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum*, I (1898); Hausrath, în Pauly-Wissova, *Real Encyclopedie*, cuvântul: *Fabel*, col. 1707—1736; Paul Marc, *Die Überlieferung des Esoproman*, în *Byzantinische Zeitschrift*, XIX (1910), p. 383 421; F. Ribezzo, *Nuovi studi sulla origine e la propagazione delle favole indo-elleniche communemente ditte Esopiche*, Napoli, 1901; Marchiano, *L'origine della favola greca e i suoi rapporti con le favole orientali*, Trani, 1900; François, Nau, *Histoire et sagesse d'Ahikar l'Assyrien* (fils d'Anaël, neveu de Tobie) ... Paris, 1909, Letouzey et Ané (în *Documents pour l'étude de la Bible*, publicate sub direcțiunea lui François Martin); Rudolf Smend, *Alter und Herkunft des Achikar-Romans und sein Verhältnis zu Aesop*, în *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, Beiheft, XIII, Giesen, 1908, p. 55—125, conchide că fabulele esopice pornesc de la fabulele romanului asirian.

STUDII IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ: M. Gaster, *Lit. populară română*, București, 1883, p. 181—196; Dr. I. Negrescu, *Influențele slave asupra fabulei Românești în literatura populară scrisă*, I. Fabule esopice, Chișinău, 1925; N. Iorga, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe et surtout chez les roumains* (în *Bullet. de la Sect. hist. Acad. Roum.)*, 1928, p. 23. Th. D. Speranția, *Fabula în genere și fabuliștii români în specie*, în Analele Academiei Române, Seria II, tom. XIV, Mem. Sec. Lit., București, 1893 în deosebi, p. 24—30.

www.dacoromanica.ro

ROMANUL EROTIC GRECESC

AETHIOPICA

Romanul de dragoste, ca gen de sine stătător, apare în cultura greco-latină târziu, în așa numita epocă de decadență, când celelalte genuri, care înfloriseră în perioada clasică, intraseră în agonie. Elementele constitutive ale romanului se găseau cuprinse în germen în celelalte genuri literare preexistente. Astfel arta de a urzi o intrigă susținută și de a ațâța curiozitatea în jurul unei aventuri de dragoste — notă proprie romanului grecesc — se regăsește în parte în câteva episoade din poemele homerice, în idila din perioada alexandrină, în poveștile milesiane și în acele parabole alegorice, plăsmuite de imaginația filosofilor pentru a expune o doctrină metafisică și morală, în forma plăcută a ficțiunii. Totuși, ca gen literar deosebit, având în sine o individualitate distinctă de celelalte, romanul își face apariția la începutul erei creștine. Cel mai vechiu, cunoscut până acum, este un fragment de roman istoric, *Ninus și Semiramida*, scris, pe cât se pare, la anul 50 al erei noastre și descoperit într'un papirus din Egipt.

Dacă acest roman a fost sau nu precedat de altele nu se știe, dar către sfârșitul primului secol, apare un al doilea roman: *Minunățiile de dincolo de Thule* — povestirea fabuloasă a unei călătorii în lume, având ca punct central o idilă de dragoste.

În a doua jumătate a veacului următor, un Grec, de origine siriacă, a alcătuit romanul *Babilonicele*, care însă, ca și cele precedente, n'a ajuns până la noi. Apoi apare romanul lui Xenofon din Efes: *Povestirile efesiace privitoare la Anthia și Avrocom*, care a fost tradus și în literatura noastră, dar târziu, în 1846, de Nicolae Pauleti [1]), preotul Făgetului (ms. nr. *198* B. A. R.)

[1]) I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor*, I., p. 442. Despre el vezi nota la I. Bianu, *Nicolae Pauleti, popă românesc unit de stat și om de litere în Ardeal...* în *Inchinare lui Nicolae Iorga...*, Cluj, 1931, p. 38—41.

www.dacoromanica.ro

Cel mai reprezentativ roman grecesc după *Dafnis și Hloe* este însă *Aethiopica*. El a pătruns în literatura română, cu titlul: *A lui Iliodor istorie ethiopicească*, sau *Ethiopica*, cu subtitlul: *Amorul lui Theaghen și Haricleea*.

Autorul romanului este, după cum reiese dintr'o notă finală, Iliodor, pe care unii l-au identificat cu episcopul de Tricea, un oraș din Tesalia, și care, după Nichifor Calist, ar fi renunțat pentru romanul său la episcopat. Această știre ridică însă îndoeli, deoarece călugărul Nichifor Calist a trăit târziu, în secolul al XIV-lea.

În orice caz, Aethiopica este anterior secolului al V-lea, deoarece este pomenit în acel veac de doi scriitori: Socrate și Sozomen.

Multă vreme, romanul s'a răspândit în copii manuscripte. El a fost imprimat pentru întâiași dată la Basel, de către Vicenzo Obsopoeus, după un manuscript furat din biblioteca din Buda a lui Mateiu Corvinul, de un soldat din armata markgrafului Casimir de Brandenburg, în timpul războiului din 1526.

Limba greacă era însă puțin cunoscută la începutul secolului al XVI-lea, în Occident. De aceea la vreo 20 ani dela apariția ediției grecești, umanistul polon Stanislas Warszewicki, care făcuse studii temeinice în Wittenberg, Padova și Roma, a tradus, la 25 de ani, romanul în limba latină și l-a tipărit la Basel, în 1552 [1]). În această formă latină, romanul s'a răspândit în toate țările catolice, fiind retipărit în numeroase ediții, în diferite orașe de cultură: Paris, Anvers, Heidelberg, Frankfurt ș. a., până în pragul veacului al XVIII-lea, adesea cu textul grecesc în față.

Inainte de apariția traducerii latine, Aethiopica pătrunsese în literatura franceză, prin traducerea lui Jacques Amyot [2]), episcop de Auxerre și preceptor al fiilor lui Henric al II-lea. Traducerea lui Amyot a făcut atâta vâlvă încât, ani de zile mai târziu, Torquato Tasso, adus la Paris de cardinalul d'Este, a văzut la curtea

---

[1]) Cf. ediția la Estreicher, *Bibliografia*, XVIII, p. 86. Pentru Warszewicki: Jan Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitanej gnieźnieńskiej*, IV, p. 226 și urm.

[2]) J. Amyot, *L'histoire éthiopique traitant des loyales et pudiques amours de Théagène et Chariclée*, Paris, 1547, reimprimată adesea în cursul timpului; ediția din 1822, revăzută și corectată de M. Trogonon, cu note de D. Koray.

www.dacoromanica.ro

regelui, în reuniuni de seară, doamne și cavaleri ascultând cu viu interes lectura romanului în limba franceză. Prin traducerea lui Amyot, precum și prin alte traduceri ulterioare [1]), Heliodor a devenit foarte popular în Franța: a fost prelucrat în versuri [2]), transformat în dramă [3]); a încântat tinerețea lui Racine [4]) și a avut o influență apreciabilă asupra romanului francez din secolul al XVIII-lea, împrumutându-i nume de eroi, procedee literare, aventuri cu pirați și cadru mediteranean pentru desfășurarea acțiunii [5]). Un contimporan, Guez de Balzac — vorbind de romanele timpului său — spunea textual că nu sunt în cea mai mare parte decât *Heliodori deguizați* sau: « comme disoit feu M. l'evesque: des enfans qui sont venus du mariage de Théagènes et de Cariclée, et qui ressemblent si fort à leur père et à leur mère, qu'il n'y a pas un cheveux de différence ».

Nu mai puțin norocoasă a fost soarta romanului și în celelalte literaturi ale Occidentului. În Spania [6]) a inspirat lui Calderon dela Barca comedia sa *Los hijos de la fortuna* și lui

---

[1]) Jehan de Montlyard, Paris, 1623; Thiboust, 1623; Maulnoury de la Bastille, Amsterdam, 1716, traducere liberă; *L'ablé Fontenu* (după alții Fontenelle), Paris, 1727; N. Queneville, Pierre Vallet.

[2]) *Les adventures amoureuses de Théagène et Cariclée sommairement descrites*, et representés par figures, Paris, 1613.

[3]) A. Hardy, *Les chastes et loyalles amours de Théagène et Chariclée reduites du grec de l'histoire d'Heliodore en huit poèmes dramatiques ou théatres consecutifs*, Paris, 1623.

[4]) Cf. Louis Racine, *Oeuvres de Jean Racine, précédées des mémoires sur sa vie*, Paris, 1838, p. 4: « (Jean Racine) trouva par hasard le roman grec des amours de Théagène et Chariclée. Il le dévorait lorsque le sacristain Claude Lancelot qui le surprit dans cette lecture lui arracha le livre et le jetta au feu. Il trouva le moyen d'en avoir un autre exemplaire qui eût le même sort, ce qui l'engagea à en acheter un troisième et pour n'en plus craindre la prescription, il l'apprit par coeur et le porta au sacristain en lui disant: Vous pouvez brûler encore celui-ci comme les autres ».

[5]) Cf. pe larg: Maurice Magendie, *Le roman français au XVII-e siècle de l'Astrée au grand Cyrus*, Paris, E. Droz, 1932, pag. 16—23.

[6]) A fost tradus pentru întâiaș dată, după versiunea franceză a lui Amyot, în castilană « por un segreto amigo de su patria » și tipărit la Anvers, la 1554. Altă traducere de F. M. Castillejo a apărut la Madrid, în 1722 cf. D. M. Menédez y Pelayo *Origenes dela novela*, I, Madrid, 1925, p. VIII.

www.dacoromanica.ro

Cervantes elemente pentru intriga romanului său *Persiles y Sigismunda*. În Italia, unde, între alte traduceri, romanul a fost prelucrat într'o epopee de 20.000 de versuri, a împrumutat lui Torquato Tasso episodul Clorindei din *Gerusalemme liberata*. Chiar geniul lui Shakespeare s'a desfătat cu lectura acestui roman, la care de altfel face direct aluzie în *Twelft Night, or What you will* (V, 121) [1]). Aethiopica, tradus, după cum s'a spus mai sus, în limba latină de Stanislas Warszewicki, a avut un mare succes și în Polonia, unde a fost tipărit nu numai în latină, ci și într'o traducere polonă făcută de Andrei Zacharzewski, după versiunea germană a lui Zschorn și tipărită pentru întâiaș dată la Wilno, în jurul anului 1590 [2]).

Aci, în mediul polon, romanul a ajuns și la cunoștința alor noștri. El pare să fi alinat, într'o vreme de mari suferințe, sufletul sbuciumat al fiicei lui Ieremia Movilă, măritată cu nobilul polon Horețki. Răscumpărată împreună cu fiul ei, de către agentul polon din Constantinopol, pe când soțul ei se sbătea încă în fioroasa temniță a celor 7 turnuri, ea îi scria, vorbind de romanul lui Theagen și Hariclea — pe care-l citise de curând — aceste rânduri înduioșate: « Fasse donc le ciel... que vous receviez, après tant d'accidens et de peines, autant de contentemens qu'eut enfin le dernier < Teagen > ayant été non seulement delivré des prisons, mais rendu et conjoint par mariage à sa belle et vertueuse Chariclea, pour passer, comme ils firent, le reste de nos jours avec nostre commun surjon, jouyssances des plaisirs que les fideles espoux sçavent recueillir dans leurs paisibles et gracieux menages » [3]). Ca și eroina romanului grecesc, în nădejdea altor vremuri mai bune, ea purta la sine — spune M. J. Baret — ca aducătoare de noroc, o panterbă.

---

[1]) Michael Oefterding, *Heliodor und seine Bedeutung für die Literatur*, Berlin, 1901, p. 58 și urm.

[2]) Dr. Juljan Krzyżanowski, *Romans Polski wieku XVI*, Lublin 1934, p. 227,

[3]) M. J. B<aret>, *Histoire sommaire des choses plus memorables advenues aux derniers troubles de Moldavie... composée par* M. J. B(aret) *sur les mémoires de Charles de Ioppecourt*, Paris, du Bray Toussain 1620, 328—329, reprodus și de Papiu Ilarian, în *Tesauru de monumente istorice*, Bucuresci, 1863, tom. II, p. 115.

www.dacoromanica.ro

În țările noastre, romanul a fost tradus pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, din « limba cea aleasă elinească », după « osârduitoarea dorință » a Episcopului de Roman, Leon Gheuca, de către « loghiotatul Kyr Toma vel Logofăt ». Originalul s'a pierdut sau, mai exact, nu s'a găsit până acum. Copia cea mai veche a fost făcută în 1772—1773, de Grigore Ilievici, pisarul Mitropoliei Moldovei.

Romanul era însă cunoscut încă de la sfârșitul veacului al XVII-lea, căci este pomenit de Dimitrie Cantemir, în prefața cu care însoțește opera sa *Istoria ieroglifică*, în chipul următor:

> « Așijderea în minte să-ți fie, te rog, că <întocmai> ca maimuța omului, așa eu urmele lui Iliodor, scriitorului istoriei ethiopicești, călcând, mijlocul istoriei la început și începutul la mijloc; iară sfârșitul, scaunul său păzindu-și; precât slăbiciuné mé au putut pre picioare, mijlocul și capul să ste am făcut ».

În aceste cuvinte înflorite, D. Cantemir vrea să ne spună că și-a alcătuit planul operei sale după planul romanului grecesc. Și într'adevăr, precum autorul grec, ne introduce de-a-dreptul în mijlocul acțiunii principale, pentru ca apoi în confesiunea unuia din eroii principali, să ne desvăluie peripețiile anterioare, tot astfel și D. Cantemir în opera sa, potrivit de altfel și cu predilecția romancierilor contimporani din Occident[1]), nu respectă firul cronologic al faptelor, ci ne introduce în mijlocul desfășurării lor, pentru ca mai târziu, cu prilejul unui incident, să ne redea capătul intrigii.

Pentru a se vedea mai bine construcția specifică și atât de mult gustată a romanului grecesc și pentru a se înțelege mai precis aluzia lui D. Cantemir, vom expune subiectul în ordinea în care ne este înfățișată acțiunea în cele 10 cărți.

---

[1]) Procedeul acesta de compoziție era așa de prețuit pe vremea aceea în Occident, mai ales în Franța — unde, după cum s'a văzut mai sus « Aethiopica » a avut un mare răsunet — încât unul din principalii reprezentanți ai romanului realist, S o r e l, spunea: « Il y a quelque grâce à commencer un roman par le milieu, mais il faut que cela se face avec un tel artifice qu'il semble que ce milieu soit le vray commencement » (*Antiroman*, III, p. 84 și urm.).

www.dacoromanica.ro

Romanul începe prin a ne povesti, într'o atmosferă de mister, cum, într'un revărsat de zori, o ceată de pirați, iscodind de pe creasta munților ținuturile dela gurile Nilului, zăresc o corabie ancorată la mal, iar pe țărm zăcând cadavre însângerate, alături de rămășițele unui ospăț copios. Coborîndu-se de pe munte, briganzii află în mijlocul cadavrelor un tânăr, greu rănit, și lângă el o fecioară care-l îngrijea cu afecțiune. Tocmai se pregăteau să pună mâna pe corabie și pe tineri, când deodată se năpustește asupra lor o altă ceată de corsari, care le smulge prada și târăște pe cei doi captivi — Theagen și Haricleea — prin niște locuri mocirloase, acoperite de trestii, într'un ostrov îndepărtat și singuratec. Aci, prinșii sunt încredințați în paza unui rob grec, Cnemon, dela care află că se găsesc în ținuturile numite ale Bucoliei, că au căzut în mâna piraților și că șeful bandei, Thyamis, este fiul marelui preot al Egiptului. Acest Thyamis, îndârjit împotriva fratelui său mai mic, care-i uzurpase drepturile după plecarea misterioasă a tatălui lor din Memfis, se refugiase între banditi și aștepta acolo momentul prielnic răzbunării.

A doua zi, pe când Thyamis împărția prada tovarășilor și punea la cale căsătoria sa cu tânăra captivă, se răspândește svonul că se zăresc venind asupra lor, din depărtare, cete de oameni înarmați. Primii pirați, pe care i-am văzut că fuseseră fugăriți la îmbucătura Nilului de Thyamis și de banda lui, furioși că li se smulsese prada din ghiare, chemaseră la arme pe toți corsarii din satele învecinate și se năpustiseră asupra Bucoliei. Lupta este crâncenă. Năvălitorii pun foc păpurișului; flăcările învăluie din toate părțile insula și prefac în cenușe locuințele piraților. Thyamis însuși cade viu în mâinile lor.

Theagen și Haricleea, cari rămăseseră singuri în insula pustie, sunt prinși peste câteva zile de o trupă de soldați egipteni. Aceștia fuseseră trimiși de guvernatorul persan al Egiptului pentru a distruge cuiburile piraților, după cererea unui bogat negustător grec, care suportase cheltuelile expediției. Grecul Cnemon, care se înțelesese cu Theagen și Haricleea să se întâlnească într'un oraș apropiat, izbutise să se strecoare la vreme. Îndreptându-se pe țărmul Nilului spre locul de întâlnire, găsește pe cale un bătrân egiptean, Calasiris, care îl conduce în casa lui

www.dacoromanica.ro

Nafsicles, negutătorul ce pusese la cale expediția contra piraților, și unde se afla și el adăpostit.

Abia acum, dintr'o lungă povestire pe care, în timpul mesei, la lumina opaițului, o face bătrânul Calasiris lui Cnemon, aflăm peripețiile vieții lui și enigma celor doi tineri Theagen și Haricleea, pe care i-am văzut la începutul romanului capturați de pirați.

Calasiris fusese mare preot în templul din Memfis; soția îi murise și el trăia resemnat cu cei doi fii ai săi, când o fatală întocmire a zodiilor îi prevesti apropiate nenorociri în familia lui. Ca să nu fie martor, Calasiris părăsise Egiptul și, colindând din țară în țară, ajunsese la templul din Delfi. Aci oracolul pe care i-l dă Pythia îi aduce alinarea. Inviorat de oracol și îmbiat de mulțimea venită la templu, Calasiris se stabilește în preajma altarului. Acolo face cunoștință cu un bătrân preot al templului, Haricles. Acesta, mai de mult, ca să-și uite durerile vieții — îi murise fiica în ziua nunții — călătorise în Egipt. După ce văzuse toate minunățiile de pe valea Nilului, când se gândea să se întoarcă în patrie, este vizitat de un preot gymnosofist, Sosimitres, trimis în ambasadă la guvernatorul Egiptului, de către Hydaspe, regele Etiopiei. Sosimitres, după ce sondase în deajuns pe preotul grec și se convinsese de seriozitatea caracterului său, îi încredințase, împreună cu o comoară de pietre prețioase o fetiță de 7 ani, ca să o crească.

Copila era chiar fiica lui Hydaspe și a soției sale, Persina. Fiindcă se născuse albă ca și Andromeda, strămoașa și protectoarea Etiopiei, copila fusese părăsită de mama sa, Persina. Aceasta, temându-se de gelozia și furia soțului, o încredințase unui servitor devotat ca să o părăsească împreună cu un colier de pietre prețioase, cu un inel, pe care-l avea ca dar din partea lui Hydaspe și cu o bandeletă în care scrisese, cu lacrămi în ochi, pentru copilă, dacă va supraviețui, și pentru muritorul binefăcător care va salva-o, motivele care au silit-o să-și părăsească odrasla. Când Hydaspe s'a întors dintr'o lungă expediție, ea l-a amăgit spunându-i că copila se născuse moartă.

Grecul Haricles luase copila, o adoptase, o dusese cu el la Delfi, și o creștea acolo cu intenția de a o hărăzi nepotului său ca soție. Haricleea — cum o numise — fusese însă aleasă la templu

www.dacoromanica.ro

ca preoteasă a Dianei și refuza cu îndărătnicie să se căsătorească, ca și zeița ei protectoare. Haricles cere prietenului său Calasiris, a cărui înțelepciune și putere mistică îl ridicase în vaza confraților săi, sfatul și ajutorul pentru a hotărî pe Haricleea la căsătorie.

Așa stăteau lucrurile, când într'o zi, sosesc la templul din Delfi trimeșii Eneenilor, conduși de mândrul Theagenes, ca să aducă sacrificii la mormântul strămoșului lor Neptolem, fiul lui Ahile, răpus chiar în acel loc de mâna ucigașe a lui Oreste. Ceremoniile se desfășoară cu o pompă strălucitoare. După ce se pregătise rugul celor 100 de tauri și berbeci ce urmau să fie jertfiți, corul fecioarelor, îmbrăcate în alb, cu coșuri de fructe și flori și «cu tipsii de mirodenii și miresme», ocolesc de 3 ori mormântul; apoi cortegiul se oprește pentru ca preoteasa Dianei, Hariclea, să ofere căpeteniei Eneenilor torța cu care să aprindă rugul. În clipa în care Haricleea întindea facla lui Theagen, își pironesc ochii unul asupra altuia: nu se grăbește nici ea să dea, nici el să primească; se privesc îndelung, ca și cum s'ar mai fi văzut undeva și s'ar fi recunoscut; o roșață ușoară se furișează pe obrajii lor. Sunt primele tresăriri ale dragostei.

A doua zi, Haricleea, deși obosită de neodihnă, totuși prezidează jocurile pytice, învesmântată în alb, ținând în mâna stângă facla aprinsă, în mâna dreaptă ramura de măslin. Theagen, înviorat de dragoste, se avântă și el în arena luptelor, își birue adversarul, primește din mâna Haricleei ramura de măslin și este încoronat învingător, în fanfara crainicilor și în aclamațiile mulțimei. Această victorie fu fatală. Ea înteți și mai mult dragostea celor doi tineri, care se destăinuesc fiecare lui Calasiris.

Calasiris, sfătuit de oracol, se folosește de sosirea unor negustători tirieni pentru a pune la cale răpirea Haricleei și fuga în ascuns, pe mare, a celor doi îndrăgostiți. Corabia cu fugari poposește în cele din urmă la Zakint, unde urma să petreacă iarna. Dar teama de niște pirați — cari se pripășiseră în apropiere și care puseseră ochii pe Haricleea, interesându-se de plecarea corăbiei, — îi silesc să pornească pe neașteptate, într'un revărsat de zori.

Tocmai se apropiau de coastele Libiei, când se văd deodată atacați de ceata piraților, cari le luase urma dela Zakint. Banda de tâlhari opresc corabia feniciană în largul mării, silesc călătorii,

www.dacoromanica.ro

sub amenințare de moarte, să treacă în luntrile lor și rețin pe corabie numai pe Haricleea și pe ai săi.

Piraţii îndreaptă corabia spre ţărmurile Nilului. Ajunși la mal, ancorează, debarcă, aduc un sacrificiu lui Neptun că le-a fost prielnic și, cu merindele și vinurile aflate în corabie, pregătesc un ospăț bogat, în timp ce comandantul lor pune la cale căsătoria sa cu Haricleea. Calasiris însă aprinde gelozia în sufletul ajutorului de comandant al piraților și, împărțindu-i în două tabere vrăjmașe, aţâță vrajba între ei și deslănțue măcelul din care supraviețuiesc numai Haricleea, Theagen rănit — fiindcă se amestecase în luptă — și el, bătrânul Calasiris, care se retrăsese mai departe, pe coasta muntelui, ca să privească desfășurarea lucrurilor. Pe când se credeau astfel scăpați de primejdie, năpădesc asupra celor doi tineri și asupra corăbiei încărcate cu aur, arginț și stofe, piraţii bucolieni, despre cari a fost vorba la începutul romanului.

Calasiris nu încheiase aci încă firul povestii sale, când sosește gazda lor, Nafsicles, aducând vestea că piraţii au fost nimiciți și că el a primit dela comandantul trupei egiptene, din prada dobândită, o fecioară frumoasă. Era Haricleea, din nou despărțită de Theagen, care, din porunca învingătorului fusese trimis la Memfis lui Oroondat, guvernatorul Egiptului. După stăruințele bătrânului Calasiris, Nafsicles se înduioșează și, în cele din urmă, dăruește libertatea Haricleei.

A doua zi Calasiris și Haricleea, liberată, îmbrăcați în haine de cerșetori, pornesc singuri mai departe spre Memfis. Sosesc tocmai în clipa când, în jurul zidurilor, care întăreau cetatea Memfis, și, în fața poporului adunat, fiii lui Calasiris se fugăreau unul pe altul. Cel mai mare nu era altul decât piratul Thyamis. Scăpat din captivitate, răsculase satele dela gura Nilului și se îndreptase spre reședința satrapului, pe care o înconjurase. Era vorba să răzbune în sânge nedreptatea făcută de fratele său mai mic, care-l înlăturase cu viclenie dela funcția de mare preot ce-i revenea lui, după dispariția tatălui. Soția satrapului, Arsachia, aflând pricina răsvrătirii, propune ca cei doi frați să se lupte între ei și ca biruitorul să rămână cu misiunea de mare preot al Egiptului. Calasiris, sosit la timp, împiedecă măcelul între frați, dându-se pe față. Copiii îl recunosc. Poporul îl aclamă.

www.dacoromanica.ro

Bătrânul se îndreaptă spre altarul templului, ca să aducă libațiuni zeiței Isis. Aci lămurind că el, copleșit de bătrânețe, nu mai poate îndeplini misiunea de preot, își ia coroana și o depune pe capul lui Thyamis, recomandându-l ca succesor. Poporul consacră alegerea, dar peste noapte bătrânul își dă sufletul.

Haricleea și Theagen, care se regăsiseră, sunt găzduiți în acest timp în palatul guvernamental. Cercul suferințelor lor nu era încă încheiat. Soția satrapului, Arsachia, o femee perversă, care în lipsa soțului său ce se afla în războiu cu Etiopenii, se îndrăgostise de Theagen, voia să-l despartă de logodnica lui. Theagen însă rezistă cu tărie la toate ispitele și amenințările ei. Arsachia, îndârjită, dă ordin să fie pus în lanțuri. Haricleea împărtășește și ea soarta lui, ba este chiar condamnată să moară pe rug, dar scapă ca prin minune.

In acest timp, Oroondates, aflând cele ce se petrec în palatul său, trimite o poruncă strașnică șefului eunucilor săi, ca să-i trimită numai decât în tabără pe captivii greci. In drum însă, pe când Theagen și Haricleea erau conduși pe cămile spre lagărul satrapului, cad în mâna unei patrule de troglodiți etiopeni — un trib nomad, cum explică autorul — și sunt astfel duși în tabăra lui Hydaspe, care, după ce înfrânsese pe Oroondates, se întorcea în triumf spre capitala sa, Meroe, așezată într'o insulă ocolită de apele Nilului. Curierii încununați cu flori de lotus, purtând în mână ramuri de palmieri, răspândesc ca fulgerul vestea victoriei. Poporul întreg, cu preoții gymnosofiști în frunte, se grămădește să iasă înaintea regelui.

După rugăciunile aduse în templu, mulțimea se îndreaptă spre o câmpie, unde se ridicau trei mari altare: unul închinat soarelui, altul lunei și altul lui Bahus. După cererea poporului, care pretindea să se respecte datina strămoșească și să se jertfească sânge omenesc, regele hotărește să se sacrifice soarelui și lunei primii prinși de războiu: Theagen și Haricleea. Dar frumusețea, strălucirea și tinerețea captivilor înduioșează pe regină și pe rege. Haricleea, luând cuvântul înaintea regelui și a mulțimii, desvăluie enigma vieții sale, aducând ca mărturie bandeleta scrisă de chiar mâna mamei sale, colierul de perle și inelul tatălui cu care fusese părăsită în pustiu. Marele preot al gymnosofiștilor, Sosimitres, care o crescuse până la vârsta de 5 ani,

www.dacoromanica.ro

o recunoaște. Regina, înduioșată până la lacrămi, se aruncă în brațele fiicei sale. Haricleea, recunoscută, cere mântuirea logodnicului. Sosimitres, marele preot, intervine în sprijinul tinerilor și, interpretând în această întâmplare voința zeilor, cere poporului renunțarea la sacrificiul uman. Și astfel în loc de a fi arși pe rug, tinerii sunt conduși înaintea altarului: Theagen, alături de Hydaspe, într'un car tras de cai, Haricleea, alături de mama sa, într'un car tras de boi albi.

Romanul se încheie cu o notiță, care în manuscriptele noastre sună astfel:

> « Sfârșit ca acesta au luat alcătuirea întâmplărilor celor ethiopicești a lui Theagen și a Haricliei care o au alcătuit bărbat fenician Emesinean, la neam din cei despre răsărit, fiul lui Theodosie Iliodor ».

Alcătuit în epoca în care romanul grec începea să se degajeze de epopee ca gen literar de sine stătător, *Theagen și Haricleea* sufere de defecte inerente începuturilor.

Acțiunea este o înlănțuire de incidente multiple și complicate, vădind un gust pronunțat pentru aventuri, o preocupare constantă de a izbi imaginația cititorilor prin situațiuni și conflicte neașteptate, prin evenimente stranii: părăsirea unei copile de rege în locuri pustii, salvarea ei, trecerea în țări străine, fugă, atacuri repetate de pirați, cădere în captivitate, liberare, despărțirea logodnicilor, regăsirea lor, aruncarea în temniță, condamnarea la moarte, scăparea, iarăși căderea în robie, rugul și în cele din urmă, la capătul atâtor încercări, căsătoria.

Prin această întrețesere de situațiuni bizare, precum și prin interminabilele monologuri și dialoguri, ca și prin reflexiunile morale, care amintesc ceva din influența școalelor de retorică ale timpului, progresiunea acțiunii este necontenit stânjenită și încetinată.

De altă parte, impresia de neverosimilitate, pe care ne-o dă extravaganta combinare a situațiunilor neprevăzute, este sporită prin introducerea elementului miraculos, împrumutat din epopee, și care se împletește necontenit în urzeala romanului. Deși autorul este un creștin, totuși acțiunea eroilor este călăuzită după oracole, visuri și apariții; ba într'un loc aflăm și oracolul pe

www.dacoromanica.ro

care este silit să-l dea un mort, chinuit de mama lui, o bătrână vrăjitoare.

Dar cu toate aceste defecte inițiale ale genului, totuși romanul acesta este socotit, alături de *Dafnis și Hloe*, ca cel mai bun dintre romanele grecești, prin planul său și prin abilitatea cu care Heliodor știe să lege episoadele multiple și variate de acțiunea principală. Ceea ce a făcut însă popularitatea lui este suflul moral. Autorul a știut, cu multă îndemânare, să înfățișeze episoadele secundare astfel încât perversitatea unora dintre eroii săi să-și găsească totdeauna răsplata cuvenită. De altă parte, în ciuda întâmplărilor atât de multiple și de stranii și a suferințelor atât de dureroase ale logodnicilor, a scos într'o lumină duioasă iubirea lor castă și credința lor statornică, învăluind într'un nimb de poezie sfințenia căsătoriei, așa cum a înțeles-o creștinismul.

Tocmai această latură a romanului a atras la noi pe episcopul de Roman, Leon Gheuca și l-a îndemnat să pună pe «loghiotatul Kyr Thoma, Vel-Logofăt», să traducă romanul pentru desfătarea sufletească a boierimii noastre. Tălmăcitorul însuși mărturisește această intenție în versurile, de altfel prozaice, pe care le adaugă la sfârșitul tălmăcirii sale.

«Pofta, dulceața și libovul ți se pare că pornește,
Insă pre Theagen și Hariclie ca soarele curați îi păzește,
Bucurie și întristare grabnice prifaceri prin alcătuire le numește
Cele adevărate pentru nestatornicie stării omului grăiește,
Cunună răbdătorilor și înțelepților mai înainte prorocește,
Care după multă pătimire și adevărate răbdări o și dăruiește».

Traducerea nu este însă reușită.

Limba textului oferă câteva particularități interesante. Traducătorul nu găsea cu ușurință în limba literară a timpului său echivalentul românesc pentru unele noțiuni din originalul grecesc. In aceste cazuri, el a păstrat cuvântul grecesc pe care l-a subliniat, dar a adăugat pe marginea textului lămurirea lui prin perifrază. Astfel, pentru noțiunea de *echipament* el folosește neogrecescul *katuna*, pe care îl explică astfel: «*catuna* se numește vasele și cele trebuincioase de drum și de război, ce se zice elinește *aposkevi* (ἀποσκευή)». Pentru *duel* păstrează pe grecescul *monomahia* (μονομαχία): «lupta unul cu altul». Pentru noțiunea

www.dacoromanica.ro

de *pubertate* folosește pe grecescul ἥβη, pe care îl lămurește astfel: « *ivii* se numește vârsta cea copilandrică în carea vârstă scot perii atât la musteță cât și la barbă »; pentru *episod* întrebuințează forma greacă *episodion* (ἐπεισόδιον) pe care o explică: « episodion se numește tot lucrul sau voroava ce se aduce la comediile ceale jelnice, pentru râs »; iar *drama* o definește astfel: « drama se numește facerea <am zice mai exact: alcătuirea> cortului <*cort* înseamnă în limba veche teatru> și cea jelnică și cea de bucurie ».

Alte cuvinte prezintă pentru stadiul limbii literare a vremii un interes deosebit, fiindcă fac parte din primul strat de cuvinte din limbile romanice occidentale pătrunse la noi prin intermediul limbii neogrecești. Astfel este de pildă cuvântul *pomvă*, din grecescul πομπή, derivat la rândul său din francezul *pompe*. Din aceeași familie face parte și cuvântul *lambă* și altele, care se mai aud și azi — în aceeași categorie intră și cuvântul *bangă*, — și care nu sunt etimologii populare, ci forma mai veche a cuvintelor occidentale, pătrunse în limba noastră, prin filiera greacă. Mai târziu, către mijlocul secolului al XIX-lea, când se întărește la noi influența franceză, aceste cuvinte, înlocuite cu corespondentele franceze, dispar din circulația limbii literare, dar multe din ele viețuiesc încă în agonie în vorbirea bătrânilor, în orașele de provincie ale vechiului Regat și la sate.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE PUBLICATE: M. Gaster, *Chrestomatie română*, II, p. 88 după 2 msse: unul în Bibl. Centrală dela sfârșitul sec. al XVIII, altul în posesiunea lui M. Eminescu din circa 1813 reproduce: cuvânt III, descrierea jertfei; cartea IX: împresurarea cetății Siiniĭ.

MANUSCRIPTE ROMÂNEȘTI INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: Ms. nr. **355** cu titlul « A lui Iliodor istorie ethiopicească » pe foaia întâia sus în mijlocul unei flori, data 1772 April » când s'a început copierea. Pe f. 87, v. următoarea notiță — reprodusă cu lacune și în celelalte manuscripte: « Tălmăcitu-s'au această istorie ce să deosăbéște în zeace capete și în doao tomuri din limba cea aleasă ellinească de dum(nealui) loghiotatul *Kyr Thoma vel Logofăt* prin oserduitoaré dorire a Pré Sfinților Episcop a Romanului Kyrio Kyr Leon, spre cé după putință a limbii moldovenești deșchidere și adăogire, și s'au scris cu condeiul și prin osteneala mânii, de mine Grigorii Ilievici, pisariul Sfintei Mitropolii a Moldovei, isprăvindu-să de scris la anul de la Hristos 1773, Mart.» vol. II copiat pentru Ioniță Sturza vel Stolnic, de dascălul Alexandru Athanasie; Ms. nr. **506**, sec. XVIII; titlul: « A lui Iliodor, istorie ethiopičască »; deasupra de altă mână: « Etiopica sau Amorul

www.dacoromanica.ro

lui Teagenes și a Eraclei »; conține numai primele 5 cărți; Ms. **3581** « A lui Iliodor istorie ethiopenească », 1804; nr. **2868** « Istoria lui Iliodor istorie ethiopicească », 1792; nr. **4837** « Istoriia ci să numești Iliodoros ». scrisă « cu toată cheltuiala dumisale Nicolaïu Canta biv-vel. — Paharnic » în Iași, de Alexandru Ciohodariu, 1784; nr. **3531,** f. 72, numai primele 5 cărți: « Istoria ethiopičască a lui Costandin Paladie spătar mare, scrisă în târgul Neamțului de Andristaztul cucernicul dascăl ot Neamțu 1782 Iuni 24 »; nr. **347** jumătatea sec. al XVIII-lea « Iliodor, istorie ethiopičască », copiată în 2 tomuri, având fiecare câte 10 cărți; nr. **2605** « A lui Iliodor istorie ethiopičască », de pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea; nr. **2769,** f. 38—109, copie facută de Grigorie Cumpănă cântărețul, la anul 1811, April, în Episcopia Hușului, copie de pe textul scris de Grigorie Ilievici la 1773 (vezi nr. 355); nr. **2774,** dăruit Academiei de Titu Maiorescu, la 28 Mai, 1904, scris de Grigori Hudeci pisar ot Episcopia Romanului », la 1784. Pe f. 1 o notă din 1821 din care reese că textul a trecut și prin mâna lui Dumitrache Beldiman cartea 6—10; nr. **60,** are numai cărțile 6, 7, 8 9 și 10 scrise « cu toată cheltuiala lui Ilie Carp fiiul dumisale Vasile Carpŭ sulger » de Constantin Borghele « fiind în Episcopia Romanului la velet 1781 Mart. 20 ». Titlu: « Iliodor »; nr. **57** din 1786 scris de Toader Jora biv vel pitar « de pe o carte a d-lui Sulgerului Carpu »; nr. **5946,** Ale lui Iliodor « Cuvinte », sec. al XVIII-lea. Pentru nr. 60, 57, 347, 355 cf. (I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor*, I, p. 134, 143, II, p. 62, 70).

TEXTE CRECEȘTI: *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῆς ἱστορικὰ βιβλία δέκα. Heliodori libri decem, nunquam antea in lucem dedit*, Basileae ex officina Hervagiana an. 1533 mense Februario, cu o scrisoare a lui Obsopoeus către « clarissimis atque amplissimis Reipublicae Novimbergensis senatoribus ». Traducerea latină: *Heliodori Aethiopicae Historiae libri decem, nunc primum e graeco sermone in latinum translati:* Stanislao Warschewiczki Polono, *interprete adiectum est etiam Philippi Melanhthonis de ipso autore, & hac eiusdem conuersione indicium; item locuples rerum ac uerborum memorabilium index.* Basileae per Ioannem Oporinum, 1552. *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα, Heliodori Aethiopicorum libri* X Jo Bourdeliotius *emmendavit, supplevit libros decem animadversionum adiecit* Lutetiae Parisiorum apud P. L. Feburier, 1619, în 8° (text grecesc și latinesc), *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα ἃ χάριν Ἑλλήνων ἐξέδωκε μετὰ σημειώσεων προσθεὶς καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμιότου συλλεγείσας, τέως δὲ ἀνεκδότους, διαφόρους γραφάς, προτροπῇ καὶ δαπάνῃ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου δ Δ. Κοραῆς*. Paris, Everart, 1804. O altă ediție buna: *Heliodori Aethiopicorum libri decem ab* Immanuele Bekkero *recogniti*, Lipsiae, 1855, în 8° *(Biblioteca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana).*

STUDII. La noi: Dr. M. Gaster, *Literatura populară română*, p. 126 128; N. Iorga, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe et surtout chez les Roumains*, Académie Roumaine, *Bulletin de la Section Historique*, București, 1928, p. 34 35. Asupra romanului grec: Ervin Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer.* Dritte, durch einen zweiten Anhang vermehrte Auflage, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1914, publicat prin

www.dacoromanica.ro

îngrijirea lui W. Schmidt. (Cuprinde şi o preţioasă punere la punct în: «Vorbemerkungen zur dritten Auflage» şi în «Anhang»); Nicolai, *Über Entstehung und Wesen des griechischen Romans*, II. Auflage, Berlin, 1867; E. Schwartz, *Fünf Vortärge über den griechischen Roman*, Berlin, 1896; Michael Oefterding, *Heliodor und seine Bedeutung für die Literatur* (în *Literarhistorische Forschungen*, herausgegeben von Dr. Iosif Schick, o. o. Prof. an der Univ. München und Dr. M. Frd. v. Waldberg, a. o. Prof. an der Univ. Heidelberg), Berlin, E. Febber, 1901; Dott. Francesco de Carlo, *Eliodoro e le Etiopiche con un saggio bibliografico*, Avelino, 1907; O. Schissel v. Fleschenberg, *Entwicklungs — geschichte des griechischen Romans im Altertum*, Halle, 1931.

www.dacoromanica.ro

ROMANE ORIENTALE

SINDIPA

Este un ciclu de snoave, cele mai multe mucalite, menite să scoată în relief viclenia, nestătornicia și necredința femeilor — toate însă încadrate în rama unei intrigi generale cu proporții de roman.

Colecția aceasta de povești hazlii și răutăcioase ne vine, ca și romanul Varlaam și Ioasaf, din vechea literatură indică. Până acum nu s'a descoperit prototipul indian, dar faptul că unele snoave din acest roman își găsesc paralele în literaturile vechii Indii, precum și faptul că numele filosofului care joacă rolul principal în versiunile cele mai apropiate de prototipul pierdut, — *Sintipa* în versiunea grecească, *Sendabar* în cea arabă — are la bază o rădăcină indică *Sidhapati* (conducătorul sidelor, al înțelepților), presupun această origine.

Din India romanul a trecut în Persia, unde a fost tradus în pehlvî, limba vorbită în timpul regilor sasanizi, și din Persia, romanul a călătorit mai departe în Siria, care în primele veacuri ale creștinismului era un puternic focar de cultură, luând parte activă la marea mișcare spirituală a lumii greco-latine. Din Siria romanul a trecut în veacul al XI-lea în literatura bizantină.

Versiunea cea mai apropiată de prototipul pierdut este — după cercetările de până acum — versiunea grecească și după ea cea spaniolă.

Versiunea grecească a fost tradusă, după cum s'a dedus dintr'un manuscris păstrat în Biblioteca sinodală din Moscova, de către Mihail Andreopulos, din îndemnul lui Gabriel din Melitene (1086—1100). Acest dinast bizantin avea ca vecin un cumnat, Theodoros Thoros, care guverna în numele Bizanțului Edessa, pe atunci un puternic centru de cultură siriacă.

www.dacoromanica.ro

După toate probabilitățile, originalul textului, tradus de Andreopulos în limba greacă, venia din Siria. Traducerea spaniolă a fost făcută în Castilia, după un original arab, în anul 1253, din porunca Infantelui Don Fabrique, vărul regelui Alfons cel Înțelepti.

Aceste traduceri n'au avut însă în literaturile vremii noroc, fiindcă a întâmpinat dela început concurența unei traduceri latine. Un călugăr din sec. al XII-lea, Jehan de Alta-Silva (de Haute-Selve), a prelucrat versiunea ebraică cu destulă libertate, în limba latină, sub titlul: *Dolopathos sive Historia septem sapientium Romae*, dedicând-o episcopului Bertrand de Metz (1179—1212).

Această prelucrare latină stă la baza traducerilor și prelucrărilor în proză și versuri—în limbile franceză, italiană, germană, olandeză, daneză, engleză, ungară, rusă și polonă,—care au invadat literaturile medievale și au avut o influență considerabilă în procesul de evoluție al novelisticei europene din Occident.

Versiunea grecească a pătruns numai în literaturile slave ortodoxe și la noi. Ea s'a răspândit multă vreme în copii manuscripte și a fost pusă sub tipar, în mediul comunității grecești din Veneția. Inainte însă de apariția tipăriturii grecești, romanul circula în literatura noastră.

Dar să vedem mai întâi subiectul acestui roman:

A fost odată un împărat în Persia, anume Kira, care, deși avea 7 soții, totuși nu dobândise niciun moștenitor. După multe și îndelungate rugăciuni către Domnul, dobândește în cele din urmă un copil. Împăratul, dorind să-și instruiască fiul cu învățătură aleasă, îl dă pe mâna unui cărturar, care însă se trudește zadarnic cu copilul 3 ani. Văzând că fiul nu are niciun folos dela dascălul său, împăratul îl ia și-l duce la filosoful Sindipa, despre a cărui faimă auzise pe mulți. Filosoful face legământ cu împăratul, ca dacă în 6 luni nu va scoate din tânărul prinț un filosof desăvârșit, să i se tae capul. Sindipa, luând pe fiul împăratului, îi construește o casă mare cu pereți albi, iar pe pereți zugrăvește toate învățăturile pe care voia să i le arate. Filosoful petrecea toată ziua cu fiul împăratului, învățându-l cele zugrăvite pe pereți — am zice: un învățământ intuitiv — așa încât, înainte de a se împlini sorocul hotărît, copilul și-a încheiat învățătura.

www.dacoromanica.ro

Sindipa vestește pe împărat că a doua zi se va înfățișa cu copilul la curte, dar curând după aceasta, scrutând tainele zodiilor, află cu groază că o mare primejdie amenință pe copil, dacă va vorbi înainte de vremea rânduită. Filosoful împărtășește tânărului prinț temerile și pentru a înlătura primejdia, hotărăsc împreună ca fiul să se înfățișeze înaintea împăratului a doua zi, singur, dar în curs de 7 zile să nu scoată nici un cuvânt.

A doua zi de dimineață, împăratul iese voios înaintea copilului său, îl îmbrățișează, îi vorbește, dar la toate întrebările copilul rămâne mut. Împăratul, crezând că poate copilul e stăpânit de emoție, roagă sfetnicii să încerce ei cu blândețe a ispiti învățătura copilului, dar nici ei nu izbutesc să-i scoată o vorbă din gură. Nedumeriți își dau cu părerea că poate filosoful, în dorința de a ajunge la scop, să fi dat copilului niscaiva ierburi, ori că străduindu-se să vâre prea multă învățătură în capul lui, i s'a legat limba.

Împăratul, înfuriat, trimite ostași să caute pe filosof, dar nu-l găsesc, căci Sindipa, prevăzând cele ce aveau să se întâmple, dispăruse.

Pe când împăratul se afla cuprins de o mare mâhnire, una din cele 7 soții ale sale, aflând cele petrecute, cere să i se trimeată ei copilul spre a-l întreba singură, a parte, pricina tăcerii, întrucât și mai înainte ei îi spunea toate tainele sufletului, pe care nici mamei lui adevărate nu îndrăznea să le mărturisească. Împăratul primește, iar femeia, luând pe copil în casa ei, încearcă cu cuvinte mângâioase să-l facă să vorbească. Dar toate sunt zadarnice. Atunci femeia, ispitită de gânduri criminale, făgăduește tânărului prinț că va căuta ea un meșteșug prin care să pună capăt zilelor bătrânului împărat, cu condiția însă ca prințul, urcându-se pe tron, să o ia de soție. Tânărul, îngrozit de această propunere, s'a turburat și s'a mâniat într'atât, încât uitând sfatul dascălului său, mai înainte de a trece cele 7 zile, a rupt tăcerea cu aceste cuvinte: «Să știi, muiere, că aceasta ce ai zis acum, nu va avea niciun răspuns până nu vor trece cele 7 zile».

Femeia, auzind aceste cuvinte și dându-și seamă de nesocotința ei, de frică, își rupe îndată hainele, își zgârie fața și începe să strige. Împăratul, auzind țipetele ei, o chiamă, o întreabă ce s'a întâmplat și ea acuză pe print de intenții nelegiuite.

www.dacoromanica.ro

Stăpânit de groază și de scârbă, împăratul își osândește copilul la moarte. El avea însă la curtea sa 7 filosofi, al căror sfat îl cerea totdeauna în împrejurări grele. Aceștia, văzând că stăpânul lor, fără să le fi cerut sfatul, ca de obiceiu, și-a osândit copilul la moarte, se tem, ca nu cumva împăratul, căindu-se mai târziu, să-și verse mânia asupra lor că n'au fost în stare să-l împiedece. De aceea se hotărăsc să meargă fiecare dintre ei la împărat, câte unul într'o zi, și să-l convingă să renunțe la osândă sau, în orice caz, să suspende execuția până îi va asculta pe toți.

A doua zi, pe când urma să se înfăptuiască osânda, se înfățișează înaintea împăratului întâiul dintre filosofi și se închină până la pământ, zicându-i: «O, împărate, nu este cu dreptate și cu cuviință să se facă un lucru ce acesta până nu se va cerca mai întâiu să se afle adevărul». Și îi povestește două pilde, una menită a dovedi că nu se cade a se da crezare pârilor, până nu se isvodește adevărul, alta tinzând să dovedească răutatea și viclenia femeiei. Împăratul înclină spre iertarea copilului, dar îndată se înfățișează femeia, care printr'o altă pildă dovedește nerecunoștința copiilor și fățărnicia sfetnicilor. Împăratul amână execuția pentru a doua zi. Dar a doua zi, se înfățișează al doilea filosof și astfel se petrec lucrurile 7 zile de-a-rândul: filosofii căutând să suspende osânda prin pilde țintind să dovedească viclenia femeilor; împărăteasa sbătându-se să grăbească înfăptuirea condamnării prin pilde menite a întări temeinicia acuzării sale. Șapte zile de-a-rândul împăratul șovăiește: după pildele filosofilor hotărîrea lui își pleacă cumpăna spre iertarea tânărului prinț; după pildele împărătesei hotărîrea își înclină cumpăna spre executarea condamnării. Dar cele șapte zile fatale trec și a opta zi, copilul își desleagă limba și în fața tatălui și a boierilor adunați, el povestește pricina tăcerii sale și destăinue gândul criminal al soției necredincioase.

După cum se poate vedea din expunerea de mai sus romanul are o construcție destul de simetrică: fiecare filosof povestește câte două istorioare. După povestirile fiecărui filosof urmează o povestire cu tendință contrară a soției împăratului. În versiunea română și greacă sunt dar 14 povestiri ale filosofilor, 7 ale

www.dacoromanica.ro

femeii la care se adaogă drept încheiere 2 ale tânărului prinț și una a lui Sindipa, în total 24.

Această particulară structură a romanului îngăduie desvoltarea sau prescurtarea lui. Astfel, în redacțiunea arabă intercalată în « O mie și una de nopți », unde vizirii au luat locul filosofilor, numărul lor a fost sporit la 40 și în aceeași proporție și povestirile.

În versiunile occidentale fiecare, filosof povestește numai o singură snoavă, la care mama vitregă răspunde în fiecare zi prin câte una. La aceasta se adaogă în încheiere o ultimă istorioară, așa încât versiunile occidentale au numai 15 povestiri.

În versiunile occidentale, istorioarele au fost substituite; în locul vechilor snoave orientale — care cuprindeau aluzii mitice și elemente de vieață socială orientală, necunoscute Occidentului, s'au introdus snoave din cele gustate de societatea timpului, precum una din ciclul romanelor arturiene, în care se vorbește despre Merlin; alta de origine clasică — povestită de Phedru și Petronius — matrona din Efes [1]). Prelucrarea vechiului text al romanului a mers așa de departe în Occident încât numai patru snoave au rămas comune cu versiunile orientale.

Afară de aceasta, grupa occidentală a romanului se mai deosebește de cea orientală și în ceea ce privește intriga ce alcătuește rama snoavelor, care încadrează materialul anecdotic.

În versiunile occidentale, tânărul prinț este instruit de toți cei șapte înțelepți dela curtea împăratului, cari sar apoi în ajutorul lui — de aci și numirea romanului de: « Cei șapte înțelepți »: « les sept sages », « i setti savi », « the seven sages », « die sieben Weisen ».

În versiunile orientale, fiul împăratului este instruit de un singur filosof, care, deși absent în timpul desbaterii procesului, intervine totuși la sfârșit, grăbind desnodământul. El este dar figura centrală în rama romanului, asupra căruia se concentrează interesul; de aci și numirea pe care o poartă opera în Orient: cartea lui Sindipa.

---

[1]) Phedru, *Appendix, XV*, Petronius, *Satiricon*, § 111. Cf. și Joseph Bédier. *Les fabliaux, études de littérature populaire et d'histoire littéraire du Moyen Age*, V-e éd., Paris, Champion, 1925, p. 120.

www.dacoromanica.ro

In versiunile occidentale, începând cu sursa comună, Dolopathos, romanul capătă un colorit occidental și creștin. Eroii sunt când Dolopathos, regele Siciliei, când împăratul Diocleţian, când Vespasian, când « Stephano figliuolo di un imperatore di Roma »; filosoful indian a fost înlocuit în aceste prelucrări occidentale cu poetul Virgilius, iar acţiunea se desfășoară la curtea din Roma, Bizanţ sau Sicilia.

Versiunea românească face parte din familia versiunilor orientale și se apropie deci de cea greacă, siriacă, spaniolă, persană (Sindabad-nâmeh din 1375); de prelucrarea cunoscută sub titlul « Cei 7 viziri » păstrată în câteva versiuni din « O mie și una de nopţi » și în a 8-a noapte a lui Tûti-nameh scrisă de persanul Nashischibi.

D-nul Gaster în *Literatura populară română* și după dânsul d-l N. Iorga cred că romanul lui Sindipa s'a tradus în literatura noastră de 2 ori și că cea mai veche tălmăcire are la baza ei versiunea neogreacă tipărită în Veneţia, la 1744. Aceasta nu este însă prima ediţie a textului, fiindcă în titlul chiar se spune: *νεωστὶ μετατυπωθὲν* (retipărit de curând).

Numărul însemnat de manuscripte din Biblioteca Academiei Române ne îngădue să privim mai clar în problema privitoare la originalul versiunilor românești și la circulaţia lor. Cu mult înainte de apariţia tipăriturii neogrecești din 1744, romanul circula în literatura noastră.

Cea mai veche versiune românească se află în manuscriptul nr. 1436, din Biblioteca Academiei Române, copiat în anul 1703 de Costea Dascălul dela biserica Șcheailor din Brașov, după cum se poate vedea dintr'o notiță: Ispisah az mnog grěšnꙑ Kostě Dascal ot S<ven>taĭa Crkov ot Škěi. M̃ca Noem. 25 dñ vь lět ,ѕcкı (7212 = 1704).

Manuscriptul lui Costea Dascălul este o copie după un altul mai vechiu, după cum se poate vedea aceasta din numeroasele lacune ale textului. Prototipul venea probabil din Ţara-Românească și fusese tradus în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, când în limba noastră se încrucișa influenţa slavă, în agonie, cu influenţa grecească și cu cea turcească. Limba textului — așa cum ni-o resfrânge copia lui Costea Dascălul — înfăţișează într'adevăr un curios amestec de elemente slave, azi dispărute din

www.dacoromanica.ro

circulație (ca de exemplu: *pocitanie*, titlul pe care îl poartă pildele: pocitania al cincilea filosof...; *dodeĭ*, (din vechea slavă *dodêjati*, sârbă *dodejati*; *iuboste*, dela *ljubiti*=iubire; *proclet*; *ciudă*, cu sensul de mirare), alături de unele elemente grecești, precum: *mustopita*, o mâncare fiartă în must (*μουστόπιτα*); papagalul (ngr. *παπαγάλος* din ital. *pappagallo*) și chiar câteva turcisme ca: *gealat* (în vers. neogreacă: *τζελάτης*) *mozavirie* = vicleșug.

Textul nu a fost tradus din limbile sud-slave, unde romanul a pătruns târziu [1]). Nu ar fi însă exclus ca prima traducere românească să se fi făcut nu după tipăritura venețiană, ci după un manuscript grecesc necunoscut, mai ales că versiunea românească din ms. lui Costea Dascălul nu se suprapune totdeauna exact peste textul tipăriturii neogrecești. Celelalte manuscripte, cu mult mai noi decât al lui Costea Dascălul, indică însă, în chip neîndoelnic, un original grecesc din cele tipărite la Veneția. După un asemenea manuscript s'a făcut prima tipăritură [2]).

---

[1]) Se știe după cercetările lui M. Murko că acest roman oriental a pătruns în literaturile bulgară și sârbă abia pe la începutul secolului al XIX-lea. Cunoscutul luptător din epoca regenerării culturale a Bulgariei, Sofronie Vračansky, în vremea bătrâneței sale petrecute la Vidin, a tradus în bulgărește romanul Sindipa, care s'a răspândit prin copii manuscri te. Maitârziu, profesorul Christachi Pavlović a făcut o nouă traducere care s'a tipărit în 1844, în Biblioteca universității din Pesta. In literatura sârbească a pătruns prin traducerea tipărită în Tipografia Universității din Pesta, în 1809 și închinată unui negustător sârb din Aradul mare, de către un oarecare G. M. pe care Safarik l-a identificat cu Georg Mihaljević. (M. Murko, *Die Geschichte von den Sieben Weisen bei den Slaven*, în *Sitzungsberichte der Kais. Akademie d. Wissensch. in Wien*, Phil-hist. Kl., 1880).

[2]) Iată ca dovadă o mică pericopă din a doua povestire a filosofului întâiu (punem în paranteză lecțiunile mai bune din ms.).

Ediția ne-greacă 1744:	Ediția rom. tipărită
Καὶ ἄλλην διήγησιν ἄκουσόν μου, ὦ Βασιλεῦ, νὰ διηγηθῶ τῷ σῷ Κράτει. Ἄνθρωπός τις εἶχεν ὄρνεον, ὁποῦ ἐλάλει ἀνθρωπίνην φωνήν, τὸ ὁποῖον καλοῦσιν ἑλληνιστὶ Ψιττακόν, ἰταλιστὶ δὲ Παπαγάλλον.	Și altă pildă mai ascultă o împărate ‹să spui Puterii tale, ms. 830› un om (oarecare) avea o pasăre ce grăia cu graiu omenesc, carele să chiamă *elineaște (psitacon) iară italineaște papagal.*

Numele pasărei este corrupt în msse: unele dau *psidacon*, altele *racosol*; tipăriturile *jipacon*, iar ms. 3184, f. 12, v.: îi zic elinii *psidacon*, iar *frâncii* îi zic *papagal*, iar Turcii îi zic *duducușu*.

www.dacoromanica.ro

Interesant e faptul că această colecție de povești mucalite, cu tot caracterul ei indecent, a fost mult mai răspândită în lumea preoților și călugărilor noștri și se găsește până târziu în secolul al XIX-lea copiată laolaltă cu viețile de sfinți sau cu Minunile Maicii Domnului! Cea mai veche copie — cunoscută până azi — a fost făcută, după cum s'a spus, de către dascălul bisericii Șcheilor din Brașov; alta a fost copiată pe la începutul secolului al XIX-lea « după alte foițe ale dumnealui Kesarie dela mănăstirea Aninoasa », de către un cărturar mărunt, ce se afla și el « slujind în sfânta mănăstire »; o alta, din 1780, de către « Tudorache dascăl gospod ot Ploești »; în fine, o alta, semnalată de către d-l Leca Morariu, a fost copiată de « Constantin Popovici cleric din clasul V » în 1796.

După unul din numeroasele manuscripte care circulau în Ardeal, Sindipa s'a tipărit pentru întâia dată la noi în 1802, la Sibiiu, cu cheltuiala cunoscutului editor de cărți poporane: Simeon Pantea, din satul Selcioa-de-sus, pe Arieș, sub titlul:

« Istoria Sindipii Filosofului, care mai întâiu s'au întors din limba persască în elinească, iară acuma din limba elinească, prefăcută în românească, dată în tipariu cu cheltuiala lui Simeon Pantea din satul Selcioa-de-sus de pe Ariași. Sibiu, Ion Bart, 1802 ».

Cum se vede din titlul acestei ediții, Simeon Pantea este cel ce a suportat spesele de tipar, iar nu traducătorul, după cum crezuse greșit Gaster la 1883 [1]).

Cartea este însoțită de o prefață prin care editorul recomandă această « istorie plină de înțelepciune și minunată, de a căreia cetire foarte se vor îndulci » cititorii, văzând « minunata înțelepciune a filosofului Sindipa », din care multe vor avea de învățat.

A doua ediție s'a tipărit la 1834, tot la Sibiiu, cu o « înainte cuvântare » care, cu mici modificări, este reproducerea prefeței din ediția dela 1802, la care s'au adăugat următoarele rânduri introductive: « Iubite cetitoriu! Cartea ce o ții în mână, întitulată: Istoria Syndipii Filosofului, care mai întâi s'au fost tradus din limba persieiască (sic) în cea elinească, iară la anul 1802, *tradusă din elinește în limba românească de Symeon Pante*, de care s'au

[1]) *Literatura populară română*, p. 65; vezi însă și rectificarea din Gröber's *Grundriss der rom. Philologie*, II, 3, (1901), p. 385.

www.dacoromanica.ro

și fost tipărit atuncea.....». Acest adaos a indus în eroare pe Gaster, care de sigur nu cunoscuse în 1883 prima ediție.

Succesul mare de care s'a bucurat această carte în toate literaturile lumii stă nu atât în intriga ce-i servește de ramă, cât în snoavele hazlii care scot în relief, adesea cu cinism, răutatea și viclenia femeilor necredincioase.

Pentru a da o idee de caracterul acestor snoave — «Decameronul strămoșilor noștri» cum l-a numit d-l Leca Morariu — voiu prezenta una din ele, care a avut un răsunet mai puternic în literatura și folklorul nostru. E pilda a 2-a povestită de filosoful al șaptelea.

Un tânăr pleacă în lume, hotărît să nu se însoare până nu va afla toate vicleșugurile femeilor. Pe drum, un om îl învață să se retragă în pustie 40 de zile și 40 de nopți, ca să scrie necontenit vicleșugurile femeilor. După 40 de zile, tânărul, crezând că nu i-a scăpat nimic nescris, se întoarce spre căminul său. Pe cale, poposește într'un sat, unde rămâne peste noapte. A doua zi, un sătean făcând masă mare îl invită și pe el la ospăț. Tânărul se așează la masă, dar din felul cum se purta se cunoștea că este străin. Gazda, mirat, îl întreabă de unde este? și unde a fost? El spune că vine de departe și că a ieșit în lume ca să afle vicleșugurile femeilor. Atunci omul spuse soției sale acestea și îi ceru să-l ia înăuntru și să-i rânduiască de mâncare aparte. Femeia făcu precum i-a zis bărbatul și se așeză cu străinul la masă. În timpul mesei, nevasta îl întrebă: dacă într'adevăr a scris în cartea lui toate vicleșugurile femeilor, și la răspunsul lui că nicio viclenie nu i-a scăpat, ea îi povesti una inedită.

A fost un om — începe ea — care avea o femeie cinstită și înțeleaptă. Bărbatul însă ponegrea într'una toate femeile și se lăuda că numai pe el nu-l poate amăgi niciuna. Femeia, văzându-l așa, se hotărî să-l cumințească și într'o dimineață, pe când el pleca cu plugul la țarină, se duse la târg, cumpără pește, îl pregăti și-l duse la prânz bărbatului. Întorcându-se spre casă, femeea aruncă pește viu pe brazdele ogorului. Bărbatul se scoală să are și, găsind peștii pe brazdă, îi culege și-i duce neveste-sei să i-i gătească. Femeea, prefăcându-se că nu știe nimic de ei, îl întreabă unde i-a găsit. Bărbatul răspunde: «pe brazdele plugului». Când bărbatul se așeză seara la masă și ceru să-i aducă

www.dacoromanica.ro

peștii, ea, sgâriindu-se pe față, începu să strige și să țipe până ce se strânseră vecinii. Atunci femeia se plânse că bărbatul ei are pe dracul în el, că a sărit la ea să o omoare, că tot vorbește de peștii găsiți pe brazdă și se roagă de ei să-l lege, că altfel este în stare să facă crimă. Bărbatul o ține într'una cu ceea ce știa el: « peștii de pe brazdă ». Atunci vecinii, văzând că femeea are dreptate, îl legară de mâini și de picioare cu lanțuri. Dimneața, veniră din nou vecinii să vadă ce s'a întâmplat. Omul spunea tot adevărul, femeia striga: « omul acesta este îndrăcit ». După ce-l ținură astfel trei zile legat, nevasta îl întreabă dacă vrea să mănânce pește prăjit. Bărbatul isbucni: « ăștia sunt peștii pe care i-am găsit pe brazdă ». Femeia, la rândul ei, adresându-se vecinilor: « Boieri creștini, încă tot îl ține pe el dracul ». Omul, înțelegând în sfârșit de unde-i vine pacostea, se hotărî să nu mai pomenească nimic de peștii de pe brazdă. Și când femeia îl întrebă din nou, el răspunse că nu știe ce pești sunt aceia. Atunci nevasta, mulțumită, îl deslegă și-i spuse să nu mai sudue femeile și să nu se mai laude că le va birui pe toate.

După ce sfârși povestea, femeia, începând a se plânge că ea e frumoasă și tânără, pe când bărbatul ei e bătrân, se prefăcu a fi cuprinsă de mare dragoste pentru el. Tânărul căzu în cursă și abia începu să asculte de vorbele viclene ale femeiei, că aceasta strigă: « Vai mie! Ce este aceasta? » Tânărul încremeni de frică. Bărbatul femeii și oaspeții năpădiră în casă. Atunci soția lămuri că tânărul pe care-l ospătează se înnecase cu un os de pește în gât și-i era teamă să nu moară, dar că acum i-a trecut. După ce plecară toți, femeia întrebă pe tânăr: « Oare toate câte ți-am spus și le-am făcut le ai scrise? » Și, la răspunsul lui că nu le are scrise, ea adaogă: « în deșert te ostenești, că nimic n'ai isprăvit și nici ai aflat vicleșugurile femeilor ». Străinul, ridicându-se, și-a ars toate câte le scrisese și, mirându-se, a zis: « că nimeni din oameni nu poate să cunoască răutățile și vicleșugurile muierilor ».

Miezul acestei snoave circulă și azi în gura poporului nostru. Ea a fost culeasă, cu modificări în partea finală—femeia, în loc să cheme vecinii să-i lege bărbatul, chiamă preotul să-i citească sub patrafir — de Părintele D. Furtună, în satul Săveni din

www.dacoromanica.ro

județul Dorohoi, dela moșul C. Chipăruș [1]). O altă versiune redusă la proporții mai verosimile a fost culeasă în vara trecută, în satul Sonț din județul Năsăud, dela femeia Elisabeta Gușe, de d-l I. Cazan și publicată în revista *Sociologia românească* (anul II, 1937, nr. 2—3, p. 137—138) [2]). De altfel snoava are o largă răspândire în folklorul european: a fost culeasă pe teritoriul francez și pe cel german, la Sicilieni, la popoarele nordice, la Ruși, la Bulgari, în Albania de Sud [3]).

Anecdota cu filosoful care vrea să cunoască vicleniile femeilor a pătruns la noi și în literatura claselor culte. Ea a fost publicată — fără snoava intercalată la mijloc: peștii pe brazdă și refăcută în partea finală — în cea dintâi revistă literară a Moldovei: *Alăuta Românească* sub titlul o « *istorisire orientală*: *Edeș* »; a fost refăcută ca stil și republicată mai târziu de Heliade în *Curierul de Ambesexe* (Periodul IV, nr. 1, 1842—1844, p. 398) sub titlul *Un filosof și o femeie*. De aci și-a împrumutat apoi Al. Macedonski, în 1882, « nodul final al intrigii » din comedia sa *Iadeșul* [4]) — după cum de altfel o mărturisește singur.

Pătrunderea culturii occidentale la noi, a înlăturat din gustul publicului această carte de povești mucalite, scrise într'o limbă mai mult sau mai puțin arhaică. Ediția românească din1834 pare să fie ultima; alta nu se mai cunoaște. În literatura neogreacă a avut și are o vitalitate mai mare. În Biblioteca Națională (Valiani) din Atena, am găsit ediții venețiene din 1849, 1851, 1875, 1881.

---

[1]) D. Furtună, *Cuvinte scumpe, povestiri și legende*, p. 18.

[2]) Altă variantă la N. A. Bogdan, *Povești și anecdote din popor*, p. 28—34. Cf. pentru altele, Adolf Schullerus, *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten nach dem System der Märchentypen Antti Aarnes*, Helsinki, 1928 (F. F. Communications No. 78), p. 72, nr. 1381.

[3]) Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes*... VIII, *Syntipas*, Liége, Leipzig, 1904, p. 69; Joseph Bédier, *Les fabliaux*, ed. V (1925), p. 197; J. Bolte und G. Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*, I. Leipzig, 1913, p. 527; Stith Thompson, *The Types of the Folk-tale a classification and bibliography Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen*, Helsinki, 1928 (F. F. Communications No. 74), p. 171, nr. 1381; André Mazon, *Bibliothèque d'études balkaniques. V. Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud*, Paris, E. Droz, 1936, p. 217, nr. 58.

[4]) Reprezentată pe scena Teatrului Național la 15 Noemvrie, 1880 și publicată în volumul *Poesii*, București, 1882.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE. Până acum romanul lui Sindipa nu a fost republicat într'o ediţie ştiinţifică. Fragmente din Sindipa au publicat: M. Gaster, *Chrestomatie română. Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI—XIX) dialectale şi un glosar româno-francez.* Vol. II, Bucureşti, Socec, 1891, p. 188 190, după tipăritura sibiană din 1802: începutul şi «pilda I a filosofului al cincilea»; Leca Morariu, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 231—240, reproduce cu o introducere şi note (sub titlul *Decameroanele strămoşilor noştri)* după un manuscript copiat de Constantin Popovici «cliric» din «clasul al triilea» în seminarul teologic din Cernăuţi, la anul 1796: pilda filosofului al 7-lea. «Pentru un om ce poftie să afle meşteşugurile şi rautăţile muereşti deplin toate şi apoi să se însoare». Despre «Codicele Popovici» a se vedea informaţiuni de acelaşi, în *Glasul Bucovinei*, VII (1924), numerele 1683, 1684 şi 1686; în *Războiul Troadei după Codicele Const. Popovici* (1796), Cernăuţi, 1923.

MANUSCRIPTE ROMÂNEŞTI INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: Nr. **1436** copiat de Costea Dascălul din Sfânta biserică din Scheai în 1703, f. 79: «Cuvânt şi pocitaniïa Filosofului Sintipa cu împăratul de Ţara Persiei anume Kira (cf. N. Cartojan, *Fiore di Virtù în lit. rom.* Acad. Rom., Mem. secţ. lit., s. III, t. IV, mem. 2, p. 101 (—17) în nota); nr. **3203**, f. 14—70, sfârşitul sec. al XVIII-lea; lipsesc primele pagini; pe scoarţa finală o însemnare din 1802 (cf. şi *Acad. Rom., Creşterea colecţiilor*, 1906, p. 93); nr. **4364**, 24 foi; romanul pe foile 3—24v., scris «după alte foiţe ale duhovnicului Chesarie de la Mănăstirea Aninoasa care aflându-mă şi eu la sfânta mănăstire slujind la trebile casei... la leat 1802 când stapânia sfinţia sa părintele egumen Dositheu. Să să ştie că aceste foiţe sânt ale lui Constandin copilului; mi le-au dat dumnealui logofătu Grigorie» (însemnarea dela sfârşit); nr. **4104**, miscellaneu copiat de Enaki sin Hagi ot Tighine în dughiana jupânului Theodor Dorobăţul; Sindipa la f. 70 r, copiată în anul 1785 (cf. şi N. Cartojan, *Alexandria în lit. rom.*, Bucureşti, 1922, p. 8); nr. **5115** copiat la Braşov în 1783 (cf. nota p. 85 r.); **830** copiat în 1786 de Nicolae *(sic)* (cf. I. Bianu şi G. Nicolaiasa, *Catalogul mss. Acad. Rom.* III, p. 78—81); nr. **5296**, sec. XVIII XIX, cumpărat din Athena; nr. **1432**, sec. XIX f. 1 4Iv.; nr **3191**, f. 178—230 (lipseşte sfârşitul), sec. XVIII—XIX; nr. **4811**, după lexic şi fonetism, moldovenesc, sfârşitul sec. al XVIII-lea; nr. **3184**, f. 1—74, scris la 1805 de Meletie Dascal ot Popeşti (cf. şi *Creşterea colecţiilor Acad. Rom.*, 1907, p. 39); nr. **4378**. din 1805, f. 148 r 163 v.; lipseşte sfârşitul; împăratul e numit Cuprosu ca în ms. nr. 4364 (cf. şi *Acad. Rom., Creşterea colecţiilor*, 1915, p. 349); nr. **1506**, f. 2—39, «scrisă de pe ce de tiparîu în acest curgător an 1843» de Ierodiaconul G. Aliopescu (f. 39); nr. **154** copiat în 1837 de Gheorghe Iconomu în şcoala din Ruginoasa (I. Bianu, *Catalogul mss. Acad. Rom.*, I, p. 349).

VERSIUNI DIN GRUPUL ORIENTAL. *a)* VERSIUNI GRECEŞTI PUBLICATE: Jo. Fr. Boissonade, *Συντίπας De Syntipa et Cyri filio Andreopuli Narratio e codd. Pariss. edita...* (după 2 manuscripte din Bibl. Regia, azi Bibliothèque Nationale: **n-rele** 2919 (B) şi supl. 105 (B); Alfred Eberhard, *Fabulae romanenses graece conscriptae...* Vol. I (la un loc cu Esop), Lipsca, B. G. Teubner. 1872

www.dacoromanica.ro

(după 5 msse: Monac, (525) din sec. al XIV-lea; Vindob. (hist. gr. 120) din sec. al XV-lea și 2 Parisi. (utilizate și de Boissonade); unul din Berlin și altul din Dresda scris în 1626); V. Jernstedt și D. Nikitin, *Mich. Andreopuli Liber Syntipae. Accedit exemplum codicis Mosquensis phototypicum*, în Записки Императорской Академій наукъ — *Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Petersbourg, VIII-e série. Classe historico-philologique*, vol. XI; nr. 1, St. Petersburg, 1912. Cea mai veche tipăritură neogreacă necunoscută lui Legrand (un exemplar în Biblioteca Academiei Române): *Μυθολογικὸν Συντίπα τοῦ φιλοσόφου, τὰ πλεῖστα περίεργον, ἐκ τῆς περσικῆς γλώττης μεταφρασθέν. Νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐκ διαφόρων σφαλμάτων ἀνακαθαρθέν.* Veneția, Ant nio Bortoli, 1744.

MANUSCRIPTE GRECEȘTI: In *British Museum*, un ms. grec modern, copiat în 1667 de Mihail Lampinos din Galata (ms. Harley 5560. Vezi H. L. D. Ward, B. A. *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum*, vol. I, London, 1883, p. 190 și urm.) *Speculum a journal of maedieval studies*, vol. II, 1927, p. 473 475; *The Urbana Manuscript of Syntipas* (descrierea și colațiunea parțială a unui ms. aflat în Biblioteca Universitații din Illinois).

VERSIUNEA SPANIOLĂ: « *Libro de los engannos et los assayamientos de las mugeres, de arávigo en castellano trasladado por el Infante Don Fabrique, fijo de Don Ferrando et de Donna Beatris* », a fost publicată de Dom. Comparetti, în *Ricerche intorno al Libro di Sindibâd (Estratto dalle Mem. del R. Istituto Lombardo di Scienze e Lettere*, 11, 2 della serie III, p. 37—54.

VERSIUNEA PERSANĂ: *Sindibâd Nâmeh*, publicată întâiaș dată de Falconer, în 1841, a fost republicată împreună cu « Cei 7 viziri » și un studiu prețios de W. A. Clouston, *The Book of Sindibād; or, Story of the King, his Son, the Damsel, and the Seven Vazirs. From the Persian and Arabic, with Introduction, Notes and Appendix*, Glasgow, Cameron, 1884.

O ALTĂ VERSIUNE PERSANĂ: *Tûti-Nâmèh*, a lui Nachschabî († 1329) conținând numai 6 povești și derivând dintr'o veche prelucrare persană a fost publicată cu traducere germană într'un numar foarte restrâns de exemplare — 12 — de H. Brockhaus, *Die sieben weisen Meister von Nachschabî*, Leipzig, 1845. Textul lui Brockhaus a fost tradus și în limba italiană de E. Teza, *I sette savj nel Tûti nâmah di Nakhshabî del prof. Ermanno Brockhaus, traduzione e giunte di* E. Teza și publicat în D'Ancona, *Il libro dei sette savj di Roma. Testo del buon secolo della lingua*, Pisa, 1864, p. XXXVII LXIV.

Pentru versiunea arabă cunoscută sub numele de « Cei 7 viziri » și cuprinsă în O mie și una de nopți, vezi mai jos la « O mie și una de nopți ».

Textul siriac cu traducere germană a fost publicat de Friedrich Baethgen, *Sindban oder Die sieben weisen Meister. Syrisch und deutsch*. Leipzig, 1879; după un papirius din Berlin, copiat, după o notă, în 1560, după alta, în 1579. Textul siriac tradus și în limba franceză de Frédéric Macler, *Contes syriaques. Histoire de Sindban mise en français par... d'après le texte syriaque édité par le Professeur Fr. Baethgen*, Paris, E. Leroux, 1903 (în *Collection de contes et chansons populaires*, tome XXVI).

www.dacoromanica.ro

Versiunea ebraică: Paulus Cassel, *Mischle Sindband Secundus-Syntipas. Edirt, emendirt und erklärt. Einleitung und Deutung des Buches der sieben weisen Meister*, Berlin, 1888 (text ebraic şi traducere germană). Pentru traducerile mai vechi ale lui Sengelmann (în limba germană), Halle, 1842 şi E. Carmoly (în limba franceză), Paris, 1849, vezi Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885*, VIII, Liège, Leipzig, 1904, p. 8. La traducerile semnalate de Chauvin este de adăugat acum şi o versiune ebraică tradusă în limba latină şi copiată în Italia de Nord (Bergamo), în 1407, de un german, publicată după un manuscript din Kgl. Bibliothek din Berlin de Alfons Hilka, *Historia septem sapientum, I. Eine bisher unbekannte lateinische Übersetzung einer orientalischen Fassung der sieben weisen Meister (Mischle Sendabar)*, în colecţia *Sammlung mittellateinischer Texte*, nr. 4, Heidelberg, 1912.

VERSIUNEA LATNIĂ: *Dolopathos*, H. Oesterley, *Johannis de Alta Silva Dolopathos sive de rege et septem sapientibus.* Strassburg, 1873 ed. critică după 6 msse Alfons Hilka, *Historia septem sapientium. II. Iohannis de Alta Silva Dolopathos sive de De rege et septem sapientibus nach den festländischen Handschriften kritisch herausgegeben*, Heidelberg, 1913 (în colectia *Sammlung mittelat. Texte*, nr. 5).

STUDII IN LITERATURA ROMÂNĂ: M. Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, Haimann, 1883, p. 54 şi urm.; N. Iorga, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe et surtout chez les Roumains*, Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique, Bucureşti, 1928, p. 35—37.

Pentru istoricul cărţii în literatura universala studiile de căpetenie sunt ale lui D. Comparetti, *Osservazioni intorno al libro dei sette savj di Roma*, Pisa, 1865, şi *Ricerche intorno al libro di Sindibâd*, Milano. *Estratto dalle Memorie del R. Istituto Lombardo di Scienze e Lettere*, XI, 2 *della serie* 3. Tradus şi în limba engleza, 1869; Mussafia, *Beiträge zur Literatur der Sieben weisen Meister* în *Sitzungsberichte der Wiener Akad.* phil-hist., Cl. LVII, p. 37; Killis Campbell, *The seven sages of Rome*, Boston, New-York, Chicago, London, 1907; Schmidt, *Neue Beiträge zur Geschichte der Sieben weisen Meister*, Köln, 1928; Alexander Haggerty Krappe în *Archivum Romanicum*, VIII.

Pentru domeniul slav: M. Murko, *Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven*, în *Sitzungsberichte der Kaiserl. Akademie*, Wien, 1890, (122).

Vezi şi studiile care însoţesc publicaţiile de texte amintite mai sus. Pentru studii mai vechi, cf. Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes... publiés dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885*, VIII, *Syntipas*, Liège, 1904.

Pentru versiunile occidentale, care nu au legătură cu textul nostru şi anume pentru cele *franceze*, *italiane*, *spaniole*, *germane*, *engleze*, *neerlandeze*, *suedeze*, *ungureşti*, *galice*, precum şi pentru cele *armene*, vezi Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes...*, Liège, 1904, vol. VIII, p. 23—29. Adaogă la bibl. lui Chauvin: Jean Misrahi, *Le roman des sept sages*, Paris, E. Droz, 1933 (cuprinde singura versiune franceză completă a romanului în versuri).

www.dacoromanica.ro

HALIMA

Halima este una din cele mai frumoase colecții de povești pe care Răsăritul musulman, culegându-o dela popoarele Asiei, a transmis-o literaturilor europene. E un ciclu de basme fermecătoare, în care, în lumina miraculosului oriental, apare lumea împăraților din India și din Persia, a sultanilor din Caşmir și a califilor din Bagdad, cu palate aurite, cu viziri, cu derviși, cu haremuri și eunuci, cu hogi și moschee, cu lampa fermecată a lui Aladin și atâtea alte minunății.

In forma în care o avem în literatura noastră, Halima este alcătuită din două colecții de povești cu totul diferite: « O mie și una de nopți » și « O mie și una de zile ».

Originea primei colecții de basme trebue căutată în Extremul Orient.

Încă din anul 987 al erei noastre, cărturarul arab Mohamed ibn Ishâk en-Nadîm, într'o importantă operă bibliografică *Kitâb el-Fihrist* (Cartea catalogului) vorbind de *O mie și una de nopți* ne dă detalii foarte interesante în această privință. De la el aflăm că Perșii cei vechi au fost cei dintâi cari au plăsmuit basme și le-au adunat în cărți; câteva din basmele lor erau puse în gura animalelor. Afhghanienii din a treia dinastie și după ei Sasanizii < cari au domnit între anii 226—652 ai erei noastre > au avut o parte largă în desvoltarea acestei literaturi, care a găsit și traducători arabi. Traducerile fură culese de cărturarii arabi cari le deteră în vileag și le imitară. Cea dintâi dintre cărțile de acest fel a fost: « Hézâr Afsâneh » (1001 basme) a cărei origine e următoarea:

Un rege persan obișnuia să-și ucidă soțiile în dimineața zilei care urma căsătoriei. Odată însă se căsători cu o prințesă isteață și insruită anume Shahrâzâd, care petrecu noaptea

www.dacoromanica.ro

nunții povestindu-i un basm fermecător. Ajunse cu povestirea până în zorii zilei, la un punct atât de atrăgător, încât regele o cruță și în a doua noapte îi ceru continuarea basmului. Așa se petrecură lucrurile timp de 1001 nopți, până când Shahrâzâd avu un fiu și atunci destăinui soțului său vicleșugul ei. Acesta se minună de înțelepciunea ei, o îndrăgi, și-i dărui viața. În toate acestea, Shahrâzâd fusese ajutată de doica regelui, Dinarzad [1]).

Din mărturia istoriografului arab reiese clar că această vestită colecție de basme a fost împrumutată de Arabi dela Perși.

Cercetările recente ale orientaliștilor și ale folkloriștilor au dus la concluzia că Perșii, la rândul lor, au împrumutat nucleul acestei opere — după cum vom vedea de altfel îndată — din vechea literatură indiană.

Halima este cea mai reprezentativă operă din familia textelor, caracteristice vechii literaturi indiene, numite de francezi « roman à tiroir », iar de germani « Rahmenerzählung ». Este o colecție de povești fantastice, fabule, anecdote chiar, încadrate în rama unei intrigi comune, care la rândul ei este prinsă și ea împreună cu alte povești de care se leagă, în rama unei acțiuni mai mari, întocmai — ca să folosesc o comparație a lui Gaston Paris — ca acele cutiuțe de lac lucrate artistic de către meșterii Orientului îndepărtat și vârâte cu meșteșug una într'alta și toate laolaltă într'o casetă mare. Basmul se desfășoară într'o atmosferă de vis și de mister până la punctul culminant, când se găsește înnodat cu acțiunea altui basm care începe a fi istorisit până aproape de încheiere, când este și el întrerupt, fiindcă se află împletit într'un alt basm care trebue și acesta povestit și în felul acesta desnodământul este mereu amânat, iar când aflăm sfârșitul primului basm atenția noastră este prinsă în vraja altor povești a căror încheiere o așteptăm cu curiozitatea trează. Această particulară construcție a făcut ca numele colecției de basme, *Halima*, printr'un proces semantic, ușor de înțeles, să devină în limba noastră nume comun, cu sensul de « poveste lungă și încurcată ».

---

[1]) Textul citat și de M. Henning, în trad. sa germană vol. XXIV, p. 212—214.

www.dacoromanica.ro

Iată, de pildă, povestea pescarului și a duhului uriaș, pe care o alegem într'adins fiindcă variante ale ei au fost culese și din literatura noastră populară de P. Ispirescu [1]) și alții și fiindcă este destul de cunoscută și în folklorul altor popoare, ba chiar și în Africa (la Hotentoți Kaffiri, în Angola) [2]).

Un pescar, aruncând de mai multe ori plasa în mare, scoate în cele din urmă un vas închis bine cu dop de fier. Desfăcând cu greutate dopul, vede cu surprindere ieșind ca un fum gros, care încetul cu încetul se încheagă până ce se plămădește din el forma unui duh uriaș. Duhul fusese închis în vas de către împăratul Solomon și aruncat pe fundul mării. El voiește să omoare pe pescar, căci făgăduise atunci când a fost aruncat pe fundul mării, ca pe cel care-l va elibera în primul veac dela închisoarea sa din vas, să-l facă bogat; celui ce-i va da libertatea în al doilea veac, să-i deschidă toate comorile pământului; în al treilea veac, să-l facă rege și să-i împlinească în fiecare zi trei dorințe; dar în cele din urmă, văzând că atâtea veacuri s'au scurs și nimeni nu l-a pus în libertate, de desnădejde și mânie a jurat să omoare pe cel ce-l va mântui, dându-i o singură grație: dreptul de a-și alege singur felul morții. Pescarul, văzându-se în cumpăna morții, se făcu a nu putea înțelege cum un uriaș ca el a încăput într'un vas așa de mic și îi ceru să-i arate cum a fost posibil aceasta. Duhul se prefăcu din nou în ceață și intră în vas; pescarul, care atâta aștepta, astupă vasul și răspunde duhului, care se ruga să-i dea drumul, că nu va mai face prostia pe care a făcut-o la început, căci dacă îi va da drumul, duhul se va purta cu el cum s'a purtat regele grec cu doctorul Duban. Și începe a-i povesti istoria unui rege, care, vindecat de lepră de doctorul Duban, îl încarcă cu toate onorurile și cu toate darurile bogate. Vizirul său însă, cuprins de invidie, încearcă, țesând intrigi, să-l piardă pe doctor, dar regele înțelegându-i planurile, îi amintește de

---

[1]) *Povești morale adunate din gura poporului*, București, 1886, p. 42. Pentru alte variante cf. Adolf Schullerus, *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten nach dem System der Märchentypen Antti Aarne's* (F. F. Communications No. 78), Helsinki, 1928, p. 125.

[2]) *The Types of the Folk-Tale a classification and Bibliography* Antti Aarne's *Verzeichnis der Märchentypen* (F. F. Communications No. 3) translated and enlarged by Stith Thomson, Helsinki, 1928.

www.dacoromanica.ro

pățania regelui Sindbad — și astfel și povestea aceasta se întrerupe ca să se intercaleze acum *romanul lui Sindipa*.

În ediția lui Barac însă împăratul Persiei se numește Sindbad, fiul său Nurgehan, « ce să tălmăcește: Lumina lumii », dascălul — Sindipa — Abușamar, iar în loc de cei șapte înțelepți, apar 40 de viziri. Intriga se desfășoară întocmai ca în romanul de origine indiană pe care l-am examinat într'un capitol precedent.

Copilul împăratului, învinovățit pe nedrept de mama sa vitregă, este condamnat la moarte, dar intervin cei 40 de viziri, care se străduesc să amâne executarea, povestind fiecare împăratului în câte o zi o istorie; la rândul său mama vitregă se silește să grăbească executarea, povestind la rândul ei o altă snoavă. Cele 40 de zile fatale trec și copilul, căpătând grai, desvălue cele petrecute și este iertat, iar femeea nelegiuită este condamnată la moarte.

Povestirile pe care le spun împăratului vizirii sunt însă diferite de cele pe care le istorisesc cei șapte înțelepți din Sindipa.

Toate poveștile acestea și altele asemănătoare sunt, la rândul lor, cuprinse în cadrul unei intrigi generale, ale cărei linii mari sunt următoarele:

Istoriile familiei Sasanizilor — vechi împărați ai Persiei care întinseseră hotarele stăpânirii lor până la India și până la China — povestesc despre unul din cei mai destoinici și mai viteji regi, care la moartea sa a lăsat doi fii: Aidin și Shazinan.

Aidin, urcându-se în scaunul tatălui său, a domnit la început singur, dar după câtva timp, mișcat de dragostea cu care îl servea fratele său, a împărțit cu el moștenirea, dându-i în stăpânire împărăția Tătariei celei mari, cu curțile din Samarcand.

Trei ani trec — în alte versiuni zece — fără ca frații să se vadă. În cele din urmă Aidin, dorind să-și vadă fratele, trimite pe vizirul său să-l cheme. Shazinan primește bucuros, își gătește împărăția și își ia rămas bun dela împărăteasă. Iese astfel spre seară cu tot alaiul din cetate și, întovărășindu-se cu vizirul fratelui său, poposesc peste noapte la marginea cetății. În miez de noapte, împăratul, voind să-i facă o surpriză soției, se întoarce tiptil în cetate să-și mai ia odată rămas bun dela ea. Dar, ajuns acasă, își surprinde soția în tovărășia unui sclav și atunci, cuprins de gelozie și furie, îi ucide pe amândoi și-i prăvălește pe fereastra

www.dacoromanica.ro

palatului. Apoi, fără să spună nimănui nimic, se întoarce la corturile sale.

A doua zi de dimineață, pornește cu tot alaiul spre fratele său și după un drum îndelungat, ajunge în India.

În curtea fratelui său, unde este primit cu deosebită dragoste și cinste, Shazinan este veșnic îngândurat și trist. Tot fastul, toată veselia și serbările curții îl lasă indiferent. Intr'o zi însă, pe când fratele său se afla cu demnitarii curții la vânătoare, Shazinan zărește dela fereastra camerii sale, care dădea în grădinile palatului, cum, printre niște tufe de flori, se deschide o poartă ascunsă a palatului, prin care intră împărăteasa Indiei cu prietenele sale, ținând fiecare de mână, câte un arap îmbrăcat femeește. Shazinan, văzând că fratele său este mai nenorocit decât el, își recapătă dispoziția lui obișnuită. Aidin, întorcându-se dela vânătoare și surprins de schimbarea bruscă a fratelui său, stăruește să afle dela el pricina acestei schimbări și atunci Aidin află crudul adevăr. Adânc sguduit de cele aflate, Aidin, după ce se convinse el însuși de necredința soției, propune fratelui său să plece în lume. Shazinan primește cu condiția că, dacă vor găsi undeva o altă nelegiuire femeiască mai mare decât aceea pe care o săvârșiseră soțiile lor, să se întoarcă fiecare la scaunul său. Astfel învoiți, amândoi frații, travestiți, încalecă pe cai și apucă pe un drum lăturalnic. După cale de o zi și jumătate, ajung la marginea mării, într'o livadă, unde poposesc ca să se odihnească puțin, subt umbra unui copac. Pe când stăteau ei acolo și vorbeau despre nenorocirile lor, aud deodată un urlet groaznic ca o vijelie, și zăresc despicându-se marea într'o parte și într'alta, ca doi munți mari de cristal, iar, în mijloc, înaintând spre țărm, o năluca neagră. Cuprinși de frică, drumeții se urcă în copac. Năluca înaintează, spintecând cu mare iuțeală valurile, se apropie de țărm și se oprește sub copacul în care se urcase cei doi împărați. Năluca era un ifrînt — un duh necurat al văzduhului — care purta pe cap o ladă de sticlă, încuiată la cele patru capete, cu patru lacăte mari de fier. Așezându-se la rădăcina copacului, ifrâtul scoate din ladă o femee de o frumusețe răpitoare, se așează cu capul pe genunchii ei și adoarme. Femeia, ridicând ochii în sus, zărește cocoțați în vârful copacului pe cei doi împărați și, sub amenințarea că deșteaptă smeul », îi silește să se cob oare. Atunci femeia, așezând ușor

www.dacoromanica.ro

capul «smeului» pe iarbă, le povestește că a fost răpită de duh în noaptea nunții, închisă în lada de cristal și ascunsă pe fundul mării. Apoi, după ce se îndrăgește cu ei, le cere inelele, pe care le înșiră la alte 98, luate dela alți bărbați, în împrejurări asemănătoare și îi sfătuește să plece îndată până nu se deșteaptă «smeul». Cei doi frați pornesc călări pe același drum pe care veniseră și încredințați că nimic nu se poate asemăna pe lume cu viclenia femeilor, că soția smeului întrecuse în viclenie cu mult pe soțiile lor, se întorc în India la scaunul împărătesc. Aici Aidin dă poruncă să se ucidă împărăteasa, tovarășele sale și sclavii și face lege ca în fiecare seară să se căsătorească cu o femeie, care a doua zi, în revărsatul zorilor, trebuia să fie ucisă. Astfel se petrec lucrurile trei ani. Lumea începe să murmure, orașul să se pustiiască; vizirul care împlinea porunca e desnădăjduit, când se ivește o femeie care îmblânzește inima sângerosului sultan.

Vizirul lui Aidin avea două fiice: una mai mică, Medina și alta mai mare, Halima, de o frumusețe încântătoare, foarte isteață, «care citise multe lucruri și care oricîte le citise și le auzise povestindu-se, pe toate le ținea minte, ca și cum le-ar fi avut scrise». Halima cere tatălui său să o înfățișeze și pe ea împăratului. Vizirul încearcă să o abată dela hotărîrea ei, dar văzând că toate stăruințele sale sunt zadarnice, îi împlinește voia. Prezentată împăratului, Halima, cu lacrimile în ochi, îl roagă să-i îngăduie a aduce în palat pe sora ei cea mai mică, pentru ca a doua zi, înainte de moarte, să-și poată lua dela ea ziua bună pentru totdeauna. Împăratul îi împlinește dorința și a doua zi, înainte de revărsatul zorilor, pe când împăratul se deșteaptă ca să se ducă la divan, Medina se adresează sorii sale rugând-o ca acum, în ceasul cel de pe urmă al vieții sale, înainte de despărțirea cea veșnică, să-i povestească cu glasul ei plăcut una din povestire ei cele frumoasă. Halima începe a povesti un basm. Împăratul ascultă fermecat; dar tocmai când vraja povestirii era mai puternică, povestitoarea întrerupe, pentru ca împăratul să se poată duce la divan, având însă grija să spună că povestirea următoare este cu mult mai minunată și, dacă împăratul îi va dărui vieața numai până a doua zi, va povesti restul în noaptea ce vine. Împăratul îi dăruește vieața și astfel se petrec lucrurile o mie și una de nopți.

www.dacoromanica.ro

Decedatul folklorist francez, Emmanuel Cosquin, desbătând tema lui De Goeje, care susținuse originea arabă a povestirilor, a studiat amănunțit acest prolog ce servește de cadru colecțiunii de basme. El a descompus prologul în motivele sale alcătuitoare și a dovedit că atât temele secundare cât și tema principală își găsesc variante și paralele în vechea literatură indiană și că, prin urmare, opera își are rădăcinile în literatura indiană. Din India colecția aceasta a trecut la Perși și dela Perși la Arabi.

O mie și una de nopți a pătruns în Europa occidentală în secolul al XVIII-lea, prin traducerea orientalistului francez Antoine Galland (1646—1715), publicată între anii 1704—1708. Deși orientalistul olandez De Goeje pretindea că traducerea lui Galland a înlăturat coloritul oriental al originalului și că lasă de dorit în ceea ce privește exactitatea traducerii, totuși ea a avut o mare răspândire în Franța. Revăzută și completată prin traducerea unei noui serii de povești — făcută de către un arab ajuns membru al congregației Sf Vasile, Dom Denis Chavis, care și-a asociat pentru munca de redacție, un scriitor de talent al timpului său, M. Cazotte, membru al Academiei din Dijon — opera lui Galland a fost editată din nou și sporită cu un alt ciclu de povești de Caussin de Perceval și mai târziu de Edouard Gauttier.

O mie și una de zile. A doua operă care a intrat în urzeala Halimei noastre este colecția: *O mie și una de zile*, care a fost alcătuită în limba franceză de Petis de la Croix, colegul lui Galland, secretar și profesor la Collège Royal (azi Collège de France) [1]). In prefața pe care o pune în fruntea traducerii sale, Pétis de la Croix spune că autorul acestor basme este un vestit derviș persan Mocles. « Era, ne spune traducătorul, căpetenia sofiilor (călugări *sofi*) din Ispahan și avea 12 ucenici, care purtau rase lungi de lână albă. Poporul avea pentru el o veneratie deosebită, pentrucă era din rasa lui Mahomet și îl temeau pentrucă trecea drept un savant cabalist. Însuși regele Șah Soliman îl respecta într'atât

[1]) In drumurile lui spre Orient, a lasat și două relații privind țările noastre. Cf. N. Banescu, în *Drum Drept*, I, 1913, p. 43—45; P. P. Panaitescu, *Revista Arhivelor*, I (1925), p. 291 292 și Franz Babinger, *Analele Acad. Rom.* secț. ist., Seria III, tom. XIX, mem. 8, 1937: *O relațiune neobservată despre Moldova sub domnia lui Antonie-Vodă Ruset*, (1676), p. 113.

www.dacoromanica.ro

încât, dacă-l întîlnea în drumul său, se dedea jos de pe cal și se ducea să-i sărute poalele. Mocles, pe când era încă tânăr a tradus și prelucrat în limba persană vechi comedii indiene, pe care le-a unificat și imitând «O mie și una de nopți» a intitulat colecția sa «O mie și una de zile». Dervișul Mocles ar fi încredințat manuscriptul său, îngăduindu-i să scoată o copie, lui Pétis de la Croix, pe când acesta se afla la Ispahan, în 1675. Chemat mai târziu în Franța, ca interpret al Regelui pentru limbile orientale: arabă, persană și turcă și, ispitit de succesul traducerii lui Galland, a transpus pretinde el, în limba franceză colecția dervișului Mocles. Manuscriptul după care spunea Pétis de la Croix că a făcut traducerea franceză nu s'a găsit însă, cu toate cercetările întreprinse. Orientalistul german v. Hammer cel dintâiu a exprimat părerea că poveștile sunt «apocryphas ab autore solummodo ex variis fontibus congestas». După el alți orientaliști ca Loiseleur-Deslongchamps, James de Rotschild, Burton, Kirby și alții au ajuns la convingerea că o colecție de povești intitulată *O mie și una de zile* nu există nici în literatura persană, nici în literatura arabă; că titlul a fost imaginat de Pétis de la Croix, dar că poveștile au fost unele împrumutate din diferite izvoare — mai ales din colecția *Al farag ba'da alṣidda* — altele plăsmuite de el sau poate de colaboratorul său, Lesage. Cartea a fost tipărită la Paris, în 5 volume, între 1710—1712, sub titlul: *Les Milles et un jour, contes persans traduits en français* par M. Pétis de la Croix.

O mie și una de zile are un cadru definit și o tendință contrară aceleia pe care o găsim la temelia celor *O mie și una de nopți*[1]). Pe când în cea dintâi colecție toată acțiunea se grupează în jurul unui erou principal, care este un dușman înverșunat al femeilor, în cea de a doua avem o eroină care nutrește ură și dispreț împotriva bărbaților. Este frumoasa principesă Farrukhnaz, fiica lui Togrulbey, regele Cașmirului. Ea își

[1]) Cu toată rivalitatea dintre cei doi orientaliști, totuși la moartea lui Pétis de la Croix, Galland notând în ziarul lui intim moartea colegului său (4 Decemvrie, 1711) în vârstă de 60 de ani, adaogă: «Jusqu'à lui aucun européen n'avoit posédé ces trois langues aussi parfaitement soit pour les interpréter et pour les parler, soit pour la composition». H. Omont, *Journal parisien d'Antoine Galland*, Paris, 1919, p. 131.

www.dacoromanica.ro

pusese în gând să nu se mărite niciodată, fiindcă văzuse în vis o scenă care o sguduise adânc: cum un cerb, care fusese scăpat din cumpăna morții de căprioară, și-a părăsit nepăsător soața când a căzut și ea într'o cursă asemănătoare. Locul Halimei îl ține în această nouă colecție *Sutlumeme*, doica Principesei, care în fiecare dimineață, când stăpâna sa intra în baie, avea grijă să-i povestească câte un basm, pe care îl întrerupea la un moment interesant, când o sclavă venea să anunțe stăpânei că trebue să se ducă la rugăciunea de prânz, pentru ca apoi să reia povestirea în ziua următoare. Basmele doicii au toate aceeași tendință, anume să dovedească principesei că se găsesc și bărbați credincioși și astfel să-i vindece îndoielile. Se împliniseră tocmai o mie și una de zile, când fratele Principesei Farrukhnaz, greu bolnav, este vindecat de un preot din Kesaya. Principesa se duce la preot să-i mulțumească, dar preotul după ce mai întâi o înfruntă că nu se supune legilor divine, o primește într'o sală pe ai cărei pereți erau zugrăviți în 3 locuri un cerb ajutând căprioara să-și mântuie viața și într'un al patrulea loc o căprioară lăsându-și soțul în cumpăna morții. În cursul convorbirii, preotul, care în realitate era un demnitar persan, îi destăinue că fiul regelui din Persia se îndrăgostise de ea în vis și, după ce află că și ea îl văzuse tot în vis într'o lumină simpatică, o hotărește, lucru la care se învoește și tatăl ei, să meargă la curtea regelui din Persia. După un drum plin de peripeții miraculoase, fiindcă tânărul prinț fusese prefăcut de o vrăjitoare în cerb și a trebuit să fie mântuit de vrajă, căsătoria se face și tânăra Principesă cu soțul ei se urcă pe tronul regilor persani.

În ceea ce privește structura intimă, *O mie și una de nopți* de-o parte și *O mie și una de zile* de altă parte, se aseamănă: o întrețesere de basme; dar ambele colecții se deosebesc între ele și în privința prologului care încadrează ca o ramă poveștile și în ceea ce privește tendința lor diferită.

Din capul locului, se impune dar întrebarea: cum s'a putut alcătui versiunea grecească din fuziunea a două opere atât de deosebite ca intrigă generală și ca tendință a părților. Traducătorul grec a păstrat prologul din «O mie și una de nopți», a tăiat însă prefața lui Pétis de la Croix din «O mie

www.dacoromanica.ro

și una de zile », în care ni se dau lămuriri despre originea operei și despre dervișul Mocles; a suprimat mai departe pasagiile din această operă — precum părțile din cadru [1]) — care nu se armonizau cu primul prolog, a renunțat la împărțirea materiei pe nopți sau pe zile, cum se afla în originalele franceze și italiene; a înlocuit peste tot în partea tradusă din « O mie și una de zile » pe Sutlumeme, doica Farrukhnazei, cu Halima; și, în sfârșit, pus în loc de finalul colecției, atribuit dervișului Mocles, încheierea din « O mie și una de nopți ». In chipul acesta s'a alcătuit o operă oarecum unitară. Traducerea grecească a apărut întâiași dată la Veneția în 1757 — după cum aflăm din Legrand [2]). Din prefața ediției ulterioare aflăm că prima ediție a avut 4 tomuri, dar că dela a treia ediție s'a suprimat un tom, așa că s'a ajuns la trei tomuri. Nu cunosc primele două ediții; în bibliotecile Veneției unde s'a tipărit prima ediție, nu le-am găsit. Traducerea românească însă s'a făcut după ediția prescurtată, fiindcă manuscriptele românești care cuprind întreaga materie a Halimei, într'un singur volum, păstrează totuși și ele împărțirea poveștilor pe 3 tomuri: « istoriile tomului I-iu... istoriile tomului al 2-lea; istoriile tomului al III-lea », iar poveștile se succed la fel. Traducătorul român urmează de aproape intermediarul grecesc, pe când traducătorul grec prescurtează adesea originalul.

Iată aci o mică pericopă din care se poate vedea cum traducerea greacă se îndepărtează de prototipul francez (subliniem cu litere cursive părțile omise în traducerea grecească):

PÉTIS DE LA CROIX:

Le Royaume de Caschmire a étoit autrefois gouverné par un Roy nommé Togrulbey. Il avait *un fils* et une fille

TEXTUL GRECESC (*Ἀραβικὸν Μυθολογικόν*):

Τὸ Βασίλειον τῆς Κασμυρίας ἦτον μίαν φορὰν κυβερνημένον ἀπὸ ἕνα

[1]) *De la* « La nourice de Farrukhnaz fut interrompue en cet endroit par l'arrivé d'une esclave qui avoit soin tous les jours d'avertir la Princesse, lorsqu'il falloit aller à la prière du midi. D'abord que cette esclave parvissoit, Farrukhnaz sortoit du bain et s'habilloit; la nourrice de son côté cessoit de parler et reprenoit le fil de son discour le jour suivant, lorsque la maîtresse étoit rentrée dans le bain... » *până la*: « Le lendemain Sutlumemé reprit donc ainsi la parole ».

[2]) *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*, I, Paris, 1918, p. 470.

www.dacoromanica.ro

qui faisoient l'admiration de leurs temps. Le Prince appellé Farukhrouz étoit un jeune héros, que mille vertus rendoient recomandable et Farrukhnaz sa soeur pouvait passer pour un miracle de beauté.

βασιλέα ὀνομαζόμενον Τοχρούλμπεη. Αὐτὸς εἶχε μίαν θυγατέρα μονογενῆ ὀνόματι Φαρουχνάς, ἡ ὁποία ὑπερέβαινε τὴν πλέον ὡραίαν τοῦ κόσμου εἰς τὴν εὐμορφάδα, μὲ τὸ νὰ ἦτο αὐτὴ ἕνα θαῦμα τῆς ὡραιότητος.

Trad. rom.: Impărăția Cazimiriei era odată supt chivernisirea unui împărat ce să numiia Tohrulbei. Acesta avea o fată una născută, numele ei Farukhnaz, caré covârșiia la frumusége pre cea mai frumoasă a lumii, fiind o minune de frumusége...

Această versiune neogreacă a pătruns și în țările noastre în epoca de înflorire a culturii grecești din ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea și s'a răspândit repede până și în lumea călugărilor, dornici să se desfăteze și ei cu încântătoarele povești ale Halimei.

Traducerile românești. Din lumea clerului pare să fi pornit prima traducere românească, deoarece cel mai vechiu manuscript cunoscut poartă următoarea indicație prețioasă: « Aravicon Mithologicon a lui Rafail, egumenul Horezului *tălmăcită* și scrisă cu a sa cheltuială, 1783 ».

Rafail egumenul venise în Oltenia din mănăstirea Dragomirna, reînviată la o nouă vieață religioasă de către Paisie Velicikovskii, venit dela muntele Athos. O notiță contimporană ne spune despre Rafail că « un an de zile s'a aflat supt epistasia acestui sfânt stareț ». În 1781, a fost numit, după recomandarea lui Nicolae Brâncoveanu, ca egumen al mănăstirii Hurez. Hrisovul de numire al lui Alexandru Ipsilante ne spune că « a fost cerut de toată mănăstirea și arătat domniei mele de vrednic iconomu bun și cucernic, cu vieață fără de prihană »[1]). Inainte însă de a lua asupră-și conducerea soborului de călugări din mănăstirea Hurez, Rafail petrecuse vreo 20 de ani pe lângă scaunul eparhial din Râmnic, unde muncise în tipografie, ca « diorthositoriu » (corector) al cărților bisericești imprimate din inițiativa Episcopilor timpului: Grigorie, și Chesarie. Il găsim astfel lucrând ca « diorthositoriu » în 1763 la publicarea Octoihului; în 1764 la Psaltire; în 1777 la Mineele pe

[1]) I. Ionașcu, *Contribuții la istoricul Mănăstirii Hurez*, Craiova, 1935 (Extras din *Arhivele Olteniei*), p. 18 și 61—64.

www.dacoromanica.ro

Ianuarie și pe Martie; în 1779 la Psaltire; în 1780 la Mineiul pe Mai—Septemvrie. La toate acestea are grijă să semneze la sfârșit că s'a tipărit « prin osteneala diorthosirii mai micului între monași, Rafail monahul, dela sfânta mănăstire Hurez ». Are și un ajutor în munca lui, pe Anatolie ierodiaconul din Episcopia Râmnicului [1]). Rafail, egumenul Horezului, era dar un cărturar al timpului său, dar nu cred că el cunoștea asa de bine limba greacă, încât să se fi încumetat a traduce singur *Ἀραβικὸν Μυθολογικόν*. Aceasta fiindcă în munca de publicare a textelor bisericești dela Râmnic el nu se vădește niciodată a fi tălmăcitor. Dimpotrivă elenistul este altul. La Mineele traduse de Episcopul Filaret și apărute în 1780 se spune că « s'au îndreptatŭ tălmăcirea acestui Mineiu din limba ellinească pre limba rumănească de dumnealui Iordanŭ biv vel grammaticŭ Cappadochianulŭ » [2]). E posibil dar ca acesta să fi purtat greul traducerii și ca Rafail, plecând dela Episcopie pentru a lua în primire stăreția dela Hurez, să fi adus cu el un manuscris al traducerii, pe care l-a răspândit în mănăstirea Hurez.

Traducerea românească păstrează întocmai titlul ediției grecești: *Ἀραβικὸν Μυθολογικόν;* basmele se succed în aceeași ordine; eroii poveștilor au aceleași nume ca și în ediția grecească — deosebite însă de acelea care se găsesc în versiunea franceză, precum:

Vers. franceză (Galland)	*Vers. neogreacă*	*Vers. rom.*
Scheherazade	*Χαλιμᾶ*	Halima
Schahriar	*Σοφῆ Αϊδὴν*	Sofi Aidin
Voyage de Sindbad	*Σεβὰχ θαλασσινός*	Sevah Talasino
Schahzenan	*Σχαζηνᾶν*	Shazinan
Dinarzade	*Μεδινὰ*	Medina

Această traducere, revăzută după originalul grecesc, a fost apoi prelucrată în ceea ce privește stilul de către călugărul Gherasim Gorjan, profesor la școala națională din Văleni. Gorjan și-a însoțit traducerea de o serie de note interesante prin vioiciunea

[1]) Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II p. 161, 163, 233, 244, 245, 256, 267.

[2]) *Ibidem*, p. 256.

www.dacoromanica.ro

și naivitatea lor, care vădesc preocuparea călugărului dascăl de a folosi orice prilej pentru moralizarea societății contemporane.

Traducerea lui Gorjan a apărut în 1835. Un an după aceasta, apare o nouă traducere în Ardeal, făcută de cunoscutul scriitor poporan, Ion Barac, « profesor normalicesc și translator magistratual la consiliul orășenesc din Brașov ».

Textul după care a tradus Barac a fost indicat de regretatul G. Bogdan-Duică. Este traducerea germană de Habicht, Von der Hagen și Schall, tipărită la Breslau (vezi mai jos bibliografia). Barac a păstrat, precum a arătat Bogdan-Duică, ordinea capitolelor din Habicht, dar a cuprins în text notele explicative care în originalul german se aflau în josul paginei precum: Șahriar, *ce se tălmăcește din limba persească. Prietenul cetății;* Șahsenan *ce se tălmăcește împăratul femeilor.* Limba lui Barac este însă și ea departe de a reda atmosfera aceea de vis și de mister care învăluie povestirile fantastice din *O mie și una de nopți.* Pe alocurea chiar este noduroasă și neclară, fiindcă traducătorul la întâlnit cuvinte germane pe care le-a înțeles greșit sau nu le-a înțeles deloc. Nici «Cuvânt înainte», pus de Barac în fruntea primului volum, nu este original, ci este alcătuit din traducerea a două prefețe: una a lui Galland, pe care Barac a cunoscut-o din traducerea germană a lui Vos, a doua a lui Eduard Gauttier, pe care traducătorul român a găsit-o în chiar versiunea lui Habicht. Barac a combinat ambele prefețe, omițând pasagii întregi și intervertind ordinea paragrafelor [1]).

În 1908, textul lui Barac a fost revăzut după traducerea franceză a lui I. C. Mardrus și refăcut ca stil, într'o limbă românească îngrijită și vioaie, de Em. Gârleanu. Din munca lui Gârleanu a văzut însă lumina tiparului numai 8 nopți, publicate în două volume din *Biblioteca românească enciclopedică* « *Socec* » (nr. 7 și 8), cu o introducere de conducătorul colecției, (M. Dragomirescu).

În anii din urmă, d. Liviu Rebreanu a început o nouă traducere a Halimei, după textul german al lui Max Henning și după traducerea engleză a lui Sir Richard Burton, într'o limbă românească bogată și armonioasă.

---

[1]) G. Bogdan-Duică, *Ion Barac* în colecția *Academiei Române, Studii și Cercetări*, XXII, București, 1933, p. 66—72.

www.dacoromanica.ro

După cum se vede, din numeroasele traduceri, Halima a fost una din cărțile care s'a bucurat de mai multă simpatie în poporul nostru. Ea a încorporat dela început snoave populare, care se găsesc și azi circulând în popor și care au fost adesea prelucrate de scriitorii populari.

Mortul ucis de mai multe ori. Unul din episoadele care a avut răsunet în literatura noastră este istoria ghebosului celui mic, povestită în a o suta douăzeci și șaptea noapte din Halima. În linii mari subiectul este următorul:

În Cașgar, cetatea de căpetenie a Tartariei, se afla odinioară un croitor, care avea o nevastă frumoasă la care ținea foarte mult. Într'o seară, pe când lucra în prăvălia lui, se pomenește cu un cocoșat care începuse să-i cânte din tambură la ușe. Dorind să-și înveselească și soția cu cântece, își închide prăvălia și-l ia pe ghebos cu sine. Acasă se așează la masă și femeia aduce un blid cu pește. Pe când mâncau, cocoșatul se înneacă cu un os mare de pește și moare. Soțul și soția înspăimântați, temându-se de osânda judecății, îl duc în apropiere la casa unui doctor evreu și-l sprijine de ușe. Doctorul ieșind din casă pe întunerec, se lovește de cocoșat și-l prăvălește pe trepte până jos. Cerând să i se aducă lumină, doctorul vede cu groază că cel căzut a murit și, sfătuindu-se cu soția sa, se înțeleg cum să scape de el; îl urcă pe acoperișul casei și, legându-l cu sfoară, îi dau drumul încet, pe urloiul vecinului lor.

Acesta, întorcându-se acasă și crezând că are de a face cu un hoț, îl lovește țapăn cu un lemn până îl trântește jos. Când bagă de seamă că nu se mai scoală și e mort, cuprins și el de spaimă, îl ia în cârcă, îl scoate pe uliță alăturată și-l reazimă de o prăvălie. Un negustor creștin, trecând cam băut în zorii zilei pe lângă prăvălie și atingând mortul, se pomenește cu el în spate și crezând că este un hoț, începe să-i care la pumni și să strige după ajutor. La țipetele lui, sare în ajutor paznicul de pe o uliță învecinată și văzând mahomedanul pe care-l bătuse negustorul — căci cocoșatul se vedea după îmbrăcăminte că e mahomedan — înhață pe negustor și-l duce la judecător, care-l condamnă la moarte.

Pe când negustorul, cu funia de gât, era gata să fie urcat în furci, sosește, cuprins de remușcări, vecinul doctorului în casa

www.dacoromanica.ro

căruia fusese aruncat cocoșatul: « Stai, stai! nu te grăbi cu el, că eu am omorît pe ghebos! Destul că am omorît un mahomedan, nu-mi mai trebue să se omoare și un creștin pentru mine ». Creștinul e pus în libertate și noul sosit îi ia locul sub furci. Însă când să-l ridice cu funia sus, sosește doctorul evreu, care pretinde că el e vinovatul. Se atârnă ștreangul de gâtul doctorului, dar în acea clipă sosește, gâfâind, croitorul, care povestește cum s'au petrecut lucrurile.

În literatura noastră o variantă a acestei anecdote a fost versificată și încorporată de Anton Pann în poema sa *O șezătoare la țară* sau *Povestea lui Moș Albu*. Moș Albu, plecând într'o toamnă din București la un drum lung, este prins de ceață și nevăzând încotro calcă, nimerește într'un puț părăsit, de unde este scos la ziuă de niște săteni și după câteva peripeții hazlii nimerește seara într'o casă de țară, la șezătoare. Aici între cântece, jocuri, ghicitori și povești, Moș Albu povestește anecdota cu mortul, pentru a cărui ucidere se învinovățesc la Anton Pann: un cârciumar, un măcelar, un pescar care se ducea cu pește la târg, niște plugari, un drumeț călare, un vânător, niște pescari care îl pescuesc din apă și care, în cele din urmă, aducând pe zapciu și pe ispravnic la « arătare », aceștia găsesc vinovat pe mort, fiindcă:

« După atâtea omoruri, de rău tot nu s'a lăsat ».

La Anton Pann această anecdotă este însă întrețesută cu o variantă a temei « cei trei gheboși », care a avut un mare răsunet în folklorul și literatura evului mediu, căci se găsește în fabliaux-urile franceze *(Les Trois bossus ménestrels)*, în două povești germane din evul mediu, într'o nuvelă a lui Sercambi *(De vitio lussuriae in prelatis*, ed. Rennier, app. 2), într'o nuvelă de Straparola, într'o serie de farse franceze de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea, într'o farsă italiană, într'o poveste franceză în versuri, din secolul al XVIII-lea asupra cărora nu mai stăruim, fiincă au fost studiate amănunțit de Joseph Bédier [1]). În literatura noastră tema a fost versificată, sub titlul *Trei gheboși*, de Ion Barac, traducătorul Halimei, și publicată în 1843; retipărită în 1844 și 1878.

---

[1]) Joseph Bédier, *Les fabliaux, études de littérature populaire et d'histoire littéraire du Moyen-Age*, V-e éd., Paris, Champion, 1925, p. 236—250.

www.dacoromanica.ro

Tema mortului, ucis pe rând de mai multe persoane, temă care se găsește intrată în literatura medievală încă din secolul al XIII-lea, are încă o largă circulație în masele populare. Antti Aarne și Stith Thompson [1]) au adunat în catalogul de tipuri de povești o mulțime de variante. Walther Suchier, care a studiat pe larg răspândirea și originea temei [2]) a ajuns la concluzia că snoava a fost născocită în Orient — probabil în India — că de acolo a călătorit spre Apus către Asia Mică, de unde a trecut pe de o parte în Africa, pe de altă parte în răsăritul, nordul și apusul Europei. În secolul al XIII-lea, snoava este prinsă din gura poporului și fixată în scris în două lumi deosebite: în Picardia, în fabliaux-ul *Du prestre comporté* [3]) și în Egiptul arab, în colecția de basme: *O mie și una de nopți.*

La noi a fost culeasă apoi pe la jumătatea veacului trecut, dela un țăran român, de Franz Obert (1828—1908), preot și profesor la gimnaziul din Mediaș și publicată pentru întâiași dată în publicația *Das Ausland* a lui Cotta, care apărea ca anexă la foaia *Augsburger Allgemeine Zeitung* în 1856, 1857, 1858 [4]). Textul lui Obert simplifică liniile anecdotei la următoarele incidente: popa ucis de argatul său; de un vecin care-l prinde furând mere; de un sătean, care se ducea cu miere la târg; de niște vânători de rațe sălbatice. O altă versiune a fost culeasă de Elena Sevastos (*Povești*, Șaraga, p. 148—151) și alții [5]). Dintr'o versiune asemănătoare cu cea publicată de Obert, snoava a fost împrumutată de d-l P. Dulfu, care a însuflețit-o cu dialoguri pline de naturalețe și vioiciune și a intercalat-o în cântul al IV-lea din epopeea sa: *Păcală.*

---

[1]) *The types of the Folk-tale a classification and bibliography* Antti Aarne's *Verzeichnis der Märchentypen*, translated and elarged by Stith Thompson, Helsinki, 1928, p. 183, nr. 1537.

[2]) Walther Suchier, *Der Schwank von der viermal getöteten Leiche in der Literatur des Abend- und Morgenlandes*, Halle (Saale), 1922.

[3]) Montaiglon et Raynaud, *Recueil général et complet des fabliaux*, tom. IV, 1880, p. 1—40, nr. LXXXI.

[4]) Republicată de Adolf Schullerus, în *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, vol. 42, 2, 3. Heft, 1925, p. 390: 7, *Der getötete Pope.*

[5]) Alte versiuni vezi la Schullerus *Verzeichnis der rumänischen Märchen*, Helsinki, 1928, p. 75, nr. 1537.

www.dacoromanica.ro

Păcală ucisese, printr'o lovitură nenorocită, pe popa din sat, care îi împrumutase baniţa ca să împartă cu fraţii săi comoara găsită la rădăcina stejarului, fiindcă acela împins de curiozitate şi lăcomie, se luase pe urma lui. Inainte de a fugi din sat, Păcală ia pe popa mort în spinare şi îl duce în grădina unui vecin « arţăgos şi rău la suflet ». Aici îl aşează pe o cracă:

.....într'un măr ce stă să cadă
De atâtea mere coapte, ce erau pe el grămadă.

A doua zi, când să iasă, omul, zărind printre pomi pe popa cocoţat în măr şi crezând că-i fură merele, după ce îl înfruntă zadarnic:

A! părinte! precum văd îţi fac plăcere
Fructele din pomul ăsta. Dimineaţa ai venit
Să le guşti dacă sunt bune Nu ştiai că e oprit
A intra 'n grădina asta? Tocmai dumneata, părinte,
Care din altar într'una dai la toţi poveţe sfinte,
Trebuia să faci o faptă ca aceasta de ruşine?
Jos din pom, îţi zic, pe dată, că de nu... o paţi cu mine...
Bietul popă, aşi! de unde să se mişte?... Stă pre loc.
— Ce, te faci că n'auzi încă? Vrei să-ţi baţi de mine joc?
Stăi dar că te 'nvăţ eu minte...

şi, necăjit, svârle în el cu o scurtătură şi îl loveşte drept în frunte. Popa cade lungit jos. Omul crede, înspăimântat, că el l-a omorît. Il ia, îl ascunde într'o claie şi pe înserate îl ridică, îl duce tiptil în curtea vecinului, care se pregătise să ducă cu căruţa la târg o putină cu miere, şi îl aşează astfel încât să pară că-i mănâncă mierea. Pe drum omul, prinzând de veste că cineva s'a aşezat la stupul cu miere, îi cară cu ciomagul câteva pe spinare. Popa cade jos, cărăuşul crede că el l-a omorît. Şi trecând cu căruţa pe lângă un râu, îl aşează într'o luntriţă, îi pune un ciomag în mână şi-i dă drumul pe râu. Despre ziuă nişte vânători, care ieşiseră de cu zori să împuşte raţe sălbatece, văzând pe popa plutind, îi fac semn să se dea la o parte, ca să nu le sperie vânatul. Popa însă plutea înainte; raţele se sperie şi sboară, iar vânătorii, înfuriaţi, împuşcă spre el, îl răstoarnă cu luntrea şi-l înnecă.

www.dacoromanica.ro

Prin Păcală al lui Dulfu, tema a călătorit mai departe încrucișindu-se cu varianta lui Anton Pann și, în această formă contaminată, a fost culeasă în comuna Ciurești, județul Tutova de Gh. Sușnea [1]). Eroul este aci « Nătăfleț », fratele lui Păcală, care deși, după cum spune povestitorul, era « prost de dădea în gropi, dar avea noroc », dovedește totuși multă îndrăzneală și isteține. După ce omoară pe preotul satului dela care împrumutase banița ca să împartă banii cu frații săi, rămas singur, izbutește să scape de mort, spânzurându-l la o cârciumă, de coarda casei. În schimbul unei sume de bani, când se luminează de ziuă, Nătăfleț se oferă cârciumarului ca să-l scape de bucluc. Îl atârnă în căruța cu pește a unui pescar — ca în versiunea lui Anton Pann — și apoi, pentru bani, îl scapă și pe el de necaz, așezându-l într'o luntre, în calea unor vânători de rațe sălbatece. După ce aceștia uciseră și ei pe popă cu un foc, Nătăfleț, care era ascuns într'un tufiș, își îndesă cușma pe-o ureche și porni spre casă. În această variantă populară, care în punctul ei de plecare vădește apropierea de versiunea lui Dulfu, au pătruns incidente din versiunea lui Anton Pann: cârciumarul și pescarul.

Omul care cunoaşte limba animalelor. Iată acum altă poveste din Halima care se găsește și în folklorul nostru. Este apologul: *Asinul, boul și țăranul*, pe care vizirul o povestește fiicei sale, când află hotărîrea acesteia de a fi trimisă ca soție sângerosului sultan. Un negustor, care avea darul de a înțelege limba dobitoacelor — dar nu trebuia să destăinuie nimănui cele aflate — auzi într'un rând cum asinul său sfătuia pe bou, care se plângea de greutatea traiului, să se prefacă bolnav, dacă vrea să scape de muncă. Fiindcă boul urmase sfatul asinului, negustorul porunci servitorului său să pună pe asin în locul boului. Asinul, regretând sfatul dat, ca să scape de povară, amăgi pe bou că a auzit pe stăpân poruncind servitorului, că dacă boul nu se va înzdrăveni până a doua zi, să-l taie. Stăpânul, aflând acest nou sfat al asinului, începu să râdă cu hohot. Soția, mirată, ceru să-i spună și ei pentru ce râde. Zadarnic omul stăruia de ea să nu-l mai întrebe, căci îi pune viața în primejdie, femeia nu se da bătută. Bărbatul ceru atunci să i se aducă copiii ca să-i mai vază odată înaintea morții și să cheme și pe părinții ei. Pe când

[1]) Revista *Ion Creangă*, III, p. 267—298.

www.dacoromanica.ro

copiii plângeau, iar bătrânii stăruiau de femeie să se liniștească, bărbatul, care stătea îngândurat în pragul ușii, auzi deodată pe cocoș vorbind cu dulăul din ogradă și văicărindu-și stăpânul: «ce om becisnic e și stăpânul nostru; el are o muiere și n'o poate stăpâni și eu am cincizeci și fac ce vroi... Să puie mâna pe-un ciomag... și să o bată bine. Și-o să-și vie femeia în mințile ei». Negustorul, cum auzi, puse mâna pe o scurtătură și repezindu-se la femeie o bătu până când aceasta îi ceru iertare și-i făgădui să nu-l mai întrebe altădată.

Incidentele principale ale acestui apolog: omul care înțelege limba animalelor, râde de cele auzite, curiozitatea nestăpânită a femeii și intervenția cocoșului, care, amintind că el are 50 ori 40 de găini și că pe toate le stăpânește, îndeamnă pe bărbat să pună mâna pe ciomag și să-și bată femeia, apar și în câteva snoave populare românești — de exemplu într'o snoavă din culegerea Ovid Densușianu (*Din popor*, p. 125. *Bibl. pentru toți*, nr. 351—2) sau la Victor Păcală (*Monografia satului Rășinariu*, p. 149—155); la C. Rădulescu-Codin (*Ingerul Românului*, p. 106, notă); la Românii din Craina sârbească (G. Giuglea și G. Vâlsan, *Dela Românii din Serbia*, p. 363—365) [1]) ș. a. Acest apolog destul de răspândit și în folklorul nostru vine dintr'o mare adâncime de vreme și, trecând peste frontiere de timp și de spațiu, circulă astăzi în tot largul lumii. Bolte și Polívka [2]) au notat variante din vechea literatură indică (Munipaticaritram, Harivamça, Râmâyana, Vetâlapancavimçati), din literatura turcă a sec. al XV-lea, din persană, din siberiană, din grusină, din armeană, din Africa de Nord, din italiană, franceză, germană, polonă, din întreg teritoriul rusesc, din slovacă, serbocroată, bulgară, albaneză, greacă. Alte variante din estonă, din finlandeză, din Africa centrală și de Sud (Coasta de Aur și Angola), din Jamaica Negro, au fost adăogate de Stith Thompson la catalogul de tipuri de povești al lui Antti Aarne [3]).

---

[1] Pentru una dela Șcheii dela Cergau cf. I. Mușlea în *Dacoromania*, V, p. 48 și 31. Vezi și Schulleurs, Siebenbürgisches Archiv, 33, 149.

[2]) *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*, I, p. 132 notă.

[3]) *The types of the Folk-tale a classification and bibliography*, Antti Aarne's... translated and enlarged by Stith Thompson, p. 108, nr. 670. O variantă veche ebraică la M. Gaster, *The exempla of the Rabbis*, Leipzig, London, Probsthain, Harrassowitz, 1924, p. 145—146, nr. 381.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE. TEXTE TIPĂRITE. M. Gaster, *Chrestomatie română. Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI—XIX) dialectale şi populare*, vol. II, Leipzig, Bucureşti, 1891, p. 128, după două manuscripte din 1783, aflătoare pe atunci în Biblioteca Centrală: Călătoria a V-a a lui Sevah; Peşterea şi tronul lui Solomon. Barac Ion, *O mie şi una de nopţi, Istorii arabiceşti sau Halima, întâiaşi dată tradusă din nemţeşte* vol. I—VIII, Braşov, 1836—1840; *Halima sau O mie şi una de nopţi, traducere de Ion Barac* de Em. Gârleanu (cartea I), Bucureşti, 1908 în *Biblioteca română enciclopedică Socec*, nr. 7; Gherasim Gorjan, *Halima sau povestiri mitologhiceşti arăbeşti* s. l. tom. I—IV, 1835—1838; ed. II-a, Bucureşti, 1857; Liviu Rebreanu, *O mie şi una de nopţi, opera complectă*, traducere de... (după « Max Henning, consultând şi traducerea lui Sir Richard Burton-Leonard C. Smithers) » Bucureşti, I (41 de nopţi). Traducatorul a « comprimat sau prelucrat unele mici epizoade, fără însă ca prin aceasta » să altereze « înţelesul sau farmecul povestirilor »; a suprimat versurile din povestiri şi a ortografiat numele proprii « aşa încât să se poate citi mai cu uşurinţă ». ed. M. Sadoveanu, *Povestiri din Halima*, partea I—, în colecţia Casei Şcoalelor: *Biblioteca pentru popor*, nr. 11, Bucureşti, fără dată. Alte tipariturі în Bibl. Academiei Române: I. Ralet, *Halima, povestiri traduse după Galland*, Bucureşti, 1894; Anton Marcu, *Halima sau povestiri din O mie şi una de nopţi*, trad. din limba germană, Bucureşti, fără dată.

MANUSCRISE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **2636**, *Aravicesc Mythologhicon care cuprinde povestiri şi întâmplări foarte iscoditoare şi frumoase, alcătuite întâi pe limba aravicească prin prea învăţatul şi înţeleptul derviş Ampumbekir, iară acum întâi din* italieneşte tălmăcite pre limba grecească şi tipărită, *care cu multă osârdie s'au îndreptat precum... cealelalte tomuri aşa şi acesta, nu după talieneşte, ci după greceaşte rumânéşte, precum cealelalte doă tomuri aşa şi tomul al treilea, la anul 1782, Iul(ie) 27, în Schieiul Braşovului*. Primele două tomuri pierdute; are 254 de file, începe cu: « Urmarea istorii Impăratului Inpedefrilor şi a vizirĭului Talmuk »; nr. **2587**. alcătuit din 3 tomuri (întâiul cuprinde 22 de poveşti din «O mie şi una de nopţi»; al II-lea şi al III-lea: 45 poveşti din «O mie şi una de zile»); pe prima pagină, pe un carton, titlul adăugat ulterior: «*Arabicon mytologhicon. Povestiri mithologici arăbesci, Halima*, a lui Rafail igumenul Hurezului, tâlmăcită şi scrisă cu a sa cheltuială»; 1783, Avgust 10; nr. **2432**: « *Istorii arăpeşti întru care să coprinde poveşti şi întâmplări foarte frumoase şi vrednici de ascultare tâlcuite pă limba arăpească de înţeleptul derviş Albumbekiru, iar acum după* limba grecească *s'au tâlcuitu în limba rumânească, în zilile Domnii Mării Sale Constantin Alexandru Ipsilant Voevod, fiind Domnu şi purtătoru de grijă asupra armii roseşti, ce să afla în pământul Valahii veniţi asupra Othomanilor. Tomos protos, la leatu 1808, Martie în 28* » (cuprinde 22 de basme), se opreşte la călătoria a 7-a a lui Sivah.; nr. **2861**, f. 24, un fragment din Halima: « Istoriia înţăleptului Andin împăratul Indii ». Manuscriptul copiat pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, după cum se poate vedea din notiţele adăugate la sfârşit, privi-

www.dacoromanica.ro

toare la evenimente din anii 1790—1795; nr. **4136**, «Aravicesc mitologhicon», sfârșitul sec. al XVIII-lea.

FONDUL GASTER: nr. **6**, copiat în 1779 (fragmente), f. 74 r. — 134 v.: Istoria lui Abulcasim din Bagdad și altele.

TRADUCERI FRANCEZE: Bibliografia completă a textelor și a studiilor până la 1885 se află în Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de* 1810 à 1885, vol. IV, V, Liège (H. Vaillant-Carmanne), Leipzig, 1900. Notăm aci numai textele cele mai importante și în special acelea care stau în legătură directă cu versiunile noastre. Prima traducere europeană este *Les Mille et une nuits, contes arabes, traduits en françois par* M. Galland, membre de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, professeur de langue arabe au Collège royal, Paris, 1704—1717, în 12 volume (ultimele două, publicate după moartea traducătorului. Opera lui Galland a fost tradusă în mai toate limbile europene: italiană, greacă, română, spaniolă, portugheză, germană, iudeo-germana, americană, rusă, polonă și ungară; ba s'au făcut și ediții speciale pentru tineret (cf. Chauvin, *op. cit.*, IV, p. 25—81). *Continuation des Mille et une nuits, contes arabes traduits litéralement en français par* Dom Denis Chavis, *arabe de nation, prêtre de la congrégation de St. Basile, et rédigés par* M. Cazotte. Membre de l'Académie de Dijon. In prefață se spune că Galland tradusese numai un sfert din *O mie și una de nopți*, deoarece restul manuscriptelor arabe, care încheiau opera, nu se gaseau în Biblioteca Regelui Franței, dar ca aceste manuscripte au fost aduse de Dom Denis Chavis, «Arabe de nation, prêtre à la Congrégation de St. Basile, appelé à Paris par le Gouvernement et sous les auspices d'un ministre éclairé» (în nota Mr. le Baron de Breteuil), că Dom Chavis a făcut traducerea asociindu-și la munca sa: «pour rédiger l'ouvrage sur la version la plus exacte, M. Cazotte, auteur connu du poëme d'Olivier, du Diable amoureux, du Lord impromptu et de beaucoup d'autres productions goûtées du public»; *Les Mille et une nuit, contes arabes traduits en français par* M. Galland, *Membre de l'Académie des inscriptions... continués par* M. Caussin de Perceval, *Professeur de langue arabe au Collège Impérial*, Paris, Le Normant, 1806, în 12°, 9 vol.; *Les Milles et une nuits, contes arabes traduits en français par Galland. Nouvelle édition, entièrement revue sur les textes originaux, accompagnée de notes et augmentée de plusieurs nouvelles et contes traduits des langues orientales*, par M. Destains, *précédée d'une notice historique sur* Galland, par M. Charles Nodier, Paris, chez Gaillot, 1822. Nici el nu respectă textul. Singur mărturisește în prefață că a prescurtat și că a suprimat nuvele «peu intéressantes, ou de nature à blesser le goût français»; *Les Mille et une nuits, contes arabes, traduits en français par Galland. Nouvelle édition revue sur les textes originaux, accompagnée de notes, avec les continuations et plusieurs contes, traduits pour la première fois du persan, du turc et de l'arabe, etc.*, par M. Edouard Gauttier, Paris, 1822, 7 vol. în 8°.

O MIE ȘI UNA DE ZILE. *Les Mille et un jours, contes persans, traduits en françois par* M. Pétis de la Croix, *Doïen des Secretaires — Interpretes du Roy, Lecteur et Professeur au Collège Royal*, Paris, 5 vol., 1710 — 1712.

www.dacoromanica.ro

Alte ediţii: Amsterdam, 1711—1713, în 12⁰, 5 vol. Paris, 1729, în 12⁰, 5 vol.; Utrecht, 1732, în 12⁰, 5 vol.; Paris, 1766 în 12', 5 vol.; Lille, 1783, în 12⁰, 5 vol., Lille, 1784, *Le Cabinet des Fées*, t. XIV—XV, Amsterdam, 1785; Paris, 1826, în 8⁰, 5 vol. (cu adaose din Galland, Cardonne, Chavis şi Cazotte, cu desenuri şi gravuri « par nos premiers artistes ». Stilul revăzut de Lesage), cf. Chauvin, *op. cit.*, IV, p. 123 — 127; *Le cabinet des Fées*, t. XIV, Genève, 1786, t. XVI—V.

TRADUCERI ITALIENE, *Novele arabe, divise în mille ed una notte, tradotte d'all idioma francese nel volgare italiano*, Venezia, 1722, în 12⁰, 12 volume (v. Chauvin, *op. cit.*, IV, p. 46, notă, şi Burton, VIII, p. 104). Venezia, 1816—1817, Milano, 1839—1843, în 8⁰, 4 vol., Milano, 1852, Napoli, 1867 etc.

O MIE ŞI UNA DE ZILE. Menţionate de Victor Chauvin: *Novelle persiane divise in* 1001 *giornata tradotte in volgare italiano*, Venezia, 1803, Falconetti, Venezia, 1833, în 8⁰, 13 vol.; Napoli, Grimaldi, 1856, şi *I Mille e un giorno: novelle persiane*; *traduzione di* Armando Dominicis. Firenze, A. Salani, 1885 (singurele cunoscute lui Chauvin, IV, p. 130).

TRADUCERI GERMANE interesante pentru noi: Max Habicht, F. H. von der Hagen und Karl Schall, *Tausend und eine Nacht; arabische Erzählungen, zum ersten Male aus einer Tunesischen Handschrift ergänzt und vollständig übersetzt*, Breslau, 1825, 15 vol. După Rückert sunt: « Neu übersetzt aus dem Französischen des Galland, mit Aufnahme der Ergänzungen desselben durch Caussin, Gauttier und Scott und mit Vervollständigung aus einer Tunesischen Handschrift », cf. Chauvin, *op. cit.*, p. 96). Această ediţie e prototipul lui Barac. Max Henning, *Tausend und eine Nacht, aus dem arabischen übertragen*, Leipzig, Philipp Reclam jun. s. d. (1895—1899), întemeiată pe textul arab dela Bulâq şi pe traducerile anterioare; de această traducere germană s'a servit d-l L. Rebreanu.

TRADUCERI INTEGRALE: Dr. J. C. Mardrus, *Le livre des Mille nuits et une nuit*; *traduction littérale et complète du texte arabe*, Paris, Charpentier; Traducerea este făcută după un manuscript arab dela sfârşitul sec. al XVII-lea, aflat în posesiunea sa, « cel mai complet şi mai bine conservat, acelaş după care s'a făcut ediţia arabă, imprimată la Bulâq ». Richard F. Burton, *Plain and literal translation of the arabian Nights entertainments now entituled The Book of the Thousand Nights and a Night with introduction explanatory notes on the manners and customs of moslem men and a terminal essay upon the History of the Nights*, vol. I—X. Printed by the Burton club for private subscribers only.

TEXTE GRECEŞTI: *'Αραβικὸν μυθολογικὸν περιέχον διηγήσεις καὶ συμβεβηκότα λίαν περίεργα καὶ ὡραῖα. Συντεθὲν εἰς τὴν ἀραβικὴν διάλεκτον παρὰ τοῦ πολυμαθοῦς Δερβὺς 'Αμπουμπεκήρ, νῦν πρῶτον ἐκ τῆς ἰταλικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μεταφρασθέν, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθέν.* Veneţia, Ant. Zatta, 1757 (Legrand, *Bibliogr. hell. XVIII-e s.*, I, p. 470); în 8⁰, 4 vol.; *Νέα Χαλιμᾶ ἤτοι μυθολογικὸν ἀραβικόν...* tipărită la Veneţia, 1791, de Polyzois Lampanitziotis din Ianina, în 8⁰, 4 vol. După indicaţiile lui Chauvin, *op. cit.*, p. 48, primele două volume cuprind poveşti din ciclul

www.dacoromanica.ro

O mie și una de nopți », ultimele două volume din ciclul « O mie și una de zile ». « Incepând dela ediția III-a — spune Chauvin — colecția a fost diminuată cu al doilea volum din « O mie și una de nopți ». Alte ediții menționate la Chauvin: din Venezia, 1803, Viena, 1837, Venezia, 1846. Ediții nemenționate de Chauvin: traducere directă din limba arabă de K. Trikoglidis, *Χαλιμᾶ ἐπιλογὴ ἀπὸ τὶς Χίλιες καὶ μία νύκτες, μετάφρασις ἀπὸ τὸ ἀραβικὸ κείμενο* (în două tomuri), Atena, Elefterudakis (s. a.); *același* în colecția *Βιβλιοθήκη Ἐκλεκτὰ ἔργα*, nr. 31—35, Atena, 1921, 5 volume, in-8°, cu o prefață în vol. I de Il. Voutieridis, p. 5—15.

Pentru MANUSCRIPTE ȘI EDIȚII ORIENTALE. Vezi Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes*. IV, Liège, 1910 p. 15—24.

STUDII: Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes*... cu deosebire vol. IV (unde se dă bibliografia publicațiilor și traducerilor din « O mie și una de nopți » p. 1— 22 și «O mie și una de zile», pag. 123—132), vol. V—VII (unde se găsește un rezumat al tuturor poveștilor din colecțiile notate mai sus, cu o indicație a manuscriptelor și textelor arabe în care figurează povestea, cu notarea traducerilor în limbi straine a povestei respective și cu paralele din alte colecții de folklor); Richard F. Burton, *Alf-Laylah wa Laylah, Plain and literal translation of the arabian, Nights*... (vezi titlul complet mai sus p. 319). Studiul se află în vol. VIII; Felix Paul Greve, *Die Erzählungen aus den 1001 Nächten, auf Grund der Burtonschen englischen Ausgabe*, 12 volume, Leipzig, 1907—1908 (în vol. XII: K. Dyroff, *Zur Entstehung und Geschichte des arabischen Buches 1001 Nacht*); Enno Littmann, *Die Erzählungen aus den 1001 Nächten, nach dem arabischen Urtext der Calcuttaer Ausgabe vom Jahre 1839 übertragen*. 6 vol., Leipzig, 1921—1928, în vol. VI, p. 681—771: despre originea și istoricul poveștilor; Enno Littmann, *Tausend und eine Nacht in der arabischen Literatur*, Tübingen, 1923; J. Horovitz, *Die Entstehung von Tausend und eine Nacht*, în *The Review of Nations*, 1927 (p. 85—111). Un rezumat al cercetărilor în Johannes Bolte und Georg Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Bruder Grimm*, vol. IV, Leipzig, 1930, p. 397—410.

Pentru cadru vezi și bibliografia dată de Victor Chauvin în *op. cit.*, V, 188—191.

In ciclul poveștilor orientale trebuește așezată și **Istoria lui Skinder** (ms. **2623** din 1791, **1514** din 1837, nr. **1055** sec. XIX toate din Bibl. Acad. Rom. și nr. **130** și **149** fond Gaster) pentru care cf. acum: Dr. M. Gaster, *Die Geschichte des Kaisers Skinder, ein rumänisch-byzantinischer Roman* în *Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie*, herausg. von Prof. Dr. Nikos A. Bees *(Βέης)*, nr. 22, Athen, 1 37.

www.dacoromanica.ro

ROMANELE CAVALEREȘTI

ROMANUL TROIEI

Unul din cele mai interesante aspecte ale literaturii noastre vechi cu caracter poporan este apariția așa numitelor romane « courtois », care se născuseră în literatura franceză a veacului al XII-lea, în urma unor mari transformări sociale, sub influența vechilor « chansons de gestes », a unor elemente ce veneau din tradiția clasică [1]) și a unor idei literare aduse din Provența.

Prefacerile săvârșite în structura societății medievale în cursul timpului, prin instituirea cavalerismului și prin frământările cruciatelor, pe de o parte, iar pe de alta prin rafinarea clasei conducătoare, trebueau să aibă răsfrângeri și în literatura timpului.

În același timp, povestirile despre frumusețea feerică a Orientului, puse în circulație de cruciați și pelerini, au deșteptat curiozitatea, au ațâțat imaginația și au trezit gustul pentru aventuri.

Aceste idealuri nouă ale societății cavalerești urmau să-și găsească și ele expresiune în domeniul literaturii și acei cari au îndeplinit această operă au fost o generație de truveri culți, ieșiți din școalele clericale ale secolului al XII-lea.

Vechile *chansons de gestes*, care încălziseră imaginația unei societăți războinice și care erau cântate în sunetul violelor în fața catedralelor, în piețele târgurilor, nu mai erau pe placul societății feudale din secolul al XII-lea, care avea acum alte idealuri. În epoca aceasta, care a precedat și a pregătit renașterea, se răspândise în Franța un adevărat cult pentru antichitatea clasică.

[1]) Vezi despre aceasta pe larg: Edmond Faral, *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen âge*, Paris, E. Champion, 1913.

www.dacoromanica.ro

În școalele întemeiate între Loira și Somma, se cultivau cu multă stăruință și însuflețire în ciclul superior, în așa numitul « trivium », poeții antici. Din rândurile tineretului ieșit de pe băncile acestor școale și care nu mai găsea loc în clasa clerului, s'au recrutat truverii timpurilor nouă, care, hrăniți cu scrierile clasice, cu *Ars Amandi* și *Metamorfozele* lui Ovidiu, cu *Aeneida* lui Virgiliu și cu *Thebaida* lui Statiu, s'au străduit să satisfacă năzuințele spre o nouă viață literară a lumii elegante din castelele feudale. În dorința de a încânta imaginația și simțirea acestei lumi rafinate, ei au transpus în literatură idealul cavalerismului și sentimentul curtoasiei. Astfel și-au luat naștere acele lungi epopee cu subiecte din lumea antică, din îndepărtatul Orient sau din legendarele tradiții ale Bretaniei, cunoscute sub numele de *romane courtois*. Temele acestor epopei pun în relief nu numai vitejia cavalerească — ca în *chansons de gestes* — ci și o pasiune de dragoste sinceră și puternică.

O influență hotărîtoare în procesul de creație al nouei producții epice a avut-o și moda literară a trubadurilor cu divinizarea femeii și a dragostei, modă adusă în Nordul Franței cu prilejul căsătoriei Aliénor-ei de Aquitania cu Ludovic al VII-lea. Dela curtea regală, această modă literară s'a răspândit în castelele marilor feudali și s'a impus în literatura timpului, mai ales prin prestigiul operei lui Chrétien de Troyes [1]).

Acest gen de producție epică, început în secolul al XII-lea, s'a prelungit până în secolul al XV-lea când, adaptat vremii și transformat în proză, a luat numele de romane de aventură.

Din această complexă și bogată producție epică, unele exemplare s'au bucurat de atâta vază, încât au supraviețuit peste veacuri și, după ce au desfătat clasele aristocrate, s'au răspândit în masele adânci ale poporului, intrând, cum a arătat Nisard, în cercul literaturii de colportaj [2]).

Una din cele mai de seamă producții ale romanelor « courtois », intrată și în literatura noastră, este epopeea cunoscută sub numele de *Roman de Troie*. Romanul se păstrează în ms. nr. 2183 din

[1]) G. Cohen. *Un grand romancier d'amour et d'aventure au XIIe siècle: Chretien de Tryes et son oeuvre*. Paris, Boivin, 1931.

[2]) Charles Nisard, *Histoire des livres populaires ou de la littérature du colportage*, II-e éd., tome II, Paris, 1864, p. 395 și urm.

www.dacoromanica.ro

Biblioteca Academiei Române fără titlu și fără început și a fost identificat și studiat de noi într'un memoriu prezintat Academiei [1]). Tema acestui roman o formează luptele și peripețiile petrecute sub zidurile Troiei și soarta tragică a eroilor greci, după întoarcerea dela Troia, povestite însă în cu totul altă lumină decât în Iliada și Odiseea.

Dictys și Dares. Se știe că în tot cursul evului mediu epopeele homerice, în care apăreau pe primul plan divinitățile elenice cu mitologia lor plină de poezie, au fost combătute de biserica creștină.

Locul poemelor homerice în cultura timpului l-au luat două plăsmuiri apocrife, atribuite lui Dictys Cretanul și Dares Frigianul, care ar fi fost martori oculari ai războiului troian.

Dictys este un pretins tovarăș al regelui Idomeneu din Creta, care, după întoarcerea în patrie, ar fi scris faptele petrecute sub ochii săi ori pe care le-a auzit din gura lui Ulisse, Menelau și Neoptolem. Povestirea se începe cu împrejurările în care a fost răpită Elena de către Paris și se încheie cu întoarcerea spre căminuri a eroilor greci. Opera lui Dictys este însoțită, în manuscriptele evului mediu și în tipărituri, de o scrisoare plăsmuită, atribuită traducătorului latin, Lucius Septimius. In ea ni se spune că Dictys și-ar fi scris memoriile cu litere feniciene și că, la capătul vieții sale, ar fi lăsat cu limbă de moarte ca să fie îngropat împreună cu opera lui, ceea ce s'a și făcut. În timpul unui cutremur însă, mormântul a fost ruinat și niște păstori au găsit opera pe care au dus-o la stăpânul locului. Acesta la rândul său a trimis-o la Roma împăratului Nero, iar el, Lucius Septimius, a tradus-o în limba latină pentru ca lumea să afle adevărul asupra celor petrecute la Troia.

Dares este un Troian din ceata lui Antenor care, scăpat cu Eneea din dezastrul Troiei, a scris după aceea, nenorocirile rasei sale, începând cu prima ciocnire a Grecilor Argonauți cu Frigienii și încheind cu arderea și năruirea Troiei. Opera lui Dares este și ea însoțită de o scrisoare apocrifă a lui Cornelius Nepos către Sallustius Crispus, în care cel dintâi ne spune că pe timpul

[1]) Vezi mai jos bibliografia.

www.dacoromanica.ro

studiilor sale la Atena, ar fi dat peste istoria veridică a lui Dares, scrisă chiar de mâna lui, și că pentru restabilirea adevărului asupra distrugerii Troiei, el o traduce în limba latină.

În ambele scrisori, și a lui Dictys Cretanul și a lui Dares Frigianul, se străvede destul de limpede intenția bisericii creștine de a compromite opera lui Homer. Ambii pretinși traducători spun în scrisorile lor că nu trebue să se dea crezare lui Homer, care este cu mult posterior războiului troian, pe când Dictys și Dares sunt contemporani cu evenimentele la care chiar au luat parte și că, în sfârșit, Homer trebue socotit ca un rătăcit — «pro insano haberetur» — pentrucă a descris zeii, cari n'au existat niciodată, luptându-se cu oamenii.

Aceste două falsificate, care erau mult prețuite în evul mediu, au avut norocul să ție încordată vreme îndelungată asupra lor atenția savanților din Occident. Cei mai de seamă reprezentanți ai clasicismului au luat parte la desbaterea problemei, desbatere care a durat mai bine de două veacuri și care tindea să lămurească dacă aceste două opere au fost plăsmuite în lumea latină a Occidentului, sau dacă dimpotrivă au venit din Răsăritul grec.

Discuția a durat până în anul 1907, când cu prilejul unor săpături în Egipt, pe ruinile vechiului Tebtunis, s'a descoperit un papirus, datând din secolul al II-lea și conținând un fragment din Dictys în limba greacă. Această descoperire a închis discuția. Astăzi sunt de acord toți clasicii că amândouă apocrifele au fost plăsmuite în literatura greacă și că își au sursele îndepărtate în tradițiile vechilor poeți ciclici, din care s'au alimentat în cursul veacurilor logografii și istoricii, filosofii și retorii, gramaticii și comentatorii greci.

Benoit de Sainte-Maure. Din lumea greacă, ele au pătruns în literatura latină încă din secolul al IV-lea și au găsit, sprijinite de cler, un adânc răsunet în cultura teologică a evului mediu, înlocuind aproape cu totul poemele homerice. Ele erau destul de răspândite în Occident, când în veacul al XII-lea, truverii francezi, pentru a reînnoi materia epică a ciclului carolingian, încep să-și caute inspirația în marile acțiuni ale antichității. In preajma anului 1165, în Normandia, lângă Poitiers, un truver, *Benoit de Sainte-Maure*, a alcătuit, întemeindu-se pe Dictys și

www.dacoromanica.ro

Dares, o lungă epopee de 30.000 versuri în octosilabe. Dar cum materialul lui Dictys și Dares era prea sumar, Benoit, cu imaginația lui fecundă, a înflorit povestirea, după gustul publicului rafinat pentru care scria, cu aventuri de dragoste galantă — bunăoară cea dintre Troil și Cresida sau dintre Diomed și Briseis — sau cu descrieri mărețe în care strălucesc lumina și bogăția feeriei orientale, ca de exemplu acea miraculoasă «cameră a frumuseților» construită numai din aur și din pietre prețioase. Deși tratează un subiect antic, truverul normand a imprimat totuși epopeei sale un pronunțat colorit al vremii și al societății în miljocul căreia trăia. Așa, bunăoară, planul de reconstruire al Troiei, rezidită din cenușe de Priam, evocă în totul arhitectura cetăților medievale: este înconjurată de ziduri, prevăzute din distanță în distanță cu turnuri și porți. În jurul zidurilor sunt săpate șanțuri adânci, umplute cu apă, peste care, în dreptul porților, sunt așezate punți ce se lasă sau se ridică, după nevoile celor din cetate.

Viața pe care o trăiesc eroii, obiceiurile lor, luptele chiar, respiră atmosfera vieții medievale. Primirea cu alai a Elenei la Troia, purtarea Grecilor față de femei, au ceva din curtoasia obișnuită la curțile cavalerilor din veacul de mijloc. În descrierea luptelor, războinicii nu se luptă din care, așa precum îi vedem în Iliada, ci călări, îmbrăcați în zale și armuri de fier, ca în timpurile de înflorire ale cavalerismului. Ba, într'un loc, Palamed, conducătorul Cretanilor, pentru a-și dovedi nevinovăția, este gata să se lupte într'un duel judiciar cu rivalul său. Asemenea transpuneri în timpurile homerice, de obiceiuri și costume ale vremii în care trăia truverul, abundă în opera lui Benoit și s'au păstrat cu toată depărtarea de spațiu și de timp, până în versiunea noastră românească.

Astfel, într'un loc, truverul normand, povestind omorul lui Agamemnon și vorbind de legăturile nelegiuite ale Clitemnestrei cu Egist, spune textual:

Car Clitemestra ot amé
Un vasal riche e renomé
Qui n'esteit *reis*, *ne cuens*, *ne dus*,
Apelez esteit Egistus...

ceea ce în textul românesc s'a resfrânt astfel:

«nici era împărat, nici domn, nici *comit*» [1]).

[1]) Comit, conte, în oastea grecească a Troiei!

www.dacoromanica.ro

Într'alt loc, ni se povestește chiar că Pirus, fiul lui Achile, venind în tabăra grecească, spre a răzbuna moartea tatălui său, înainte de a se amesteca în vârtejul luptelor, a fost făcut, după datina din evul mediu, mai întâiu cavaler:

Des armes son père Achilles
Ça me renconte e dit Dares
Le firent en *l'ost chevalier*,

ceea ce în romanul românesc a devenit:

« Iar împăratul Agamemnon corturile și celelalte unelte ale tătâni-său îndată au poruncit de i le-au dat lui, și așa l-au cinstit pre el, cât doi din domnii cei mari grecești cu mâinile sale i-au *pus cavaleri de aur* ».

Versiunea românească a romanului Troiei nu derivă însă direct din opera lui Benoit, ci prin mijlocirea unui intermediar italian.

Guido delle Colonne. Se știe că în Italia, reminiscențele despre legenda troiană, sprijinite și de tradiția virgiliană a fundării Romei de către eroul troian, au avut un puternic răsunet în masele populare. În imnurile latine, cântate de popor — ca de pildă în cel pe care îl cântau în 924 cetățenii din Modena, urcați pe ziduri, dinaintea invaziei maghiare — eroii troieni erau luați ca pildă pentru vitejia și virtuțile lor; în rândurile nobilimii italiene din veacul de mijloc se întâlnesc mulți inși purtând numele lui Hector și Troil; familii și cetăți pretindeau că descind din eroii scăpați din năruirea Troiei; la Padova se arătau chiar ruinele zidurilor ridicate de Antenor; pe flamurile cetăților italiene se găseau insignele care se credea că aparținuseră unuia sau altuia dintre principii troieni. Legendele despre Troia trăiau așa de viu în gura poporului, încât, atunci când Dante a voit să imortalizeze, în *Divina Comedie*, viața patriarhală a familiei florentine din evul mediu, ne-a înfățișat pe tinerele căsătorite, una plecată asupra leagănului și alta torcând și povestind în cercul familiei:

« De *Troiani*, de Fiesole e di Roma ».

Această largă popularitate a materialului legendar, privitor la Troia a făcut ca romanul lui Benoit să găsească în Italia admiratori pasionați. Dintre aceștia unul, *Guido delle Colonne*,

www.dacoromanica.ro

fost judecător în Messina, între 1257—1280, poet liric, în orele sale de răgaz a prelucrat în latinește, după dorința mecenatului său Matheo della Porta, arhiepiscop de Palermo, opera lui Benoit.

Prelucrarea lui Guido delle Colonne este unul din intermediarele prin care plăsmuirea lui Benoit a trecut în literatura noastră, fiindcă prelucrarea lui Guido se apropie de versiunea românească tocmai în acele trăsături caracteristice, în care ambele se îndepărtează de epopeea lui Benoit.

Benoit, ca mai toți jongleurii, este plin de vervă scânteetoare și simte o deosebită plăcere să lungească povestirea prin descrieri minuțioase și digresiuni, introducând în urzeala romanului ceva din acea știință clericală, de care erau mândri cărturarii evului mediu. Guido, dimpotrivă, este stăpânit de preocuparea constantă de a prescurta povestirea lui Benoit. Ceea ce truverul francez povestește în zeci de versuri, Guido redă numai în câteva cuvinte. Ba, uneori omite pasagii întregi, aducând prin aceasta prefaceri importante în însăși structura romanului, ceea ce se resimte și în împărțirea materiei pe capitole.

Romanul românesc urmează de aproape, în această direcție, pe Guido.

Dar deși Guido rezumă pretutindeni opera lui Benoit, totuși în vreo câteva locuri el desvoltă povestirea și aceste amplificări personale ale lui Guido scot în lumină deosebirea de concepție dintre truverul francez și judele messinian. Benoit, care trăiește în plină înflorire a romanului courtois, creiază opera lui pentru a fi recitată la zile de sărbătoare, în sălile mărețe ale castelelor. El se străduește să placă seigneurilor din vremea sa; de aceea prelucrând în versuri textul lui Dictys și Dares, născocește scene tumultoase de război, pline de avânt eroic, idile de dragoste insuflate de galanterie rafinată; evocă ținuturi exotice din Orientul îndepărtat, plin de palate fantastice, cu turnuri aurite și săli de marmoră, împodobite cu pietre prețioase.

Guido, judele messinian, care prelucrează după sfatul unui episcop, este stăpânit cu deosebire de preocuparea de a instrui, și de a moraliza. Deși prescurtează narațiunea lui Benoit, totuși ori de câte ori are prilejul, adaogă informațiuni instructive și mai ales sfaturi de moralizare.

www.dacoromanica.ro

Benoit vorbește cu mult respect despre Homer:

« clers merveillos e sages e escientos... »

pe când Guido, pătrunzând mai adânc în miezul concepției lui Dares cu părtinirea pentru rasa troiană, când ajunge la episodul în care se povestește cum Ahile ucide pe Hector prin surprindere, izbucnește deodată într'o aprigă apostrofă împotriva lui Homer care în versiunea românească vine astfel:

« Ci tu Omire, făcătoriule de verșuri, care în cărțile tale cu atâtea laude ai scris pe Ahileus, ce socoteală iscusită te îndeamnă ca să împletești lauda unui tiran, atâta de rău și făr de omenire și să încoronezi cu flori de laude acel cap de fiară sălbatecă, iar nu omenesc. Pentru care lucru iaste foarte cu rușine unui bărbat înțelept să facă așa făr de socoteală...

Ia aminte, o ticăloase Omire, că niciodată Ahileus n'au ucis pe vreun bărbat viteaz cu dreptate, făr de numai cu vicleșug și cu înșelăciune ».

Traducerea românească. Prelucrarea lui Guido se încheie cu câteva capitole în care ni se dau notițe despre durata războiului troian, despre numele eroilor uciși, împrumutate din Dares Phrigius. Aceste notițe, care lipsesc din opera lui Benoit, se regăsesc numai în versiunea lui Guido și în cea românească.

Textul românesc corespunde cu cel italian de cele mai multe ori, aproape verbal; chiar imaginile plastice, care înviorează și colorează stilul lui Guido, se regăsesc în versiunea românească.

Versiunea românească este însă, după cum am arătat amănunțit în memoriul prezintat Academiei, mai simplificată chiar decât a lui Guido, căci înlătură episoadele oarecum străine de subiectul principal, după cum într'alte părți, are episoade dislocate.

Aceste deosebiri ne-au facut să admitem că între prelucrarea lui Guido și versiunea românească au fost redacțiuni intermediare.

Fiindcă până la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea contactul între cultura italiană și cea română este redus, cred că traducerea s'a făcut după un original grecesc, căci Grecii au cunoscut și ei romanul lui Benoit. Încă din anul 1866, Gidel a semnalat o traducere grecească în versuri a lui Benoit.

www.dacoromanica.ro

Pe lângă aceasta, Grecii vor fi avut și o versiune prelucrată după Guido, care însă nu se cunoaște până acum.

Versiunea românească se păstrează în manuscriptul Nr. *2183* din Biblioteca Academiei Române. Textul nu are titlu. Primele foi, care conțineau titlul și începutul operii, s'au pierdut. Pe foaia dela sfârșitul textului (f. 127), se află următoarea notă a copistului: « S'au prescris ačastă istorie de mult păcătosul *Ioan Grămătic, sin Popii Mirii ot Bărbătești*, Fevr. 24, dni 1766 ».

Satul Bărbătești este poate — orientându-ne după limbă — cel din județul Vâlcea sau Gorj. Textul e o copie după un original care poate se urcă până în secolul al XVII-lea. Iată o schemă a drumului pe care l-au străbătut tradițiile legendare ale lui Dares și Dictys din Occidentul latin și a intermediarelor prin care au trecut până au ajuns în literatura noastră:

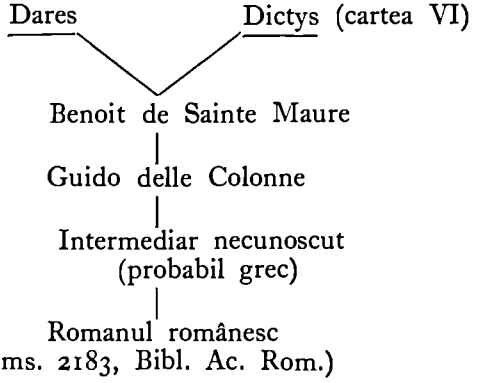

Spuneam la început că romanul acesta ne înfățișează războiul în cu totul alt aspect decât cel cunoscut din poemele homerice. Cauza războiului nu-i aci răpirea Elenei, ci măsura de precauție luată de regele Frigiei în contra expediției Argonauților.

O altă caracteristică a romanului este înlăturarea elementului mitologic și înlocuirea lui cu elemente creștine. Chiar când sunt elemente mitologice, ele au fost preformate prin prisma concepției creștine. Astfel este de exemplu episodul consultării oracolului din Delfi de către Ulise:

> « În ostrovul Delfon era o capiște făcută de Elenii cei vechi, în care era un idol al lui Apolon dumnezeu, căruia îi aduceau nebunii Eleni jertfe și tămâie, numindu-i spre peirea

www.dacoromanica.ro

sa Dumnezeu, în care intrând dracul da răspuns celor ce întreabă ».

Un alt aspect al concepției creștine, care stă la baza romanului, se vede și în tendința de a desprinde din desfășurarea faptelor elementul moral, atât de scump scriitorilor medievali. Caracteristică este în această privință moralizarea privitoare la nenorocirile aduse de dragoste, cu care se încheie romanul (f. 127 v.):

« Vedeți, fraților, ce a făcut spurcata Elena și cu necuratul Paris. Acestea agonisesc dragostele muierești și încă muiarea cu bărbat și cu copii pre cum au fost aceea. Iată ce bine și ce cinste au adus Paris lui Priam împărat tătâni-său și maică-si Ecubei și tuturor fraților și nu numai lor, ci s'au pricinuit din fapta lor moarte și pierzare la o lume de oameni despre amândouă părțile..... ».

Cea mai interesantă caracteristică a romanului acestuia este însă prezentarea poporului troian într'o lumină foarte simpatică. În cursul războaielor, Paris nu-i înfățișat, așa cum este în Iliada, ca un om molatec, fără energie, laș, ci ca un erou care, după moartea lui Hector și Troil, devine sufletul și reazimul Troienilor. Achile, care în Iliada apare viteaz, mândru și generos, în romanul nostru este înfățișat într'o lumină puțin simpatică. Ori de câte ori se întâlnește cu Hector, acesta îi este superior. Odată Hector îl trântește pe Ahile jos de pe cal și îl bate cu paloșul în coif. La încheierea păcii, după războiul al cincilea, Hector propune lupta individuală lui Ahile, nu lui Menelau, ca în Iliada. Toți principii greci intervin însă înlăturând lupta, de teamă ca să nu fie învins Ahile.

Subiectul. În linii mari, subiectul romanului, așa cum ni-l povestește redacțiunea românească, este următorul:

Pelias, regele Peloponesului, temându-se de popularitatea nepotului său Iason, îl îndeamnă să se ducă în depărtata țară a Colchidei ca să aducă de acolo legendara piele a berbecelui de aur. Iason se îmbarcă pe corabia Argos cu tovarășii săi și pornește în largul mării.

În drum ajung la țărmurile « Frighiei » și aici aruncă odgoanele ca să poposească puțin. Dar abia debarcară și regele Frighiei

www.dacoromanica.ro

trimite soli, prevenindu-i că dacă până a doua zi nu vor ridica ancorele și nu vor pleca din limanurile lui, vor pieri toți de « sabia mâniei sale ». Grecii, îndârjiți împotriva lui, pornesc în largul mării; ajung în Colchidia, cuceresc lâna berbecului de aur cu ajutorul Medeei și se întorc în patria lor, cu izbândă și cu cinste mare.

Curând după sosirea Argonauților în Grecia, Hercules, care nu uitase jignirea pe care le-o adusese Laomedon, « cutreeră curțile împăraților și principilor greci », adună oștiri și pornește cu 50 de corăbii spre Troia. Aici debarcară pe întunerecul nopții și în revărsatul zorilor se năpustesc pe neașteptate asupra cetății, îi dau foc, o distrug, o jefuesc, ucid pe Laomedon și se întorc luând cu ei, captivă de război, pe sora regelui Laomedon, pe Esiona.

Priam, urcându-se pe tronul tatălui său, rezidește Troia din cenușe și trimite soli în Grecia să răscumpere pe Esiona. Grecii refuză și atunci, după cererea lui Paris, care povestește promisiunea ce i-a făcut-o Afrodita în vis (romanul se deosebește aci de tradiția antică), acesta este trimis în Grecia ca să-și împlinească visul și să răzbune răpirea Esionei.

Răpirea Elenei nu este povestită ca o călcare a legilor de ospitalitate, ci ca o răzbunare pusă la cale de întregul neam troian.

Paris, mergând în Grecia, debarcă în ostrovul « Sitarilor », unde se afla « o capiște » a Afroditei. El vine încărcat de bogății și stârnește admirația Grecilor, prin înfățișarea și mărinimia sa. Atrasă de svonul frumuseții lui Paris, Elena vine în insulă împreună cu jupânesele sale. Paris o îndrăgește și cu ajutorul tovarășilor săi o răpește, o urcă pe o corabie și pornește în largul mării, spre Troia.

Urmează asediul Troiei din partea Grecilor care vin să se răzbune. Asediul se desfășoară în 25 de războaie, întrerupte prin armistiții de 2—3 luni și se sfârșește cu povestirea soartei tragice a eroilor greci, întorși la căminurile lor. Agamemnon este ucis de Clitemnestra și Egist. Diomed este izgonit de soția sa, Egheia, care voia prin aceasta să răzbune moartea fratelui ei Asandru.

Ulise rătăcește zece ani pe mare și după ce ajunge, în sfârșit, la vatra strămoșească, este ucis de Felagon, fiul său natural.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE. Romanul românesc se păstrează în manuscrisul nr. 2183 din Biblioteca Academiei Române, prescris de « Ioan Grămătic sin Pop(ii) Mirii ot Bărbăteşti, Fevr. 24, dni 1766 » (f. 127). Pentru identificarea textului şi studiul versiunii româneşti în legăturile ei cu Guido delle Colonne şi Benoit de Sainte-Maure, cf. N. Cartojan, *Legendele Troadei în literatura veche românească*. Extras din Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Literare, Seria III, tomul III, mem. 3, p. 95 (a mem.), 39 (a extrasului) şi urm.

Prototipul francez a fost studiat şi publicat într'o bună ediţie critică de Leopold Constans, *Le roman de Troie par Benoit de Sainte-Maure, publié d'après tous les manuscrits connus. (Société des anciens textes français)*, 6 vol., Paris, 1904—1912.

Romanul francez a fost prelucrat în proză pe la jumătatea sec. al XIII-lea. Textul acestei prelucrări a fost publicat de Leopold Constans et E. Faral, *Le roman de Troie en prose (Les classiques français du moyen âge)*, Paris, 1922. Despre o traducere italiană, în versuri, a operei lui Benoit, vezi Giulio Bertoni în *Romania*, XXXIX (1910), p. 570—579 şi XLIV (1915—7), p. 494—602. Traducerea grecească în versuri politice nerimate a fost semnalată după un ms. păstrat în *Biblioteca Imperială* (azi *Naţională*) din Paris, de Charles Gidel, *Études sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1866, p. 197 şi urm. Extrase din acest ms. au fost publicate de I. Mavrofrides, *Ἐκλογὴ μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης*, p. 183: *Ὁ πόλεμος τῆς Τρῳάδος* (publicaţia mi-a fost cunoscută prin amabilitatea d-lui D. Russo în a cărui bibliotecă se găseşte un exemplar din această rară publicaţie). Pentru alte detalii bibliografice, vezi studiul meu citat mai sus: *Legendele Troadei în literatura veche românească*.

Prelucrarea latină a lui Guido delle Colonne a fost publicată, încă din sec. al XV-lea, sub titlul: *Historia destructionis Trojae*.

Această prelucrare a fost studiată împreună cu celelalte legende despre Troia, în literatura italiană, de Egidio Gorra, *Testi inediti di storia Trojana preceduti da uno studio sulla leggenda trojana in Italia*, Torino, Loecher, 1887.

Pentru bibliografie mai amănunţită vezi studiul meu, menţionat mai sus.

www.dacoromanica.ro

IMBERIE ŞI MARGARONA

(PIERRE DE PROVENCE ET LA BELLE MAGUELONNE)

În manuscriptul cu nr. 1817 din Biblioteca Academiei Române — nestudiat până acum [1]) — se păstrează la un loc cu câteva texte religioase și o poveste romantică: *Istoria lui Imberie fecior împăratului Provenției.* Sub acest titlu se ascunde de fapt prelucrarea celui mai frumos roman cavaleresc al Franței medievale: *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*, care prin grația lui naivă a trecut de timpuriu peste granițele literaturii franceze, a fost tradus în vreo 14 limbi și a răzbătut până în vremurile noastre, devenind o adevărată carte populară în Franța, în Germania, în Grecia chiar, unde a fost prelucrată în versuri.

Autorul acestui roman cu atâta răsunet nu este cunoscut. Un scriitor francez, Pierre Gariel îl atribue unui canonic din Maguelona, Bernard de Tréviez (acum Treviers), din secolul al XII-lea, și adaugă știrea că Petrarca pe timpul studiilor sale la Montpellier, unde a petrecut 4 ani, l-ar fi cizelat dându-i o nouă grație. Gaston Paris însă, într'o notiță publicată în *Romania* (XVIII, 1889, p. 510), a înlăturat aceste aserțiuni, arătând că romanul are toate caracterele veacului al XV-lea. Romanistul finlandez Werner Söderhjelm, urmând pe drumurile deschise de Gaston Paris, a ajuns la concluzia că autorul a fost într'adevăr un meridional, dar un meridional care trăise ca atâția alții la curtea strălucitoare a Burgundiei, într'o vreme când înfloreau acolo literele și când tatăl lui Carol Temerarul, Philippe le Bon, caută să reînvie, prin fast și lupte de «tournoi», vremurile cavalerismului.

---

[1]) Câteva note sumare am dat în cursul universitar din 1929 (exemplar litografiat în Bibl. Acad. Rom.).

www.dacoromanica.ro

Oricine ar fi însă autorul, romanul se distinge prin armonia cu care teme multiple și disparate la prima vedere sunt întreţesute într'un tot unitar, prin motivarea logică a acțiunii, prin finețea cu care este adâncită psihologia eroilor și mai ales prin luminoasa evocare a idealului cavalerilor din evul mediu.

Strămoșii noștri n'au cunoscut însă romanul într'o traducere directă — sau măcar credincioasă originalului —, ci după cum aflăm din chiar nota copistului, printr'un intermediar grecesc, iar acest intermediar suferise, precum vom vedea îndată, transformări din acelea care au alterat însăși concepția primitivă a operei. Dar pentru o mai clară înțelegere a lucrurilor, vom expune mai întâiu pe scurt subiectul romanului așa cum îl avem în versiunea românească.

«Regele și regina» Provenței dobândiră la o vârstă înaintată un copil, pe care-l creșteau cu cea mai mare luare aminte. Când copilul a împlinit patru ani, «l-au pus de au învățat carte a lui Aristotel și a lui Omir și a lui Efripid *(sic)* și ale tuturor filosofilor și ajunsese la 12 ani fecior înțelept și smerit». După ce și-a încheiat învățătura, s'a apucat de meșteșugul armelor. Era înalt, cu părul galben, cu «ochii negrii râzători», voinic, viteaz și loial, bucurându-se de stima și iubirea supușilor.

Într'o zi însă, vine la curtea din Provența, un cavaler străin, care propune regelui să-i îngădue a se lupta cu cei mai viteji supuși ai săi. Regele primește propunerea și trimite crainici să vestească provocarea. În ziua sorocită pentru luptă, când străinul intră în arenă, nimeni nu îndrăznește să-l înfrunte. Numai Imberie, fiul regelui, care ardea de dorința gloriei, își îmbracă pe ascuns armura, pune «șaua de aur» pe calul său aprig «ca un fulger» și, fără știrea nimănui, intră în arenă. Trâmbițele și tobele încep să sune, lupta începe, curtea privește însuflețită și, în uralele mulțumii adunate, tânărul provensal își înfrânge adversarul. Încântat de succesul obținut, Imberie se descopere spre admirația tuturor. Regele însă, care văzuse primejdia de moarte prin care trecuse fiul său, îl chiamă la sine și îl dojenește, căutând să-i înfrâneze pornirile războinice: «Suntem fericiți — îi spune el — că ai ieșit învingător, dar dacă te omora, singuri ne omoram, decât să trăim fără tine în lumea aceasta... Îți poruncesc de astăzi înainte, nimic fără știrea mea să nu faci».

www.dacoromanica.ro

Imberie nu răspunde, ci, urcându-se în «cămara» sa, se pornește pe un plâns amarnic. Regele, aflând desnădejdea lui, trimite doica, profesorii și prietenii din copilărie ca să-l liniștească, dar nimeni și nimic nu-l poate mângâia. El cere libertatea de a colinda lumea pentru a câștiga glorie. Zadarnic încearcă părinții, cu lacrimile în ochi, să-i schimbe gândul, punându-i dinainte toată tristețea bătrâneților lor. Imberie rămâne neînduplecat și atunci împăratul, văzând sbuciumul lui, îi îngăduie să plece, dându-i sfaturi părintești, bani și cai. Maică-sa, binecuvântându-l, îi dăruește și ea în clipa despărțirii un engolpion de aur pe care să-l poarte ca pază împotriva primejdiilor.

Imberie, luându-și rămas bun, pleacă, fără să ia cu el niciun curtean — de teamă să nu îl cunoască lumea că este de viță împărătească — ci numai o singură slugă credincioasă, anume Scuterie. În urma lui, părinții și întreaga «Proveață» rămân îndurerați.

În tovărășia lui Scuterie, Imberie colindă lumea câștigându-și faima de cavaler frumos, viteaz și înțelept. Străbătând pentru lupte și glorie țări și orașe multe, ajunsese în sfârșit și în Moreea, al cărei crai avea o fată frumoasă, Margarona. Un fiu de crai venise să-i ceară mâna, dar ea nu voia să se căsătorească decât cu un cavaler care să se fi distins cu glorie în lupta armelor. Regele, văzând că nici el, nici înțelepții dela curtea lui nu pot să-i schimbe gândurile, sfătuindu-se cu soția sa, trimite crainici în toată țara ca să invite la curte într'o luptă de tournoi, pe toți vitejii cavaleri cari doresc mâna fiicei sale.

La ziua sorocită, sosesc din toate părțile lumii cavaleri hotărîți să-și măsoare vitejia; poporul se adună în jurul arenei; craiul și crăiasa privesc din palatul lor, alături de Margarona, care «strălucea ca soarele în fereastră, cu un inel de safir verde în deget». Între cavaleri se distingea un voinic «cât nu avea preț», iute și mânios, din «țara arăpească». Doi adversari, care încearcară să-l atace, fură repede doborîți și nimeni nu mai avea curajul să se măsoare cu el. Margarona privea cu întristare lupta, căci ea nu zăria încă în arenă pe Imberie, pe care-l îndrăgise în ascuns, când deodată acesta își face apariția îmbrăcat într'o armură sclipitoare, și, în sunetul surlelor și al tobelor, se năpusti asupra arapului. Lupta fu crâncenă. In cele din urmă, Imberie răsturnă pe arap de pe cal, ridică sabia ca să-i taie capul,

www.dacoromanica.ro

dar, la stăruința craiului și a curtenilor, îi cruță viața. Margarona, încântată, ceru tatălui ei să-și țină făgăduiala dată și craiul, văzând hotărîrea nestrămutată a fetei sale, chemă pe Imberie la palat, îl îmbrăcă în caftan de aur și de pietre scumpe și-i cunună.

După un an, Imberie, cu sufletul neastâmpărat, cuprins de nostalgia părinților și a soarelui patriei sale, fuge noaptea pe ascuns împreună cu soția sa și cu servitorul Scuterie.

A doua zi dimineața, regele, băgând de seamă fuga tinerilor, trimise călăreți pe urma lor, dar zadarnic aceștia îi căutară pe drumuri și coclauri 12 zile, căci nu-i putură găsi și se întoarseră singuri la palat, spre marea jale a părinților. În acest răstimp, fugarii, călătorind mai mult noaptea pe lună, prin păduri, prin munți și prin pustietăți, ieșiră din hotarele Moreei.

După treizeci de zile de rătăcire, credinciosul servitor moare de prea mare oboseală și soții, după ce-l îngropară, își continuară drumul prin pustietăți. În sfârșit, după o cale lungă, ajunseră într'o pajiște înflorită, la un izvor de apă limpede, de unde se vedea în zare nesfârșita mare albastră. Aici descălecară la umbra unui chiparos, și Margarona, cu gândul la părinții ei, adoarme cu capul pe genunchii lui Imberie.

Imberie însă, auzind o privighetoare cântând, își scoase engolpionul, care era îmbrăcat în tafta roșie, îl puse pe pieptul Margaronei și se luă după pasăre. Un vultur, care tocmai trecea în zbor, zărind engolpionul și crezând că este o bucată de carne, se scoboară, îl smulge în cioc și se oprește într'o insulă de lângă țărm, pentru a-și dumica prada.

Imberie, zărind în ostrov vulturul ciugulindu-i engolpionul, se urcă într'o luntre pe care o găsi la țărm, dar abia ajunse la jumătatea drumului și o furtună se deslănțui pe mare. Împins de valuri către largul mării, se sbate trei zile și trei nopți până când în cele din urmă, căzu în mâinile piraților, care-l luară rob. Văzând neașteptata întorsătură a soartei, Imberie izbucni într'un plâns amarnic, dar — spune textul — « nu plângea de el că este rob, ci plângea de luminata Margarona, căci ea rămăsese singură în munți și în pustietate ».

Pirații îl duc tocmai la Marea Roșie și îl vând sultanului din Cairo.

www.dacoromanica.ro

În acest răstimp, Margarona, văzând că bărbatul ei s'a pierdut, pleacă, plângând, pe jos, singură, pe o potecă care o scoase tocmai la o mănăstire de călugărițe. Aici își povesti pățania ei călugărițelor, care începură să plângă de nenorocirea ei; apoi o ajutară să plece, îmbrăcată într'o rasă neagră, cu niște negustători către Provența. Acolo se duse la curtea regelui și fără să se destăinuiască, cu învoirea lui, ridică aproape de țărmurile mării o mănăstire, în care se închise pentru tot restul vieții.

Trecuse vreme la mijloc de când Margarona se stabilise la mănăstire, și, într'o bună zi, trei corăbii de pescari, abătându-se spre acele limanuri, aruncară mrejile în mare și le scoseră încărcate de pește. Din belșugul dobândit, pescarii trimiseră și egumenesei trei mrene mari. Într'una din mrene Margarona găsește engolpionul lui Imberie. Cum îl văzu, izbucni în plâns, convinsă că soțul său a murit.

În acest timp Imberie, care intrase ca îngrijitor de cai la curtea Sultanului din Cairo, se ridicase repede, prin istețimea lui, la rangul de mare vizir; câștigase simpatia poporului și d bândise o avere frumoasă. Trei ani petrecuse între străini și dorul după țara și părinții lui îl muncea din ce în ce mai mult. Într'o zi, își strânge averea în trei butoaie, așezând la cele două capete sare, le suie într'o corabie și, fără ca nimeni să bănuiască ceva, pleacă pe ascuns în Provența. După 14 zile de mers, corabia se preste la o insulă și Imberie se scoborî pe uscat. Acolo, dând peste o pajiște înflorită, se așeză la umbra unor rodii, dar, copleșit de amintirea Margaronei și de mireasma florilor, adormi adânc. Când sosi vremea să se ridice ancora, corăbierii îl căutară pretutindeni, dar nu-l putură găsi și porniră fără el. Imberie, deșteptându-se din somn, se pomeni singur și sărac în mijlocul insulei pustii.

În răstimp, corăbierii ajung la țărmul Provenței și duc butoaiele cu sare la mănăstirea Margaronei. La un parastas, pe care îl făcură călugărițele, având nevoie de sare, o luară din butoaiele aduse și, spre mirarea lor, dădură peste averea de galbeni a lui Imberie. Stareța, luând banii, puse la cale să zidească cu ei un spital de 100 de chilii.

În vremea aceasta departe, în insula pustie, Imberie sta toată ziua la țărm, doar va zări pe mare pânzele unei corăbii. După

www.dacoromanica.ro

trei zile de foamete și chin, trecând pe acolo o corabie, îl salvă, ducându-l până la mănăstirea Margaronei, unde fu primit și îngrijit cu multă dragoste creștinească. După ce se întremă, într'o amiază, starețа se duse la patul său și, fără să-l recunoască, îl rugă să-i spună cine este, unde-i sunt părinții, ce s'a întâmplat cu el? Atunci Imberie începu să-și povestească, mișcat, viața lui sbuciumată, dar când ajunsese cu povestea la despărțirea de Margarona, la dorul care l-a urmărit între străini și l-a făcut să părăsească Egiptul, glasul i se înmoaie de durere: «Doamna mea, lumea toată o să umblu până să găsesc pe Margarona». Margarona, înduioșată de această statornică credință și dragoste, izbucnește în lacrămi. Soții se recunosc; se duc la curtea împărătească, unde se răspândește voia bună și veselia. Toate clopotele din cetate vestesc fericita întoarcere a lui Imberie și regăsirea celor doi soți, cari se urcară, în locul bătrânilor, pe tronul împărătesc.

Intermediarul grecesc, după care s'a făcut traducerea românească este poema *Ἰμπέριος καὶ Μαργαρῶνα*, care a fost semnalată pentru întâiași dată de Charles Gidel, după un manuscript grecesc din Biblioteca Națională din Paris. Poema a fost imprimată în nenumărate rânduri în tipografiile grecești din Veneția între anii 1553 și 1812; dar a circulat și în manuscripte răspândite azi în diferite biblioteci din Europa. O asemenea versiune manuscriptă aflată în Biblioteca imperială din Viena a fost publicată în 1874, de V. Wagner; o alta, aflată la Biblioteca Bodleiana din Oxford, a fost editată în 1880 de Spyr. P. Lambros: o a treia a fost publicată de Legrand. (vezi detalii mai jos în bibliografie).

Poema grecească este o prelucrare a romanului francez Pierre de Provence et la belle Maguelonne și vădește aceleași procedee de remaniere pe care le-am observat mai înainte în poema Erotocrit, adaptată și ea după un roman medieval francez. Fiindcă n'au fost încă cercetate, vom stărui aici, puțin asupra lor. Prelucrătorul grec a suprimat aproape o pătrime din originalul francez și prin aceasta a modificat însăși psihologia eroilor. Zece capitole inițiale din romanul francez — omise în poema grecească — zugrăveau pe un fond de un viu colorit cavaleresc, caracterul «courtois» al eroului, care venind neștiut la curtea din Neapole, nu vrea să se destăinue nimănui — nici chiar regelui care

www.dacoromanica.ro

trimete pentru aceasta un paj în arena luptei — decât numai Maguelonnei și numai după ce prin vitejia lui strălucită i-a cucerit inima. Câștigase izbânda în lupta de tournoi, când toți spectatorii fuseseră mișcați de ținuta și purtarea lui nobilă, care trăda o obârșie înaltă. Regele îl poftește la un ospăț — alături de Maguelonna — ca să sărbătorească victoria lui. La plecare, rămas singur cu Pierre, regele încearcă din nou să afle cine este, dar el răspunde cu modestie că este « un povre chevalier françois qui cherche le monde pour voir les belles dames et damoiselles et conquester honneur et pris ». Maguelonna, însăși, neputându-și stăpâni sbuciumul, se destăinue doicei, pe care o roagă să-l iscodească. Doica îl află în biserică rugându-se și îi transmite dorința Maguelonnei. El stă o clipă pe gânduri: de când a părăsit țara lui nimănui nu s'a destăinuit, dar cum nu poate refuza nimic Maguelonnei, răspunde că este de spiță nobilă, « de haute lignage », și spre încredințare îi trimite un inel de preț din cele 3, dăruite de mama lui, în clipa despărțirii. La a doua întâlnire cu doica, Pierre trimite Maguelonnei al doilea inel și răspunde că numai Maguelonnei va putea comunica numele și țara lui. A doua zi, seara, are loc, în camera Maguelonnei, întâlnirea dintre cei doi tineri, după ce mai întâiu eroul jurase doicei în biserică, pe cruce, că nu se va abate din calea datoriei și a onoarei. Abia acum, Pierre desvăluie iubitei sale că este fiul contelui de Provence și nepotul regelui Franței și că a venit la curtea din Neapole atras de faima frumuseței sale. Maguelonna, înduioșată, îi dăruește atunci ca chezășie a dragostei un lanț de aur, iar Pierre — al treilea și cel mai de preț inel. Îndrăgostiții își jură credință și se despart.

Urmează în originalul francez o nouă jută în care tânărul provensal înfruntă cu bravură loviturile tuturor adversarilor și câștigă iarăși izbânda spre gloria iubitei sale. Aceasta exaltă și mai mult pasiunea eroinei și Pierre, după ce se încheie sărbătorile în cinstea lui, caută prilejul să pună la încercare dragostea și devotamentul iubitei sale și astfel la prima întâlnire îi comunică hotărîrea de a se întoarce la părinții lui. Maguelonna, nevoind să se despartă de el, și temându-se că părinții ei se vor pune de-a-curmezișul căsătoriei, se hotărește să-l urmeze. Astfel are loc în romanul francez fuga. Psihologia eroilor, întreaga lor atitudine pune în lumină idealul romanelor courtois: dragostea sinceră și

www.dacoromanica.ro

statornică care nu cunoaște nicio stavilă în lumea pământească, dar care, îmbinată cu un sentiment de misticism, este altoită pe cultul bravurei și al onoarei. Această iubire spiritualizată sub influența ideilor platonice, odată transpusă din cadrul și timpul ei în ținuturi și vremi cu totul diferite, nu putea fi înțeleasă. Autorul grec a tăiat toate aceste scene, suave prin gingășia lor naivă, care în structura originalului ocupă aproape un sfert din întreg. Sufletul lui ponderat și educația lui ortodoxă nu admiteau dragostea decât în limitele cerințelor etice ale vieții de familie. De aceea el modifică firul intrigei în prelucrarea sa: după strălucita izbândă a lui Imberie, părinții fetei văzând hotărîrea ei nestrămutată de a avea ca soț pe viteazul cavaler, îl chiamă la curte, aduce mitropolitul și-i căsătoresc. Numai după aceasta are loc, în poema grecească, fuga.

Maguelonna nu mai apare în prelucrarea poetului grec ca o tânără romanțioasă, care, iluminată de dragoste și încrezătoarea în cinstea cavalerului străin, rupe legăturile cu căminul părintesc, ci ea devine o aci soție devotată, care dacă își părăsește părinții, îi părăsește pentru a urma cu credință soțul; dar prin aceasta concepția eterată a dragostei « courtoise » a dispărut.

O altă modificare interesantă, adusă de prelucrătorul grec, este suprimarea scenei din romanul francez în care se povestește în două capitole succesive (24 și 25, ed. Biedermann) cum Maguelonna, rămasă singură pe țărmul mării, după o noapte de sbucium, iese a doua zi din pădure, își schimbă hainele cu o pelerină și pornește întins spre Roma, pentru ca acolo, îngenunchiată dinaintea altarului Sfântului Petru, să se roage 15 zile pentru logodnicul ei și apoi să plece cu un convoi de călugărițe, spre Proventa.

De aci înainte, poema greacă urmează în linii mari romanul francez, de care se deosebește în câteva locuri prin prescurtări și ușoare modificări. Astfel în versiunea greacă mrenele cu inelele sunt aduse Margaronei, pe când în versiunea franceză: părinților lui Pierre. În versiunea greacă, Imberie pleacă pe ascuns din Cairo, nu cu învoirea și ajutorul Sultanului, ca în originalul francez.

In sfârșit, în versiunea grecească a fost suprimat finalul originalului francez, în care se povestește că, urcându-se pe tronul

www.dacoromanica.ro

Provenţei Pierre şi Maguelonna, au reunit într'o singură stăpânire regatul de Neapole şi comitatul Provenţei, şi că, după moartea lor, au fost îngropaţi în biserica Maguelonnei.

Insula Maguelonna în care, după romanul francez, se întâlnesc eroii, se află aşezată la 15 km spre Sud de Montpellier, pe o stâncă vulcanică, în mijlocul lacurilor formate de limanurile Mediteranei, într'un cadru din cele mai pitoreşti.

Romanul francez se încheie povestind că, după ce Pierre şi Maguelonna au domnit « en sainte et honeste vie », au murit şi că « ils furent ensevelis en la dite église dedans un mesme sepulcre, de la quelle église la dite Maguelonne avoit este (— avait été) fonderesse, la quelle se garde encore aujourd'huj ».

Într'adevăr, în această insulă se află până astăzi o mănăstire, cu o biserică a Sf. Petru şi Pavel, restaurată în timpurile din urmă. În această biserică se afla un sarcofag de marmoră, pe care călugării îl credeau că este — după legendă — « lou tombeau de la belle Maguelouno », dar care s'a dovedit că era al unui episcop.

S'a stabilit apoi că biserica, a cărei fundare romanul o atribue eroinei, a fost de fapt întemeiată în 1504, de episcopul ţinutului, care-şi avea reşedinţa în insulă.

De altă parte, intriga romanului îşi are rădăcinile sale în folklor. Motivele din care se întreţese acţiunea circulau anterior, parţial sau total, în legendele evului mediu sau în literatura populară. Astfel motivul principal, care alcătueşte urzeala intrigei: doi îndrăgostiţi, cari despărţiţi pe neaşteptate prin fatalitatea împrejurărilor, se regăsesc, păstrându-şi credinţa unul altuia, după vreme îndelungată, este un motiv ce dela vechiul roman grecesc al lui Eliodor la legendele hagiografice (romanul *clementin*, legenda *Sf. Eustaţiu Plachida*) şi la romanele medievale (*Aucassin et Nicolette* ş. a.) a fost necontenit folosit. Nodul central al intrigii, răpirea unui giuvaer de către o pasăre de pradă, ceea ce atrage după sine despărţirea iubiţilor, apare şi în alte poeme şi romane medievale (de pildă în l' « *Escoufle* », în poema germană « *Der Bûsant* », în *Guillaume d'Angleterre* a lui Chrétien de Troie, în poema *Giulia e Ottinello* din Italia meridională sau, în sfârşit, într'o poveste din *O mie şi una de nopţi:* « Prinţul Kamaralzaman

www.dacoromanica.ro

și Prințesa Badur ». Din asemenea materiale literare și folklorice, autorul romanului a alcătuit intriga care a fost pusă în legătură cu fundarea mănăstirii din insula Maguclonna.

Romanul a fost tradus în literatura noastră în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Manuscriptul din Biblioteca Academiei, care ni l-a păstrat, singurul cunoscut până acum, încheie textul cu următoarea notiță interesantă: « Aceasta este scoasă românește de pe *elinica* care și eu *am scris-o de la cel ce au scos* ačasta. Nic<olae> Log<ofătul> 1789. Septemvrie 15 ». Într'o notă de pe f. 71 r. numele copistului apare mai complet: *Niculae logofăt sin Ursache.* Nicio altă notiță nu ne destăinue pe traducător și nici data sau localitatea unde a fost tradusă poema. După caracterele limbii textul a fost tradus în Muntenia.

Traducerea românească, care localizează acțiunea în Morea, urmează de aproape textul grecesc pe care îl prescurtează și-l parafrazează. Are și câteva stângăcii pe care însă întrucât nu avem la îndemână toate versiunile grecești nu știm în ce măsură trebuesc puse pe seama traducătorului român. De pildă în textul publicat de Lambros, Imberie și Margarona sunt însoțiți în fuga lor de un σκουτάριος (scutier). În traducerea românească apare un nume propriu: Scuterie.

BIBLIOGRAFIE. VERSIUNE ROMÂNEASCĂ IN BIBLIOTECA ACADEMIEI: Ms. nr. 1817, *Istoriia lui Imberie fecior împăratului a Proveții*, f. 132 144, paginația de mână, copiat de Nic<olae> Log<ofat> sin Ursache, 1789, Septemvrie 15, f. 71-144 v.

TEXTE GRECEȘTI: Cea mai veche ediție din Veneția: 1553. (Cf. Dr. Phil. Nikos A. Bees (Béns), *Der französich-mittel-griechische Ritterroman « Imberios und Margarona...* Berlin, 1924, p. 35; Gustav Meyer, *Imberios und Margarona ein mittelgriechisches Gedicht*, după o tipăritură venețiană din 1770, Prag, 1876; G. Wagner, *Histoire de Imbérios et de Margarona*, în Legrand, *Collection de Monuments pour servir a l'étude de la langue néohellénique.* Nouvelle série, nr. 3, Paris, 1874, după cod. theol. 244 din Biblioteca Curții din Viena; Spyr. P. Lambros, *Collection de romans grecs en langue vulgaire et en vers, publiés pour la première fois d'après les manuscrits de Leyd et d'Oxford*, Paris, 1880, p. 239—288, după un ms. din Oxford.

Emile Legrand în *Bibliothèque gr cque vulgaire*, I Paris, 1880, p. 283-320 pupă o ediție din 1638.

www.dacoromanica.ro

ORIGINALUL FRANCEZ: *Pierre de Prouence.* Inceput, *Au nom de nostre seigneur cy commence listoire du vaillant chevalier pierres fils du conte de provence et de la belle Maguelonne fille du roy de Naples...* Lyon, Barthélemy Buyer către 1480 (ediţia gotică). Pentru alte ediţii tipărite la Paris, 1492, Rouen (s. d.) Avignon, 1542, etc. cf. J. Ch. Brunet, *Manuel du libraire*, IV, p. 643—648 şi Supl. II, p. 235; Adolphe Biedermann, *La belle Maguelonne*, Paris (Champion), Halle (Niemeyer), 1913, după ms. fr. 1501, din Bibliothèque Nationale, sec. al XV-lea, colaţionat cu alte 4 msse, toate din sec. al XV-lea, aflate la Paris. Pentru celelalte msse, cf. notele lui Biedermann dela p. 111—114; o refacere în franceza modernă; G. Michant, *L'histoire de Pierre de Provence et de la belle Maguelonne, renouvelée, par... Préface de* Mario Roques, Paris, Bocard, 1926.

STUDII: In afară de prefeţele la textele amintite mai sus: H. Michelant et P. Meyer, *Introducerea la ediţia romanului*: l'Escoufle, (*Société des Anciens textes français*, Paris, 1894); Gaston Paris, în *Romania* XVIII (1889), p. 510: D'Ancona, *Poemetti popolari italiani, raccolti ed i illustrati*, Bologna, Zanichelli, 1889; W. Söderhjelm, *Pierre de Provence et la belle Maguelonne*, în Mémoires de la Société néophilologique de Helsingfors, VII, 1924. Pentru raporturile cu folklorul Orientului G. Huet, *Le thème de Camaralzaman en Italie et en France au moyen âge*, în Mélange Picot, 1913, I, p. 113 şi urm. Jeanroy, Annales du Midi t. XXVI, 1914, p. 96 şi urm. Despre versiunea grecească: Ch. Gidel, *Etudes sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1866, p. 411 415; Nikos A. Bees, *Der französich-mittelgriechische Ritterroman «Imberios und Margarona» und die Gründungssage des Daphniklosters bei Athen* (*Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie*, nr. 4), Berlin, Wilmersdorf, 1924.

Pentru versiunea franceză populară: Ch. Nisard, *Histoire des livres populaires ou de la littérature du colportage*, II, Paris, 1864, p. 411—415. Pentru versiunia germană Simrock, *Die deutschen Volksbücher* I, p. 41, Goerres, *Die deutschen Volksbücher*, 152.

www.dacoromanica.ro

EROTOCRITUL

Erotocritul este cea mai frumoasă poemă dela începuturile literaturii neogrecești, și, deși tradusă în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, a avut, după cum vom vedea, un adânc răsunet în societatea românească a timpului. A fost scrisă, după cum cred cei mai mulți istorici ai literaturii neogrecești, în Creta, și este în chip neîndoelnic ca și Imberie și Margarona prelucrarea unuia dintre vestitele romane courtois ale Occidentului medieval.

Aceste influențe occidentale au pătruns în teritoriile grecești după căderea imperiului bizantin sub latinii cari au pus la cale cruciada a IV-a.

În împărțirea imperiului bizantin, Venețienii au luat partea cea mai importantă, ceea ce le-a asigurat o mare desvoltare a comerțului lor în Răsărit. Chiar după restaurarea imperiului bizantin și invazia Turcilor, Venețienii au rămas încă până târziu stăpâni în Albania, Moreea, Negroponte, Lemnos, Cipru și Creta. Stăpânirea lor în insula Creta a dăinuit până în anul 1669, când Turcii, cucerind-o, au distrus complet dominațiunea venețiană în insulele grecești.

Până la ruinarea domeniului lor colonial, Venețienii, preocupați mai mult de prosperitatea comerțului, au fost niște stăpânitori buni; au menajat susceptibilitățile locale, recunoscând peste tot aristocrația greacă, pe care însă au căutat să o întărească cu elemente devotate. În acest scop alcătuiseră o carte de aur, în care înscriseseră nobilii localnici, aristocrați sau proprietari de pământuri întinse, dar în rândul cărora treceau și pe funcționarii superiori ce se distingeau prin credința și serviciile aduse Republicei.

www.dacoromanica.ro

Această nobilime greacă din orașele insulare, care trăia alături de Veneţieni, având aceleași drepturi și privilegii ca și ei, atrasă de strălucirea artistică și culturală a Veneţiei, își trimetea adesea copiii la studii în universităţile mari ale Italiei.

Prin aceste legături politice, economice și culturale, influența italiană a pătruns așa de puternic în teritoriile grecești încât, la orașe, populaţiunea devine bilinguă; limba greacă primește numeroase infiltraţii italiene, iar băștinașii încep să-și scrie limba în alfabetul latin. În acest mediu de interpătrundere a vieţii politice și culturale grecești cu cea occidentală, a fost plăsmuită și poema *Erotocritul.*

Erotocritul a fost publicat pentru întâiași dată la Veneţia, în 1713, de către cunoscutul tipograf italian Antonio Bortoli. In prefaţa care însoţește textul poemei, tipograful veneţian, după ce amintește cărţile publicate de el — din calda prietenie și marea consideraţie pe care o nutrește pentru naţiunea greacă — explică apoi « că pentru recreare și desfătare, urmând sfatul oamenilor savanţi » a tipărit:

« Erotocritul, poemă veche, atât de lăudată și răspândită în insulele Adriaticei, Pelopones și mai ales în ilustra cetate a Zantei, unde se găsesc ca și aiurea urmașii nenorociţilor Cretani. Acolo au găsit un adăpost prielnic, după cucerirea patriei lor de către Turci; prin ei a devenit publică această poemă, care este compusă în idiomul cretan; s'a răspândit în insulă și în alte locuri, unde face farmecul și desfătarea tuturor cititorilor ».

Poema se sfârșește la versul 1502, după care se află un epilog de 14 versuri. În aceste stihuri finale, după o figură stilistică obișnuită și în vechile noastre tipărituri — autorul încheindu-și opera, se simte ca și corăbierul ajuns în portul liniștit — ni se dau următoarele destăinuiri preţioase privitoare la autor:

« Văd mulţi oameni cari doresc — și aceasta mi s'a spus — să afle cine a lucrat ce s'a scris mai sus; de aceea nu mă voiu ascunde, ci voiu să mă dau pe faţă pentru ca toţi să mă cunoască: Vincenţiu este poetul și familia sa Kornaros, — fie ca să se afle fără păcat când Haron îl va lua. La Sitia s'a născut;

www.dacoromanica.ro

la Sitia a crescut; acolo a plăsmuit opera pe care v'o transcrie aci; la Candia s'a însurat, după cum a voit firea, și sfârșitul său va veni unde Dumnezeu va hotărî ».

Învățații greci, cercetând documentele timpului, au dat peste familia Kornaros pomenită în insula Creta încă din anul 1476 și au încercat să identifice pe autorul poemei cu Vincențiu Kornaros, al cărui nume se găsește scris pe zidul unei capele venețiene din provincia Sitia, subt data 1677.

Dar regretatul folklorist grec Politis — plecând dela considerația că este cel puțin curios ca identitatea autorului unei poeme așa de importante să rămână necunoscută compatrioților și contimporanilor săi — și după el și alți savanți, între cari și elenistul francez Hubert Pernot — și pe de altă parte constatând că și în alte poeme și texte medievale, redactate în greaca vulgară, remaniatorii se dau în notițe finale drept autori, pun la îndoială paternitatea lui Kornaros.

După cercetări începute în 1824—1825 de C. Fauriel și Dr. Karl Iken și continuate de C. Gidel, A. N. Ghiannaris, Theotokis, St. Xanthudidis, P. E. Pavolini și alții, care au subliniat influențele lui Pulci, Boiardo și Ariosto, marele folklorist grec Politis a arătat că influențele semnalate sunt de mică importanță și că se reduc la câteva analogii de imagini. Adâncind cercetarea sursei în domeniul folklorului, el se oprise la un basm popular grecesc — cunoscut însă și în alte literaturi populare — din care ar fi crescut poema Erotocrit. Părerea lui Politis a fost admisă și de Hubert Pernot.

Într'un memoriu prezentat Academiei Române în 1936 și completat printr'un articol publicat în *Revue de littérature comparée* (1936, April), am arătat că basmul popular indicat de Politis a servit lui Kornaros numai pentru plăsmuirea unui episod din partea finală a poemei, dar că adevăratul izvor este un roman cavaleresc dela sfârșitul evului mediu francez: *Paris et Vienne*.

Romanul a circulat multă vreme în copii manuscripte, dintre care cea mai veche, din 1432, a fost publicată în ediție critică de Dr. Robert Kaltenbacher, *Der altfranzösiche Roman, Paris et Vienne*, Erlangen, 1904.

În introducerea acestui manuscript, ni se spune că romanul a fost « extrait de langaige provencial en françoys » de către

www.dacoromanica.ro

marseillezul Pierre de la Cypède. Textul a fost tipărit pentru întâiași dată la Anvers, în 1487, și a avut un extraordinar răsunet în vremea sa, pentrucă până la sfârșitul veacului următor a avut vreo 11 ediții franceze și a pătruns în 9 literaturi: italiană, spaniolă, catalană, engleză, flamandă, suedeză, latină și armeană. În literatura italiană, romanul a pătruns de timpuriu prin două traduceri; a fost tipărit pentru întâiași dată la Treviso în 1482, sub titlul: *Historia de li nobilissimi amanti Paris e Vienna* și a avut o vitalitate mai mare decât chiar în Franța: a fost retipărit în cel puțin 22 de ediții până la sfârșitul secolului al XVII-lea, în diferite orașe ale Italiei (Venezia, Milano, Verona, Treviso ș.a.) și a fost prelucrat în stihuri de doi versificatori ai secolului al XVII-lea: *Mario Teluccini* și *Angelo Albani Orvietano* supranumit și *Il Pastor Poeta*. Poema lui Mario Teluccini apărută la Genova în 1571 înfățișează însă o intrigă mai complicată cu personagii noui și episoade accesorii; poema lui Angelo Albani, publicată la Roma, în 1621, sub titlul *Innamoramento di due fedelissimi amanti*, se ține mai strâns de textul în proză, a cărui acțiune o concentrează adesea. Soarta acestor două adaptări a fost cu totul diferită: pe când opera lui Mario Teluccini n'a cunoscut decât două ediții și a fost apoi acoperită de uitare, opera lui Angelo Albani s'a răspândit în principalele orașe ale Italiei, a înfruntat victorioasă vremurile și a ajuns până la noi sub forma unei cărți populare care se publică și azi chiar în dialectul sard[1]), după cum am arătat pe larg în articolul menționat mai sus din *Revue de littérature comparée*. Ea era destul de populară în Italia, și a fost cunoscută în forma italiană chiar și în lumea românească din Principate, deoarece catalogul Bibliotecii Mitropoliei din București, întocmit de Petrache Poenaru în 1836 și de care am vorbit în al doilea capitol (ms. nr. 2683 din B. A. R.) menționează la f. 143 și *Innamoramento di due fidelissimi amanti Paris e Vienna*, într'o ediție venețiană din 1721. Dacă poema lui Albani Orvietano găsise cetitori până în țările noastre, cu atât mai mult trebuia să fie gustată în coloniile venețiene de pe la jumătatea secolului al XVII-lea, când

[1]) F. S. Cagliari. *Los amores de Paris e Vienna in poesia sarda ottava rima tradusia*, Tipografia ditta G. Dessi, 1905.

www.dacoromanica.ro

poetul Vicențiu Kornaros, scoborîtor dintr'o familie venețiană stabilită în Creta, a prelucrat-o în versuri grecești, în dialectul cretan.

Poetul grec, care era om de gust și de talent, a urmărit deaproape intriga poemei, dar a prelucrat-o într'o formă originală. În primul rând el a transpus acțiunea de pe țărmurile Viennei franceze pe scena Orientului balcanic, localizând-o în ținuturile grecești, după cum vom vedea îndată. Această naționalizare a motivului francez a atras după sine în chip firesc și alte transformări, de ex. elementele de intrigă din romanul francez și din poema italiană care pregătesc desnodământul o cruciată pusă la cale de Papă, sarcina încredințată Delfinului Franței de a spiona în haine de pelerin drumurile spre Sfântul Mormânt, căderea acestuia în mâinile Saracinilor și închiderea lui în temnița din Alexandria — toate acestea nu numai că nu cadrau cu Orientul balcanic și cu Atena clasicismului păgân, dar puteau jigni susceptibilitatea ortodoxă a poporului grec într'o vreme în care fruntașii clerului său duceau lupta contra Scaunului papal. De aceea poetul grec a înlocuit aceste episoade din partea finală a acțiunii, dar numai aici, cu elemente împrumutate dintr'un basm popular grecesc — cel indicat de Politis. Pentru aceleași motive Kornaros a trebuit să modifice puțin și psihologia eroilor. Concepția platonică a dragostei « courtoise » smulsă din epoca cavalerismului medieval francez — unde se formase sub influența traducerilor și a ideilor platonice venite din Provensa — și transpusă peste două veacuri mai târziu într'un mediu social, cu totul diferit, nu mai putea fi înțeleasă. Kornaros a tăiat, astfel, din prelucrarea sa scenele care i se păreau de un romanesc exagerat. Dragostea așa cum o zugrăvește el, mai puțin subtilă, dar mai sinceră, are un caracter mai general omenesc și în orice caz mai accesibilă masselor populare, mai puțin în curent cu codul courtoisiei occidentale. În forma care a cizelat-o Kornaros și în care a răsbătut în literatura noastră, Erotocritul are următorul subiect:

Fondul poemei îl alcătuește romanul de dragoste dintre Aretuza, fiica regelui Iraclie al Atenei și dintre Erotocrit, fiul lui Pezostrat, sfetnic de taină al regelui. Erotocrit, tot ducându-se

www.dacoromanica.ro

cu tatăl său la curtea împărătească, se îndrăgostește de fiica împăratului. Ne mai putând înăbuși în sufletul lui dragostea, se destăinue prietenului său, Polidor, care-i era ca și un frate și care, punându-i în față primejdiile unei asemenea dragoste nenorocite, îl sfătuește să nu mai calce pe la curtea împărătească. Erotocrit ascultă sfatul prietenului său și, pentru a-și liniști durerea, își ia lăuta și trece în fiecare seară, în tovărășia lui Polidor, pe lângă palatul împărătesc, revărsându-și focul dragostei în cântec. Toți cei din palat ascultă plini de admirație. Aretuza, vrăjită de farmecul cântecului, se simte tot mai mult atrasă de către cântărețul necunoscut, pe care-l vedea într'o lumină ideală. Împăratul însuși e curios să afle cine este și, în acest scop, dă o masă mare la care invită pe toți cântăreții să-și arate iscusința, dar toate încercările lui rămân zadarnice, fiindcă Erotocrit, deși ia parte la ospăț, nu cântă. Împăratul, împins din ce în ce mai mult de curiozitate, trimite 10 slujitori să prindă pe cântăreț, dar acesta, care era mascat, îi bate și-i pune pe fugă. Aretuza, aflând isprava cântărețului și vitejia lui fără seamăn, se aprinde și mai mult de dragoste.

În acest răstimp, Erotocrit, muncit de chinurile unei dragoste pe care o credea nenorocită, se hotărăște, după sfatul prietenului său, să plece în Egipt, în nădejdea că poate depărtarea va aduce alinarea sufletului său. La plecare el încredințează mamei sale cheile micului palat, cu rugămintea ca să nu lase pe nimeni înăuntru, în lipsa lui, căci în saltare are hârtii pe care nimeni nu trebue să le vadă.

Aretuza, la rândul său, neputând înțelege de ce cântărețul ei nu mai dă semne de viață, slăbește din ce în ce, și tatăl, necunoscând pricina pentru care tânjește fata, ca să o învioreze, pune la cale o mare serbare de luptă cu lancea între vitejii veniți din toate părțile. În răstimp însă, survine o întâmplare care desvălue Aretuzei cine este cântărețul necunoscut. Pezostrat, tatăl lui Erotocrit, cade greu bolnav și împărăteasa merge să-l cerceteze cu Aretuza. Încântată de această vizită neașteptată, mama lui Erotocrit, uită făgăduiala dată fiului său, și arătând cinstiților oaspeți grădina, îi conduce la locuința lui Erotocrit. Aretuza, cercetând palatul, dă într'una din odăi peste textul cântecelor pe care le

www.dacoromanica.ro

auzise în nopțile de primăvară dela misteriosul cântăreț, precum și peste portretul ei zugrăvit de Erotocrit.

În această vreme, Erotocrit, care fusese chemat de tatăl său când se credea pe patul morții, aflând de serbarea pusă la cale pentru desfătarea Aretuzei, se hotărăște să ia și el parte.

Ziua sortită pentru marea luptă de tournoi sosește. Din revărsatul zorilor, crainicii împăratului vestesc începutul luptei. Prăvăliile sunt închise; de pretutindeni lumea năvălește în piața publică, pe terasele mărețe, la ferestrele și pe coperișurile caselor. Regele, regina și Aretuza iau loc pe estradă și cavalerii, sosiți în taină din ajun, defilează înaintea regelui îmbrăcați în costumele lor bogate și în arme sclipitoare. Fiecare dintre ei poartă pe cască o emblemă și o deviză amoroasă. Cel mai impresionant este Haridimos, prințul Cretei. « Calul negru, veșmintele negre și negre sunt armura și lancea ». Coloarea neagră a doliului, pe care și-o alesese, simboliza tragedia vieții sale.

El se căsătorise din dragoste cu o tânără și frumoasă fată; dar, într'o zi, pe când se afla cu ea la vânătoare, a adoarmit lângă un izvor. În răstimp, soția chinuită de gelozie, pentru fiica unui păstor din apropiere, se ascunde într'un tufiș spre a ispiti lucrurile. Prințul, visând că un leu se repede asupra lui, se ridică, ia arcul și, văzând în apropierea lui o tufă mișcându-se și crezând că acolo se află o fiară, îndreaptă arcul și trage săgeata. Un țipăt sfâșietor se aude și soția lui cade moartă. De atunci ia parte la toate luptele de tournoi și singura lui mângâiere este să depună pe mormântul soției sale trofeele câștigate. Emblema lui este o făclie stinsă de o vijelie puternică, deviza: « Facla care-mi lumina calea nu-mi mai dă lumină; vijelia mi-a stins-o și acum rătăcesc în întuneric ».

Erotocrit apare și el pe un cal negru, înveșmântat în alb. Pe cască era zugrăvit un fluture prins în flacăra focului; cu următoarea deviză: « Am dorit și am privit flacăra focului; m'am apropiat și m'am aprins. Nu mă mai pot îndepărta ».

Prințul moștenitor al Bizanțului, îndrăgostit de o tânără fată pe care ar fi dorit să o ia de nevastă, însoțit de un alai măreț de scutieri și de ostași cu arme strălucitoare de aur, are ca emblemă o mlădiță de viță cu foi și o ciorchină de aguridă iar ca deviză: « Cu timpul nădăjduesc să pot mânca dulce, agurida verde pe

www.dacoromanica.ro

care acum n'o gust» — deviză inspirată din proverbul popular grec: «Încetul cu încetul strugurele verde se preface în miere».

În lupta care se desfășoară cu îndârjire, Erotocrit învinge pe toți adversarii săi și câștigă coroana biruinței, spre marea bucurie a Aretuzei.

Dragostea, înăbușită prea multă vreme, izbucnește din nou. Erotocrit și Aretuza se întâlnesc în taină, noaptea, în grădina palatului, și-și destăinuesc dragostea prin gratiile ferestrei. Aretuza îndeamnă pe Erotocrit să trimită pe tatăl său la împărat, ca să o ceară de noră. Împăratul însă rămâne surprins de atâta îndrăzneală și poruncește ca Pezostrat să rămâie toată viața închis în casele sale, iar Erotocrit în cel mult patru zile, să plece în pribegie.

Împăratul, bănuind că trebue să fie ceva între Aretuza și Erotocrit, hotărăște să o mărite în grabă cu fiul împăratului din Bizanț, dar Aretuza refuză și atunci împăratul îndârjit o aruncă în temniță împreună cu dădaca ei, Frosina.

În acest răstimp, Erotocrit se străduește să-și înăbușe durerea pe țărmurile insulei Eubeea, gândindu-se necontenit la logodnica lui. Servitorul său credincios, Pistentis, bate drumurile spre Atena, prefăcându-se că se duce să afle știri dela stăpânul său Pezostrat, — în realitate ca să poarte corespondența între Erotocrit și Polidor. Astfel Erotocrit află cu amărăciune suferințele iubitei sale, în timp ce aceasta din închisoare, prin dibăcia doicei sale și cu ajutorul paznicilor, află și ea noutăți dela Erotocrit.

Trei ani trec și într'o bună zi regele Atenei este atacat de regele Vlantistratos (citește Vladistratos) al Vlahilor care ajunge cu oștile până sub zidurile Atenei. Lupta este sângeroasă, regele Atenei este în mare primejdie, când deodată intervine în luptă un erou necunoscut. Era Erotocrit, care aflând cele întâmplate și cuprins de nostalgia țării sale și de dragostea Aretuzei, se hotărî să intre în vălmășagul luptei. Dela o vrăjitoare bătrână dobândise 2 sticluțe cu apă miraculoasă, una prin care putea să devină negru ca un arap, alta prin care putea să-și curețe negreala și să-și recapete înfățișarea cu albeața și frumusețea lui obișnuită.

Cu ajutorul primei sticluțe, Erotocrit își înegrește fața astfel, încât nici mama sa nu-l mai putea recunoaște și pornește călare

www.dacoromanica.ro

întins spre Atena. Văzând în depărtare cele două oștiri înșirate pe câmpul de luptă și zărind pe culmi albind casele Atenei în care zăcea în temniță aceea pe care o iubea, Erotocrit este stăpânit de o puternică emoție. Își alege un loc ascuns sub un copac bătrân, departe de oraș și de câmpul de luptă și de acolo, în revărsatul zorilor, când auzia sunând cornul de luptă, se avânta în tabără, intra în primele rânduri și da vâlvă oștirilor ateniene, punând pe fugă pe vrăjmași. Nimeni nu-l cunoștea, deși toți erau curioși să afle cine este. Când soarele apunea după culmi, se retrăgea în grabă din tabără și se întorcea neștiut la locul său tăinuit. Regele Vlantistratos, înspăimântat de ravagiile pe care le făcea în oștirile sale acest necunoscut, hotărește să reînceapă a doua zi lupta înainte de revărsatul zorilor, prin surprindere. Atenienii atacați pe când erau încă cufundați în somn, sunt înfrânți. Regele însuși și Polidor sunt grav răniți; zarurile armelor păreau hotărîte, când deodată intră în luptă eroul misterios. Dar în această cumplită încăerare, eroul — Erotocrit — este și el rănit.

Transportat în palatul imperial, e așezat în camera Aretuzei, pe patul ei, și îngrijit cu multă atențiune. Totuși el nu se dă pe față. Regele îi oferă coroana lui, dar străinul o respinge. Singurul lucru pe care îl cere este mâna Aretuzei. Iraclie, știind îndărătnicia Aretuzei, se întristează și caută să-i îndepărteze gândurile dela ea. Dar străinul voiește să vorbească el însuși cu Aretuza. I se trimit condamnatei în acest timp haine mărețe, dar ea le calcă în picioare și răspunde eroului necunoscut: « că mai curând soarele își va pierde strălucirea, pădurea frunzișul, pajiștea iarba, marea apa și țărmul nisipul, decât să se hotărască să se mărite ». Erotocrit e încântat în sufletul său de această strălucită dovadă de credință, dar totuși dorește să mai ispitească iubirea Aretuzei pentru el. De aceea la plecare îi trimite prin doică inelul pe care Aretuza i-l dăduse în clipa despărțirii lor. Tânăra prințesă, la vederea inelului, rămâne înmărmurită; nu știe ce să mai creadă, chiamă pe străin și îl întreabă de unde are acel inel pe care ea l-a pierdut cândva în zorii tinereții sale. El amână însă răspunsul pentru a doua zi, când venind din nou în temniță, îi povestește cum a primit acel inel dela un tânăr necunoscut pe care l-a găsit dându-și sufletul lângă un izvor; « Aceste mâni pe care le vezi

www.dacoromanica.ro

— adaugă el — i-au săpat mormântul și l-au îngropat ». La auzul acestor cuvinte, Aretuza nu-și mai poate stăpâni sbuciumul sufletesc. Ea izbucnește în lacrămi și regretă că n'a fost la căpătâiul iubitului ei ca să-l însoțească în călătoria spre lumea cealaltă. Înduioșat până în adâncul sufletului, Erotocrit nu mai poate rezista, își spală negreala feței, își recapătă chipul lui obișnuit și se destăinuie. Cei doi îndrăgostiți sunt în culmea fericirii și părinții, lăsând la o parte toate animozitățile trecutului, îi unesc.

Tipăriturile grecești din Veneția ale *Erotocritului* au ajuns și în țările noastre, unde s'au răspândit mai întâiu în familiile fanariote care gravitau în jurul curților domnești din Iași și București și dela care au trecut apoi și în societatea românească.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, poema a fost tradusă în limba română de două ori, și aceste tălmăciri românești au avut o largă răspândire, după cum dovedește, pe lângă numeroasele copii și încercări de prelucrare, și mărturia lui Anton Pann, care vorbind de *Erotocrit* spune:

Numa 'n rumînește până astădată
Nu s'a văzut încă în tipărire dată.
Dar tradusă în proză la mulți se găsește
Și la alți în versuri ca și în grecește.

Prima traducere românească a fost făcută între 1770—1780, de un oarecare Hristodor Ioan Trapezontu, pe care d. Vasile Grecu înclină a-l identifica cu un anonim călugăr din mănăstirea Sumela, care pe la 1779—1780, scria la Constantinopol, o culegere de citate din diferite cărți. Traducerea lui Hristodor este corectă, dar făcută într'o limbă românească plină de grecisme — de altfel destul de numeroase în limba literară a vremii, ca: *a parigorisi*, *a paraclinisi*, *a pliroforisi*, etc.

A doua traducere a fost făcută de un Român — până acum necunoscut — care deși în general se ține destul de fidel de original, totuși pe alocurea prescurtează părțile ce i se păruse prea amplificate, adaugă în alte locuri reflecții personale, redă în versuri părți cu caracter mai pronunțat, la care se adaugă și inspirațiile sale proprii. Traducerea aceasta împestrițată cu grecisme,

www.dacoromanica.ro

totuși nu e lipsită de valoare literară, traducătorul nimerind adesea imagini neașteptate și puternice.

Această nouă traducere românească a fost apoi prelucrată de un copist cu inclinații literare, care după d. Grecu ar fi fost Vasile Vârnav din Botoșani. Prelucrătorul a înlăturat versurile monotone; a prescurtat sau a suprimat chiar dialogurile lungi și plictisitoare; a adăugat elemente nouă și a încercat să adapteze oarecum acțiunea la mediul românesc. Modificarea acțiunii se vede chiar dela început. Erotocrit și Aretuza sunt tovarăși de copilărie, căci ei sunt crescuți la olaltă în « harem », învățând carte la același dascăl. La vârsta adolescenței sunt despărțiți. Erotocrit, care se deprinsese cu tovarășa sa, încearcă într'o zi să pătrundă în harem, dar este oprit. Aceasta îl îndurerează și, întorcându-se acasă, își dă seama că o iubește. Străduințele lui de a o revedea rămânând zadarnice, el își caută liniștea în grădina părintească, într'un « chioșc » frumos din mijlocul unui « havus ». Acolo — și nu într'o cameră din palat — se ducea « în toate zilele singur » și « se pedepsea (chinuia) făcând stihuri de dragostea Aretuzei ».

Pe alocurea se întâlnesc elemente de vieață socială care au un colorit românesc. Astfel, când Erotocrit cântă sub ferestrele palatului din gură și din tambură, împăratul chiamă pe « zapciii curții », întrebându-i: « Sub săraiurile mele, crâșmă este de nu pot să mă odihnesc de cântările beților? » și pentru a-i prinde trimite « un căpitan cu 8 străjeri ». Când tatăl lui Erotocrit cade bolnav, sunt trimiși pentru a-l aduce « călărași din moșie în moșie ». Nunta dela sfârșit cu masă mare și veselie are și ea ceva din specificul mediului din care se ridică traducătorul. « În genere — ne încredințează d. Grecu — nu mai poate fi vorba de o traducere a Erotocritului, ci de o repovestire și prelucrare a poemei. Povestirea — curățită de grecismele fanariote — devine astfel mai sglobie și mai vioae și se citește ușor și cu plăcere ».

Cât de populară a fost la noi poema cretană se vede și din faptul că pe pământ românesc s'a făcut și o prelucrare grecească în « catharevusa » *Νέος Ἐρωτόκριτος*. Autorul acestei prelucrări grecești este serdarul Dionisie Fotino, născut la Palea Patra în Pelopones, autor al mai multor cărți de muzică bisericească și profesorul lui Anton Pann, care vorbește cu admirație despre el:

www.dacoromanica.ro

« a făcut și alte versuri originale care-l vădesc că a fost un bun istoric, poet și ritor ».

Fotino a parafrazat originalul, a dat poemei un colorit clasic, comparând pe Erotocrit cu vechii eroi, Achile, Hercule, Odiseu; a transpus textul cretan în « catharevusa »; a înlocuit epilogul lui Kornaros cu felurite coruri imitate fără succes după corurile tragediei antice; și, în sfârșit, a introdus în diferite părți ale textului cântece de dragoste, care nu se găseau în original, dar care au fost, probabil, împrumutate din romanțele grecești, ce desfătau societatea greacă contimporană din București. Opera lui Fotino a avut un mare răsunet în țările noastre. Abonații erau din toate treptele ierarhiei boierești, dela beizadelele domnești și dela marii bani și marii vornici, până la pitari și vătafi, în total 164 de prenumeranți în Muntenia și 28 în Moldova. Iată câțiva dintre aceștia: alături de beizadelele Grigore Sutzu, G. Ghica, Const. Caragea, Văcărești, Brâncovenii, Filipești, Goleștii, Const. Câmpineanu, Alecu Beldiman, Dinu Negrutzi, tatăl scriitorului Constantin [1]), care și acesta nota pe exemplarul părintesc în grecește: *Καὶ τόδε Κωνσταντίνου Νεγρούτζη, Μαρτίου* 12 (1820) (Și acesta al lui Costandin Negrutzi).

Prelucrarea lui Dionisie Fotino a fost și ea tradusă în versuri românești de Anton Pann și tovarășul său Tudorache Iliad Această traducere românească a fost tipărită la Sibiiu, în anul 1837, în 5 tomuri, subtitlul: *Noul Erotocrit, compus în versuri de Anton Pann* și a găsit, la rândul ei, în lumea boierinașilor mai mărunți și a burgheziei cetitori pasionați ca: Marin Serghiescu, Stolnicul Stanciu, Pitarul Mihai Rusescul, Maiorul Golescu întâiu, Dimitrie Solacoglu; « librieri » din București: Iosif Romanov, Iosif Popovici, Visarion Russu; « muzici eclesiastici » din București ca: Costache Steleanu, Dobre Tântăveanu, Grigorie Engheorliu ș. a., precum și câțiva profesori și admiratori sau sprijinitori ai lui A. Pann: Ioan Poenaru dela colegiul Sf. Sava, Nifon Bălășescu dela seminarul Mitropoliei, alături de câteva fețe mai simandicoase ca: Mărele Paharnic Costandin Olănescu, Marele Pitar

[1]) Cf. lista prenumeranților necompletă în *Revista istorică*, XIII (1927), p. 427—28 și completă la N. Cartojan, *Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, p. 52—53.

www.dacoromanica.ro

Matache Piersiceanu, Marele Serdar Costache Oteteleșanu, cârmuitorul județului Râmnicul-Vâlcea, « cucoana » Zamfira Geanoulu Lezviodax, ș. a. [1]).

O carte cetită cu atâta pasiune în toate straturile societății românești dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea nu se putea să nu lase urme în poezia românească. Poeții Văcărești: Ienăchiță, Alecu și Iancu s'au inspirat în creațiunile lor din fragmentele lirice ale prelucrării lui Dionisie Fotino [2]). Câteva cântece în traducerea lui Anton Pann, însoțite de melodie, au fost purtate de lăutarii vremii în lumea satelor până la Vâlcea, de unde au fost culese prin anii 1884 și introduse în colecția lui Gh. Dem. Teodorescu [3]). Alecsandri însuși vorbește în *Boieri și Ciocoi* despre Erotocrit, ca de o carte de căpătâi a generației care l-a precedat [4]). Chiar Eminescu pare să se fi desfătat cu lectura lui. După un ms. din biblioteca marelui liric, a publicat Dr. M. Gaster un fragment în a sa *Chrestomatie română* II (p. 178 și urm.) [5]).

Pătrunderea culturii apusene la noi în prima jumătate a secolului al XIX-lea a înlăturat din circulație poema cretană. In Grecia însă, ea este încă de actualitate. In 1922, dramaturgul Th. N. Synadinos a adaptat Erotocritul la cerințele scenei, iar un compozitor Albertis, îndemnat de succesul lui Synadinos, a încercat pe livretul acestuia o operă, care a fost cântată în zilele de Crăciun ale anului 1935, pe scena teatrului Olympia din Atena [6]). Astfel romanul cavaleresc dela sfârșitul

---

[1]) Vezi lista de prenumeranți la sfârșitul tomurilor.

[2]) Ariadna Camariano, *Influența poesiei lirice neogrecești asupra celei românești: Ienăchiță, Alecu, Iancu Văcărescu, Anton Pann și modelele lor grecești*, București, Cartea Românească, 1935 (Inst. de Ist. lit. și folklor), p. 24, 30.

[3]) N. Cartojan, în *Revista Filologică*, I, 1927, Cernauți, p. 124.

[4]) Act. II, scena VIII:

Tarsița. Trebue numaidecât să te declarisești, astăzi s'o uimești cu cuvinte de amoriu... să-i rostești una din *Erotocrit*. Ai cetit pe *Erotocrit*? etc.

[5]) Vezi și D. Murăraș u, *Eminesc i. Literatură populară*, în colecția *Clasicii români comentați*, p. 32.

[6]) Datorez aceste informații amabilității d-lui D. Russo, căruia îi aduc și aci mulțumirile mele.

www.dacoromanica.ro

evului mediu francez, uitat de mult în patria sa, trăește încă în masele populare italiene și renaște acum la o nouă viață în Orientul balcanic.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI PUBLICATE: M. Gaster, *Chrestomatie română*, București, 1891, vol. II, p. 178—183, după: *a)* ms. Eminescu, fragment 6 foi, ca 1800; *b)* ms. Bibl. Centrale, nr. 325, copiat în 1818 (azi în Biblioteca Academiei Române, sub nr. 2606) publică următoarele fragmente: nașterea lui Erotocrit și a Aretuzei; plecarea lui Erotocrit dela părinți; jalea Aretuzei; N. Cartojan, *Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, în *Academia Rom.* Mem. Secț. Lit., Seria III, tom. VII, mem. 4, p. 109 (27 a mem.) — 131 (49), se reproduce scenele aubade-lor, a invitării cântăreților la palat, a luptei lui Erotocrit și Polidor cu cei 10 ostași ai împăratului în originalul francez al romanului « Paris et Vienne » (versiunea lui Robert Kaltenbacher) în versiunea italiană a lui Angelo Albani Orvietano, în prelucrarea grecească și în traducerea românească după ms. nr. **3514**, din Biblioteca Academiei Române, copiat de logofătul Ioniță, la 1787, în București. Tot aci 12 planșe în facsimile reprezentând scene din roman, lucrate de Petrache Logofătul, în ms. logofătului Ioniță, menționat mai sus (2 colorate).

Versiunea lui Dionisie Fotino a fost tradusă și publicată de Anton Pann, *Noul Erotocrit compus în versuri*, Sibiiu, 1837, în 5 tomuri.

MANUSCRIPTE ROMÂNEȘTI DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **145**. « Ăcastă cartea foarte iscusită și frumoasă s'au scos și s'au tâlmăcit de pi eliniască pe limba moldoviniască de Hristodoru Ioanu Trapezontu ». A fost copiat dela 22 Martie 1800 până la 15 Iulie 1800, « pe apucate » de « Alecsandru logofăt al sărăriei domnești, ce am fost și taingiu » de pe « niște tetraji ce era iscălit Vasile ot Botoșani, cini a fi, că nu știu » (identificat cu Vasile Vârnav de N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, II, p. 439); nr. **158** copiat la 1785 August 15 de Ioniță Tăutul (pe f. 124 r. cu litere latine: Teutu) « în zilele prea luminatului Domnul nostru Io Alexandru Ioan Mavrocordat Voevod » pe când era « comandir Bucovinii Ințănberg gheniral-maior »; nr. **2606**, (8 Oct. 1818 copiat « la Târgul Pietrii, ținutul Niamțului », din porunca sulgerului Simion Oprișan, de Simion Popa, care era « slugă în casă la d-lui »; ms-ul a aparținut înainte Bibliotecii Centrale din București, de unde a trecut apoi în Biblioteca Academiei Române; nr. **3514**, copiat în București, « în zilele Marii-Sale Nicolae Petru Mavrogheni Voevod, let 1787 Iuli 10 » de logofătul Ioniță și « zugrăvit de Petrache logofăt », cu 132 ilustrații în culori și cu un autoportret. Pentru descrierea manuscriptelor, nr. **145**, **158**, cf. I. Bianu, *Biblioteca Academiei Române, Catalogul manuscriptelor românești...*, tom. I, n-rele 1—300, București, 1907; Vasile Grecu, *opera citată* mai jos; adaogă și ms. nesemnalat la Grecu, nr. **2769**, f. 110—115 v. (anul 1825). Fond *Gaster:* ms. nr. **72**, copie din anul 1806.

www.dacoromanica.ro

O copie ms. de pe traducerea lui Anton Pann, *Noul Erotocrit*, făcută de Dimitrie Iancovici la Brașov în 1842, în mss. nr. **3205-3208** din Bibl. Acad. Rom.

MANUSCRIPTE ROMÂNEȘTI DIN ALTE DEPOZITE: Un ms. ilustrat păstrat în *Muzeul limbii române* din Cluj; circula mai înainte în Bucovina; lipsesc 14 foi dela început «care cuprindeau povestirea din cele dintâiu o mie de versuri», «ca la vreo 80 de pagini» rupte; n'au mai rămas decât 136 foi. Lipsesc însemnările copistului; «cetit toată această carte la Iulie 1821»; semnătura indescifrabilă. Cf. V. Grecu, *op. cit.* mai jos, la studii, p. 19. In *Biblioteca «V. A. Urechia»* din Galați: un ms. sub cota **5747**, copiat de Săndulache Lăpușneanu la 1834, vezi Ion M. Gane, *Romanul popular «Filerot și Antusa» în redacțiunea lui Radu S. Câmpiniu*, Brăila, 1936, p. 3, nota 3. *Biblioteca d-lui Vespasian Erbiceanu*, București: ms. moldovenesc, fără nici o indicație de loc sau dată (lipsesc ultimele pagini). Pe ultima copertă în interior, o notă în limba rusă din 23 Iunie 1913, atestând proprietatea lui Victor Nicolaievici Serba, de la soția căruia d-l Erbiceanu a achiziționat ms. în Chișinău.

STUDII: M. Gaster, *Literatura populară română*, p. 129 131 (se face însă confuzie între Erotocrit și Filerot); studiu temeinic: Vasile Grecu, *Erotocritul lui Cornaro în literatura românească*. Extras din *Dacoromania*, anul I (1920), Cluj. Despre Vlahii din Erotocrit: N. Bănescu în *Byzantinische Zeitschrift*, 24 (1932), p. 145; V. Grecu, *Codrul Cosminului* I (1924), Cernăuți, 1925, p. 575—576. Despre originalul grec: Dr. Karl Iken, *Leucothea*, Leipzig, 1825, I, p. 185-207; Charles Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824—1825, tom. II; Nicolai, *Geschichte der neugriech. Literatur*, Leipzig, 1876, p. 232 și urm. Ch. Gidel, *Erotocritos, poème en grec moderne, du XVI-e siècle* în *Nouvelles Études sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1878, p. 477—532; A. N. Giannari, *Περὶ Ἐρωτοκρίτου καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ ἱστορικὴ καὶ γλωσσικὴ μελέτη μετὰ γλωσσαρίου*, Athena, 1899; G. Sotiriadis, *Ἐρωτόκριτος*, Athena, 1909 și în revista *Παναθήναια*, Athena, 1909, p. 202—217; N. G. Politis, *Ὁ Ἐρωτόκριτος* extras din *Λαογραφία* I, p. 19—70; G. N. Hatzidakis, *Zum Erotokritos*, în *Mitteilungen des Seminars für Orient. Sprachen*, Jahrg. XIII, II, 1910, Berlin, 1910; Hesseling, *Erotokritos en Aretousa*, în *Uit Byzantium en Hellas*, Haarlem, 1911, p. 82—116; Stefanos A. Xanthudidis, *Βιτσέντζου Κορνάρου Ἐρωτόκριτος. Ἔκδοσις κριτική...* Athena, 1910, cu un studiu de 180 pagini; P. E. Pavolini, *«L'Erotokritos» di Vicenzo Cornaro e le sue fonti italiane Estratt' dalla «Rassegna»*, Anno XXV (1917), nr. 1. Napoli, F. Perrela, 1917; Hubert Pernot, *Le roman crétois d'Erotokritos*, în *Études de littérature grecque moderne*, II-e série, Paris, 1918, p. 1—92; Alexander Haggerty Krappe, *Über die Quelle des Erotokritos*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 1925, p. 313—321; John Mavrogordato, *The Erotokritos with an introduction by Stephen Gaselee* (traducere în limba engleză cu studiu: p.55—59). Oxford University Press, London Humphrey Milford, 1922.

www.dacoromanica.ro

Adevăratul izvor occidental, romanul francez medieval « Paris et Vienne », prin intermediarul italian Angelo Albani Orvientano, a fost semnalat şi analizat de N. Cartojan, *opera citată* mai sus şi în *Revue de littérature comparée*, Paris, Boivin, 1936, nr. avril—juin, p. 265—293 şi extras unde se arată mai clar raporturile intermediarului grecesc cu poema cretană. Articolul din « Revue de littérature compareé » a fost tradus în greceşte şi publicat în revista *Τὸ νέον Κράτος*, I, 4, Atena (1937), p. 362 şi II, 1, (1938); G. Zoras *Ἐρωτόκριτος καὶ Θυσία τοῦ Ἀβραὰμ* în *Νέα Ἑστία* 1937, t. XXII, p. 1605—1614; Em. Kriaras, *Μελετήματα περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Ἐρωτοκρίτου*, Atena, 1938 în *Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie* herausgegeben von Prof. Dr. Nikos A. Bees *(Βέης)*.

www.dacoromanica.ro

FILEROT ȘI ANTUSA

În strânsă legătură cu poema cretană, atribuită lui Kornaros, este romanul *Filerot și Antusa*, o prelucrare, o imitație, a romanului Erotocrit.

Acțiunea se petrece pe vremea vechilor Elini. Periandros, împăratul Eladei, de a cărui putere se dusese vestea în toate țările, avea o fată, Antusa, dobândită cam în același chip în care Olimpiada născuse pe Alexandru.

La curtea împăratului se afla un curtean bătrân, Agathon, venit din Teba, care își servea stăpânul cu cel mai mare dovotament, și care, murind, lăsă un copil, Filerot, pe care Periandros îl aduse la curte. Aci Filerot face cunoștință cu fiica împăratului, Antusa.

Tinerii se îndrăgostesc și Filerot, întocmai ca și Erotocrit, trimite pe prietenul său Alexandru la Periandros să ceară mâna fiicei sale. Împăratul, aflând de această cerere a tânărului său curtean, se mânie și trimite pe Filerot în surghiun, iar pe Antusa, care refuza să se căsătorească cu fiul regelui din Atena, fiindcă iubea pe Filerot, o trimite într'o « capiște elinească » dintr'o pustietate.

În această vreme, împărații ai căror fii petrecuseră la curtea lui Periandros, trimit soli ca să-i ceară fiica în căsătorie pentru copiii lor. Periandros alege pe fiul regelui din Macedonia, dar ceilalți feciori de împărați refuzați se îndârjesc și pornesc cu război împotriva Eladei. Pentru a înlătura măcelul, se hotărește să lupte din partea fiecărei împărății câte un viteaz. Periandros trimite crainici în toate părțile ca să întrebe ce viteaz primește să lupte pentru gloria și onoarea țării sale. Vestea sosește până la Filerot, care era atunci în India, și care, cuprins de nostalgia țării sale, pornește în grabă spre Elada. Pe drum însă, dând peste un

www.dacoromanica.ro

izvor fermecat, se spală cu apa lui și se preface, ca și Erotocrit, într'un arap. Astfel travestit, sosește la curtea lui Periandros și-i cere ca răsplată pentru biruință mâna Antusei. Periandros primește, logodna se face, dar la schimbul inelelor, Filerot dăruiește logodnicei sale un inel minunat pe care era gravat numele: Filerot. Întrebat de unde îl are, arapul răspunde că l-a primit dela un tânăr pe care l-au sfâșiat fiarele. Antusa, care ținea încă la Filerot, este cuprinsă de o adâncă întristare.

Ziua sorocită pentru luptă sosește. Feciorii de împărați vin însoțiți de mare alai. În ziua luptei intră luptătorii pe rând în arenă, îmbrăcați în zale și armuri lucitoare, având fiecare zugrăvit pe coif câte o emblemă. Filerot este îmbrăcat în haine albe, care contrastau cu înfățișarea neagră a chipului său prefăcut. Emblema lui era: două păsări în preajma unui foc: una sbura deasupra, alta, prinsă cu o aripă în gura unui șarpe uriaș, se sbătea din răsputeri să scape. Versurile imprimate dedesubt dădeau cheia alegoriei care simboliza aspirațiile lui:

Cu tovarăș am venit, vrând să 'ncălzim la foc.
Dar șarpele cu simțit și ne-au apucat pe loc.
Tovarășul a scăpat, iar eu tot mă chinuesc.
Dar cu o aripă mă lupt și gândesc să biruesc

În lupta care durează două zile, Filerot învinge pe toți rivalii. Se face nuntă mare. Împăratul îl întreabă cine este și atunci Filerot, povestind toate peripețiile lui după plecarea în exil, scoate o sticlă cu apă fermecată, își spală negreața și-și recapătă înfățișarea lui de odinioară, așa că toată lumea îl recunoscu.

Romanul se încheie cu descrierea veseliei și măreției nunții împărătești la care autorul adaogă:

«Iară eu privindu-i de departe și râvnind la petrecerea vieții lor cei de către toți amurezații vrednică de laudă, m'am îndemnat de am scris istoria vieții lor. Dar rog cu umilință pe cel cititor, găsind vreo greșală întru alcătuirea cuvintelor acestei istorii, de va fi pătimaș, să o treacă cu vederea și să-mi dea iertăciune, pentrucă un pătimaș nu poate cunoaște greșalele unei acestei istorii, ca unul ce într'această grădină desfătându-se și printr'însa plimbându-se, poate să vază mărăcini, ce se va fi pripășit printre flori. Iar de nu va fi pătimaș, să nu mă ocărască, că mă supăr. Sfârșit».

www.dacoromanica.ro

După cum s'a putut vedea din expunerea cuprinsului, *Filerot și Antusa* este o prelucrare a romanului *Erotocrit*. Chiar numele eroilor — observă d. Grecu — este format prin analogie, după numele Erotocrit și Aretuza, căci precum *Aretuza* înseamnă în grecește « cu virtute », tot astfel *Antusa* înseamnă « cea ca o floare înflorită » și precum *Erotocrit* înseamnă în grecește « cel pus la încercări de Eros », zeul iubirii, tot astfel *Filerot* înseamnă « cel ce iubește pe Eros ».

Intriga generală, numeroase incidente și scene sunt aproape identice, numai că motivele din *Erotocrit* sunt în *Filerot* amplificate și sporite prin altele nouă (rătăcirea pe mare în foișorul lui Solomon, de unde iese înnegrit; întoarcerea eroului, prefăcut în doctor, la curtea lui Periandru, ca să vindece pe Antusa ș. a.).

Cine este autorul acestei prelucrări nu se știe. D-l V. Grecu, care a studiat-o în paralelă cu *Erotocrit*, n'a ajuns în această privință la nicio concluzie.

Romanul apare în literatura noastră în primele decenii ale secolului al XIX-lea. În Biblioteca Academiei Române se păstrează mai multe manuscripte dela începutul secolului al XIX-lea, din anii: 1810, 1811, 1813, 1819, 1828.

El a plăcut mult străbunilor noștri, fiindcă în afară de numeroasele copii, a fost și tipărit — după câte știm până acum — pentru întâia dată în 1857, la Brăila, de către un fost primar și deputat R. S. Câmpiniu, după un manuscript dela 1810 al lui Nae Stăncescu. Editorul însă, neîmpăcându-se cu limba bătrânească a manuscriptului, a crezut mai nimerit să transpună textul în jargonul timpului său, după cum se poate vedea din următorul specimen în care eroina se plânge împotriva soartei sale vitrege:

Ah, destinație vrăjmașă,
Spune-mi ce sunt eu culpașă
Să-ți rămân îndatorată
A-ți sluji ca o servantă.

Romanul a găsit cetitori pasionați și în a doua jumătate a veacului trecut. La 1878 Ecaterina Jantil tipărea la Buzău o nouă ediție prescurtată și prelucrată, mai ales în partea finală.

Versuri din Filerot și Antusa au fost retipărite după un ms. din 1813 al lui Nicolae Hagi Gavriil Ciurcu, chiar în vremurile

www.dacoromanica.ro

noastre la 1900, de cunoscuta casă de editură din Braşov, Ciurcu, sub titlul destul de expresiv pentru masele populare: « *Infocata şi nenorocita dragoste a lui Filerot şi Antusei, o povestire foarte frumoasă în versuri...* ».

BIBLIOGRAFIE. TEXTE TIPĂRITE: R. S. Câmpiniu, *Duoi amanţi: Filerot şi Antusa, estragere şi compunere*, Brăila, tipogr. D. Samollada, 1857; o altă ediţie *Filerot şi Antussa* de Ecaterine Jantil, Buzău, 1878; *Infocata şi nenorocita dragoste a lui Filerot şi Antusei, o povestire foarte frumoasă în versuri păstrată din bătrâni*, Ciurcu, Braşov, 1900.

MANUSCRIPTE INEDITE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **197**: « Istoria lui Filerot cu Antusa ». Pe f. 1 o notă din 1837 Martie 25 a lui G. Plăvian, atestând că ms. a fost « luat de la mătuşa noastră Ilinca Vistereasa, hălăduitoare în oraşul Bucureştilor » (cf. descrierea în I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor*, I, p. 439—441); nr. **582**: « Istoria lui Filerot. Partea a doua. Tomul al 2-lea », ms. dela jumătatea sec. XIX (cf. descrierea în I. Bianu şi R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor*, II, p. 336); nr. **4766** copiat de Matei Piersiceanu biv-logofăt în anul 1829; nr. **1718** fără nicio indicaţie de dată şi copist, sec. XIX; nr. **1843**, copiat în 1893, de Nicolae Hagi Gavriil Ciurcu (numai versurile) şi publicat în 1900 de librăria Ioan I. Ciurcu.

FONDUL GASTER: nr. **181** copiat în 1826.

Pentru alte msse v. Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 131; Grecu, *opera citată*, p. 54 (ms. Lahovari din 1819; Al. Odobescu şi H. Sihleanu din 1826.

STUDII: M. Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883, p. 129—131 (confuzie cu Erotocritul); lucrare temeinică: Vasile Grecu, *Erotocritul lui Cornaro în literatura românească*. Extras din *Dacoromania*, « Buletinul Muzeului Limbii Române », anul I (1920), Cluj, p. 36—47. Ion M. Gane, *Romanul popular « Filerot şi Antusa »* în redacţiunea lui Radu S. Câpiniu, Brăila, 1936.

www.dacoromanica.ro

ROMANE POPULARE ITALIENE

BERTOLDO

Autorul acestui roman popular este Giulio Cesare Croce della Lira, născut în anul 1550, la S. Giovanni în Persiceto. La vârsta de 20 de ani, Croce s'a stabilit la Bologna, îndeletnicindu-se cu adunarea și prelucrarea materialului poporan în poeme și romane pe gustul claselor de jos. El a scris peste 300 de opere, dar aceea care a avut mai mult răsunet și i-a stabilit reputația este *Le sottilissime astuzie di Bertoldo.* Văzând succesul pe care l-a avut eroul romanului său, Croce a adăugat o urmare în care povestește năsdrăvăniile fiului lui Bertoldo: *Le piacevoli e ridicole semplicita di Bertoldino figliolo dell'astuto ed accorto Bertoldo, con le sottili ed argute risposte della Marcolfa sua madre e moglie di esso Bertoldo* [1]).

Mai târziu un alt scriitor, Cammillo Scaligeri della Fratta, a lărgit ciclul snoavelor și duelului de întrebări și răspunsuri glumețe, introducând în scenă și pe fiul lui Bertoldino într'o nouă operă: *Le buffonate di Cacasenno, figlio del semplice Bertoldino* — astfel că avem reunit un bogat material de farse, proverbe și enigme, cu răspunsuri epigramatice, împletite în jurul a trei generații de bufoni populari: Bertoldo, Bertoldino și Cacasenno.

Din acest ciclu, a pătruns în literatura veche românească numai primul roman, Vieața lui Bertoldo; celelalte două

---

[1]) « Plăcutele și ridiculele naivități ale lui Bertoldino, fiul șiretului și isteţului Bertoldo, cu subtilele și spiritualele răspunsuri ale Marcolfei, mama sa și soţia zisului Bertoldo».

www.dacoromanica.ro

au fost rezumate mai târziu laolaltă cu Bertoldo, într'o prelucrare apărută la 1799, în tipografia lui Petru Bart din Sibiu, cu titlul: *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorul lui, dimpreună și a lui Cacasino nepotul lui.*

Manuscriptul cel mai vechiu al *Vieții lui Bertoldo*, scris la 1774, păstrat în biblioteca lui Zabelin a fost semnalat mai de mult de regretatul Ion Bogdan. Mă folosesc în capitolul de față de un manuscript din Biblioteca Academiei Române, copiat la 1813, care cuprinde însă următoarea notă interesantă de pe un manuscript anterior:

« Acest Bertoldo este al meu; l-am scos și eu cu slova me de pi altul a Protopopului Ioan, a mănăstirii Bodesculuí, 1781, Ghenarie, 22 ».

Eroul acestui roman popular este un țăran, care, ca și prototipul său grec, Esop, este de o urâțenie fantastică. Are însă în felul său de a fi o îndrăzneală de o vulgaritate sănătoasă și se distinge printr'o sprinteneală și isteține rară, cu care surprinde și pe regele și pe regina Longobarzilor, jucându-le tuturor, cu un haz răutăcios, farsele cele mai neașteptate.

Iată cum ni-l descrie, ca înfățișare, textele noastre:

« Era cu capul mare, lungăreț, ca un ou, cu părul roșu și rătunzat... Nas avea mare, roșatec ca sfecla, nările largi; gura se vedea largă mai până la urechi; în fălcile dinainte i se vedea doi dinți strâmbi pe din afară, ca niște colți..; picioarele strâmbe și mâinile scurte ».

Acest țăran urît, dar plin de duh, se pripășise — fără să ni se spună cum — la curtea din Verona a regelui Longobarzilor, Alboin, pe vremea când acesta stăpânea întreaga Italie.

Într'una din zile, Bertoldo, intrând în sala tronului, se furișă printre baroni și fără să își scoată pălăria din cap și fără să facă niciun act de reverență, se așează pe scaun lângă rege. Acesta, știind că natura nu este totdeauna darnică și că adesea în făpturile cele mai disgrațioase sădește darurile cele mai alese, îl lasă să șează și apoi îl întreabă (citez, în forma în care a circulat textul la noi, după manuscriptul Academiei):

« Împăratul zisă: Cine ești, când te-ai născut și din ce loc ești?

www.dacoromanica.ro

Bertoldo răspunsă: Sunt un om; m'am născut când m'au făcut mumă-mea și locul îmi esti, de când m'au făcut Dumnezeu, într'ačastă lume.

— Ai tată, mamă, frați, surori?

— Am tată, mamă, frați, surori, dar au murit toți.

— Cum dar ai tu, de vreme ce au murit toți?

— Când am purces de acasă, i-am lăsat pe toți dormind și pentru aceasta zicu că toți au murit, căci eu puțină despărțire fac între cel adormit până la cel ce au murit.

— Ce lucru este mai iute?

— Gândul.

— Ce vin este mai bun?

— Cel ce se be în casa altuia.

— Care este ace mare care niciodată nu să satură?

— Nesațul scumpului și a iubitorului de bani.....

— Care este mai mare foc și vrajbă în casă?

— Muere ră și gura ce mare a slugilor.

— Care iasti acel copil care ardi limba mamei sale?

— Feștila candilei».

Mai pe urmă însă, Bertoldo, dându-se la o serie de invective privitoare la cârmuire și curteni, fu izgonit de rege, dar țăranul amenință că el este ca mustele, pe care deși le gonești, ele tot se întorc. Regele, supărat, îl amenință că, dacă va îndrăzni să intre în curte altfel decât în tovărășia mustelor, atunci unde-i stau picioarele, îi va sta și capul. Bertoldo, ducându-se în satul lui și prinzând un măgar bătrân și răpănos, cu spinarea și coastele roase, încât insectele se lipiseră de el, se întoarse la palat, însoțit de un nor de muște din care abia se zărea.

În acest hal se înfățișează înaintea regelui, tocmai când două femei mânioase veniseră să ceară dreptate. Cearta dintre cele două cumetre era pentru o oglindă de cristal, pe care una o furase dela cealaltă. În ciuda plânsetelor și a motivelor aduse de ambele părți, judecata urmează după formula lui Solomon. Regele poruncește ca oglinda să fie spartă în două și fiecare rivală să ia câte o jumătate. Dar una din ele cere ca oglinda să rămână neatinsă, chiar dacă ar fi să fie dată celeilalte. Regele, înțelegând că aceasta este adevărata stăpână, poruncește să i se încredințeze ei oglinda întreagă.

www.dacoromanica.ro

Pe când femeia mulțumea regelui pentru înțelepciunea și judecata cea dreaptă, Bertoldo, râzând, se amestecă și el în pricină, spunând că hotărîrea nu e bună, fiindcă femeile sunt viclene, că ele, deși plâng cu ochii, cu inima râd, că lacrămile și schimbarea feții lor sunt toate amăgeli, și-și luă sarcină să-l facă pe rege, care spusese că femeile sunt un « diamant dela Răsărit », să-și tragă cuvântul înapoi chiar a doua zi.

După ce dormi în grajd cu măgarul său, Bertoldo, dis-de-dimineață, se duce la femeia care își redobândise oglinda și, după ce o ațâță cu minciuna că regele, în urma plângerii rivalei sale, a hotărît să spargă oglinda ca să se curme cearta între ele, îi strecoară în suflet ideea, lipsită de temei, că regele ar avea intenția să vină cu o lege prin care fiecare bărbat să aibă dreptul de a lua șapte neveste. Atât i-a trebuit femeiei că, uitând de oglindă și de tot, să alerge la vecinele sale și să le aducă la cunoștință planurile regelui — lucru pe care abia îl aștepta Bertoldo.

Vecinele, la rândul lor, înștiințează pe celelalte cumetre și în curând se face atâta zarvă în cetate, că peste două mii de femei se strâng la palat, manifestând sgomotos și cerând înlăturarea legii. Regele, care nu avea nicio cunoștință de uneltirile lui Bertoldo, rămâne uimit și, pierzându-și răbdarea, începe să blesteme femeile, izgonindu-le.

Regina, aflând de farsa jucată femeilor, cere regelui să-i trimeată pe Bertoldo. În camera crăiesei însă, îl așteptau doamnele de curte cu câte un baston în mână ca să-l lovească. Dar Bertoldo, prevăzând cele ce i se pregătea, scapă de bătaie, spunând femeilor care așteptau porunca reginei: « aceea dintre voi care s'a gândit să otrăvească pe rege la masă, aceea mă va lovi cea dintâi ».

Femeile se privesc una pe alta; niciuna n'a gândit așa ceva; bastoanele se așează la locul lor și năzdrăvanul Bertoldo rămâne neatins.

Crăiasa, de ciudă că a fost păcălită, trimete poruncă străjilor dela palat că, atunci când va ieși Bertoldo pe poartă, să-l bată bine. El se prefăcu că primește pedeapsa, dar ceru să i se cruțe cel puțin capul. Crăiasa se învoi și Bertoldo se îndreaptă spre poartă, urmat de un alai de servitori. Când ajunse alaiul în dreptul străjerilor, sosi și noua poruncă a împărătesei,

www.dacoromanica.ro

și garda, după tălmăcirea lui Bertoldo, crezând că el este capul, îl lasă să treacă nevătămat și snopi în bătaie pe servitorii curții.

Craiul, aflând de posnele pe care Bertoldo le jucase crăiesei, îl pune la încercare cu bufonul său, Glomez.

Bufonul îl întreabă:

« Cum ai face să aduci apa într'o sită?

— Eu aș aștepta până ar îngheța, răspunde Bertoldo în aplauzele adunării.

— Cum ai socoti, nealergând, să prinzi un iepure? întreabă din nou bufonul.

— Eu aș aștepta până ar fi în frigare, îi dete răspunsul Bertoldo.

— Ce buruiană este care o cunosc și orbii? la care Bertoldo răspunde:

— Urzicile, căci urzicând la mâini sau picioare, simte și orbul că arsura e de urzică».

După disputa cu Glomez, din care ieșise biruitor, Bertoldo primi din partea regelui poruncă să se întoarcă a doua zi la palat, nici îmbrăcat, nici desbrăcat. Bertoldo se întoarce, ca și în atâtea incidente din basmele noastre, îmbrăcat într'o plasă.

În acest răstimp, femeile din cetate cer regelui ca să le dea și lor aceleași drepturi ca și bărbaților: să facă și ele parte din divanul craiului și să-și dea și ele părerea cu privire la conducerea statului.

Bertoldo, care se afla în discuție cu regele, când auzi această cerere neașteptată, hohoti în râs și se oferi să scape pe crai de această pretenție.

Ducându-se în piață, ia o colivie închisă, în care pusese o păsărică și o dete regelui ca să o încredințeze uneia din doamnele curții, împreună cu cheia coliviei.

Regele porunci să nu umble nimeni la colivia care, după 24 de ceasuri, urma să fie adusă în sala tronului. Atunci se va deschide cutia și ceea ce se afla înăuntru va hotărî despre cererea lor.

Abia plecară dela curte, și femeile, neputându-și stăpâni curiozitatea, deschiseră cutia și pasărea sbură, repede ca fulgerul, fără ca ele să fi putut prinde de veste măcar ce fel de pasăre era.

www.dacoromanica.ro

Cu ajutorul lui Bertoldo, împăratul rămăsese astfel biruitor: « Vedeți voi înșivă unde a dus pripirea și curiozitatea voastră de a ști mai de vreme cele ce nu s'au căzut a le ști » încheie regele discuția cu ele ».

După atâtea pozne pe care i le făcuse, crăiasa, îndârjită, cere soțului să o scape de Bertoldo. După ce încearcă zadarnic să-l înece vârându-l într'un sac, craiul poruncește ca năsdrăvanul țăran să fie spânzurat într'o pădure, dar Bertoldo cere și obține favoarea ca să-și aleagă singur copacul. Plecând cu străjerii, Bertoldo nu găsește nicăeri copacul pe placul lui. Pe drum însă le spune atâtea povești și snoave, încât aceștia îl lasă în plata Domnului. În răstimp, craiul și crăiasa, care-i simțeau acum lipsa, aflând cele petrecute, îl chiamă la curte, dar Bertoldo, neputându-se împăca cu hrana ce i se servea la palat, se îmbolnăvește și moare.

Elementele constitutive ale operei. În alcătuirea operei sale, Croce s'a servit de elemente venite din două surse: din folklorul scris al vechiului Orient și din tradițiile populare italiene ale veacului al XVI-lea. Savantul rus Veselovskij, și mai târziu folkloristul francez, Cosquin, au arătat că dialogul hazliu — duel de întrebări și răspunsuri — care alcătuește miezul operei lui Croce, apare încorporat și în vechile legende indiene ale Brahmanilor. Din India, poveștile acestea au emigrat către Asia Mică și au dobândit o formă scrisă în legenda lui *Solomon și Aşmedai*, încorporată în haggada Talmudului din Babilon.

Solomon, care avea în puterea sa miraculoasă demonii, voind să construiască templul din Ierusalim, a trimis un general al său să-i aducă pe Aşmedai, regele demonilor, pentru ca prin el să găsească pe Şamir — Sfărâmă-Pietre. Acesta avea darul de a sfărâma cu ușurință blocurile de piatră de care Solomon avea nevoie pentru construcția templului. Aşmedai este aflat cu multă greutate și prins printr'o stratagemă: s'a umplut cu vin puțul unde demonul venea să bea și astfel, îmbătându-se, a adormit. Pe când era dus la Solomon, pe drum plânge, trecând pe lângă o nuntă; râde auzind pe un om că își comandă o pereche de cisme, care să-l ție șapte ani; îndreaptă pe cale un om orb, care era să cadă într'o groapă și râde de un vrăjitor, care spunea altora norocul.

www.dacoromanica.ro

Întrebat la curtea lui Solomon de ciudata sa purtare, Aşmedai dă următoarele lămuriri: a plâns când a văzut nuntă, căci mirele urma să moară chiar în seara acelei zile; a râs de cel ce își comanda cisme pentru șapte ani, căci el avea să moară peste șapte zile și a râs de vrăjitor, fiindcă spunea tuturor norocul lor și nu știa că sub picioarele sale se află îngropată o comoară.

Urmează o serie de întrebări enigmatice și de răspunsuri spirituale.

Această legendă este o haggada din Talmudul Babiloniei a cărei formă cea mai veche se găsește într'un text aramean de prin veacul al III-lea [1]). În această formă primitivă, ea s'a păstrat, de-a-lungul veacurilor, în Paleele rusești, care au la baza lor — prin intermediare sudslave — un prototip bizantin. În textele rusești însă demonul Aşmedai este înlocuit prin centaur — Kitovras — substituire, care, după cum presupune cu dreptate André Mazon, s'a petrecut la sudul Dunării, într'un mediu slav mai mult sau mai puțin elenizat [2]).

Din lumea bizantină, legenda a trecut și în Occident. E probabil că aci era cunoscută încă din secolul al V-lea, căci se pare că la ea face aluzie canonul Papei Gelasius despre cărțile apocrife, când pomenește o « Contradictio Salomonis ».

În Occident, sâmburele legendei a găsit tărâmul prielnic pentru desvoltare. El a fost prelucrat în lumea anglo-saxonă, unde Aşmedai a fost înlocuit prin Saturn, în Franța unde eroul principal este « Merlin l'enchanteur » și cu deosebire în Germania, unde dialogul a căpătat o notă de umor și de grotesc și unde partenerul lui Solomon poartă numele de Marcolf. În această primă formă, legenda se găsește în vechi manuscripte latine, care apoi au fost puse sub tipar și care au fost traduse de timpuriu în limba germană. Ea a avut o mare răspândire și în Italia unde a fost tradusă și tipărită.

Această versiune italiană a legendei marcolfine a fost folosită într'o largă măsură de Croce. Confruntarea prelucrării lui Croce cu textele medievale făcută de Gina Cortese Pagani,

---

[1]) Cf. Israël Lévi, *L'orgueil de Salomon*, în *Revue des études juives*, XVIII (1888), p. 59 și urm.

[2]) André Mazon, *Revue des études slaves*, VII, 1927, p. 42—62.

www.dacoromanica.ro

dovedește că Croce s'a străduit însă să naționalizeze, să localizeze și să învioreze legenda germană, făcând-o accesibilă maselor populare din timpul său. Această tendință de a împământeni în Italia, vechea legendă se vede clar din primul capitol. În izvorul lui Croce, Solomon sta pe tronul lui David în Ierusalim, când Marcolf apare la curtea lui. Croce în prelucrarea sa așează acțiunea la curtea regală din Verona, înlocuind pe împăratul biblic prin regele Alboin al Longobarzilor. Această primă substituire l-a împins pe Croce să suprime o serie de episoade din legenda germană, care nu se mai potriveau pentru regele longobard. De pildă: în redacțiunea latină Solomon începe prin a-și pomeni cei 12 patriarhi biblici din care se scoboară, ceea ce dă prilej lui Marcolf să-l parodieze, evocând la rându-i genealogia celor 12 triburi de țărani din care se trage. Croce, renunțând la Solomon, a suprimat întreg acest pasagiu.

Alte modificări introduse de Croce în structura legendei i-au îngăduit să scoată într'o lumină mai vie psihologia isteață a eroului popular. În textul latin, ca și în traducerile germane și italiene, Marcolf își face apariția în tovărășia soției sale Policana, care nu scoate un cuvânt și despre care nu se mai vorbește nimic în restul legendei, dar care, introdusă în această fază inițială a legendei, mărește, prin urâțenia și vulgaritatea ei, grotescul situației. Croce a omis-o complet — pomenind-o doar, cu o notă de umor, în testament. În schimb, a introdus un personagiu necunoscut versiunii latine, regina Isicratea, care stând pe tron alături de Alboin și amestecându-se uneori în acțiune, complică situațiile, dar dă posibilitatea de a se spori episoadele comice care pun în relief lupta dintre curiozitatea și susceptibilitatea femenină și dintre istețimea și răutatea bărbătească.

Aceste episoade de care Croce s'a servit în prelucrarea sa au fost împrumutate din folklorul italian al veacului al XVI-lea. Prin asemenea amplificări cu elemente populare, prin omisiuni și prin înlocuiri Croce a izbutit să întinerească vechea legendă marcolfiană și să schimbe caracterul eroului, care, dacă a păstrat ceva din vulgaritatea rustică, a pierdut însă din implacabila misoginie a prototipului său și a dobândit un spirit de independență care-l îndeamnă să-și îndrepte tot ascuțișul vervei sale satirice, împotriva artificialității și servilismului vieții de curte. Prin

www.dacoromanica.ro

această nouă trăsătură psihologică — alături de istețime și umor — Bertoldo a devenit reprezentantul tipic al maselor rurale în literatură. Astfel prelucrată, străvechea legendă a dobândit o putere de vitalitate cu care a înfruntat veacurile și a dobândit o popularitate la care nici Croce nu s'a așteptat.

Romanul s'a tipărit pentru întâiaș dată în 1592 și de atunci s'a retipărit în nenumărate ediții în diferite părți ale Italiei unde a făcut populară — mai ales în Piemont — zicătoarea: *frane (sau sapere) più che Bertoldo.*

În secolul al XVIII-lea, episoadele romanului au inspirat pe vestitul pictor al vremei C r e s p i — zis Spaniolul — care a dat unui talentat gravor în aramă, Lodovico Mattioli, subiectul unor scene pline de viață și umor. Stampele lui Mattioli au ațâțat ambiția a 23 de poeți ai A c a d e m i e i d e l l a C r u s c a — doctori, preoți și abați — din Bologna și Ferrara, Genova și Cremona — cari adunați și stimulați de editorul Lelio dalla Volpe — s'au așezat la lucru și au prelucrat într'o lungă poemă, «in ottava rima», ciclul celor trei bufoni populari. Opera, tipărită cu gravuri frumoase, a avut un mare succes, căci s'a bucurat de numeroase ediții. Totuși ea n'a putut scoate din circulație vechea operă a lui Croce. Curățită de unele vulgarități, ea se publică și azi de diferite case de editură din Italia, uneori chiar în ediții elegante [1]). Subiectul lui Bertoldo a trecut și în muzică și a inspirat două operete comice: una compusă de G e l l i o B e n v e n u t o C o r o n a r o pe libretul lui Maurizio Basso, în 1913 [2]); alta alcătuită de maestrul L u i g i F e r r a r i T r e c a t e pe libretul *Le ăstuzie di Bertoldo*, scris de Carlo Zangarini și Ostilio Lucarini [3]).

Circulația. Traducerile românești. Cât de bine a nimerit Croce cu această operă gustul mulțimii se vede și din faptul că opera lui a trecut peste granițele literaturii italiene: în 1743 a fost

---

[1]) Vezi de ex. ediția publicată «a cura di Nicola Lisi con xilografie di Pietro Parigi», în colecția «*Classici del ridere*». A. F. Formiggini editore, Roma, s. d.

[2]) G i o v a n n i L u i g i B i a g i o n i, *Marcolf und Bertoldo und ihre Beziehungen*, Köln 1930, p. 29.

[3]) G i a c o m o O s e l l a, *Un classico del riso: Bertoldino*, în *Convivium, revista bimestriale di lettere, filosofia e storia*, Torino, VI, 1934, nr. 4.

www.dacoromanica.ro

tradusă și tipărită în limba portugheză la Lisabona; în 1745 în limba spaniolă; în 1750 în limba franceză după care derivă o versiune germană, după cum vom vedea îndată.

Cu mult înainte de a pătrunde în literaturile apusene, opera lui Croce intrase în literatura neoelenică, prin mijlocirea coloniei grecești din Veneția. În Britisch Museum am găsit o ediție anterioară cu aproape o jumătate de veac celui mai vechiu exemplar cunoscut Bibliografiei lui Legrand. Ediția din Britisch Museum a fost publicată în 1646, la Veneția, în tipografia lui Ioan Antonio Iulianos. Ea a fost urmată de multe altele care se înșirue până în vremurile noastre, publicate nu numai în Veneția, ci și în Atena.

Asemenea ediții grecești au ajuns până în Principatele noastre, și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în plină epocă fanariotă, Bertoldo a fost tradus în limba noastră. Originalul nu s'a descoperit până acum, iar copiile cunoscute până azi nu ne dau nicio lămurire asupra traducătorului și asupra localității în care trăia, dar judecând după faptul că mai toate aceste copii vin din Moldova, putem deduce că în această parte a țării s'a făcut traducerea. Părerea răposatului I. Bogdan că avem în literatura noastră și o traducere făcută din « franțuzește sau din italienește » nu este întemeiată. Bogdan pleca dela faptul că un manuscript aflat de dânsul în biblioteca lui Zabelin — fost pe vremuri directorul Muzeului din Moscova — cuprindea expresiunea: « *i-a suflat un purice în ureche* », care este improprie limbei române, dar care traduce cuvânt de cuvânt un idiotism francez și italian. Expresiunea aceasta se găsește în toate manuscriptele românești, pe care le cunoaștem. Ea corespunde într'adevăr pasajului din textul italian: *avendo cacciata questa pulce nell'orechia;* dar ea revine întocmai și în intermediarul grecesc: *ἔβαλε τοῦτον τὸν ψύλλον εἰς τὸ αὐτίον.*

În afară de această traducere integrală, a mai circulat însă la noi, mai mult în Ardeal, o versiune prescurtată, care a fost tipărită la Sibiu, în 1799, în tipografia lui Petru Bart cu titlul: *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino feciorul lui, dimpreună cu a lui Cacasino nepotul lui.* Această versiune a fost retipărită la București în anul 1836. În ea scenele cu caracter vulgar au fost înlăturate; dialogurile au fost transformate adesea în oratie indirectă, iar acțiunea redusă. Viața lui Bertoldo se termină

www.dacoromanica.ro

cu 12 versuri, despre care ni se spune că ar fi inscripția de pe mormântul său. Se povestesc apoi pe scurt năsdrăvăniile lui Bertoldino, după ce a murit tatăl său, și se sfârșește cu faptele lui Cacasino, feciorul lui Bertoldino, care a murit mâncând cleiu.

Ea este tradusă, după cum vom arăta mai jos, după un text german, care avea la baza lui traducerea franceză amintită mai sus.

Prelucrarea franceză. Versiunea franceză, neluată până acum în seamă de istoricii literari, merită astfel în cadrul cercetării noastre puțină atenție, nu numai pentrucă este o prelucrare, dar și pentrucă este începutul unei ramure, care s'a întins prin literatura germană până la noi.

Opera este, după cum ni se spune și în titlu, o parafrazare, nu numai după textul lui Giulio Croce, dar și după amplificarea Academicienilor dalla Crusca. Ea vădește o pronunțată tendință de a reduce elementul vulgar, căci spune traducătorul: «il y a des beautés de goût... qui plaisent à certains nations et qui ne plairoient pas à d'autres... il y a des choses qui ont beaucoup de grace dans une certaine langue et qui dans une autre seroient des plus communes, souvent triviales et quelquefois même grossières et impertinents».

Călăuzit de această idee, traducătorul modifică unele întrebări, suprimă altele [1]); reduce la proporțiile unei întrebări și a unui răspuns episoade grotești pe care Croce le descrie pe larg, ca de pildă scena în care Bertoldo vine la curte nici îmbrăcat, nici desbrăcat. Traducătorul nu s'a putut libera complet de ideile timpului său, pe care le introduce pe nesimțite în textul lui Croce ca de ex. întrebarea regelui: Qui sont ceux qui en apparence font beaucoup de bien dans un état et qui, dans la réalité, y font beaucoup de mal?» și răspunsul lui Bertoldo: *Les moines.*

[1]) Iată o întrebare modificată: Intrebarea din textul italian: R(e) Qual'è quella gatta, che dinanzi ti lecca, e di dietro ti graffia? Bertoldo: La «La puttana» a devenit în textul francez: Quelle est la personne qui ordinairement nous fait le plus de caresse? Celle qui a dessein de nous tromper, ou qui l'a déjà fait.

O întrebare suprimată: Re.: Quali sono quelle cose, che l'huomo cerca, e non le vorrebbe trovare? Bertoldo: I pedocchi nella camicia, i calcagni rotti, e'l necessario brutto.

www.dacoromanica.ro

Traducerea germană şi versiunea românească. După această prelucrare franceză s'a făcut apoi o traducere germană care a fost tipărită în 1751, sub titlul: *Der italienische Aesopus oder Bertholds satyrische Geschichte.* Această traducere germană la rândul său a fost cu timpul prescurtată într'o ediţie populară de format mic, in-8[1]. Data când a apărut prima ediţie nu ne este cunoscută. Ne folosim însă aci de o ediţie apărută în 1802, la Elbing, în librăria Hartmann, cu titlul *Geschichte des berühmt gewordenen Bauersmannes Bertoldo, genannt Aesop II., neue rechtmässige Ausgabe,* singura care ne-a fost accesibilă, mulţămită amabilităţii d-lui N. Georgescu-Tistu, Directorul Bibliotecii Facultăţii de litere şi filosofie din Bucureşti şi a d-lui Krüss, directorul general al Bibliotecii de Stat (Staatsbibliothek) din Berlin, cărora le aduc, şi pe această cale mulţumirile mele. Această versiune germană prescurtată trebue să fi fost răspândită şi în Transilvania printre Saşii care aveau legături comerciale cu Germania şi ea se află la baza versiunii româneşti tradusă şi tipărită la Sibiu, în 1799. Iată, ca dovadă, o pericopă:

P. 3. Im sechsten Jahrhundert beherrschte König *Alboni* die Lombardey, und hatte seinen Hofstaat zu Verona; ein guter sanftmüthiger und gerechter Fürst, ob er gleich ganz Italien besiegt hatte. Zu gleicher Zeit lebte in einem veronischen Dorf ein Bauer, Namens Bertoldo, von einer sehr lächerlichen Gestalt.

In suta a şasa de ani stăpânea în Longobarda craiul *Alboni*, carele avea rezidenţia sa în cetatea Verona; acest Domn era bun, blând şi drept, şi toată Italia au fost stăpânirii sale supusă. Pre acea vreme în ţinutul Veroniei, într'un sat Bretagnana [1]), era un ţăran anume Bertoldo născut cu o statură a trupului foarte urîtă.

Iată un alt pasagiu din disputa lui Bertoldo cu « măscăriciul » regelui, Fagotti:

P. 22. Der Geschichtschreiber hat uns nur einige Fagotti's albernen Fragen an Bertoldo'n, und den feinen Antworten darauf, überliefert [2]).

Scriitorii au semnat numai unele întrebări de Fagotti pusă să le răspunză Bertoldo, că celelalte le-au aflat mai toate prostatece şi nevrednice de

[1]) In versiunea germană numele este pomenit ceva mai jos: « Dorfe Bretagnana ».

[2]) Iată versiunea corespunzătoare a textului italian: Nel tempo che *Alboino*, dei Longobardi, si era insignorito di quasi tutta l'Italia, tenendo il seggio reale nella città di Verona, capitò nella sua Corte un villano chiamato per nome Bertoldo, il quale era un uomo di deforme e brutissimo aspetto.

www.dacoromanica.ro

P. 23.— Wie würdest — du es anfangen, um Wasser in ein Sieb zu tragen? — Ich würde warten, bis es gefroren wäre. — Bravo, bravo, rief der ganze Hof. — Wie dächtest du wohl, einen Hasen zu fangen, ohne zu laufen? — Ich wartete, bis er am Spiesse steckt. — Bravissimo! — Wie würdest du dich kleiden, um weder nackt noch angezogen zu seyn? — In ein Fischnetz würd' ich mich wickeln.— Was ist das für eine Pflanze, die auch die Blinden kennen? — Die Brennessel, denn sie brennt sie an die Füsse, wenn sie darauf treten, und an die Hände, wenn sie sie anrühren.

tipariu[1]) Destul că Fagotti întrebă: cum ai face să aduci apă într'o sită? Bertoldo răspunde: eu aş aştepta până ar îngheţa. — Bravo striga carii auzisă. — Cum ai socoti, nealergând să prinzi un epure? — Eu aş aştepta până ar fi în frigare? — Bravisimo. — Dar cum te-ai îmbrăca să nu fii nici îmbrăcat, nici desbrăcat? — Eu m'aş vălui într'o mreage (sic) care prinde peşti. Şi iară întrebă Fagotti: Ce buruiană este, care o cunosc şi orbii? Bertoldo răspunde: Urzicile că urzicându-să orbul ori la mâni sau la picioare, le simte arsură că-i de urzică.

In textul italian întrebările şi răspunsurile acestea fac parte din discuţia regelui cu Bertoldo şi sunt aşezate în capitolul venirii lui Bertoldo la curtea din Viena [2]). A treia întrebare: să se îmbrace astfel încât să nu fie nici îmbrăcat nici desbrăcat, în textul italian e dată în forma unei porunci a regelui către Bertoldo după disputa cu Fagotti şi povestită într'un capitol aparte: « Astuzia galante di Bertoldo nel tornare innanzi al Re nel modo che gli aveva detto ». In acest capitol se găseşte încadrată — în textul italian — şi întrebarea a 4-a, care aci este pusă în gura regelui: Qual'è l'erba che tutti gli orbi conoscono? B. — L'ortica.

---

[1]) Textul italian se îndepărtează şi aci cu totul de versiunea germană prescurtată şi de cea română. Reflexiunea că scriitorii au « semnat » numai câteva din întrebările lui Fagotti lipseşte. Iată seria întrebărilor: F. — Che dici tu, barbaggiani caduto dal nido? B. — Con chi parli tu, alloco spennacchiato? F. — Quante miglia ci sono dalla luna ai bagni di Lucca? B. — Quante ne fai tu dalla caldaia con la broda alla stalla. Punctul de plecare al modificărilor din versiunea germană prescurtată îl formează versiunea germană tradusă din limba franceză: *Der italienische Aesopus oder Bertholds satyrische Geschichte* de care am vorbit mai sus (cf. p. 375): Die Chroniken des Landes melden uns weiter nichts... şi p. 83 întrebarea: cum va veni nici îmbrăcat nici desbrăcat; p. 85 întrebarea: ce buruiană o cunosc şi orbii.

[2]) « Ragionamento fra il Re e Bertoldo »: R. — Come faresti a portarmi dell' acqua *in* un crivello, e non la spandere? B. — Aspetterei il tempo del ghiaccio e poi te la porterei. R. — Come faresti a pigliare una lepre senza cane? B. — Aspetterei che fosse cotta, e poi la piglierei.

www.dacoromanica.ro

O prelucrare. În timpurile apropiate de noi, la 1875, editura *Nebunelli* din Galați ne-a dat o prelucrare după textul italian, încercând să localizeze acțiunea în Moldova, în cadrul domniei lui Sas-Vodă. Prelucrarea lui Nebunelli poartă titlul: *Vicleniile meșterului Perdaf* și are ca urmare prelucrarea lui Bertoldino: *Guguțel fiul vicleanului Meșter Perdaf.*

Motive folklorice. S'a văzut mai sus că o sursă importantă a romanului lui Bertoldo este folklorul italian al veacului al XVI-lea, din care Croce a împrumutat numeroase materiale pentru amplificarea subiectului său. Având astfel bazele în comoara legendelor și tradițiilor populare, nu este surprinzător că găsim între Bertoldo și între folklorul nostru, numeroase elemente comune, fără să putem conchide totdeauna la o influență directă a lui Bertoldo.

Un interesant element comun este motivul folkloric al întrebărilor: « ce face tatăl tău, mama ta, fratele tău, sora ta? », pe care regele le pune lui Bertoldo și la care acesta răspunde:

« Tatăl meu dintr'o pagubă face două; mama mea face unei vecine <o treabă> pe care nu o va mai face niciodată; fratele meu câți găsește, pe toți îi ucide; soru-mea plânge de ceea ce a râs tot anul acesta ».

Cerându-i-se tâlcul acestor enigme, Bertoldo îl dă astfel:

« Tatăl meu la câmpu, poftindu să închiză o cale, au pus mărăcinii, și cei care aveau obiceiu să treacă pe ace cale, trecând pe dincoace și pe dincolo de mărăcini, unde era un drum, s'au făcut două. Mumă-mea închide ochii unii vecine care murisă, lucru pe care nu-l va mai face altă dată. Frate-meu șezându, ucide câte insecte găsește în cămeșe; soru-mea a fost mireasă, iar acum plânge durerile nașterii ».

Acest motiv folkloric îl găsim în numeroase snoave populare și a fost prelucrat în versuri — după cum a arătat înaintea noastră Gaster — de Anton Pann în *Povestea vorbii*, în legătură cu proverbul: « Unde e minte multă, e și nebunie multă » [1]). Motivul s'a dovedit însă a fi mult mai răspândit decât se știa acum 50

[1]) Anton Pann, *Povestea vorbii*, ed. Dr. M. Gaster în *Clasicii români comentați*, Craiova, p. 198; « Fata cea isteață » nr. 64.

www.dacoromanica.ro

de ani, fiindcă el se găsește nu numai în basme franceze, ci și în legende orientale, ca de ex. într'o legendă tibetană tradusă din sanscrită despre frumoasa Viçâhkâ și Mahausadka, într'o legendă arabă, al cărui erou este marele poet din epoca preislamică Imriolkais Ben Hodschr el-Kindi, unde motivul pune în lumină iscusința unei fete, cerută în căsătorie [1]). În sfârșit, într'o legendă populară din Germania, culeasă în Sanskow, întrebările sunt puse unui tânăr chiar de Frederic cel Mare [2]).

Nu insist asupra enigmei pe care regele i-o propune lui Bertoldo: «să vină la curte nici îmbrăcat, nici desbrăcat» și pe care acesta o rezolvă venind îmbrăcat într'o plasă. D-l Gaster a arătat că motivul se regăsește în *Gesta Romanorum*, în basmele fraților Grimm, în basmul lui Ispirescu *Fata săracului cea isteață*. Adaog numai, că acest incident apare foarte des în multe alte basme populare ca de pildă: în *Impărăteasa înțeleaptă* din colecția Stăncescu; în *Fata jitarului* de O. Teodorescu; în *Fata pe care n'o întreba nimeni în vorbă* de Sbiera; în *Isteață și pace* de Ion Pop Reteganul [3]) ș. a.

Omul în sac. Mă opresc mai pe larg asupra motivului cu sacul în care sunt puse față în față șiretenia și credulitatea și care este, în literatura scrisă, anterior lui Bertoldo. El apare pentru întâiaș dată într'o poemă latină din secolul al X-lea sau al XI-lea *Versus de Unibove*, scrisă probabil de un cleric anonim (olandez, francez, lotaringian), în rime împerechiate. Este vorba de un oarecare Unibos, condamnat să fie închis într'un butoiu și aruncat în mare. Obținând învoirea să bea la cârciumă ultimii gologani pe care-i avea în buzunar, izbutește să-și schimbe locul din butoiu cu un cioban pe care-l face să creadă că a fost închis înăuntru, fiindcă nu voiește să se facă primar. Motivul a trecut apoi în literatura italiană unde apare într'o redacție anonimă de pe la 1500: *Storia di Campriano*

[1] F. Pullè, *Un progenitore indiano di Bertoldo*, în *Studi editi dall' Università di Padova*, III, 1888, p. XXIII—XXIV. Hammer-Purgstall, *Literaturgeschichte der Araber*, Wien, 1850, Abt. I, Band 1, p. 300, apud Giovanni Luigi Biagioni, *op. cit.*, p. 51; Cosquin, *Études folkloriques*.

[2]) *Zeitschrift für Volkskunde*, Leipzig, 1890, II, p. 237; cf. și Biagioni, p. 52.

[3]) Lazăr Șăinénu, *Basmele Române*, p. 925 929.

www.dacoromanica.ro

contadino [1]) în care un țăran, fiind închis într'un sac, ca și Bertoldo pentru a fi înnecat și rămânând câtva timp liber, izbutește să pună în locul lui un cioban pe care-l convinge că l-au vârît în sac pentru a-l duce cu sila în Spania ca să-l căsătorească cu fiica regelui. Ciobanul credul ia locul lui Campriano, căruia îi lasă în schimb turma. Tema a fost folosită, înaintea lui Croce, de Straparola (noaptea 1-a, novella 3-a), unde eroul este un preot Scarpacificos, care, legat într'un sac de 3 flăcăi spre a fi înnecat într'un râu, pretinde că a fost vârît acolo pentrucă, fiind preot, nu voește să se căsătorească, și, cu această minciună profitând de faptul că flăcăii îl lăsaseră liber, păcălește tot pe un cioban care-i ia locul. Croce a cunoscut însă, după cum a arătat Gina Cortese Pagani, versiunea anonimă a lui Campriano, pe care o citează în « Indice universale della libraria o Studio del celebratissimo arcidottore Gratian Furbson de Franculin ». Motivul este însă, după cum se știe, foarte răspândit în folklorul popoarelor apusene.

Bolte și Polívka, în adnotările lor la basmele fraților Grimm, au adus mai multe variante și au publicat o poemă latină medievală, *Raparius*, după câteva m-sse, dintre care cel mai vechiu e dela începutul veacului al XIV-lea. In această poemă se găsește încorporată tema « salvării din sac » [2]). Această temă este foarte răspândită și în folklorul balcanic, cu deosebire în cel grecesc. In afară de cele 4 versiuni cunoscute până acum [3]), se păstrează în colecția Arhivei de folklor N. Politis a Academiei grecești din Atena, încă o sumă de variante pe care a binevoit să mi le comunice Directorul Arhivei, d-nul Dr. G. Megas — căruia îi aduc și pe această cale mulțumirile mele — și anume: 1 variantă din Nissyros (Dodecanes); alta din Kyrikes (Asia Mică); 2 din Eurytania; 3 din Pelopones; 1 din Creta; una din Tracia; una din Volos (Tesalia) și probabil că vor mai fi și altele neculese.

---

[1]) *Storia di Campriano contadino a cura di* Albino Zenatti, Bologna, 1884, în *Scelta di curiosità letterarie. Dispensa C. C.*

[2]) Johannes Bolte und Georg Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*, III. Band, Leipzig, 1918, p. 169 193.

[3]) Hahn, *Griech. und alban. Märchen*, I, p. 249, nr. 42; Legrand, *Recueil des contes populaires grecques*. Paris, 1881, p. 177; Kretschmer, *Neugriechische Märchen*, nr. 22; *Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα*, vol. II, p. 93, nr. 31.

www.dacoromanica.ro

Motivul a pătruns și în literatura noastră cultă. A fost versificat de d. P. Dulfu și introdus în epopeea sa comică: *Păcală* (cântul ultim: 24). Păcală își bătuse joc de prostia consătenilor săi și îi făcuse să rămâie fără vaci. Aceștia înfuriați îl vâră într'un sac, îl leagă bine cu-o sfoară, mai atârnă și un pietroi greu, și îl duc să-l arunce într'un lac dela marginea satului. Pe malul lacului, unul își dă cu părerea să caute o prăjină și să-l arunce unde este apa mai adâncă. Pornesc cu toții în sat după prăjină. În răstimp, trece un văcar, care mâna o cireadă spre târg, și dă peste Păcală în sac. Crucindu-se cum de se găsește un om, într'un sac legat, Păcală îi răspunde că vor să-l înnece consătenii săi, fiindcă nu primește să le fie primar.

Ce spui frate? zise iar,
Și de ce n'ai vrut tu oare să te faci primar în sat?
Pentru ce? Fiindcă satul nostru, de! e cam ciudat:
Sunt neveste multe 'ntr'însul, tinere, frumoase toate,
Iar bărbații duși de-acasă, fiecare p' unde poate
A munci să-și scoată pâinea și primarul, vai de el,
Cu nevestele rămâne mai tot anul singurel,
Ca un cuc în sat...».
Aceasta-i pricina? Bre dar prost ești zău
Cum aș mai primi eu frate, când aș fi în locul tău.

Păcală, care atâta aștepta primește târgul: vâră pe văcar în locul lui; iar el pleacă cu cireada de vite. Țăranii, întorcându-se și auzind pe cel din sac că primește să le fie primar, cred că Păcală vrea să-și bată din nou joc de ei, mai ales că își schimbase și vocea ca să-i amăgească, și aruncară pe văcar unde era apa mai adâncă.

BIBLIOGRAFIE. TEXTE ROMÂNEȘTI TIPĂRITE: *Viiața lui Bertoldo și a lui Bertoldino fiĭcorului lui dinpreună și a lui Cacasino nepotului acum întâiu culeasă din cărți istoricești foarte desfătătoare*, Sibii în tipografiia lui Petru Bart, 1799. (I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*; o a doua ediție publicată în 1836 cu același titlu, dar fără indicație de localitate, se află în Biblioteca Academiei Române; exemplarul a venit din Biblioteca Colegiului Sf.-Sava).

TEXTE RETIPĂRITE: M. Gaster, *Chrestomatie română*, II, p. 169—171, după un ms. miscell. din 1779, publică următoarele capitole: Chipul lui Bertoldo p. 118; Viclesugul lui Bertoldo, p. 119; Invățăturile lui Bertoldo, p. 120, iar după tipăritura sibiană din 1799, următoarele capitole: *a)* Chipul

www.dacoromanica.ro

lui Bertoldo, *b)* Intâlnirea lui Bertoldo cu craiul, *c)* Intrebările lui Bertoldo cu Fagotti.

MANUSCRIPTE INEDITE IN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE: nr. **2189** « Istorie lui Bertodor »; lipsesc paginile dela început; textul începe cu: « Intrebare între Bertodor şi între împăratul »; pe f. 41 se află nota reprodusă mai sus la pag.

Nota continuă: « Şi eu acest Bertodor l-am scos cu slova me di pe altul al dumn. Iordan Mihălescu ot Corlăteştii ţân[u]t[ului] Tutovii în zilele Pre înălţatului Domn Scarlat Calimah V[oe]vod la velet 1813 Oct. 30 şi Mitropolit Chiriu Chir Veniamin al Moldovii, scrisu- s'au acest Bertodor în oraş Tecuciului...». *Fond Gaster:* nr. **6** f. 34—70 v: « Inceputul vieţii şi a faptelor lui Bertold de ce au făcut şi lucrat în viiaţa lui »; prima jumătate a sec. al XIX-lea pe f. 70 nota unui cititor din 1836; pe f. 114 v. a altuia din 1810.

Biblioteca Universităţii din Iaşi: nr. **275** « prescris de Gheorghie Buzila, 1819 » (v. f. 79 după numerotaţia de pagini a manuscriptului). Lipsesc primele foi; începe cu « Curajul lui Beltodor ».

ORIGINALUL ITALIAN: *Astutie sottilissime di Bertoldo dove si scorge un villano accorto, e sagace, il quale dopo vari, e strani accidenti a lui intervenuti, alla fine per il suo raro, et acuto ingegno vien fatto huomo di Corte, et regio Consigliero. Opera nova et di grandissimo gusto,* di Giulio Cesare Croce, a apărut în 1592. De atunci s'a republicat şi se publică încă în nenumărate ediţii populare. O ediţie îngrijită, în *Classici del ridere,* cu titlul: Giulio Cesare Croce, *Bertoldo, Bertoldino e Cacasenno a cura* di Nicola Lisi *con xilografie di Pietro Parigi,* Roma, ed. A. F. Formiggini, 1929. *Bertoldo con Bertoldino e Cacasenno in ottava rima, con argomenti, e figure in rame Bologna, Lelio dalla Volpe,* 1736, 1737, 1740 41, 1782, Venezia, 1738, 1739, 1782. Aceeaşi versiune în versuri (cu traducerea bolognesă) în colecţia: *Parnasso italiano ovvero Raccolta de' poeti classici italiani d'ogni genere, d'ogni età, d'ogni metro, e del più scelto fra gli ottimi...* Tomul LV şi LVI, Bologna, 1741.

TRADUCERI DUPĂ TEXTUL ITALIAN: *Historia della vida hechos y astucias sutilisimas del rustico Bertoldo, la de Bertoldino, su hijo... y la de Cacaseno su nieto... obra de gran diversion, y de suma moralidad... traducida del idioma toscano al castellano* por Don Juan Bartholome, *agente de la Refaccion del Serenissimo Señor Infante Cardinal, etc. quien la dedica al excellentissimo Señor Marques Scoti,* Madrid, Phelipe Millan, 1745 (necunoscută lui Biagioni, care menţionează ediţiile din Madrid, 1797 şi 1864, p. 28). O versiune portugheză necunoscută nici lui Guerini, nici lui Biagioni, se găseşte în Bibliothèque Nationale din Paris (R. Y^{2} 2858). Titlul complet este: *Astucias subtillissimas de Bertoldo villaõ de agudo engenho, c sagacidade, que depois de varios accidentes, extravagancias, foy admittido a Cortezão, e Conseilheiro de Estado. Obra de grande recreyo e divertimento. Traduzida do idioma italiano no Portuguez. Lisboa.*

www.dacoromanica.ro

Na Regia officina Sylviana, e da Academia Real; anno 1743. Conţine numai versiunea completă a lui Bertoldo (nu şi Bertoldino). Aprobarea pentru tipărire « licen as do Santo officio » este din 17 Decemvrie. 1743. *Histoire de Bertholde, contenant ses aventures sentences, bons-mots, réparties ingénieuses, ses tours d'esprit, l'histoire de sa fortune et son testament, traduite et paraphrasée de l'italien de Giulio Cesare Croce et de messieurs les Académiciens della Crusca* à la Haye, 1750; *Der italiänische Aesopus oder Bertholds satyrische Geschichte, darinnen seine sonderbaren Begebenheiten, sinnreiche Einfälle und kluge Aufführung bei Hofe usw. nebst seinem Testamente enthalten. Aus dem Französichen ins Deutsche übersetzt.* Frankfurt und Leipzig, 1751.

EDIŢII GRECEŞTI: *Cea mai veche tipăritură* (1646) necunoscută lui *Legrand* se găseşte în « *Britisch Museum* », sub titlul: *Πανουργίαι ὑψηλότατα τοῦ Μπερτόλδου. Εἰς ταῖς ὁποίαις φανερώνεται ἕνας χωριάτης πανοῦργος, καὶ ὀξύνους ὁ ὁποῖος ὕστερα ἀπὸ διάφορα,καὶ δυσβάστακτα παθήματα ὁποῦ τοῦ ἐσυνέβησαν, τέλος πάντων διὰ τὸν πολὺν ὀξύτατόν του νοῦν, γίνεται ἄν[θρωπ]ος τῆς Βασιλικῆς αὐλῆς, καὶ Βασιλικὸς σύμβουλος. Ὁμοῦ δὲ καὶ ἡ διαθήκη τοῦ αὐτοῦ, ὁποῦ εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἔκαμεν, καὶ ἄλλα ῥητὰ ἀποφασιστικὰ κατὰ πολλὰ ὡραιώτατα. Ποίημα νέον, καὶ πολλὰ χαριέστατον συνθεμένον ἰταλικῶς ἀπὸ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα δαλλὰ Κρότζε. Καὶ τώρα νέα μεταγλωτισμένον εἰς τὴν τῶν ἑλλήνων ἁπλὴν γλώσσαν, εἰς χάριν τῶν πάντων.* Con licenza de Superiori, & Privilegio. Veneţia 1646. *εἰς τὸν Γ'ωάννυ Α'ντονιον Γ'ουλιανον*, 1646. Pentru alte ediţii; vezi E. Legrand, *Bibliographie Hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au XVII-e siècle.* O nouă traducere în *Βιβλιοθήκη ἐκλεκτὰ ἔργα ἀριθ., 7 : Ἰουλίου Κ. Κρότσε, Οἱ ἐξυπνότατες πονηρίες τοῦ Μπερτόλδου. Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ Κώστα Καιροφύλα. Ἐκδοτικὸς οἶκος Γεωργίου Ι. Βασιλείου* Athena, 1923. Are un prolog semnat de Costas Kerofilas, Roma, 1923. Volumul cuprinde 2 părţi. Partea I-a: *Μπερτόλδου ἔργα καὶ ἡμέραι;* partea II-a: *Τοῦ Μπερτολδίνου τὰ καμώματα.*

STUDII: Olindo Guerrini, *La vita e le opere di Giulio Cesare Croce. Monografia.* Bologna, Nicola Zanichelli, 1879; Gina Cortese Pagani, *Il Bertoldo di Giulio Cesare Croce ed i suoi fonti*, în *Studi medievali*, vol. III, 1911, Ermano Loescher, Torino, p. 588 602; se dă în apendice şi traducerea lui Marcolf italian: *Dialogo dove si ragiona di molte sentenze notabili intitulato Salomone e Marcolpho di nuovo ristampato e alla sua sana letione ridotto.* In Venegia appresso di Agostino Bindoni. L'anno 1550; originalul în « Biblioteca Marciana »; Giovanni Luigi Biagioni, *Marcolf und Bertoldo und ihre Beziehungen, Ein Beitrag zur germanischen und romanischen Marcolf-Literatur*, als Inaugural-Diss. zur Erlangung der Doktorwürde, Köln, 1930.

Studiul lui Veselovskij despre legenda lui Solomon şi Kitovras a apărut pentru întâiaş dată la Petersburg, în 1872; a fost republicat cu note complimentare găsite în hârtiile autorului în Собраніе сочиненій, Александра Николаевича Веселовскаго tom. VIII, Petrograd, 1921.

www.dacoromanica.ro

Cercetările lui au fost întregite şi completate de: Vogt, *Die deutschen Dichtungen von Salomon und Markolf*, Halle, 1880; Hermann Varnhagen, *Ein indisches Märchen auf seiner Wanderung durch die asiatischen und europäischen Literaturen*, Berlin, 1882, şi de André Mazon, *Le centaure de la légende vieux-russe de Salomon et Kitovras*, în *Revue des études slaves*, VII (1927), p. 42—62; Em. Cosquin, *Etudes folkloriques, Recherches sur les migrations des contes populaires et leur point de depart*, Paris, 1922, p. 403 şi următoarele. Despre intermediarul grecesc: Olindo Guerrini, *La vita e le opere di Giulio Cesare Croce*, Bologna. Nicola Zanichelli, 1879, p. 330; Spyr. P. Lambros, *Τά ἀναγνώσματα τῶν παππῶν μας: Ὁ Μπερτόλδος*, conferinţă în care se scoate în relief subiectul şi tendinţa operei, publicată întâiu în periodicul *Ἑστία*, tom. XIII (1882) şi republicată în *Μικταὶ Σελίδες*, Atena 1905, p. 572—578.

STUDII DESPRE BERTOLDO IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ: M. Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883, p. 78—92; I. Bogdan, *O traducere moldovenească a Vieţii lui Bertoldo din veacul al XVII-lea*, în *Convorbiri Literare*, XXVI 1881, p. 315; N. Iorga, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe et surtout chez les Roumains*, Académie Roumaine, *Bulletin de la Section Historique*, Bucureşti, 1928, p. 35 37.

www.dacoromanica.ro

ÎNCHEIERE

Din paginele precedente s'a putut vedea că literatura epocii fanariote — cel puțin pe tărâmul poporan — prin bogăția de texte prin conținutul variat, prin legăturile ei îndepărtate cu literaturile vechiului Orient și ale Occidentului medieval, s'a ridicat pe o culme mai înaltă decât aceea a epocii slavone. Un orizont mai larg care îmbrățișează o cuprinzătoare perspectivă de loc și vreme caracterizează în această direcție literatura noastră din secolul al XVIII-lea. Aproape tot ceea ce Bizanțul a acumulat la răspântia de loc dintre lumea Occidentului medieval și lumea Răsărutului asiatic, cu pitorescul unei literaturi atât de vechi și variate a trecut prin intermediul limbii neogrecești în literatura noastră. Această literatură de legende religioase pline de grație, de romane cu aventuri războinice și cu dragoste puternică și sinceră, de fermecătoare povești ale Orientului învăluite în lumina miraculosului a desfundat, cu tot caracterul ei naiv, în masa cetitorilor din toate păturile noastre sociale — nivelate sub raportul culturii — izvoarele sentimentalității și ale imaginației. Ea a stimulat în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea traducerile din literaturile străine și împreună cu acestea au pregătit sufletul românesc pentru acceptarea preromantismului și a romantismului francez.

Când spre sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea straturile societății noastre încep să se diferențieze sub raportul culturii, cărțile poporului rămân mai departe aproape singura lectură a păturii țărănești. Citite și răscitite veacuri de-a-rândul, ele au lăsat urme adânci în tradițiile poporului nostru, în creațiile lui literare, în bocete, în descântece, în colinde, în orații de nuntă, în basme, în snoave — și mai departe chiar: în arta religioasă și în cea poporană. Zugravii chemați să împodobească zidurile mănăstirilor și bisericilor și să coloreze icoanele, au

www.dacoromanica.ro

introdus între scenele biblice și hagiografice, fie din proprie inspirație, fie după modele străine, elemente împrumutate din legendele apocrife, din viziunile apocaliptice, din romanele populare chiar. Cu materialul puțin ce ne-a stat la îndemână, am putut constata că pretutindeni, pe zidurile din afara și din tinda mânăstirilor și a bisericilor de sat, pe icoanele păstrate în vechile case boierești, pe troițele ridicate la răspântia drumurilor de țară, arta veche românească stă sub influența puternică a ciclului de legende apocrife și al celor populare. Oricâte cunoștințe tehnice ar avea cineva, oricât simț al colorilor și al perspectivei, nu va pricepe niciodată nimic din sensul intim al scenelor zugrăvite, din mentalitatea celui care a lucrat, dacă nu cunoaște și literatura care a inspirat această artă.

Materialele pe care le dau la lumină azi culegătorii de folklor învederează în de ajuns, după cum s'a văzut mai sus, cât de intim s'au contopit elementele venite prin tradiția scrisă cu cele păstrate prin tradiția orală. Acolo unde nu te aștepți, găsești în straturile de material folkloric, transmis pe cale orală, filoane din literatura scrisă.

Motive și concepții din literatura scrisă trăesc deci astăzi în sufletul popular, în folklorul și în arta păturii țărănești.

Un aspect, nu mai puțin interesant, al cărților populare din veacul al XVIII-lea ni-l înfățișează și limba lor. Se știe că în epoca influenței fanariote limba noastră literară, năpădită de numeroase infiltrații grecești și turcești, s'a abătut dela matca pe care i-o crease vlădicii cărturari ai veacurilor anterioare și marii boieri cronicari. Prin alaiurile de boieri care se vânturau pe lângă Inalta Poartă, prin tineretul care-și făcuse studiile pe țărmurile Bosforului, prin neguțătorii greci și turci, stabiliți în țările noastre, elemente lexicale orientale pătrunsese în limbă, înainte chiar de epoca fanariotă. In Alexandria, tradusă după toate probabilitățile în Ardeal, pe la jumătatea veacului al XVI-lea, se găsesc, după cum am arătat în altă parte [1]), și vreo 15 elemente turcești, unele aflate în prototipul sârbesc după care s'a făcut traducerea românească, altele intrate în graiul ardelean din limba ungară sau sârbă, ori din Banatul aflat atunci sub stăpânire turcească. In Moldova la

[1]) *Alexandria în literatura românească. Noui contribuții*, 1922 p. 65—67.

www.dacoromanica.ro

Grigore Ureche, Șăineanu abia a găsit vreo 20 de cuvinte de origine turcească; la Miron Costin recolta a fost ceva mai bogată. Inscăunarea domnilor fanarioți în Principatele noastre deschide larg zăgazurile pentru influența orientală asupra limbii noastre literare. La Neculce, care-și scrie cronica în primele decenii ale domniilor fanariote, numărul turcismelor este simțitor. După el, « curentul oriental — spune Șăineanu — începe să se reverse în largi pârae la Cantemir și Gheorgache logofătul și amenință să potopească limba la Văcărescu și Beldiman ». (Ș ă i n e a n u, *Influența orientală*, I, CXLIX—CCL). Chiar în traducerile dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, ca de exemplu în traducerea operei lui Voltaire *Istoria lui Carol al XII-lea*, turcisme ca: *edec* (cai de edecuri, de poștă), *cauc*, *ciambur*, *fetfal*, *hadâmb*, *maden*, *nagarale*, *nazar*, *tabie*, *urdie* ș. a. viețuesc în bună vecinătate cu grecisme ca: *a afanisi*, *a afierosi*, *apraxie*, *crasis*, *diastimă*, *diadohie*, *epistimie*, *filonichie*, *ipochimen*, *ipolipsis*, *peristasis*. Iar alături de acestea, printr'un curios capriciu al soartei, se întâlnesc și câteva neologisme romanice intrate unele prin limba greacă, altele prin oștirile de ocupație rusească ori austriacă precum: *antețesor*, *aghent*, *bagneturi* (baionete), *comandarisi*, *corespondenție*, *curiozită*, *novtale*, *enteres*, *reghiment*, *sărjant*, *parolă*, *pașport*, *rezidenție*, *țeremonie* ș. a. [1]). Ba până și în începuturile literare ale lui Costache Negruzzi, creatorul nuvelei istorice în literatura noastră, elementele grecești și turcești sunt covârșitoare. Iată de pildă în *Memnon* a lui Voltaire, tradus de el în versuri, în 1823, la vârsta de 16 ani, după versiunea grecească a lui Evghenie Vulgaris, [2]) pe o singură pagină de 14 versuri, găsim grecisme și turcisme ca: *sofa*, *prothimie*, *evghenistă*, *prochimen*.

Limba literară din epoca fanariotă este astfel o limbă împestrițată cu elemente orientale, neînțeleasă nu numai de masele adânci ale poporului, dar și de cărturarii de azi, care pentru a o descifra au nevoie de dicționare turcești și grecești.

---

[1]) Vezi mai pe larg studiul d-rei O l g a C o s c o, *Primele cărți franceze traduse în românește* în *Cercetări literare*, publicate de N. Cartojan, I, 1934, p. 110—113.

[2]) N. C a m a r i a n o, *Primele încercări literare ale lui C. Negruzzi* . . . (Institutul de ist. lit. și folklor condus de D. C a r a c o s t e a, 4) București, 1935, p. 22.

www.dacoromanica.ro

Cu totul diferită de aceasta, este limba scrierilor apocrife și a cărților populare. Cărturarii ieșiți din pătura poporului, luându-și sarcina de a traduce și prelucra pentru gustul mulțimii, au folosit, în opera lor, limba curată și vie a poporului, ferită în bună parte de valul grecismelor și al turcismelor.

Pentru a învedera aceasta vom da aci câteva exemple culese la întâmplare. Iată bunăoară un fragment din *Istoria Troadei*, după manuscriptul *2183* al Academiei Române (f. 106 v.), copiat în anul 1766, de Ion Grămatic sin Popii Mirii, din satul Bărbătești (Gorj sau Vâlcea), fragment în care se povestește cursa întinsă de Naul oștirilor grecești, la întoarcerea dela asediul Troiei:

«Atuncea socotiră cu acest chip de vicleșug asupra lor ca să-i piiarză pre dânșii, că trebuia Grecii, întorcându-să la <ca> sele sale, prin împărăția lui Naul să treacă. Și pentru ačasta prin întunecatele nopți, aproape de petroșii munți ai locurilor iuți, pentru înșelăciune, au poruncit să aprinză focuri mari, ca să poată înșela pre Greci, întru întunérecul nopții părîndu-li-să a fi acolo limanuri de odihnă și vor pleca acolo corăbiile sale făr de toată grija și acolo vor pieri de istov, precum au și fost că mai mult de doao sute de corăbii cu oameni cu tot s'au înecat, iar celélalte ce urma lor, auzind la acest loc prăpădeniia ce era înainte, departe de la acel loc abătându-să, au fugit, întru care era împăratul Agamemnon și Menelau și Diomid, și de sfârâmarea corăbiilor și de cumplita înecare au izbăvit, și la împărățiile sale cu bună întregime au ajuns».

Iată acum și un portret, al Medeei, din același roman (f. 3 v. 4):

«Această fiică a împăratului, anume Medeia, era foarte frumoasă, care din pruncia sa să nevoise în toate învățăturile ceale slobozi: învățasă măsura pământului și astrologhiia și alte măestrii, ca să cunoască cele viitoare caré, cu puterea vrăjilor și cu a farmecelor, lumina o întorcea întru întunerec, și îndată scotea vânturi și fulgere și tunete și înfricoșate cutremuri de pământ. Iară râurile apelor care mergea peste locuri strâmbe, le întorcea de curgea înapoi; vara scutura frunzele pomilor și iarna, pre ger, făcea pomii de înfloria și rodia; pre oamenii cei tineri îi făcea bătrâni, iară pre cei bătrâni îi făcea tineri».

www.dacoromanica.ro

Imberie și Margarona nu este de sigur o traducere izbutită. Autorul nu era un cărturar de seamă, dar cu toate acestea fraza lui e cursivă și limba curată, după cum se poate vedea și din acest un mic pasagiu:

> «Și... porunci înfrîcoșatu împărat ca să trâmbițeze cu toate surlile în țara lui, ca să să strângă toți voinicii ca să să bată cu sulițele și care va birui, cucoana lui îi va da-o. Și auziră toți voinicii și vitejii și să adunară toți la împăratu și să fi văzut voinici frumoși din toată lumea cuconi de domni!... Și Margarona luminată strălucia ca soarele, și sta în fereastră, și avea un inel în deget de zamfir verde».

Am spus mai sus că romanul lui Iliodor nu este nici el o traducere bună, fiindcă autorul nu găsia totdeauna în limba română termenii corespunzători. Cu toate acestea iată și în acest roman cum este povestită scena în care pirații egipteni, iscodind de pe vârfurile munților gurile Nilului, zăresc la mal cadavre însângerate, alături de rămășițele unui oaspăț bogat (ms. 5046 A. R.):

> «Când zio<a> zimbie și soarele cu totul lumina vârfurile munților, bărbați cu arme tălhărești, ivindu-să din munte (carile să înalță către eșirea Nilului și către gura ce să numește Eracliu) și puțin apropiindu-să, petrece cu ochii lor mare ce era supt munte. Și întâi slobozind videre preste luciu, fiindcă nici o corabie nu să veste lor spre vânat tâlhăresc, să pogoria cu privirea la țărmurile mării celii de aproape, unde aceste s'au văzut: O corabie sta legată de funii, care era lipsită de cei ce călătoresc și plină de povară — și aceasta putea să o sămăluiască și cei de departe, căci povara fiind până la al treilea brâu al corăbiei, îngreoia apa. Iar țărmurile avea toate părțile lor pline de trupuri junghiiate de curând, din carea unile să vedea moarte, cu desăvârșită pierzare, iar altele abia vii și altele încă mișcându-să și văzând cum că atuncea de curând contenisă războiul, însă seamnile ce să vedea nu era numai seamne de război curat, ci să amesteca și cumplite rămășituri de veselie nu norocită... Era mease pline de bucate și altele în mâinele celor ce zăcea la pământ, care unora le-au fostu în loc de arme la războiu ce fără de gătire să începusă, iar altele ascundea pre alții ce s'au supus, după cum să socotea».

Cred că exemplele aduse mai sunt suficiente; publicarea tex-

www.dacoromanica.ro

telor, pe care dorim să o punem acum la cale, va fi concludentă. Prin aceste cărți populare s'a păstrat, ca și prin textele bisericești, limba curată a veacurilor precedente, apropiată de limba vorbită a poporului.

Eminescu, cu geniala lui intuiție, în căutarea formelor de « limbă veche și înțeleaptă », a simțit că în aceste texte de literatură poporană trebuește căutată limba literară a secolului al XVIII-lea. Din cele 61 de manuscripte pe care d-l Gaster le-a avut la îndemână, când a început, în 1883, studiul său de sinteză despre *Literatura populară română*, câteva din cele mai interesante erau din colecția lui *M. Eminescu*, precum: *Varlaam și Ioasaf* într'o copie din 1814; două msse din *Aethiopica* lui Iliodor; un *Erotocrit* într'o copie din 1812; un *hronograf* din 1757 sau 1760; cel mai vechiu manuscript din *Minunile Maicii Domnului; Viața și minunile Preacuviosului Părintelui nostru Vasile cel Nou* din 1742; *Cuvânt pentru viitoarea giudecată și pentru sfârșitul lumii* din 1815; *Descoperirea sfintei și dumnezeeștei liturghii* într'un ms. de la sfârșitul sec. al XVIII-lea; *Scrisoare de învățătura prea cuvioșilor și de Dumnezău purtătorilor părinți č-au viețuit la pustie* din 1692. Asupra legăturilor cu *Eminescu*, d-nul *Gaster* într'o scrisoare din 11 Ianuarie 1934, a binevoit să ne transmită câteva informațiuni prețioase, din care îmi iau voia a transcrie aci partea care privește interesul lui Eminescu pentru literatura populară scrisă. Marele poet locuia atunci într'un « hotel sau han », peste drum de Grădina Episcopiei (azi Atheneul Român). D. M. *Gaster* îl găsia pe la ora 10, îmbrăcat în halat, pregătindu-și cafeaua.

> « El care stătea întotdeauna — scrie textual d. Gaster — ca și cum ar fi visând și urma cu ochii gânduri îndepărtate, vorbind alene cum îi erea obiceiul, îmi spunea: Hai să vedem ce scrie ». După ce începeam să citesc, el ca parcă își venea din nou în fire și asculta cu un viu interes. Când îi plăcea vreo frază îmi spunea: « Ia mai citește odată, că tare îmi place! », sau « Știi că zice bine! ». Și din când în când lua câte o fițuică de pe masă și copia sau o frază sau un cuvânt care-i plăcea mai mult. Nu mă îndoesc că pe urmă aș fi putut ușor să le găsesc în poeziile sau scrierile lui. El avea obiceiul de a copia des ceeace a scris odată și a tot schimba și netezi cuvintele și nu am nicio îndoială că frumusețea limbii sale se da-

www.dacoromanica.ro

torește citirii textelor vechi, *pe care se vede că el le citise odinioară* ».

Din lectura textelor vechi, a luat Eminescu cuvinte și forme arhaice de limbă dintre care unele trăiesc și azi în limba poporului și care se îmbină admirabil în urzeala versurilor sale. Cuvinte ca *limbă* cu înțelesul de neam: « Un sultan dintre aceia ce domnia peste vreo *limbă* »; *carte* cu înțelesul de scrisoare: « Sta zimbind de-o amintire pe genuchi scriind o *carte* »; *isvoade:* « In isvoadele bătrâne pe eroi mai pot să caut »; *stihuri*: « Beldiman vestind în stihuri de războiul inamic » ș. a:, sau forme verbale vechi ca: « Din clipa în care ne *văzum* »; « Părea că printre nouri *s'a fost deschis o* poartă » precum și citate din texte *(îndreptarea legii, cronica lui Moxa* etc.) dovedesc cât îi erau de familiare literatura și limba veche.

www.dacoromanica.ro

INDICE DE NUME PROPRII ŞI DE MATERIE

Trimeterile precedate de cifra romană II se referă la volumul II; celelalte la volumul I. Cifrele mari indică paginele, cele mici notele. Titlurile de cărţi au fost tipărite spaţiat.

Aarne, Antti, II, 154, 300[2], 313, 316.
Aaron, exorcist dela Curtea lui Emanuel Comnenul, 150; — din Biblie, II, 210; — Petru Pavel, 22, 79.
Abanam, Archirie.
Abboth, G. F., II, 81.
Abel, v. Avel.
Abgar, v. Avgar.
Abraham, v. Avraam.
Abrocom şi Anthia, II, 153.
Abrud, II, 220.
Abumbekiru, derviş din Halima, II, 317.
Abuşamar (Sindipa în Halima), II, 301.
Academia della Crusca, II, 372, 374; — din Atena, II, 200, 379; — grecească din Bucureşti, II, 8; — teologică din Iaşi, II, 7. Academiile greceşti din Principate, II, 9.
Acbarus, v. Avgar.
Accursius, Bonus Pisanus, II, 261, 267.
Achellidis (cucon din Efes), II, 145.
Achihar, v. Archirie.
Achillia, oraşul, II, 88, 90.
Acilenescu, Notarul, II, 220.
Aclit, împărat, în leg. Sf. Vineri, 158.
Acrâm Tătaru, marea, 220.
Acta Pauli, 21.
Acta Pilati, II, 16, 80.
Acteon, personaj în Vicleim, II, 195, 198, 199.
Adalbert, preot, 101.
Adam, apocalipsul apocrif al lui —, 17; legende bogomilice despre — 35—37, 95; în Călătoria Maicii Domnului la Iad, 74; — în cântece de Vicleim, II, 195; căpăţâna lui Adam, 9, 12, 127, 133, 267; II, 89; creat în ziua de Luni, 269; — în Epistolia Domnului, 102; — şi Eva, legendă, 7, 47, 48, 49—59; — găsit în pustie de Alexandru Machedon, II, 44; — într'un text din analele inchiziţiei din Carcassone, 95, 96; — în indice de cărţi oprite, 269; isgonit din raiu, 36; în Lemnul Crucii, 122, 123; numele lui —, II, 38; părţile din care a fost creat trupul lui, 44, 270; — în poarta raiului (v. Moartea lui Avraam), 83, 84, 86, notă; în legenda lui Lilit, 151; liberarea lui din Iad în Evanghelia lui Nicodim, II, 77—80; — în Cele 12 Vineri, II, 182; — în Visul Maicii Domnului, II, 104; Verşul lui Adam, II, 212, — strămoşul Blajenilor, 228; Testamentul lui — 267. Zapisul lui — cu Satana 53—59.
Adamescu, G., II, 186.
Addaeus (Tadeu), II, 138.
Adgar, II, 116 V. Avgar.

www.dacoromanica.ro

Adormirea Maicii Domnului, II, 62, 104, 120, 127.
Adrian, împăratul, 134.
Adrianopole, 25.
Aelian, naturalist, 209, 213.
Aesopus, v. Esop.
Aethiopica, II, 19, 270, 272, 273[1].
Afrodita, 134; II, 331.
Afrodiţian, II, 62, 82—83.
Agamemnon, II, 325, 326, 331.
Agapia, m-rea, 248.
Agapie, II, 126; — fiul lui Plachida, II, 149, 155; — Landos, II, 117, 118.
Agapiĭ, Nicolai, copist, II, 128.
Agatanghel. Prorociia lui-II, 133, 134[1].
Agaton, din legenda Sf. Vineri, 157.
Agathon, în romanul Filerot, II, 360.
Agripii, viia, — în Dărâmarea Ierusalimului, II, 50.
Agrişteu, sat, 105[1].
Aheea, II, 16.
Ahikar, 256, 257, 261, 262; II, 252, 253[1], 268, v. şi Archirie şi Anadan.
Achile, în romanul Troiei, II, 276, 326, 328, 330, 355.
Ahriman, 39.
Ahuramazda, v. Ormuzd.
Aidin, împărat din Halima, II, 301, 302, 303, 309, 317.
Aiere, 7.
Akht, vrăjitor, într'o legendă persană, II, 217.
Αἰσώπου Μῦθοι, II, 267 v. şi Esop.
Akhmim, v. Panopolis din Egipt.
Aladin, din O mie şi una de nopţi, V; II, 298.
Alana (alas = sare), II, 114.
Alas, v. Alana.
Alba-Iulia, 178, 179, 180, 185; — Mitropolia, 183; — tipografia chirilică, 178.
Albani Orvietano, Angelo, II, 347, 357, 359.
Albéric de Besançon sau Briançon 215.
Albert Argentinensis, cronicar, 102.
Albertis, compozitor atenian, II, 356.
Albigena, localitate, II, 123.
Albigensii, 25, 28, 33, 47, 69, 94, 96—97.
Albina (Melissa)), 195[1], 199.
Albinuşa (Floarea Darurilor), 11, 175, 195, 206, Pl. V; II, 119, v. Fiore di virtù.
Alboin, regele Longobarzilor din Bertoldo, II, 365, 371, 375.
Abulcasim, din O mie şi una de nopţi, II, 318.
Alecsandri, V., 128, 129; II, 214, 223, 231, 356.
Alés, Adhémar d', 249.
Alexă cel cald, v. Sf. Alexie.
Alexandrescu, Grigore, 223; II, 252.
Alexandria, romanul, 7, 11, 13, 76, 98, 112, 133, 148, 175, 190, 198, 211, 212, 213—229: originea 213—214; răspândirea 214—215; versiunea sârbească 215—216; traducerea românească 216—217; traducerea rom. şi originalul sârbesc 217—218; cuprinsul 218—223; influenţa asupra cărturarilor 223—225; influenţa asupra artei şi literaturei populare 225—229; bibliografia 229—231; 241, 247, 257, pl. IX—XII; II, 17, 44, 250, 295.
Alexandria, oraşul, 213, 220; II, 12—14, 46, 348; — patriarhia, II, 12.
Alexandra, împărăteasa din leg. Sf. Gheorghe, II, 158.
Alecsandru, logofăt, 1800, II, 357.
Alexandru, Athanasie, II, 281; — Basarab, 4; II, 5; — cel-Mare, 6, 8, 31, 133, 172, 182, 198, 209, 210,

www.dacoromanica.ro

213—232, 262, pl. XIII; II, 17, 44, 76, 360; — Coconul, II, 18, 25; — dascăl polon, II, 75, 125; — Lăpuşneanu, 201, 229; — prietenul lui Filerot, II, 360; — ţarul Bulgarilor, 30; — ţarul Rusiei, II, 199.
Alexe Comnenul, 25, 29; — Sfântul—141, 144, **164—171**: subiectul legendei 164—166, originea şi circulaţia 165; în literatura românească; în literatura populară rom. 167; contaminată cu motivul fluerul fermecat 168; colinda—169; superstiţii 169, Alexe şi leg. cocostârcului 169—170, bibliografie 170—171.
Alexici, G., II, 241[1].
Alexie Eremiia, obărlaitenant, copist, 1835, 185.
Al farag ba'da alśidda, II, 305.
Alfaric, P., 34.
Alfavit asufleteasc ă, II, 238.
Alfons al X-lea, cel-Înţelept, II, 116; 285.
Alheii, ţara lor în leg. Cele 12 Vineri, II, 181.
Ali, sabia credinţei, într'o legendă din Candahar, II, 160.
Aliénor d' Aquitaine, II, 322.
Aliopescu, G., ierodiacon, copist, 1843, II, 295.
Allgeier, Arthur, II, 146, 148.
Alpha, II, 113.
Alunişul, sat în jud. Olt, II, 231.
Amann, Émile, II, 72.
Amărîtă turturică, în Fisiolog 192, 193, şi lit. veche rom. 192—194; la E. Văcărescu şi Asachi 193, în Fiore di Virtù 206; II, 231.
Amartolon Sotiria, II. 121, **125—129**, 177, 237, 238. v. Minunile M. D.
Amazoanele, 213, 218.
Ambrosiana, biblioteca din Milano, 23.
Amfiloh sau Amfilog, în Descoperirea Sf. Liturghii, Sultan în Arabia, II, 179, 180.
Amiaud, Arthur, legenda Sf. Alexe, 171.
Amira, loc. în leg. Sf. Gheorghe, II, 166.
Ammianus, 173.
Amon, zeul, în Alexandria, 219.
Amorion, oraş în Frigia v. Esop, II, 253.
Ampumbekir, derviş, în Halima, cf Abumbekir.
Amurat, Sultan în Vavilon, în Descoperirea Sf. Liturghii, II, 179, 180.
Amyot, Jacques, II, 270, 271.
Ana, arhiereul, II, 76, 78, 79.
Ana Comnena, 25; II, 24; — de Veneţia, 6; — sfânta, 20; II, 64, 65, **68—70**; — soţia lui Racoviţă, II, 238; — soţia lui Sracimir, 4.
Anadan, în romanul Archirie, 251—254, 258—259, 260—261; II, 257, 259.
Anaël, tatăl lui Archirie (în romanul), 261; II, 268.
Analecta Bollandiana, 144.
Anania, cancelarul lui Avgar, II, 135, 136, 138.
Anarhos, împăratul, din romanul Alexandria, 219.
Anastasie, traducătorul leg. Melhisedec, 113.
Anastasios Vrontis despre Sf. Gheorghe, II, 163.
Anatolie, ierodiacon, II. 309.
Ancona, D', Alessandro, vezi D' Ancona *poeme populare italiene*, II, 343; Paolo 245[1].
Andin, împăratul Indiei, din Halima, II, 317 vezi şi Aidin.
Andohi, postelnicul (1760), II, 266.
Andreescu, Ioana, II, 241, 242.
Andrei Cretanul, 109; — Sfântul, 17.

www.dacoromanica.ro

Andreopulos, Mihail, II, traducătorul Sindipei grec., II, 284, 285.
Andristaztul, dascăl, 1782, II, 282.
Andromeda, în romanul Aethiopica, 142; II, 161, 275.
Anei din Văleni, 185.
Angelov M. (și Genov), 81, 90, 98, 239[1],2 61; II, 54.
Anghira, soborul dela —, 174.
Angra Mainyu, v. Ahriman.
Aninoasa, m-rea, 259, 260; II, 262, 266, 291, 295.
Ἄνθος τῶν χαρίτων, I, 204.
Antagonismul dintre Dumnezeu și Satana, 37, 38, 39.
Antenor, din romanul Troiei, II, 323, 326.
Antihrist, 93—94, 96—98.
Antologhioane, II, 132.
Antim Ivireanu, 205, II, 8; *Ceasloave*, II, 140; *Predici*, 193—194.
Antina, cetate, din Alexandrie, 219, 226, 229.
Antioh, împăratul, din leg. Sf. Vineri, 157, 158, 221.
Antiohia, 157, 190; II, 13, 14, 180.
Antipat, guvernator, în Cei 7 coconi din Efes, II, 143, 144.
Antologhion, II, 147; — *din* 1733, II, 155, 165.
Antonie, monahul biz., 195[1]; — Vodă Ruset, II, 304[1].
Antonina, 229.
Antonio Iuliano, II, 17, 20.
Antoniu, v. Antioh.
Antoniu, Sfântul, 190.
Antonovici, M. Giorgi Eromonahul, copist, II, 218.
Antusa, Filerot și , II, 360, 361, 362, 363.
Anvers, II, 243, 347.
Apa vie, 209.
Apelles, Evanghelia apocrifă a lui, 18.
Apocalipsul lui Adam, 17; — Avraam, 133; — Sf. Ioan, 27, 63, 92, 97; — Sf. Ioan Bogoslovul, 3, 92; — 98. Sf. Ioan Teologul, 21; — Maicii Domnului, v. Călătoria — la iad; — Moise, 122; — Sf. Pavel, 3, 6, 12, 45, 61—63 73; — Petru, 21, 23; — Varuh, 47.
Apollo, 116; II, 259, 329.
Apollonius din Tir, II, 153.
Apostolii, 17, 18, 20, 29; II, 120; — bogomili, 30.
Aptonios, II, 261.
Arabi, 145, 211[1], 238[1]; II, 39, 40, 139.
Arătare despre al doilea lemn pe care a fost răstignit tâlharul cel drept, 9, 124 125.
Arătare despre al treilea lemn, pe care a fost răstignit tâlharul cel necredincios, 9, 125.
Aravantinos, P., poezii populare din Epir, II, 206.
Aravicon Mithologicon, II, 308, 317, 318 v. Halima.
Araviteni, în Gromovnic, 180.
Arbore, m-rea, II, 172.
Arcadeii, în Prorocirea Savilei, 117.
Arcadie, împăratul, în Cele 12 Vineri, II, 182.
Archirie și Anadan, 3, 212, ediția lui A. Pann 251; cuprinsul 251 — 254; elementul didactic: proverbele și fabulele 254 — 255; originea 256 258; papirusul aramean din sec. VI, (Elefantina); romanul în literatura românească 258 — 259; — la C. Negruzzi, Anton Pann și lit. populară 259 — 260; bibliografie 260 262: Errata; contaminări cu Esopia. II, 257—259.
Arcina, 229.
Ardeal, 53, 56, 79, 105, 118, 143, 175, 178, 203, 216, 220, 228, 230.

www.dacoromanica.ro

Arepo (formulă), II, 110 v. Sartor.
Aretuza, din Erotocrit, II, 348-354, 357, 362.
Argonauţii, II, 329, 331.
Argos, II, 163, 330.
Arhanghelul Mihail, 82, 83, 84, 85.
Ἀρχεῖον Πόντου, revistă, II, 21[1].
Arhipa, Ioniţă, copist, 1784, II, 106
Arimaspii, din Erodot şi Alexandrie, 209, 221.
Arion, legenda lui, II, 168.
Ariosto, L., II, 346.
Aristides, Apologia lui, 211, 249.
Aristobul, 16, 213.
Aristoclis, filosof în Alexandria sârbească, 218.
Aristotel, 214, 219, 222; II, 14, 251, 260, 334.
Armitage Robinson, J. cf. Robinson.
Arnaudov, M. II, 200.
Aron, patriarhul, 130; II, 182; — Vodă, 143[1].
Aron, Petru Pavel, 22, 79.
Arrian, 213.
Ars amandi, II, 322.
Arsachia, în Aethiopica, II, 277, 278.
Asachi, G., 193.
Asan al II-a, 4.
Asanagrip, împărat din romanul Archirie, 261.
Asandru din romanul Troiei, II, 331.
Asăneştii, 3, 30.
Assarhadon, 256, 257.
Asclipie, împăratul din leg. Sf. Vineri, 158.
Ascoli, G. I. 193.
Asineta, legendă, II, 57—60.
Asinul, boul şi ţăranul, apolog., II, 315.
Asir, *neamul lui*, în Blestemul celor 12 neamuri jidoveşti, II, 98.
Asiria, 211; Asirienii, 1 1; II, 24, 102; Asiro-Babilonieni, 151.
Aşmedai, II, 369, 370, 382.
Astrologul, carte eretică, 174, 268.
Astronomiïa, 268.
Ataliates, Mihail, II, 24.
Atena, 229, 257[2]; II, 9, 13, 16, 163, 223, 225, 324, 348, 351, 352.
Athanasie, sfântul, 111, 112; II, 170.
Atizma, împăratul, din leg. Sf. Vineri, 158.
Athos, muntele, 4, 58, 81, 91, 114, 154, 186, 192, 194, 205, 239, 248, 249; II, 6, 10, 15, 27, 31, 72, 84, 89, 90, 117, 157, 178, 183, 184, 215, 235—238, 308.
Aucassin et Nicolette, II, 341.
Aufhauser, Joh. B., II, 166.
August, împăratul, 44, II, 66, 80, 92.
Augustin, Sfântul, 63; II, 60.
Ausfeld, Adolf, 231.
Avari, II, 160.
Avel, 49, 51, 57, 84, 86; II, 41, 42, 79, 182.
Avenir, împăratul Indiei, în romanul Varlaam, I, 232, 233, 235, 242[1], 247.
Avestiţa, aripa Satanei, 148—149, 151—152, 154.
Avgar, 15, 45, 164, 270; II, 99[1], 107, 108, 123, 135—141; — al IX-lea, II, 138.
Avgar şi Mântuitorul, II, 134.
Avikena, 197.
Avimeleh, unul din cei 7 cuconi din Efes, II, 49—51, 146.
Avraam, II, 43, 52, 64; apocalipsul (şi moartea lui), 7, 44, 61, 82—91, 118, 133; — şi Lot, 124; în leg. Manea tâlharul, 129; — şi Melhisedec, 110—112, 114; distruge bozii tatălui său. II, 44—45, în oraţii de nuntă, 228; strămoş al lui Loqman, 252.
Avramie, predicator, la curtea lui Brâncoveanu, II, 237.

www.dacoromanica.ro

Baba Cloanța, 183.
Babilon, 52, 172, 210, 220, 221, 257, 267; II, 49, 50; Babilonia, 222, 256, 257, 262; II, 257, 258; Babilonieni, 257.
Babilonicele, II, 269.
Babinger, Franz, II, 304[1].
Babrius, II, 261, 265.
Bahus, II, 256, 278.
Badur, prințesa, din O mie și una de nopți, II, 342.
Baethgen, Friedrich, II, 296.
Bagdad, V; II, 14, 250, 298, 318.
Băjești (Muscel), 245.
Bălăceni, 229.
Bălășel, Teodor, 133; — *versuri populare*, II, 28.
Bălășescu, Nifon, II, 355.
Balauhar, v. Varlaam.
Balaurul, v. Sf. Gheorghe.
Balș, G., *artă românească*, 119.
Balsora, în O mie și una de nopți, II, 247.
Baltasar, magul, II, 188, 190, 196, 197.
Balzac, Guez de, II, 271.
Banat, 31, 53, 106, 175; II, 139, 163, 164, 200.
Băncilă, Petru, II, 231, 194—196, 198—201, 222.
Bănescu, N., II, 304[1], 358.
Bauît, m-rea din —, 148.
Barac, Ion, II, 301, 310, 312, 317, 319.
Bărbătescul, Ioanichie, monah, 248.
Bărbătești, satul, II, 329.
Bărbulescu, Ilie, 9, 194, 249; II, 113.
Bărcilă, N., II, 215.
Bardenhewer, Otto, 23, 70.
Baret, M. J., II, 272.
Barnaba, Evanghelia apocrifă a lui —, 18.
Bârlea, *biserici din Maramureș*, 230.
Baronius, II, 179, 181.
Bârseanu, Andrei, II, 219
Bart, Ioanũ, II, 263 267.
Bart, Petru, editorul, 224; II, 262 266, 373.
Bartholome, Don Juan, II, 381.
Bartolomei, Evanghelia lui —, 18.
Bortoli, Antonio, II, 19—20.
Basarabia, 184.
Basilide, Evanghelia apocrifă a lui—, 18.
Basoche, les clercs de la —, II, 185.
Bassarabu, Manolache, 1777, 193.
Basset, René, 147, 148; — *apocrife etiopiene*, 107, 155.
Basso, Maurizio, II, 372.
Bati, Hanul tătăresc, II, 123.
Batiffol, Abatele, II, 59, 60.
Bătrânul și moartea, fabulă, II, 265.
Baumstark, Dr. Anton, *literatură siriacă*, II, 20.
Baziaș, II, 162.
Beauvais, Vincent de, v. Vincent
Becineaga, II, 175[2].
Bédier, Joseph, II, 288[1], 294[3], 312.
Bees, Nikos A., II, 242, 320, 342, 343.
Begemann, M. E., II, 166.
Bekkerus, Immanuel, II, 6[1], 282.
Beldiman, Alecu, II, 355; — Dumitrache, II, 282.
Belianii, sat, 31.
Bellegarde, Abatele de —, II, 265.
Belle Hélène (La), II, 153.
Belle Maguelonne (La), II, 333, 338—343.
Belzebut, v. diavolul.
Benares, 199[2]; II, 153.
Benedictinii Mekhitariști din Veneția, II, 59.
Beneševič, V. N., II, 15, 21.
Benfey, Th., II, 154.
Benoist, *istoria Albigensilor*, 47, 99.
Benoit de Sainte-Maure, II, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 332.
Berar, Ioan, 106.
Berechet, Șt., 120, 230.
Berger, Ernst, II, 31.
Berheceanul, Andronache, copist, 1777, 193.

www.dacoromanica.ro

Berivoiul Mic, Ardeal 12.
Bernard de Tréviez, II, 333.
Bernay, Alexandre de, 215.
Bersavia, v. Veronica.
Bertoldo, II, 17, 20, 250.
364-383: autorul Giulio Cesare Croce 364; Cammillo Scaligeri della Fratta şi continuarea romanului 364; tipărituri şi msse româneşti 365; subiectul 365-369; elementele constitutive ale operei: tradiţia scrisă 369-371; folklorul 371; prelucrarea lui Croce 371; prelucrarea versificată a Academiei dalla Crusca 372; circulaţia romanului în literaturile străine 372-373; versiunea greacă; şi trad. rom. 373; o prelucrare franceză 374; trad. ei în germană şi versiunea rom. de la Sibiu 375; o prelucrare rom. 377; motive folklorice ale romanului şi paralele în lit. noastră pop. 378; snoava *omul în sac* şi paralele ei în lit. medievale, în folklorul balcanic şi la noi 378-380; bibliografie 381-383 Bertoldino fiul lui Bertoldo, 364.
Bertoni, Giulio, II, 332.
Bestiarii, 190, 197.
Bertrand de Metz, II, 285.
Bethania, 103; II, 104.
Betleem, 44, 107; II, 66, 70, 77, 82, 97, 104, 185—192, 201, 203, 218.
Beza, Marcu, II, 12.
Bezdad, sat, Dâmboviţa, 1717, II, 53.
Bezold, Carl, 187.
Bezsonov, 57, 243.
Biagioni, Giovanni Luigi, II, 372[2], 381.
Bianu, Ioan, 14, 57, 80, 90, 98, 110, 114, 155, 170, 229; II, 53, 101, 106, 124[3], 128, 140, 155, 165, 177, 184, 202[1], 213, 218, 219, 232, 237, 295, 309[1], 357, 262, 266, 269[1], 282, 363; — *Bibliografie veche românească*, 8[3], 177[1], 184, 185, 207; II, 57[2], 79[2].
Biblia, 257; II, 23, 33, 44, 46, 169; 181, 205, 263; — historiale, 115; — Pauperum, 115; — scholastică, 115.
Biblioteca Academiei din Zagreb, 203; — Ambrosiana, 23; — Bodleiana, 171; — Marciana din Veneţia, 99, pl. VII; — Mitropoliei din Bucureşti, II, 21.
Biedermann, Adolphe, II, 343.
Bileţchi-Oprişanu Axente, II, 232.
Bilţ, Petru, II, 197.
Birch, Andr., II, 93.
Biserica cu sfinţi din Bucureşti, 119; — din Câineni (Argeş), 119; — din Doiceşti, 76; — din Pietroşiţa, 76; — din Dozeşti, II, 266; — din Pieve Tersagni, II, 109; — Domnească din Târgovişte, 267; — Santa Maria Magdalena din Verona, II, 109; — Scheilor din Braşov, 12; II, 219, 251, 289, 291, 295; — Sf. Mormânt, II, 180; — Sf. Nicolae din Peritu, Olt, II, 265; — Sf. Petru din Roma, II, 340; — Sf. Petru şi Pavel din insula Maguelonne, II, 341; — Sf. Paul din Londra, II, 116; — Vlaherne din Constantinopol, II, 139.
Bistriţa, m-rea din jud. Neamţ, 123; II, 75.
Bitter, C. H., II, 208[1].
Bittner, M., 102, 107.
Bizanţ, 2, 3, 6, 28, 109, 166, 174, 190, 200, 211, 212; II, 5, 6, 13, 14, 16, 24, 32, 51, 113, 133, 139, 185, 186, 247, 249, 289, 350, 351.
Blagovici, Dimitrie, II, 1797, 266.
Blajinii, din Alexandrie şi trad. pop., 227, 228.
Blau, Max Friedrich, 171.
Blestemul celor 12 neamuri jidoveşti, II, 62.
Boboteaza, 77; II, 6[5].
Bobulescu, C., 8, 89[1], 242[1]; II, 57, 60.

www.dacoromanica.ro

Boccacio, 235; Decameronul, 245, 246.
Bodesculuí, m-rea — II, 365.
Bodhisathva, 238[1]; II, 152.
Bodleiana. biblioteca, 171.
Bogdan, I., 123; II, 365, 373, 382; — *cultură veche românească*, 9 — *cronici*, 9, 90. — N. A., II, 292[2].
Bogdan-Duică, G., II, 310; — *istoria literaturii române*, 80[1].
Boghici, Costandin, 205; — Ioan, 205.
Bogomilism, 24—27, 30—36, 39, 43—48, 68, 69, 73, 74, 94, 97, 107, 156, 263; II, 34, 86, 113.
Bogrea, V., 91, 107, 229[2], 230, 231; II, 48[1], 140, 141, 162, 164.
Boiardo, M. II, 346.
Boieri și Ciocoi, II, 356.
Boissonade, J. Fr., 248; II, 113, 114, 295, 296.
Bolgarseghiul Brașovului, 205; II, 236.
Bolintineanu D., 184.
Boll, Franz, 187.
Bologa, Dr. V., II, 234.
Bonnet, M., 23.
Bolte, Johannes, II, 40[4], 217, 294[3], 316, 320, 379.
Bonus Accursius Pisanus, II, 267.
Bonvetsch, VIII.
Borcilă, Neculai, 105.
Bordeiul verde (Brăila), 228.
Borghele, C-tin, II, 282.
Boril, țarul Bulgarilor, 30, 31, 32.
Boris, țarul Bulgarilor, 2.
Boroș-Ineu, II, 241.
Bortoli, Antonio, 204, 207; II, 345.
Borsipenieni, 257.
Boțan Calinic, II, 184.
Botea Ioan, 128[1].
Botoșani, II, 95, 354.
Bezsonov, I, 243.
Bottari, I., 207.
Boțulescu, Vlad, 241.
Boul și broasca, fabulă, II, 265.
Bousset, W., 256; II, 156.
Brădiceni, 31.
Brăescu, M., 106.
Brahma, 39; brahmani, 228, 236; II, 369; — gymnasofiști, 216, 221.
Brahmadatta, regele, II, 153.
Brăila, II, 362.
Brăiloiu, C., II, 186, 223[1], 231[1].
Brâncoveanu, C., 179, 181, 182, 186, 187, 203, 205, 224, pl. IV; II, 7, 8, 12, 18, 193, 194, 212—214, 236, 237, 243, 262; — Nicolae, II, 308; — Radu, II, 8; — Ștefan, II, 8; Brâncovenii, II, 355.
Brandes, H., 70.
Brânduș, Sofronie, II, 219, 232.
Brașov, 10, 174, 176, 179, 184, 186, 192, 194; II, 47, 48, 237, 310; biserica Șcheilor, (Sf. Niculae) 12; II, 219, 251, 289, 291, 295.
Brătulescu, Victor, II, 156.
Breazul, G., II, 201.
Breb, 106.
Brescia, II, 117.
Bretagnana, sat, în romanul Bertoldo, II, 375.
Breteuil, Baron de, II, 318.
Brigita, Sf., II, 119.
Briseis, în romanul Troiei, II, 325.
Brockhaus, H. II, 296.
Brudie, II, 45.
Brudiu, II, 45.
Brumariu, 175.
Brunet, G., *evanghelii apocrife*, 22; — J. Ch., II, 267, 343; — *cataloage de librărie*, 207.
Buceag, 142.
Bucovina, 53, 152, 192, 224, 228.
Bucur, popă, 155.
București, 30, 31, 57, 78, 106, 118, 146, 174, 186, 193, 206, 240; II, 9, 10, 95, 134, 188, 219, 237, 353—355, 363, 373, 375; Academia grecească, II, 10; Arhivele Statului, II, 27; biserica cu sfinți, 119; școli greceșți, II, 9; Seminarul central, II, 16.

www.dacoromanica.ro

Bud, Tit., *poezii populare...*, II, 80.
Buddha, 3, 210, 236—238; II, 154.
Budasatf, 238[1].
Budhaghosha, *parabolele lui*, 199.
Budge Wallis, E. A., *despre Alexandru-cel-Mare*, 231.
Bujoreanu, Ioan M., *legiuiri româneşti*, 163[1].
Bulâq, ms. arab al colecţiei O mie şi una de nopţi, II, 319.
Buna Vestire, II, 66.
Bunea, Augustin, *despre Petru Pavel Aron şi Dionisie Novacovici*, 22[2], 79[1].
Burada, T., 89; II, 185, 186, 191, 200, 201, 223.
Burton, Richard F., II, 305, 307[2], 310, 317, 319, 320.
Bûsant (Der), II, 341.
Buză, Grigore, dascălul, 111, II, 25, 132, 147.
Buzău, II, 362.

Cabala, II, 112.
Cacasenno, bufon din ciclul Bertoldo, II, 364, 365, 373, 374, 380, 381.
Cacavela, Eremia, II, 7.
Cagliari, F. S., II, 347[1].
Caiafa, II, 76, 78, 79, 86.
Caïmi, Giulio, II, 223.
Cain, fiul lui Satanail, 36; naşterea lui —, 49, 51; II, Cain ucide pe Avel, 40—43; — în hronografe, II, 52; în Cele 12 Vineri, II 182.
Câineni (Argeş), *biserica*, 119.
Câini, legendă, II, 42.
Cairo, 148; II, 250, 336, 337, 340.
Caladrinon, pasăre mitică, 197.
Calandar ce se chiamă Foletul Novel (Foglietti novelli) pe anul 1693, 187.
Calasiris, din romanul Aethiopica, II, 274, 275, 276, 277.
Călătoria Maicii Domnului la Iad, 3, 12, 44, 61, 71—81, subiectul, 71—72; plăsmuită subt influenţa Apocalisului lui Pavel, 73; în contradicţie evidentă cu dogmele Bogomililor, 73—74; originea ei ortodoxă, 74—75; versiunile româneşti, 75; în iconografie, 76; în colinde şi în cântece de stea, 76—77; în credinţele populare, 77—78; circulaţia ei azi, 78—79; contaminată cu Epistolia, 79; amulet, 79; condamnată de Episcopul Petru Pavel Aaron, 79; — şi Eliade Rădulescu, 80; bibliografie, 80—81.
Călătoria lui Sith în raiu, 14.
Caldeii, II, 182.
Calderon, dela Barca, 122; II, 271.
Calendar, 181, 184; — din 1733, 178; — din 1816, 178; calendarele lui Brâncoveanu — din 1829, II, 140.
Calendar scosŭ de pe limba ungurească după acest an, 185.
Calendar, scosŭ după limba unguréscă pă limba rumăneascâ pă acest an, 185.
Calendarele... urmate după calendarul vestitului Cazamia, 184.
Calendari acumŭ întâi rumânescŭ alcătuitŭ de pe cel sârbescŭ, 176, 184.
Calendariu pe 112 ani scosŭ dinŭ multe felĭuri de cărţi, 184.
Calendarĭu pe şapte planete aşăzat, 184.
Calinderus, 219.
Călinescu, G., II, 248.
Călinic, sat în Gorj, 1773, 106.
Calinic, arhimandrit, II, 129.
Calist, Nichifor, II, 270.
Calistrat, stareţul, 1757, II, 264.
Callerghi, II, 17.
Callisthenes, 213, 214; Pseudo-Callisthenes, 214.

www.dacoromanica.ro

Calmuschi, Vasile, din Suceava, copist, 1784, 229.
Calmuţki, II, 248.
Calomena, sora lui Cain, 36.
Calomfirescu Radu, 232.
Camaralzaman, II, 343.
Camariano, Ariadna, II, 199, 241, 242, 262, 356[2].
Camelin, N. C., II, 191.
Campbell, Killis, II, 297.
Campers, Pr., 136.
Câmpineanu, Const., II, 355.
Câmpiniu, Radu S., II, 358, 362, 363.
Câmpia Mierlei, 203.
Campriano Contadino, Storia di, II, 379.
Câmpul Pânei (Hunedoara), 161.
Câmpulung (Muscel), 245, pl. III; — biserica Sf. Gheorghe, 76; — mănăstirea, II, 53, 124.
Cana Galileei, Nunta din—, cântec de stea şi de nuntă, II, 210, 211, 230, 231.
Candachia, împărăteasa, din Alexandria, V, 222, 229.
Candarcus, solul lui Darie împărat în Alexandria, 219.
Candrea, I. A., 226[3]; *Iarba fiarelor*, 37, 41, 42.
Canello Ugo Angelo, II, 130.
Canon al Noului Testament, 23; — al scripturilor sfinte, 21.
Canta, Nicolae, Pah., 1784, II, 282.
Cantacuzino, Constantin 241; Stolnicul, 224; II, 5, 8, 18, 21; — G. G., 173[1]; — Ion Iordachie, II, 26; I. Spătarul, II, 263; — Ioan, împ. Bizanţului, II, 24; — Mihai, 170, 191; — Răducanu, II, 18; — Şerban, II, 8, 12, 124; — Ştefan, II, 5, Toader Iordachie vel vist, 26.
Cântece de stea în structura Vicleimului, II, 194, 195, 197, 200, 202—219; anterioare lui Anton Pann, 202—203; colecţia lui A. Pann şi succesul ei, 203—204; originea cântecelor de stea, 204—205; Prototipe literare, 205—209; materiale eterogene în cântece de stea (Nunta din Cana, 210—211; versuri de înmormântare, 211—212; Cântecul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, 212; Psalmii lui Dosofteiu, 214—215; Mustrarea sufletului, 215—216; Povestea numerelor, 216—218); bibliografie, 218—219; Cântecul (sau verşul) lui Adam, I, 55—56.
Cântecul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, II, 213.
Cantemir, Constantin, Domnul, II, 7, 52, 167[1]; — Dimitrie, II, 8, 187, 225; *Istoria ieroglifică*, II, 273.
Căpcâne, căpcânii, 142, 209, 217 225;
Caracaş, Remus, 14, 57, 80, 98, 110, 114, 155, 170, 186, 260; II, 53, 155, 219, 363.
Caragea Vodă, 31; — Constantin beizadea, II, 19, 355; Ion Gheorghe, II, 176.
Caraman, P., II, 219.
Caransebeş, 106; II, bisericile din (1657), 208, 209, 219.
Carcassonne, 47, 94, 99.
Cardonne, II, 319.
Carlo, Francesco de, II, 283.
Carinus, din Evanghelia lui Nicodim, II, 78.
Carmoly, E., II, 297.
Carol cel Mare, 214; II, 152; — Temerarul, II, 333.
Carp, Ilie, 1781, II, 282; — Vasile, copist, tatăl lui Ilie, II, 282.
Carraroli, Dario, *legenda lui Alexandru cel Mare*, 231.
Carrière, A., II, 141.
Cartea cea de taină, 47; 94-96.
Cartea de samcă, 152. v. şi Sisinie.

www.dacoromanica.ro

Carte de cântări dumnezeeşti a lui Tincovici II, 203.
Cărţile cele mincinoase carele nu să cade a le cetì direptŭ, credincioşii (indice) 174, **266—271**.
Carte istorică cuprinzând în rezumat diferite şi importante istorii, II, 25.
Carte românească de învăţătură, II, 165.
Cărţile lui Sith, 17.
Cartojan, N., VII, 164[1], 193[2], [3], 230, 250, 261; II, 11[1], 41[1], 53, 96, 141, 234, 242, 295, 356[3], 357, 359; — *Alexandria*, 14, 217, 218, 219, 226[1], 229, 230, 260; II, 44[1], 266; — *Zodiac românesc*, 14, 183; — *Erotocrit*, II, 19[1]; — 355[1],—357, 359; *Fiore di virtù*, 14, 194, 199[3], 200[1], 206[1], 207, 208; 238,—*Legenda Troadei*, 212[1], 332; — *Paleografie românească*, 106.
Casia, 200; — legenda ei, 263, 200[3].
Casiodor, utilizat în Fiore di Virtù, 198.
Casiopea, regina Etiopienilor, II, 161.
Cassel, Paulus, II, 297.
Castillejo, F. M., II, 271[6].
Catavasier, din 1747, Cântările stelii ş'a Catavaselii, II, 219; dela Râmnic, II, 202, 203, 218;
Catechismul luteran, 107.
Caterina II, solie moldovenească la —, II, 264.
Cathari, 25, 33, 34.
Causin de Perceval, II, 304, 319.
Cavadineşti-Horincea, sat în jud. Covurlui, 228.
Cazan, I. C., II, 233, 234, 294.
Cazamia, calendarele lui —, 184.
Cazania lui Coresi, 143[2].
Cazimir de Brandenburg, II, 270.
Cazimiria, Impărăţia, II, 308.
Cazotte, Jacques II, 304, 318.
Ceaslovul lui Antim Ivireanul, II, 140.
Cedrenus, 111.
Cefa [Muncacianul], 1732, 106.
Cei 7 viziri, II, 289.
Cei şapte cuconi din Efes, II, 134; **142—147**: subiectul 142—144; substratul istoric, 145—146; originea legendei, 146; — în literatura românească, 147; bibliografie, 147—148.
Cei tocmiţi Psalmi ai lumii, trecuţi în indice de cărţi oprite, 22, 267.
Cele douăsprezece fete de împărat şi palatul cel fermecat, basm, colecţ. Ispirescu, 183.
Cele 12 Vineri, Descoperirea celor, — II, **181—184**: subiectul 181—182; istoricul textului, 183; prototip grecesc, 183; bibliografie, 183—184.
Cele 24 de vămi ale văzduhului, originea credinţei, II, 169; — în vieaţa Sfântului Vasile cel Nou, 170—171; sursa grecească, 168; în iconografie, 172; în credinţele şi datinele populare, 172—174, în literatura cultă, 175.
Cele 72 de nume ale lui Hristos, II, 103.
Cele 72 de nume ale Precistei, II, 103.
Celsius, II, 63.
Centaur, 190.
Ceriani, 58.
Cerigo, II, 16.
Cernea, Gh., II, 231[2], 232.
Cernica, m-rea, 248; II, 72, 121, 157[1], 177.
Cervantes, Persiles y Sigismunda, II, 272.
Cetatea Albă, Sf. Ioan cel Nou din —, 141.
Cetea, satul, II, 220.

www.dacoromanica.ro

Cezar, 202.
Chambry, Émile, II, 261, 267, 268.
Chansons de geste, II, 321, 322.
Châteaudun, Lambert le Tort de, 215.
Chatelain, Em., II, 268.
Chauvin, Victor, II, 294[3]. 297, 318, 319, 320.
Chavis, Dom Denis, II, 304, 318, 319.
Cheia înțelesului, a lui Galeatovski ключи разѣмѣнїа, II, 124.
Cheile Turdei (infl. Alexandriei în toponimie), 228.
Cherchiș Vermegia-Dăbăcăi, 1839, II, 219.
Cherciu, Gh., 260[2].
Chesarie-duhovnicul, II, 295; — episcopul Râmnicului, II, 308.
Chevalier Ysembrance, II, 153.
Chiaro, Antonio Maria del, 224; II, 237.
Chinon, castelul din, II, 109.
Chipăruș, C., II, 294.
Chiriac - ieromonahul, din m-rea Neamțu, II, 238;—Ion Șătrarul, 1845, 185.
Chiril, 2; — din Hios, II, 31; — arhimandrit la m-rea Râșca, II, 177.
Chiriță, Popa din Craiova (1756), II, 75, 80.
Chiscani (sat, jud. Brăila), 229.
Chișinău, 1790, 230, 1784, II, 54, 1822, 199.
Choroi, legenda lui —, II, 51.
Chrétien de Troyes, II, 153.
Christ, Wilhelm, II, 260[1].
Christensen, H., *Alexandria*, 231.
Christofor, sfântul, 142.
Ciaușianu, F., *superstiții*, 183[3].
Cicero, utilizat în Fiore di Virtù, 198; — despre Callisthenes, 214.
Cigala, hronograful lui — și material apocrif, 109, 111, 263; II, 17, 20, 25, 26, 38, 39, 51—53, 132, 140, 245,
Cinnamome, (scorțișoară), II, 114.
Ciobanu, Șt., 120; II, 73, 126, 127, 130.
Ciohodariu, Alexandru, copist, Iași, 1784, II, 282.
Cioplea, sat de Bulgari pavlichieni, lângă București, 30, 31.
Cioran, Emilia, II, 187[1]; — Gh., *Legăturile Românilor cu Muntele Athos*, II, 12.
Ciorănescu, Al., II, 11,[1] 28, 29, 41[1], 53, 54, 96, 248.
Cipariu, T., 179; *Principii de limbă*, 183, 259.
Ciprovăț, 1688, sat în Bulgaria, 30, 31.
Cirus, — Kir sau Țirus — în Povestea lui Afrodițian, II, 83.
Ciurcu — editura, II, 231; Ioan I., II, 363; — Nicolae Hagi Gavriil, II, 362, 363.
Ciurești, II, 315.
Claudiu, împ. Rom., Scrisoarea lui Pilat către —, II, 91.
Clédat, Jean, 34, 148.
Clemens, Papa, II, 183.
Clement din Alexandria, 189—190, 257.
Cleofila, împărăteasa, din Alexandrie, 226, pl. XI, XII.
Cleopa, ieromonahul (1847), II, 128.
Cletemiștera, împărăteasa din Alexandrie, în iconografia pop., 225.
Climent, — Episcop de Râmnic, II, 202, 218; — eromonah ot Pârscoveni (1825), II, 99, 101.
Climentu, al Anchiriei (muncirea lui), apocrif pomenit în indice de cărți oprite, 268.
Clitemnestra, din romanul Troiei, II, 325, 331.
Clorinda, din Gerusalemme liberata, II, 272.
Closener, Fritsche, cronica lui —, 102.
Clouston, W. A., II, 296.
Clovis, regele — și cerbul, II, 152.

www.dacoromanica.ro

Cluj, 105.
Cluny, m-rea, II, 123.
Cnemon, din romanul Aethiopica, II, 274, 275.
Cocorul, în Fisiolog, 189.
Cocoşul şi diamantul, fabulă, II, 265.
Codicele — Const. Popovici, II, 291; — dela Cohalm, 14, 119, 120, 144, 166, 170; II, 131, 165; — dela Tulcea, 9, 123; — Eminescu, II, 128, 167[1], 176; — Martian, 12, 14, 65, 66, 70, 92, 93, 97, 98; — Neagoeanus, 11, 14, 88, 176, 199, 202, 206, 207, 216, 226[1], 229, 230, pl. V; II, 44[1], 119; — Sinaiticus, 256; — Sturdzanus, VI, 7, 11—13, 24, 33, 44, 61, 65, 66, 68, 70, 71, 75, 80—83, 85, 87, 105, 144, 147, 155, 156, 163; II, 131, 234; — Taurinensi, II, 93; — Todorescu, 11, 14, 65, 66, 70; — Voroneţean, 10, 33.; Mateiu Voileanu II, 245.
Codin, Rădulescu, 159, 249.
Cohalm, 12, 144; II, 231.
Cohen, G., II, 322[1].
Coliadnicul, 186.
Colonia, 102.
Colonne, Guido delle, 212[1], II, 326—329, 332.
Colţea, 106; Andrei, II, 219, 242; — mănăstirea, II, 242.
Comnena, Ana, 25, II, 24.
Comnenul, Emanuel, 150; — Ioan, II, 8.
Comoara satelor, revistă, VII.
Comparetti, Dom., II, 296, 297.
Conachi, II, 248.
Concorezio, Secretum haereticorum de 47, 94.
Conev, B., 120, 230.
Congregaţia Sf. Vasile, II, 304.
Cononov, N. N., 187.
Constans, Léopold, II, 332.
Constandin copilul, copist, Bucovina, 178; II, 295.
Constantin, din Efes, II, 145; — împăratul, 214; — cel Mare, 101, 133—135, 138, 144, 190; II, 138; — vezi Ojog blănariul, copist, 1805, II, 156; — Paleologul, II, 53; Sfântul — II, 132[1], 135, 141, 144.
Constantinescu Berechet, Mihail, II, 183.
Constantinopol, 2, 6, 24, 25, 28, 45, 166, 204, 220; II, 5—9, 12, 14—16, 18, 52, 102, 134, 139, 140, 144, 266, 353; — biserica Vlaherne, II, 139; — Patriarhia, II, 5, 7, 14, 15.
Constantinus, împăratul, 173.
Contele de Provence, în romanul Pierre de Provence et la belle Maguelonne, II, 339.
Contradictio Salomonis, II, 370.
Conybeare, F. C., *istoria lui Aḥikar*, 261.
Copilăria lui Iisus v. Protoevanghelia.
Coranul, II, 42, 252.
Coresi, 10, 143[2]; II, 17, 208.
Coridon, păstorul, din Vicleim, II, 195, 198, 199.
Corint, Cornilie, sutaşul, în Sentinţa lui Pilat, II, 89.
Corintieni, Epistola Apostolului Pavel, 62, 264.
Cornaro Vicenţiu, II, 345, 346, 348, 355, 358, 363.
Cornelius Agrippa, II, 109; — Nepos, II, 323.
Coronaro, Gellio Benvenuto, II, 372.
Corso, Raffaele, II, 164.[8]
Cortese Pagani, Gina, II, 370, 379, 382.
Coşbuc, G., 247, II, 175.
Cosma, Sf., 143.
Cosmescu, II, 160.
Cosmogonii bogomilice 34-38, iranice, 39; — orientale, 41.
Cosquin, Em., 199, 249, 261; II, 160, 304, 369.

www.dacoromanica.ro

Cosroes, rege din legenda lui Agvar, II, 137; Cosroes cel Mare, 238.
Costandin, copist 1836, 106; — copil de casă, copist 1746, II, 218.
Costea Dascălul, dela Biserica Șcheilor din Brașov, copist 1693—, 12, 119, 179, 192, 194, 202, 207, pl. VIII; II, 251, 262, 266, 289, 290, 295.
Costescu, G., 247.
Costin, Miron, 224; — Nicolae, 224.
Costomarov, N., 261 v. și Pypin.
Cotigleatiu, sat, 1676, 106.
Cotroceni, m-rea, II, 21.
Cotta, II, 313.
Cozma, presbiterul bulgar și Bogomilii, 29, 32; — arhiepiscop al Ungrovlahiei, II, 177; — ierodiacon, la m-rea Neamțu, sec. XVIII, II, 121, 128, 129, 167, 178.
Crăciun, Iftemi, copist pe la 1800, 261; II, 165, 266; — sin Costo ot Tetiuvo, copist, 1805, 106; — logofătul din Ibașfalău, 1758, II, 215.
Crăciun, soțul Crăciunesei, legendă, 132, II, 70, 71, 73; sărbătorile, 187, 195; colinde de —: cântecele de stea 56, 243, II, **201—219**; Vicleimul, **185—201**; Crăciuneasa, legenda, II, 70, 71, 73.
Craiova, 31, 106; II, 10.
Crasna, diacul din varmeghia — în Pecei, 1733, 106.
Creangă, Ion, 247; II, 265.
Creația lui Adam; — albinei, 40; — bufniței, 40, 44; — calului, 40; — carului, 40; — grâului, 40; — liliacului, 40; — omului, 41; — lupului, 39, 42; — oaiei, 40; — pământului, 41; — pisicii, 37, 40; — porumbelului, 40; — privighetoarei, 40; — racului, 40; — rândunicii, 40; — scaiului, 40; — strugurelului, 40; — viespei, 40.
Cresida, II, 325.
Crespi, zis Spaniolul, II, 372.
Cresus, pp. Criș, 221, 226; II, 251, 257,
Creta, 205; II, 7, 15, 16, 117, 146, 163, 168, 344, 346, 348, 350, 379.
Crețulescu, Iordache, vel dvornic, 1724—1726, II, 125, 129.
Cristea, Elie Miron, Patriarhul, *iconografie*, 142; II, 55, 138[2], 140.
Criș, v. Cresus.
Criteanul, Gheorghe Doctor, în epoca lui Brâncoveanu, 205; II, 236.
Croați, 4, 5, 43; Croația, 6, 202, 215.
Croce della Lira, Giulio Cesare, II, 17, 364, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 377, 379, 380, 381, 382.
Cronia, Arturo, 33.
Crucea, 69, 156, 269; II, 55, 92, 101, 182; 183, 210; — *legenda*, II, 51.
Crum, W. C., II, 110.
Ctesias, 209.
Cucu, Gh., II, 231[1].
Cugetare dureroasă din inimă pentru multa mulțime a Patimilor Mântuitorului, de Dimitrie al Rostovului i 154.
Cugetări în ora morții, (în Codex Sturdzanus) 24, 45.
Cumont, Fr., *manicheism*, 34.
Cumpănă, Grigorie, cântărețul, copist 1811, Huși, II, 282.
Cuprosu, împărat din Sindipa, II, 295.
Cutremur, vezi Vrontologhion, Gromovnic.
Çuddhodana, 236.
Curioznica, II, 233.
Curtea de Argeș, II, 225.
Curtius, 214.
Cuvântu de înblare pre la munci: sfânta Maria voia să vadză cum se mun-

www.dacoromanica.ro

cescu rodulŭ creştinescu, 71. v. Călătoria.
Cuvânt despre cei doi tâlhari..., 9 v. Lemnul crucii.
Cuvânt despre capul lui Adam, 9.
Cuvântul lui Grigorie teologul despre crucea cea curată a Domnului nostru Iisus..., 9.
Cuvântul lui Metodie al Patarilor, 3.
Cuvânt pentru Adam şi Eva, 57.
Cuvânt pentru cinstita cruce, 135. pentru cele doo cruci ale celor doi tâlhari 135.
Cuza-Vodă, (versuri), II, 219.
Coincy, Gautier de, II, 116.
Colegiul Sf. Sava, II, — *catalogul bibliotecii*, II, 19 19[3], 355.
Cypède, Pierre de la, II, 347.

Dadiian, «muncirea lu Gheorghe de — împăratu» în indice de «cărţi oprite», 268.
Dafnis şi Hloe, II, 270, 280.
Dähnhardt, Oskar, 38—42, 132[2], 153; II, 42, 44, 56.
Dalfionul, ostrovul, din Alexandrie, 219.
Damaschin Arhiereul Studitului (A lui) adunare dela filosofii cei vechi pentru firea osebirilor oarecăror vietăţi, 194.
Damaschin — episcopul din Râmnic, II, 28, 54, 132, 155; — Sf. Ioan, 235, 236; — *Studitul*, 191 — 194; II, 17, 235.
Damian, Sf., 143.
Damiano di Santa Maria, M., 204, 207; II, 267.
Dan, Dimitrie, II, 263; — *Codicele dornean*, II, 129.
Dan, neamul lui , II, 98;
Daniel, 17; Daniil, împărat, în Alexandrie, 219.
Daniil Monahul, copist în m-rea Cernica, 1806, II, 72.
Danovici, Pătraşcu, traducătorul hronografului lui Mateiu Cigala, 111; II, 52, 131, 140, 147, 245.
Dante, 63, 71, 80[1]; II, 326.
Daponte, Chesarie, II, 243, 244, Constantin, II, 10.
Darab, v. Darie.
Dărâmarea Ierusalimului 49—15.
Dares Frigianul, II, 245, 323—329.
Darie, împărat, 210, 219—222, 225, 226, 228, 229, pl. XIII; II, 44.
Darovania, v. Fiore di. virtù.
Daschian, *J.*, 256.
Daulu, Teodoru, *colinde*, 250.
David împăratul, 16; II, 76, 252; şi Sibila, I, 8; 117; 16; în Apocalipsul Apostolului Pavel, 64; în Apocalipsul Sf. Ioan Bogoslavul, 97; cântecele lui apocrife, 268; — în Evanghelia lui Nicodim, II, 78; — în iconografie, 79; în oraţii de nuntă, 227.
David, R. O., 153[3].
Dealu, m-rea, 192; II, 124.
Decameronul, 245, 246; v. Boccacio.
Dechie împărat, v. Decius.
Decius, împărat, din Cei 7 cuconi din Efes, II, 142, 143, 143.
Decretul Gelasian, 21, 23.
De Goeje, II, 304.
Delehaye, Hippolyte, 101, 102, 107, 144; II, 151, 152, 153, 154, 156; II, 166.
Delfi, templul dela, 116; în Esopie, II, 258, 259, în Aethiopica,

www.dacoromanica.ro

II, 275, 276; în romanul Troiei, II, 329.
De libris recipiendis et non recipiendis, 22.
Democrit, 257.
Denghine, monetă rusească, II, 75.
Denis, Ernest, 43.
Densusianu, Aron, 57; — Nicolae., 229[1]; — Ovid, 13, 14, 41, 57, 120, 129, 136, 193[2], 226[3]; II, 173[1], 176, 234, 316.
De propaganda fide, institutul din Roma, II, 7.
Descensus Christi ad Inferos, II, 80, în lit. rom., 78
Descrierea Moldovei, II, 225.
Destains, II, 318.
De vitio lussuriae in prelatis, II, 312.
Dhrtarāstra, regele, din Mahābhārata, 244.
Diable amoureux, II, 318.
Διάλογος ψυχῆς τε καὶ σώματος, II, 216.
Diana, II, 276.
Diavolul, v. Satana.
Dictys Cretanul, II, 245, 323, 324, 325, 327, 329.
Didahiile, 193, 194; v. Antim Ivireanu.
Diehl, Charles, 200[1]; II, 24.
Diels, Herm., 186, 187.
Digenis Akritas, 5, § II, 246.
Dillman, 59.
Dillon, E. J., 261.
Dima, Gh. A. 247.
Dima Stolnic, 1746, II, 218.
Dimitrie, dascălul din Vidin, II, 36; — mitropolitul Rostovului, 154, II 147; II 155.
Dimitriu Pappa, Gheorghe, copist, Colţea, 1826.
Dinarzad, din O mie şi una de nopţi, II, 299, 309.
Dinescu, Maria, 260[1], [2]; — N. G., 260[1], [2].
Diné Stanovici Voinescul ierei, fratele dascălului Ştefan din Craiova, dascălul ot Căpănaş, copist 1748, II, 27, 53.
Diocleţian, împăratul, din Cei 7 înţelepţi, II, 289.
Diomed, din *Istoria Troadei*, II, 331.
Diomedis, cucon din Efes, II, 145, 325.
Dionsiat, m-rea, 192; II, 178.
Dionisie, II, 145; — din Furna, II, 31, 32, 33, 55, 101; Novacovici, 79[1].
Disputa lui Hristos cu Diavolul, în lit. slavă, 47, II 86, 87; în lit. românească: II 85—87: originea, subiectul, 85—86; original slav, 86; prototip bizantin, 86; bibliografie, 87.
Divina Comedie, 63; II, 178, 326.
Djuvara, T. G., II, 177.
Dobrogea, 229.
Dobschütz, Ernst von, 23; II, 81, 139, 141.
Docetism, 19.
Doctrina Addaei, II, 138.
Doiceşti, biserica, iconografie, 76.
Doico Copilul, copist 1727, 170.
Dölger, F. J., II, 111.
Döllinger, Ign. v., 33, 47, 94, 99.
Dolopathos sive Historia septem sapientium Romae, II, 285, 289, 297. v. şi Sindipa.
Dominicis, Armando, II, 319.
Domnul, v. Isus.
Don Fadrique, Infantele, II, 285.
Dorobăţul, Theodor, negustor din Iaşi, 1777, 260.
Dorohoiu, 104.
Dorotheiu de Monembasia, 109, 111, 263; II, 17, 18, 20, 25, 26, 38, 39, 53, 132, 140—141, 147, 245.

www.dacoromanica.ro

Dordević, Tihomir, II, 163[4].
Dositheu, egumen, II, 295.
Dositheiu, Patriarhul Ierusalimului, II, 8.
Dosofteiu Mitropolitul, despre legenda Sf. Alexe, 170; despre Avgar, II, 140; Cei 7 cuconi, II, 147; despre Eustatie Plachida, II, 149, 154, 155, despre Sf. Gheorghe, II, 158, 165, 166; despre Ieremia şi dărâmarea Ierusalimului II, 49; Iosif şi Asineta, 8, II; 57 fragmente din Protoevanghelie în Vieţile Sfinţilor, II, 72; isvoarele V.S., II, 132; şi naţionalizarea serv. divin, 264; Psalmii lui—în Vicleim, 193, 194; Psalmii lui—în cântece de stea, 214, 215.
Dosotei, ierodiacon ot Hurez, 248.
Dossios, N. G., *relaţii greco-române*, II, 11.
Dozescu, Anghel diaconul, Zugrav, Olt, 1844, II, 266.
Dozeşti, biserica, (din Olt) 1844, iconografie populară, II, 266.
Dracul, v. Satana.
Dracul în capcană, 153[3].
Drăganu, N., VII, 12, 14, 32[1], 58, 80, 92, 94, 96, 98, 105, 107, 120, 180, 183, 249, II, 130, 165, 184, 209.
Dragomanov, Lydia, 41, 42; II, 70[1]; — M., 42, 106, 107; II, 36, 56 v. şi Schischmanoff, L.
Dragomirescu, M., II, 310.
Dragomirna, m-rea, 154; II, 308.
Dragoş, Dumitru, văt. copist, 1793, II, 232; — Vodă, 223; II, 152.
Drăguş, satul, II, 95.
Drasna, cetate din Cele 12 Vineri, II, 181.
Drinov, N. S. II, 36, 56.
Drugescu, Filip, 57, 120, 136.
Duban, doctorul din Omie şi una de nopţi, II, 300.
Dubrovnik, v. Ragusa.
Duca, Constantin, Domnul, 8; II, 7.
Duca, cronicar bizantin, II, 5, 6[1].
Ducipal, calul lui Alexandru Machedon, 219, 226, 227.
Dugan — Opaiţ, Valerian, II, 232.
Duhul sfânt, II, 40, 55, 63, 182, 203.
Duhul rău, v. Satana.
Dulfu, P., 167[2], 246; II, 313, 315, 380.
Duma, dascălul, copist în 1774, 193; — N., II, 267.
Dumahus, unul din tâlharii între care a fost răstignit Mântuitorul (v. Evanghelia copilăriei), 133.
Dumineca, legenda —, 44, **100—107**: originea legendei, 100—101; istoricul ei, 101—102; subiectul, 102—103; în literatura românească, 103—104; influenţa în lit. populară, 104—105; bibliografia, 105—107.
Dumitraşco, biv-vel serdar, circa 1673, 240.
Dumitraşcu, N. I., II, 232.
Dumitrescu, Al. T., 249, 250; — Iorgu din Răcari, II, 128.
Dumitrovici Zugrav, Vasile, copist în 1786, 217, 230.
Dumitru, Popa din Stăneşti (Prahova), circa 1754, II, 129.
Dunărea, 147,; II, 6, 24.
Dundal, v. Tundal.
Duval, Rubens, *literatură siriacă* II, 20.
Dvořák, A. L. II, 208.
Dyroff, K., II, 320.

Ebeling, Erich, 262.
Eberhard, Alfred, II, 261, 268, 295.
Ebers, Georg, II, 32.
Ecaterina, Doamna lui Ioan Ştefan Voevod, II, 57.
Ecuba, în romanul Troiei, II, 330.
Edem, 50, 127.
Edip, mitul lui într'o legendă pop. română, 129.
Efrem, Sf., II, 60; — Sirul, II, 169.

www.dacoromanica.ro

Ἑφταπάρθενος (ὁ) χορός, II, 218[1].
Eftimie sin Gheorghe Şvedul, căpitan, copist, 1803, 80.
Egheia, în romanul Troiei, II, 331.
Egist, în romanul Troiei, II, 325, 331.
Ehrhard, A. 144.
Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια (revistă), II, 20.
Elam, împăratul Elamului din legenda Melhisedec, 110.
Elbing, II, 375.
Elefantina, 257, 262; II, 253.
Elefterie, Sfântul, II, 181—184.
Elemeleh, unul din cei 3 regi magi în leg. Afrodiţian, II, 83.
Elena, de Valois, 6; — sfânta, 134, 135; — soţia lui Matei Basarab, 232; — soţia lui Menelau, în rom. Troiei II, 323, 325, 329—331.
Eliade Rădulescu, 80, 193, 223; II, 134, 294.
Eliav, unul din cei 3 magi în legenda lui Afrodiţian, II, 83.
Elie, loghiotatul, 1760 II, 266.
Eliezer, midrash-ul lui, II, 59.
Eliodor, vezi *Iliodor*.
Elisabeta a Portugaliei, Sf., 199.
Elisur, unul din cei trei magi în Povestea lui Afrodiţian, II, 83.
Elmpt, Baron de, II, 264.
Eloisul; ţărmurile—, în Lemnul crucii, 124.
Elone Mamre (stejarii lui Mamre), în Moartea lui Avraam. 87.
Elpinikis Stamuli Saranti, II, 163[1].
Eminescu, M., manuscriptele lui de literatură populară scrisă, VI, 248, II, 51, 121, 129, 167[1], 281, 356, 357, 389, 390.
Enăceanu, Ghenadie, 195[1]; II, 101, 140.
Enachi sin Hagi Dragul ot Tighina, copist în Iaşi, 1777, 170, 260; II, 295.
Endropŭ, *ἠδρόψ* = cal de mare, 191; II, 235.
Enaş = argat, 119.
Endura (sinucidere), la Albigensi, 34.
Eneea, 73; II, în romanul Troei, II, 323, II, 322.
Eneenii, în Aethiopica, II, 276.
Eneida, 73.
Enescu, V., 260[2].
Engheorliu, Grigore, 1837, II, 355.
Eniu, din Esopie, II, 257, 258.
Enoch, apocrife, 17,—47, în Apoc. Sf. Pavel, 64; în Ascensiunea lui —, 73; — în Moartea lui Avraam, 86, 88, 96; în Apoc. lui Ioan Bogoslav, 97, 98; în indice de cărţi oprite, 267.
Enos, fiul lui Cain, II, 42; — fiul vitreg al lui Esop, 257;
Epicur, 257[2].
Epifanie, călugăr bizantin (sec. XII), II, 82, 89; Sf. Epifaniu, lit. apoc. şi sectele eret., 17, 18;— şi Fisiologul, 189, 191, 194; — şi Protoevanghelia, II, 68.
Epimenidis, filosof, II, 146.
Epir, II, 9, 163; — *poezii populare*, II, 206.
Epistola sobornicească a Sf. Apostol Iuda, II, 33.
Epistolia Domnului nostru Isus Hristos, 45, 61, 78, 79, 100—107; originea, 100—101; istoricul ei, 101—102; subiectul, 102—103; circulaţia în lit. veche rom., 103—104; influenţa asupra maselor populare, 103—105; bibliografia 105 107; contaminat cu Visul Maicii Domnului şi Călătoria la iad, 106; II, 103, 105.
Epistolia Maicii Domnului, 106. v. Călătoria...
Epistolie de învăţătură ce au trimes Domnul Dumnezeu din ceriu, 105,

www.dacoromanica.ro

v. Epistolia Domnului nostru Isus Hristos.
Epistolii ale Sf. Marii, 79, v. Apocalipsul Maicii Domnului.
Epitome, al lui Iulius Valerius, 214.
Erasm, II, 243, 244.
Erbiceanu, C., 75, 81, 90; II, 9[1], 11, 21, 266; — Vespasian, II, 358.
Ereticii, 32.
Ereziile, 17.
Erezia bogomilică, 24, 25, 32, v. şi Bogomilii.
Ἑρμηνεία τῶν ιβ' Παρασκευῶν, II, 183.
Erminii, 76[3], 119; II, **30—33**, 68, 69, 100, 101.
Ermip, din Esopie, II, 257, 258.
Erneanul, Logofăt Ion, copist pe la jumătatea sec. XVIII, II, 156.
Erodionii = «păsări albe...».
Erodot, II, 251.
Erotocrit, *Ἐρωτόκριτος (ὁ)*, II, 14, 250, 338; text. grec. în bibl. Colegiului Sf. Sava, II 20; prenumeranţi, 20, II, 355-6; **344—353**: originea, 345; autorul, 345—346; sursa, 346; prototipul francez şi intermediarele italiene, 346—348; subiectul, 348 353; Versiunile româneşti, 353—356; bibliografie 357—359; 360—363.
Esdra, Lucrarea Prooroculuĭ (Творєнїа wздрѣ пророка...), 186.
Eschil, II, 260.
Esei, din Lemnul crucii, 126.
Esfigmenu, M-rea, II, 73, 178.
Esiona, din romanul Troiei, II, 331.
Esop, 3, 262; II, 8, 16, 17, 19, 241, **251—268**: fabulele esopice, legăturile cu Orientul, 252—253; Vieaţa lui Esop, 253—261; contaminare cu Archirie şi Anadan II, 257—258.
Esopia în lit. rom., 261; Esop şi Archirie, 259—260; Istoricul textului, 260—261; Vartolomeiu Măzăreanu, 263—265; Esopia în folklor, 265—266; bibliografie, 266—268.
Esopia, v. Esop.
Estatievici sau Estatovici D., 224.
Este, Cardinal d', II, 270.
Ἑστία (revistă), II, 134[1].
Estreicher, II, 270[1].
Esrei, II, 46.
Ethiopica, II, 20, 153, **269—283** istoricul v. Iliodor.
Eubeea, insula, în Erotocrit, II, 351.
Eucherius de Lyon, Episcopul, II, 217.
Eufimian, tatăl Sf. Alexe, 164, 165, 166.
Eufrat, 220; II, 108, 111.
Eugenius, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Euripide, II, 8, 334.
Eurytania, II, 379.
Eusebiu de Cesarea, 137; II, 138.
Eustatiu Plachida, II, 134, **149—156**: versiuni româneşti, 149, 154—155; subiectul, 149—151; structura legendei, 151—152; isvoare şi paralele, 152—154; versiuni rom. şi isvoarele lor, 154—155; bibliografie, 155—156; 341.
Eustatievici, II, 179, v. şi Estatovici.
Eutyches, II, 43.
Eva, 7, 17, 36, 37, 47—53, 56—58, 95, 96, 122, 123, 125; în ic. II, 31; în or. 38, 41; legată cu verigi de fier, 44; leg. cu lanţuri 47; în evang. lui Nicodim, 79; în Vis. 104, 182, 227, 228, 229; — Evanghelia ei, 17; — Adam şi Eva, poema, pl. I.
Evangheliĭ, 7, 27, 73; II, 102; — apocrife, 19, 20, 22; — apocrifă a lui Nicodim, II, 86; — lui Andrei, 17; — lui Apelles, 18; — lui Barnaba, 18; — lui Bartolomeiu, 18;

www.dacoromanica.ro

— lui Basilide, 18; — canonice, 19, 20, 56; — copilăriei, 20, 23, 132, 133; II, 62, 74; — lui Filip, 18; — lui Iacob, 19, 20 II, 62; — învățătoare, 192; — Sf. Ioan, 29; — lui Iuda Iscarioteanul, 18; — lui Luca, II, 66, 69; — lui Marcion, 18; — lui Matei, 18; II, 33, 69, 82, 85; — — lui Nicodim, 18, 19, 122; II, 61, 74, 75, 79, 91, 92; — lui Petre, 18, 19; — lui Toma, 3, 19, 23; — lui Tadeu, 18; — lui Valentin, 18.
Evant, împărat, din Alexandrie, 221, 227.
Evdochia, împărăteasa Byzanțului și merele, II, 51.
Evstratie, «a lui — municire» apocrif 268; — logofătul, 174, 265.
Evthimie, patriarhul bulgar, 2, 32.
Ewald, 107.
Evhologiu, II, 170.
Eydoma, «țărmurile ce să chiamă —», în Vieața Sf. Vasile-cel-Nou, II, 168.

Fabricius, I. A., 22, 59, 107, 112, 115, 136; I, 60, 88, 92.
Facerea lumii, 47.
Făgăraș, II, 208.
Făget (1846), II, 269.
Fagotti, măscăriciul, din Bertoldo II, 375, 376.
Falconer, Fr. II, 296.
Falconetti, A. F., II, 319.
Faleros, Demetrios, II, 261.
Familia sfântă, 19, 20; II, 61, 179.
Fanar, II, 7, 15; Fanarioți; II, 5, 11, 18, 19, 105, 235.
Fantin, *vieața lui*, II, 152.
Faptele apostolilor, 27.
Faptele Apostolului Pavel, 150.
Faral, E., 231; II, 321[1], 332.
Farisei, 16, 29; II, 29.
Fârliug, sat, 170.
Farrukhnaz, Principesă din O mie și una de zile, II, 305, 307, 308.
Farrukhrouz, principe din O mie și una de zile, II, 308.
Fata jitarului, basm, II, 378.
Fata moșneagului cea cuminte, basm, 246.
Fata moșului și fata babei basm, 247.
Fata pe care n'o întreba nimeni în vorbă, basm, II, 378.
Fata săracului cea isteață II, basm, 378.
Faust, II, 120.
Fauriel, Ch., II, 346, 358.
Fecioara Maria, v. Maica Domnului
Felagon, fiul lui Ahile din romanul Troiei.
Félix de Valois, *vieața lui*, II, 152.
Fenix, pasărea, 197.
Ferr, Nicolae, E., II, 200, 201.
Ferrari Trecate, Luigi, II, 372.
Ferreri, Francisc, 31, 34.
Ficker, G., 32.
Fierești, 232, 240, 248.
Filaret, Episcopul, 163; II, 140, 309.
Filerot și Antusa, II, 358, **360—363:** subiectul, imitație după Erotocrit, circulația, bibliografie.
Filimon, A., II, 79[2].
Filip, 270; — regele Macedoniei, 182, 210, 219; — evanghelistul, 18; — IV cel Frumos, 25; — prezviterul, II, 82, 83; — vraciul lui Alex. Macedon, 222.
Filipeștii, boierii, 1818, II, 355.
Filipi, sat, lângă Trotuș (1646), 143.
Filipus cetatedin Alexandria, 218.
Filoteiu, episcop de Buzău, II, 263.
Filotheiu, ieromonah la Muntele Athos, circa 1700, 205; II, 236.
Finixul, 188.

www.dacoromanica.ro

Fiore di virtù, (Floarea Darurilor, Albinuşa) 6, 12, 13, 175, 195, 195—208 autorul şi istoricul cărţii, 195—196; cuprinsul şi sursele, 196—198; istorioarele: împăratul şi călugărul, 198—199; îngerul şi sihastrul, 199; Casia şi Teodora, 199—200; traduceri româneşti din italiană, 201; din slavă, 202—203; din greacă, 203—206; influenţa asupra literaturii populare, 206; bibliografie, 206—208; pl. V, VI, VII, VIII.
Fira, G., II, 232.
Fiziologul, 188—194: cuprinsul, 188—189; originea, 189—191; trad. rom., 191—192; influenţa în lit. rom., 193; bibliogr., 193—194; 197, 206, pl. VIII, Errata; II, 17, 235, 236, 238.
Fison, râul, în amulete, II, 111.
Flagelanţii, 102.
Flămânda, sat, Pavlichenii în 31.
Flanghini, orator grec din Veneţia, II, 17.
Flangini, colegiu în Veneţia, 201.
Flavius, Iosef, 109; II, 74, 249.
Flecte, Ferd. F., II, 93.
Floarea Darurilor, 194, 201, 205, 207; II, 236, 237; v. Fiore di virtù.
Floire et Blanchefleur, 190.
Florilegii, 5, 8, Maxim Confesorul, Albina (Melissa), 195 şi nota 1, v. şi Fiore di virtù.
Florinŭ, cartea lui — (calendaristică), 184.
Foamete împărat, basm, 153.
Foglietti novelli, 181, 187.
Fontaine de jouvence, la 210.
Fontenelle, II, 271[1].
Fontenu (Fontenelle), L'abbé, II, 271[1].
Fota, grămăticul, 240, 248.
Fotino, Dionisie, II, 19, 354—357.
France, Marie de 256[2].
Francisc II, II, 266.
Franck, C., 150.
Franko, Ivan, 58, 81, 90, 107, 114, 120; II, 81, 83, 84, 87.
Frangos Cattelanos, II, 31, 32.
Franzes, George, II, 16.
Frati, C., 208.
Frazer, James, G., II, 23.
Frederic-cel-Mare, II, 378.
Fries, 147.
Frontistirion, colegiu grec în Veneţia, II, 17.
Fruniolo 181, 187.
Frumoasa, M-rea, II, 183.
Fuchs, C.
Fulgeralnicul, carte de povestire, oprită de biserică, 174.
Fundescu, I. C., 247; II, 160, 231.
Furtună, D., 41; 104, 129; II, 267, 294[1].

Gad, *neamul lui*, II, 98.
Gaïdoz, H., 199[3].
Galaction, episcop de Râmnic (1816), II, 176.
Galeatovski, Ioanichie, II, 75, 121—130: Minunile Maicii Domnului, 122—123; Cheia înţelesului, 124; Cer nou, 124; traducerile româneşti, 124—125; Galeatovski contaminat cu Agapie Landos, 125; influenţa pop., 127; bibliografie, 129—130.
Galeri, Gavril, copist, 1787, 185.
Galeş, sat, II, 220.
Galland, Antoine, II, 304, 305, 309, 310, 317—319.
Gallu, demon babilonian, 150.
« Gamaleit » (Gamaliel), II, 76.
Gane, Ion M., II, 358, 363.
Gano, Duccio da, II, 117.
Garbe, II, 152.

www.dacoromanica.ro

Gârboveni, sat, (Ialomița), 80.
Garkavi, A., 231.
Gârleanu Emil, II, 310, 317.
Gariel, Pierre, II, 333.
Gașpar, unul din cei trei regi magi, II, 188, 190, 198.
Gaster, M., VI, VII, 12, 14, 24, 33, 45, 49, 55, 57, 58, 59, 66, 68, 70, 76, 81, 83, 85—91, 105, 107, 110, 112, 114, 115, 118, 120, 123, 128, 135, 136, 147, 154, 155, 170, 171, 174[1], 175, 177, 178, 179, 183, 185, 187, 188[1], 191—194, 199[3], 207, 229—231, 243[1], 247—249, 251, 259, 260, 262, 263; II, 25, 41, 45, 46, 49, 51, 54, 61, 62, 80—82, 88, 90, 91, 99—101, 106, 107, 111, 112, 114, 121, 129, 130, 149, 152, 154[1], 155, 156, 166, 167[1], 176, 178, 181, 183, 184, 186, 204, 205, 218, 219, 225, 228, 232, 234, 241, 245[1], 247, 262, 267, 268, 281, 282, 289, 291, 292, 295, 297, 316[3], 317, 318, 320, 356—358, 363, 377, 378, 382, 389.
Gatt, Ioane, tipograf Brașov (1859), 184.
Gauttier, Edouard, II, 304, 310, 318, 319.
Gavojdia (Banat), 1825, 261.
Gavril, arhanghelul, 93, 102; II. 35, 37, 70, 205.
Gavril Diiac ot Balțățești, copist, 1689, II, 26, 52, 140; — Protul, 247.
Vieața Patriarhului Nifon, 247.
Gabrovski Athanasie, de Apadia, 1815, II, 218.
Geanoglu-Lesviodacs, Pahar. A., II, 90, 92, 101; — Zamfira, II, 356.
Gelasius, papa, decretul Gelasian, 21, —23, 190; II, 370.
Γελλώ sau *Γυλλοῦ*, demon, 150, 151.
Gelzer, H., 144.
Genilie, I., profesor și bibl. la colegiul Sf. Sava din București, II, 19.
Geomalul, sat, în județul Alba, II, 220.
Georgescu-Tistu, N., *folklor*, II, 29, 30, 231, 375.
Georgios Monahos, 117, v. Hamartolos.
Genov, M., 81, 90, 98, 239[1], 261, II, 54.
Germanos II, Patriarhul, 32.
Gesta Romanorum, 198, 199, 244, 245; II, 153, 378.
Ghélei, (cartea) 151 v. și *Γελλῶ*.
Ghenadie, Gheorgh', II, 9; — episcopul Râmnicului, 76[3]; II, 55; — mitropolitul Ardealului, 178.
Ghenoviev, Domnul Brabanției, (Genovev de Barbant) II, 123.
Gheon, în amulete, râu din Paradis, II, 111.
Gheorgaki Logofătul, II, 187.
Gheorghe, diaconul, 80, copist, 1784; — erei, 1775, 155; — Logofăt, za divan, 1726, II, 126, 129; — monahul (Georgius Pater), 225; — de Kloziu, II, 263; — mitropolitul Moldovei, II, 125; — sin Panait Șerban, copist, 1814, II, 184; — sin popa Vasile ot Târgoviște, copist, sec. XVIII, 248; — Șărban, copist, 1814, II, 155; — sfântul, 141, 142; II, 131, 134, 157—166; — Ștefan, Domnul Moldovei, II, 128.
Gheorghie Ioan, librar, București 1847, II, 176.
Gheorghiu, Const. D., 77[3]; — Ioan, copist, sec. XIX, 80.
Gherasim Ierodiacon, Ceaslovul, II, 140.
Gherman Vlahul, traduce din italiană sec. XVI, 201.
Gheuca, Leon, Episcop de Roman, II, 273, 280, 281.
Ghiannaris, A. N., II, 346.
Ghibănescu, G., II, 54.
Ghibu, Onisifor, II, 222.

www.dacoromanica.ro

Ghica, Grigore, beizadea, II, 19, 355; Grigore Voevod, II, 177; — Pantazi, 184.
Ghighiu, M-rea, II, 226.
Giannari, A. N., II, 358.
Gidel, Ch., 81; II, 20, 328, 332, 338, 343, 346, 358.
Giganţii, în lit. scrisă şi populară, 26.
Ginzberg, 52, 256.
Giuglea, G., II, 316.
Giuleşti, sat, II, 48.
Giulia e Ottinello, II, 341.
Giurescu, C., 143[1]; — C. C., 217, 230; — Ioniţă, logofăt, Prahova, copist, 1799, 183, 184, 185 186.
Gladcowski, Pr. G., II, 183.
Glasia, mama Sf. Alexie, 164.
Glavacioc, M-rea, 1665, II, 75, 124.
Glebkovič, Ivan, II, 124.
Gligoriu, popa din Remetea; — Pogonici, sec. XVIII, 170.
Glomez, bufonul din Bertoldo, II, 368.
Glavan, Iancu, din Botoşani, II, 191.
Glušac, Dr. Vaso, 33.
Glykas, Mihail, 111; II, 43, 46, 47.
Glykis, Nicolae, tipograf, veneţian, 163, II, 17—20.
Goerres, II, 343.
Goldstaub, Max, 194.
Golenišev, II, 260; papirusul, II, 268.
Golescu, Maria, II, 166, 265; — maiorul, II, 355; Goleştii, II, 355.
Golgotha, 134; II, 89.
Golumbaţ, II, 162.
Gomora, 83; II, 182.
Gorgonia, 188.
Gorj, 106; II, 186.
Gorjan, Gherasim, II, 309, 310, 317.
Gorovei, Artur, 77[3], 104, 153[2], 159; II, 234.
Gorra, Egidio, II, 332.
Gôsht-i Fryânô, II, 217.
Govora, M-rea, tipografia, II, 124.
Gozzadini, Tommaso, 195; II, 236.
Graal, Sf., *legenda lui*, 3.
Il Gran Pescator di Chiaravalle, 187.
Il Gran Cacciator di Lagoscuro, 187.
Gratian Furbson de Franculin, II, 379.
Greceanu, Radu, 163, 173; II, 132, 140, 155; — fraţii, II, 147.
Grecu, V., 120; II, 32, 34[1], 54, 55, 68, 69[2], 79[1], 100, 148, 156, 353, 354, 357, 358, 362, 363.
Grégoire de Tours, II, 145, 152.
Grégoire, Henry, II, 246.
Grenfell, M., II, 72.
Greve, Félix Paul, II, 320.
Grigoraş, Em. C., II, 51, 147.
Grigore Bogoslovul, 124, 270; dascălul, tipograful Mitropoliei, 1752, 154 II, 39; — Dascălul Buză, 111; II, 25, 53, 132, 141, 147; — episcopul Râmnicului, II, 308; — logofăt, 1801, II 295; — mitropolit, 7, 216, 230; II, 140, 147; — popa din Măhaciu, 11, 45, 61, 69, 90, 102, 531, 156, 163; II, 131, 234; — sfântul, 197; — Sf.-de Nissa, II, 68; — Teologul, 44, 109,1 24; — ucenicul Sf. Vasile cel nou, II, 168, 170, 175.
Grigoriev, A., 258.
Grimm, fraţii, II, 294[3], 316[2], 378, 379.
Gröber, G., 120, 185, 187, 249; II, 61, 80, 82, 90, 106.
Gromovnicul, în indice de cărţi oprite 174; traduceri din slavă şi greacă, 178 — 180; — Bucureşti, 1795, 185; *a lui Iraclie...*, 184.
Grosser, Felix, II, 110, 111.
Grosseteste, Lincoln Robert de, episcop de Lincoln, II, 59.
Grui-Sânger, legenda lui Alecsandri şi sursele populare, 128, 129.
Guarrini, Olindo, II, 382.
Gudev, P. T., 212[1].

www.dacoromanica.ro

Guidi, I., II, 145.
Guido delle Colonne, II, 326, 327, 328, 329, 332.
Guillaume d'Angleterre, II, 153, 341.
Günther, H., 140, 144, 238, 249.
Guiraud, Jean, 34.
Gura Humorului, M-rea, II, 172.
Ğurğuveanu, Ionŭ sin Stan, copist, 1797, II, 106.
Guşe, Elisabeta, II, 294.
Gusti, D., II, 95, 186[4], 218, 223.
Gymnosofişti, 210, 213.
Gabriel din Melitene, II, 284.

Habicht, Max, II, 310, 319.
Hagen, F. H. von der, II, 319.
Hahn, J. G. von, II, 225, 379[3].
Hajascher, Sefer, II, 45.
Halévy, Joseph, 117, 256, 262.
Haliciul, II, 123.
Halcocondil, Dumitru, II, 16.
Halima, II, 250, **298—320**: O mie şi una de nopţi, originea, 303; subiectul, structura, 305; trad. franceză, 306; contaminată cu O mie şiuna de zile în versiunea greacă, 306—307; versiunea franceză, greacă şi română, 307—308; traducerile româneşti, 308—311; snoave din — în lit. orală: mortul ucis de mai multe ori, 311; omul care cunoaşte limba animalelor, 316; bibliografie, 317—320.
Halm, II, 268.
Hamartolos, 117.
Hammer — Purgstal III, 305, 378[1].
Hamudopulos, II, 242.
Hango, Pr., II, 141.
Hardy, A., II, 271[8].
Haricleea, din romanul Aethiopica, II, 271, 272, 274—280, 282.
Haricles, din romanul Aethiopica, II, 275, 276.
Haridimos, din Erotocrit II, 350.
Haritina (Felicitas), mama celor 7 coconi din Efes, II, 145.
Harivamça, II, 316.
Harnack, A., VIII, 52.
Hărniceşti (sat în Maramureş), 230.
Harris, Rendel J., 256, 261.
Harun-al-Raşid, II, 250.
Hasdeu, B. P., VI, 7, 13, 24, 33, 44, 45, 57, 58, 65, 66, 68, 69, 78[1], 79, 80, 81, 82, 85, 89, 90, 91, 92, 94, 105, 107, 118, 146, 147, 153—156, 163, 171, 183, 184, 187, 193[1], 229, 263; II, 25, 100, 106, 112, 114, 216, 217.
Hatzidakis, G. N., II, 358.
Hausrath, II, 268.
Hector, din romanul Troiei, II, 326, 328, 330.
Heisterbach, Cesar de, II, 116, 117.
Heliodor, II, 271, 272[1], 280, vezi şi Aethiopica.
Heller, B., II, 147.
Helm, V., II, 240.
Hemmer, Hippolyte, 23; II, 72.
Hennecke, E., 23; II, 72.
Henning, Max, II, 310, 317, 319.
Henric al II-a, II, 270.
Henry, P., 53[2], 54, 55; II, 172.
Heraclid din Pont, II, 251.
Hercule, 171; II, 165, 331.
Herfurt, Friederich, tipograful, 206.
Herman, Vasile, 79.
Hermas, 23. Pastor al lui
Herodes, II, 201.
Herofila din Erythrea, sibila, 116.
Herodot, 225.
Hero şi Leandru, II, 19.
Herr, Jeanne Lucien, 121.
Hesseling, D. C., II, 20, 358.
Hezăr Afsăne (1001 basme), II, 298.
Hieronim, II, 43.
Hilandar, m-re la Athos, 4.
Hilka. A., 231; II, 156, 297.

www.dacoromanica.ro

Hillel, 16.
Hipocentaur, 190.
Hipollytus, 150.
Historia Alexandri Magni regis Macedoniae, de proeliis, 215, 218.
Historia scholastica, II, 43.
Hodoş, E., II, 165; — Nerva, 8[3], 177[1], 184, 185, 207; II, 57[2], 79[2], 101, 124[3], 202[1], 218, 237, 262, 266, 309[1].
Hofbibliothek din Viena, 241.
Hoffman, Georg, 256.
Holban, familia, 230; — Marie, II, 234.
Homer, 202; II, 262, 324, 328, 334.
Honorus, împăratul, 173.
Horaţiu, II, 265.
Horeţki, II, 272.
Horovitz, J., II, 320.
Hrisant Notara, II, 9.
Hrist Hagi Calču, librar în Focşani la 1838, II, 176.
Χρησμοὶ τοῦ Ἀγαθαγγέλου II, 134.
Hrismos, v. Agatanghel
Hristide, tipogr., Buc. 1838, II, 134.
Hristoitia, II, 238, **243—244**, Originalul latin al lui Erasm, De civilitate morum puerilum 243; traducerile greceşti 243; traducerile româneşti (Naum Râmniceanu şi Anton Pan) 244.
Hristodor Ioan Trapezontu, II, 353, 357.
Χριστοῦ (τοῦ) τὰ Πάθη, I, II, şi prelucrarea românească 106[1].
Hristopulos, Athanasie, II, 10.
Hristos, v. Isus.
Hronografe, 4; II, 23—25, 34, 51; bizantine, II, 34, 42; — româneşti, II, 25, 38; — lui Cigala, II, 132, 140, 245; — II, 92[1]; — lui Dorotheiu de Monembasia, II, 92[1]; 132, 245;
Huber, O. S. R., II, 147, 148
Huet, G., II, 343.
Hunedoara, 79; vărmeghiia — 1748, 80; Sânpetru din —, 216.
Hurez, m-rea, 76, 241, 248, pl. II, XV; II, 21, 120[1], 121, 125, 129, 308, 309.
Huşi, episcopia, II, 129.
Hydaspe, regele Etiopiei, din romanul Aethiopica, II, 275, 278, 279.
Hyrcan, 16.

Iachint, episcopul Vicinei, II, 5, 12.
Iacimirskiĭ, A., VIII, 8[4], 9, 22[1], 23, 58, 90, 114, 120, 239, 240, 242, 248; II, 27, 57.
Iacob, 3, 19, 20, 23; II, 38, 63, 68, 70, 70, 72, 73, 82 100; — episcop la Huşi, II, 129; — fratele Domnului, 127; II, 61, 62, 64 67; — Mitropolitul, II, 99, 263; — Patriarhul, 64, 91, 267; II, 31, 51, 202, 210; — Putneanul, II, 264; — sfântul, apostolul II, 123.
Iacov, logofătul, copist, 1784, 80.
Iacov, douşprezece scări ale lui —; apocrif citat în indice de cărţi oprite, 268.
Jacopo da Varagine, Varazze) 122.
Jacopone da Todi, II, 208.
Iadeşul, dramă de Macedonski, II, 294.
Iadmon, filosoful, II, 251.
Iamvlich, unul din cei 7 coconi din Efes, II, 143, 144.
Iancovici, Dimitrie, II, 358.
Iancu Sasu, II, 18.
Iarcu, Dimitrie, II, 218.
Iaşi, 113, 118, 146, 174, 178, 184; II, 21, 99, 101, 131, 133, 156, 185, 187, 191, 233, 238, 266, 353; — Academia greceasc̆ă, II, 10; — Academia teologica, II, 7; — Mitropolia, 174, 178, 184, 185; — şcoli greceşti, II, 9.
Iason, din romanul Troiei, II, 330.

www.dacoromanica.ro

Iaţimirski, v. Iacimirski.
Ibaşfalău, 1758, II, 215.
Icoane, 7; iconografie, 76[3]; II, 30—32, 172.
Iconomidis, Pitaru Dimitrie, 1854—1861, II, 120[1].
Iconomidu, D. I., II, 211[1].
Iconomu, Gheorghe, copist II, 295.
Idomeneu, regele Cretei, din romanul Troiei, II, 323.
Iepurele şi broaştele, fabulă, II, 265.
Iercovici, Dimitrie, 224.
Ieremia, II, 79; — Bogomil, 25, 43, 45, 146, 147, 268, 270, 271; — patriarh în Ţarigrad, II, 88; — proorocul, 214, 220, 222, 267; II, 49—52, 146, 182.
Ieronim, sfântul, 190, 206; II, 60.
Ieşan, Isidor, 33.
Ieud, sat în Maramureş, 103, 107; Vicleim în —, II, 197.
Iftimiĭ sin Gheorghiĭ Şfedul Căpitan, copist, 1803, 106.
Iken, K. II, 20, 346, 358.
Ilarion, episcop din Moglena, 32; episc. de Râmnic II, 121; — ieromonah în m-rea Bistriţa, II, 75, 80, 100, 125, 129.
Ilia, gravor rutean, II, 165.
Iliad, Tudorache, II, 355.
Iliada, II, 325, 330.
Ilič, Iordan A., 33.
Ilie, Logofătul, 1838, II, 232.
Ilie, Sf., în luptă cu Satana, 37, 54; II, 37, 55; cu Antihrist, 98; în concepţia Bogomililor, 96, 97; «a lui Ilie descântare», apocrif, 267;
Ilieşu, Justin, II, 232.
Ilievici, Grigore, pisarul Mitropoliei din Iaşi, 1772, II, 273, 281, 282.
Ilinca Vistereasa, Buc. 1837, II, 363.
Iliodor (a lui) istorie ethiopicească, II, 270; istoricul şi circulaţia în literaturile streine 269—272; în lit. rom., 272; subiectul, 273—279; caracterul romanului, traducerea românească, 279—281; bibliografie, 281—283.
Imberie şi Margarona, (Ἰμπέριος καὶ Μαργαρῶνα) II, 250. II, 333—344 originalul francez 333—334; subiectul 334, romanul franc. şi poema greacă 338—341, substrat istoric 341; elem. folklorice 341—342; trad. rom. 342; bibliogr. 342-343.
Impărăteasa înţeleaptă, II, 378.
Imriolkais Ben Hodschr el-Kindi II, 378.
Impăratul şi călugărul, apolog., 198.
Inceperé aceşti poveşti a lui Archirie filosoful..., Invăţătura lui Archiria cumŭ învăţa pre nepotu său Anadanŭ..., 260.
Invăţătura şi înţelepciunea lui Archirie pré înţeleptul, pentru nepotu-său Anadan, 260, v. *Arhirie*.
Inceputul a 12 zodii pentru tunet şi cutremur, 185.
Inceputul Tripidnicului dă sămni omeneşti, 186, vezi şi Trepetnic.
Inchinăciune către Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, 154.
Indrele (Decemvrie), 175.
Infernul lui Dante, 80[1].
Ingerul şi sihastrul, 199.
Inorogul, 197.
Inpedefrilor, împăratul—din Halima, II, 317.
Intâmpinarea lui Isus, II, 69.
Inţânberg, gheniral-maior, II, 357.
Intrebări filosofeşti dela Adam şi dela Hristos şi răspunsurile, II, 27.

www.dacoromanica.ro

Intrebări pentru zidirea lui Adam, II, 27.
Intrebările Sfântului Vasilie cu Grigorie Bogoslovul, II, 27, 39.
Intrebări şi răspunsuri, II, 26—28, 32, 33, 39—41, 53, 94.
Intrebări şi răspunsuri filosofeşti, când s'au întrebat împăratul Leon cudascălii şi cu filosofii, II, 27.
Invăţăturile lui Neagoe, 144, 192, 194, 224, 247; II, 224.
Invăţătura Părintelui Theodosie la Joi mari, 12.
Invăţătura şi arătarea sfântului şi marelui apostol Pavel dintru eşitul sufletului (din Codicele dela Cohalm), 70.
Invăţătura şi jitiea maicei noastre Pelaghia, 12.
Invierea lui Hristos, II, 220.
Ioachim Ieromonah Schevofilax Bistriţanu Bărbătescul, copist, 1805, II, 177.
Ioachim, sfântul, 20; II, 64, 65, 68—70.
Ioan al VIII-a, II, 5; — apostolul, 63, 92, 97, 98; II, 69, 94, 95, 113, 145; — Antonio Iulianos, II, 373; — arhiepiscop al Myralichiei, 28, 113, 114; — Bogoslovul, (Teologul 3, 12, 21, 22, 61, 92, 97, 267; — Botezătorul, 96, 132; II, 75, 182; — Călugărul, 238; — Calybitul, 166; — cel Nou, 141; II, 131; — Comnenul, II, 8; — Damasceanul, 235, 236; II, 68, 117; — din Cefa Muncacianul, copist, 1732, I 106; — din Efes, II, 145; — episcop al Novgorodului, II, 123; — fiul preotului Theodor ot sat Păuleştii, copist, 1811, II, 129, 177; — Grămătic, sin Popii Mirii ot Bărbăteşti copist, 1766, II, 329, 332; — Hrisostomul, 28, 44, 109, 173; II, 14, 60, 82, 102, 170; — ieromonahul, din m-rea Bistriţa, sec. XVII, II, 125; — Patriarhul Antiohiei, II, 117, 118; — Protopopul, 1781 II, 365; — Romanul, 187; — sfântul, II, 37; — Ştefan fiul lui Duca Vodă, II, 57.
Ioanichie din Humor, II, 130; — fratele dela Sf. Mormânt, II, 180; — monah Săon, copist, 1786 I 248; — Patriarhul Ierusalimului, 104.
Ioanidu, Maria, II, 200, 225.
Ioannis et Apostoli et Evangelistae Interrogatio in coena sancta regni coelorum de ordinatione mundi, et de Principe et de Adam, 99.
Ioasaf, 4, 167, 168, în romanul Varlaam şi — 232 — 238, 240, 241, «cântecul lui Sfeti Ioasaf» «cântecul pustiei» 242—3, 249; 247—250, pl. XIV, XV; — egumen la Neamţ, 242.
Ioasafat, Sf., v. Ioasaf.
Iog, împăratul, 8.
Ioil, Arhimandrit, Mitropolia Buc. 1863, 114; — îngerul, în leg. Adam şi Eva 50.
Ion Românul, popa — din Sânpetru, 1620 11, 175, 181, 202, 216, Ion, Romanul 181 V.
Iona, II, 79.
Ionaşcu, I., II, 308 [1]; 21.
Ion Buburuzăi, II, 25; — Dascălul, 1780, II, 242; — David, II, 95; — Ion Eordachie Cantacuzino, II, 52; — Trapezunţiul, II, 8.
Ionescu, D., 260[1, 2].
Ionescu, N., Profesorul, II, 262, 263, 264, 266, 267.
Ioniţă Copilul, 1756 248, 250, pl. IX; — Logofăt (1787), II, 357; — sin

www.dacoromanica.ro

Costandin Logofăt din Star-Chiojd (1799), II, 53; — sin Șeitan, din Turcheș, 1810 II, 53, 177;—Sturdza II, 281; — Tăutul, 1785, II, 357.
Ioppecourt, Charles de, II, 272[3].
Iordăchescu, Pr. Cicerone, II, 155.
Iordan, Iorgu, II, 219; — L., II, 156.
Iordanŭ biv vel grammaticŭ Cappadochianulŭ, 1780, II, 309.
Iorga, N., VII, 9, 12—14, 34, 119, 133, 163, 184, 187 216[1], 224[2], 225[1], 229[2], 230, 231, 239, 247, 249, 262, pl. X, XI, XII; II, 11, 12, 19[2], 21, 22, 54, 130, 132[2], 225, 261[1], 268, 269, 282, 289, 297, 357, 382.
Iosif, 57—60; — din Arimatheia, 78; — din Biblie, II, 210, 219; — episcop al Argeșului, II, 133; — ieromonahul, II, 121; — neamul lui, II, 98; — sfântul, 3, 20, 23, 127; II, 66—69, 71, 77, 127, 195—199.
Iov, 270.
Ipatie, a lui — muncire, apocrif, 268
Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, (revistă), II,
Ipolit Tebanul, II, 82.
Ipsilante, Alex., II, 308; — Constantin Alexandru, II, 317.
Iraclie (regele), II, 348, 352.
Irinaeus. 150.
Iris, templul, II, 83.
Iacob, Georg, II, 223.
Iagič, V., 8, 58, 70, 80, 90, 98, 114, 135, 170, 194, 207, 212[1], 215[2], 218, 230, 258, 261; II, 240.
Înștiințarea lui Lentul Proconsulul Iudeei către Senatul Romei pentru chipul Mântuitorului, II, 99—100.
Isus, 3, 12, 15, 17—22, 27—29, 33, 44, 45, 47, 50, 53, 54, în Cântecul lui Adam 56, 61, 67, 69, 71, 72, 74—79, 84, 89, 93, 94, 96, 97, *Epistola Domnului nostru Is. Hristos* 100 în *Lemnul crucii* 106, 117, 122—136, 140, 141, 146, în exorcisme 150, 154, 157, 158, 164, 175, 186, 189, 224, 232—238, 240—242, în indice de cărți oprite 267, 268, 270; II, 34—37, 44, 51, 60, 61, Celsius despre Isus 63; în Protoevanghelie; 67—72; în Evanghelia lui Nicodim 74—81; — în Povestea lui Afrodițian 82—83; Disputa lui Satana cu — 85—87;— în Ședința lui Pilat 88 90; — în Condamnarea lui Pilat 91—92; — în Procla și Vița de vie 94—96; în Moartea lui Irod 97; în Blestemul celor 12 neamuri 98; chipul lui 99—101; în Visul Maici Domnului 104—106; în formula Sartor—arepo 110; în Cele 72 de nume ale lui IIristos 112—113; 114; în Minunile Maicii Domnului 118; și nota, 120, 127, 129;—și Avgar 135 141; în Eustatie Plachida 149, 150; în *Vicleim* 188 — 191, 192, 196—198, în *cântece de stea* 201—203, 205, — 207, 209 — 212, 216, 218 — 219, în Mironosițele 220 — 221; 238.
Irod, 64, 131, 132, 147, 270; II, 64, 83, 93, 97, 182, 185, 188, 189, 191—200, 206, 219, 223; Irozii, II, 185: v și Vicleim.
Isac, 64, 82—87, 91; II, 31, 64; — Anghelos, 139.
Isăcescu, Petrache, copist în 1828, 185.
Isaia, 17, 44, 73, 151, 267; II, 51, 78, 79; *ascensiunea lui* —, 3, 44, 47.
Isahar, II, 98, 198, 199.
Iseult, Tristan și — 142.
Isicratea, regina din Bertoldo, II, 371.
Isidor, sfântul, 245.

www.dacoromanica.ro

Isis, zeiţa din romanul Aethiopica, II, 278.
Iskender, v. Alexandru-cel-Mare.
Isocrate, Panegiricul lui—II, 9.
Ispirescu, P., 182, 183, 246, 260; II, 160, 300, 378.
Ispolinii, din Alexandrie, 221, 225.
Istoria apostolilor, 22.
Istoria Genovevei de Brabant, II, 123.
Istoria poamelor—II, 239 242. Subiectul 239—240; originea ei şi autorul 240; traducerea românească şi pătrunderea ei în literatura populară 241; bibliografia 241—242.
Istoria lui Sindipa, 13; II, 291, vezi Sindipa.
Istorii arăpeşti, II, 317, vezi Halima.
Istoria lui Archiriia pre înţeleptul; 261; Istoria lui Anadan cu unchiaşul Archirie; Istoriia lui Archirie cum au păţit cu nepotu-său Anadan...; Istorie lui Arghiri ci au datŭ pe nepotul său Anadan să slujască la împăratul. V. Archirie şi Anadan.
Istoriia lui Imberie, II, 342, vezi Imberie şi Margarona.
Istoriografia bizantină, II, 24.
Istorisire orientală: Edeş, II, 294, v. şi Sindipa.
Istratie Logofătul, 143[1].
Istrin, V., 109, 215[1], 231.
Isus Sirah, 197.
Iuda, 131; II, 33, 76; — Iscarioteanul, 18; — *neamul lui*, II, 98.
Iudita, II, 65.
Iulian, sfântul, 141; II, 152.
Iuliano, Antonio, tipograf veneţian 1637, II, 17, 20.
Justinian, II, 260[1].
Ivan Iorgovan şi legenda Sf. Gheorghe, II, **161—166**.
Ivanov, Iordan, 33, 38, 39, 41, 42, 47—49, 58, 59, 99; II, 27, 36, 54, 55, 56, 86, 87.
Ivaşcu, Iosif zis Cătranu, vornic la nunţi în Orăştie, II, 232.
Iviron, m-rea, 192; II, 183, 184.

Jalea Maicii Domnului, (Stabat mater dolorosa) versiune populară, în colecţia lui Anton Pann II, 207—208.
Jalea preotului rămas fără soţie, cântec vechiu, II, 214.
Jalea turturicii, cântec de nuntă, II, 210. 230, 231.
James, Montague Rhodes, 23, 52, 70, 81, 91, 99; II, 59, 72, 92, 93.
Jantil, Ecaterina, II, 362, 363.
Jean de Maltha, *vieaţa lui*, II, 152.
Jean le Jeune, 199.
Jeanroy, II, 343.
Jernstedt, V., II, 296.
Jerphanion, Guillaume de, II, 111.
Jipescu, M., II, 106, 219.
Jireček, C., 9, 33.
Jitiea sfântului cuviosului Antonie Pusnicul, 12; Jitiea sfântului Theodor, 12; Jitiea sfântului mucenic Gheorghie, 12, II, 165 v. şi Sf. Gheorghe; Jitiea Sfântului Alexie, 12; 164—171. v. şi Sf. Alexie.
Joca Monacorum, II, 27.
Jehan de Alta-Silva, II, 285.
Jocul păpuşilor, II, 222.
Johannes de Alta Silva, II, 297.
Johannes Junior, II, 127.
Jora, Toader, biv. vel pitar, copist în 1786, II, 282.
Jorăşti (Covurlui), 228.

www.dacoromanica.ro

Josephus Flavius, II, 45, 46.
Journel, Rouët de, 23.
Judecata din urmă, II, 176; în Apocalipsul Sf. Ioan Bogoslovul 93—94; în Viața Sf. Vasilie cel Nou 175 176; în Evanghelia lui Nicodim II, 78; în Condamnarea lui Pilat II, 92; în Cei 7 cuconi din Efes II, 142; în Vieața Sf. Vasilie cel Nou II, 175.
Justin, Sfântul, II, 74.
Juvenal, 197, 204.

Kačić, Andrija, II, 163.
Kerofilas Costas II, 381.
Kaltenbacher, Robert, II, 346, 357.
Kalužniacki, E., 32.
Kalvarion, muntele, II, 79.
Kamaralzaman, prințul, din O mie și una de nopți, II, 341.
Kambanis, A., II, 20.
Karağič, Vuk, II, 36, 56.
Karagöz, farsă populară turcească, *(jocul de păpuși)* II, 222, 223; contaminată cu Vicleimul II. 223.
Karasek, Josef, 43[1].
Karmil, împăratul, din Cele 12 Vineri, II, 181.
Karnejev, A., 194.
Kautzsch, Dr. Emil 23, 49[1], 52, 58, 59.
Kedrenos, II, 25, 26.
Kefeu, regele Etiopiei din mitul Andromedei, II, 161.
Kehaioglu, Sofronios, 248.
Kerameus, II, 7.
Kesarie, de la m-rea Aninoasa II, 291.
Kesaya, din Halima, II, 306.
Kécsa (Banat), 90.
Kira Vale, 181.
Kira, împărat, din Sindipa, II, 285, 294.
Kirileanu, S. T., II, 41.
Kirpičnikov, A., II, 166.
Kitovras, 44, 268, 270; II, 370, 382.
Klingsor, 237.
Koch, John, II, 147.
Kogălniceanu, Enache, II, 266; — Mihail, 223; II, 185, 187, 231.
Kolendič, Petar, 203, 207; II, 200.
Köhler, Reinhold, II, 40[4].
Korais, D., II, 267, 268; — *fabule esopice*, II, 270[2].
Kornaros, II, 360; — Vincentiu, II, 345, 346, 348, 355; —familia, II, 346.
Korytkowski, Jan, II, 270[1].
Kozack, E., VIII.
Krappe Alexander Haggerty II, 297, 358.
Krasnoselgcevŭ, N. Th., II, 54.
Kraus, Samuel, 121.
Kretschmer, P., II, 379[3].
Kriaras Em. II, 359.
Kroll, 231.
Krumbacher, K., VIII, 144, 186, 200[2], 232, 249; II, 20, 166, 240, 242.
Krusch, Bruno, II, 145[3].
Krüss, H., II, 375.
Krzyżanowski, Julien, II, 272[2].
Kuhn, E., 238, 249, 256.
Kukules, F., II, 234.
Kukuljevič, 90, 207, 261.
Kulin, banul, 30.
Kurilas Evloghios, *despre Agathanghel*, II 134[1].
Kutlumus, M-rea, II, 73.
Kutneinski, m-rea, 240.
Kynokefalii, v. căpcânii.
Kyriakidis, S. P., II, 217, 218[1]; — *folklor grecesc*, II, 234.

Laboulaye, 238.
La Fontaine, II, 235, 245, 252, 263.
Lagerlöf, Selma, II, 67.
Lahovari, II, 363.
Lake, K., II, 81.
Lalitavistâra, 236.

www.dacoromanica.ro

Lambros, Spyr. P. L., 58, 81, 91, 114—115. 186, 192, 194, 249; II, 15, 20, 21, 27, 60, 72, 84, 89, 90, 130, 183, 184, 338, 342, 382.
Lameh, II, 42, 43.
Lampa lui Aladin, V.
Lampinos, Mihail (din Galata), II, 296.
Lancelot, romanul, 6, errata.
Lancelat, Claude, II, 271[4].
Land, M., II, 201[1].
Landinski, Marcu, II, 123.
Landos, Agapie, II, 17, 62, 120, 121, 125, 130, 132, 133, v. şi Amartolon Sotiria.
Λαογραφία (revistă), II, 106, 163, 211, 234.
Laomedon, din romanul Troiei, II, 331.
Lăpădatu, Al., II, 21, 130, 132[2], 209; — Ion I., II, 209.
Lascaris, Constantin, II, 16.
Latini, Bruneto, 122.
Lauchert, Fr., 194.
Lauriotes, Alexandros E., II, 15; — *contribuţiuni liturgice şi istorice*, II, 20.
Lavsaicuri, 8.
Lazăr Sf. 141, 161.
Leclerque, H., II, 110, 111.
Lefâsa Şedek, II, 110.
Legende apocaliptice, 10, 12, 60; — apocrife, 7, 10, 11, 13, 20, 24; II, 14, 15, 23, 25, 30, 32, 34; — biblice, 11; — bogomilice, 15 populare bogomilice **35—40**; — ale creaţiunii omului, 35;— bosniace despre facerea lumii, 47; — Casiei. 263; — cocostârcului, 169; — creării racului, 40; — crucii, 3, 9; — celor 7 «cuconi» din Efes, II, 51; — de martiri. II, 131; — despre Adam şi Eva, 37; — Avraam Patriarhul, 3; — crearea animalelor, 39; — căderea îngerilor, II, 33; — crearea fiinţelor bune şi rele, 40; — crearea lupului, 39; — copilăria lui Isus, V; — familia sfântă, V; — Iacob patriarhul 3; — împărăteasa Savila, 3; — lui Manea tâlharul şi Grui-Sânger, 129; — Patriarhi, 3; — Melhisedec, 3; — Moise, 3; — hagiografice, 5, 12, **137,—144:** obiectul lor şi originea lor 137 139; influenţa tradiţiilor populare 139—140; a misticei neoplatonicene 140—141; elementul miraculos şi motive folklorice —141—143; influenţa hagiografiei asupra sufletului românesc în trecut 143—144; legende hagiografice în Codex Sturdzanus 146—163; în epoca influenţei greceşti **131,—178.** 158; — icoanelor, II, 51;—liturgice (descoperiea Sf. Liturgii 179 — 181; — a celor 12 Vineri 181 — 183. —despre: moartea lui Avraam, 7,**82—91** ; — Noul Testament, 3 — Solomon, 3; — plante, 39; — unelte casnice, 39, 40; — din vieaţa Mântuitorului, 3; — Duminicii, 44, 61, **100 107**; — lui Avgar, 15,45 ; II, 140 ; — prea frumosului Iosif şi a prea frumoasei Asineta, 8; — despre facerea lumii, 47; — lui Avraam, 44; — naşterii câinilor, II, 43;—lui Sampson, II, 164;— pentru scoaterea dracului, 44; — Sf. Cruci, II, 51;—Sf. Graal, 3;—Sf. Gheorghe, II, 134, 165; lui Eustatie Plachida 149; — Sf. Vineri, 12, 44; — Sibilei, 8; — Sf. Sisinie, 44; II, 234; — Sf. Sofii, II, 51; — Vasilie cel Nou, II, 134; — şi viziuni apocaliptice, 12, 17; — talmudice, II, 42; — Troei, 6, 7.
Leggenda dello Sclavo Dalmasina, II, 127.
Legrand, Émile, II, 18[2], 22, 53, 130, 141, 168, 178, 267, 296, 307, 319, 338, 342, 373, 379[3], 381.
Lejay, Paul, 23; II, 72.
Lelio dalla Volpe, II, 372.

www.dacoromanica.ro

Lemnul crucii, **122—127**, originea legendei; versiuni occidentale, 122; versiunea slavă și română, 123—124 și nota; subiectul, 123—127, 267; II, 39, 46.
Lentul, Proconsulul Iudeei, II, **99—101**, vezi Înștiințarea lui—)
Leo, Archipresbyterul, 214, 215.
Leon Isauricul, Împăratul, II, 140, 168.
Leonardo da Vinci, 190, 194.
Lesage, Alain-René II, 305, 319.
Letopisețul dela Bistrita, 9, 123.
Leucius (în mssele românești Luchion) în *Evanghelia lui Nicodim* II, 78.
Leucadios, Steph., II, 88.
Leucipp și Chitofon, II, 153.
Levi, Ezio, II, 117[1], 127[2], 130.
Lévi Israël, 42, II, 370[1].
Levi, neamul lui, II, 98, în Blestemul celor 12 neamuri.
Lexiconul dela Buda, II, 48.
Libro del Cavaliere, II, 117, 126.
Libro dei cinquanta miracoli, II, 117, 118.
Liceul « Gh. Coșbuc » din Năsăud, 105; II, 165; — « Mihail Eminescu » din Satu-Mare, 79; Colegiul Național Sf. Sava din București, biblioteca lui, II, 19—20.
Lichir, împăratul, din Esopie, II, 257—259.
Licinianus, episcopul Cartaginei, 101.
Lidzbarski, M., 256, 261.
Liebrecht, Félix, 238, 249; II, 43.
Ligaridis, Pantelimon, II, 7.
Lilea Țac, librar din Craiova, 1847, II, 176.
Lilith, legenda lui, 148, 151.
Linow, Wilhelm, II, 216[1].
Lipsius, R. A., 23; II, 81, 141.
Lisandru, ‹e. Mare v. Alexandru, 227.
Lisaveta (Elisabeta), mama Sf. Ioan Botezătorul, 132.
Lisi, Nicola, II, 372[1], 380.
Liste de cărți apocrife, 21, **267—271**.
Littmann, Enno, II, 320.
Litzica, C., 81, 186, Errata; II, 16, 21, 90, 216[3].
Liutprand, 2.
Livanul (Libanul), în Fisiolog, 188; II, 159.
Loghin, sutașul, în misterul popular Mironosițele, II, 221.
Loiseleur-Deslongchamps, II, 305.
Lombard, P., 33.
Löpelmann, Martin, II, 205.
Loqman, II, 252, 253.
Lorantffy, Susanna, II, 208.
Lord impromptu, II, 318.
Lot, desrobirea lui —, 110; ispășirea păcatului său și crucea primului tâlhar, **124—126**, 269; « mulțarea » lui —, 270.
Luca, evanghelistul, 44, 56; II, 66, 69.
Lucarini, Ostilio, II, 372.
Lucaris, Chiril, II, 7.
Luceafărul, II, 33, 34, 52, cf. și Lucifer.
Luchian, v. Luchil.
Luchil, din Condamnarea lui Pilat, II, 92.
Luchion v. Leucius.
Lucia, Sf., II, 119.
Lucian, scriitorul antic, 213.
Lucifer, II, 35, 55.
Lucius Septimius, II, 323.
Ludescu, Stoica, 224.
Ludovic al VII-lea, II, 322; — sfântul, II, 120.
Lüdtke, W., II, 156.
Lugoj, (1657), II, 208, 209.
Luizi-Călugăra (Bacău), 228.
Lukie Pizoniul, din Sentința lui Pilat, II, 89.
Lupaș, Ioan, II, 130, 208[2].
Lupescu, M., 153[2].
Luponi, II, 191.

www.dacoromanica.ro

Lupul Agurii ot Episcopia Huşului, copist în 1787, II, 125, 129.
Luschan, Fr., v., II, 223.
Lusel, F. M., 129[6].
Luther, 199.
Lykeros (Lichir), din Esopie, II, 257.
Lythostroton, movila — şi capul lui Adam, 127; v. şi Kalvarion.

Macarie, arhimandritul Mitropoliei din Bucureşti, 1805, II, 32, 55; — Patriarhul Antiohiei, 134, 135; II, 187; — pustnicul, legenda lui apocrifă, 268.
Macedonski, Al., II, 294.
Macler, Frédéric, II, 296.
Magdalena, «surorile lui Lazăr —» în descântec, 161; Maria — în misterul Mironosiţele, II 221.
Magendie, Maurice, II, 271[5].
Magii, în povestea lui *Afrodiţian*, II, 83; în bisericile rupestre din Capadocia II, 108; în *Vicleim*, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201; în *cântece de stea* 206—207.
Magoun, Francis Peabody, 231.
Maguelonne, insula, II, 333, 341, 342; Maguelonne din Pierre de Provence et la belle Maguelonne, II, 338—341, 343.
Mahābhārata, 244—245.
Mâhaciu, 44, 61.
Mahausadtka, II, 378.
Maica Domnului, Precista, Sfânta Maria, Sfânta Fecioară, Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, *Călătoria — la Iad* a — 3, 12, 44, 61, **71—81**; în indice de cărţi oprite 266, 267; — în concepţia Bogomililor 27; în Erminii şi pictura religioasă 75 76, II 68 — 69; în credinţe şi tradiţii populare româneşti 77 78; în legende populare româneşti II, 69 — 71, 126 — 127; în bocete, 78; Stabat Mater Dolorosa în literatura rom. 207; *Ὁ Θρῆνος τῆς Παναγίας* în literat. rom. (Povestea Maicii Domnului sau Povestea lui Hristos) II 106[1]; — în *Secretum haereticorum* 96; în descântece 105; *Maica Domnului şi cei 2 tâlhari* 127—128, 130, 132—133; — în legenda Sf. Sisinie 146, 155 în *Vieaţa Sfântului Alexie* 164, 165; *Protoevanghelia lui Iacov, Evanghelia Copilăriei)*, 3, 19, 20, 62 63—73; în *Evanghelia lui Nicodim* 78, 79, 80; în *Povestea lui Afrodiţian* 82, 83; *Chipul Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu* 100—101; *cele 72 de nume ale Precistei* 113 114; *Minunile Maicii Domnului* 115—130; în *Mântuirea păcătoşilor (Amartalon Sotiria)* 62 121—212; *Cer nou*, (Небо Новое) 122—125; în *Adormirea Maicii Domnului*, 62 127—1 *Visul* — 103, 104—106; în *Vicleim* 189, 195—199; în *cântece de stea* 76 77 203, 205, 208, 210, 216, în *Mironosiţele*, 221.
Maica Precista, v. Maica Domnului
Maiota, Gheorghe, dela curtea lui Brâncoveanu, II, 7, 8.
Maiorescu, Titu, II, 177, 282.
Mălăeşti (Dolj), 1743, 241.
Malalas, cronica lui 109; II, 25 34.
Malaxos, II, 25.
Malchu, personaj din Vicleim, II, 195.
Malho, personaj din *Descoperirea celor 12 Vineri* II, 181, 182.
Malmersbury, Wilhelm de, II, 116.
Mamant Voevod, 220.
Mamas, Sf., 141.
Mamvri, Copaciul lui —, 88.

www.dacoromanica.ro

Manasses, hronograful lui—II, 19, 25.
Mănăstiri, v. Agapia, Aninoasa, Arbore, Bistrița, Bodesculuí Câmpulung, Cernica, Cluny, Colțea, Cotroceni, Dealu, Dionisiat, Dragomirna, Esfigmenu, Frumoasa, Ghighiu, Glavacioc, Govora, Gura Humorului, Hilandar, Hurez, Iviron, Kutlumuz, Mărgineni, Neamțu, Sf. Nicolae Grigoriat, Pecerska, Prodromul, Protaton, Putna, Râșca, Sf. Saba, St. Germain-des-Près, St. Médard de Soisson, Secu, Sinaia, Snagov, Sucevița, Sumela, Tismana, Văcărești, Văratec, Vatra Moldoviței, Voroneț, Xenofon.
Mandei, secta — 39, 52.
Manea tâlharul, legenda lui —, 129.
Mangra, V., II, 85, 87.
Manicheii, 33, 34, 39; II, 86.
Manolache Barbu din Bârlat, Ardeal, 1859, 184.
Mântuirea Păcătoșilor, (Amartolon Sotiria) II, 20, 120, 130, vezi și Minunile Maicii Domnului.
Mântuitorul, v. Isus.
Mara, demonul, 237.
Maramureș, 6, 10, 60, 103; II, 204.
Marc, Paul, 262; II, 242, 260, 268,
Marchiano, II, 268.
Marchian, episcopul, 165.
Marchus, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Marcian, «fratele», despre martirul Sf. Policarp, 138.
Marciana, biblioteca din Veneția, 99, pl. VII.
Marcion, Evanghelia lui, 18, 156[1].
Marcolfa, soția lui Bertoldo, II, 364.
Marcu, Anton, II, 317; — Evanghelistul, II, 69; — Pisoniu, II, 89.
Marcus Bandinus, 143, 159; II, 186.
Mardrus, J. C., II, 310, 319.
Marea Albă, 220; — Adriatică, 211, 215; — Neagră, 40; — Roșie, 96; II, 182, 336; — Tiberiană, 38, 41, 47.
Mărgăritariul, 173.
Margarona, II, 333—348, 344, vez și Imberie și —.
Mărgineni, M-rea, II, 219.
Margunios Maximos, Viețile sfinților, II, 132, 140, 141, 147, 154, 158.
Maria Sf. v. Maica Domnului.
Maria (Die) am Grabe, II, 222.
Maria Magdalena, II, 221.
Marian, Sim. Fl., 41, 53[1], [2], 76[1], 77[2], [3], 78[1], [2], 130[1], 131, 141, 152, 153[4], 154, 168, 169[1], [2], 170[1], 193[1], 206[1], 227; II, 40[3], 48[2], 70, 71, 73, 126, 127[2], 130, 161, 164, 173, 228, 231, 232.
Marienescu, At. M., II, 166, 201.
Marienklage, II, 222.
Marinescu, C., II, 12.
Mărioara Adorno Vallarga, 201.
Marțian, 12, 13, 65, 66, 70, 92, 93, 97, 98, 107.
Martin, Francois, 261; II, 268.
Martinian, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Martodoi, (Astrologul) 268.
Măslinilor, muntele, 71, 112, 113, 146, 154; II, 76, 85, 104.
Mateescu, C. N., 114, 191, 193, 194; II, 98, 241, 267.
Matei Basarab, 179, 232, 264; II, 18, 79, 123, 124; — Corvin, II, 270; — Evanghelistul, 18, 56; II, 33, 61, 69, 74, 82, 85, 94.
Matheo della Porta, II, 327.
Matthes, K, A., II, 141.
Mattioli, Lodovico, II, 372.
Matzke, J. E., II, 166.
Maulnoury de la Bastille, II, 271[1].
Mavrogheni, Nicolae Petru, V. v., II, 10, 357.

www.dacoromanica.ro

Mavrocordat, Alexandru Ioan, 184, 185; II, 357; — Constantin, II, 10, 167[1]; 178, 218, 243; — Ioan, II, 53, 177, 358; — Nicolae, II, 9, 19, 21, 167[1]; — *biblioteca*, II, 21, 261;
Mavrofrides, I., II, 332.
Maxim-Confesorul, 195[1]; — Planudes, 3.
Maximele şi înţelepciunea lui Aḥikar, 256.
Maximilian, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 143, 145.
Maximos, episcopul Citerei, *Vieţile sfinţilor*, 163.
Mayer, Paul, II, 30.
Măzăreanu, Vartolomei, arhimandritul, II, 264.
Mazilu, D., 184.
Mazon, André, II, 56, 294[3], 370.
Medeea, II, 331.
Mediaş, tâlharul (legenda lui) 130, 131.
Mediaş, oraşul, II, 313.
Medina, II, 303, 309.
Meedia, II, 165.
Megas, G., II, 200, 225, 234, 379.
Meinulphe, Sf., II, 152.
Meissner, Bruno, 256; II, 268.
Mekhitariştii din Veneţia, II, 59.
Melanhthon, Philipp, II, 282.
Meletie Macedoneanu, II, 123—124.
Meletie dascăl ot Popeşti, copist 1805 II, 295.
Melhi, 111, I, 112, 113.
Melhior, din Vicleim, II, 188, 190, 197, 198.
Melhisedec, 12, **110—115**; II, 46.
Melhisedec Episcopul — 231.
Melintia, sora Sf. Sisinie, 145.
Memfis, II, 274, 275, 277.
Menandru, 218, 257[2].
Mendes, Petru, în Minunile M. D. II, 123.
Menelau, în romanul Troiei, II, 323, 330.
Menéndez y Pelayo, D. M., 211[1]; II, 271[4].
Mercati, G., II, 145.
Merlin, l'enchanteur II, 288, 370.
Merlo, Pietro, 193.
Meroe, capitala Etiopiei în Aethiopica, II, 278.
Merra, apa, 125, 126.
Mersidonul, din Alexandria, 221.
Mertzios, C., II, 22.
Mesalianism, 25.
Mesia, v. Isus.
Metafrast, II, 117, 147.
Metamorfozele, II, 322.
Metanie Mîslenicul, (carte oprită) 268.
Methonii, 2[6]8.
Metodie al Patarilor, *Cuvântul lui*—, 3; II, 16; — Sfântul, Patriarhul Ierusalimului, II, 180.
Methodiu, 2, 109.
Meyer, Eduard, 258, 262; II, 259; — Paul, 231; II, 54, 343; — Wilhelm, 49[2], 136; II, 156.
Micha Josef bin Gorion, II, 46.
Michael, P., II, 147, 148.
Michaut, G., II, 343.
Michel, Charles, 23; II, 72.
Michelant, H., II, 343.
Micu, Emilian, 90; — Samuel, 241.
Micul cocoşat, basm, II, 160.
Midrash, II, 59.
Midraşim, 52.
Mielu blând, II, 112, v. Isus.
Miercuri, Sf., 104.
Migne, 32, 35, 36, 59, 69, 73[2], 74, [1], [2], [3], [4], 107, 115, 191, 194, 195[1], 248; II, 54, 147, 156, 217[1].
Mihai Viteazul, 224, 232; II, 18.
Mihail, arhanghelul, 27, 71—73, 93, 97, 101, 111, 146, 147, 154, 155, pl. III; II, 33—35, 37, 55, 85; — Părintele, 106.
Mihaiu Vodă, m-rea, 7, 57, 90, 118.

www.dacoromanica.ro

Mihăilescu, S., II, 48.
Mihailov, A., 109, 115.
Mihaiu Logofeţelul Cernătescu ot Sud-Mehedinţi, copist, 1725 II, 126, 129; — Părintele din Câlnic, 1773, II, 184.
Mihalache, D., 159, 249.
Miklosich, Fr., 212[1].
Mihaljević, Georg, II, 290[1].
Mihălcescu, Pr. I., 247, 250.
Mil, Sfântul, 156[1].
Milano, 241; II, 117, 123.
Milcov, II, 191.
Milescu, Nicolae, II, 7.
Miletič, L., 8, 31, 34, 118, 119, 120.
Millet, Gabriel, 231, 262; II, 12.
Mille (Les) et un jours, II, 319, vezi O mie şi una de zile.
Mille (Les) et une nuits, II, 318, 319. Vezi O mie şi una de nopţi.
Mincu, Gheorghie Gligorie, 186.
Minea, I., 230.
Minee, 142, 156, 170; II, 72, 147; — dela Buda (1805), II, 133; — dela Buzău, II, 165; — greceşti, 156, 170; — dela Râmnic (1780), 163; II, 133, 165.
Miniat, Ilie, II, 17.
Minne, Iohann, II, 114.
Minunăţiile de dincolo de Thule, II, 269.
Minunile Maicii Domnului, 265; II, 62, **115—130**: originea şi principalele colecţii în lit. străine, 115—117; Agapie Landos, 117; izvoarele lui, 118—120; traducerile româneşti, 120—122; Galeatovski, 122; traducerile româneşti, 124—125; tip contaminat (Landos Galeatovski), 125; circulaţia în lit. rom., 126; influenţa în folklor, 126—128; bibliografie, 128—130; 167, 237; — Sf. Sisoe, 154; II, 88, 90.
Miracle dela fille du Roy de Hongrie, II, 119.
Miracle de Théophile II, 120.
Miracoli della Gloriosa Vergine Maria, II, 118, 126[1].
Mircea-cel-Bătrân, II, 5.
Mircev, D., 44.
Miron logofătul, 1788, 261; — păstor din Vicleim, II, 195, 198, 199.
Miroir (Le) du Pécheur, II, şi versiunea ei românească, 238.
Mironosiţele sau Invierea lui Hristos, II, 220, 222.
Mîrza, Ioan, II, 231.
Misciat elli, Piero, II, 126.
Misrahi, Jean, II, 297.
Mistirio (sacrament), 264.
Mithridate, 16.
Mitrofan, episcopul, 170; — ieromonahul Samothracei, II, 183.
Mitru Logofătul, copist, 1700, 170.
Mitul troian, 8. Vezi şi romanul Troiei.
Moartea lui Avraam, 3, 61, 82. Vezi şi Avraam.
Moartea lui Irod în cazanii româneşti II, 62. **97 98.**
Mocles, dervişul, II, 304, 305, 307.
Močyl'lskiĭ, II, 54.
Moglena, 32.
Mohamed Ishâk en-Nadîm, II, 298.
Moineşti, târgul, 1845, 185.
Μοιρολόγι (τὸ) τοῦ Χριστοῦ τῆς Σταύρωσις sau *Τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ* sau *ὁ Θρῆνος τῆς Παναγίας* sau *Θρῆνος Μεγάλης Παρασκευῆς* în literatura pop. românească II, 106.
Moise, 17, 22, 27, 44, 74, 96, 108, 125—127; II, 45, 52, 182, 210, 216; — *Apocalipsul lui*, 122; — *cronica lui*, II, 45.
Moise de Aggel, II, 59.

www.dacoromanica.ro

Moise de Khorène, II, 141.
Moldova, 37, 53, 105, 143, 152, 159, 184, 201, 216, 224, 250, 264; II, 25, 121, 186, 187, 191, 194; — *descălecarea*, II, 152.
Moldovan, Silvestru, II, 157[1]; — Victor, II, 130.
Moleşti, (jud. Lăpuşna) II, 231.
Molitfa Sfântului Sison de coconii cei omorîţi dă diavolul, 154. Vezi şi Sf. Sisoe.
Molitvenice, 179; II, 170.
Molnar Doftorul, 224.
Mommsen, Th., II, 81.
Montaiglon, II, 313[3].
Montelatici, Giovanni, *literatură bizantină*, II, 20.
Monteverdi, Angelo, II, 156.
Montlyard, Jehan de, II, 271[1].
Morariu, Leca, VII; II, 130, 245, 267, 291, 292, 295.
Moreea, în romanul Imberie şi Margorona, II, 335, 336, 342.
Mormântul lui Iisus, II, 21, 221.
Mortul ucis de mai multe ori, II, 311; v. şi Halima.
Musulmani, v. Turci.
Μυθολογικὸν Συντίπα, II, 296.
Moş Albu, II, 312.
Moscopolis, II, 17[1].
Moţoc, Toader, copist moldovean, 1812, II, 177.
Movilă, Ana, 1665, II, 122;—George, mitropolitul, II, 18; — Ieremia, II, 122, 272; — Petru, 240; II, 122—124, 133, 165; Movileştii, II, 122.
Moxa, Mihail, 263; II, 25; — *cronica*, II, 248.
Müller, 218, 230; — Friedrich, II, 48; — Max, 238.
Munipaticaritram, II, 316.
Muntele Măslinilor, 71, 103; II, 78.
Muntenia, 31, 192.
Murăraşu, D., II, 356.
Muratori, L. A., 23, II, 207.
Murko, Dr. M., 4, 9, 33, 43; II, 290, 297[1].
Mussafia, A. II, 127.

Nabucodonosor, II, 182. Caldeii robiră Ierusalimul sub —, în Cele 12 Vineri.
Nabuzardan, Nabu-žer-iddin, din romanul Archirie şi Anadan, 258.
Načev, N., 90.
Nadab, nepotul lui Archirie, în cartea lui Tobie, 256, 257.
Nachschabî, poet persan, II, 289, 296.
Nachtigall, R., II, 54.
Nadan, fratele lui Anadan, din romanul Archirie; — rădăcina asir. Nadin, 252, 257, 258.
Nafsicles, din romanul Aethiopica, II, 275, 277.
Naftalim, neamul lui — în Blestemul celor 12 neamuri jidoveşti II, 98.
Nahor, vrăjitorul din romanul Varlaam şi Ioasaf, 234, 235.
Nagomudrii, din Alexandrie, 216, 217, 221, 227, 228.
Naid, ţara — în hronografe, II, 42.
Nandriş, Gr., II, 12.
Năsăud, 78; II, 165, 294.
Naşterea Mântuitorului, **63—72**, 82,—83, 188 199; cântece de stea 202 218; v. şi Isus.
Nastratin Hogea, 260.
Năsturel, G-ral P. V., 240, 247—249; — Udrişte, 232, 239, 240—242, 248; II, 124.
Nătărleţ, II, 315.
Nau, Fr., 256, 257[1], [2], 258, 261, 262; II, 253[1], 259, 268.
Nazaret, 19, 20; II, 100, 189, 195.
Nazarius, episcopul, 47, 94.
Neaga, mama lui Neagoe Basarab, II, 224.

www.dacoromanica.ro

Neagoe Basarab, 133, 144; II, 224.
Neamţu, m-rea, 7, 90, 170, 216, 230, 239, 240, 241, 242, 248, II, 57, 120, 126, 128, 129, 133, 140, 155, 165, 167, 238.
Neapole, în romanul Imberie şi Margarona, II, 338, 339, 341, 343.
Nearh, istoricul grec, 213.
Nebunelli, editura din Galaţi, II, 377.
Nectarie, episcop de Râmnic, II, 129.
Nectenab, Nehtinav, Nectenav, faraonul Egiptului din Alexandrie, 219, 220; 182; din Esopie II, 257, 258, 267.
Neculau Cerne, Ioan, copist, 1824, 155.
Neculaiu sin Constantin Vrabie, din Fundul Racovei, copist, în 1802, vezi Vrabie.
Negrescu, Dr. I., 194; II, 268.
Negrule, Năstase, copist şi miniaturist, Pl. X; II, 219.
Negruzzi, C., 259; II, 355.
Nemania, Ştefan, regele, 4, 5, 30, 31.
Neofit, mitropolit, 1747, II, 218.
Νέον Κράτος (*τὸ*) (revistă), II, 359.
Neonil, arhimandritul m-rii Neamţu, 1847, II, 126. 128, 133.
Neoplatonicianismul, influenţa asupra hagiografiei, 140; II, 14.
Neoptolem, II, 276, 323.
Νέος Ἑλληνομνήμων II, 21.
Νέος Ἐρωτόκριτος a lui Dionisie Fotino II, 354.
Neptun, II, 161, 277.
Nero, împăratul, II, 323.
Nestle, E., 23, 136, Errata I.
Nevrod, împărat, din hronografe, II, 43.
Nica, Dimitrache, librar din Iaşi, 1847, II, 176.
Nicetas-Acominatul, cronicarul, 139; Sfântul, episcop Remesiana, 173.
Nichifor, II, 147.
Nichita, muncirea lui —, în indice de cărţi oprite, 268; Nichita ieromonahul, 1847, II, 128.
Nicodim, 3, 19, 122; II, 75, 77, 80; — apostolul, II, 61; evanghelia apocrifă a lui —, 3, 19, 122; II, 61, 74, 75—92: originea ei, 75; versiunea românească, 75; intermediar polon, prototip rusesc, 75; msse rom., 75; subiectul, 75—79; influenţa asupra liturghiei şi iconografiei, 79; urme în literatura pop. rom., 79—80.
Nicolae Logofăt sin Ursache, copist II, 177 (1789), 342, — sin Mihalache, II, 25, 141; — Sfântul, II, 55; — Sf. Nicolae Grigoriat, m-re la Athos, 239, 248; — Sf. Nicolae, m-rea din Antivari, 5, 6; — m-rea, din Onuš, 203.
Nicolaescu, St., 224[1].
Nicolai, R. II, 20, 283, 358.
Nicolaiasa, G., 22; II, 53, 177, 184, 295.
Nicolaievici Serba, Victor, II, 358.
Nicolini da Sabio, II, 267.
Niculiţă-Voronca, Elena, 36[2], 38[2], 41, 42, 53[2], 77[3], 81, 107, 130[1], 132; II, 47[3], 55, 80, 95, 191, 201.
Nifon, Patriarhul, II, 6, 12, 128.
Nikitin, D., II, 296.
Nilul, 257; II, în Aethiopica, 253, 274, 275, 277, 278.
Ninus şi Semiramida, 223; II, 269.
Nir, tatăl lui Melhisedec, în leg. Melhisedec, 111.
Nisard, Ch., II, 112, 113, 114, 216[2], 238, 322, 343.
Nobletz (Le), II, 238.
Nodier, Charles, II, 318.
Noe, în concepţia Bogomililor, 26; în leg. pop. rom., 40; în Cântecul lui Adam, 56; în leg. lui Melhisedec, 111; în texte vechi şi enigme pop. rom., II, 29.

www.dacoromanica.ro

Nöldeke, Th., 171, 231; II, 259.
Nomocanoane, 5, 8.
Noul Erotocrit, al lui Dionisie Fotino tradus de Anton Pann II, 355, 357, 358.
Novakovič, St., 58, 69, 70, 80, 98, 170, 176, 186, 191, 194, 218, 230, 239, 240, 248; II, 54, 87.
Noyes, James O., II, 162.
Nucius sau Nuntias, Andronic din Corfu, trad. în greaca vulgară, II, 267.
Nunta din Cana Galileei, versuri în colinde şi la nunţi II, 230, 231.
Nurgehan, fiul lui Sindbad în O mie şi una de nopţi, II, 301.
Nyrop Kr. II, V.

O arecare cunoştinţe dela filosofii vechi pentru firea şi obiceiurile năravurilor oarecărora jivini..., 193. Vezi Fisiologul.
Obert Franz, II, 313.
Obsopoeus, Vicenzo, II, 270, 282.
Octavius, consulul şi prezicerile astrologilor, 173.
Odiseia, călătoria lui Ulise în infern, 73.
Odiseu, în romanul Troiei, II, 355.
Odobescu, Al., 187; II, 186[1], 363.
Odon, episcopul, din Saxonia, în Minunile Maicii Domnului II, 123.
Oedip, v. Edip.
Oefterding, Michael, II, 272[1], 283.
Oesterley, H., II, 156, 297.
Ogier le Danois, II, 152, 153.
Oglinda omului celui din lăuntru şi prototipul ei francez II, 238.
Ojog Blănariul, Constantin, copist, 1805, II, 129.
Olănescu, C-tin, Mare Paharnic, II, 355.
Olimbiada, mama lui Alexandru-cel-Mare, în Alexandrie, 182, 219, 222; II, 360.
Olivier, poemul, II, 318.
Olympia, teatrul din Athena, II, 356.
O mie şi una de nopţi, V; II, 154, 246, 289, 298, **305—307**, 310, 313, 317—319, 320, 341. V. şi Halima.
O mie şi una de zile, II, 298, **304—307**, 320. V. şi Halima.
Omir, în romanul Troiei (Homer), 328.
Omont, H., II, 305
Onufrei, Romulus, Pl. III.
Oprişan, Simion, II, 357.
Orăştie, II, 232.
Oraţii de nuntă, apocrife în — II, 38, 40; **224—232**: varietatea şi vechimea lor, 224—225; cuvântul oraţie, 225; D. Cantemir despre — 225; oraţii de nuntă în proză, 226—227; prelucrări ritmate, 227—228; oraţii de nuntă la curţile domneşti, 229 n. 1; variante inedite în msse, 230; nunta din Cana Galileei şi Amărîta turturică în cântece de nuntă, 210 — 211, 230 — 231; bibliografie, 231—232.
Oreste, în romanul Troiei, II, 276.
Organul Luminării, 179.
Origen, 190; II, 14.
Ormuzd (Ahuramazda), 39.
Orologiu şi credintele în vămi, II, 170.
Oroondat, în Aethiopica, II, 277, 278.
Orseolo, Petre, II, doge, 5.
Ortiz, Ramiro, 181, 187.
Osedec, tatăl lui Melhisedec din leg. lui Melhisedec, 112, 113.
O şezătoare la ţară, II, 312.
Ossella, Giacomo, II, 372[3].
Osterspiele, II, 222.

www.dacoromanica.ro

Oteteleşanu, Costache, mare serdar 1837, II, 356.
Ovidiu şi maximele din Fiore di Virtù, 197; II, 322.
Ozia, arhiereul, din Vicleim, II, 196, 197.

Păcală, contaminat cu leg. Sf. Alexie, 167; — şi Halima, II 313—315, şi Bertoldo; 380; — Victor, II, 232.
Păcate mari uitate, 129.
Pahomie, episcop de Roman, 1707—1711, 7.
Paisie Lambru, ieromonahul, II, 215.
Paladie Constantin, spătar mare, Neamţu, 1782, II, 282.
Palamed, în romanul Troiei, II, 325.
Paleologii, II, 16; Paleologul, Mihail, împărat, II, 260.
Palii, 109, 110; Paleea istorică; originea bizantină, răspândirea la Slavi; — în literatura noastră; elementele apocrife, **112—115**; II, 23, 82, 370.
Pallade (La) Astrologa, 187.
Pamfile, T., 36[1], 38[3], 41, 53, 69, 89[2], 98[1], [3], 119, 120, 154, 160[, 206[2], 246, 247; II, 41, 56, 105, 172, 173[1], 215, 248.
Panait, Intrebările lui — cu azimitul, II, 54.
Panaitescu, P, P., 120, 240; II, 122, 124[1], 130, 165, 304[1].
Pann, A., 56, 58, 76, 77 , 243[2], 249, 251, 256[1], 259, 260; II, 80, 187—191, 194, 197, 202 —207, 209, 210, 212, 213—215, 218, 219, 230, 231, 241, 244, 312, 315, 353—358, 377.
Panoplia dogmatică, 25, 32, 35, 36; II, 243.
Panselinos, II, 31.
Pantčatantra, 3, II, 154.
Pantea, Simeon, 1802, II, 291.
Papacostea, V., 34.
Papadopulos-Kerameus, A., II, 55, 242.
Papademitriu, S. D., II, 242.
Papahagi, Tache, II, 197, 201, 231.
Papiu Ilarian, II, 272[3].
Paracelsius, II, 109.
Paraclisul Maicii Domnului, 179.
Paraschiva Sf., II, 131.
Parigi, Pietro, II, 372[1], 380.
Paris, Gaston, 171, 199[3], 249; II, 299, 333, 343.
Paris et Vienne, II, 14, 346, 347, 357, 359, v. Erotocrit.
Paris, fiul lui Priam, din romanul Troiei, II, 323, 330, 331.
Parma, baptisteriul din 245.
Pârscoveni, 1825, II, 99, 101.
Parsifal, 237.
Pârvan Vâlčov, copist, 1820, II, 36.
Pascalie, II, 202.
Pascu, G., 216[1], 235[1]; II, 225.
Passecras, din vieaţa Sf. Gheorghe, II 158.
Păscules cu, N., II, 29, 232.
Paştile şi tradiţia Blajinilor, 228; II, colinde de —, 201, 205, 209; Mironosiţele şi —, 220.
Pastor, al lui Hermes, text apocrif, 23.
Păstoricească datorie, 22, 79, v. Aron, Petru Paul.
Pătăcăra, *leçenda*, II, 154.
Patara, cartier în Milano, 25.
Patarini, 25, 33, 46.
Paterice (Otecinice), 8, II, 133.
Pătrăşcanu, D., 247, 250; II, 147.
Pătraşcu, logofăt ot Târgovişte, 1714, 248.
Patriarhia din Constantinopol, 45; II, 5, 7, 14, 15.
Paul de Alep, II, 186—187; sfântul, — 44, 45; apocalipsul lui Paul 162—70,—v. şi Pavel; — Eremitul, 101.

www.dacoromanica.ro

Pauleti, N., preot din Făget, 1846, II, 269.
Paulicianism, vezi Pavlichieni.
Paulidi, Alex. H., II, 1879, II, 191.
Păuşe, sat, 261.
Pavăl Săjinit, în leg. Sf. Sisoe, 154.
Pavel, Sfântul (apostolul), 3, 21, Apocalipsul 61, **62—70**, 73, 100, 110, 134, 150, 166, 264, 267; II, 104, 120, 145, 169, 182; — scriitor domnesc, 1726, II, 238.
Pavlichieni, 25, 30, 31, 34.
Pavlin, din legenda lui Theodosie cel Mic, II, 246.
Pavlovič, Christachi, II, 290[1].
Pavolini, P. E., II, 346.
Pecei, sat, 1733, 106.
Pecerska, M-rea, II, 123, 124, 133.
Pedimontanŭ, doftorulŭ şi calendare astrologice, 184.
Peeters, P., 23, 132[3]; II, 68, 72, 146, 148.
Pelias, din romanul Troei, II, 330.
Pelicanul, legenda, 189.
Pentefrie, preot din leg. lui Iosif şi Asineta, II; 57, 58.
Penticostarele, II, 117.
Pentru Melhisedec istorie şi tâlcuire foarte minunată şi frumoasă, 114, vezi şi Melhisedec.
Pentru sfârşitul lumii şi pentru a doua venire a Domnului nostru Is. Hs., 97, vezi şi Antihrist.
Perdaf, meşterul, vezi şi Bertoldo, II, 377.
Perdrizet, Paul, 149[1], 155.
Pereira, Francisco Maria Esteves, 171.
Peretţ, V. N., 187.
Pergolesi, G. B. II, 208.
Peri, m-rea Sf. Mihail din—, 10.
Periandros, din romanul Filerot şi Antusa, II, 360, 361, 362.
Peritu, (jud. Olt), biserica Sf. Nicolae, 1805, II, 265.
Pernot, H., 81; II, 21, 22, 346, 358, N. II, 20.
Perseu, 142, 161.
Pétis de la Croix, II, 304, 305, 306, 319.
Petit, Louis, II, 22.
Petrache Logofăt, copist 1831, II, 106, 219; — (1787, 357.
Petrarca, II, 333.
Petrescu, Pr. I. D., II, 214.
Petroniu, arhimandritul Tismanei, 1671, 240, 248, pl. XIV.
Petronius, II, 288.
Petrovici, Ioan, din Gavojdia (Banat), copist, 1825, 261.
Petrovici, Emil, II, 166.
Petru, Cercel, II, 18, — Comestor, 122; II, 43; — de Alexandria, 194; — împăratul Moscovei, 184; — Şchiopul, 201; II, 18, 25; — sin Ioan Cojocaru din Braşov, copist, 1796, 80; Sfântul —, 18, 19, 21, 23, 38, 101, 102, 133, 134, 165, 267; II, 33, 37, 55, 104, 134, 182, 221; — ţarul Bulgarilor, 24, 25.
Petruţ, Picu Procopie, copist din Sălişte, II, 222.
Petruţiu, St., II, 220, 221, 222.
Pierre de Provence et la belle Maguelonne, II, 14, 17, 333, 338—341, 343, v. şi Imberie şi Margarona.
Pezostrat, din Erotocrit, II, 348, 349, 351.
Persida, 221, 222; în povestea lui Afrodiţian, II, 82, 83; în Alexandria, — în Vicleim, II, 188, 190.
Persina, din romanul Aethiopica, II, 275.
Pesach-Haggadah, II, 217.
Peşacov, Gheorghe, II, 11.
Pesenti, G., II, 168, 178.
Petcu Şoanulŭ dela Braşov, 1733, 176.
Pfister, Friedrich, 231.
Phedru, II, 288.

www.dacoromanica.ro

Philippe le Bon, II, 333; de Remi, seigneur de Beaumanoir, II, 119.
Philippide, Alexandru, II, 219.
Philo, II, 45.
Piaza cea rea, basm, 182.
Picot, E., 184; II, 343.
Pidalionul, 151.
Pierre le Mangeur, v. Petru Comestor.
Piersiceanu, Matache, 1837, II, 356; — Matei, 1829, II, 363.
Pietroșița (Dâmbovița), biserica din —, 76, 226, pl. XIII.
Pildă pentru pasărea ce să cheamă finics; vultur; pil; zimbru; inorog... 194, cf. și Fiziologul.
Pilat din Pont, Scrisoarea lui, 12, 135, în leg. celor 2 tâlhari 128; în Evanghelia lui Nicodim, II, 74—77, 79—81; în Sentința lui —, 154, II, 88—90; Condamnarea lui —, II 91—93; în drama pop. Mironosițele, II 220, 221.
Pilde filosofești, II, 237.
Pillat, Ion, II, 71.
Pindar, II, 262.
Pinelli, Antonio, II, 17.
Pipelcuța, basm, 247.
Pirus, în romanul Troiei, II, 326.
Pistentis, din Erotocrit, II, 351.
Pitoș, Ion, II, 47, 48.
Pitra, cardinalul, II, 183.
Plachida, Eustațiu, legenda Sf. II, 134, **149—156**: subiectul, 149—151; elementele folklorice, 151—154; în lit. rom., 154—155; bibliografie, 155—156, 341.
Planudes, Maxim, II, 260.
Platon, 197; II, 14, 251.
Plăvian, G., II, 363.
Pleș, Gavrilă, din Ieud, II, 197.
Pliniu, 209, 213, 214.
Pliniu cel Bătrân, II, 32.
Plotin, II, 14.
Plutarh, II, 251, 261, 262.
Poarta, v. Constantinopol.
Poenar, Luca, copist, 1825, 185.
Poenaru, Ioan, II, 355; — Petrache, II, 21; 347.
Pogorîrea Maicii Domnului la iad, 80. v Călătoria....
Pogribania preoților, 264.
Πόλεμος (ὁ) τῆς Τρωάδος, II, 332.
Polfia, mama Sf. Vineri, 157.
Policana, soția lui Bertoldo, II, 371.
Policarp, Episcopul, 138.
Polidor, prietenul lui Erotocrit, II, 349, 351, 352, 357.
Polithia, 157 cf. Polfia.
Politis, N., 80, 81; II, 134[1], 160, 163, 166, 225, 346, 348, 358.
Polívka, Jiří (G.), 70, 80, 85, 90, 91, 135, 170, 194, 207; II, 87, 294[3], 316, 320, 379.
Polybiu, 213.
Polyzois Lampanatziotis, II, 319.
Pop Reteganul, Ioan, 53[2], 58, 168, 183; II, 378.
Pop, Șt., II, 215[1].
Popa-Chiriță din Craiova, 1756, II, 75; — Ioniță (Moldova), 1778, II, 230; — Ion Românul din Sânpetru, 1620, 175, 202, 216; II, 112, 119; — Punčo, II, 36; — Stan, 1831, II, 54.
Popa, Simion, 1818, P.-Neamț, II, 357.
Popa, Victor Ion, II, 200, 201.
Popa-Lisseanu, G., II, 200.
Popescu, Moș-Ion, 153[3]; — N. D., 247; — Nicolae M., II, 12.
Popescu-Ciocănel, G., 246, 247.
Popescu-Spineni, M., II, 11.
Poplaca, Sibiu, II, 220.
Popovici, Constantin, cleric 1796, II, 291, 295; — Gheorghe, baș irodar în Iași, II, 191; — Iosif, 1847, II, 176, 355; — Marco Erei Alexie,

www.dacoromanica.ro

Gorj, 1786, 185;—Petre, din Vârşeţ, 1839, 170;—Popa Mihai Athanasie, tipograf, Râmnic, 1747, II, 202, 218;—Marco Romanescul din Breb, Gorjul de sus, 1773, I, 106. II, 184; Popovici-Cucuian, Gheorghia din Păuşe, 261.
Popoviciu, Alessandru, 1872, II, 165.
Popov, A., 98, 109, 114, 135.
Popović, Pavle, VIII, 46, 239[1].
Popruženko, M. G., 32.
Por împărat, din *Alexandria*, 210, 220, 221, 222, 225, 226, 228, în iconografie, pl. XIII.
Porfirie, Mitropolitul Niceei, 1642, 91.
Porfirev, I. R., 58, 114; II, 83, 84, 184.
Porikologos, 5; II, **239—242**: subiectul, 239—240; originea, 240; traducerile rom., 241; urme în lit. pop. orală, 241; bibliografie, 241—242.
Posilovič, 207.
Poslușnic, II, 42.
Potocki, nobil polon, II, 122.
Potanin G. II, 184.
Poveste cum s'au adunat lemnele sfinte în Ierusalim, 9 cf. şi Lemnul crucii.
Povestea lui Archirie înţeleptu, 260 cf. şi Archirie,
Povestea Duminicii, 102.
Povestea lui Moş Albu, de A. Pann, II, 312.
Povestea Maicii Domnului, de I. Pilat, II, 71; poemă populară şi sursa ei grecească, II, 106.
Povestea numerelor, în cântece de stea, II, 216.
Povestea lui Sveti Sisoe, 155, v. şi Sisinie.
Povestea vorbei, 260, II, 377.
Povestirile efesiace privitoare la Anthia şi Avrocom, II, 269.
Prada în raiu, colind, II, 36, 56.
Pradel, Fr., 148; II, 234.
Praetorius, 107.
Pravile, 4; — dela Govora, 162; — lui Vasile Lupu, 265; — de legi, 174.
Prea curata, v. Maica Domnului.
Precista, v. Maica Domnului.
Prediteci, capu lui. —, 270.
Prestre comporté, du, II, 313.
Priam, din romanul Troei, II, 325, 330, 331.
Priscian, 202.
Probatus, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Procla, soţia lui Pilat, II, 62, 76, 92; — şi viţa de vie (legendă), **94—96**. în lit. veche rom. 94, subiectul 94—95; în colinde, credinţe şi demografia populară 95; bibliografie 96. II,
Proclus, Patriarh al Constantinopolului, II, 82.
Procopie, istoricul bizantin, II, 24; — Sfântul, 143.
Procopovici, Alexe, 9, 33.
Prodromos, Teodoros, II, 240, 242.
Prodromul, m-rea din Sf. Munte, II, 128, 215, 237.
Profeţii, în concepţia Bogomililor, 27.
Prohaska, Dragutin, 9, 33, 46, 47, 207, 208.
Propie, mare preot, din Povestea lui Afrodiţian, II, 83.
Prosopografiile—Domnului, II, 62, **99—100**,—Prea curatei feciore. II, 62, **100—101**.
Proşteanu, Radu, 1863, II, 232.
Protaton, m-re în Karyes, II, 31.
Protoevanghelia lui Iacob, 3, 23; II, 38, **63—73**, 74, 82, 100; originea, 63; subiectul, 64; în Erminii şi iconografie, 68—69; urme în legende populare, 69—71; în

www.dacoromanica.ro

colinde, 71; în lit. cultă, 71; bibliografie, 72—73.
Prov, împărat au chemat fărtat pă Hs. apocrif, 270.
Prut, 104, 224.
Psaltirea, 27, 270; — coresiană, 163; — scheiană, 10; — *slavonă* coresiană din 1576, 12; — voroneţeană, 10.
Psellos, Mihail, 150, II, 24.
Pseudo-apocalipsul lui Ioan, 94—94, subiectul 92—94; este diferit de *Secretum haereticorum de Concorezio* 94—96; cuprinde idei în contradicţie cu dogma Bogomililor 96—97; versiunile româneşti 97; paralele în. lit. pop. românească, 98. 267[5], Errata. Vezi şi Apocalipse.
Pseudo Callisthenes, 214, 230, 231.
Pseudo-Ionathan, II, 59.
Pseudo-Matei, 23.
Psichari, Jean, 200; II, 242.
Psoglavii (căpcăunii), din Alexandrie, 217, 221.
Ptolomei, 213, 220.
Publie Lentul, Scrisoarea lui despre chipul Mântuitorului, —, II, 100—101.
Puech, Aimé, 23.
Pulci, L., II, 346.
Pullè, F., II, 378[1].
Puntoni, V., 194.
Purcari (Gorj), 1815, 106.
Purgstall, vezi Hammer,
Puşcariu, Ilarion, 207; — Sextil, 13.
Putna, M-rea, 223; II, 165, 264, 267.
Pypin, A., 43, 58, 70, 81, 106, 114, 135, 186, 212[1], 261; II, 83.
Pythagora, 198, Pytagoreenii, II, 217.
Pythia, II, 275.
Queneville, N., II, 271[1].
Quicherat, Jules, II, 109.
Quiriacus, din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Răcari-Dâmboviţa, II, 128.
Racine, J., II, 271; — Louis, II, 271[4].
Rački, Fr., 33.
Racoviţă, II, 238;
Rădăuţi, episcopia, II, 165.
Radu-cel-Mare, II, 6; — Mihnea, 201; II, 7, 18; — Zugravu, sec. XVIII, II, 227.
Radu, Iacob, 105.
Rădulescu Codin, C., 41, 42, 249; II, 316.
Rafail Copilul, copist 1754 (m-rea Hurez), II, 129; — egumen la Hurez, 1783, II, 308, 309, 317; — Protosinghelul, Râmnic, 1820, II, 126, 128, 1835, 176.
Ragusa, 5, 212, 258.
Rahila, fiica lui Irod, în leg. Moartea lui Irod, II, 97.
Rahmani, din Alexandrie, 228. Vezi Blajini.
Rainerus Sacchoni din Piacenza, 94.
Rakoczi, Gh., 178.
Ralet, I., II, 317.
Râm (Roma), în Alexandrie, 219.
Râmâyana, 245; II, 316.
Râmnic (Vâlcea), 31, 119, 143, 170, 248; II, 129, 308, 309; episcopia — (1784), 248.
Râmniceanu, Gr., copist, 1781, 248; — Naum, II, 243, 244.
Raparius, II, 379.
Răşinari, II, 194, 220, 232, 316.
Răstignirea Domnului, II, 77, 89, 90, 91, 94, 205, 207, v. şi Lemnul crucii, Cei doi tâlhari.
Răstoşnea, biserica din —, 142.
Ravia (Arabia), în leg. Sf. Sisime, 145.
Raynaud, II, 313[1].
Reali di Francia, II, 153.
Rebeca, în Moartea lui Avraam, 85.
Rebreanu, Liviu, II, 310, 317, 319.
Recica sau Reşca (Romanaţi), şi Alexandria, 229.

www.dacoromanica.ro

Regina din Saba, 121, v. şi Proorocirea Savilei.
Reinach, Th., 256, 262; II, 268.
Reitzenstein, R., 144, 148, 149, 150[1], 155.
Remi, Philippe de, seigneur de Beaumanoir, II, 119.
Renan, 17.
Rendel Harris, J., 249, 261.
Reşca, v. Recica.
Rešetar, Milan, 90, 203, 207, 261.
Reseţe logofătului Staicului sinŭ Vasilie Ieromonah, năstavnic la mănăstirea Aninoasa 1717, 260; II, 262, 266.
Rhodopis, curtezana, II, 251.
Ribezzo, F., II, 268.
Richard, Regele Angliei, II, 119.
Riemann, O., II, 268.
Rimicis sau Rimuccio d'Arezzo, II, 267.
Robinson Armitage J., II, 93,
Rocmanii (Rogmanii), 228, v. şi Rachmanii.
Rod, sat, jud. Sibiu, II, 220.
Rodion, copilul erei Gheorghe, copist, 1775, 155.
Rohde, Ervin, II, 282.
Rojdanicul, 174—178; cel mai vechiu text rom.; subiectul, prototip slav, 174—176; versiuni româneşti, 177—178; urme în lit. populară orală, 182—183; bibl., 183—185; II, 112.
Roman de Troie, vezi Troia.
Roman, Sf., 141. — Nae, jucător de Vicleim, 1884, II, 188.
Roman courtois, 6, II, 322; romanul clementin, II, 341; — hagiografic, II, 14; — populare în epoca slavă: Alexandria, 213—231; Archirie şi Anadan, 251—262; Varlaam şi Ioasaf, 232—250; — în epoca infl. greceşti: romane greceşti: Esop, II, 250—268; Aethiopica, II, 269—283; romane orientale: Sindipa, II, 284—297; Halima, II, 298—320; romane courtois şi cavalereşti: romanul Troiei, II 321—332; Imberie şi Margarona, II, 333—343 Paris et Vienne — Erotocrit 344—359; Filerot şi Antusa 360—363; romane italiene: Bertoldo 364—383.
Romanaţi, urme toponimice din Alexandria 229.
Romanes, împăratul, 214.
Românii din Serbia, II, 316.
Romanos, II, 14, 68, 169; — Lecapenos, împărat bizantin, II, 139.
Romanov, Iosif, librar Bucureşti, 1847, II, 176, 355.
Romanski, St., II, 163[2].
Romula şi reminiscenţe din Alexandria, 229.
Roques, Mario, II, 343.
Roşcani, sat jud. Hunedoara, 1748, 106.
Rosen, Georg, II, 163[2].
Rosetti, Al., 13, 153[5]; II, 36, 56, 73, 95, 96, 127[3], 205, 219.
Rossini, Gioacchino, II, 208.
Roşioru, schitul, 1852, 248.
Rösler, Margarete, 171.
Rotschild, James de, II, 305.
Roussel, Louis., II, 223.
Roxanda din Alexandrie, 218.
Rubin, în Protoevanghelia lui Iacob II, 64; neamul lui Ruvin, II, 98.
Rückert, Fr. 245; II, 319.
Ruginoasa, 1837, II, 295.
Rujdeniţa, 11; II, 112, vezi Rojdanic.
Rus, Ioan, din Cherchiş, copist, 1839, II, 219.
Rusescul, Mihai, Pitarul, II, 355.
Russo, D., 33, 45, 193[3], 194, 195[1]; II, 6[1], 11, 21, 25, 26, 170[1], 178, 199, 242—244, 332, 356[6].

www.dacoromanica.ro

Russu, Visarion, librar în Bucureşti, 1837, II, 355.
Ruxanda, Roxanda din Alexandrie, 221—223, 229.
Rystenko, A. V., II, 166.

Saba, regina, 117.
Saba (Sf.), m-rea din Palestina, 238.
Sabatianus, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Sabela, sora lui Solomon, din Alexandria, 219.
Sabeii, 52.
Sabio, Giovanni Antonio da, tipograf, 204, 207; II, 17; — Nicolini da, II, 17; — Pietro da, II, 17.
Sachau, Eduard, 261, 262.
Sachetti, Franco, 122.
Šachmatov, 109.
Sadova (sat în Dolj), reminiscenţe toponimice din Alexandria în —, 228.
Sadoveanu, M., 206, 247, 250; II, 147, 263, 267, 317.
Saducei, 16, 29.
Šafařik, P. J., 176; II, 290[1].
Şahriar, din Halima, II, 310.
Şăineanu, L., 128[1]; II, 160, 223.
Saint-Cloud, Pierre de, 215.
Sakyš, legendă slavă, 5.
Salim, mama lui Melhisedec, vezi legenda lui —, 112.
Sălişte, II, 220, 222.
Sallutius Crispus, II, 323.
Salomeea, II, 67, 71.
Salvarea din sac, snoavă, II, 378—380 în literatura medievală 378—379; în folklorul neogrec 379, în Păcală de P. Dulfu.
Salviati, Leonardo, 241.
Samarcand, în Halima, II, 301.
Samarian, Dr. Pompei, II, 234.
Sâmbătă, II, 76; — apa Sâmbetei, 228.
Sambatus, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Samca, 149, 151, 152.
Şamir (Sfărâmă-Pietre), II, 369.
Sămnile de parte trupului ominesc ce să vor clăti, 186, v. şi Trepetnic.
Samon, din Vieaţa Sf. Vasile cel Nou, II, 168.
Sâmpetru (Ardeal), 1620, 11, 175, 216; II, 112.
Sampson, *legenda lui*, II, 164.
San Marc, biserica din Veneţia, 245.
Sancta Uliva, II, 119.
Santa Maria de Mljet, m-re, 5; — de Rete o, m-re, 5.
Sandu, Popa, ot Vâsăneşti, — 154.
Săndulache Lăpuşneanu, II, 358.
Senaherib, în romanul Archirie şi în Esopie, 257, II, 257, vezi şi Sinagrip.
Şapcaliu, Prof. G., 245.
Sapho, 150.
Sara, soţia lui Avraam, 83, 84, 85, 86, 87; II, 65, 228.
Sărachinŭ, Constantin, Paharnicul, 1700, 205; II, 236.
Sărăcinenii, în Prooroocirea Savilei, 117.
Saranti, Elpiniki, *tradiţii tracice*, II, 163.
Sarsailă, v. diavol.
Şaraga, M., 153[3].
Şărbătoiu ot Măţău, Hristea M., 1821, II, 241.
Sargon, 172.
Saronitul, ginerele regentului Romanos, din Vieaţa Sf. Vasile cel Nou, II, 169.
Saros, Nicolae, din Ianina, tipograf în Veneţia, II, 17.
Sartor-arepo-tenet-opera-rotas, II, 103; II, amuletul, originea, vechimea şi răspândirea, sensul lui; bibliogr., 107—111.
Sas Vodă, II, 377.
Sasanizii, 238; II, 298, 301.

www.dacoromanica.ro

Satana, Satanail, v. Diavolul.
Sathas, C. N., 146, 148, 155; — *literatura neogreacă*, II, 9[1].
Satu-Mare, 79.
Saturn, II, 370.
Sava, 4; — împărăteasa, II, 46; (v. Saba) — Sibila, 116; — sin Iatonetcov, II, 106.
Savelia (întrebările — cu Solomon), II, 51, vezi şi Savila.
Sayatura, regele din —, II, 154.
Sayce, A. H., II, 108.
Sbiera, I. G., 24, 33; II, 25[2], 378.
Scaligeri della Fratta, Cammillo, II, 364.
Scarpacificos, II, 379.
Schaffařik, 186. v. şi Šafařik
Schahriar, din O mie şi una de nopţi, II, 309.
Schahzenan, din O mie şi una de nopţi, II, 309.
Schall, Karl, II, 310, 319.
Schammaï, 16.
Scheherazade, din O mie şi una de nopţi, II, 309.
Schei, biserica din Braşov, 119, 179, 192, 194, 202, 207, pl. VIII; II, 317.
Şcheii din Cergau, II, 316[1].
Schick, Iosif, II; 283.
Schischmánoff, Lydia (Dragomanov), 41. 129[5].
Schissel, O., II, 21, 283.
Schitul Icoana, II, 128.
Schlettstadt, *biblioteca*, II, 27.
Schmidt, C., 33.
Schmid, Cristoph, II, 155.
Schmidt, II, 297; — Th. T., II, 15; — W., II, 283.
Schneeweis, Edmund, II, 201[1].
Schönbach, Anton, 199[3].
Schott, Arthur und Albert 128.
Schubert, Fr. II, 208.
Schuller, Iohann Carl, II, 201[2].
Schullerus, Adolf, II, 294[2], 300[1], 313[4].
Schürer, Emil, 23, 51, 52[1], 59, 82[1], 91, 121, 150[8].
Schwartz, E., II, 283.
Scorţan, Pascal, copist, 1811, II, 129.
Scriban, arhimandritul, II, 238.
Scrisoarea către Evrei (a Sf. Pavel), 110.
Scurte învăţături pentru creşterea şi buna purtare a tinerimei română, II, de Ioan Thomici 203.
Scuterie, din romanul Imberie şi Margarona, II, 335, 336, 342.
Sebasta, cei 40 martiri din —, II, 108.
Secadate (Ardeal), 78.
Secta bogomilică, vezi Bogomili; Secte eretice, 18—21, 38, 39, 41.
Secul, m-rea, 105, 242; II, 215.
Sedec, din legenda lui Melhisedec, 112, 113.
Sedechie, împăratul, din leg. Dărâmarea Ierusalimului, II, 49.
Seismologion *Σεισμολόγιον*, 179, 186.
Selcioa-de-sus, II, 291.
Selcea, satul, 105.
Seligmann, S., II, 111.
Σεληνοδρόμιον, I, 187.
Semiramida, 223.
Senaherib (rom. Archirie) 256, 257.
Senarıdul, pustiul, în rom. Varlaam şi Ioasaf, 234.
Sendabar, în O mie şi una de nopţi, II, 284. Vezi şi Sindipa.
Seneca, 100, 197, 202.
Sengelmann, H., II, 297.
Serafim, îngerul, II, 197.
Serapion, unul din Cei 7 cuconi din Efes, II, 145.
Sercambi, II, 312.
Serghiescu, Marin, II, 355.
Sevastos Kimenitul, II, 8.
Sevastos, Elena, II, 39[1], 231, 232 313.

www.dacoromanica.ro

Serruys, D., II, 15, 20.
Sevah Talasino, călătorul, din O mie şi una de nopţi, II, 309, 317.
Ševčenko S., II, 184
Sezomenus, 63.
Sfântul Munte, v. Athos.
Sf. Gheorghe, legenda 157—popularitatea lui 157—158; pe praporul dăruit de Ştefan cel Mare Muntelui Athos 157—158; subiectul 158—159; paralele în basme şi în folklor 160—161; în tradiţiile noastre populare 161—162; — musca columbacă 162—163; — şi balada Iovan Iorgovan 162—164;—şi balada populară balcanică 163; *Τὸ τραγούδι τ' « Αι Γιωργιοῦ »*, 163; localizarea 164; sate cu numele Sf. Gheoghe II, 157[1].
Sfinţi, v. Alexe, Ana, Antoniu, Athanasie, Augustin, Brigita, Christofor, Constantin, Cosma, Damian, Efrem, Elefterie, Elena, Eustaţie Plachida, Efrem, Gheorghe, Graal, Grigore de Nissa, Iacob, Ieronim, Ilie, Ioachim, Ioan, Ioan Botezătorul, Ioan-cel-nou, Ioan Damaschinul, Ioan Hrisostom, Iosif, Isidor, Justin, Lazăr, Lucia, Ludovic, Mamas, Marcian, Maria, Meinulphe Metodie, Miercuri, Mihail, Mil, Nicetas, Nicolae, Paraschiva, Pavel, Petre, Procopie, Roman, Simion, Sisoe-Sisinie, Silvestru, Sofia, Tecla, Teodor, Tiron, Tirs, Treime, Vasile, Vasile-cel-Nou, Venalie, Victor.
Sgripsorii, 221.
Shakespeare, 246; II, 272.
Shazinan, din O mie şi una de nopţi, II, 301, 302, 309.
Shaherazad, din O mie şi una de nopţi, II, 299.
Sibiu, 184, 206, 224, 225; II, 99, 194, 220, 237, 244, 263, 355, 365, 373, 375; — *biblioteca mitropoliei*, 248.
Sibila, 117; — dela Cumae, 116; din templul lui Apollo, 116; — împărăteasa, II, 46; — poveste despre —, 8; Sibilele, II, 125.
Sidhapati, II, 284.
Siddhârta, 236, 237.
Sigfrid, voievodul Romei, în Minunile Maicii Domnului II, 123.
Sighişoara, II, 139.
Sihail, îngerul, 270.
Sihleanu, H., II, 363.
Silvestru Papa, 134; II, 52.
Simion Dascălul, 143[1]; — logothetul, 111; — Metafrastul, II, 147, 158; — neamul lui, II, 98; — popa (1715), 105, 146; — purtătorul crucii, II, 77, 78; — Stilitul, 138; — ţarul Bulgarilor, 2.
Simionescu, Eufrosina, VII, 12, 14, 70, 119, 120, 170; II, 165.
Simonescu, Dan, 119, 120, 245, 248, 249; II, 101, 128, 140, 218, 219, 229[1].
Simrock, K. II, 343.
Sinai, muntele, 21, 27, 147, 270.
Sinagrip, împăratul, din romanul Archirie, 251, 252, 253, 254.
Sinarul, apa din Alexandrie, 220.
Sindbad, II, 301, 309. Vezi şi Sindipa.
Sinaia, m-rea, 170, 249.
Şindea, Petru, din Roşcani, copist 1748, 80, 106, 186.
Sindibâd Nâmeh, II, 296.
Sindban, v. Sindipa.
Sindipa, II, 14, 250, 251, 284—297, originea 284; versiunea bizantină şi cele occidentale 284—285; 286—289; subiectul 285—287; structura romanului 287—288; versiunea neogreacă şi versiunea românească 289—290; versiuni sud-slave 290; circulaţia în literatura românească 291—292; snoavele: peştii pe brazdă, răs-

www.dacoromanica.ro

pândirea în folklorul românesc şi strein 294; la Eliade Rădulescu şi Macedonski 294; bibliografia 295—268 (Syntipa); Sindipa Abuşamar, în Halima II, 301.
Sines, fratele Sf. Sisinie (v. legenda), 146.
Sinodnicul ţarului Boril, 32.
Sinodor, fratele Sf. Sisinie (v. legenda), 146.
Şincai, Gh. 224.
Sion, muntele, 154; II, 206; — împăratul, 8; — sfântul, 125.
Sirah, Isus, 197.
Sisinie, Patriarhul Constantinopolei, 147, 271.
Sisinie, sfântul, 44, **145—155**: subiectul 145-146; două versiuni 146; rugăciunea 146; originalul grec 146; pretinsul caracter bogomilic 147; răspândirea legendei 147-148; legenda în iconografia egipteană din sec. V 148; credinţele pop. despre influenţa nefastă a demonilor şi puterea de metamorfozare 149; originea asiriană a exorcismului (*Γελλώ*-gallu-Lilit) 150-151; Pidalionul şi leg. despre Samcă 151; amulet 151-152; descântece de Samcă 152-153; influenţă în lit. pop. rom. 153; bibliografie 153-155.
Sismologhion, II, 16.
Sisoe, v. Sisinie.
Sit, împăratul Egiptului, 111.
Sith, 14, 17, 51, 52, 123, 124, 128, 221, 228, 268.
Sivila, 118—120, 122, 126.
Sixt, papa, 32.
Skelegia, Ioan, 106.
Skinder, *istoria lui*, II, 320.
Slatarski Dr. W. N., 9.
Slatina, 106.
Slobozia, 31.
Smend, Rudolf, 262; II, 259, 268.
Smeu, 156, 158, 160.
Smith Lewis, Agnes, 261.
Smithers, Leonard C., II, 317.
Snagov, m-rea, 205, 206.
Şoarecele şi guzganul, II, 265.
Socotitorul de vise, 174.
Socrate, II, 270.
Söderhjelm, Werner, II, 333, 343.
Sodoma, 83, 270; II, 182.
Sofi Aidin, din Halima, II, 309.
Sofia, oraşul, II, 86, 87; — biserica Sf., 28; — catedrala din Novgorod, 70; — legenda Sf., II, 51.
Sofonie, cântarea lui — în indice de cărţi oprite, 268.
Sofronie Kehaioglu, *Varlaam şi Ioasaf*, v. Kehaioglu.
Solacoglu, Dimitrie, II, 355.
Solin, II, 163.
Solomon, 17, 44, 117, 126, 127, 197, 219, 267, 268; II, 46—48, 51, 226, 252, 300, 362, 366, 369—371, 382. Solomonari.
Solomon şi Aşmedai, II, 369.
Solomonarii, II, 47, 48, v. Solomon.
Solon, înţeleptul, II, 251.
Şanţ, sat, II, 294.
Sophocle, II, 8.
Sorel, Ch. II, 273.
Sosano-no-Nikkoto, zeu japonez, II, 160.
Sosimitres, din Aethiopica, II, 275, 278.
Sotiriadis, G., II, 358.
Soţia lui Noe şi diavolul, II, 358.
Sozomen, II, 270.
Spasovič, 43.
Speculum historiale, 115.
Speranskij, M. N., 45, 187, 207; II, 81, 184.
Speranţia, Th., 226[3], II, 268.
Speyer, II, 152.
Springher, A., 194, Errata.

www.dacoromanica.ro

Sracimir, țarul Bulgariei, 4.
Sreznjevskij, I. I., 81, 98, 170.
Stabat Mater Dolorosa, II, 207, 208.
Stahl, H. H., II, 186, 223.
Staico Grămaticul, 267; II, 49.
Staicu sin Vasile Ieromonah, 259, 260.
Stamate, Iacob, II, 125; — Toma, III, 125, 129.
Stan Ipodidascalul, 80, 90; II, 54; — Logofătul (1794), II, 54, 126, 176; Stan Logofețelul (1729), II, 129; — Popa din Holbav, 1672, 249.
Stăncescu, Dumitru, II, 100, 101; — Nae, II, 362; — colecția, II, 378.
Staneff, ⸗. 9.
Stănescu, Dumitru, II, 120, 124[2], 125, 127, 128.
Stanciu, Stolnicul, II, 355; — V., II. 231[1].
Stanislavov, Filip, 31; — Nicolae, 31.
Steaua, vezi cântece de stea.
Ștefan, I., București copist, 1864, II, 219.
Ștefănescu, Iulian, II, 26, 53, 132, 141.
Ștefănescul, Pavel, Grămătic II, 51.
Stefanit și Ihnilat, *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης* 3, II, 19.
Ștefanovici, Ioan ierei, 205, II, 236.
Ștefănucă, P. V., II, 173[2], 231[4].
Steinberg, editura, VI, 78, 260.
Steleanu, Costache, II, 355.
Stephano, fiu de împărat, din *Cei 7 înțelepți*, II, 289.
Stephanovits, Joseph, 1814, II, 184.
Stephanus din Efes, II, 145.
Stilicho, 116.
Stobaios, 257[2].
Stoian dela Anthim, copist, jumătatea sec. XVIII, 80, 98, 155.
Stoianŭ, Hagi Paraschева, 1809 II, 54.
Stoinescu, G. 247.
Stoianović, 135.
Stoleriu, Ieronim, II, 267.
Stoop, Em. de, 34.
Storia di Campriano contadino, II, 378—379 vezi Bertoldo.
Strabo, 213, 257.
Strâmbu, sat, 168.
Straparola, II, 379.
Strata publica peregrinorum, 139.
Strătilă, dacălul din Vâlcotești, 1795 II, 184.
Strauss, II, 56.
Strébilțkiĭ, Protoiereu Mihaĭl Policarp, 184, 224, II, 233.
Štrekelj, K., 170.
Stroiescu, M., 260[3].
Strohal, Rudolf, 203, 207.
Șubești, biserica din Câmpulung, 76.
Suceava, 143, 185, 186, 229; II, 131.
Sucevița, m-rea, 54, 119.
Suchianu, I., 260[3].
Suchier, Walther, II, 313.
Sulică, N. II, 47.
Sulzer, Fr. J. II, 128, 179, 222.
Șușnea, Gh., II, 315.
Sutzu, Grigore, beizadea, II, 19, 355.
Sumela, m-rea, II, 353.
Sumțov, N. Th., II. 130.
Sutlumeme, din O mie și una de zile, II, 306. 307.
Synadinos, Th., N. II, 356.
Syrku, P. A., 8, 118.
Sztripszki, Hiador, II, 208.

Tacit, II, 138.
Tadeu apostolul, 18; II, 136, 139, 140.
Talistrada, regina Amazoanelor din Alexandria, 218.
Talmudul, II, 102; — din Babilon, II, 369, 370; — ierusalimitan, II, 51.
Talmuk, din Halima, vizirul, II, 317.
Tâmpa, II, 48.
Tanhäuser, 130.

www.dacoromanica.ro

Tântăveanu, Dobre, II, 355.
Ţara Bătrânilor, 103, 105, 106; Bavariei, II, 123 — Bretaniei, 105; — Francească, II, 133 — Gorului, 117; — leşască, 220; — Haţegului, II, 173 [1]; — Oaşului, II, 173; — Românească, 178, 179, 220; — rusească, II, 123; — Ugorescului (Ungaria), 117; — Yakka-Silâ, 199 [2].
Tărăbuţă, Pr. N., sec. XIX, II, 219.
Ţăranu, Georgie, Grănicer din Caransebeş, 1825 80, 106; II, 219.
Tarasie, jidovul, (în Descoperirea celor 12 Vineri), 158; II, 181—184.
Târgovişte, 32, 248, 267; II, 237, 243; — biserica Domnească, 267; II, 49.
Targum, II, 59.
Târgu-Neamţ, II, 282.
Târgul Pietrii, II, 357.
Ţarigrad, 179 [2], 220, 271; II, 52, 88, 169, 177.
Tarquinius Superbul, 116.
Tarsus (casa din — a apostolului Pavel), 62.
Tartana (La) delle Stelle 187.
Tartar, vezi iadul.
Tasso, Torquato, II, 270, 272.
Tătarii, 118, 142, 218, 219; II, 105.
Tăunii, comuna (jud. Târnava-Mică), II, 212.
Tausend und eine Nacht, II, 319.
Tăutu, Miron, din Suceava, 1798, 185, 186.
Tavorul muntele, (în apocalipsul S f. Ioan Bogoslavul), 92, 97, 114.
Tebtunis, (papirus descoperit la —), II, 324.
Tecla Sf., 21, 141.
Teluccini, Mario, II, 347.
Teodor, Sfântul, II, 152; — Studitul, 109.
Teodorescu, G. Dem., 98[2], 152[2], 162[1], 192[2], 193[1], 226[2], 249; II, 28—30, 36, 166, 185, 188, 191, 193, 194, 200, 201, 218, 223, 227, 231, 356; — O., II, 378.
Teodosiu, Dumitru, tipograf, grec din Veneţia, II, 17.
Teofan, autorul unei Erminii, II, 31, 125.
Teofana crâşmăriţa, 5.
Teofil, impărat bizantin şi Casia 200; II, 118, [1].
Teopist, din leg. Sf. Eustaţiu Placida, II, 149, 155.
Ţepeluş, 143.
Ţepu-Tecuci, II, 248.
Ter-Mkrttschian, Karabet, 34.
Tercea, Nicolae (teolog), 1858, II, 219.
Tefteblece, II, 177.
Tertulian, II, 74.
Testamentul Nou, 15, 17, 19, 21, 46, 83, 108, 122, 140, 184, 263; II, 61; — Vechiu, 3, 15—17, 19, 21, 27, 46, 73, 82, 96, 108, 109, 122, 140, 256, 263; II, 23, 26, 32, 61, 179; — celor 12 Patriarhi, 52; — lui Abraham, 82.
Tetiuvo, 1810, 106.
Tetragrammaton, II, 113.
Tevda, vrăjitorul, din rom. Varlaam şi Ioasaf, 235, 245.
Teza, E., II, 296.
Theagen şi Haricleia, din rom. Aethiopica, II, 250, 271, 272, 274—280, 282.
Thebaida, lui Statiu II, 322.
Theoclitos-Poliidis, II, 133.
Theodor-Dorobăţul, 170; II, 295; — Preot ot sat Păuleştii, II, 129.
Theodora, II, 169; — de Paflagonia, 200; — îngrijitoarea Sf. Vasilie cel Nou, II, 170, 171.
Theodorache Logofăt za Divan, II, copist 1792, 155.
Theodoros Thoros, II, 284.

www.dacoromanica.ro

Theodoru, protopopul, II, 165.
Theodosie, II, 145; — cel-Mic, II, 142, 144, 147, 246; — fiul lui Neagoe, II, 224; — Iliodor, II, 279; — împăratul, 62, 206; — Patriarhul, 2; — pelerinul, II, 145.
Theodosiu, Pano, II, 20.
Theofan, cronicarul bizantin, II, 25; — Ieromonah la episcopia Huşilor, 1787, II, 129.
Theopista, soţia Sf. Eustatie Plachida, II, 149, 155.
Theotokis, II, 346.
Thibauld, regele Navarei, 190.
Thiboust, II, 271[1].
Thilo, J. C., 22, 23; II, 72, 88.
Thyamis din Aethiopica, II, 274, 277, 278.
Tiberiu, împăratul, 154; II, 74, 75, 79, 80, 89, 91, 92, 247—249.
Ţigara, Apostol, II, 25.
Tihonravov, N., 58, 68, 70, 80, 81 90, 99, 106, 114, 135, 155, 186, 258; II, 54, 83, 87, 112, 114.
Tiktin, H., II, 140.
Tilinca, G., *cântece de stea*, 250.
Tilu-Buh-Oglindă, II, 257.
Timiş (Braşov), II, 241.
Tincovici, Ioan, 1815 II, 203.
Tinereţe fără bătrâneţe şi vieaţă fără de moarte, basm, 182.
Ţintile, Vasile învăţător în Tereblece, II, 177.
Tiron, Sfântul, 12, 14.
Tirs Sf., 141.
Tischendorf, C., 23, 58, 70, 81, 97, 99; II, 72, 75, 80, 81, 88, 91, 92, 104.
Tismana, m-rea, 240, 248, pl. XIV.
Titani, II, 43, cf. şi uriaşi.
Titus, tâlharul, din Evangheliar, Copilăriei 133.
Thoma, Paralipomena, 267; — vel Logofăt, II, 281.
Thomici, Ioan, II, 203, 218, 219, 230.
Thompson, Stith, 1827, II, 154[2], 294[3], 300[2], 313, 316.
Toader Păcătosu, copist, II, 90; robul lui Dumnezeu Toader, copist, 1812, II, 129; — Ursul, copist, 1783, II. 129.
Toarceţi fete, c'a murit baba Cloanţa, 183.
Tobie, 256. 261,
Tocilescu, Gr., 153, [1], 241; II, 149, 157[1], 231.
Todea, Ioan, II, 212; — Veronica, II, 212.
Todi, Jacopone da, v. Jacopone da.
Todor, Avram, 79, 161.
Togan, Nicolae, II, 157[1]
Togrulbey, din Halima, rege, II, 305, 308.
Toma Achinatul, 197; — Andrei, II, 1798, 264; — Apostolul, 20, 232; II, 61, Evanghelia lui — 3, 19, 23; — Grămăticul paraclisiarh la Episcopia Râmnicului (1792), II, 129; — vel Logofat, sec. XVIII., II, 273, 280.
Topalul (jud. Constanţa), 228.
Toporul şi pădurea, fabula, II, 265.
Torquemada, Ioan, Cardinalul, 30, 32, 69, 73, 74[2], [3], [4].
Toth Szabo Pal, 32[1].
Traian, Impăratul, 223; II, 149—151.
Traĭul şi vĭeaţa Patriarhului Avraam, 90.
Θρακικά (revistă), II, 134[1], 163[1].
Trapezunţiul Ion, II, 8.
Trei gheboşi, II, 312.
Treime Sf., II, 210.
Trepetic de semne omeneşti, 186; — de semne trupeşti, 180.
Trikoglidis K., II, 320.
Θρῆνος (ὁ) τῆς Παναγίας, II, *Θρῆνος Μεγάλης Παρασκευῆς* II, 106[1].
Tristan, romanul, 6, 142.
Troada, 220; — legendele, II, 332.

www.dacoromanica.ro

Trogeanu, Radu, 1863, II, 210.
Trognon, M., II, 270[3].
Troia, 6, 8, 212[1], 218, 223; II, 321 323—326, 330—332.
Troil din romanul Troiei, II, 325, 326, 330.
Trois bossus ménestrels, II, 312.
Troparele Invierii, în cântece de stea II, 205.
Trotuş, 143.
Troyes, Chrétien de, II, 322, 341.
Trumpp, E. 107.
Trupul şi mădularele, fabula, II, 265.
Tudor Pamfile, revista, VII.
Tudorache, dascălul, Ploeşti, 1796, II, 266, 291.
Tudosie, Dascălul dela Slamrâmnic, 1764 II, 181.
Tulcea, 123.
Tundal, v. Dundal.
Tuptalo, Dimitrie (Daniil), Mitropolitul Rostovului, II, 133; II, 155.
Turcheşti, 1810 II, 177.
Turcogreţiia, II, 52.
Turdeanu, Emil, II, 218.
Tûti-nameh, II, 289, 296.
Tuwal-Kain, fiul lui Lameh (legendă), II, 43.
Tzigara, Zotu, II, 18.
Tzigara-Samurcaş, Al., II, 55.
Tzimisces, Ioan, 5.

Ucenescu, G., II, 219.
Udeia, = (Iudeea) în Visul Maicii Domnului (vers. pop.) II, 105.
Uerzelia, (demon în sinaxarul abisinian) 148.
Uhland, J. L., II, 114. J. L.
Ulise, 73; II, 323, 329, 331.
Ulrich, Jacob, II, 379[1].
Un filosof şi o femeie, II, 294.
Ungnad, Arthur, 262.
Unibos, II, 378.
Un mare păcat, II, 265.
Ureche, Grigore, 143; — V. A., 160[1]; II, 186[4].
Uriaşi, II, 43, cf. şi Jidovi.
Ursăcescu, Pr. V., II, 134[1].
Ursu, popa din Cotigleatîu, 1676, 106, 163.
Uspenskij, P., II. 242.
Utrecht, *Biblioteca Universităţii*, din 32. Văcărescu, Alecu, II, 11, 356; — Iancu, II, 356; — Ienăchiţă, II, 356; — Văcăreştii, II, 355; — *mănăstirea, biblioteca*, II, 19, 21.

Vajs, J., II, 163.
Valaam proorocul, II, 197.
Văleni (Prahova), II, 309.
Valentin, Evanghelia lui, 18.
Valerius, Iulius, 214.
Vâlhovnici, II, 82, 83.
Vallet, Pierre, II, 271[1].
Vâlsan, G., II, 316.
Vămile Văzduhului, Vezi *Cele 24 de vămi ale văzduhului*
Van Gennep, Arnold, II, 70[3].
Văratec, m-rea, 194.
Varengii, II, 240.
Varlaam, romanul lui — şi Ioasaf. 234, 235, 237, 238, **240 — 244,** 247—250, pl. XIV, XV; — egumen la Neamţu, 242; — Mitropolitul, 142[2], 174; II, 75, 124, 125, 131, 165, 166; — Verhovnicul, II, 202, v. şi Varlaam.
Varlaam şi Ioasaf, romanul 3, 7, 8, 210, 212, **232—250,** traducerea lui Udrişte Năsturel 232; cuprinsul 232—235; originea romanului, legenda lui Buddha şi prelucrarea ei creştină 236—238; versiunile slave, 239; traducerile româneşti: Năsturel, Vlad Boţulescu,

www.dacoromanica.ro

Samuil Micu 239 — 241; influența romanului asupra lit. populare 241—247; cântecul pustiei 242—243; parabola inorogului 243-245; apologul lui Tevda: drăcușorii 245—246; cele patru racle 246—247; pilda cu privighetoarea 247; parabola cu cei 3 prieteni 247; urme din roman în lit. veche rom. 247; — în iconografie 242; bibliografie 247—250; pl. XIV, XV; II, 14, 250, 284.
Varmegiia Hinedorii, 1748, 106.
Vârnav, Vasile, II, 354, 357.
Varnava, 267.
Varnhagen, Hermann, II, 382.
Varos, 198.
Vârșeț, 1839, 170.
Vartolomei, apostolul, Întrebări către Pecista (apocrif) 267;—Măzăreanu, II, 165, 263, 265.
Varuh și dărâmarea Ierusalimului, 47; II, 49—51.
Vasile-cel-Mare, 44; — dascălul, II, 129; — din Chesariia, 270; — Lupu, 174, 265; II, 7, 12, 131, 186[5]; — medicul, căpetenia Bogomililor, 25, 30; — sin Dimi ot Purcari, Gorj, 1815, 106; Sfântul, — II, 39; — Sfântul Vasilie-cel-Nou II, 167 — 178 pătrunderea în literatura românească și originalul grecesc 167 — 168; subiectul 168 — 171; vămile vazduhului 171; vămile văzduhului în pictura religioasă 172; — în tradițiile populare 172—174; — în bocete 175; — în literatura cultă 175: judecata din urmă 176; bibliografie 176—178 Vămile văzduhului, II, 177; — ot Botoșani, II, 357.
Vasiljevič, I. H., 171.
Vasiliscul, 113, 197.
Vasmer, Max, 115.
Vassiliev, A., 81, 86[1], 91 107, 109, 110, 113, 114; II, 54, 82, 84, 86.
Vatra Moldoviței, m-rea, 54, 119; II, 172.
Văzduhul, II, 173[1].
Vedele, 236.
Vedeniia care o au văzutu Sfântul Ioan Bogoslovul în muntele Tavorului, pentru sfârșitul veacului și pentru Antihrist, 97, 98 v. Pseudo-apocalipsul lui Ioan 92 — 99; — lui Isaia, 47.
Veelzevul, II, 79.
Veere Adolf de, Principele, II, 243; — Enric de, II, 243.
Veglia, insula 5.
Velestinli, Rigas, II, 10.
Velicicovski, Paisie, II, 72, 308.
Veludo, Giovanni, II, 18[1], 21.
Venalie, Sf. 204.
Vendotti, *dicționar greco-franco-italian*, II, 10.
Veneția, 5, 6, 32, 68, 70, 99, 191, 201, 204, 207, 245; II, 7, 8, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 25, 26, 53, 117, 147, 241, 285, 290, 338, 342, 345, 373; — *biserica grecească*, II, 16; — *coleţiile*, II, 7; — *colonia grecească*, II, 15; — *tipografiile greceşti*, II, 21.
Veniamin Ieromonahul Rusin, 1592, I, 201;—mitropolitul, 113, 151[1], 166, 170; II, 147, 238; — *neamul lui*, II, 98.
Verbickii, Timotei Alexandrovici, II, 124.
Verdi, G., II, 208.
Veronica, Sfânta, II, 77.
Versuri musicești, II, 204, 209.
Verșul lui Adam, 55, 57, 58; II, 212.
Versus de Unibove, II, 378. V. și Unibos.
Vertep, II, 201, v. Vicleim.

www.dacoromanica.ro

Veselovskij, A., 44, 85, 91, 107, 120, 155, 187, 215, 230, 231; II, 56, 104, 160, 166, 178, 183, 369, 382.
Vespasian, Impăratul, II, 289.
Vētāla pañcavimçati, II, 247, 316.
Vetter, F., II, 166.
Vianu, Benedict, II 232.
Vicakhâ, II, 378.
Vicina, II, 5.
Vicini, Benedict, II, 231.
Viiaţa şi petrecerea Părintelui nostru Avraam, 90; Viiaţa dreptului Avraam priimitoriul de streini, 90. Cf. şi Avraam (moartea lui).
Vieaţa lui Ioan Calybitul, 166.
Vicentius de Beauvais, 115
Viciu, Alexiu, 105, [1].
Vicleim, la începutul veacului XIX, II, 185, păreri privitoare la originea lui 185—186; nemenţionat la scriitorii vechi 186—187; forma cea mai veche 187—188; versiunea munteană 188—189; versiunea moldovenească 191—194; versiunea ardeleană 194—199; Vicleimul şi cântecele de stea 191; 193—194; 195; vicleim grecesc la Chisinău 199; origine şi influenţe 200—201, bibliografie 201.
Victor Sf., 156[1].
Vidossi Giuseppe, II, 164.
Vieţile Sfinţilor, 8, 142, 170, 241; II, 57, 62, 72, 120, 132, 133, 147, 155, 165.
Vignay Jean de, II, 59.
Villehardouin, Geoffroi de, cronicarul, II, 5.
Villmann, V., II, 54.
Vincentius-Bellovacenses, II, 116; — episcopul insulei Ebositana, 101.
Sf. Vineri, 44, 104, 144, 156[1], 157—163, în Codex Sturdzanus şi în minee 156; nu este bogomilică 156; subiectul 156—158; legenda şi cultul Sf. Vineri în popor 159; — în poveşti 160; în descântece (povestea Sf. Vineri) 161; — în colinde 162; în proverbe 162; Vinerea şi pravila dela Govora 162—163 bibliografie 163 246, 247.
Vineţki, Gavril, II, 234.
Virgilius, II, 289, 322.
Viritul, cetate, II, în legenda Sf. Gheorghe, 159.
Visul Maicii Domnului, 78, 106, 154; II, 62, 103, 104—106. originea şi răspândirea 104; cuprinsul 104—105; — în literatura orală a pop. 105; — ca amulet 106; bibliografie 106.
Vişnovo, sat, 31.
Vişnu, 39.
Vişoi, (1784), 80.
Visvantara, II, 154.
Vitae Patrum, 198, 199.
Vita Sanctorum, II, 119.
Vitflaimul, vitleim, v. Vicleimul.
Vitruviu, II, 31.
Vitry, Jacques de, 190, 199, II, 116, 117, 119.
Vizantios, Antonie, II, 243, 244; — Ioan, II, 199.
Viziunea Sfintei Brigitta, II, 74.
Viziuni apocaliptice, 11, 21. a *Apostolului Pavel* 62 70; a *Sf. Ioan Bogoslovul* 92—107; a *lui Grigorie ucenicul Sf. Vasile* II, 171—176, *a lui Amfiloh* 180; *a lui Agatanghel a lui Isain* 47 v. şi *Vedeniia.*
Vlad Grămăticul, 1699, II, 121.
Vlaherne, II, 170.
Vlahii, în poema Erotocrit, II, 358.
Vlantistratos (Vladistratos), al Vlahilor, din poema Erotocrit, II, 351, 352.

www.dacoromanica.ro

Vlastos, cretanul tipograf II, 17.
Vogt, II, 382.
Voileanu, Matei, II, 245[1].
Voltaire, 199.
Von der Hagen, Friederich Heinrich, II, 310.
Voragine, Jacopo da, II, 117, 127.
Voroneţ, m-rea, 54, 119; II, 172, 267.
Vos, II, 310.
Vutieridi, I., *literatura neogreacă*, II, 20. 22.
Vrabie Niculaiu sin Constantin din Fundul Racovei copist, 1802, II, 177.
Vračanski, Sofronie, II, 290, [1].
Vreonuş, (din Alexandria), 218.
Vrienios, Nikifor, II, 24.
Vronti, Anastasiu, G., II, 163,[1].
Vrontologhion, *(Βροντολογιον)* 13, 179, 186; II. 16.
Vuia, D., II, 152; — Iuliu, II, 201.
Vukovič, Boźidar, 68, 70.
Βυζαντινὰ Χρονικά (revistă), II, 21.

Wagner, W., 130; II, 242, 338; — G., II, 342.
Waldberg, M., Frd. v., II, 283.
Ward, H. L. D., II, 296.
Warszewicki, Stanislas, II, 270, 272, 282.
Weil, H., II, 260 268.
Wesselofsky, A., cf. Veselovskij.
Westermann, Anton, II, 260, 261, 268.
Wissova-Pauly, II, 138[1].

Xantus, filosoful, II, 251, 254—257, 267.
Xenofon, II, 262, 269.
Xenofon, m-rea, 192.
Xenopol, A. D., II, 11, 21, 266.
Xanthudidis, St., II, 346, 358.

Yakka-Silâ Ţara — 199[2].
Ypsilanti, II, 199.
Yuasaf, v. Varlaam.

Zabelini' II, 365, 373.
Zacharzewski, Andrei, II, 272.
Zacher, Iulius, 231.
Zaharia, II, 66, 69; — papa, 101.
Zamvri, Jidovul, II, 52.
Zangarini, Carlo, II, 372.
Zanne, A., 38[1], 41, 162[2], 184, 206[3], 226[4], 247, 260.
Zapsul lui Adam cu Satana, 12, 37, 50, 53—56; II. 37; — lui Dumnezeu cu Satana, II, 55. v. Adam şi Adam.
Zavalon, *neamul lui*, II, 98.
Ždanov I., 184.
Zenatti, Albino, II, 379[1].
Zevedei, II, 123.
Zigabenos Euthymiu, patristică, I, 25, 28, 32, 36, 36, 73, 74; II, 243.
Zinguropulos, ieromonah Athanasie, II, 168.
Ziua Domnului, 101.
Živaya voda, 210.
Zlatarski Dr. W. N. v. Slatarski.
Zlataustŭ, Ioan, 270, II, 82, 83.
Zodii, 172, 185; II, 102.
Zodiac, II, 16.
Zoras G. 359.
Zotenberg, H., 238, 249.
Zschorn, II, 272.
Ζωδολόγιον, I, 186.

www.dacoromanica.ro

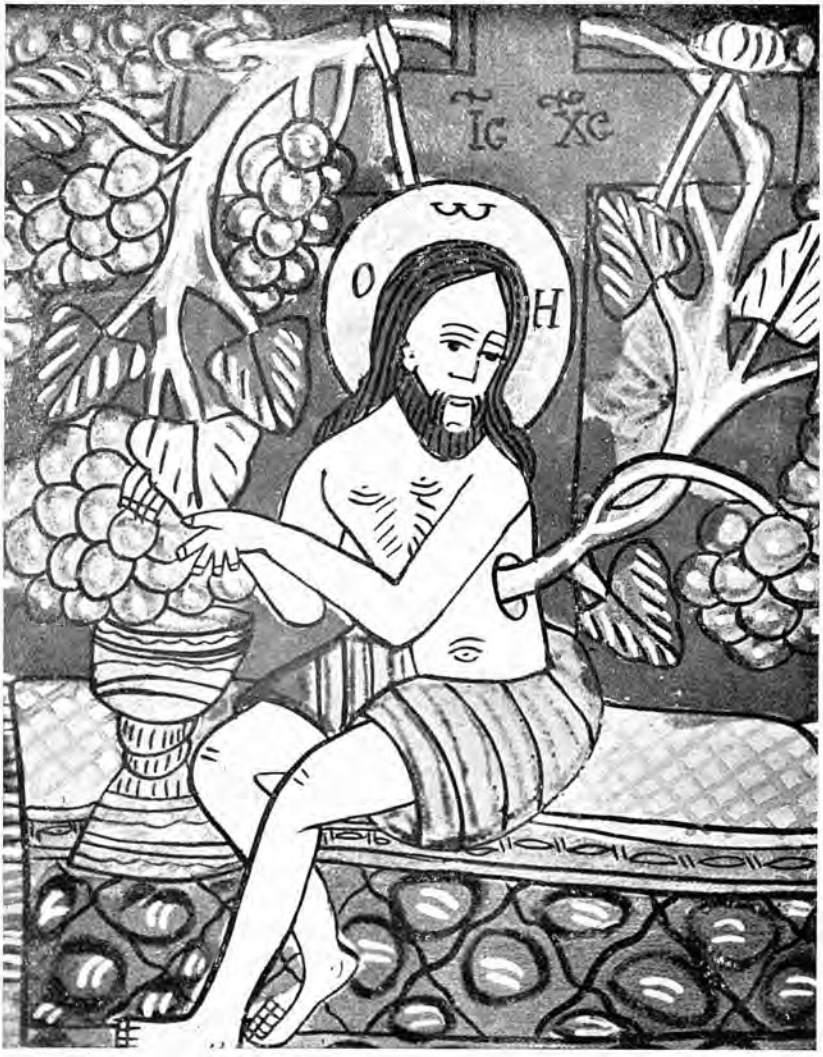

Mântuitorul și vița de vie (icoană pe sticlă).
Originalul în Muzeul Seminarului de Sociologie de sub direcția d-lui Prof. D. Gusti (Facultatea de litere și filosofie din București).
(Cf. p. 95).

www.dacoromanica.ro

Naşterea Domnului în peşteră. Pictură murală de Pictorul Belizare în Biserica Precupeţii-Vechi, Bucureşti. (Cf. p. 69).

www.dacoromanica.ro

Nașterea Sfintei Fecioare.
(Icoană din colecția Muzeului de Artă Religioasă din București)
(Cf. p. 65 și 68).

www.dacoromanica.ro

Ioachim și Ana aduc pe Sfânta Fecioară la templu.
(Icoană din colecț. Muzeului de Artă Religioasă din București).
(Cf. p. 66, 68 și 69).

www.dacoromanica.ro

Scoborîrea Mântuitorului la iad. Imprimată pe legătura unei Evanghelii, făcută în 1636, din porunca lui Mateiu Basarab, pentru Mănăstirea Brâncoveni (în Muzeul de Artă Religioasă din București).
(Cf. p. 78-79).

www.dacoromanica.ro

Adormirea Maicii Domnului.
(Icoană în Mănăstirea Putna).
(Cf. p. 120).

www.dacoromanica.ro

Icoana trimisă de Mântuitor lui Avgar.
(Cf. p. 139).

www.dacoromanica.ro

Dăruirea cocoşului peste groapa mortului (după o fotografie din comuna Şanţu, jud. Năsăud, păstrată în Muzeul Seminarului de Sociologie dela Facultatea de Litere din Bucureşti, de sub direcţia d-lui Prof. D. Gusti). (Cf. p. 71).

www.dacoromanica.ro

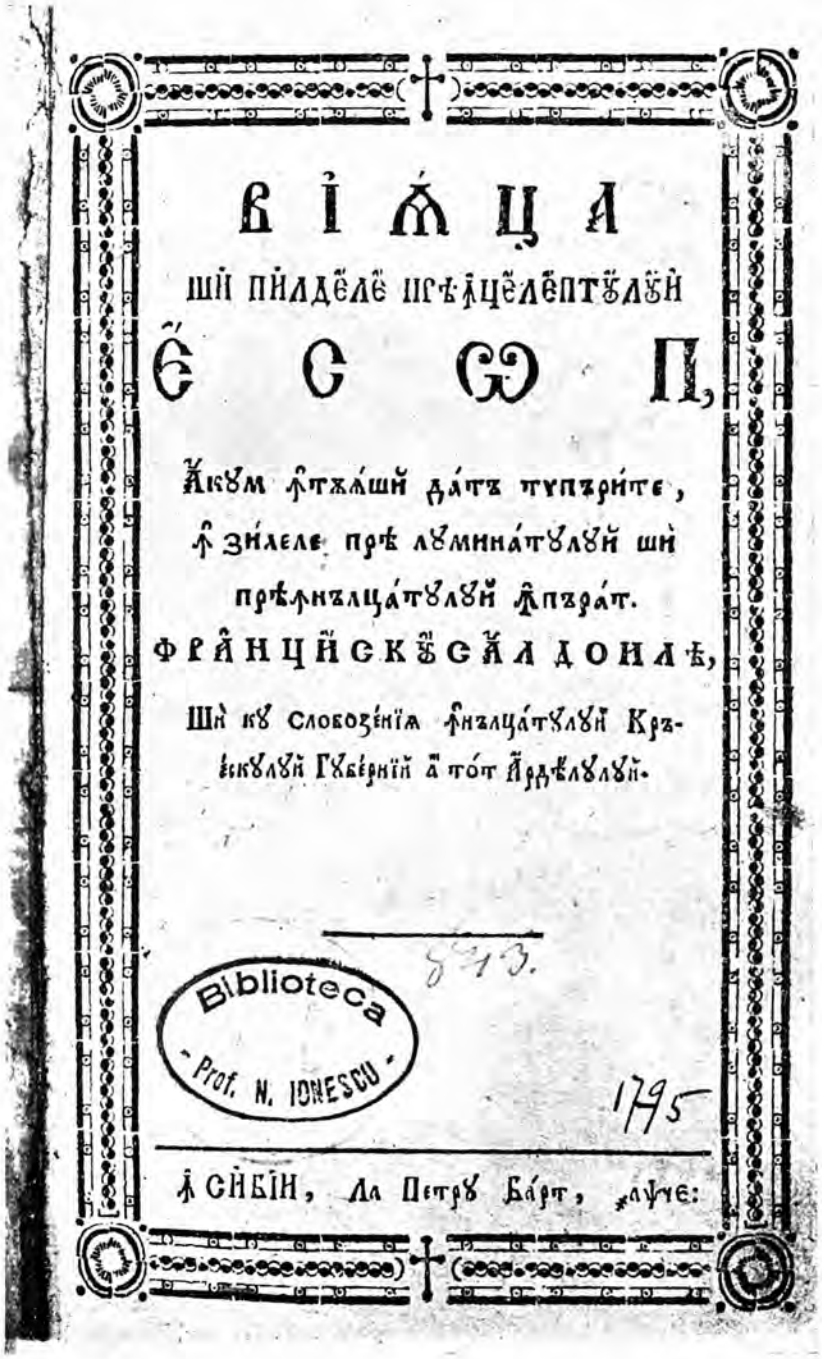

ВІАЦА

ШІЙ ПІЛДЕЛЕ ІГЪЛЦЕЛЕПТЪЛЪЙ

Е С Ѡ П,

Акъм ѫтъмъшй дѧтъ тъпъриѣ,
ѫ зилеле прѣ лъминатълъй шй
прѣлнълцатълъй ѫпъратъ.
ФРѦНЦІЙСКЪСѦЛДОНЛѢ,
Шй къ слобозіѣа ѫнълцатълъй Кра-
ікълъй Гъбернїй ѧ тоѣ Ардѣлълъй.

Biblioteca
- Prof. N. IONESCU -
δ 13.

1795

ѪСИБІН, Ла Петрѫ Бѧрт, ѧѱѵе:

Viiața și pildele pré înțeleptului Esop Sibii, Petru Bart, 1795.
Intâia tipăritură românească a Esopiei. (Biblioteca Prof. Nic. Ionescu, București).
(Cf. p. 262).

www.dacoromanica.ro

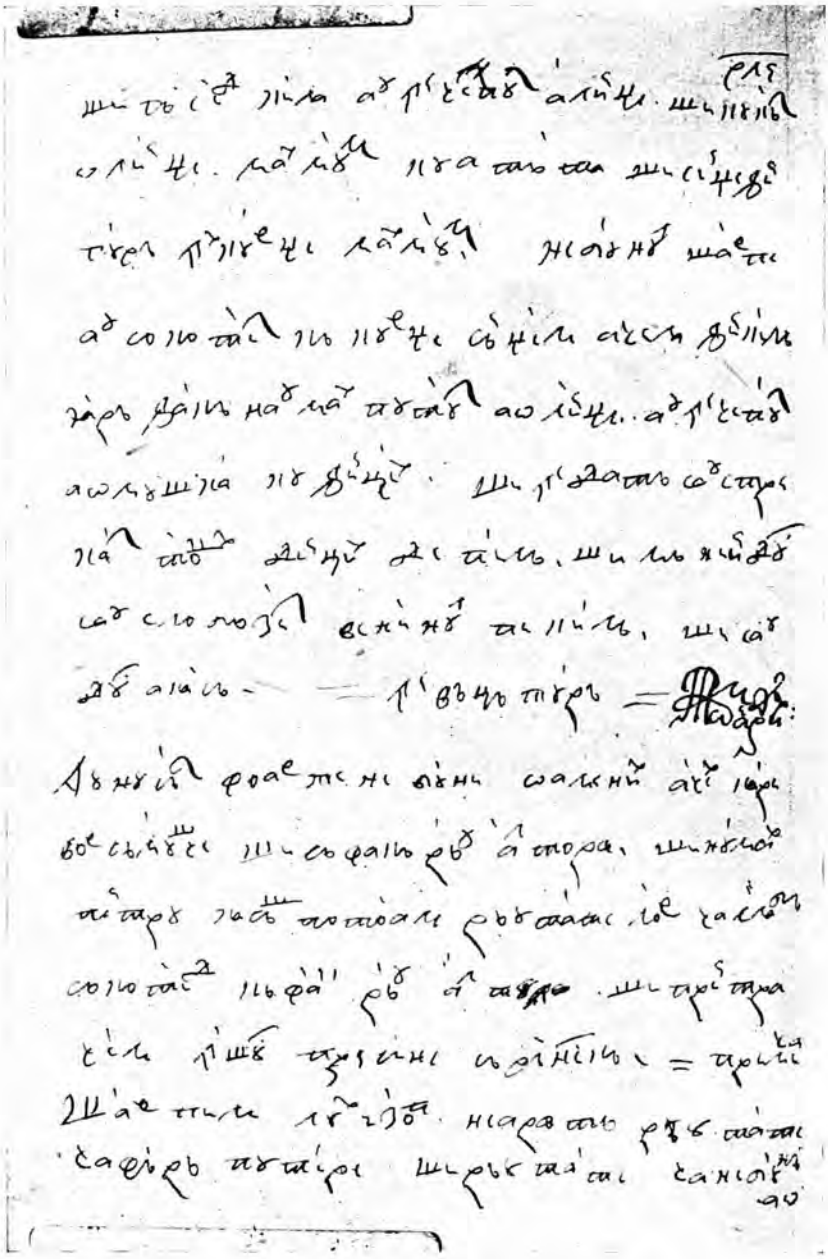

Singurul manuscript cunoscut până acum din Esopia tradusă de Vartolomei Măzăreanu. (Biblioteca Prof. N. Ionescu, București).
(Cf. p. 263—265).

www.dacoromanica.ro

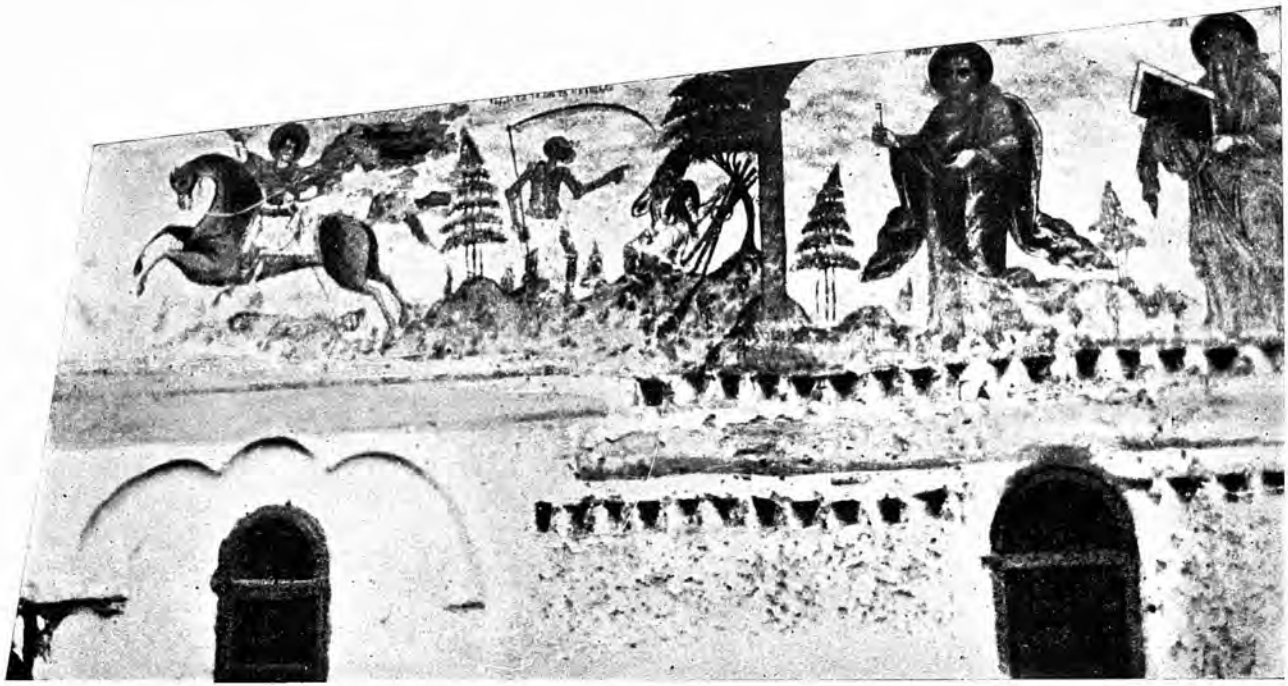

Fabula esopică: « Când s'au arătat moartea unchieșului » zugrăvită pe pereții exteriori ai bisericii din Drăgănești, jud. Olt, în 1805. Fotografia luată în 1933, de d-șoara Maria Golescu. Azi fresca este ascunsă sub văruiala recentă. (Cf. p. 266).

www.dacoromanica.ro

ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΣΥΝΤΙΠΑ

ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ.

Τὰ πλεῖςα περιέργου, ἐκ τῆς Περσικῆς Γλώττης μεταφραθέν.

Νεωςὶ μετατυπωθὲν, καὶ ἐκ διαφόρων σφαλμάτων ἀνακαθαρθέν.

ΕΝΕΤΙΗΣΙ; ᾳψμδ.

Παρὰ Ἀμπωμίῳ Βόρτολι. 1744.

Con Licenza de' Superiori.

Sindipa, versiune neogreacă, tipărită la Veneția, în 1744 (necunoscută Bibliografiei lui Legrand). Originalul în Biblioteca Academiei Române. (Cf. p. 269).

www.dacoromanica.ro

B.A.R. Ms. nr. 3514 f. 12. Erotocrit. Împăratul învită la ospăț pe muzicanții iscusiți ca să descopere pe cântăreții misterioși. (Cf. p. 349).

www.dacoromanica.ro

B.A.R. Ms. nr. 3514. Erotocrit. Lupta Grecilor cu Vlahii.
(Cf. p. 352).

www.dacoromanica.ro

B.A.R. Ms. nr. 3514, f. 58v—59r. Erotocrit. Fiul împăratului din Bizanț intrând în arena luptelor.
(Cf. p. 351).

www.dacoromanica.ro

TABLA DE MATERII

Pag.

Prefața I

Influența grecească în țările românești 5

Cultura neogreacă și cărțile populare grecești la noi 13

Folklor biblic. Legende privitoare la Vechiul Testament 23

Texte: Hronografe 24

Intrebări și răspunsuri 26

Erminiile 30

LEGENDE APOCRIFE PRIVITOARE LA VECHIUL TESTAMENT

Căderea îngerilor 33

Lupta arhanghelului Mihail cu Satanail 34

Adam. Numele lui 38

Cain și Avel 40

Omorîrea lui Cain; originea câinilor 42

Uriașii 43

Avraam 44

Moise 45

Solomon 46

Proorocul Ieremia și dărâmarea Ierusalimului 49

Iosif și Asineta 57

EVANGHELII ȘI LEGENDE APOCRIFE PRIVITOARE LA NOUL TESTAMENT 61

Protoevanghelia lui Iacob, fratele Domnului 63

Evanghelia lui Nicodim 74

Povestea lui Afroditian 82

Disputa lui Iisus cu Satana 85

Sentința lui Pilat 88

Condamnarea lui Pilat 91

www.dacoromanica.ro

Pag.

Procla soţia lui Pilat şi viţa de vie 94
Moartea lui Irod 97
Pentru blestemul celor douăsprezece neamuri jidoveşti 98

PROSOPOGRAFII

Înştiintarea lui Lentul, proconsulul Iudeei, către senatul Romei pentru chipul Mântuitorului 99
Chipul Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu 100

AMULETE 102

Visul Maicii Domnului 104
Sartor-arepo, rotas- opera 107
Cele 72 de nume ale lui Hristos 112
Cele 72 de nume ale Precistei 113

MINUNILE MAICII DOMNULUI 115

LEGENDELE HAGIOGRAFICE 131

Avgar şi Mântuitorul 135
Cei şapte coconi din Efes 142
Evstatie Plachida 149
Sfântul Gheorghe şi balaurul 157
Vieaţa Sfântului Vasile-cel-Nou 161

LEGENDE LITURGICE

Descoperirea Sfintei Liturghii 179
Descoperirea celor 12 Vineri 181

DRAMA RELIGIOASĂ

Vicleimul 185
Cântece de stea 202
Mironosiţele 220
Jocul de păpuşi 222
Oraţiile de nuntă 224

FOLKLOR MEDICAL 233

LITERATURA DIDACTICĂ 235

Istoria poamelor (Porikologos) 239
Hristoitia 243

www.dacoromanica.ro

Pag.

LEGENDE ISTORICE BIZANTINE 245

ROMANUL POPULAR 250

Romane greceşti

Vieaţa lui Esop 251
Romanul erotic grecesc: Aethiopica 269

Romane orientale

Sindipa 284
Halima 300

Romane cavalereşti

Romanul Troiei 321
Imberie şi Margarona (Pierre de Provence et la belle Maguelonne) 333
Erotocritul (Paris et Vienne) 344
Filerot şi Antusa 360

Romane italiene

Bertoldo 364

INCHEIERE 384
INDICE (la volumul I şi II) 391

www.dacoromanica.ro

ERRATA

Pag.										
110	r.	2 de jos	în loc de	că el	să se îndrepte:	*că ea*
117	»	18	» » »	Firenzo	» » »	*Firenze*
151	»	3, 11 de jos și 156 r. 15	» » »	Hyppolite	» » »	*Hippolyte*
153	»	20 de jos	» » »	Reali de Francia	» » »	*Reali di Francia*
212	»	17 » »	» » »	se pune	» » »	*se pun*
233	»	15	» » »	carea par	» » »	*care apar*
233	»	16	» » »	Curioznicu	» »	*Curioznică arătare din Fiziognomie*
240	»	21	» » »	căci Krumbacher	» »	căci *după cum observă* Krumbacher
246	»	14	» » »	Grégorie	» » »	*Grégoire*
267	»	12 de jos	» » »	Saneta	» » »	*Sancta*
285	»	4	» » »	Fabrique	» » »	*Fadrique*
342	»	4 de jos	» » »	Leyd	» » »	*Leyde*
342	»	12 » »	» » »	französich	» » »	*französisch*

www.dacoromanica.ro

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI, 1938.

www.dacoromanica.ro

PREȚU

www.dacoromanica.ro

C. 43.221.